

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή υποβληθείσα υπό του

Παναγιώτη Ι Τσάκωνα

Στρατηγική και Ασφάλεια στα Βαλκάνια
ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Αθήνα 1997

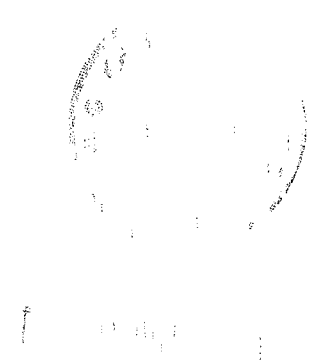
142 02 5594
NO-8671

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

Διδακτορική Διατριβή υποβληθείσα υπό του

Παναγιώτη Ι Τσάκωνα

Στρατηγική και Ασφάλεια στα Βαλκάνια
ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Αθήνα 1997

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν υποδηλοί αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα, Νόμος 5343, αριθμ 202, Παρ 2

Στη Δωρα
Μικρό αντίδωρο για τα δώρα ζωής!

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες οφείλω στα μέλη της τριμελούς επιτροπής, που επέβλεψε την εκπόνηση της παρούσης διατριβής τον Καθηγητή Δημήτρη Κώνστα, τον Επίκουρο Καθηγητή Χριστόδουλο Γιαλλουρίδη και, ιδιαιτέρως, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Αθανάσιο Πλατιά, οι παρατηρήσεις και τα σχόλια του οποίου ελαχιστοποίησαν το ενδεχόμενο παρερμηνειών, λαθών και παραλείψεων και συνέβαλαν στην ασφαλέστερη δυνατή διέλευσή μου από τις ιδιαίτερα επικίνδυνες Συμπληγάδες της θεωρίας των διεθνών σχέσεων

Η βοήθεια μιας σειράς προσώπων στα διάφορα στάδια της έρευνας και συγγραφής της παρούσης διατριβής ήταν επίσης πολύτιμη Ευχαριστώ θερμά τους βιβλιοθηκονόμους της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (London School of Economics), τον Αθανάσιο Παρέσογλου (Ακόλουθο στο Ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών), τον Engin Berber (Αν Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Σμύρνης), τον Mete Tunzai (Καθηγητή και Διευθυντή του Ινστιτούτου Οικονομικής και Πολιτικής Ιστορίας στην Κωνσταντινούπολη), το συνάδελφο στο Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων Χαράλαμπα Παπασωτηρίου και ιδιαίτερα τους φίλους Μιχάλη Τερκιζιάν και Αναστασία Πολίτου για τη μετάφραση μιας σειράς κειμένων από την τουρκική γλώσσα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω επίσης στον Επίκ Καθηγητή Αλέξανδρο Κούτση για το ενδιαφέρον του και τη διάθεσή του να διαβάσει με προσοχή το κείμενο της διατριβής καθώς και για τα σχόλια και τις παρατηρήσεις του που αφορούν -κυρίως- στο εμπειρικό μέρος της μελέτης

Τα πορίσματα της παρούσης μελέτης ετέθησαν για πρώτη φορά υπό κρίση κατά τη διάρκεια της συμμετοχής μου στις εργασίες του ετήσιου συνεδρίου της Παγκόσμιας Ένωσης Διεθνών Σχέσεων (International Studies Association) που πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 1996 στο San Diego των ΗΠΑ. Οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες σε διάφορα πρόσωπα, οι επισημάνσεις και τα πολύτιμα σχόλια των οποίων εμπλούτισαν τον προβληματισμό μου για το υπό διαπραγμάτευση θέμα. Ευχαριστώ θερμά τους Καθηγητή Michael Barnett, Αν Καθηγητή T V Paul, Επίκ Καθηγήτρια Patrice Franco, Δρ Shampa Biswas και Δρ Kirsten Rafferty

Ιδιαίτερες, τέλος, ευχαριστίες οφείλω στη γυναίκα μου Δώρα. Χωρίς την -όχι χωρίς παράπονα- συμπαράσταση και υποστήριξή της η παρούσα μελέτη θα έμενε ανολοκλήρωτη

Αθήνα, Μάιος 1997

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

- 1 Προλεγόμενα
- 2 Διασαφήνιση Όρων και Εννοιών
 - 2 1 Προβλήματα Εννοιολογικής Απόδοσης
Οι Όροι “Συμμαχία”, “Συνασπισμός” και “Πολιτική Συμμαχιών”
 - 2 2 Πολιτική Στρατηγική
 - 2 3 Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά
 - 2 4 Το Περιεχόμενο του Όρου Αδύνατο Κράτος
- 3 Το Αντικείμενο της Μελέτης
 - 3 1 Η Επιλογή της Χρονικής Περιόδου
 - 3 2 Η Επιλογή του Αδύνατου Κράτους και των Συγκεκριμένων Περιπτώσεων (Case-Studies)
 - 3 3 Η Πρόκληση της Μελέτης Αντικρούοντας την Κυρίαρχη “Θεωρία των Απειλών”
 - 3 4 Χρησιμότητα
- 4 Το Επιχείρημα της Μελέτης Η Εναλλακτική Χρήση των Εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη και η Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών των Αδύνατων Κρατών
- 5 Μεθοδολογική Προσέγγιση
 - 5 1 Μεθοδολογικά Βήματα
 - 5 2 Ορισμένες Ειδικές Επισημάνσεις
- 6 Σκιαγράφηση της Μελέτης
Παραπομπές

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τα Αίτια Σχηματισμού των Συμμαχιών των Αδύνατων Κρατών

- 1 Οι Ποσοτικού Χαρακτήρα Θεωρητικές Προσεγγίσεις
 - A Καταλληλότερος Χρόνος για τον Σχηματισμό των Συμμαχιών
 - i) Ποσοτικές Μελέτες
 - ii) Μελέτες του Αναμενόμενου Οφέλους (Expected Utility)
 - iii) Στατιστικές Μελέτες/ Μελέτες Προσομείωσης
 - B Καταλληλότερες Προυποθέσεις για τον Σχηματισμό των Συμμαχιών
Μελέτες Βασισμένες στη “Θεωρία των Παιγνίων”
- 2 Οι Ποιοτικού/Παραδοσιακού Χαρακτήρα Προσεγγίσεις
 - A Συστημικό Επίπεδο Ανάλυσης
 - Η Θεωρία της Ισορροπίας των Δυνάμεων (Balance of Power Theory) & η Θεωρία της Ισορροπίας των Απειλών (Balance of Threat Theory)
 - Οι Έννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη σε σχέση με τις δύο θεωρίες
 - Οι Έννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη σε σχέση με τη δομή του διεθνούς συστήματος
 - Προσπάθεια περαιτέρω ανάπτυξης και ελέγχου της θεωρίας των απειλών
 - Η Ανεπτυγμένη Εκδοχή του διπόλου Εξισορρόπηση Σύμπραξη
 - B Κρατικό Επίπεδο Ανάλυσης
 - Η Θεωρία της Εσωτερικής Δομής (Domestic Structure Theory)
 - Η Θεωρία της Εσωτερικής Πολιτικής Οικονομίας (Domestic Political Economy)
 - Γ Ατομικό Επίπεδο Ανάλυσης
 - Η Θεωρία της Παν-Εξισορρόπησης (Omnibalancing)
 - Η Θεωρία της “Εμπειρικής Εκμάθησης” (Experimental Learning)

Παραπομπές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

*Η Εναλλακτική Χρήση των Εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη και η
Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών της Πολιτικής Στρατηγικής
Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών*

- A Οι Έννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη και το Ζήτημα της Αξιολόγησης των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών των Αδύνατων Κρατών
- 1 Τα Προβλήματα στη Χρήση των Εννοιών Εξισορρόπηση & Σύμπραξη
 - 2 Το Ζήτημα της Αξιολόγησης των Διαθέσιμων Πολιτικών Στρατηγικών
 - 3 Αντιμετωπίζοντας τις Εξωτερικές Απειλές
Προς Επίτευξη Ασφάλειας και Αυτονομίας
 - 4 Το Νέο Αναλυτικό Πλαίσιο των Εννοιών Εξισορρόπηση & Σύμπραξη
 - 4 1 Οι Βασικοί Άξονες
 - 4 2 Οι Δυνατές Μορφές Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς
 - 5 Η Ανάδειξη των Υπολογισμών που κάνουν τα Αδύνατα Κράτη και η Παθητική Εξισορρόπηση ως Βέλτιστη Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά
- B Η Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών των Αδύνατων Κρατών
- 1 Η Ανάπτυξη της Θεωρητικής Προσέγγισης
 - 2 Κρατικές και Ατομικές Μεταβλητές ως Καθοριστική Παρεμβαλλόμενη Μεταβλητή
 - 3 Οι Προτάσεις/Προβλέψεις της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών

Παραπομπές

ΜΕΡΟΣ Γ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV

*Το Διεθνές Σύστημα στις Παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου
και τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Επιλογών των Μεγάλων Δυνάμεων*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

*Η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά της Τουρκίας
σε Περίοδο Ειρήνης (1936-1939)*

- 1 Η Σύμβαση του Montreaux
- 2 Οι Διακηρύξεις Ειρήνης με τη Βρετανία και τη Γαλλία
- 3 Συνδυάζοντας την Εξισορρόπηση με τη Μη-Πρόκληση

Παραπομπές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

*Η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά της Τουρκίας κατά τον
Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1944)*

- 4 Προώθηση Σχηματισμού Μετώπου από τα Αδύνατα Βαλκανικά Κράτη
- 5 Υιοθέτηση Παρελκυστικής Πολιτικής με Στόχο την Παραμονή της χώρας εκτός του Πολέμου
- 6 Η Γερmano-Τουρκική Συμφωνία Μη-Επίθεσης
Η Εκτροπή της Απειλής μέσω Παθητικής Σύμπραξης
- 7 Παθητική Εξισορρόπηση μέσω Πολεμικής Διπλωματίας

Παραπομπές

ΜΕΡΟΣ Δ'

*Εξήγηση των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών της Τουρκίας
με βάση την Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής
Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Εξέταση των Εσωτερικών Χαρακτηριστικών της
Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας

- 1 Οι Βασικές Προτεραιότητες στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία
- 2 Το Πολιτικό Σύστημα Η Νεότευκτη Δημοκρατία
- 3 Φορείς Πολιτικής Εξουσίας
 - Η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση
 - Ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας
 - Η Κοινοβουλευτική Ομάδα (Group)
 - Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα
 - Ο Στρατός
 - Η Elite
- 4 Οικονομική Κατάσταση
 - Προσπάθεια Επίτευξης Οικονομικής Ανάπτυξης και Ανεξαρτησίας
 - Οικονομική Εξάρτηση από την Γερμανία
 - Τα Πρώτα Σημάδια Ανάκαμψης
- 5 Αμυντική Ανεπάρκεια

Παραπομπές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Έλεγχος των Προτάσεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια
της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών

A Η Ικανοποίηση των “Φιλοσοφικών” και “Λειτουργικών”

Πεποιθήσεων της κυρίαρχης elite

- 1 Οι Φιλοσοφικές Πεποιθήσεις της elite
 - 1 1 Επίτευξη Εθνικής Κυριαρχίας και Ανεξαρτησίας
 - 1 2 Ιδιότυπος Εθνικισμός
- 2 Οι Εργαλειακές/Λειτουργικές Πεποιθήσεις της elite

B Η Ανάγκη Συνέχισης Θεμελιωδών Εσωτερικών Διαδικασιών
(Οικονομική Ανάπτυξη και Ανεξαρτησία)

- 1 Οικονομική Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη
- 2 Σε αναζήτηση Ασφάλειας, Αυτονομίας
και Οικονομικής Ενίσχυσης (Κέρδους)

Παραπομπές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX

Συμπεράσματα

- Θεωρητικού Χαρακτήρα
- Εντοπισμός των “Κατάλληλων Προϋποθέσεων”
(Favoring Conditions)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΡΟΣ Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1 Προλεγόμενα

Για τον ερευνητή των διεθνών σχέσεων η μελέτη των Συμμαχιών αποτελεί πραγματική πρόκληση. Ήδη από τον 3ο π.χ. αιώνα ο Ινδός φιλόσοφος και πολιτικός Kautilia υπογράμμισε ότι οι συμμαχίες αποτελούν “το ένα από τα έξι είδη των σχέσεων που τα κράτη πρέπει να διατηρούν μεταξύ τους”¹ ενώ - πολύ πιο πρόσφατα- ο Ken Booth τόνιζε ότι “οι συμμαχίες άλλαξαν μαζί με τον εθνικισμό και τον πόλεμο τα χαρακτηριστικά του καλειδοσκοπίου της διεθνούς πολιτικής”² Πολλοί, επίσης μελετητές των διεθνών σχέσεων αντιμετωπίζουν τις συμμαχίες ως κεντρικότερες μορφές της διεθνούς πολιτικής³

Πλήθος μελετών ασχολήθηκε διεξοδικά, εκκινώντας από διαμετρικά αντίθετες - πολλές φορές- θεωρητικές προσεγγίσεις, με την εξέταση και ανάλυση των διαφόρων μορφών και διαστάσεων των συμμαχιών όπως τα αίτια δημιουργίας των συμμαχιών, ο βαθμός συνοχής τους, το μέγεθός τους, η αξιοπιστία τους και ο βαθμός αποτελεσματικότητάς τους όσον αφορά στην επίτευξη των στόχων τους, η διάρκειά τους και οι λόγοι της διάλυσής τους, το είδος και το πεδίο κάλυψης των στόχων τους, ο βαθμός συνεισφοράς των μελών τους, ο χαρακτήρας τους (συγκεντρωτικός- αποκεντρωτικός) κ.ά

Η σημαντικότερη, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, διάσταση των συμμαχιών, δηλαδή τα αίτια και οι λόγοι που οδηγούν τα κράτη στη δημιουργία συμμαχιών, θα αποτελέσει και το αντικείμενο αυτής της μελέτης. Θα αναζητηθούν απαντήσεις σε ερωτήματα όπως Γιατί τα κράτη σχηματίζουν συμμαχίες και -κυρίως- ποιοί λόγοι επηρεάζουν ή και καθορίζουν τις αποφάσεις τους για την επιλογή των συμμάχων τους, Ποιοί λόγοι οδηγούν τα κράτη στην αλληλουποστήριξη της εδαφικής

τους κυριαρχίας και των εξωτερικών τους πολιτικών, Επίσης, πώς τα μικρά κράτη επιλέγουν ποιου μεγάλου κράτους την υποστήριξη θα δεχτούν και ποιου την υποστήριξη θα αρνηθούν, Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικές για δυο τουλάχιστον λόγους α) διότι η αποτυχία κατανόησης των λόγων που οδηγούν τα κράτη -ιδιαιτέρως τα μικρά και αδυνατά- στην επιλογή των συμμάχων τους μπορεί να αποβεί μοιραία για τα τελευταία και β) διότι η γνώση των παραγόντων που καθορίζουν πώς ένα κράτος -κυρίως μεγάλο- επιλέγει τους συμμάχους του καθίσταται στα χέρια των μικρών ή/και αδυνατών κρατών ένα χρήσιμο εργαλείο αναφορικά με την ικανότητα τους να αντιμετωπίσουν με ευελιξία, σοφία και αποτελεσματικότητα τον εν δυνάμει θύτη τους

2 Διασαφήνιση Όρων και Εννοιών

2.1 Προβλήματα Εννοιολογικής Απόδοσης στην Ελληνική Γλώσσα Οι Όροι "Συμμαχία" (Alliance), "Συνασπισμός" (Coalition) και Πολιτική Συμμαχιών (Alignment Policy)

Η μεταφορά στην ελληνική γλώσσα της ξενόγλωσσης ορολογίας των διεθνών σχέσεων, παρά την όποια εξοικείωση του ερευνητή με αυτή, είναι μια διαδικασία ιδιαίτερα επικίνδυνη και εν πολλοίς αυθαίρετη. Στη περίπτωση των συμμαχιών η διεθνής βιβλιογραφία περιπλέκει ακόμη περισσότερο το πρόβλημα. Η έλλειψη γενικά αποδεκτού ορισμού στην αγγλοσαξωνική -ειδικότερα- βιβλιογραφία πιστοποιείται από την απόδοση της ελληνικής λέξης Συμμαχία με τρεις όρους της αγγλικής γλώσσας "alliance", "coalition" και "alignment" ⁴

Ο πρώτος όρος **alliance** (στην ελληνική γλώσσα αποδίδεται ως *Συμμαχία*) έχει ένα πολύ συγκεκριμένο περιεχόμενο. Αναφέρεται σε κάθε "επίσημη συμφωνία (μυστική ή φανερή) ανάμεσα σε δυο ή περισσότερα κράτη πάνω σε ζητήματα που αφορούν στην ασφάλειά τους" ⁵ Συγκεκριμένο -και ιδιαίτερα ελκυστικό λόγω της απλότητας του- περιεχόμενο δίδεται και από τον Arnold Wolfers "η υπόσχεση για αμοιβαία

στρατιωτική βοήθεια απο δυο ή περισσότερα κράτη"⁶ Στο ίδιο μήκος κυματος και ο Glenn Snyder αντιμετωπίζει την Συμμαχία ως την "επίσημη συνδεση (formal association) των κρατών για την χρήση -ή την μη-χρήση- στρατιωτικής δυναμης Συνδεση η οποία αποσκοπεί στην επίτευξη ασφάλειας για τα μέλη της συμμαχίας και στην αποτελεσματική αντιμετώπιση άλλων κρατών, είτε αυτά τα κράτη είναι ευκόλως διακριτά είτε δεν είναι" Ο ορισμός αυτός του Snyder θέτει στην έννοια Συμμαχία δυο συγκεκριμένους περιορισμούς, τα στρατιωτικά μέσα (military means) και τον στόχο για την δημιουργία της συμμαχίας, που είναι η επίτευξη ασφάλειας (security purposes)⁷ Στα πλαίσια αυτής της συλλογιστικής, οι συμμαχίες μπορούν να διακριθουν περαιτέρω με κριτήριο το εάν σχηματίστηκαν σε περίοδο ειρήνης ή σε περίοδο πολέμου (peacetime και wartime alliances), καθώς και, με βάση μία σειρά από άλλα κριτήρια, σε επιθετικές (offensive) ή αμυντικές (defensive), προσωρινές (ad hoc) ή μόνιμες (permanent), διμερείς (bilateral) ή πολυμερείς (multilateral) κ ά

Η *συμμαχία* (alliance) αναφέρεται, επομένως σε μια υπόσχεση σε μια αμοιβαία δεδηλωμένη έκφραση των μελλοντικών προθέσεων των κρατών Είναι σκόπιμο να επισημανθεί, ότι ο ορισμός αυτός δεν περιλαμβάνει α) τις προθέσεις ενός κράτους να βοηθήσει κάποιο άλλο ή τις προσδοκίες κάποιου κράτους για εξωτερική βοήθεια αν αυτές δεν αφορούν στην εκπλήρωση κάποιας προηγουμενης υπόσχεσης και β) τις μη-στρατιωτικές σχέσεις συνεργασίας μεταξύ των κρατών (πολιτικού ή οικονομικού χαρακτήρα) Εν κατακλείδι, ο ορισμός αυτός αφήνοντας σε εκκρεμότητα το ζήτημα της μορφής που θα πρέπει να λάβει η βοήθεια χρειάζεται την συμπλήρωση του απο μια τυπολογία των συμμαχιών⁸ στην οποία θα αναφέρονται συγκεκριμένα τόσο οι πιθανές παραλλαγές των βασικών μορφών βοήθειας όσο και οι ενδεχόμενες περιπτώσεις ενεργοποίησης της δεδηλωμένης υπόσχεσης⁹

Ο δευτερος όρος **coalition** (στην ελληνική αποδίδεται ως *Συνασπισμός*) αποτελεί συστατικό μέρος της "Θεωρίας Συνασπισμου" (Coalition Theory) τα βασικά

στοιχεία της οποίας συνδέονται με την "θεωρία των Παιγνίων" (Game Theory) (Ειδικότερη αναφορά στο περιεχόμενο αυτού του όρου ακολουθεί, στα πλαίσια παρουσίασης των διαφόρων στατιστικού και ποσοτικού χαρακτήρα προσεγγίσεων (formal theories) για τα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών)

Ο εννοιολογικά πλησιέστερος στις ανάγκες της μελέτης μας όρος, ο οποίος έχει σαφώς ευρύτερο περιεχόμενο από τους δύο ήδη αναφερθέντες, είναι ο όρος **alignment policy** (στην ελληνική γλώσσα θα μπορούσε να αποδοθεί -αν και όχι ιδιαίτερα δόκιμα- ως *Πολιτική Συμμαχιών*)

Το περιεχόμενο αυτού του όρου αναφέρεται στις συμπεριφορές και στάσεις συνεργασίας ή/και υποστήριξης μεταξύ δυο ή περισσότερων κρατών. Οι σχέσεις αυτές δεν χρειάζεται να πιστοποιηθούν από την ύπαρξη επίσημων συμφωνιών και ο όρος alignment δεν περιλαμβάνει μόνον τους φανερούς (explicit) αλλά και τους μη φανερούς στόχους και επιδιώξεις των κρατών

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Glenn Snyder "οι συμμαχίες (alliances) δεν αποτελούν παρά τις επίσημες υπο-κατηγορίες του ευρύτερου αυτού φαινομένου που ονομάζεται Πολιτική Συμμαχιών (alignment policy). Μάλιστα, οι επίσημες συμμαχίες (formal alliances) μπορεί να ενισχυσουν τις Πολιτικές Συμμαχιών (alignments) ή ακόμα και να δημιουργήσουν κάποιες καινούργιες καθώς εισάγουν τα στοιχεία της ακρίβειας, της υποχρέωσης και της αμοιβαιότητας. Όπως και να έχει, πάντως, η πολιτική τους σημασία δεν εκπορευεται από την ύπαρξη επίσημης συμφωνίας αλλά από τις *αμοιβαίες προσμονές* που δημιουργούνται για τα συμβαλλόμενα μέρη, ότι δηλαδή θα έχουν ο ένας την υποστήριξη του άλλου σε ενδεχόμενες διαμάχες ή πολέμους με άλλα κράτη"¹⁰

Κατά συνέπεια, ο όρος *Πολιτική Συμμαχιών* μπορεί να αναφέρεται σε κάθε επίσημη ή ανεπίσημη σχέση συνεργασίας ανάμεσα σε δυο ή περισσότερα κράτη για ζητήματα ασφάλειας. Αυτή η σχέση συνεργασίας περιέχει βεβαίως και το στοιχείο των αμοιβαίων προσδοκιών -από την πλευρά κάθε κράτους- για υποστήριξη, χωρίς όμως

να χρειάζεται να γίνει φανερό ούτε το μέγεθος αλλά ούτε και η μορφή που θα λάβει αυτή η υποστήριξη ¹¹

Με άλλα λόγια, οι *Πολιτικές Συμμαχιών* απεικονίζουν ή/και περιγράφουν τις γενικότερες στάσεις και συμπεριφορές συνεργασίας και υποστήριξης μεταξύ των κρατών και δεν περιορίζονται σε ζητήματα στρατιωτικής ασφάλειας (αλλά επεκτείνονται και σε ζητήματα πολιτικής και οικονομικής ασφάλειας) Επίσης, είναι λιγότερο εκτεθειμένες σε δραματικές διαφοροποιήσεις και αλλαγές (όπως για παράδειγμα οι συμμαχίες) αφού εκφράζοντας τους γενικότερους προσανατολισμούς των κρατών υπόκεινται στους ίδιους κανόνες σπανίων και δύσκολων αλλαγών

Τονίζεται και πάλι, ότι την μελέτη μας δεν ενδιαφέρει η εξέταση και εξήγηση των αιτιών σχηματισμού συγκεκριμένων συμμαχιών που επίσημα θα συνάψει το υπό εξέταση κράτος (Τουρκία) στη συγκεκριμένη περίοδο, καθώς μία τέτοια προσέγγιση θα οδηγούσε την ανάλυση μας σε λάθος μονοπάτια παραμορφώνοντας τον αναλυτικό μας φακό, αφού η ύπαρξη επισήμων αποκλειστικά συμφωνιών μεταξύ των κρατών πάνω σε ζητήματα ασφάλειας δεν μπορεί να θεωρηθεί και ως απόδειξη των πραγματικών διαθέσεων και επιδιώξεων τους ¹² Αντίθετα, η υιοθέτηση ενός ευρέος ορισμού είναι η μόνη ικανή να προσφέρει την δυνατότητα να διακρίνουμε πιθανές αλλαγές στη “γενική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών” (changes in the general alignment patterns) καθώς αναφέρεται στους γενικότερους λόγους και παράγοντες οι οποίες οδηγούν τα κράτη στην επιλογή των συμμάχων τους

2.2 Πολιτική Στρατηγική (*Political Strategy*)

Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, τα κράτη -κυρίως τα μικρά και αδυνατά- έχουν την δυνατότητα να αυξήσουν την ασφάλειά τους με δυο τρόπους. Μέσω της ενίσχυσης και κινητοποίησης των δυνάμεών τους στο εσωτερικό (“εσωτερική εξισορρόπηση”) και μέσω της συναψης συγκεκριμένων συμμαχιών. Ο δεύτερος αυτός τρόπος που αναφέρεται στη διαδικασία δανεισμού ασφάλειας από το εξωτερικό

(“εξωτερική εξισορρόπηση”)¹³ υλοποιείται μέσω συγκεκριμένων στρατηγικών που επιλέγει ένα κράτος να υιοθετήσει προκειμένου να αντιμετωπίσει την εις βάρος του ανισοροπία δυνάμεων (imbalance of power) ή ανισοροπία απειλών (imbalance of threat) Οι τρόποι και οι στρατηγικές μέσω των οποίων τα μικρά και αδυνατα κράτη αυξάνουν την ασφάλειά τους -μέσω του δανεισμού ασφάλειας από το εξωτερικό (“εξωτερική εξισορρόπηση”)- ονομάζονται Πολιτικές Στρατηγικές (Political Strategies)¹⁴

Είναι σκόπιμο στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί, ότι η αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών από τα κράτη (κυρίως από τα αδυνατα ή/και μικρά κράτη) μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε μέσα από μια πολιτική *συνεργασίας* και *υποστήριξης* (alignment policy) είτε μέσα από μια πολιτική *μη-συνεργασίας* (non-alignment) με άλλα κράτη ή συμμαχία κρατών Αυτή ακριβώς η πραγματικότητα της διεθνους ζωής οριοθετεί το περιεχόμενο του όρου Πολιτική Στρατηγική, το οποίο καθορίζεται με βάση το δίπολο *συνεργασία* (alignment) - *μη-συνεργασία* (non-alignment) Με άλλα λόγια, προκειμένου ένα κράτος να αυξήσει την ασφάλειά του είτε θα δανειστεί ασφάλεια από άλλα κράτη ή συμμαχία κρατών (alignment) είτε θα επιλέξει η αύξηση της ασφάλειάς του να πραγματοποιηθεί μέσω της μη-διάθεσης της πολιτικής ή/και στρατιωτικής υποστήριξης άλλου κράτους (non-alignment)

Συνεπώς, ο όρος Πολιτικές Στρατηγικές περιλαμβάνει ολόκληρο το φάσμα των εναλλακτικών στρατηγικών επιλογών που έχουν στη διάθεση τους τα κράτη όταν αναζητούν συμμάχους στη προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους εξωτερικούς κινδύνους και απειλές Πράγματι, τα αδυνατα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές έχουν στη διάθεσή τους μία πληθώρα πολιτικών στρατηγικών και αναμένεται ότι κάθε αδυνατο κράτος που ενεργεί ορθολογικά επιλέγει να ακολουθήσει μία συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική (ή και έναν συνδυασμό, όπως θα δούμε παρακάτω στον προσδιορισμό του όρου Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά, πολιτικών στρατηγικών) που κατά την γνώμη του μεγιστοποιεί τις πιθανότητες επιτυχούς αντιμετώπισης των εξωτερικών κινδύνων και

απειλών Από το *ευρύτατο φάσμα πολιτικών στρατηγικών* που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους, ως σημαντικότερες πολιτικές στρατηγικές θα μπορούσαν να αναφερθούν η “Ουδετερότητα” (Neutrality), η “Ουδετεροποίηση” (Neutralization), ο Ουδετερισμός (Neutralism), η “Αδέσμευτη Πολιτική” (Non-alignment), η “Φινλανδοποίηση” (Finlandization), η “Επαναπροσέγγιση” (Rapprochement), η “Συνεννόηση” (Entente), η “Απομόνωση” (Isolation), ο “Κατευνασμός” (Appeasement), η “Υφεση” (Detente), η “Μετάθεση του Κόστους” (Buck-passing) και η “Επιβάρυνση του Κόστους” (Chain-ganging)

2.3 Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά (Political Strategic Behavior)

Στο σημείο αυτό, είναι απαραίτητος ο διαχωρισμός ανάμεσα στις έννοιες Πολιτική Στρατηγική (Political Strategy ή Alignment Policy) και Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά (Political Strategic Behavior), καθώς ο δεύτερος αυτός όρος θα αποτελέσει και το εργαλείο της μελέτης

Όπως ήδη τονίστηκε, ο όρος *Πολιτική Στρατηγική* αναφέρεται στις διάφορες στρατηγικές τις οποίες μπορούν τα αδυνατα κράτη να επιλέξουν προκειμένου να αυξήσουν την ασφάλειά τους, μέσα από το πλούσιο φάσμα εναλλακτικών στρατηγικών (π.χ. επαναπροσέγγιση, απομόνωση, κατευνασμός, υφεση κ.ά.) που έχουν στη διάθεσή τους. Όμως ο όρος *Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά* αναφέρεται στην “πραγματική” στάση/συμπεριφορά που θα υιοθετήσει το αδυνατο κράτος απέναντι στις εξωτερικές απειλές, συμπεριφορά η οποία θα αποτελεί την συνισταμένη μίας σειράς πολιτικών στρατηγικών. Συνεπώς, ο όρος Πολιτική Στρατηγική είναι περισσότερο στατικός και, τις περισσότερες φορές, διακηρυκτικός σε σχέση με τον ευρύτερο και συνθετότερο (τελικώς, και ουσιαστικότερο) όρο Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά

Όπως θα εξηγηθεί αναλυτικότερα κατά την ανάπτυξη της υπόθεσης εργασίας της μελέτης η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά αποτελεί το προϊόν μίας συνθετής διαδικασίας κατά την οποία οι διάφορες διαθέσιμες πολιτικές στρατηγικές *αξιολογούνται*

με βάση συγκεκριμένες έννοιες-εργαλεία (την Εξισορρόπηση και την Συμπραξη) Συμπερασματικά, η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά ενός αδυνατου κράτους αποτελεί τη συνισταμένη μίας σειράς πολιτικών στρατηγικών (για παράδειγμα της επαναπροσέγγισης, της καλύτερευσης των σχέσεων, της υφησης ή/και ενδεχομένως κάποιας ακόμα) οι οποίες έχουν αξιολογηθεί με βάση τις έννοιες-εργαλεία Εξισορρόπηση και Συμπραξη

2.4 Το Περιεχόμενο του Όρου “Αδύνατο Κράτος”

Απαραίτητη, εκτός των παραπάνω (διευκρινιστικών) αναφορών είναι και η διευκρίνιση του όρου “αδυνατο κράτος” (weak state), καθώς η μελέτη αυτή έχει ως στόχο να εξετάσει την πολιτική στρατηγική (συμπεριφορά) μιας νεότευκτης δημοκρατίας (της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας), η οποία αν και προέρχεται από την διάλυση μιας αυτοκρατορίας συνιστά στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το τέλος του ένα αδυνατο κράτος Πρέπει να επισημανθεί εδώ, ότι στη διεθνή βιβλιογραφία το περιεχόμενο του όρου “αδύνατο κράτος” παραμένει ασαφές καθώς δεν διαφοροποιείται από τον όρο “μικρό κράτος” (small state) Είναι επίσης σκόπιμο να αναφερθεί τόσο η έλλειψη συμφωνίας των διαφόρων μελετών που επεχείρησαν να διαμορφώσουν το περιεχόμενο των όρων αυτών όσο και η διαπίστωση σημαντικού διεθνολόγου με βαθιά γνώση της συζήτησης για το περιεχόμενο του όρου “αδυνατο” κράτος, ότι οι επιστημονικές εργασίες που έχουν ως αντικείμενο την μελέτη των αδυνατων κρατών δεν έχουν μέχρι σήμερα καταφέρει -καθώς αναζητούν απαντήσεις σε συγκεκριμένα ζητήματα (“ποιο συγκεκριμένο πρόβλημα (issue area) επιχειρείται να εξηγηθεί,”) - να προσφέρουν έναν γενικώς αποδεκτό ορισμό¹⁵

Από τους πάμπολλους ορισμούς που έχουν κατά καιρούς προταθεί η παρουσία μελέτη υιοθετεί τον ορισμό που προσφέρει για το αδυνατο κράτος ο Robert Rothstein “Μικρό (ή αδυνατο) κράτος είναι” σύμφωνα με τον Rothstein “το κράτος το οποίο αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να αποκτήσει ασφάλεια βασισμένο αποκλειστικά στις δικές

του δυνάμεις, αλλά ότι θα πρέπει να βασιστεί θεμελιωδώς στη βοήθεια άλλων κρατών, θεσμών, διεργασιών ή παραγόντων/συντελεστών προκειμένου να αποκτήσει ασφάλεια”¹⁶ Θα πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί, ότι εάν υπάρχει ένα σημείο στη διεθνή βιβλιογραφία στο οποίο συμφωνούν οι περισσότεροι μελετητές είναι ότι ο όρος αδυνατο κράτος έχει “σχετική/συγκριτική έννοια” (relational) και συνακόλουθα, αφορά ένα κράτος σε σχέση με κάποια άλλα δυνατότερα και ισχυρότερα κράτη στο διεθνές σύστημα (τα οποία μάλιστα συνιστούν και τις πρωταρχικές απειλές για την ασφάλειά του)

Επιπρόσθετα, ο παραπάνω ορισμός του Rothstein καθιστά σαφές ότι, καθώς η μελέτη μας αναζητά τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των μικρών και αδυνατων κρατών, ο όρος Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά αφορά μόνον στην εξωτερική πολιτική συμπεριφορά του κράτους προκειμένου να αυξήσει την ασφάλειά του (“εξωτερική εξισορρόπηση”) και όχι στην εσωτερική κινητοποίηση των δυνάμεών του (“εσωτερική εξισορρόπηση”) η οποία -όπως σωστά διαπιστώνει ο Rothstein- δεν είναι ικανή από μόνη της να προσφέρει στο αδυνατο κράτος ασφάλεια Συνεπώς, το δίλημμα εξωτερική ή εσωτερική εξισορρόπηση (ως εναλλακτικοί τρόποι αύξησης της ασφάλειας) ουσιαστικά δεν υφίσταται για την μελέτη μας και, συνακόλουθα, ο όρος Πολιτικές Στρατηγικές αφορά μόνον στην προσπάθεια του αδυνατου κράτους να αυξήσει την ασφάλειά του δανειζόμενο δυναμη από έξω (από άλλο [μεγάλο] κράτος ή/και συμμαχία κρατών)

Βεβαίως, η διευκρίνηση αυτή κάθε άλλο παρά συνεπάγεται και στέρηση ή αποκλεισμό του αδυνατου κράτους από την ανάπτυξη στρατηγικών “εσωτερικής εξισορρόπησης” στα πλαίσια της ευρύτερης προσπάθειας που καταβάλλει για την εξισορρόπηση των εξωτερικών απειλών. Μάλιστα, όπως θα αποδειχτεί στη μελέτη μας, η Τουρκία θα καταφέρει να εντάξει επιτυχώς συγκεκριμένες στρατηγικές “εσωτερικής εξισορρόπησης” στη διαδικασία εξωτερικής εξισορρόπησης των μεγάλων απειλών

3 Το Αντικείμενο της Μελέτης

Το αντικείμενο της παρουσης μελέτης είναι η εξέταση των αιτίων της πολιτικής στρατηγικής (συμπεριφοράς) της Τουρκίας κατά την περίοδο 1936-1944. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται οι λόγοι για τους οποίους ένα αδυνατο κράτος επέλεξε σε επτά περιπτώσεις (case-studies) να ακολουθήσει συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά

Για ποιους όμως λόγους αξίζει να μελετηθεί η στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας κατά την περίοδο των παραμονών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το τέλος του, Επέτυχε η νεότευκτη αυτή δημοκρατία -ενώ απειλείτο η εδαφική της ανεξαρτησία- κάποιες ιδιαίτερες επιδόσεις σε σχέση με τα άλλα αδυνατα κράτη των οποίων επίσης απειλείτο κατά την εξεταζόμενη περίοδο η εδαφική κυριαρχία και ανεξαρτησία, Και ακόμη, είναι δυνατή, σε επίπεδο θεωρίας διεθνών σχέσεων, η εξήγηση της στρατηγικής συμπεριφοράς του αδυνατου αυτού κράτους ή παρουσιάζονται προβλήματα στην αιτιολόγησή της, Επίσης, μήπως έχει ιδιαίτερη σημασία ότι τα αίτια και οι λόγοι της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας εντοπίζονται σε επίπεδα ανάλυσης από όπου η -κυρίαρχη- θεωρία των διεθνών σχέσεων δεν αναμένει απαντήσεις,

3.1 Η Επιλογή της Χρονικής Περιόδου

Η επιλογή της χρονικής περιόδου 1936-1944 (όπως και των συγκεκριμένων περιπτώσεων παρακάτω) ικανοποιεί δυο βασικούς στόχους. Πρώτον, τον στόχο να αντικρουστούν βασικές αξιωματικές αρχές της κυρίαρχης θεωρητικής προσέγγισης για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών, δηλαδή της θεωρίας των απειλών. Προκειμένου να συμβεί αυτό είναι μεθοδολογικά απαραίτητο η εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies) να αφορά σε μια περίοδο όπου το αδυνατο κράτος αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές, με την έννοια ότι διακυβεύεται η ύπαρξη και απειλείται άμεσα η εδαφική του κυριαρχία. Με άλλα λόγια, ο

ασφαλέστερος τρόπος προκειμένου να αντικρουστεί η θεωρία των απειλών είναι να επιλεγεί εκείνη η περίοδος κατά την οποία το στοιχείο της απειλής είναι φανερό και αδιαμφισβήτητο (challenging balance of threat theory in its own backyard)

Συνακόλουθα, η χρονική περίοδος θα πρέπει να οριοθετηθεί με βάση το κατά πόσον υφίστανται σημαντικές εξωτερικές απειλές. Για τον λόγο αυτό, ως χρονικό σημείο εκκίνησης της μελέτης επιλέγεται το έτος 1936, κατά το οποίο δυο σημαντικά γεγονότα (η Ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία καθώς και -κυρίως- ο επανεξοπλισμός της Ρηνανίας από τον Χίτλερ) κατέστησαν φανερό (apparent) και αδιαμφισβήτητο το στοιχείο της απειλής για το αδύνατο κράτος της μελέτης μας (Τουρκία). Η κυκλος της χρονικής περιόδου κλείνει το 1944, μετά την απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία, όταν η Γερμανία έχει πλέον νικηθεί και το αδύνατο κράτος παυει να αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές. Η οριοθέτηση της χρονικής περιόδου με βάση την ύπαρξη σημαντικών εξωτερικών απειλών καθιστά σαφή και τα επεξηγηματικά όρια της προτεινόμενης παρακάτω θεωρητικής προσέγγισης, δηλαδή της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών. Πραγματικά, όταν ένα αδύνατο κράτος παυει να αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές τότε παυει να αποτελεί και η προτεινόμενη στη μελέτη θεωρητική προσέγγιση ασφαλές εργαλείο ανάλυσης.

Η επιλογή της περιόδου 1936-1944 ικανοποιεί και ένα δευτερο στόχο. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην εξέταση μίας περιόδου κατά την οποία το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό (περισσότεροι από δυο διεθνείς πρωταγωνιστές) ενώ, παράλληλα, καλυπτεται μία περίοδος ειρήνης, 1936-1939 καθώς και μία περίοδος πολεμικών συγκρούσεων, 1939-1944 (Δευτερος Παγκόσμιος Πόλεμος). Πρέπει να επισημανθεί, ότι η σημαντικότερη μελέτη για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των μικρών κρατών, δηλαδή το έργο του Stephen Walt The Origins of Alliances, αλλά και άλλες μελέτες που ακολουθησαν από τον ίδιο συγγραφέα με διαφορετικά κράτη αναφοράς- έτυχαν δριμυτατης κριτικής¹⁷

εξαιτίας της θέσης του συγγραφέα ότι τα συμπεράσματα των μελετών του που αφορούν στην πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των μικρών και αδυνατων κρατών μπορούν να έχουν γενική ισχύ για κάθε είδος διεθνούς συστήματος (πέραν του διπολικού διεθνούς συστήματος το οποίο εκείνος εξετάζει) Επιπρόσθετα, όπως επισημαίνουν και άλλοι μελετητές, κάθε άλλο παρά είναι ξεκάθαρο κατά πόσον η εξέταση των πολιτικών στρατηγικών του συγκεκριμένου υποσυστήματος (Μέση Ανατολή) κατά την περίοδο της διπολικής αντιπαράθεσης συνιστά και την επιτυχέστερη επιλογή που θα μπορούσε να κάνει κάποιος προκειμένου να αναπτύξει μία θεωρία των αιτιών των πολιτικών στρατηγικών των αδυνατων κρατών ¹⁸

Συνεπώς, η παρούσα μελέτη αναλαμβάνοντας να εξετάσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά ενός αδυνατου κράτους σε περίοδο πολυπολισμου επιχειρεί να εμπλουτίσει την διεθνή βιβλιογραφία με μία σειρά από συμπεράσματα που αφορούν στα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των μικρών και αδύνατων κρατών σε περίοδο πολυπολισμού επιδεικνυοντας με τον τρόπο αυτό ευαισθησία όσον αφορά στις δομικές διαφοροποιήσεις του διεθνούς συστήματος (sensitivity to structural differences) Καταφέρνει, με τον τρόπο αυτό, να ελέγξει κατά πόσον τα συμπεράσματα της διεθνους βιβλιογραφίας για τα αίτια σχηματισμου των συμμαχιών (σε περίοδο διπολισμου) ισχύουν όταν το διεθνές συστημα κυριαρχείται από περισσότερους από δυο πρωταγωνιστές

3 2 *Η Επιλογή του Αδύνατου Κράτους και των Συγκεκριμένων Περιπτώσεων (Case-Studies)*

Η επιλογή του συγκεκριμένου αδυνατου κράτους κάθε άλλο παρά τυχαία είναι ¹⁹
Η Τουρκία είναι ένα από τα ελάχιστα αδύνατα κράτη στον κόσμο που κατάφερε να παραμείνει αμέτοχο στον καταστροφικότερο πόλεμο που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα επιτυγχάνοντας πρακτικά -και όχι μόνον σε περίοδο ειρήνης αλλά κυρίως σε περίοδο

κρίσης- το θεωρητικά βέλτιστο (optimum) για αδυνατο κράτος αύξηση της ασφάλειάς του χωρίς παράλληλη μείωση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας του

Πράγματι, στο εμπειρικό μέρος της μελέτης (Μέρος Γ) και κατά την εξέταση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας σε περίοδο ειρήνης (1936-1939) και σε περίοδο πολέμου (1940-1944) θα καταδειχθεί ότι το αδυνατο αυτό κράτος κατάφερε σε επτά (7) συγκεκριμένες περιπτώσεις (case-studies) να ακολουθήσει εκείνη την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά η οποία του απέφερε εκτός από το πρωτεύον αγαθό της *ασφάλειας*, και μεγάλα ποσοστά *αυτονομίας* (από τους δανειστές της ασφάλειάς του και “σχετικής αυτονομίας” από τη πηγή της αιιλής) καθώς και, σε κάποιες περιπτώσεις, *κέρδος* (οικονομικό ή/και εδαφικό)

3.3 Η Πρόκληση της Μελέτης Αντικρούοντας την Κυρίαρχη “Θεωρία των Απειλών”

Η παραπάνω διαπίστωση έχει μεγάλη σημασία για την θεωρία των διεθνών σχέσεων διότι αντικρούει βασικές αξιωματικές αρχές της κυρίαρχης θεωρητικής προσέγγισης στον κλάδο των διεθνών σχέσεων, δηλαδή της “θεωρίας των απειλών” (balance of threat theory) σχετικά με τους τρόπους που τα αδυνατα κράτη αντιμετωπίζουν τις εξωτερικές απειλές

Πράγματι, η κυρίαρχη θεωρία των απειλών -παρά το γεγονός ότι τα θεωρητικά της επιχειρήματα έχουν ελεγχθεί εμπειρικά και αφορούν σε αδυνατα κράτη, είτε της Μέσης Ανατολής είτε της Νοτιοδυτικής Ασίας- αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα όταν καλείται να εξηγήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του συγκεκριμένου αδυνατου κράτους

Πρώτον, η θεωρία των απειλών δεν μπορεί να εξηγήσει την “συνθετη” πολιτική στρατηγική συμπεριφορά/ές που υιοθέτησε Τουρκία και η οποία/ες εμπεριέχει/ουν, πέρα από το στοιχείο της ασφάλειας (επιβίωσης), και τα στοιχεία της αυτονομίας καθώς και του κέρδους (εδαφικού ή/και οικονομικού) Είναι χαρακτηριστικό, ότι τα στοιχεία αυτά δεν απασχολούν τη θεωρία των απειλών

Δευτερον, ακόμα και στις περιπτώσεις που το αδυνατο κράτος της μελέτης συμπεριφέρεται όπως αναμένει η θεωρία των απειλών (balancing hypothesis), τουτο συμβαίνει για λόγους εντελώς διαφορετικούς από εκείνους που η θεωρητική αυτή προσέγγιση προβλέπει. Με άλλα λόγια, τα αίτια της συμπεριφοράς του αδυνατου κράτους της μελέτης μας εντοπίζονται ή/και εκπορευονται από το κρατικό και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης.

Επιπρόσθετα, και ως συνέπεια της παραπάνω διαπίστωσης, δεν υφίσταται - όπως η θεωρία των απειλών προβλέπει- μια αιτιώδης σχέση (causal relationship) ανάμεσα στο αίτιο (απειλή) και το αποτέλεσμα (στρατηγική συμπεριφορά) αλλά, όπως η προτεινόμενη θεωρητική προσέγγιση της μελέτης θα αποδείξει, ανάμεσα στο αίτιο και το αποτέλεσμα παρεμβάλλονται με καθοριστικό τρόπο και διαδραματίζοντας καταλυτικό ρόλο, συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές.

3.4 Χρησιμότητα

Η μελέτη των αιτιών της επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδύνατου κράτους σε περίοδο πολυπολιτισμού έχει -πέραν των παραπάνω, θεωρητικής σημασίας, λόγων- την εξής πρόσθετη χρησιμότητα:

- Η προτεινόμενη Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών καταφέρνει να απαντήσει σε ένα -ίσως σημαντικότερο από το ΓΙΑΤΙ τα κράτη ακολουθούν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που ακολουθούν- ερώτημα, το οποίο αναφέρεται στο ΠΟΤΕ ένα αδυνατο κράτος θα ακολουθήσει συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά. Όπως θα αποδειχθεί από την μελέτη: *Όταν ατομικού και κρατικού χαρακτήρα προτεραιότητες "δικαιολογούν" (justify) ανάλογη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά*
- Η μελέτη της επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδύνατου κράτους το οποίο βρέθηκε σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο ενώπιον σημαντικών εξωτερικών απειλών επιτρέπει στον μελετητή των διεθνών σχέσεων να

εντοπίζει μια σειρά από “πιθανές προϋποθέσεις” (favoring conditions)²⁰ η ύπαρξη των οποίων -όπως στην περίπτωση της Τουρκίας έτσι και για κάθε αδυνατο κράτος που αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές- αυξάνει και ενισχύει τις πιθανότητες επιτυχούς άσκησης της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που θα επιλέξει να ακολουθήσει. Συνακόλουθα, τα συμπεράσματα της μελέτης καλυπτουν και μία συγχρονη και ιδιαίτεως σημαντική ανάγκη της ακαδημαϊκής έρευνας και μελέτης, καθώς η τελευταία επιδιώκει να επιτύχει τη μετουσίωση των θεωρητικών συμπερασμάτων και την προσφορά (προς τους διαμορφωτές αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής) γνώσης με πολιτική χρησιμότητα (policy relevant knowledge)²¹

- Η γνώση των αιτιών της επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της γειτονικής χώρας σε περιόδους κατά τις οποίες η Ελλάδα προσέφερε στον Αντι-Φασιστικό αγώνα αναλογικά πολυ περισσότερα από τον γείτονά της και κατάφερε να αποκομίσει πολυ λιγότερα, μπορεί να αποβεί χρήσιμο μάθημα για τους έλληνες πολιτικούς και ακαδημαϊκούς αναλυτές, επιτρέποντάς τους να εξαγάγουν χρήσιμα πρακτικά συμπεράσματα και να κάνουν πράξη την σοφή ρήση του George Santayana “Όσοι δεν αναγνωρίζουν τα λάθη τους και δεν διδάσκονται από αυτά είναι καταδικασμένοι να τα επαναλάβουν”
- τέλος, τα συμπεράσματα και οι προβλέψεις της μελέτης σχετικά με την επιτυχημένη πολιτική στρατηγική ενός αδυνατου κράτους σε περίοδο κατά την οποία το διεθνές συστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό μπορεί να αποδειχθουν εξαιρετικά χρήσιμα στη σημερινή μετα-διπολική εποχή, κατά την οποία το διεθνές συστημα τείνει να προσλάβει χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες πολυπολικου συστήματος

4 Το Επιχείρημα της Μελέτης. Η Εναλλακτική Χρήση των Εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη και η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια Σχηματισμού των Πολιτικών Στρατηγικών των Αδύνατων Κρατών

Το Κεφάλαιο III αποτελεί την υπόθεση εργασίας ή το επιχείρημα της μελέτης, και αναπτύσσεται σε δυο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο, συζητούνται μία σειρά από προβλήματα που παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία όσον αφορά σε δυο κεντρικές έννοιες οι οποίες χρησιμοποιούνται προκειμένου να αξιολογηθούν οι πολιτικές στρατηγικές που επιλέγουν τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν σημαντικές εξωτερικές απειλές.

Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, οι κεντρικές αυτές έννοιες είναι η Εξισορρόπηση (balancing) και η Σύμπραξη (bandwagoning). Συνακόλουθα, συζητούνται σε πρώτο επίπεδο μια σειρά από προβλήματα που αφορούν α) στο ασαφές περιεχόμενο των δυο εννοιών β) στην “ανακόλουθη” χρήση τους, με αποτέλεσμα οι έννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη να χρησιμοποιούνται άλλοτε ως καθ’εαυτές πολιτικές στρατηγικές και άλλοτε ως αξιολογήσεις των διαθεσίμων πολιτικών στρατηγικών και γ) στην αδυναμία αποτυπώσεως του πλήρους φάσματος των πολιτικών στρατηγικών που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές καθώς και στην απόκρυψη των υπολογισμών που κάνουν τα τελευταία προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο και υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες.

Στα πλαίσια επίλυσης αυτών των “προβλημάτων” η μελέτη προτείνει την εναλλακτική χρήση των εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη καθώς και την ανάπτυξη συγκεκριμένου αναλυτικού πλαισίου στο οποίο θα μπορούν να αποτυπωθούν όλες οι δυνατές απαντήσεις των αδυνατων κρατών στις εξωτερικές απειλές. Η σημασία του προτεινόμενου αναλυτικού πλαισίου εντοπίζεται στην ικανότητά του να αναδείξει στοιχεία ή συνδυασμούς στοιχείων τα οποία η κυρίαρχη θεωρητική προσέγγιση για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών (δηλαδή η θεωρία των απειλών) δεν λαμβάνει υπόψη της.

Σε δευτερο επίπεδο και στα πλαίσια του προτεινόμενου αναλυτικού υποδείγματος διατυπώνεται η *Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών*. Η συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση εντοπίζει τους λόγους της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές στον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές. Επιπρόσθετα, η εμπλουτισμένη αυτή θεωρητική προσέγγιση προσφέρει συγκεκριμένες προτάσεις/προβλέψεις, οι οποίες εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης. Η επεξηγηματική ικανότητα της Εμπλουτισμένης αυτής Θεωρίας των Αιτιών της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών ελέγχεται σε επόμενο κεφάλαιο με βάση την εφαρμογή της στην εμπειρική πραγματικότητα και την ικανότητά της να εξηγήσει πειστικά την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του αδυνατου κράτους της μελέτης.

5 Μεθοδολογική Προσέγγιση

Θα πρέπει κατ'αρχάς να τονιστεί ότι η μελέτη αυτή επιχειρεί να καλυψει ένα διαπιστωμένο κενό στη διεθνή βιβλιογραφία²² το οποίο αναφέρεται στην απουσία μελετών οι οποίες α) θα αναζητούν απαντήσεις σε βασικές θεωρητικές υποθέσεις του κλάδου των διεθνών σχέσεων, υπερβαίνοντας την συνήθη -στείρα θεωρητικά- προσπάθεια για την ανεύρεση απαντήσεων σε άμεσα πολιτικά προβλήματα ή κυβερνητικού χαρακτήρα επιδιώξεις β) θα συνδέουν τις θεωρητικές κατακτήσεις του πολιτικού επιστήμονα με την ακριβή γνώση του ιστορικού, χρησιμοποιώντας την διπλωματική ιστορία για τον έλεγχο (ή/και τον εμπλουτισμό) των υπαρχόντων θεωρητικών εργαλείων²³ γ) θα αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη προσοχή την ιδιαίτερα παραμελημένη διάσταση και δυναμική της εσωτερικής δομής των κρατών καθώς και τους τρόπους που εσωτερικοί πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν τις επιλογές των

κρατών όσον αφορά την ασφάλεια τους και δ) θα συνδέουν τον τομέα των στρατηγικών σπουδών με συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές (area studies) αναδεικνυοντας την περιφερειακή διάσταση των προβλημάτων ασφαλείας²⁴

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί, ότι η μελέτη μας ανήκει στην κατηγορία των "Θεωριών Μέσου Βεληνεκους" (middle-range theories) η προσπάθεια των οποίων εντοπίζεται στην εξέταση και ανάλυση συγκεκριμένων διεθνών φαινομένων (αίτια σχηματισμού των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών του υπό εξέταση κράτους) μέσω του εμπειρικού ελέγχου θεωρητικών υποθέσεων εργασίας. Η συστηματική έρευνα αποτελεί βασική προϋπόθεση των θεωριών αυτού του είδους ενώ ο απώτερος στόχος τους υπερβαίνει τα όρια της εξήγησης των διεθνών φαινομένων και αναφέρεται τόσο στην ενδυνάμωση (ή περιορισμό) των θεωρητικών υποθέσεων μέσω της πιθανής (λόγω συμπερασμάτων) αύξησης (ή μείωσης) της αξιοπιστίας τους όσο και στην δυνατότητα μερικών γενικεύσεων (partial generalizations) ή ακόμα και προβλέψεων (predictions)²⁵

Η Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών προσφέρει συγκεκριμένες εξηγήσεις για τα αίτια σχηματισμού των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των αδυνατων κρατών. Συνακόλουθα, αφού παρουσιαστούν οι προβλέψεις της υπόθεσης αυτής, το επόμενο μεθοδολογικό βήμα είναι οι προβλέψεις αυτές να ελεγχθούν σε σχέση με το υπό εξέταση κράτος και για όλες τις συγκεκριμένες περιπτώσεις (case-studies) με βάση α) την εφαρμογή τους στην εμπειρική πραγματικότητα και β) την ερμηνευτική τους ικανότητα. Πράγματι, οι προβλέψεις της θεωρητικής υπόθεσης (ανεξάρτητη μεταβλητή) θα ελεγχθούν εμπειρικά στο εργαστήριο της πραγματικότητας και με βάση τα ιστορικά γεγονότα

5.1 Μεθοδολογικά Βήματα

Η διπλωματική ιστορία του υπό εξέταση κράτους θα αποτελέσει το μέσον ελέγχου των προβλέψεων του θεωρητικού μας εργαλείου. Κατά συνέπεια, η υπαρξη ή

απουσία συμφωνίας ανάμεσα στα ιστορικά δεδομένα και τις προβλέψεις της θεωρίας που προτείνεται ως υπόθεση εργασίας της μελέτης θα αυξήσει ή θα μειώσει αντίστοιχα και την αξιοπιστία της θεωρητικής μας προσέγγισης

Η μεθοδολογική μας προσέγγιση απορρίπτει τις, στατιστικού (με, ενδεχομένως, μεγάλο αριθμό μεταβλητών) ή περιγραφικού χαρακτήρα, προσεγγίσεις και εστιάζει την προσοχή της στην εξέταση συγκεκριμένου κράτους και ειδικότερα συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies) Αυτή η μεθοδολογική πορεία, μολονότι δεν αποτελεί την ιδανικότερη λύση για ποσοτικού χαρακτήρα επαληθευσεις των θεωριών, εν τούτοις είναι ικανή να ενδυναμώσει και να καταστήσει περισσότερο αξιόπιστη την συγκεκριμένη θεωρητική υπόθεση εργασίας, στο βαθμό, βεβαίως, που οι προβλέψεις της επαληθευονται όταν ελεγχθούν εμπειρικά

Διευκρινίζεται ότι τη μελέτη αυτή δεν ενδιαφέρει η με εξαιρετική ακρίβεια και πληρότητα ιστορική εκτίμηση των πολιτικών στρατηγικών που ακολουθήσε η Τουρκία κατά την εξεταζόμενη περίοδο Αντίθετα, ο στόχος της εντοπίζεται στην "μετουσίωση" των συνθετων και λεπτομερειακών ιστορικών δεδομένων σε συγκεκριμένα θεωρητικά υποδείγματα Κατά συνέπεια, η διπλωματική ιστορία του υπό εξέταση κράτους θα λειτουργήσει υποστηρικτικά, ως "εμπειρική βακτηρία" της θεωρητικής μας υπόθεσης και ως μέσο για την επιδιωκόμενη μετουσίωση των ιστορικών δεδομένων σε θεωρητικές προτάσεις

Επισημαίνεται επίσης, ότι η υιοθετούμενη μεθοδολογική προσέγγιση επιβάλλει στον ερευνητή να λειτουργήσει επιλεκτικά (selectively) και σε υψηλό βαθμό υποκειμενικά (subjective analysis / individual scholarship / highly personal research) προχωρώντας στην εξέταση μόνον εκείνων των στοιχείων (διαστάσεις ιστορικών γεγονότων) που ο ίδιος θεωρεί ως περισσότερο σχετικά με τους στόχους της μελέτης του Επίσης, αναπόφευκτη εκ μέρους του ερευνητή, αλλά και αναπόφευκτη (εάν όχι επιβεβλημένη) σε κάθε διαδικασία σχηματισμού θεωρίας, είναι η απλοποίηση (simpification) της συνθετης ιστορικής πραγματικότητας Διευκρινίζεται ότι, η

“υποκειμενικότητα” και η “επιλεκτικότητα” ως χαρακτηριστικές λειτουργίες του ερευνητή καθώς και το στοιχείο της απλουστευσης των συνθετων ιστορικών δεδομένων, δεν συνεπάγονται ότι τίθεται σε κίνδυνο η εγκυρότητα των συμπερασμάτων της μελέτης ή η χρησιμότητα της θεωρητικής της υπόθεσης²⁶

5.2 Ορισμένες Ειδικές Επισημάνσεις

Στα πλαίσια αναζήτησης αξιόπιστων απαντήσεων σε βασικά ερωτήματα της μελέτης, όπως είναι για παράδειγμα ο εντοπισμός των εξωτερικών απειλών, πέραν της συνδυαστικής ανάγνωσης και μελέτης του συνόλου των διαθέσιμων ιστορικών αποτιμήσεων που αφορούν στην Τουρκία και οι οποίες είναι βασισμένες σε πρωτογενή έρευνα (ιστορικά αρχεία των διαφόρων υπουργείων των εξωτερικών, αλληλογραφία των βασικών πρωταγωνιστών, άλλα ντοκουμέντα)²⁷ κατεβλήθη προσπάθεια αξιοποίησης και μίας σειράς άλλων πηγών, οι οποίες διαφοροποιούνται από την “δυτική αντιμετώπιση” της Τουρκίας, προσφέροντας “από τα μέσα” την αντίληψη (perception) των βασικών φορέων διαμόρφωσης και άσκησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής όσον αφορά στο χαρακτήρα και τη σημασία των εξωτερικών απειλών (πηγές που αφορούν στους επίσημους λόγους και ομιλίες ή/και στα απομνημονευματα προσώπων που διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο)

6 Σκιαγράφηση της Μελέτης

Στο Β Μέρος της μελέτης θα παρουσιαστούν και θα συζητηθούν (Κεφάλαιο II) οι υπάρχουσες “ποσοτικού” και “ποιοτικού” χαρακτήρα θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν στα “αίτια σχηματισμού των συμμαχιών” (theories of alliances formation) - κυρίως- των αδυνατων κρατών Παράλληλα, (Κεφάλαιο III), θα συζητηθεί ο εναλλακτικός τρόπος χρήσης των εννοιών-εργαλείων Εξισορρόπηση και Συμπραξη και θα αναπτυχθεί η Υπόθεση Εργασίας της μελέτης (η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών)

Στο Γ Μέρος, η μελέτη μεταφέρεται από το θεωρητικό στο Εμπειρικό Μέρος της ανάλυσης (Operationalization) Προσφέρεται, αρχικά, μία αναλυτική εικόνα του πολυπολικού διεθνούς συστήματος των παραμονών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και συζητούνται τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (**Κεφάλαιο IV**) Επιχειρείται κατόπιν η εξέταση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας σε περίοδο ειρήνης 1936-1939 (**Κεφάλαιο V**) και σε περίοδο πολέμου 1940-1945 (**Κεφάλαιο VI**) με βάση τις συστημικού χαρακτήρα απειλές που αντιμετωπίζει το τελευταίο

Το **Κεφάλαιο VII** αποτελεί συστατικό στοιχείο του Δ' Μέρους της μελέτης και χρησιμεύει για την παρουσίαση των εσωτερικών χαρακτηριστικών της Τουρκίας Λειτουργεί με άλλα λόγια υποστηρικτικά στο εμπειρικό αυτό μέρος της μελέτης και στόχος του είναι να προσφέρει στο μη ειδικό γνώστη των χαρακτηριστικών της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας το απαραίτητο "υπόβαθρο γνώσης" προκειμένου να παρακολουθήσει με άνεση την προσπάθεια εντοπισμού, στο κεφάλαιο που ακολουθεί, των κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητών που καθορίζουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο

Στη συνέχεια, (**Κεφάλαιο VIII**), με την βοήθεια του "θεωρητικού εργαλείου" δηλαδή της Εμπλουτισμένης Θεωρίας της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών, επιχειρείται η εξέταση, ανάλυση και εξήγηση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς (εξαρτημένη μεταβλητή) που ακολουθήσε η Τουρκία σε περίοδο ειρήνης και πολέμου και ελέγχεται η αξιοπιστία του θεωρητικού μας εργαλείου με βάση την εφαρμογή του στην εμπειρική πραγματικότητα

Τέλος, το **Κεφάλαιο IX** περιέχει τα Συμπεράσματα της μελέτης τα οποία αφορούν α) στη συνολική αποτίμηση της ερμηνευτικής ικανότητας της προτεινόμενης θεωρητικής προσέγγισης να εξηγήσει τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς του υπό εξέταση κράτους και β) στη μετουσίωση των παραγόντων που κατέστησαν

επιτυχημένη την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας σε “κατάλληλες προϋποθέσεις” (favoring conditions) και, συνακόλουθα, σε προσφορά (προς τους διαμορφωτές αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής) γνώσης με πολιτική χρησιμότητα (policy relevant knowledge)

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1 Για την αναφορά στα γραπτά του Ινδού πολιτικού και φιλόσοφου Kautilia (και ειδικότερα στο έργο του Arthashastra) βλέπε Ole Holsti, P T Hopmann & J D Sullivan, Unity and Disintegration in International Alliances, John Wiley, New York, 1984, σελ 1
- 2 J Baylis, Ken Booth, J Garnett & P Williams, Contemporary Strategy. Theories and Concepts, Vol I, Croom Helm, London, 2nd Ed , 1987, σελ 160
- 3 Για την αντιμετώπιση των συμμαχιών ως “κεντρικών μορφών της διεθνούς πολιτικής” βλ John Friedman, Alliance in International Politics, Allyn and Bacon, Boston, 1970 Σχετικά με την σπουδαιότητα των συμμαχιών για την διεθνή πολιτική βλέπε, ειδικότερα, την θέση του George Modelski ότι “οι συμμαχίες αποτελούν τον έναν από τους δώδεκα όρους-κλειδιά των διεθνών σχέσεων” στο George Modelski, “The Study of Alliances A Review”, Journal of Conflict Resolution, Vol 7, No 4, 1963, σελ 773 καθώς και του σημαντικότερου εκπροσώπου της ρεαλιστικής σχολής των διεθνών σχέσεων Hans Morgenthau ότι “οι συμμαχίες αποτελούν αναγκαίο στοιχείο και βασική λειτουργία του συστήματος ισορροπίας των δυνάμεων” στο Hans Morgenthau, “Alliances in Theory and Practice” στο Arnold Wolfers (ed), Alliance Policy in the Cold War, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1959, σελ 185
- 4 Για μια αναλυτική παρουσίαση του περιεχομένου των τριών αυτών όρων βλ Michael Don Ward, Research Gaps in Alliance Dynamics, Monograph Series of International Affairs, Graduate School of International Studies, University of Denver, No 19, 1982, σελ 5-10
- 5 Η απόδοση αυτού του περιεχομένου στον όρο “συμμαχία” ανήκει στους O Holsti, P T Hopmann & J D Sullivan, Unity and Disintegration in International Alliances, op cit , σελ 4
- 6 Βλέπε Arnold Wolfers, “Alliances” στο D L Sills (ed), International Encyclopedia of Social Sciences, Macmillan, New York, 1968, σελ 268
- 7 Βλ Glenn Snyder, Alliance Theory A Neorealist First Cut, Journal of International Affairs, Spring-Summer 1990, σελ 104 Ο Michael Don Ward διαφοροποιείται ελαφρώς από τους παραπάνω ορισμούς της Συμμαχίας (Alliance), διευρύνοντας περισσότερο το περιεχόμενο του όρου και υποστηρίζοντας ότι οι συμμαχίες τυπικά περιέχουν όχι μόνον επίσημες συμφωνίες/συνθήκες (formal treaties), όπως Αμυντικά Σύμφωνα (Mutual

Defense Pacts) αλλά και *λιγότερο φανερές συμφωνίες* (less explicit agreements), όπως Σύμφωνα Μη-Επίθεσης (Non-Agression Pacts), Συμφωνίες Ουδετερότητας (Neutrality Agreements) και Συνεννοήσεις (Ententes) Βλέπε ειδικότερα Michael Don Ward, Research Gaps in Alliance Dynamics, op cit , σελ 5

8 Για μία ιδιαίτερα επιτυχημένη τυπολογία των στρατιωτικών συμμαχιών βλ Bruce Russett, “An Empirical Typology of International Military Alliances”, Midwest Journal of Political Science, No 15, May 1971, σελ 262-289

9 Για αναλυτική κριτική με βάση αυτή την επιχειρηματολογία βλέπε Glenn Snyder, “Alliances, Balance and Stability”, International Organization, Vol 45, No 1, Winter 1991, σελ 123

10 Βλέπε ειδικότερα Glenn Snyder, “Alliance Theory A Neorealist First Cut”, Journal of International Affairs, Spring-Summer 1990, σελ 105

11 Το περιεχόμενο του όρου Πολιτικές Στρατηγικές είναι παρόμοιο με τον ευρύτερο ορισμό της "συμμαχίας" που υιοθετούν οι Michael Barnett και Jack Levy καθώς επίσης και με τον όρο Προσανατολισμοί (Orientations) που χρησιμοποιεί ο Kalevi Holsti Βλέπε ειδικότερα Michael N Barnett & Jack S Levy, “Domestic Sources of Alliances and Alignments”, International Organization, Vol 45, No 1, Summer 1991, σελ 370 και Kalevi J Holsti, International Politics. A Framework of Analysis, Prentice Hall, 1988, σελ 93 Επίσης, για μία συνοπτική παρουσίαση των διαφόρων ορισμών που έχουν κατά καιρούς προταθεί για τον όρο "Συμμαχία" βλέπε R V Dingman, Theories of, and Approaches to, Alliance Politics στο P G Lauren (ed), Diplomacy. New Approaches in Theory, History and Policy, The Free Press, New York, 1979, σελ 245-250

12 Για ορισμένα ιστορικά παραδείγματα αυτής της θέσης βλέπε Stephen M Walt, The Origins of Alliances, Cornell University Press, Ithaca, New York, σελ 12 Παρά το γεγονός ότι η επίσημη σύναψη συμμαχίας αυξάνει τις πιθανότητες να τηρηθούν από τα συμβαλλόμενα μέρη-κράτη οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το κείμενο της συμμαχίας, εντούτοις η ύπαρξη και μόνον του επίσημου κειμένου της συμφωνίας δεν αποτελεί και επαρκή εγγύηση αμοιβαίας υποστήριξης σε ζητήματα ασφάλειας Βλέπε C Kegley & G Raymond, When Trust Brakes Down. Alliance Norms and World Politics, South Carolina Press, Columbia, 1990 και R Kann, “Alliances versus Ententes”, World Politics, No 28, July 1986, σελ 39-63 Ειδικότερα, η Πολιτική Στρατηγική της Τουρκίας στη περίοδο 1936-1945 αποτελεί, όπως θα αποδειχτεί στη πορεία, ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα αυτής της θέσης

13 Για τις έννοιες της “εσωτερικής” και “εξωτερικής εξισορρόπησης” βλέπε Kenneth N Waltz, Theory of International Politics, Addison-Wesley, Reading, Mass , 1979, σελ 168

14 Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται από τον Athanassios G Platias, High Politics in Small Countries. An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, Ph D Dissertation, Cornell University, 1986, σελ 16

15 Βλέπε Niels Anstrup, “The Perennial Problem of Small States A Survey of Research Efforts”, Cooperation and Conflict, No 10, 1976, σελ 163-182

Ο ενδιαφερόμενος για μία πλήρη και κριτική παρουσίαση των διαφόρων προσεγγίσεων που αφορούν στο περιεχόμενο του όρου “μικρό κράτος” ή/και “αδύνατο κράτος” θα βρεί εξαιρετικά χρήσιμη την μελέτη του Αθανάσιου Πλατιά High Politics in Small Countries. An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, Ph D Dissertation, Cornell University, 1986, Appendix. What is a Small State?, σελ 483-492

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω διαπίστωσης για την έλλειψη ικανοποιητικών ορισμών είναι το περιεχόμενο που προτείνει ο Eric Labs για το αδύνατο κράτος [ο οποίος, αξίζει να σημειωθεί, εξετάζει τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδύνατων -ειδικά- κρατών] Σύμφωνα με τον Labs, “Αδύνατο κράτος είναι εκείνο το οποίο δεν μπορεί από μόνο του να διατηρήσει την ασφάλειά του και την αυτονομία του απέναντι στη πλήρη ανάπτυξη και χρήση της ισχύος μίας Μεγάλης Δύναμης” Βλέπε ειδικότερα Eric Labs, “Do Weak States Bandwagon?”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, Παραπομπή No 1, σελ 409 Τα προβλήματα που δημιουργεί ένας τέτοιος ορισμός του αδύνατου κράτους είναι προφανή. Επισημαίνεται μόνον ότι, ειδικότερα κατά την περίοδο των παραμονών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο ορισμός αυτός θα μπορούσε να αφορά ακόμα και κάποιες από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, όπως την Γαλλία ή την Βρετανία, οι οποίες κάθε άλλο παρά ήταν ικανές να αντιμετωπίσουν από μόνες τους την γερμανική πολεμική μηχανή

16 Βλέπε ειδικότερα Robert Rothstein, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968, σελ 29

17 Βλέπε Glenn Snyder, “Alliances, Balance and Stability”, International Organization, Vol 45, No 1, Winter 1991, σελ 130

18 Βλέπε ειδικότερα Robert G Kaufman, “To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930s Europe”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 420

19 Για την σημασία της επιλογής “ιδιαίτερον κρίσιμων περιπτώσεων” (critical cases) προκειμένου να ελεγχθεί ή και να εμπλουτισθεί μία θεωρητική προσέγγιση βλέπε Harry Eckstein, “Case Study and Theory in Political Science” στο Fred I Greenstein & Nelson W Polsby (eds), The Handbook of Political Science, Addison-Wesley, Reading, 1975, σελ 113-132

20 Βλέπε Alexander George, Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy, United States Institute of Peace Press, Washington D C , 1993. Επισημαίνεται ότι η συμβουλή του Alexander George, ότι προκειμένου να καταλήξει ο ερευνητής των διεθνών σχέσεων σε συγκεκριμένες “πιθανές προϋποθέσεις” θα πρέπει η έρευνά του να βασίζεται είτε σε επιλεκτική, συγκριτική εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων (case studies) είτε σε στατιστικές αναλύσεις που περιέχουν ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, δεν στερεί από την συγκεκριμένη μελέτη την δυνατότητα να συνεισφέρει -μέσω του εντοπισμού των συγκεκριμένων αιτιών που κατέστησαν επιτυχημένη την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του υπό εξέταση κράτους- στην επίπονη και σωρευτική

διαδικασία κατάρτισης ενός καταλόγου που θα περιέχει τους ειδικότερους λόγους, η ύπαρξη των οποίων συνεπάγεται την ανάπτυξη επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς από τα αδύνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές

21 Για την ανάγκη παραγωγής πολιτικής χρησιμότητας γνώσης (policy relevant knowledge) από την ελληνική ακαδημαϊκή-ερευνητική κοινότητα, βλέπε Δημήτρης Κώνστας & Παναγιώτης Τσάκωνας, "Το Διεθνές Περιβάλλον, οι Εσωτερικοί Περιορισμοί και ο Συνδυασμός Μελέτης και Πρακτικής Ασκήσης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής" στο Δ Κ Κώνστας-Π Ι Τσάκωνας (επιμ), Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1994, σελ 19-29

22 Βλέπε ειδικότερα την έκθεση δύο σημαντικών μορφών του κλάδου των διεθνών σχέσεων για τις κατακτήσεις και τα προβλήματα των στρατηγικών σπουδών J S Nye, Jr , & S M Lynn Jones, "International Security Studies A Report of a Conference on the State of the Field", International Security, Vol 12, No 4, Spring 1988, σελ 5-27

23 Σχετικά με την παραγωγική συνύπαρξη ιστορικών και πολιτικών επιστημόνων βλ J L Gaddis, "Expanding the Data Base Historians, Political Scientists, and the Enrichment of Security Studies", International Security, Vol 12, No 1, Summer 1987, σελ 3-21

24 Όπως χαρακτηριστικά τόνισε ο Ken Booth "strategic studies divorced from area studies is largely thinking in a void" Βλ K Booth, Strategy and Ethnocentrism, Croom Helm, London, 1978, σελ 147

25 Για το περιεχόμενο των *Θεωριών Μέσου Βεληνεκούς* βλ K J Holsti, International Politics, op cit , σελ 7-9 Σχετικά με την ικανότητα των Θεωριών Μέσου Βεληνεκούς να τύχουν εμπειρικού ελέγχου ευκολότερα απο τις Μεγάλες Θεωρίες (Grand Theories) βλ J Lapalombara, "Macrotheories and Microapplications in Comparative Politics", Comparative Politics, No 1, 1968, σελ 55

26 Όπως παρατηρεί ο A Hacker " great theorist of the past (Plato, Hobbes, Marx) made some contribution to our understanding of politics because they had the audacity to select these factors they felt they were important and to emphasize them to the neglect or even exclusion of others If the traditional writers were wrong -and all of them were- their errors were brilliant in conception and imaginative in design Their wrongheadedness, in short, has aided our political understanding more than all the level-headed models of those who manage to avoid criticism by confirming their generalizations to the unobjectionable, " βλ A Hacker, "Inescapable Subjective Judgements" στο P G Lewis et al (eds), The Practice of Comparative Politics, op cit , σελ 226

27 Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων έργων που χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς στη μελέτη μας αναφέρονται οι μελέτες των Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945. Small State Diplomacy and Great Power Politics, Princeton University Press, 1973, Frank G Weber, The Evasive Neutral, University of Missouri Press, 1979 (Ελληνική Έκδοση, Θετίλη, 1983) και Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge & London, 1989

ΜΕΡΟΣ Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τα Αίτια Σχηματισμού των Συμμαχιών (Alliances Formation) των Αδύνατων Κρατών

Η διεθνής βιβλιογραφία κυριαρχείται, όσον αφορά στα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών (alliances formation), από δυο διαφορετικές -ας μας επιτραπεί ο χαρακτηρισμός- λογικές. Η πρώτη λογική επιχειρεί να ερμηνεύσει την διεθνή ζωή χρησιμοποιώντας την γνώση συγκεκριμένων θετικών επιστημών, με αποτέλεσμα να αναπτύσσει ανάλογες θεωρητικές κατασκευές. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις αυτού του είδους χαρακτηρίζονται ως “ποσοτικές” (quantitative) ή/και “τυπικές” (formal)

Από την άλλη πλευρά, τη διεθνή ζωή επιχειρούν να κατανοήσουν, να εξηγήσουν και τελικά να προβλέψουν μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούν τα παραδοσιακά εργαλεία της πολιτικής επιστήμης. Οι προσεγγίσεις αυτές χαρακτηρίζονται ως “ποιοτικές” (qualitative) ή/και “παραδοσιακές” (traditional). Όπως θα έχει ήδη γίνει αντιληπτό, η θεωρητική προσέγγιση της μελέτης μας εντάσσεται στη δεύτερη λογική και αναπτύσσεται ασκώντας κριτική και επιχειρώντας να καλύψει τα κενά και τις αδυναμίες των διαφόρων -μέχρι και σήμερα- αναπτυχθεισών για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών θεωρητικών προσεγγίσεων.

Συνακόλουθα, στο κεφάλαιο αυτό, θα παρουσιαστούν τόσο οι ποσοτικού όσο και οι ποιοτικού χαρακτήρα θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν στα “αίτια σχηματισμού των συμμαχιών” των κρατών. Επισημαίνεται, ότι στη διεθνή βιβλιογραφία δεν απαντάται συγκεκριμένα το πρόβλημα της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδύνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές (πλην ελαχίστων εξαιρέσεων). Ως εκ τούτου, στις γραμμές που ακολουθούν θα επιχειρηθεί ένα tour d horizon αναφορικά με τις σημαντικότερες ποσοτικές και παραδοσιακές προσεγγίσεις

ώστε να αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μια εποπτεία των υπάρχουσών θεωρητικών προσεγγίσεων για τα "αίτια σχηματισμού των συμμαχιών" (theories of alliance formation)

1 Οι Ποσοτικού Χαρακτήρα Θεωρητικές Προσεγγίσεις (Formal Theories)

Ενας ιδιαίτερα μεγάλος όγκος των ποσοτικών/τυπικών θεωρητικών προσεγγίσεων καταπιάνεται με την εξέταση ζητημάτων που αναφέρονται στη πιθανή σχέση/συνδεση της δημιουργίας συμμαχιών με την έκρηξη πολέμων καθώς και στο ενδεχόμενο η συχνότητα σχηματισμού συμμαχιών να ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένα μαθηματικά υποδείγματα ¹

Η εκτενής, επίσης, βιβλιογραφία που εκπορευεται απο τη "θεωρία των συλλογικών αγαθών (theory of collective goods) μόλις έμμεσα δέχεται ότι οι συμμαχίες σχηματίζονται για να προσφέρουν στα κράτη ασφάλεια απέναντι στους αναδυόμενους κινδύνους και απειλές Το ενδιαφέρον της εντοπίζεται στην εξήγηση της ανάληψης των υποχρεώσεων που απορρέουν για τα κράτη-μέλη μίας ήδη σχηματισμένης συμμαχίας ²

Εν τούτοις, η διεθνής βιβλιογραφία όσον αφορά ειδικότερα στην υπό εξέταση κεντρικότερη διάσταση του φαινομένου συμμαχίες, δηλαδή τους λόγους που οδηγουν στη δημιουργία τους δεν παυει να χαρακτηρίζεται απο μια ποικιλία -αντιμαχομένων μεταξύ τους- θεωρητικών προσεγγίσεων Οι προσεγγίσεις που θα παρουσιαστούν στις γραμμές που ακολουθούν διαφοροποιούνται σαφώς απο την ποιοτικού χαρακτήρα υπόθεση της μελέτης μας Κεντρικό χαρακτηριστικό των προσεγγίσεων που παρουσιάζονται στις γραμμές που ακολουθούν είναι ότι δεν προκυπτουν επαγωγικά απο την ιστορική έρευνα και τον εμπειρικό έλεγχο αλλά έχουν σαφές στατιστικό ή/και μαθηματικό περιεχόμενο και λογική (formal theories)

Και επέκταση, οι προσεγγίσεις αυτές δεν απαντούν σε ερωτήματα που αναφέρονται αποκλειστικά στα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών (ΓΙΑΤΙ), αλλά στον

καταλληλότερο χρόνο (ΠΟΤΕ) ή στις καταλληλότερες προϋποθέσεις για τον σχηματισμό τους (ΤΙ ΜΕΓΕΘΟΥΣ) ³

Κοινός παρανομαστής όλων αυτών των προσεγγίσεων είναι η προσπάθεια τους να αντιπαρατεθούν στη "θεωρία της ισορροπίας δυνάμεων" αναφορικά με τον σχηματισμό των συμμαχιών, και κυρίως στις θεωρητικές προσεγγίσεις του Morton Kaplan, ο οποίος τοποθετώντας τα αίτια του σχηματισμού των συμμαχιών στη θεωρία της ισορροπίας ισχυος υποστηρίζει ότι τα κράτη συμμαχούν προκειμένου να αντιμετωπίσουν άλλα δυνατότερα ή περισσότερο απειλητικά κράτη ⁴

Κρίνεται απαραίτητη στο σημείο αυτό η ομαδοποίηση των ποσοτικών θεωρητικών προσεγγίσεων σε δυο βασικές κατηγορίες. Στην πρώτη θα ενταχθούν οι προσεγγίσεις οι οποίες αναζητούν απαντήσεις στο ερώτημα που αφορά στον *καταλληλότερο χρόνο για τον σχηματισμό των συμμαχιών* και στη δεύτερη οι προσεγγίσεις οι οποίες αναζητούν απαντήσεις σε ερωτήματα που αναφέρονται στις *καταλληλότερες προϋποθέσεις για την δημιουργία των συμμαχιών*

A ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΙΩΝ

1 Ποσοτικές Μελέτες

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι μελέτες των B Healy και A Stein οι οποίοι αποτυπώνοντας την ισχύ των Ευρωπαϊκών δυνάμεων κατά την περίοδο 1870 - 1881 σε μια σειρά από "δείκτες" και κωδικοποιώντας τις σχέσεις συνεργασίας τους με βάση τις συναντήσεις των διπλωματικών τους αποστολών (Situational Analysis Project) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι συμμαχίες που συνήψαν οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις κατά την περίοδο αυτή ήταν αποτέλεσμα μιας κυρίαρχης "τάσης εξευμενισμού" (ingratiation effect) η οποία και εκμηδένισε όλες τις πιθανές τάσεις προς τη δημιουργία μιας κατάστασης ισορροπίας των δυνάμεων και επιθυμίας των κρατών για εξισορρόπηση της δυναμής των υποτιθέμενων αντιπάλων τους ⁵

2 Μελέτες του "Αναμενόμενου Οφέλους" (Expected Utility)

Συμφωνα με τις μελέτες αυτές τα κράτη σχηματίζουν συμμαχίες προκειμένου να αυξήσουν τα οφέλη τους. Τα οφέλη τους αυτά ερμηνευονται είτε ως ασφάλεια είτε ως ευημερία. Η μελέτη του D Newman, προσπαθώντας να αντιπαρατεθεί στις απόψεις της θεωρίας της ισορροπίας των δυνάμεων για τον σχηματισμό των συμμαχιών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αυξηση της δυναμης των κρατών συνοδευεται και απο αυξηση της επιθυμίας τους για συναψη συμμαχιών⁶

Επίσης, ο M Altfeld, στη προσπάθειά του να αναπτύξει μια θεωρία σχετικά με την διαδικασία που οι εθνικές κυβερνήσεις επιλέγουν προκειμένου να συνάψουν στρατιωτικές συμμαχίες, υποστηρίζει ότι "οι συμμαχίες δεν πρόκειται να σχηματιστούν αν προηγουμένως δεν έχουν καταφέρει να αυξήσουν την αίσθηση της ασφάλειας στα κράτη που επιθυμούν να τις σχηματίσουν"⁷

3 Στατιστικές Μελέτες/Μελέτες Προσομείωσης

Στη κατηγορία αυτή ανήκει μία σειρά προσεγγίσεων οι οποίες βασίζονται κυρίως στο στατιστικό μοντέλο (Poisson model) το οποίο ανέπτυξε ο B Job στη προσπάθεια του να ανακαλυψει προσωρινου χαρακτήρα κανονικότητες αναφορικά με το σχηματισμό των συμμαχιών κατά την περίοδο 1815-1965. Ο Job κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι δημιουργίες συμμαχιών δεν πρέπει να αντιμετωπισθούν ως ανεξάρτητα γεγονότα και ότι διάφορες εξωγενείς μεταβλητές (όπως για παράδειγμα ο αριθμός των κρατών στο διεθνές συστημα) συνδέονται άμεσα με τον αριθμό των συμμαχιών που σχηματίζονται στη διάρκεια του χρόνου⁸

Οι P McGowan και R Rood προσπάθησαν να συνδέσουν το στατιστικό μοντέλο του Job με την θεωρία της ισορροπίας δυνάμεων και πιο συγκεκριμένα με τις θεωρητικές εργασίες του M Karlan. Κωδικοποιώντας σε 55 επίσημες και μη-επίσημες συμμαχίες την διπλωματική ιστορία εκατό χρόνων (1814-1914), κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι αποφάσεις για τον σχηματισμό ή μη-σχηματισμό συμμαχιών δεν

επιβαρύνονται απο το ιστορικό παρελθόν αλλά επηρεάζονται απο την διανομή της παγκόσμιας δυναμης κατά την συγκεκριμένη περίοδο και, ακόμη, ότι η τάση για τον σχηματισμό των συμμαχιών αποτελεί ένα όχι ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο⁹ Μεταγενέστερες μελέτες επεχείρησαν, διαφοροποιώντας ελαφρώς τις μεθοδολογικές τους προσεγγίσεις, να εξετάσουν το σχηματισμό των συμμαχιών μέσα απο το πρίσμα μίας ανταγωνιστικής πολιτικής διαδικασίας η οποία χαρακτηρίζεται απο μεγάλες περιόδους ισορροπίας και μικρά διαστήματα ανισορροπίας

Πιο συγκεκριμένα, οι B Job και W Morris χρησιμοποιώντας στατιστικά μοντέλα μελέτησαν την δημιουργία συμμαχιών μέσα απο τις ανταγωνιστικές σχέσεις Γαλλίας και Γερμανίας κατά την περίοδο 1933- 1939 και ΗΠΑ και ΕΣΣΔ κατά την περίοδο 1945-1965 Τα συμπεράσματα τους ενδυνάμωσαν την άποψη ότι η στρατολόγηση γεωγραφικά και στρατηγικά σημαντικών συμμάχων αποτελεί τον πιο ισχυρό λόγο της υπαρξης ανταγωνισμού στις σχέσεις των χωρών αυτών¹⁰

Οι S Bremer και M Mihalka μέσω της χρήσης στατιστικών μεθόδων προσομείωσης (predator-prey models cast in different equation forms) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η μακροπρόθεσμη τάση του διεθνους συστήματος προς μία κατάσταση μεγαλύτερης συγκρότησης και συνοχής συνεπάγεται ανάλογα και την εμφάνιση μίας κατάστασης (παρόμοιας με την εποχή της κλασσικής ισορροπίας δυνάμεων) όπου οι κυρίαρχες δυνάμεις θα διαθέτουν την ίδια περίπου ικανότητα προσέλκυσης συμμάχων¹¹

Ο M Midlarsky, εφαρμόζοντας μεθόδους προσομείωσης μέσω της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, εξέτασε τις μεταβαλλόμενες ισορροπίες ανάμεσα στους διάφορους συμμαχικούς σχηματισμούς κατά τον 19ο αιώνα Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απόφαση για τον σχηματισμό συμμαχιών υπάκουε σε συγκεκριμένους κανόνες Ειδικότερα, ο Midlarsky υποστήριξε ότι η κάθε μια από τις πέντε μεγάλες δυνάμεις της εποχής παρατηρούσε με ιδιαίτερη προσοχή τις συμμαχίες που σχημάτιζαν οι υπόλοιπες δυνάμεις και αντιδρούσε ανάλογα, συμμαχώντας συχνά

με μικρά κράτη Κατέληξε επίσης στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία για τον σχηματισμό των συμμαχιών παρουσίαζε ανοδική τάση κατά την περίοδο της Μεσοβασιλείας (Interregnum) λόγω κυρίως λόγω της ραγδαίας αύξησης των κρατών στο διεθνές σύστημα ¹²

Γενική Κριτική Η συνεισφορά των προσεγγίσεων που παρουσιάστηκαν περιορίζεται στη πρόβλεψη του καταλληλότερου χρόνου αναφορικά με τον σχηματισμό των συμμαχιών. Οι προσεγγίσεις αυτές εντοπίζουν την προσπάθεια τους στην ανευρεση κανονικοτήτων όσον αφορά την διαδικασία σχηματισμού των συμμαχιών και στη συνδεση της δημιουργίας συμμαχιών με άλλα διεθνή φαινόμενα όπως, για παράδειγμα, ο πόλεμος. Η μεθοδολογία των προσεγγίσεων αυτών είναι ελάχιστα αξιόπιστη καθώς προϋποθέτει ότι διπλωματικά γεγονότα μπορούν να μετουσιωθούν και να "μεταφραστούν" σε συγκεκριμένα ποσοτικά δεδομένα και κώδικες, χωρίς να χάσουν την ιστορική τους ιδιαιτερότητα και δυναμική

Μια τέτοια όμως διαδικασία λειτουργεί ισοπεδωτικά και σε βάρος της πραγματικής εικόνας που θα πρέπει να έχει ο μελετητής για το αντικείμενο που εξετάζει καθώς κανένα ποσοτικό δεδομένο δεν είναι ικανό να "αιχμαλωτίσει" τα ειδικά χαρακτηριστικά και τις ιδιαίτερες δυναμικές κάθε ιστορικού γεγονότος ή τις αντιλήψεις και τα κίνητρα που οδήγησαν σε μία συγκεκριμένη απόφαση για την επιλογή συμμάχων σε δεδομένη ιστορική περίοδο ¹³

B ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΕΡΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΙΩΝ

Στη κατηγορία αυτή ανήκουν οι μελέτες οι οποίες χρησιμοποιούν την "θεωρία των παιγνίων" (n-person game theory) προκειμένου να εξετάσουν τον σχηματισμό των συμμαχιών ¹⁴ Οι μελέτες αυτές προϋποθέτουν μία κατάσταση όπου οι σχέσεις μεταξύ των κρατών είναι της μορφής του μηδενικού αθροίσματος (zero-sum game). Αυτό σημαίνει ότι κάθε απόκτηση κέρδους από το ένα κράτος θα συμβαίνει πάντα εις βάρος κάποιου άλλου κράτους

Ο William Riker ήταν ο πρώτος ο οποίος εφήρμοσε την θεωρία των παιγνίων στο πεδίο της πολιτικής επιστήμης και ο εμπνευστής της "θεωρίας του συνασπισμού" (coalition theory)¹⁵ τα βασικά στοιχεία της οποίας προκύπτουν αναγωγικά από την "θεωρία των παιγνίων". Η μελέτη του Riker υποστηρίζει ότι τα κράτη κατά τη διαδικασία δημιουργίας συνασπισμών ενεργούν ως καλά πληροφορημένοι ορθολογιστές και σχηματίζουν τέτοιους συνασπισμούς οι οποίοι είναι αρκετά μεγάλοι (από άποψη μεγέθους "size principle") για να κατακτήσουν την νίκη (winning coalition) και να επιλύσουν το συγκεκριμένο παίγνιο (coalition game). Βάσει αυτής της λογικής τα κράτη καταλήγουν στην δημιουργία συνασπισμών μέσα από επαναλαμβανόμενες διαδικασίες αποφάσεων στα πλαίσια επαναλαμβανόμενων παιγνίων και βάσει των γενικότερων κανόνων του "Διλήμματος του Φυλακισμένου" (Prisoner's Dilemma)¹⁶

Αξίζει να τονιστεί ότι η θεωρία του συνασπισμού του Riker συνάδει με μια σειρά από αρχές της θεωρίας της ισορροπίας των δυνάμεων¹⁷ που αναφέρονται -μεταξύ άλλων- στον υπολογισμό του πιθανού πλεονεκτήματος από τον σχηματισμό μίας συμμαχίας, στην σπουδαιότητα της επαρκούς πληροφόρησης και στην επίδειξη ορθολογικής συμπεριφοράς από μέρους των κρατών-μελών μίας συμμαχίας καθώς και στην εκτίμηση των παραγόντων που αφορούν στα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών ως δευτερευούσης σημασίας. Μπορούμε, κατά συνέπεια, να εικάσουμε ότι η πρόβλεψη της θεωρίας του συνασπισμού ότι οι παίκτες (κράτη) θα αναζητήσουν τον μικρότερο δυνατό συνασπισμό για τη νίκη (minimum winning coalition) υπονοεί ότι τα κράτη θα συμμαχήσουν με την αδυνατότερη πλευρά.

Καθώς το ζητούμενο για την θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων αλλά και για την θεωρία του συνασπισμού παραμένει η διατήρηση μιας ισορροπίας δυνάμεων, όταν ένας συνασπισμός βρίσκεται κοντά στη κατάκτηση της νίκης θα πρέπει, όπως υποστηρίζει ο Riker, τα ουδέτερα κράτη (ή κάποια μέλη του δυνατότερου συνασπισμού) να γίνουν μέλη του αδυνατότερου συνασπισμού προκειμένου να

εμποδίσουν την εγκαθίδρυση μίας μοναδικά κυρίαρχης και ηγεμονικής δύναμης, η ύπαρξη της οποίας θα συνεπάγεται ανισορροπία και θα παράγει αστάθεια¹⁸

Η θεωρία συνασπισμού του Riker έτυχε δριμυτατης κριτικής για μία σειρά απο λόγους που αναφέρονται στην ικανότητα της να αποτελέσει ενα ρεαλιστικό πλαίσιο αναφοράς όταν εφαρμόζεται στις διεθνείς σχέσεις¹⁹

Ο G Snyder χρησιμοποιώντας την θεωρία των παιγνίων, και ειδικότερα το θεωρητικό (και ελάχιστα εμπειρικά μελετημένο) μοντέλο του "διλήμματος ασφαλείας"²⁰ κατέδειξε μία σειρά απο εναλλακτικές επιλογές τις οποίες έχουν στη διάθεση τους τα κράτη (καθώς και με ποιό τρόπο οι επιλογές αυτές επηρεάζονται απο το βαθμό πώλωσης στο διεθνές συστημα) στη προσπάθεια τους να διατηρήσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμαχική υποστήριξη αποφευγοντας ταυτόχρονα τον κίνδυνο να "παγιδευτούν" απο τους συμμάχους τους και να εμπλακουν σε επικίνδυνες καταστάσεις τις οποίες δεν επιθυμουν (π χ πόλεμο)²¹

Οι E Νιου, P Ordeshook & G Rose εξέτασαν, χρησιμοποιώντας την θεωρία των παιγνίων, τις συμμαχίες που συνήψαν οι Μεγάλες Δυνάμεις του διεθνους συστήματος κατά την περίοδο 1871-1914. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι συμμαχίες σχηματίζονται προκειμένου να εξασφαλίσουν στα κράτη θεμελιώδεις αξίες (κυρος, εσωτερική σταθερότητα και οικονομικά οφέλη) και όχι ασφάλεια (η οποία αποτελεί έναν συνδυασμό θεμελιωδών αξιών και στρατηγικών αξιών)

Συμφωνα με αυτους τους μελετητές, η έννοια της ισορροπίας του διεθνους συστήματος ταυτίζεται με την έννοια της σταθερότητας που με την σειρά της ερμηνευεται ως "συστημική σταθερότητα" (system stability) και "σταθερότητα αγαθών" (resource stability). Και τα δυο είδη σταθερότητας υπάρχουν όταν ένα κράτος ελέγχει ακριβώς το ήμισυ των υπαρχόντων στο διεθνές συστημα αγαθών

Στα συμπεράσματά τους οι Νιου, Ordeshook και Rose αντιμετωπίζουν την δημιουργία συμμαχιών ως κεντρική διαδικασία της ύπαρξης συστημικής σταθερότητας. Ειδικότερα, υποστηρίζουν τα κράτη θα σχηματίσουν εκείνες τις συμμαχίες που θα τους

επιτρέψουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους. Τα κέρδη μεταφράζονται σε ποσοστό απο αγαθά που το ηττημένο κράτος ή συμμαχία κρατών θα πρέπει να παραχωρήσει στο μεγαλύτερο μέλος της νικήτριας συμμαχίας προκειμένου αυτό να κατέχει το ήμισυ των παγκόσμιων αγαθών²²

Γενική Κριτική Ο αντίλογος και η κριτική στη θεωρία των παιγνίων θα μπορούσαν σε γενικές γραμμές να συνοψιστούν στα παρακάτω

Κατ'αρχάς, η θεωρία των παιγνίων αντιμετωπίζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών ως υποχρεωτικά ανταγωνιστικές και τη διεθνή πολιτική ως "παράδειγμα συγκρούσης" (conflict paradigm) όπου επικρατεί η λογική του "μηδενικού αθροίσματος" (zero-sum game). Η ιστορική πραγματικότητα, αντίθετα, αποδεικνύει ότι υπάρχει τεράστιο - πολλές φορές - κενό ανάμεσα στην πραγματικότητα της διεθνούς ζωής και τις υποθέσεις και θεωρητικές αφαιρέσεις της θεωρίας των παιγνίων.

Επίσης, μια σειρά από όρους και έννοιες - κλειδιά της θεωρίας των παιγνίων όπως η έννοια του εγέθους (size), των δυνατοτήτων (capabilities), των πληρωμών (pay-offs) κ.ά. δεν έχουν συγκεκριμένο περιεχόμενο και δεν υπάρχει αξιόπιστος τρόπος μέτρησής τους. Η πρακτική επίσης αναγωγή αυτών των εννοιών σε όρους της διεθνούς ζωής (operationalization) αποτελεί ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα με αμφίβολα από άποψη χρησιμότητας αποτελέσματα.²³ Επιπρόσθετα, η θεωρία των παιγνίων αρνείται να λάβει υπόψη της μία σειρά από παράγοντες που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των συμμαχιών όπως η γεωγραφία (αν και δευτερευόντως εισάγεται ως υπό εξέταση στοιχείο στη μελέτη των Niu, Ordeshook και Rose), οι αντιλήψεις των κρατών και η ιδεολογία.²⁴ Τέλος, η θεωρία των παιγνίων, όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο Snyder, πραγματεύεται πολύ περισσότερο την συμπεριφορά των κρατών σε ήδη σχηματισμένες συμμαχίες και λιγότερο τους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των κρατών για την επιλογή των συμμάχων τους. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει "η θεωρία των παιγνίων προβλέπει μόνο ότι οι συμμαχίες θα σχηματιστούν. Δεν προβλέπει όμως ποιός θα συμμαχήσει και με ποιόν"²⁵

2 Οι Ποιοτικού ή Παραδοσιακού Χαρακτήρα Θεωρητικές Προσεγγίσεις

A ΣΥΣΤΗΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Οι σημαντικότερες ποιοτικού (qualitative) ή παραδοσιακού (traditional)²⁶ χαρακτήρα προσεγγίσεις για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των μικρών κρατών σε περίοδο -μάλιστα- κρίσης, όταν δηλαδή τα αδυνατα κράτη προσπαθούν να αυξήσουν την ασφάλειά τους ενώ βρίσκονται στο μέσο αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων, εστιάζουν τον θεωρητικό τους φακό σε συστημικού χαρακτήρα προτεραιότητες. Είναι, με άλλα λόγια, βασισμένες στο επίπεδο ανάλυσης που ο Kenneth Waltz ονομάζει Τρίτο Είδωλο (Third Image), ο Graham Allison Μοντέλο Ι (Model I) και ο John Spanier Συστημικό Επίπεδο (Systemic Level)²⁷. Οι θεωρητικοί αυτού του επιπέδου ανάλυσης -γνωστού και ως Μοντέλο του Ορθολογικού Δρώντα (Rational Actor Model)- πρεσβεύουν ότι συστημικού χαρακτήρα στοιχεία καθορίζουν αποφασιστικά (determine) την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των μικρών κρατών, τα οποία -για θεωρητικούς λόγους- αντιμετωπίζονται ως μονάδες (unitary actors)²⁸. Οι προσεγγίσεις αυτές υποστηρίζουν ότι τα αδυνατα κράτη επιλέγουν την πολιτική στρατηγική που θα ακολουθήσουν ως απάντηση στην ανισορροπία α) στη Διανομή της Δυναμής ή/και β) στη Διανομή των Απειλών.

Η Θεωρία της Ισορροπίας των Δυνάμεων (Balance of Power Theory) και η Θεωρία της Ισορροπίας των Απειλών (Balance of Threat Theory)

Είναι γεγονός, ότι η βιβλιογραφία όσον αφορά στα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των κρατών κυριαρχείται από την ρεαλιστική προσέγγιση και υποτιμά τον ρόλο που παίζουν εσωτερικού χαρακτήρα ζητήματα στη διαμόρφωση των πολιτικών στρατηγικών των κρατών.

Η παραδοσιακή ρεαλιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι πρωταρχικό μέλημα των συμμαχιών είναι η εξασφάλιση της ασφάλειας του κράτους από άμεσες ή έμμεσες

μελλοντικές απειλές Σε αυτή τη προοπτική τα κράτη αναζητούν συμμάχους με στόχο να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους ώστε να αποτρέψουν τον πιθανό επιτιθέμενο και να αποφυγουν έναν αθέλητο πόλεμο, να προετοιμαστούν για πόλεμο εάν η αποτροπή αποτυχει και, γενικότερα, να αυξήσουν την επιρροή τους σε ένα άκρως ανταγωνιστικό και επικίνδυνο περιβάλλον ή να διατηρήσουν την ισορροπία δυνάμεων στο σύστημα Κατά συνέπεια, η παραδοσιακή ρεαλιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι τα κράτη θα επιλέξουν την πολιτική στρατηγική που θα ακολουθήσουν ως απάντηση στην ανισορροπία που παρατηρείται στο διεθνές σύστημα όσον αφορά στη διανομή της δυναμής Αυτό το μοντέλο των συμμαχιών, είναι βασισμένο στην κλασική ισορροπία των δυνάμεων και είναι γνωστό ως “μοντέλο άθροισης των δυνάμεων” (capability aggregation model) ²⁹

Νεώτεροι, όμως, θεωρητικοί κινούμενοι στο συστημικό επίπεδο ανάλυσης προχώρησαν σε εμπλουτισμό της παραδοσιακής ρεαλιστικής προσέγγισης προσφέροντας, παράλληλα, και νέες προτάσεις και εξηγήσεις όσον αφορά στους λόγους που οδηγούν τα κράτη στην επιλογή των πολιτικών τους στρατηγικών συμπεριφορών Συμφωνα με τον εμπνευστή και θεμελιωτή της θεωρίας της ισορροπίας των απειλών Stephen Walt τα κράτη επιλέγουν τους συμμάχους τους ως απάντηση στην ανισορροπία των απειλών και όχι μόνον, ως απάντηση στην ανισορροπία των δυνάμεων

Με άλλα λόγια τα κράτη αναζητούν συμμάχους με σκοπό να αντιμετωπίσουν τις απειλές (threats) ενώ η δυναμη (power) είναι ένας μόνον -μολονότι ιδιαίτερα σημαντικός- παράγοντας στη διαδικασία των υπολογισμών τους Η θεωρητική συνεισφορά του Walt εντοπίζεται, συνεπώς, στον εμπλουτισμό (refinement) της κλασικής θεωρίας της ισχύος με το στοιχείο της απειλής

Πιο συγκεκριμένα, το περιεχόμενο της έννοιας απειλή περιλαμβάνει εκτός από τις δυνατότητες (power capabilities) και τις **προθέσεις** (intentions) των κρατών Κατά συνέπεια, η έννοια της απειλής αποκτά ένα διευρυμένο περιεχόμενο καθώς

περιλαμβάνει -εκτός από τα στοιχεία της δυναμης (power), της γεωγραφικής εγγυτητος (geographical proximity) και των επιθετικών δυνατοτήτων (offensive capabilities)- και το στοιχείο των **επιθετικών και επικίνδυνων προθέσεων** (aggressive, dangerous intentions) των κρατών. Ο Walt, συνεπώς, συνδέοντας τα τέσσερα αυτά στοιχεία **μεταλλάσει** την θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων σε “θεωρία της ισορροπίας των απειλών”. Συνεπώς, η θεωρία της ισορροπίας των απειλών είναι περισσότερο γενική (general) και αφηρημένη (abstract) έννοια από την θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων και ουσιαστικά **εμπεριέχει** (subsumes) την τελευταία καθώς συσσωματώνονται σε αυτή τα στοιχεία των δυνατοτήτων, της γεωγραφίας και των προθέσεων.

Σχηματικά οι δύο θεωρητικές προσεγγίσεις είναι δυνατόν να διατυπωθούν ως εξής:

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

(Balance of Power Theory)

οδηγεί σε

Ανισορροπία δυνάμεων → → → → → → → → → → συμμαχίες εναντίον του **δυνατότερου** κράτους

Ανισορροπία δυνάμεων παρατηρείται όταν το δυνατότερο κράτος ή συμμαχία κρατών στο διεθνές σύστημα κατέχει σημαντικά μεγαλύτερη δύναμη από το δευτερο δυνατότερο κράτος ή συμμαχία κρατών. Η Δυναμη (Power) είναι το αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, όπως πληθυσμός, οικονομική και στρατιωτική δυναμη, τεχνολογική ικανότητα, πολιτική συνοχή κ.ά.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΩΝ ΑΠΕΙΛΩΝ

(Balance of Threat Theory)

οδηγεί σε

Ανισορροπία απειλών → → → → → → → → → → συμμαχίες εναντίον του **απειλητικότερου** κράτους

Ανισορροπία των απειλών παρατηρείται όταν το απειλητικότερο κράτος ή συμμαχία κρατών είναι σε σημαντικό βαθμό πιο επικίνδυνο από το δευτερο απειλητικότερο κράτος ή συμμαχία κρατών. Ο βαθμός στον οποίο ένα κράτος είναι απειλητικό για τα άλλα κράτη είναι αποτέλεσμα α) της δυναμης την οποία κατέχει (aggragate power), β) της γεωγραφικής του γειτνίασης με άλλα κράτη (geographic proximity), γ) των επιθετικών του δυνατοτήτων (offensive capabilities) καθώς και δ) του επιθετικού χαρακτήρα των προθέσεων του (aggressiveness of its intentions).

Όσον αφορά στη γεωγραφία, όσο πιο κοντά σε απόσταση βρίσκεται ένα κράτος -σύμφωνα με τον Walt- τόσο μεγαλύτερο είναι και το αίσθημα της απειλής που θέτει στα γειτονικά του κράτη³⁰ Κατά τον ίδιο τρόπο, τα κράτη με μεγάλες επιθετικές δυνατότητες συνιστούν μεγαλύτερη απειλή για την ασφάλεια ενός κράτους από ότι τα κράτη εκείνα τα οποία τα οποία διαθέτουν αμυντικές δυνατότητες (defensive capabilities)³¹

Τέλος, οι προθέσεις των κρατών καθορίζουν την ύπαρξη ή μη του στοιχείου της απειλής³² Μάλιστα, ο Walt προκειμένου να τονίσει την ισχύ του στοιχείου των προθέσεων, παραθέτει ως παράδειγμα τον σχηματισμό της συμμαχίας εναντίον της Γερμανίας του Χίτλερ, όπου, επειδή ακριβώς το στοιχείο των επιθετικών προθέσεων της Γερμανίας ήταν τόσο ισχυρό σχηματίστηκε μία συμμαχία κρατών (Μεγάλη Συμμαχία) η οποία από άποψη δυναμής ήταν κατά πολύ ισχυρότερη από το κράτος το οποίο αποτελούσε την απειλή (Γερμανία) Συνεπώς, συμπεραίνει ο Walt “Η πρόθεση, και όχι η δυναμη, είναι καθοριστική (crucial)”³³

Συνοπτικά, ο υπολογισμός τον οποίο κάνουν τα κράτη όσον αφορά στο πώς θα ορίσουν ποιά είναι η απειλή, δεν βασίζεται -σύμφωνα με τον Walt- μόνον στο στοιχείο της συσσωρευμένης δυναμής (aggregate power) Συνεπώς, τα κράτη “επιβαρυνόμενα” από τα στοιχεία της δυναμής, της γεωγραφίας, των επιθετικών δυνατοτήτων και των προσλαμβανουσών επιθετικών προθέσεων (perceived aggressive intentions) είναι πιθανό να προκαλέσουν αντιδράσεις “εξισορρόπησης της απειλής” από τα άλλα κράτη στο διεθνές σύστημα

Οι Έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη στη Θεωρία της Ισορροπίας των Δυνάμεων και στη Θεωρία της Ισορροπίας των Απειλών

Τόσο στη Θεωρία της Ισορροπίας των Δυνάμεων όσο και στη Θεωρία της Ισορροπίας των Απειλών κεντρική θέση κατέχουν οι έννοιες *Εξισορρόπηση* (Balancing) και *Σύμπραξη/Συμπόρευση* (Bandwagoning)

Συμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, δηλαδή τη Θεωρία των Δυνάμεων, “**Εξισορρόπηση**” σημαίνει ότι τα κράτη προκειμένου να αυξήσουν την ασφάλειά τους συμμαχούν εναντίον της δυνατότερης-κυρίαρχης δυναμης στο διεθνές σύστημα και, αντίθετα, “**Σύμπραξη/Συμπόρευση**” σημαίνει ότι τα κράτη συμμαχουν με την δυνατότερη-κυρίαρχη δυναμη στο διεθνές συστημα. Με άλλα λόγια, Εξισορρόπηση σημαίνει συμμαχία με την αδυνατότερη πλευρά και Συμπραξη/Συμπόρευση συμμαχία με την δυνατότερη³⁴

Όπως γίνεται ευκολα αντιληπτό, στη θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων οι έννοιες εξισορρόπηση και συμπραξη ορίζονται αποκλειστικά βάσει δυνατοτήτων (capabilities). Μια τέτοια όμως προσέγγιση, όπως ευστοχα παρατήρησε ο Walt, αγνοεί άλλους παράγοντες οι οποίοι παίζουν σημαντικό ρόλο όταν τα κράτη επιλέγουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα ακολουθήσουν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, η Θεωρία της Ισορροπίας των Δυνάμεων να αδυνατεί να εξηγήσει γιατί, επί παραδείγματι, η Γερμανία προκάλεσε την δημιουργία τόσο μεγάλου αντίθετου μετώπου με δεδομένο ότι ήταν σαφώς αδυνατότερη (σε δυναμη-capabilities) από την συμμαχία των κρατών που συνασπίστηκαν για να την πολεμήσουν. Η εξήγηση, συνεπής (consistent) βεβαίως με τις προβλέψεις της Ισορροπίας των Απειλών, είναι ότι οι Συμμαχοι μοιράζονταν την ανησυχία ότι παρότι η Γερμανία ήταν σαφώς πίο αδυνατη, εν τούτοις ήταν πίο επικίνδυνη (more dangerous)

Συνακόλουθα, για την Θεωρία των Απειλών “**Εξισορρόπηση**” σημαίνει συμμαχία εναντίον του απειλητικότερου κράτους (και όχι εναντίον του δυνατότερου) και “**Σύμπραξη/Συμπόρευση**” συμμαχία με το απειλητικότερο κράτος. Συνεπώς, τα αδυνατα

κράτη όταν έρχονται αντιμέτωπα με μία εξωτερική απειλή έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε δυο ιδανικές (ideal)³⁵ πολιτικές στρατηγικές

Εξισορρόπηση (Balancing) εναντίον του απειλητικού κράτους ή συμμαχίας κρατών με στόχο την αποτροπή ή την νίκη σε ενδεχόμενη επίθεση και *Σύμπραξη/Συμπόρευση* (Bandwagoning) με το κράτος που συνιστά την απειλή με στόχο είτε τον κατευνασμό του (appeasement) είτε την αποκόμιση κέρδους από ενδεχόμενη νίκη του (spoils of victory)³⁶

Προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η διαφορετική προσέγγιση των δυο θεωριών είναι χρήσιμο να αναφερθεί ένα παράδειγμα, στο οποίο θα αποτυπώνεται ο διαφορετικός τρόπος αξιολόγησης της πολιτικής στρατηγικής ενός κράτους με βάση την κάθε θεωρία. Για παράδειγμα, η πολιτική στρατηγική της Τουρκίας στο μεταπολεμικό διεθνές σύστημα αξιολογήθηκε από σύγχρονο έλληνα μελετητή, με βάση την θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων, ως Σύμπραξη/Συμπόρευση Δυναμής (Power Bandwagoning) καθώς η Τουρκία “ προσκολλήθηκε στην ισχυρότερη μεταπολεμικά δυναμική, δηλαδή τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και διατήρησε στενές σχέσεις μαζί της”³⁶

Όμως, αντίθετα με τους μελετητές της θεωρίας της ισορροπίας των δυνάμεων, η μεταπολεμική πολιτική στρατηγική (alignment strategy) της Τουρκίας αξιολογείται από τους μελετητές της θεωρίας της ισορροπίας των απειλών ως Εξισορρόπηση της Απειλής (Threat Balancing) και τούτο διότι ήταν το στοιχείο της απειλής από την Σοβιετική Ένωση που οδήγησε την Τουρκία μεταπολεμικά προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Δυση (ένταξη στους δυτικούς μηχανισμούς ασφαλείας)³⁷

Οι Έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη και η Δομή του Διεθνούς Συστήματος

Πρέπει να σημειωθεί ότι παρατηρείται ασυμφωνία ανάμεσα στους μελετητές του συστημικού επιπέδου ανάλυσης αναφορικά με το ερώτημα σε ποιο βαθμό η δομή του διεθνούς συστήματος (system structure) [διπολικό, πολυπολικό] επηρεάζει και, τελικά, διαμορφώνει τις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές των αδυνατων κρατών. “Είναι εκπληκτικό το γεγονός ότι μία τόσο σοβαρή μεταβλητή (ενν η δομή του διεθνούς συστήματος) δεν λαμβάνεται υπόψη ούτε και από τις πλέον χαρακτηριστικές δομικές (structuralist) αναλύσεις, όπως αυτή του Walt” σημειώνει συγχρονος συστημικός αναλυτής³⁸. Πράγματι, ο Walt αναπτύσσοντας την θεωρία των απειλών μέσα από την εμπειρική εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων σε περίοδο κατά την οποία το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται ως διπολικό καταλήγει σε γενικεύσεις (generalizations), για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών που εξετάζει, τις οποίες θεωρεί ως ισχυουσες και σε περιόδους κατά τις οποίες το διεθνές σύστημα έχει διαφορετική δομή.

Για αυτή την (ηθελημένη,) αβλεψία του ο Walt δέχθηκε σφοδρή κριτική από άλλους συστημικούς αναλυτές οι οποίοι, όχι άδικα, επεσήμαναν ότι δεν επιδεικνυεται η πρόπουσα “ευαισθησία στις δομικές διαφοροποιήσεις” με αποτέλεσμα απλώς να υπονοείται από τον εμπνευστή της θεωρίας των απειλών ότι οι γενικεύσεις της θεωρίας του μπορούν να τυχουν επιτυχούς εφαρμογής τόσο σε διπολικά όσο και σε πολυπολικά διεθνή συστήματα. Σε αυτή την κατεύθυνση, είναι ενδιαφέρουσες οι παρατηρήσεις του Glenn Snyder, ο οποίος, κινούμενος στο συστημικό επίπεδο ανάλυσης, προσπάθησε να συνδέσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών -δηλαδή τις έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη- με την δομή του διεθνούς συστήματος. Το βασικό ερώτημα είναι -κατά τον Snyder- κατά πόσον (και εάν η απάντηση είναι θετική, με ποιο τρόπο) η δομή του διεθνούς συστήματος ευνοεί ή αντίθετα εμποδίζει την τάση των αδυνατων κρατών για Εξισορρόπηση ή Συμπραξη/Συμπόρευση.

Σε αυτό το ερώτημα ο Snyder -θεωρητικά βεβαίως και χωρίς εμπειρικό έλεγχο- απαντά ότι σε **πολυπολικά συστήματα** είναι δυσκολη η Εξισορρόπηση (Balancing is inhibited) λόγω α) των φόβων και των ανησυχιών του κράτους ότι δεν θα αναλάβουν όλα τα άλλα κράτη συλλογική δράση (collective goods anxieties) [“Εαν αναλάβω εγώ να εξισορροπήσω τον επιτιθέμενο θα κάνουν και οι άλλοι το ίδιο, ”] β) των ελπίδων και προσμονών [“κάποιος άλλος θα αναλάβει να κάνει την δουλειά”] και γ) της ασάφειας όσον αφορά στο ποιό κράτος συνιστά την μεγαλύτερη απειλή Αντίθετα, η Συμπραξη/Συμπόρευση εννοείται και ενθαρρύνεται (is encouraged) σε πολυπολικά συστήματα καθώς υπάρχουν α) άλλοι δυνητικοί στόχοι όπου ο επιτιθέμενος μπορεί να κατευθύνει την προσοχή του και β) άλλοι δυνητικοί συμμαχοι την βοήθεια των οποίων μπορεί να ζητήσει ένα κράτος, σε περίπτωση που ο επιτιθέμενος (με τον οποίο έχει συμμαχήσει) στραφεί εναντίον του

Όσον αφορά στα **διπολικά συστήματα**, η Συμπραξη/Συμπόρευση είναι λιγότερο πιθανή όχι μόνον λόγω α) της βεβαιότητας ότι η μία Υπερδυναμη-Προστάτης θα συνεχίσει σταθερά το έργο της εξισορρόπησης της άλλης Υπερδυναμης-Απειλής αλλά και β) λόγω του ότι η ίδια η απειλή (η υπαρξή της) είναι αδιαμφισβήτητη Κατά συνέπεια, τα αδυνατα κράτη δεν μπαίνουν στον πειρασμό να συμπράξουν με την απειλή διότι α) δεν απειλούνται με εγκατάλειψη εάν την εξισορροπήσουν ενώ παράλληλα γνωρίζουν ότι εάν β) συμπράξουν με την απειλή αυτό πιθανότατα θα συνεπάγεται υποτέλεια (ένταξη σε σφαίρα επιρροής) ³⁹

Είναι, επίσης, χρήσιμο να τονιστεί ότι για την συστημική θεωρία η επιλογή του κράτους για Συμπραξη αντιμετωπίζεται ως ανάλογη της “θεωρίας του ντόμινο” (domino theory) ή/και της προσέγγισης που είναι γνωστή ως “εξαπλουμένη ασθένεια” (spreading disease) ⁴⁰ Συνεπώς, η υπαρξη, και πολύ περισσότερο η κυριαρχία, δυναμικών Συμπραξης (bandwagoning dynamics) στο διεθνές συστημα συνεπάγεται ότι το τελευταίο ωθείται προς αλλαγή (change), καθώς -όπως συμβαίνει και με μία μπάλλα που κατρακυλά- η αρχική επιτυχία του κράτους που συνιστά την απειλή να

υποχρεώσει ένα άλλο κράτος να συμπορευτεί με βάση τις απαιτήσεις του σημαίνει, λογικά, ότι την ίδια -και όχι την ακριβώς αντίθετη- συμπεριφορά θα ακολουθήσει και το επόμενο κράτος που θα βρεθεί στο δρόμο του. Έτσι στη λογική της συστημικής θεωρίας τόσο η έννοια της Συμπραξης (Bandwagoning) όσο και η έννοια της “θεωρίας του ντόμινο” συνιστούν ένα είδος “θετικής αντίδρασης” (positive feedback) ή, με άλλα λόγια, ανισορροπίας (instability), καθώς η “αναχώρηση” (departure) από μία κατάσταση ισορροπίας συνεπάγεται ότι και άλλες “αναχωρήσεις” θα ακολουθήσουν. Συμφωνα και πάλι με τη συστημική θεωρία, “το αντίδοτο” των δυο αυτών εννοιών είναι η Εξισορρόπηση, με άλλα λόγια μία διαδικασία “αρνητικής αντίδρασης” (negative feedback) στόχος της οποίας είναι η πρόληψη της δημιουργίας συστημικής ανισορροπίας (systemic disequilibrium) ή, όταν η αποτροπή αποτυχει, η αποκατάσταση της ισορροπίας.⁴¹

Προσπάθεια Περαιτέρω Ανάπτυξης και Ελέγχου των Προτάσεων της Θεωρίας των Απειλών

Στα πλαίσια του συστημικού επιπέδου ανάλυσης επιχειρήθηκε από τον Eric Labs ο έλεγχος των προτάσεων που προσφέρει η θεωρία των απειλών όταν η τελευταία καλείται να εξετάσει και να εξηγήσει τις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές των αδύνατων κρατών που βρίσκονται στο μέσο αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων.⁴² Ο Labs -χρησιμοποιώντας ως πεδίο εμπειρικού ελέγχου την περίοδο της Γερμανικής Ενοποίησης 1860-1866- διαφώνησε με την άποψη προηγούμενων μελετητών⁴³ -που κινούνται, επίσης, στα πλαίσια της συστημικής ανάλυσης- συμφωνα με τους οποίους, τα αδύνατα κράτη έχουν τις παρακάτω πολιτικές στρατηγικές προτιμήσεις (policy preferences) όταν βρίσκονται στο μέσο αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων, και με την ακόλουθη σειρά (Ο κατάλογος που ακολουθεί αποτελεί δημιουργημά του Labs και αφορά στις παραπάνω αναφερθείσες συστημικού χαρακτήρα προσεγγίσεις)

Η Ανεπτυγμένη (more elaborated) Εκδοχή του Διπόλου Εξισορρόπηση-Συμπραξη

- α) Μη- Ευθυγράμμιση/συμμαχία με κάποια από τις μεγάλες δυνάμεις (Non-alignment)
- β) Συμπραξη με την απειλή (Bandwagoning)
- γ) Εξισορρόπηση της απειλής χωρίς το αδύνατο κράτος να πολεμήσει (Balance and Not Fight)
- δ) Συμμαχία με άλλα αδύνατα κράτη (Weak States Alliance)
- ε) Εξισορρόπηση της απειλής και εμπλοκή του μικρού κράτους στον πόλεμο (Balance and Fight) και, τέλος,
- στ) Αγώνας του αδύνατου κράτους χωρίς συμμαχική βοήθεια (Fight Alone)

Ο Labs, αντίθετα από τους αναφερθέντες (συστημικούς) μελετητές, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι με μεθοδολογικό εργαλείο τις *υποθέσεις της θεωρίας των απειλών* τα αδύνατα κράτη όταν βρίσκονται αιτιμέτωπα με μία μεγάλη και άμεση απειλή εξακολουθούν μεν να διαθέτουν τις παραπάνω εναλλακτικές πολιτικές στρατηγικές επιλογές, επέρχεται όμως *σοβαροτάτη αλλαγή (re-ordering)* στη σειρά (rank order) των πολιτικών στρατηγικών προτιμήσεων τους, με αποτέλεσμα η πολιτική στρατηγική της *Σύμπραξης/Συμπόρευσης (Bandwagoning)* να μην αποτελεί την δευτερη, κατά σειρά, πολιτική στρατηγική προτίμησή τους αλλά *την τελευταία (!)* καθώς και ότι, συνακόλουθα, η *κυρίαρχη τάση* όσον αφορά στις πολιτικές στρατηγικές επιλογές των αδύνατων κρατών είναι, σαφώς, η *Εξισορρόπηση* (ενισχυοντας περαιτέρω τις απόψεις και τα συμπεράσματα του Stephen Walt)

Συνεπώς, κατά τον Labs και την θεωρία των απειλών, οι πολιτικές στρατηγικές προτιμήσεις των αδύνατων κρατών ακολουθούν την παρακάτω σειρά ⁴⁴

- α) Μη-εμπλοκή (Non-alignment)
- β) Εξισορρόπηση με μία Μεγάλη Δυναμη προκειμένου να καρπωθούν ασφάλεια χωρίς να πολεμήσουν (Balance with a protecting Great Power for a free-ride)
- γ) Εξισορρόπηση της απειλής μέσω της συμμαχίας με μία Μεγάλη Δυναμη και εμπλοκή στον πόλεμο (Balance with a protecting Great Power and Fight)
- δ) Αναζήτηση δημιουργίας συμμαχίας με άλλα αδύνατα κράτη (Seek an Alliance of Weak States)
- ε) Αγώνας του αδύνατου κράτους χωρίς συμμαχική βοήθεια (Fight Alone) και, τέλος,
- στ) Συμπραξη με την απειλή (Bandwagoning)

B ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Σε αντίθεση με τις προτάσεις του συστημικού επιπέδου ανάλυσης, επιχειρήθηκε ο εντοπισμός και η εξήγηση των αιτιών των πολιτικών στρατηγικών των αδυνατων κρατών ως αποτέλεσμα των εσωτερικών τους δομών. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις αυτού του επιπέδου ανάλυσης, απορρίπτοντας τη λογική της ταυτόσημης αντίδρασης των κρατών στην ανισορροπία δυνάμεων (θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων) ή στην ανισορροπία των απειλών (θεωρία της ισορροπίας των απειλών) υποστηρίζουν ότι μια σειρά από εσωτερικούς παράγοντες καθορίζουν αποφασιστικά τις αποφάσεις των κρατών όσον αφορά στην επιλογή των συμμάχων τους, με αποτέλεσμα διαφορετικά εσωτερικά χαρακτηριστικά να οδηγούν τα κράτη σε διαφορετικές αποφάσεις και επιλογές συμμάχων.

Το κρατικό επίπεδο ανάλυσης προσφέρει εξηγήσεις για τη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών εστιάζοντας τη προσοχή του σε μία σειρά εσωτερικών μεταβλητών όπως το πολιτικό καθεστώς, η ιδεολογία, τα οικονομικά συμφέροντα κ.ά. Έτσι, αναζητά απαντήσεις για τις επιλεγόμενες από τα κράτη πολιτικές στρατηγικές μέσα από την εξέταση και ανάλυση των σχέσεων κράτους (state) και κοινωνίας (society), του ρόλου των πολιτικών, στρατιωτικών και οικονομικών elites και της ενδεχόμενης εξάρτησής τους από εξωτερικές δυνάμεις, της υπαρξης ή έλλειψης συναίνεσης (consensus) ανάμεσα στους εσωτερικούς πολιτικούς πρωταγωνιστές, του ρόλου των εθνικιστικών ομάδων ή μειονοτήτων στο εσωτερικό ενός κράτους ή, ακόμη, της “εσωτερικά” ή “εξωτερικά” κατευθυνόμενης στρατιωτικής του οργάνωσης⁴⁵

Οι σημαντικότερες εργασίες οι οποίες εξηγούν τις πολιτικές στρατηγικές επιλογές των αδυνατων κρατών με βάση εσωτερικούς λόγους και αιτίες παραμένουν, με βάση την χρονολογική σειρά παρουσίασης των επιχειρημάτων, οι μελέτες των Αθανάσιου Πλατιά και Michael Barnett

Στην εργασία του ο Αθανάσιος Πλατιάς⁴⁶ εξετάζοντας -μεταξύ άλλων- τις πολιτικές, στρατιωτικές και πυρηνικές στρατηγικές τριών μικρών κρατών (Ελλάδος,

Ισραήλ και Σουηδίας) από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι το 1985, υποστήριξε ότι το συστημικό επίπεδο ανάλυσης δεν είναι από μόνο του αρκετό για να εξηγήσει τους λόγους της στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών ⁴⁷

Η μελέτη αποδεικνύει ότι μία σειρά από εσωτερικούς λόγους εξηγούν πειστικά - και σε κάποιες περιπτώσεις περισσότερο πειστικά από ό,τι οι συστημικοί λόγοι- την στρατηγική συμπεριφορά των μικρών κρατών, καταφέροντας να ανατρέψει την κυρίαρχη άποψη για την ικανότητα των συστημικού χαρακτήρα προσεγγίσεων να εξηγήσουν με ευκολία τα αίτια των στρατηγικών συμπεριφορών των μικρών κρατών και να φέρει στην επιφάνεια μία θεωρητική προσέγγιση -ο Πλατιάς την ονομάζει Θεωρία της Εσωτερικής Δομής (Domestic Structure Theory) προκειμένου να την αντιδιαστείλει με την ρεαλιστική προσέγγιση την οποία ονομάζει Θεωρία της Συστημικής Δομής (International Structure Theory)- η οποία είναι απολυτως ικανή να εξηγήσει με πειστικό τρόπο όχι μόνο την εξωτερική οικονομική πολιτική των μικρών κρατών αλλά -πολυ περισσότερο- τη πολιτική, στρατιωτική και πυρηνική στρατηγική τους συμπεριφορά (δηλαδή ζητήματα υψηλής στρατηγικής)

Πραγματικά, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, η θεωρία της Εσωτερικής Δομής καταφέρει να προσφέρει επαρκή εξήγηση για τα αίτια των πολιτικών, στρατιωτικών και πυρηνικών στρατηγικών των μικρών κρατών της μελέτης σε εννέα περιπτώσεις, μερική εξήγηση σε δυο περιπτώσεις και αποτυγχάνει σε μία μόνον περίπτωση Αντίθετα, η ρεαλιστική προσέγγιση (ή Θεωρία της Συστημικής Δομής) προσφέρει επαρκή εξήγηση σε έξη μόνον περιπτώσεις, μερική εξήγηση σε δυο περιπτώσεις ενώ, παράλληλα αποτυγχάνει να εξηγήσει τα αίτια των πολιτικών, στρατιωτικών και πυρηνικών στρατηγικών της Ελλάδος, του Ισραήλ και της Σουηδίας σε τέσσερις περιπτώσεις ⁴⁸

Συνεπώς, το σημαντικότερο θεωρητικό συμπέρασμα της μελέτης εντοπίζεται στη διαπίστωση ότι η κυρίαρχη θεωρητική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων δηλαδή η ρεαλιστική προσέγγιση, αποτυγχάνει σε μεγάλο βαθμό να εξηγήσει τη πολιτική στρατιωτική και πυρηνική στρατηγική συμπεριφορά των μικρών κρατών ενώ αντίθετα,

εσωτερικοί παράγοντες εξηγούν την στρατηγική συμπεριφορά των συγκεκριμένων κρατών με μεγαλύτερη ευκολία

Οι παραπάνω διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι παρά τις πιέσεις που ασκεί το διεθνές περιβάλλον στις στρατηγικές επιλογές των μικρών κρατών υπάρχουν περιθώρια αυτόβουλης δράσης τους. Προκειμένου, συνεπώς, να κατανοηθούν οι λόγοι που τα μικρά κράτη δίνουν διαφορετικές λύσεις στην αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων θα πρέπει να εξεταστούν διάφοροι *εσωτερικοί παράγοντες*, όπως ο εσωτερικός συσχετισμός δυνάμεων, η σχέση κράτους-κοινωνίας και τα συγκεκριμένα οικονομικά, πολιτικά και “γραφειοκρατικά” (bureaucratic) συμφέροντα όπως αυτά διαμορφώνονται σε δεδομένη περίοδο

Ο Michael Barnett υποστήριξε, με τη σειρά του, ότι οι συστημικές μεταβλητές δεν είναι από μόνες τους επαρκείς για να εξηγήσουν τις πολιτικές στρατηγικές επιλογές των μικρών/αδυνατων κρατών και ότι, συνακόλουθα, απαιτείται η εξέταση και η ανάλυση συγκεκριμένων εσωτερικών παραγόντων/μεταβλητών ⁴⁹

Εξετάζοντας εμπειρικά την περίπτωση (case-study) της Αιγύπτου κατά τη περίοδο 1962-1973, οι Barnett & Levy⁵⁰ εστίασαν την μελέτη τους στην ανάλυση της επιρροής που ασκούν ζητήματα της εσωτερικής πολιτικής οικονομίας (domestic political economy) των κρατών στην επιλογή τους ανάμεσα σε *εξωτερικές συμμαχίες* και *εσωτερική κινητοποίηση των δυνάμεων* του κράτους, ως εναλλακτικών τρόπων/μέσων αύξησης της ασφάλειας τους. Συγκεκριμένα, υποστήριξαν ότι η εξέταση των σχέσεων κράτους-κοινωνίας (state-society relations) πρέπει να αποτελεί κεντρικό ζήτημα καθώς και ότι η μελέτη αυτών των σχέσεων έχει μεγάλη σημασία προκειμένου να κατανοηθεί η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδυνατων κρατών απέναντι στις εξωτερικές απειλές ⁵¹

Πιο συγκεκριμένα, οι Barnett & Levy κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, εκτός από συστημικές αιτίες (εξωτερικές απειλές), τα αδυνατα κράτη προκειμένου να καταλήξουν

εάν θα αυξήσουν την ασφάλειά τους μέσω εξωτερικών συμμαχιών ή μέσω εσωτερικής κινητοποίησης λαμβάνουν σοβαρά υπόψη δυο ακόμη σχετικά επιχειρήματα

Πρώτον, ότι εσωτερικά πολιτικά και οικονομικά εμπόδια ή/και πιέσεις είναι δυνατόν να περιορίσουν την ικανότητα του κράτους να κινητοποιήσει τις εσωτερικές του δυνάμεις προκειμένου να αυξήσει την εξωτερική του ασφάλεια χωρίς να επηρεαστούν τα συμφέροντα της elite που βρίσκεται στην εξουσία. Κάτι τέτοιο ίσως αποτελέσει ισχυρό κίνητρο για την ηγεσία του κράτους να προτιμήσει εξωτερικές συμμαχίες (αντί για εσωτερική κινητοποίηση) ως μια πολιτική στρατηγική που θα της προσφέρει ασφάλεια απέναντι στις εξωτερικές απειλές που αντιμετωπίζει

Δευτερον, ότι εσωτερικές (σε αντιδιαστολή με αποκλειστικά εξωτερικές) απειλές για το συγκεκριμένο πολιτικό καθεστώς προσφέρουν στην ηγεσία του πρόσθετα κίνητρα ώστε η τελευταία -όχι μόνον να προτιμήσει, αλλά και- να αναζητήσει την εξωτερική συμμαχία, ως πολιτική στρατηγική που θα της επιτρέψει να εξασφαλίσει τις -υλικές κυρίως- προϋποθέσεις για να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές αυτές απειλές

Όπως γίνεται αντιληπτό οι Barnett και Levy, σε αντιδιαστολή με την παρούσα μελέτη, εστιάζουν την προσοχή τους στο ζύγισμα (trade-off) το οποίο κάνουν τα αδυνατά κράτη όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές, ανάμεσα στις δυο εναλλακτικές στρατηγικές, που έχουν (συμφωνα και με τον Waltz) όλα τα κράτη στη διάθεσή τους προκειμένου να αυξήσουν την ασφάλειά τους δηλαδή την εξωτερική συμμαχία και την εσωτερική κινητοποίηση ή με άλλα λόγια την “εξωτερική εξισορρόπηση” και την “εσωτερική εξισορρόπηση”

Είναι σαφές ότι για τη μελέτη μας η εσωτερική κινητοποίηση δεν αποτελεί πολιτική στρατηγική. Αντίθετα, αυτό που ενδιαφέρει είναι η ονομαζόμενη, κατά τους Barnett & Levy “εξωτερική συμμαχία” (βεβαίως με το ευρύ περιεχόμενο που έχει ο όρος προσλάβει για την μελέτη μας και ο οποίος όπως εξ αρχής διευκρινίστηκε δεν περιορίζεται μόνον στις επίσημες συμφωνίες μεταξύ των κρατών). Έτσι αναζητούνται τα αίτια της προς τα έξω στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών (δηλαδή της αυξησης

της ασφάλειάς τους μέσω της συναψης ή μη-συναψης συμμαχιών ή μέσω της -κατά τον Waltz- “εξωτερικής εξισορρόπησης”) Επιχειρείται με άλλα λόγια να απαντηθεί το ερώτημα γιατί (ποιά είναι τα αίτια και οι λόγοι που) τα κράτη προσπαθώντας να αυξήσουν την ασφάλειά τους καταλήγουν στις συγκεκριμένες (εξωτερικές) πολιτικές στρατηγικές/συμμαχίες (external alignments)

Βεβαίως, όταν οι Barnett & Levy διαπιστώνουν τις αιτίες που οδηγούν τα κράτη να επιλέξουν είτε εξωτερική συμμαχία είτε εσωτερική κινητοποίηση εμπλουτίζουν την βιβλιογραφία όσον αφορά στις συγκεκριμένες αιτίες που οδηγούν τα αδύνατα κράτη στην επιλογή των πολιτικών στρατηγικών τους συμπεριφορών. Καταληκτικά, πρέπει να επισημανθεί η ενδιαφέρουσα διαπίστωση των Barnett & Levy ότι -όπως υποστηρίζουν και οι Mastanduno, Lake & Ikenberry- “τα κράτη ακολουθούν τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές στρατηγικές, θέτουν τόσο εσωτερικούς όσο και εξωτερικούς στόχους καθώς και ότι εσωτερικές στρατηγικές (internal strategies) είναι δυνατόν να εξυπηρετούν και να διευκολύνουν εξωτερικές στρατηγικές (external strategies), όπως και το αντίστροφο ”⁵²

Γ ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Οι σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των μικρών κρατών οι οποίες αναλύουν το επιχείρημά τους με βάση το ατομικό επίπεδο ανάλυσης περιορίζονται στις συνεισφορές των Steven R. David και Dan Reiter

Ο πρώτος ανέπτυξε την θεωρία του Omnibalancing (ο όρος θα μπορούσε - μάλλον αδόκιμα- να αποδοθεί στην ελληνική ως παν-εξισορρόπηση) σύμφωνα με την οποία οι ηγεσίες των κρατών (και όχι τα ίδια τα κράτη) επιλέγουν να κατευνάσουν δευτερευουσες (ενν. εξωτερικές) απειλές (που προέρχονται από άλλα κράτη τα οποία δεν θέτουν εξαιρετικά μεγάλες πιέσεις) ούτως ώστε να εξισορροπήσουν περισσότερο άμεσες, πειστικές και επικίνδυνες εσωτερικές απειλές. Η θεωρητική αυτή προσέγγιση

αντιμετωπίζει τις ηγεσίες των κρατών ως αδυνατες και μη-νομιμοποιημένες ενώ παράλληλα θεωρεί ότι τα συμφέροντα που διακυβεύονται στο εσωτερικό των κρατών είναι υψίστης σημασίας (συνθήκες που απαντώνται σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό στα αδυνατα κράτη του Τρίτου Κόσμου) Το βασικό, συνεπώς επιχείρημα αυτής της θεωρίας είναι ότι οι αδυνατες και μη-νομιμοποιημένες ηγεσίες των κρατών του Τρίτου Κόσμου επιλέγουν τις πολιτικές στρατηγικές που θα ακολουθήσουν με γνώμονα την φυσική και πολιτική τους επιβίωση⁵³

Πρέπει να τονιστεί, ότι η θεωρία του omnibalancing, όπως σημειώνει και ο εμπνευστής της, μοιράζεται αρκετά από τα στοιχεία που συνθέτουν το περιεχόμενο της ρεαλιστικής προσέγγισης Αποδέχεται, έτσι, ότι η διεθνής πολιτική χαρακτηρίζεται από αναρχία και συγκρουόμενα συμφέροντα, ότι η χρήση της δυναμης παραμένει πάντοτε μία πιθανή επιλογή για τις ηγεσίες των κρατών ότι (πρέπει) να υπάρχει σαφής ιεράρχηση των ζητημάτων όπου η επιβίωση του κράτους θα καταλαμβάνει την υψηλότερη θέση στην agenda καθώς και ότι η διεθνής ζωή διέπεται από αντικειμενικούς νόμους οι οποίοι έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση Αποδέχεται, επίσης, την κεντρική θέση του ρεαλισμού ότι ο καλύτερος τρόπος για να αντιληφθούμε την διεθνή πολιτική είναι να ζητήσουμε από τον παρατηρητή των διεθνών φαινομένων να φανταστεί πώς θα συμπεριφέρετο ορθολογικά κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες

Πέρα όμως από αυτές τις κοινές διαπιστώσεις η θεωρία του omnibalancing αποκλίνει θεμελιωδώς από την ρεαλιστική προσέγγιση Οι διαφορές εντοπίζονται, κατ'αρχάς, στη θέση της ότι ο ρεαλισμός θα πρέπει να διευρυνθεί και να συμπεριλάβει την εξέταση και των εσωτερικών απειλών, πέρα από την εστίασή του σε εξωτερικές απειλές και δυνατότητες (δομικά, δηλαδή, επιχειρήματα) Προτάσσεται, επίσης, η αλλαγή του επιπέδου ανάλυσης από το κράτος καθ'εαυτό (οι αυτόνομες μονάδες (unitary actors) που αναζητούν το εθνικό συμφέρον) στη συγκεκριμένη ηγεσία (the individual ruler) του κράτους⁵⁴

Συνεπώς, η θεωρία του omnibalancing μεταβάλλει τον τρόπο με τον οποίο αξιολογούμε τις πολιτικές στρατηγικές των (αδυνατων) κρατών. Με άλλα λόγια, όπου η ρεαλιστική θεωρία υποθέτει ότι εκείνοι που επιλέγουν την πολιτική στρατηγική τους κράτους θέτουν το ερώτημα "Με ποιό τρόπο αυτή η πολιτική επηρεάζει (αυξάνει ή μειώνει) τη δυναμική του κράτους," η θεωρία του omnibalancing υποθέτει ότι η ηγεσία του κράτους θα ρωτήσει "Με ποιό τρόπο αυτή η πολιτική στρατηγική επηρεάζει την πιθανότητα να παραμείνω στην εξουσία." Επιπρόσθετα, εκεί όπου η ρεαλιστική θεωρία θα θέσει μέσω εκείνων που λαμβάνουν τις αποφάσεις, το ερώτημα "Ποιά εξωτερική δυναμική είναι περισσότερο πιθανό να προστατεύσει το κράτος από απειλές που θέτουν άλλα κράτη," η θεωρία του omnibalancing θα ρωτήσει "Ποιά εξωτερική δυναμική είναι περισσότερο πιθανό να με προστατεύσει από τις εσωτερικές και εξωτερικές απειλές (και από έναν συνδυασμό και των δυο) που αντιμετωπίζω," Όπως, βεβαίως, διαφέρουν οι ερωτήσεις θα διαφέρουν και οι απαντήσεις των πολιτικών ηγεσιών και, συνακόλουθα και οι πολιτικές τους στρατηγικές επιλογές.

Συμφωνα με τη θεωρία του omnibalancing, έχει θεμελιώδη σημασία η εξέταση των επιδιώξεων και των προσανατολισμών της συγκεκριμένης μικρής elite που επιλέγει την πολιτική στρατηγική του κράτους, καθώς τα συμφέροντα αυτής της elite δεν συνάδουν ή δεν είναι κατ'ανάγκη συνώνυμα με τα συμφέροντα του κράτους (με βάση την ορθολογική συμπεριφορά που αναμένει η ρεαλιστική προσέγγιση)⁵⁵

Με άλλα λόγια, η διαπίστωση των αιτιών που οδηγούν συγκεκριμένη πολιτική ηγεσία να επιλέξει συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική απαιτεί την κατανόηση των λόγων που αφορούν στην επίτευξη των συμφερόντων και των στόχων της ίδιας της ηγεσίας και όχι την επίτευξη των συμφερόντων του κράτους που εκπροσωπούν και για λογαριασμό του οποίου αποφασίζουν. Συνακόλουθα, όταν μία ηγεσία αντιμετωπίζει το δίλημμα να επιλέξει ανάμεσα σε δυο πολιτικές στρατηγικές από τις οποίες η πρώτη εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κράτους αλλά θέτει σε κίνδυνο την διατήρηση της εξουσίας από την συγκεκριμένη ηγεσία και η δεύτερη είναι εις βάρος των συμφερόντων

του κράτους αλλά εξασφαλίζει τη διατήρηση της συγκεκριμένης ηγεσίας στην εξουσία, η θεωρία του omnibalancing υποστηρίζει ότι, αναμφίβολα θα επιλεγεί η τελευταία πολιτική στρατηγική παρά τις δυσμενείς για το κράτος συνέπειες⁵⁶

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση η οποία αναπτύσσεται στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των -αδυνατων κυρίως- κρατών είναι η θεωρία της “εμπειρικής εκμάθησης” (experimental learning) την οποία ανέπτυξε ο Dan Reiter⁵⁷

Συμφωνα με την θεωρία αυτή, είναι οι βιωμένες ‘εμπειρίες’ των αδυνατων κρατών αυτές οι οποίες ορίζουν με καθοριστικό τρόπο (determine) την μελλοντική πολιτική στρατηγική τους συμπεριφορά. Τα βασικά στοιχεία της θεωρητικής αυτής προσέγγισης εκπορευονται από δυο διαφορετικούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών, την Ψυχολογία (Psychology) και την Θεωρία της Οργάνωσης (Organizational Theory)

Ετσι, η προσέγγιση αυτή θεωρεί ότι εφ’όσον η πολιτική του κράτους είναι το προϊόν τόσο των ατόμων τα οποία δρουν με βάση ένα σύστημα αξιών (belief system) όσο και των οργανώσεων οι οποίες δρουν μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του κράτους και της κοινωνίας, κατά συνέπεια, οι θεωρίες λήψης αποφάσεων (με άλλα λόγια επιλογής συγκεκριμένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς) που προέρχονται και από τους δυο παραπάνω αναφερθέντες κλάδους είναι αναγκαίες και απαραίτητες προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης κατανόηση της, ακολουθουμένης -συμφωνα με την θεωρία- από τα αδυνατα κράτη “διαδικασίας εκμάθησης”

Οι διαφορές της προσέγγισης αυτής με τις βασικές αρχές της ρεαλιστικής θεωρίας (με την ευρύτερή της έννοια) είναι προφανείς. Εκεί όπου ο ρεαλισμός θεωρεί ότι τα κράτη επιλέγουν τις πολιτικές τους στρατηγικές ως απάντηση στις εξωτερικές απειλές, η ‘θεωρία της εκμάθησης’ πιστεύει ότι τα κράτη επιλέγουν την πολιτική στρατηγική που θα ακολουθήσουν⁵⁸ σε συμφωνία με τα μαθήματα” που εισέπραξαν από την μορφωτικού χαρακτήρα ιστορική εμπειρία τους (formative historical

experience) Ως γεγονότα μορφωτικού χαρακτήρα (formative events), στη συγχρονη τουλάχιστον ιστορία η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζει τους δυο παγκοσμίους πολέμους οι οποίοι και καθόρισαν τα πιστεύω των αδυνατων κρατών όσον αφορά στο ποιά πολιτική στρατηγική είναι προτιμότερη (preferable) ανάμεσα στην ουδετερότητα και τη συμμαχία με κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις

Όπως γίνεται αντιληπτό, η θεωρητική αυτή προσέγγιση κινείται στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης, καθώς η πεμπτουσία του επιχειρήματός της αναφέρεται στο “μάθημα” που θα πρέπει να λάβουν εκείνοι που επιλέγουν τη πολιτική στρατηγική που θα ακολουθήσει το κράτος (ηγεσία, elite κλπ) από το “πάθημά τους” (ιστορικές εμπειρίες) με βάση το κατά πόσον η πολιτική στρατηγική που επέλεξαν οι ίδιοι ή οι προκάτοχοί τους (στο άμεσο ή/και μακρινό παρελθόν) ήταν ή όχι επιτυχημένη

Συνακόλουθα, η θεωρία της ‘εμπειρικής εκμάθησης’ υποστηρίζει ότι ένα κράτος, άσχετα με την ύπαρξη ή την απουσία εξωτερικής απειλής, θα επιλέξει να προχωρήσει σε συμμαχία εάν το μάθημα που έμαθε με βάση την ιστορική του εμπειρία συνηγορεί σε κάτι τέτοιο και θα επιλέξει να παραμείνει ουδέτερο εάν και πάλι το μάθημα (lesson) που έλαβε με βάση την ιστορική του εμπειρία συνηγορεί στην επιλογή της ουδετερότητας. Όπως, χαρακτηριστικά, παρουσιάζει την θέση αυτή ο Reiter “Ένα αδυνατο κράτος μπορεί να επιλέξει είτε συμμαχία με μια Μεγάλη Δυναμη είτε ουδετερότητα σε ένα συστημικό πόλεμο (δηλαδή παγκόσμιο πόλεμο). Εάν το κράτος αυτό βιώσει αποτυχία (failure) θα αλλάξει την πολιτική του, εάν βιώσει επιτυχία (success) θα συνεχίσει την ίδια πολιτική”⁵⁹

Ο Reiter αναφέρει ως -ιδιαιτέρως- χαρακτηριστικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τις προτάσεις της θεωρίας του τις περιπτώσεις των μικρών κρατών της Βορείου Ευρώπης⁶⁰. Τα κράτη αυτά εξηγεί η θεωρία της εμπειρικής εκμάθησης”, διατήρησαν ή άλλαξαν τη πολιτική τους στρατηγική με βάση τις επιτυχημένες ή αποτυχημένες ιστορικές τους εμπειρίες, δηλαδή με βάση τις επιλογές τους να παραμείνουν για μια πολύ μεγάλη χρονική περίοδο ουδέτερα ή να συμμαχήσουν με μιά

Μεγάλη Δυναμη Με άλλα λόγια, η επιτυχημένη ή αποτυχημένη επιλογή τους να παραμείνουν ουδέτερα ή να συμμαχήσουν με μια Μεγάλη Δυναμη στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο καθόρισε (determined) την πολιτική στρατηγική τους συμπεριφορά στον Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ η επιτυχημένη ή αποτυχημένη εμπειρία που απεκόμισαν από την πολιτική στρατηγική τους επιλογή κατά τον Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο καθόρισε και την πολιτική στρατηγική τους αμέσως μετά στον Ψυχρό Πόλεμο ⁶¹

Πρέπει, βεβαίως, να επισημανθεί ότι η θεωρία της “εμπειρικής εκμάθησης” επιλέγει να συζητήσει τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των αδυνατων κρατών με βάση την υπαρξη ή την απουσία συγκεκριμένων *συνθηκών* ή *συμφωνιών* οι οποίες και αποτελούν απόδειξη της υπαρξης συμμαχίας Με άλλα λόγια, περιορίζει τον όρο πολιτική στρατηγική (συμπεριφορά) στη συμμετοχή του κράτους ή στην απουσία του από συγκεκριμένη συμμαχία Πρέπει, επίσης, να υπογραμμιστεί ότι -παρότι δεν καθίσταται απόλυτα σαφές από τον ίδιο τον εμπνευστή της- η θεωρητική αυτή προσέγγιση ανήκει -και αναπτύσσεται- στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης, καθώς η βασική αρχή της θεωρίας αναφέρεται σε βιώματα και εμπειρίες όχι του κράτους (με τον ασαφή γενικόλογο περιεχόμενο που η ρεαλιστική προσέγγιση προσδίδει στον όρο) αλλά εκείνων που επιλέγουν την στρατηγική (συμπεριφορά) που θα ακολουθήσει ένα κράτος, και οι οποίοι δεν είναι άλλοι από τις συγκεκριμένες ηγεσίες ⁶²

Ενδιαφέρουσες είναι, επίσης, οι *αποκλίσεις* της συγκεκριμένης προσέγγισης από τις αρχές και προτάσεις της ρεαλιστικής θεωρίας και ειδικότερα από την θεωρία των απειλών Κατ’αρχάς ενώ η θεωρία των απειλών υποθέτει ότι η αντιμετώπιση της απειλής συνεπάγεται είτε συμμαχία με την απειλή είτε συμμαχία εναντίον της απειλής, η θεωρία της “εμπειρικής εκμάθησης” υποστηρίζει ότι ένα κράτος έχει να επιλέξει ανάμεσα στα εξής δυο ζευγη μετάθεση του κόστους(buck-passing)/ ουδετερότητα και εξισορρόπηση/ συμπόρευση προκειμένου να αντιμετωπίσει την διαφαινόμενη ή υπάρχουσα απειλή

Επίσης η θεωρία των απειλών εστιάζει τη προσοχή της σε βραχυπρόθεσμες απαντήσεις (short-term reactions) στις αλλαγές που επέρχονται στο διεθνές περιβάλλον, ενώ η θεωρία της “εμπειρικής εκμάθησης” εξηγεί με ποιό τρόπο διαμορφώνονται μακροπρόθεσμες απόψεις (long-term ideas) όσον αφορά στην υψηλή στρατηγική του κράτους. Συνακόλουθα, η θεωρία της εκμάθησης υποστηρίζει -και προβλέπει- ότι μετά από ένα γεγονός μορφωτικού χαρακτήρα (formative event), το κράτος το οποίο έχει λάβει ένα μάθημα συμμετέχοντας σε μια συμμαχία με μια Μεγάλη Δυναμη θα επιλέξει και πάλι την συμμετοχή του στη συμμαχία με την ίδια Μεγάλη Δυναμη, ακόμα και αν δεν υπάρχει κάποια απειλή στο διεθνές σύστημα. Και τούτο διότι αυτή η επιλογή του είναι συμφωνη με την γενική πεποίθηση (broad belief) του κράτους (δηλαδή της ηγεσίας και εκείνων που επιλέγουν την πολιτική στρατηγική που θα ακολουθήσει) για την χρησιμότητα της συγκεκριμένης συμμαχίας να αντιμετωπίσει τις απειλές όταν αυτές εμφανιστούν.⁶³

1 Για την σχέση μεταξύ του σχηματισμού συμμαχιών και της έκρηξης πολέμων βλέπε - μεταξύ άλλων- J S Levy, "Alliance Formation and War Behaviour An Analysis of the Great Powers 1945-1975", Journal of Conflict Resolution, Vol 25, No 4, Dec 1981, J D Singer & M Small, "Alliance Aggregation and the Onset of War 1815-1945" στο J D Singer, Quantitative International Politics. Insights and Evidence, Free Press, N Y , σελ 247-286, C W Kegley & G A Raymond, "Alliance Norms and War A New Piece in an Old Puzzle", International Studies Quarterly, Vol 26, No 4, 1982, M D Wallace, "Alliance Polarization, Cross-Cutting and International War 1815-1964", Journal of Conflict Resolution, Vol 17, No 4, Dec 1973, σελ 575-604, W R Thomson, R D Duval & A Dia, "Wars, Alliances and Military Expenditures, Two Pendulum Hypotheses", Journal of Conflict Resolution, Vol 23, No 4, Dec 1979, σελ 629-654 και C W Ostrom Jr & F W Hoole, "Alliances and Wars Revisited", International Studies Quarterly, Vol 22, No 22, June 1978, σελ 215-236

Για την σχέση της συχνότητας σχηματισμού συμμαχιών και συγκεκριμένων μαθηματικών υποδειγμάτων βλέπε R Siverson & G T Duncan, "Stochastic Models of International Alliance Initiation 1885-1965" στο D Zinnes & W Gillespie, Mathematical Models in International Relations, New York, 1976, σελ 74-109, Επίσης, των ίδιων "Flexibility of Alliance Partner Choice in Multipolar Systems Models and Tests", International Studies Quarterly, Vol 26, No 4, 1982

2 Για τη σύνδεση της "θεωρίας των συλλογικών αγαθών" με το φαινόμενο συμμαχίες βλέπε M Olson & R Zeckhauser, "An Economic Theory of Alliances", Review of Economics and Statistics, Vol 48, August 1966, σελ 266-279 Επίσης, T Sandler & J Cauley, "On the Economic Theory of Alliances", Journal of Conflict Resolution, Vol 19, No 2, June 1975, σελ 330-348, R Vayrynen, "The Theory of Collective Goods, Military Alliances and International Security", International Social Science Journal, Vol 28, No 2, 1976, σελ 286-305, J Oppenheimer, "Collective Goods and Alliances", Journal of Conflict Resolution, vol 23, No 3, Sept 1979, σελ 387-407, T Sandler, J Cauley & J F Forbes, "In Defense of Collective Goods Theory of Alliances", Journal of Conflict Resolution, Vol 24, No 3, Sept 1980, σελ 537-547 και W J Thies, "Alliances and Collective Goods A Reappraisal", Journal of Conflict Resolution, Vol 31, No 2, June 1987, σελ 298-332

Για την προσπάθεια εξήγησης -μέσω της "θεωρίας των συλλογικών αγαθών"- των λόγων για τους οποίους οι ΗΠΑ συνεισέφεραν στην Ατλαντική Συμμαχία περισσότερο απο τους Ευρωπαίους εταίρους τους βλέπε J Murdock & T Sandler, "A Theoretical and Empirical Analysis of NATO", Journal of Conflict Resolution, Vol 26, June 1982, σελ 237-265 καθώς και B Russett & Starr, "Alliances and the Price of Primacy" στο B Russett (ed), What Price Vigilance? The Burdens of National Defence, New Haven, Conn , Yale University Press, 1970, σελ 91-127

3 Για την κατηγοριοποίηση των λόγων σχηματισμού των συμμαχιων με βάση αυτή την συλλογιστική βλ Michael Don Ward, Research Gaps in Alliance Dynamics, op cit σελ 15-26 Για την κατηγοριοποίηση των θεωρητικών προσεγγίσεων που αναφέρονται στα αίτια σχηματισμού των συμμαχιων με βάση τον "πρωταρχικό λόγο" (primary

determinant) Βλ J Baylis, K Booth, J Garnett & P Williams, Contemporary Strategy. Theories and Concepts, Vol I, op cit , σελ 263-271

4 Βλέπε κυρίως τις εργασίες του Morton Kaplan, System and Process in International Politics, Wiley, 1957 και “Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems”, American Political Science Review, No 51, 1957, σελ 788-812

5 Βλ B Healy & A Stein, “The Balance of Power in International History Theory and Reality”, Journal of Conflict Resolution, Vol 17, No 1, March 1973, σελ 33-61 Τα συμπεράσματα των F Healy και Stein επιβεβαιώνει ή μελέτη των McDonald και Rosecrance, αν και το ενδιαφέρον των τελευταίων εστιάζεται κυρίως στα αποτελέσματα από τον σχηματισμό των συγκεκριμένων συμμαχιών κατά την περίοδο 1870-1881 Βλέπε αναλυτικότερα H B McDonald & R Rosecrance, “Alliance and Structural Balance in the International System”, Journal of Conflict Resolution, V 29, No 1, March 1985, σελ 57-82

6 Βλ D Newman, Security and Alliances. A Theoretical Study of Alliance Formation, Ph D Dissertation, University of Rochester, 1984

7 Βλ M F Altfeld, “The Decision to Ally A Theory and Test”, Western Political Quarterly, Vol, 37, No 4, 1984, σελ 538

8 Βλ B L Job, Alliance Formation in the International System. The Application of a Poisson Model, (Paper presented at the 1973 Meeting of the International Studies Association), New York, 1973 Επίσης του ίδιου The Alliance Formation Behavior of Nations in the International System. 1815 - 1975, Ph D Dissertation, Indiana University, 1975 και “Membership in International Alliances 1815 - 1965 An Exploration Utilizing Mathematical Probability Models” στο D A Zinnes & J V Gillespie (eds), Mathematical Models in International Relations, Praeger, New York, 1976, σελ 74-109

9 Βλ B L P J McGowan & R M Rood, “Alliance Behavior in Balance of Power Systems Applying a Poisson Model to Nineteenth-Century Europe”, American Political Science Review, Vol 69, 1975, σελ 859-870

10 Βλ B L Job & W D Morris, Dynamic Models of International Alliance Activity. A Preliminary Investigation of the 1919 - 1939, 1945-1960 Eras, Paper presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, 24-28 February, 1976, Toronto, Canada

11 Βλ S A Bremer & M Mihalka, “Machiavelli in Machina Or Politics Among Hexagons” στο K W Deutsch, B Fritsch H Jaguarbe & A Markovits (eds), Problems of World Modelling. Political and Social Implications, Ballinger, Cambridge 1977, σελ 303-337

12 Βλ M I Midlarski, “Equilibria in the Nineteenth Century Balance of Power System”, American Journal of Political Science, Vol 25, 1981, σελ 270 - 296

13 Για μία ιδιαίτερα πειστική υποστήριξη αυτής της θέσης βλέπε Paul W Schroeder, "Quantitative Studies in the Balance of Power A Historian's Reaction", Journal of Conflict Resolution, Vol 21, No 1, March 1977

14 Ο Harrison Wagner ήταν ο πρώτος ο οποίος προσπάθησε να εφαρμόσει την θεωρία των παιγνίων στις διεθνείς σχέσεις και ειδικότερα να καταδείξει τα όρια της χρήσης των μοντέλων του "διλήμματος του φυλακισμένου" και του "διλήμματος της ασφάλειας" στην προσπάθεια τους να εξηγήσουν και να αναλύσουν τα ζητήματα της διεθνούς συνεργασίας και της σταθερότητας/αστάθειας του διεθνούς συστήματος Βλέπε H R Wagner, "The Theory of Games and the Problem of International Cooperation", American Political Science Review, Vol 77, June 1983, σελ 330-346 καθώς και H R Wagner, "The Theory of Games and the Balance of Power", World Politics, No 4, July 1986, σελ 546-576

15 Βλέπε W Riker, The Theory of Political Coalitions, Yale University Press, New Haven, Conn , 1962

16 Για μία αναλυτική παρουσίαση του "Διλήμματος του Φυλακισμένου" (Prisoner's Dilemma) βλ inter alia - M Nicholson, Formal Theories of International Relations, Cambridge University Press, Cambridge 1989, σελ 28-33 Για την προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του μοντέλου αυτού (μέσω της χρησιμοποίησης ηλεκτρονικών υπολογιστών) βλέπε Robert Axelrod, "Effective Choice in the Prisoner's Dilemma", Journal of Conflict Resolution, Vol 24, No 1, March 1980, σελ 3-25

17 Για μία προσπάθεια σύνδεσης του θεωρητικού πλαισίου του Riker με την θεωρία της ισορροπίας των δυνάμεων βλέπε Dinna Zinnes, "Coalition Theories and the Balance of Power" στο S Groennings, E W Kelley & M Leiserson (eds), The Study of Coalition Behaviour. Theoretical Perspectives and Cases from Four Continents, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970, σελ 351-368

18 Βλ William Riker, The Theory of Political Coalitions, op cit σελ 188

19 Κατ'αρχάς, σοβαρές επιφυλάξεις έχουν εκφραστεί για την θεωρία του συνασπισμού του Riker αναφορικά με την θέση της ότι τα οφέλη/κέρδη για τα μέλη ενός συνασπισμού αυξάνουν όσο το μέγεθος του μειώνεται Για την ακριβώς αντίθετη άποψη (The group benefits increase as the membership of the coalition grows, ή αλλιώς the collective good is maximized as the size of coalition is expanded) βλέπε M Olson Jr , The Logic of Collective Action, Harvard University Press, Cambridge, 1965, σελ 48 Η έννοια επίσης του μικρότερου δυνατού νικηφόρου συνασπισμού (minimum winning coalition) δεν αποτελεί ιδιαίτερα ρεαλιστικό πλαίσιο αναφοράς όταν εφαρμόζεται στις διεθνείς σχέσεις Ο "συνασπισμός" για παράδειγμα των 77 κρατών (Group 77) πώς θα μπορούσε να εξηγηθεί απο τον Riker, Οι αποφάσεις των κρατών αυτών αναφορικά με την επιλογή των συμμάχων τους (τόσων πολλων σε αριθμό) θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μη ορθολογικές,

Επίσης, ο αντίλογος στη θεωρία του συνασπισμού αφορά και στην πιθανότητα ύπαρξης όχι μόνον οφέλους αλλά και κόστους (implementation costs) από τον σχηματισμό του "μικρότερου δυνατού νικηφόρου συνασπισμού" για τα μέλη του Αν αυτό το ενδεχόμενο λαμβανόταν σοβαρά υπόψη από την θεωρία συνασπισμού θα κατέληγε σε πολύ διαφορετικά συμπεράσματα όσον αφορά στο μέγεθος ενός

συνασπισμού, αφού ενδεχόμενο κόστος και ζημίες θα μοιράζονταν ευκολότερα σε έναν μεγάλο (από άποψη συμμετοχής) και όχι στον "μικρότερο δυνατό νικηφόρο συνασπισμό". Για κριτική με βάση αυτή την συλλογιστική βλέπε R M Siverson & C McCarty, War, Implementation Costs and Minimum Winning Coalitions, (unpublished), 1977

Η ιστορική επίσης πραγματικότητα επιβεβαιώνει ότι πολύ συχνά ο στόχος που θέλουν να επιτύχουν τα κράτη-μέλη ενός συνασπισμού είναι πιθανόν να εντοπίζεται όχι μόνον στη νίκη και στην απόκτηση κερδών αλλά στην αποφυγή μίας σύγκρουσης (ειδικά για αμυντικές ή αποτρεπτικές συμμαχίες) με αποτέλεσμα τα συμφέροντα των συμμάχων να είναι συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά (όπως προσβέει η θεωρία του συνασπισμού). Βλ αναλυτικά O Holsti, D T Hopmann & J D Sullivan, Unity and Disintegration in International Alliances, op cit, σελ 7-8. Επίσης βλ J R Friedman, C Bladen & S Rosen (eds), Alliance in International Politics, Allyn & Bacon, Boston, 1970, σελ 235

20 Το "δίλημμα ασφαλείας" εκπορεύεται από την θέση ότι ο κόσμος μας είναι άναρχα δομημένος. Συνεπώς τα κράτη στη προσπάθειά τους να αυξήσουν την ασφάλεια τους (υιοθετώντας, για παράδειγμα, πολιτικές που ενισχύουν τις στρατιωτικές τους δυνατότητες) υποχρεώνουν τα άλλα κράτη να αισθάνονται λιγότερο ασφαλή. Ως αποτέλεσμα αυτής της συμπεριφοράς δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος ασφάλειας-αασφάλειας και καμμία πιθανότητα λύσης του προβλήματος (σύμφωνα με την ρεαλιστική αντίληψη δεν υπάρχει "αντίδοτο" στο δίλημμα ασφαλείας που υποχρεωτικά αντιμετωπίζουν τα κράτη). Ο John H Herz ήταν από τους πρώτους που ανέπτυξε αυτή τη συλλογιστική βλέπε J Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", World Politics, Vol 2 No 2, January 1950, σελ 157-180 καθώς και τη μελέτη του Political Realism and Political Idealism, Chicago University Press, Chicago, 1951. Βλέπε επίσης Arnold Wolfers, Discord and Collaboration, Baltimore, Johns Hopkins Univ Press, 1962, σελ 83-90

Σε μεταγενέστερη μελέτη του ο Herz υπεστήριξε ότι ο διπολισμός και ο ψυχροπολεμικός συσχετισμός δυνάμεων ενδυνάμωσαν ακόμη περισσότερο τις βασικές αρχές και συμπεράσματα του μοντέλου του "δίληματος της ασφαλείας", βλέπε ειδικ J Herz, International Politics in the Atomic Age, Columbia University Press, N Y, 1959

Υπογραμμίζεται, ότι σημαντικότερη -στα πλαίσια της θεωρίας των παιγνίων- αντιμετώπιση του "δίληματος ασφαλείας" παραμένει η μελέτη του Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", World Politics, Vol XXX, No 2, January 1978, σελ 167-214. Στη μελέτη αυτή ο Jervis υποστηρίζει ότι αν ο πόλεμος είναι για τα κράτη δαπανηρός και, αντίθετα, η συνεργασία είναι επωφελής τότε υπάρχουν ισχυρά κίνητρα να ξεπεράσουν τα κράτη το δίλημμα ασφαλείας μέσω της υιοθέτησης πολιτικών που καλυτερεύουν παρά οξύνουν τις σχέσεις ανάμεσα στους υποτιθέμενους εχθρούς. Ακόμη, εάν είναι σαφής και ξεκάθαρη η διάκριση ανάμεσα σε αμυντικές και επιθετικές τοποθετήσεις (postures) -ώστε οι κίνδυνοι παρεξήγησης να μειωθούν- τότε και το δίλημμα ασφαλείας θα μειωθεί. Τέλος, ο Jervis πιστεύει (όπως και ο Herz) ότι ο προσανατολισμός των κυρίαρχων πρωταγωνιστών του διεθνούς συστήματος προς την διατήρηση του status quo βοηθά σημαντικά στην καλύτερη διαχείριση του "δίληματος ασφαλείας".

21 Βλ G Snyder, "The Security Dilemma in Alliance Politics", World Politics, Vol 36, No 4, July 1984, σελ 461-495

22 Βλ. E M S Niu, P C Ordeshook & G F Rose, The Balance of Power. Stability in International Systems, Cambridge University Press, Cambridge, 1989

23 Για κριτική στη βάση αυτής της συλλογιστικής βλέπε G N Snyder, "Alliances, Balance and Stability", International Organization, Vol 45, No 1 Winter 1991, σελ 132-133

24 Βλέπε ειδικότερα S Walt, The Origins of Alliances, op cit , σελ 10

25 Βλ. G Snyder, The Security Dilemma in Alliance Politics, op cit , σελ 463

26 Στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία οι όροι "ποιοτικός" (qualitative) και "παραδοσιακός" (traditional) αντιδιαστέλλονται με τους όρους "ποσοτικός" (quantitative) και "τοπικός" (formal)

27 Βλέπε ειδικότερα Kenneth Waltz, Theory of International Politics, Addison Wesley, Reading, Mass , 1979, σελ 38-59, Graham T Allison, Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis, Little Brown, Boston, 1971, σελ 10-38 Επίσης John W Spanier, Games Nations Play. Analyzing International Politics, Nelson's University Paperbacks, 1972, σελ 9-18

28 Σημαντικότερες θεωρητικές συνεισφορές για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των μικρών κρατών -στα πλαίσια του συστημικού επιπέδου ανάλυσης- παραμένουν, *inter alia*, οι εργασίες των Annete Baker Fox, The Power of Small States, University of Chicago Press, Chicago, 1957, Michael Handel, Weak States in the International System, London, Frank Cass, 1981, Robert Rothstein, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968 και ειδικότερα σε περίοδο κρίσης Eric J Labs, "Do Weak States Bandwagon?", Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992

Πρέπει να τονιστεί ότι στο έργο του Stephen M Walt, The Origins of Alliances, Cornell University Press, Ithaca, 1987, με το οποίο εισάγεται στη διεθνή συζήτηση η Θεωρία της Ισορροπίας των Απειλών, δεν εξετάζεται η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδύνατων κρατών όταν αυτά αντιμετωπίζουν μία επιθετική μεγάλη δύναμη. Ο Walt, στην εργασία του αυτή, επιχειρεί να αναπτύξει μία νέα θεωρία, η οποία αφορά στα αδύνατα κράτη της Μέσης Ανατολής και την οποία ελέγχει εμπειρικά με βάση την σύγχρονη ιστορία της ευαίσθητης αυτής περιοχής. Επισημαίνεται ότι ο Walt επιχειρεί, από την μελέτη αυτή με το συγκεκριμένο περιορισμένο φάσμα εμπειρικής απόδειξης, να καταλήξει σε συμπεράσματα τα οποία θεωρεί ότι μπορούν να έχουν ισχύ τόσο για μικρά όσο και για μεγάλα κράτη καθώς και για κάθε είδος διεθνούς συστήματος. Για την προσπάθεια του να παρουσιάσει τις προβλέψεις της θεωρίας του ως έχουσες γενική ισχύ ο Walt έχει δεχθεί τα αυστηρά και -κάποιες φορές- ειρωνικά σχόλια των συναδέλφων του

29 Κλασικοί εκπρόσωποι αυτού του μοντέλου, με άλλα λόγια της παραδοσιακής ρεαλιστικής προσέγγισης, είναι -μεταξύ άλλων- οι Thucydides, The Peloponnesian War, (trans Rex Warner), Penguin Books, New York, 1954, Hans Morgenthau, Politics among Nations, Knopf, New York, 1967, Edward V Gulick, Europe's Classical Balance of Power, Norton, New York, 1955, Kenneth Waltz, Theory of International

Politics, Adison Wesley, Reading, Mass 1979 και A F K Organski, World Politics, Alfred A Knopf, New York, 1968

30 “Επειδή η ικανότητα ενός κράτους να αναπτύξει την δύναμή του μειώνεται όσο μεγαλώνει η απόσταση, τα κράτη που γειτονεύουν συνιστούν μεγαλύτερη απειλή από τα κράτη τα οποία βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση” βλέπε Stephen Walt, The Origins of Alliances, op cit , σελ 23

31 “Υπό κανονικές συνθήκες, τα κράτη τα οποία διαθέτουν μεγάλες ή τεράστιες επιθετικές δυνατότητες είναι περισσότερο πιθανό να προκαλούν τη δημιουργία μίας συμμαχίας παρά τα κράτη εκείνα τα οποία δεν έχουν την ικανότητα να επιτεθούν είτε λόγω γεωγραφίας, είτε λόγω στρατιωτικού δόγματος είτε εξαιτίας άλλων λόγων” στο Ibid, σελ 24 Ο Walt ορίζει την *επιθετική δύναμη* ως την ικανότητα ενός κράτους να απειλεί την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα ενός άλλου κράτους με συγκεκριμένο κόστος (at an acceptable cost)

32 “Οι αντιλήψεις ενός κράτους για τις προθέσεις των άλλων κρατών παίζουν έναν εξαιρετικά σημαντικό -καταλυτικό- ρόλο όσον αφορά στις αποφάσεις του κράτους για την αναζήτηση ή όχι συμμάχων κράτη τα οποία θεωρούνται ή αντιμετωπίζονται ως επιθετικά είναι πιθανό να προκαλούν -με τον τρόπο αυτό- τα άλλα κράτη, ώστε να δημιουργήσουν εξισορροπητικές συμμαχίες εναντίον τους” Βλ Ibid, σελ 25

33 Ibid, σελ 26 καθώς και Idem, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988, σελ 280 (Ειδικότερα *Παραπομπές No 16 και No 17*)

34 Ο όρος Σύμπραξη/Συμπόρευση ως αποτύπωση πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς εμφανίζεται για πρώτη φορά στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία στο κλασικό πλέον έργο του Kenneth Waltz, Theory of International Politics, Adison Wesley, Reading, Mass 1979, σελ 126 Μάλιστα ο Waltz αποδίδει το όρο αυτό στον Stephen Van Evera. Επισημαίνεται ότι ο Arnold Wolfers χρησιμοποίησε πρώτος τον όρο Σύμπραξη επιχειρώντας να περιγράψει τον αντίποδα/το αντίθετο της έννοιας Εξισορρόπηση, βλέπε “The Balance of Power in Theory and Practice” στο Arnold Wolfers, Discord and Collaboration. Essays on International Politics, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1962, σελ 124

35 Ως ιδεότυπους (ideal types) χαρακτηρίζει ο Stephen Walt τις πολιτικές στρατηγικές της Εξισορρόπησης και της Σύμπραξης/Συμπόρευσης που έχουν στη διάθεσή τους τα κράτη, τονίζοντας ότι “η πραγματική πολιτική συμπεριφορά του κράτους τείνει προς κάποιον από τους δύο ιδεότυπους Κατ’ επέκταση, είναι δυνατόν ένα κράτος που έχει επιλέξει να εξισορροπήσει τους εχθρούς του να μπορεί, παράλληλα, να έχει και φιλικές σχέσεις μαζί τους (cordial relations) ενώ ταυτόχρονα θα λαμβάνει και μέτρα προστασίας από αυτούς” Βλέπε, ειδικότερα, Stephen Walt, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988, σελ 282

36 Βλέπε Αθανάσιος Πλατιάς, “Η Τουρκία σε Αναζήτηση ρόλου Περιφερειακής Υπερδύναμης” στο Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης & Παναγιώτης Τσάκωνας (επιμ), Η Νέα Διεθνής Τάξη. Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα, Εκδ Σιδέρης, Αθήνα, 1993, σελ 155

37 Βλέπε Stephen Walt, Alliance Formation in Southwest Asia, op cit σελ 292-297 καθώς και την ειδικότερη επισήμανση του Walt για την συνεπή προς τις υποθέσεις της θεωρίας των απειλών αξιολόγηση στην οποία καταλήγει ο Eric Labs όσον αφορά στις πολιτικές στρατηγικές των αδύνατων κρατών απέναντι στην Πρωσική απειλή. Σημειώνει ο Walt “ είναι εξισορρόπηση (balancing against) της απειλής που συνιστούσε η Πρωσία ή Σύμπραξη/Συμπόρευση (bandwagoning with) με την μεγάλη δύναμη, την Αυστρία, Ο Labs σωστά θεωρεί την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των συγκεκριμένων αδύνατων κρατών που εξετάζει ως Εξισορρόπηση [της απειλής], διότι ήταν η απειλή από την Πρωσία η οποία υποχρέωσε τα αδύνατα γερμανικά κράτη να κλίνουν (tilt towards) προς την Αυστρία”, όπως παρατίθεται στο Stephen Walt, “Alliance, Threats and U S Grand Strategy A Reply to Kaufman and Labs”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 471

38 Βλέπε ειδικότερα Joao Resende-Santos, “System and Agent Comments on Labs and Kaufman”, Security Studies, Vol 1, No 4, Summer 1992, σελ 699

39 Βλέπε Glenn Snyder, “Alliances, Balance and Stability”, International Organization, Vol 45, No 1, Winter 1991, σελ 130

40 Για την “θεωρία του ντόμινο” βλέπε -inter alia- Ross Gregory, “The Domino Theory” στο Alexander DeConde (ed), Encyclopedia of American Foreign Policy, Vol 1, Charles Scribner’s Sons, New York, 1978, σελ 275 Για την έννοια της “εξαπλούμενης ασθένειας” και την εφαρμογή της σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (case-studies) βλέπε Dean Acheson, Present at the Creation, W W Norton, New York, Random House, 1950, σελ 219 και Jerome Slater, “Dominoes in Central America Will they Fall? Does it Matter?”, International Security, Vol 12, No 2, Fall 1987, σελ 106

41 Για τις διαπιστώσεις αυτές βλέπε Robert Jervis, “Systems Theory and Diplomatic History” στο Paul Gordon Lauren (ed), Diplomacy. New Approaches in History, Theory and Policy, Free Press, New York, 1979, σελ 220-222, Robert Jervis, “Domino Beliefs and Strategic Behavior” στο Robert Jervis and Jack Snyder (eds), Dominoes and Bandwagons. Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland, Oxford University Press, New York, 1991, σελ 22-23 και Randall L Schweller, “Bandwagoning for Profit Bringing the Revisionist State Back In, International Security, Vol 19, No 1, Summer 1994, σελ 98-99

42 Βλέπε Eric J Labs, “Do Weak States Bandwagon?”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 383-416

43 Η κριτική του Labs αφορά, κυρίως, τα έργα των Annete Baker Fox, The Power of Small States, Michael Handel, Weak States in the International System και Robert Rothstein, Alliances and Small Powers

44 Eric I Labs, Do Weak States Bandwagon?, op cit 393-394

45 Για την σύνδεση εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων όσον αφορά στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών βλέπε Robert Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics The Logic of Two-Level Games”, International Organization,

Vol 42, No 3, 1988, G John Ikenberry, "Conclusion An Institutional Approach to American Foreign Economic Policy", International Organization, Vol 42, Winter 1988, Michael Mastanduno, David Lake & G John Ikenberry, "Toward a Realist Theory of State Action", International Studies Quarterly, No 33, December 1989, Henry Kissinger, "Domestic Factors and Foreign Policy" στο James N Rosenau(ed), International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory, The Free Press, 1969

Πλούσια είναι επίσης η βιβλιογραφία όσον αφορά στον καθοριστικής σημασίας ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν εσωτερικοί παράγοντες στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών καθώς και στην επιλογή των συμμάχων τους Βλ. Peter J Katzenstein (ed), Between Power and Plenty, The University of Wisconsin Press, Madison, 1978, Peter J Katzenstein, Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe, Cornell University Press, Ithaca, 1985, Peter J Katzenstein, "International Relations and Domestic Structures Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States", International Organization, No 30, Winter, 1976 (όσον αφορά στο ρόλο οικονομικών παραγόντων)

Για την σχέση πολιτικού καθεστώτος και συμμαχιών βλ. Henry Teune & Sig Synnestvedt, "Measuring International Alignments", Orbis, No 9, 1965, Robert E Osgood, Alliances and American Foreign Policy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1968, Richard Lowenthal, "Factors of Unity and Factors of Conflict", Annals, No 349, September 1963, Harold Guetzkow, "Isolation and Collaboration A Partial Theory of Inter-nation Relations", Journal of Conflict Resolution, Vol I, 1957, Randolph M Siverson & Jullian Emmons, "Birds of a Feather Democratic Political Systems and Alliance Choices in the Twentieth Century", Journal of Conflict Resolution, Vol 35, No 2, June 1991 Για τον ρόλο της ιδεολογίας στην επιλογή των συμμάχων βλέπε και Herbert S Dinerstein, "The Future of Ideology in Alliance Systems" στο D S Sallivan & M J Sattler(eds), Change in the Future International System, Columbia University Press, New York, 1972

Για την σχέση κράτους και κοινωνίας και τον ρόλο τους στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών βλέπε Pierre Birnbaum, "The State Pattern as the Determinant of Foreign Policy", The Jerusalem Journal of International Relations, No 6, 1982, Joel S Migdal, Strong Societies and Weak States. State-Society Relations and State Capabilities in the Third World, Princeton University Press, New Jersey, 1988

46 Βλέπε Athanassios G Platias, High Politics in Small Countries. An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, Ph D Dissertation, Cornell University, 1986

47 Σημειώνεται ότι αντικείμενο της εργασίας αυτής δεν περιορίζεται στην εξέταση αποκλειστικά των πολιτικών στρατηγικών (συμπεριφορών), όπως η παρούσα μελέτη, τριών μικρών κρατών αλλά και τις στρατιωτικών και πυρηνικών τους στρατηγικών. Εν τούτοις τα συμπεράσματα της μελέτης που αφορούν στις πολιτικές στρατηγικές (συμπεριφορές) των συγκεκριμένων μικρών κρατών έχουν το δικό τους ειδικό βάρος στο βαθμό που έθεσαν "εσωτερικού χαρακτήρα μεταβλητές" στο κέντρο της αναζήτησης των αιτιών των πολιτικών στρατηγικών των αδύνατων κρατων

48 Ibid, σελ 471-472

49 Βλέπε συγκεκριμένα Michael N Barnett, War Preparation and the Restructuring of State-Society Relations. Egypt and Israel in Comparative Perspective, Ph D Dissertation, University of Minnesota, 1989 Επίσης (ως αναθεωρημένη έκδοση) Confronting the Costs of War. Military Power, State and Society in Egypt and Israel, Princeton University Press, 1992, Michael Barnett, “High Politics is Low Politics The Domestic and Systemic Sources of Israeli Security Policy, 1967-1977”, World Politics, Vol XLII, July 1990, σελ 529-562, Michael N Barnett & Jack S Levy, “Domestic Sources of Alliances and Alignments”, International Organization, Vol 45, No 3, Summer 1991, σελ 369-395 και Jack S Levy & Michael M Barnett, “Alliance Formation, Domestic Political Economy, and Third World Security”, The Jerusalem Journal of International Relations, Vol 14, No 4, December 1992, σελ 19-40

50 Βλέπε Michael N Barnett & Jack S Levy, Domestic Sources of Alliances and Alignments, op cit , σελ 369-395

51 Κεντρική θέση θεωρεί ότι πρέπει να καταλαμβάνει η μελέτη των σχέσεων κράτους και κοινωνίας, προκειμένου να εξηγηθούν τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των κρατών, και η Deborah Larson

Πιο συγκεκριμένα, η Larson υποστηρίζει ότι η θεωρία των απειλών δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί κράτη παρόμοιου βεληνεκούς (similarly situated states) συμπεριφέρονται αντίθετα από τις προβλέψεις της θεωρίας, για παράδειγμα δυνατά κράτη κάποιες φορές συμπράττουν και αδύνατα κράτη κάποιες φορές εξισορροπούν Προκειμένου να εξηγήσει αυτές τις “εμπειρικές ανωμαλίες” η Larson προτείνει μία institutionalist προσέγγιση η οποία θα αποτιμά και θα μετρά την δύναμη του κράτους (state strength) με βάση το είδος των σχέσεων κράτους-κοινωνίας Τονίζοντας ότι πρωταρχικό μέλημα της κυρίαρχης elite είναι η διατήρηση της εξουσίας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η πολιτική στρατηγική της Σύμπραξης μπορεί να βοηθήσει ένα αδύνατο καθεστώς να διατηρήσει την εξουσία του εάν συνεπάγεται την αποδυνάμωση των εσωτερικών αντιπάλων και κινδύνων, την ροή οικονομικής βοήθειας καθώς και την “αίσθηση του αήττητου που δημιουργεί η σύνδεση με την νικήτρια Μεγάλη Δύναμη”

Βλέπε ειδικότερα Deborah Welch Larson, “Bandwagoning Images in American Foreign Policy” στο Robert Jervis & Jack Snyder (eds), Dominoes and Bandwagons. Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland, New York, Oxford University Press, 1991, σελ 85-111

52 Βλέπε Michael Mastanduno, David Lake & G John Ikenberry, “Toward a Realist Theory of State Action”, International Studies Quarterly, No 33, December 1989, σελ 457-474

53 Βλέπε ειδικότερα Steven David, “Explaining Third World Alignment”, World Politics, Vol 43, No 2, January 1991, σελ 233-256

54 Ibid, σελ 237

55 Ibid, σελ 243

56 Ibid, σελ 242-245

57 Βλέπε Dan Reiter, “Learning, Realism and Alliances The Weight of the Shadow of the Past”, World Politics, Vol 46, July 1994, σελ 490-526

58 Πρέπει να σημειωθεί, ότι η έννοια πολιτική στρατηγική (συμπεριφορά) για την θεωρία της εκμάθησης έχει πολύ πιο περιορισμένο περιεχόμενο από τον ευρύ ορισμό που έχει επιλεγεί για τη μελέτη μας και αφορά στο σχηματισμό και τη συμμετοχή σε συγκεκριμένη συμμαχία

59 Ως επιτυχημένη αξιολογείται η εμπειρία-βίωμα (experience) του κράτους, όταν έχει επιδιώξει ουδετερότητα σε ένα συστημικό πόλεμο και έχει καταφέρει να μην υπάρξει εισβολή στο έδαφός του Σε αντίθετη περίπτωση το κράτος αυτό θα βιώσει αποτυχία

60 Πρέπει να τονιστεί ότι οι περιπτώσεις των αδύνατων βορειο-ευρωπαϊκών κρατών δεν είναι οι μόνες που περιλαμβάνονται στην εμπειρική μελέτη του Reiter Αντίθετα, έχει επιχειρηθεί η εξέταση ενός εξαιρετικά μεγάλου δείγματος περιπτώσεων Βλέπε ειδικότερα Dan Reiter, “Learning, Realism and Alliances”, op cit σελ 505-519

61 Βλέπε Ibid, σελ 520-523 καθώς και το παράδειγμα της συμμαχίας μεταξύ Αυστραλίας, Νέας Ζηλανδίας και Ταυλάνδης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, χωρίς να υφίσταται καμμία εξωτερική/συστημική απειλή, λόγω των ιστορικών εμπειριών που είχαν αποκομίσει οι ηγεσίες των κρατών αυτών κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

62 Δεν είναι τυχαίο ότι στο εξαιρετικά μεγάλο σε περιπτώσεις δείγμα (συμμαχίες που σχηματίστηκαν κατά τον 20ο αιώνα) που επιλέγει να εξετάσει ο Reiter αποκλείονται οι κυβερνήσεις-μαριονέτες (puppet governments), απόδειξη ότι έχει εξαιρετική σημασία να διαπιστωθούν οι πεποιθήσεις εκείνων που καθορίζουν την πολιτική στρατηγική του κράτους Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι την μεγαλύτερη σπουδαιότητα για την ποσοτική επεξεργασία των δεδομένων έχει η μεταβλητή την οποία ο Reiter ονομάζει “ατομική εκμάθηση” (individual learning) Βλέπε Ibid, σελ 505-513

Χαρακτηριστική είναι επίσης και η πρότασή του για την ανάγκη ενός “πεφωτισμένου ρεαλιστικού παραδείγματος” το οποίο θα αναγνωρίζει τον σημαντικό ρόλο τον οποίο παίζουν οι πεποιθήσεις εκείνων που διαμορφώνουν την πολιτική στρατηγική ενός κράτους και το οποίο θα διαπιστώνει, παράλληλα, ότι η εξέταση των αιτιών αυτών των πεποιθήσεων θα ενισχύσει σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό την ικανότητα αντίληψης και κατανόησης της διεθνούς ζωής” Βλέπε Ibid, σελ 526

63 Βεβαίως, οι υπέρμαχοι της θεωρίας των απειλών θα τόνιζαν ότι μια τέτοια στρατηγική συμπεριφορά του κράτους δεν είναι παρά η περίπτωση της εξισορρόπησης μελλοντικών απειλών και, συνεπώς, η θεωρία των απειλών επαληθεύεται Όμως εάν τούτο αληθεύει, τότε όλα τα κράτη θα επέλεγαν πάντοτε να συμμαχήσουν καθώς η διεθνής αναρχία -συστατικό στοιχείο της ρεαλιστικής προσέγγισης- συνεπάγεται ότι μια μελλοντική απειλή είναι πάντα πιθανή Εάν πάλι η ρεαλιστική θεωρία αντιπρότεινε ότι τα κράτη δεν επιλέγουν πάντοτε να συμμαχήσουν διότι διαφορετικά κράτη έχουν διαφορετικές απόψεις για το πως θα αντιμετωπίσουν τις μελλοντικές απειλές, τότε αυτή η διαπίστωση θα έθετε το εύλογο ερώτημα από που προέρχονται αυτές οι διαφορετικές απόψεις, Ερωτημα, βεβαίως, στο οποίο η θεωρία της εμπειρικής εκμάθησης απαντά πειστικά, κατά τον Reiter, υποστηρίζοντας ότι οι προηγούμενες εμπειρίες (past

experiences) καθορίζουν αποφασιστικά τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη θα επιλέξουν την πολιτική στρατηγική τους (συμπεριφορά) Βλέπε Ibid, σελ 504-505

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μελέτη μας έχει η διαπίστωση του Reiter ότι περιπτώσεις όπου η θεωρία της “εμπειρικής εκμάθησης” απέτυχε να εξηγήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών είναι -μεταξύ άλλων περιπτώσεων- και η περίπτωση της Τουρκίας στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου

Τούτο, πιθανότατα συμβαίνει, υποστηρίζει ο συγγραφέας, διότι “το να είναι ένα κράτος μη-δημοκρατικό φαίνεται ότι αποτελεί και αναγκαία προϋπόθεση ώστε να μην συμπεριφέρεται βάσει των προβλέψεων της θεωρίας της “εμπειρικής εκμάθησης” [Ibid, σελ 524, ειδικότερα Παραπομπή 58] Ο Reiter με την διευκρίνιση αυτή φαίνεται να πιστεύει ότι η θεωρία του αποτυγχάνει να εξηγήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας διότι ένα μη-δημοκρατικό καθεστώς (όπως αξιολογείται το καθεστώς στη Τουρκία κατά την συγκεκριμένη περίοδο) δεν είναι ικανό να “μάθει από την προηγούμενη ιστορική εμπειρία του” και κατά συνέπεια, είναι επόμενο να ακολουθήσει διαφορετική από τις προβλέψεις της θεωρίας της εμπειρικής εκμάθησης πολιτική στρατηγική συμπεριφορά. Εδώ ο Reiter εξισώνει τα μη-δημοκρατικά καθεστώτα με τις κυβερνήσεις-μαριονέττες (puppet governments)

Κατά την γνώμη μας, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας συνάδει σε πολύ μεγάλο βαθμό με τις προβλέψεις της θεωρίας της εμπειρικής εκμάθησης. Και τούτο διότι η Τουρκία “μαθαίνοντας” από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το μάθημά της δεν συνετάχθη με το πλευρό της Μεγάλης Δύναμης η οποία ηττήθηκε, δηλαδή με τη Γερμανία (με μικρή απόκλιση την Συμφωνία Μη-Επίθεσης το καλοκαίρι του 1941) αλλά ακολούθησε μία πολιτική “ουδετερότητας”. Μάλιστα, ακολούθησε αυτή την πολιτική ακριβώς επειδή το “οιονεί-αυταρχικό” -και πάντως μη δημοκρατικό πολιτικό της σύστημα- συνεπάγεται έναν ενισχυμένο ρόλο για την κυρίαρχη elite η οποία λάμβανε τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής καθώς και μεγάλη σημασία για τις αξίες και τα πιστεύω της

Συνεπώς, η Τουρκία ακολούθησε την συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά διότι (σε αντίθεση με τις κυβερνήσεις-μαριονέττες τις οποίες ο Reiter εξισώνει με τα μη-δημοκρατικά καθεστώτα θεωρώντας ότι τόσο τα μεν όσο και τα δε είναι υποχείρια των έξωθεν μεγάλων δυνάμεων) το μη-δημοκρατικό της καθεστώς επέτρεψε τα πιστεύω τόσο της συγκεκριμένης ηγεσίας όσο και της εθνικής elite να διαδραματίσουν -με κάποιους άλλους παράγοντες- καθοριστικό ρόλο στις στρατηγικές της επιλογές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΡΑΞΗ/ΣΥΜΠΟΡΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΑΔΥΝΑΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Μετά την παρουσίαση των σημαντικότερων ποσοτικών/τυπικών και ποιοτικών/παραδοσιακών θεωρητικών προσεγγίσεων το παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσει να συνεισφέρει στον θεωρητικό προβληματισμό για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των αδυνατων κρατών, με δυο συγκεκριμένους τρόπους

Πρώτον, θα συζητήσει το πρόβλημα της αξιολόγησης των πολιτικών στρατηγικών που έχουν στη διάθεσή τους τα αδυνατα κράτη αναπτύσσοντας το κατάλληλο αναλυτικό υπόδειγμα στο οποίο θα μπορούν να αποτυπωθούν όλες οι δυνατές απαντήσεις (πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές) των αδυνατων κρατών στις εξωτερικές απειλές. Στα πλαίσια αυτά, θα προτείνει και συγκεκριμένο εναλλακτικό τρόπο χρήσης των εννοιών-εργαλείων Εξισορρόπηση και Συμπραξη

Δευτερον με βάση το προτεινόμενο αναλυτικό υπόδειγμα, θα εμπλουτίσει την κυρίαρχη Θεωρία των Απειλών με μία σειρά κρατικών και ατομικών μεταβλητών ο ρόλος των οποίων είναι καθοριστικός στην απόφαση των αδυνατων κρατών να ακολουθήσουν συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά. Η επεξηγηματική ικανότητα της Εμπλουτισμένης αυτής Θεωρίας των Αιτιών Σχηματισμού των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών των Αδυνατων Κρατών θα ελεγχθεί σε επόμενο κεφάλαιο με βάση την εφαρμογή της στην εμπειρική πραγματικότητα και την ικανότητά της να εξηγήσει πειστικά την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του αδυνατου κράτους της μελέτης

A Οι Εννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη και το Ζήτημα της Αξιολόγησης των Πολιτικών Στρατηγικών των Αδύνατων Κρατών

1 Οι Εννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη

Η διεθνής βιβλιογραφία που αναφέρεται στα αίτια των πολιτικών στρατηγικών των αδυνάτων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές παρουσιάζει μια σειρά από προβλήματα που αφορούν στην ικανοποιητική και αποτελεσματική χρήση των δυο βασικών εννοιών-εργαλείων, δηλαδή της Εξισορρόπησης και της Σύμπραξης

Πρόβλημα 1. Η έλλειψη σαφούς περιεχομένου

Η προσεκτική μελέτη της βιβλιογραφίας που αφορά στο περιεχόμενο των εννοιών Εξισορρόπηση (Balancing) και Σύμπραξη/Συμπόρευση (Bandwagoning) διαπιστώνει ότι οι δυο έννοιες κάθε άλλο παρά είναι με σαφή τρόπο ορισμένες (well-defined) Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια του εμπνευστή της θεωρίας των απειλών Stephen Walt να “ξεκαθαρίσει” την -και για τον ίδιο όχι ιδιαίτερα σαφή- έννοια της Σύμπραξης (Bandwagoning) διορθώνοντας άλλον συσημικό μελετητή ο οποίος κινούμενος με βάση την θεωρία των απειλών πρεσβευει -κακώς κατά τον Walt- ότι Σύμπραξη σημαίνει “κάθε είδους σημαντική παραχώρηση σε δυνατότερο ή απειλητικότερο αντίπαλο”

Στην κατεύθυνση αυτή, ο Stephen Walt επιχειρεί να προσδώσει -για μία ακόμη φορά- ένα περισσότερο σαφές περιεχόμενο στην έννοια Σύμπραξη (bandwagoning), με στόχο να διορθωθούν συγκεκριμένες ερμηνείες αλλά και να αποτραπουν μελλοντικές παρερμηνείες. Εν τούτοις, η επιτυχία της προσπάθειας παραμένει αμφίβολη, καθώς η “τελευταία έκδοση (!) της έννοιας Σύμπραξη την θέλει να πραγματοποιείται όταν το αδυνατο κράτος είτε συμμαχεί με την ισχυρότερη δύναμη, καθιστώντας με τον τρόπο αυτό την ισχυρή δύναμη ακόμη πιο ισχυρή είτε συμμαχεί με την απειλητικότερη δύναμη προκειμένου να την καταστήσει πιο φιλειρηνική”³⁸ Ένας ορισμός ο οποίος

εξακολουθεί, αναμφίβολα, να παραμένει ανοικτός σε διαφορετικές ερμηνείες ή και παρερμηνείες

Πρόβλημα 2. Πολιτικές Στρατηγικές ή Αξιολογήσεις Πολιτικών Στρατηγικών,

Παρουσιάζεται επίσης το παράδοξο, η έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη άλλοτε να εμφανίζονται ως *κάποιες από τις πάμπολλες πολιτικές στρατηγικές* (political strategies ή alignment strategies) από το φάσμα των εναλλακτικών πολιτικών στρατηγικών που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους και άλλοτε ως αξιολόγηση *κάποιας από τις διαθέσιμες πολιτικές στρατηγικές*

Πιο συγκεκριμένα, και ο ίδιος ο Stephen Walt κάθε άλλο παρά σαφής είναι όσον αφορά στο περιεχόμενο και τη χρήση των εννοιών Εξισορρόπηση και Συμπραξη/ Συμπόρευση. Πραγματικά, τότε χρησιμοποιεί την έννοια της Συμπραξης/Συμπόρευσης ως μία από τις πολλές πολιτικές στρατηγικές που έχουν τα κράτη στη διάθεσή τους και την διαφοροποιεί από κάποια άλλη πολιτική στρατηγική, συγκεκριμένα την υφεση (detente) -δίνοντας συγκεκριμένο περιεχόμενο στην κάθε πολιτική στρατηγική ξεχωριστά καθώς και στα στοιχεία που τις διαφοροποιούν- και τότε (στην ίδια μάλιστα μελέτη) αξιολογεί την πολιτική στρατηγική της υφεσης ως απόδειξη εξισορρόπησης³⁹

Ευλογο και το ερώτημα το οποίο γεννάται από τις παραπάνω διαπιστώσεις. Οι έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη είναι κάποιες από τις πάμπολλες πολιτικές στρατηγικές που τα κράτη μπορούν να αναπτύξουν προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές ή αποτελούν εργαλεία αξιολόγησης των διαθέσιμων πολιτικών στρατηγικών,

Στο ερώτημα αυτό δεν προσφέρονται σαφείς απαντήσεις ούτε και από τις κριτικά διακείμενες στην Θεωρία των Απειλών μελέτες. Πιο συγκεκριμένα, ο Glenn Snyder ασκώντας κριτική στη Θεωρία των Απειλών αναφέρεται στην 'επιλογή των κρατων ανάμεσα σε Συμφιλίωση (conciliation) και Εξισορρόπηση (balancing)''

τονίζοντας ότι “ πολλοί συνδυασμοί Συμφιλίωσης και Εξισορρόπησης είναι πιθανοί όπως η διπλωματική ιστορία των κρατών αποδεικνυει” ⁴⁰

Πρόβλημα 3. Η “άκαμπτη διχοτόμηση” και οι συνέπειές της

Η επιλογή της Θεωρίας των Απειλών να περιορίσει τις πιθανές στρατηγικές απαντήσεις των κρατών ανάμεσα στο δίπολο των εννοιών Εξισορρόπηση και Συμπραξη απετέλεσε το αντικείμενο αυστηρής κριτικής συγκεκριμένων μελετητών. Ειδικότερα, ο Robert Kaufman θεωρεί ότι η “άκαμπτη διχοτόμηση” (stark dichotomy) σε Εξισορρόπηση και Συμπόρευση/Συμπραξη που προτείνει ο Walt και η Θεωρία των Απειλών δεν είναι ικανή να προσμετρήσει με ποιό τρόπο τα κράτη αντιδρούν πραγματικά στις εξωτερικές απειλές. Ειδικότερα παρά το γεγονός ότι τόσο η θεωρία των απειλών που ανέπτυξε ο Walt, όσο και γενικότερα η νεο-ρεαλιστική προσέγγιση, περιέχουν σημαντικά μέρη της αλήθειας και οι δυο πάσχουν από υπερ-απλουστευση (ultra-parsimoniousness) η οποία μάλλον σκεπάζει παρά ξεκαθαρίζει τις επιλογές που πραγματικά έχουν στη διάθεσή τους εκείνοι που επιλέγουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών. Τα κράτη, υποστηρίζει ο Kaufman, διαθέτουν και άλλες επιλογές πέρα από το να συμμαχήσουν εναντίον ή να συμπράξουν με την δυναμη η οποία τα απειλεί. Η Ουδετερότητα (Neutrality) είναι μία τέτοια επιλογή, ο Κατευνασμός (Appeasement) -σε διάφορες, μάλιστα, μορφές (modes)- είναι μία άλλη επιλογή, η Σθεναρή Εξισορρόπηση (Vigorous Balancing) [δηλαδή η καλύτερευση των σχέσεων με μία τρίτη δυναμη χωρίς τον σχηματισμό συμμαχίας] είναι, ακόμη, μία τρίτη επιλογή ⁴¹

Αλλά και ο Glenn Snyder υποστηρίζει ότι η διχοτόμηση σε Εξισορρόπηση και Συμπραξη “επισκιάζει το πλήρες φάσμα των εναλλακτικών πολιτικών στρατηγικών επιλογών που έχουν τα κράτη στη διάθεσή τους και εμποδίζει μία περισσότερο οξυδερκή ανάλυση”. Στο ίδιο μήκος κυματος με τον Kaufman, ο Snyder υποστηρίζει ότι “τα κράτη διαθέτουν και άλλες πολιτικές στρατηγικές επιλογές πέρα από το να

συμμαχήσουν εναντίον ή με τη δυναμη η οποία τα απειλεί Μία τέτοια επιλογή είναι η ουδετερότητα (είτε επίσημη είτε ανεπίσημη), μία άλλη επιλογή είναι η καλύτερευση των σχέσεων με ένα τρίτο κράτος χωρίς να συναφθεί κάποια συμμαχία και μία ακόμη επιλογή είναι η συμφιλίωση ή ο συμβιβασμός με το κράτος το οποίο συνιστά την απειλή Μάλιστα, όταν η απειλή έχει ‘χιτλερικές διαστάσεις’, ο περιορισμός της μέσω της συμφιλίωσης αποτελεί για ένα κράτος μία ακόμη αποδεκτή και ορθολογική εναλλακτική αντιμετώπιση από τις δυο διαθέσιμες επιλογές (εννοεί που προτείνει η θεωρία των απειλών) είτε να συμμαχήσει με την απειλή είτε να συμμαχήσει εναντίον της απειλής”⁴²

Αξίζει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι η διευκρίνηση του Walt ότι “οι έννοιες της Εξισορρόπησης και της Συμπραξης αποτελουν “ιδεότυπους” (ideal types) και ότι η πραγματικότητα δεν είναι πάντα τόσο ξεκάθαρη (neat)” αποτελεί ουσιαστικά μία προσπάθεια αποφόρτισης του επιχειρήματός του από μία περιοριστική απεικόνιση των στρατηγικών απαντήσεων των κρατών με βάση αυτήν την διχοτόμηση Πιο συγκεκριμένα, ο Walt επισημαίνει ότι “η πραγματική συμπεριφορά του κράτους τείνει προς κάποιον από τους δυο ιδεότυπους και ότι είναι, κατ’επέκταση, δυνατόν ένα κράτος το οποίο έχει επιλέξει να εξισορροπήσει τους εχθρους του να μπορεί παράλληλα, να έχει και φιλικές σχέσεις (cordial relations) μαζί τους ενώ ταυτόχρονα θα λαμβάνει και μέτρα προστασίας εναντίον τους”⁴³

Ο Eric Labs επεχείρησε -σε μεταγενέστερη μελέτη- να “διευρυνει” τη αρχική άκαμπτη διχοτόμηση του Walt (σε Εξισορρόπηση και Συμπραξη) και να προσφέρει μία περισσότερο ανεπτυγμένη τυπολογία των πιθανών αποκρίσεων των αδυνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές⁴⁴ Κατέληξε έτσι σε μία τυπολογία πιθανών στρατηγικών αποκρίσεων και θεώρησε ότι οι διαθέσιμες πολιτικές στρατηγικές που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές - ειδικότερα όταν βρίσκονται στο μέσον αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων- είναι οι

εξής α) Μη-εμπλοκή (Non-alignment) β) Εξισορρόπηση με μία Μεγάλη Δυναμη προκειμένου να καρπωθούν ασφάλεια χωρίς να πολεμήσουν (Balance with a protecting Great Power for a free-ride) γ) Εξισορρόπηση της απειλής μέσω της συμμαχίας με μία Μεγάλη Δυναμη και εμπλοκή στον πόλεμο (Balance with a protecting Great Power and Fight) δ) Προσπάθεια σχηματισμού συμμαχίας με άλλα αδυνατα κράτη (Seek an Alliance of Weak States) ε) Αγώνας του αδυνατου κράτους χωρίς συμμαχική βοήθεια (Fight Alone) και, τέλος, στ) Συμπραξη με την απειλή (Bandwagoning)

Όμως και η περισσότερο ανεπτυγμένη αυτή τυπολογία που προσφέρει ο Labs παρά το γεγονός ότι 'διευρυνει" και εμπλουτίζει την διχοτόμηση του Walt, επιχειρώντας να προσφέρει μία λιγότερο περιορισμένη εικόνα από εκείνη που υπονοεί" το αρχικό διχοτομικό σχήμα του εμπνευστή της θεωρίας των απειλών, *δεν καταφέρνει να συμπεριλάβει ολόκληρο το φάσμα των πολιτικών στρατηγικών που έχουν στη διάθεσή τους τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές* Πράγματι, όπως τονίζει ο ίδιος ο Eric Labs "η Συμπραξη του αδυνατου κράτους με την απειλητική δυναμη με στόχο την αποκόμιση κέρδους από τη νίκη της απειλητικής δυναμης (η τυχοδιωκτική, με άλλα λόγια, διάσταση της Συμπραξης) δεν αποτελεί μέρος της παραπάνω τυπολογίας και συνακόλουθα, δεν λογίζεται ως διαθέσιμη/εναλλακτική στρατηγική απάντηση ενός αδυνατου κράτους όταν αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές" ⁴⁵

Κατά συνέπεια, παρατηρούμε ότι η *αποτυπωση του πλήρους φάσματος των πολιτικών στρατηγικών αποκρίσεων που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές δεν είναι δυνατή* μέσω της υπάρχουσας μορφής της άκαμπτης διχοτόμησης (Εξισορρόπηση-Συμπραξη) ουτε και όταν η τελευταία λάβει την περισσότερο ανεπτυγμένη μορφή της τυπολογίας που προσφέρει ο Eric Labs

Συμπερασματικά, τα προβλήματα που παρουσιάζονται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με τις έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη αφορούν α) στο ασαφές περιεχόμενο των δυο εννοιών β) στην “ανακόλουθη” χρήση τους, με αποτέλεσμα οι έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη να χρησιμοποιούνται άλλοτε ως καθ'εαυτές πολιτικές στρατηγικές και άλλοτε ως αξιολογήσεις των διαθέσιμων πολιτικών στρατηγικών και γ) στην αδυναμία αποτυπώσεως του πλήρους φάσματος των πολιτικών στρατηγικών που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές καθώς και στην απόκρυψη των υπολογισμών τους οποίους κάνουν τα αδυνατα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο και υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες

2 Το Ζήτημα της Αξιολόγησης των Διαθέσιμων Πολιτικών Στρατηγικών

Η παρούσα μελέτη πρεσβευει ότι είναι απαραίτητη -όπως οι παραπάνω διαπιστώσεις κατέστησαν σαφές η δημιουργία ενός νέου αναλυτικού πλαισίου το οποίο θα είναι ικανό να επιλυσει τα παραπάνω προβλήματα επιτυγχάνοντας να συμπεριλάβει όλες τις πιθανές στρατηγικές αποκρίσεις των αδυνατων κρατών στις εξωτερικές απειλές (επομένως και την τυχολιωκτική διάσταση της Συμπραξης του αδυνατου κράτους με την απειλητική δυναμη) Βεβαίως, όταν αναφερόμαστε σε όλες τις πιθανές στρατηγικές αποκρίσεις των αδυνατων κρατών εννοούμε τις στρατηγικές απαντήσεις που θα μπορούσαν να εκφράζονται μέσα από διαδικασίες που συνιστούν είτε εξισορρόπηση είτε σύμπραξη με την απειλητική δύναμη⁴⁶

Σημειώνεται στο σημείο αυτό, ότι το νέο αναλυτικό πλαίσιο πρέπει να έχει την ικανότητα να συλλαμβάνει” και να “αποτυπώνει” και την διακηρυκτική πολιτική στρατηγική (verbal policy) ενός αδυνατου κράτους η οποία στην πραγματικότητα θα εκφράζεται μέσα από τις διαδικασίες της εξισορρόπησης ή της συμπραξης με την απειλή

Με άλλα λόγια, το νέο αναλυτικό πλαίσιο πρέπει να είναι ικανό να περιέχει και - ταυτόχρονα- να εκφράζει την πραγματική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδυνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές. Συνακόλουθα το αναλυτικό μας υπόδειγμα θα πρέπει να είναι ικανό να αξιολογήσει την πολιτική στρατηγική της ουδετερότητας, όταν στην πραγματικότητα αυτή η πολιτική στρατηγική δεν είναι αυτό που δηλώνει ότι είναι (verbal strategy) αλλά αυτό που πραγματικά συνιστά, δηλαδή είτε εξισορρόπηση είτε συμπραξη με την απειλητική δυναμική

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι είναι δυνατόν, ένα μικρό και αδυνατο κράτος όταν βρίσκεται αντιμέτωπο με συγκεκριμένες εξωτερικές απειλές να επιλέξει τη μη-απάντηση' στις απειλές αυτές και συνακόλουθα και τη μη-συμμετοχή του" στη διαδικασία είτε της εξισορρόπησης είτε της συμπραξης με την απειλή. Με άλλα λόγια, ένα κράτος είναι δυνατόν να επιλέξει να 'απομακρυνθεί" από τις άμεσου χαρακτήρα απειλές. Υιοθετώντας μία τέτοια "πολιτική απομάκρυνσης" (policy of distancing)⁴⁷ τα κράτη αναζητούν ότι αναζητούσε και ο Οδυσσεύς από τον Κυκλωπτα, δηλαδή να φαγωθεί τελευταίος⁴⁸. Σημειώνεται, πάντως, ότι μία τέτοια εξέλιξη δεν εξαρτάται τόσο από τη βουλήση του αδυνατου κράτους όσο από το κατά πόσον η ύπαρξή του (συνηθέστατα η γεωγραφική του θέση) το εμπλέκει αναγκαστικά σε μία διαδικασία "συμμετοχής" και "απάντησης" στις εξωτερικές απειλές. Εάν τουτο συμβαίνει το αδυνατο κράτος δεν μπορεί παρά να συμμετάσχει στην διαδικασία αντιμετώπισης αυτών των εξωτερικών απειλών και, συνακόλουθα οι πολιτικές στρατηγικές που θα επιλέξει όχι μόνο ενδιαφέρουν την μελέτη μας αλλά θα πρέπει και να αποτυπώνονται στο νέο αναλυτικό πλαίσιο

Συμπερασματικά τονίζεται η ανάγκη δημιουργίας ενός νέου αναλυτικού πλαισίου στο οποίο με βάση τις έννοιες της Εξισορρόπησης και της Συμπραξης θα είναι δυνατόν να αποτυπωθούν όλες οι δυνατές αποκρίσεις (πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές) των αδυνατων κρατών όταν απειλούνται. Η πρώτη προϋπόθεση για να

να επιτευχθεί αυτό το ζητούμενο είναι οι έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη να πάψουν να χρησιμοποιούνται ως κάποιες από τις διαθέσιμες εναλλακτικές πολιτικές στρατηγικές που μπορούν να επιλέξουν τα αδυνατα κράτη και να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία αξιολόγησης των πολιτικών στρατηγικών που έχουν στη διάθεσή τους τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές⁴⁹ δηλαδή ως συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές

Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί, στα πλαίσια μίας δίκαιης αντιμετώπισης των μέχρι σήμερα διατυπωμένων προτάσεων για τις έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη, ότι ο Walt υιοθετεί ‘εμμέσως’ (implicitly), όπως παρατηρήθηκε και παραπάνω, την προσέγγιση της χρήσης των εννοιών Εξισορρόπηση και Συμπραξη ως εργαλείων αξιολόγησης των διαθέσιμων πολιτικών στρατηγικών. Το πρόβλημα δεν είναι η επιμονή του Walt στη χρήση των εννοιών-εργαλείων Εξισορρόπηση και Συμπραξη αλλά το γεγονός ότι αυτή ακριβώς η χρήση πραγματοποιείται με ασαφή και αντιπαραγωγικό τρόπο

Συνακόλουθα, η πρόταση της μελέτης αυτής είναι ότι επιβάλλεται -προκειμένου να αναπτυχθεί ένα αναλυτικό πλαίσιο το οποίο θα είναι ικανό να συμπεριλάβει όλες τις διαθέσιμες πολιτικές στρατηγικές που έχουν τα κράτη στη διάθεσή τους κατά την διαδικασία της εξωτερικής εξισορρόπησης- η *αποκωδικοποίηση των “διακηρυκτικών στρατηγικών” (verbal strategies) των αδυνατων κρατών και η ανάδειξη των υπολογισμών στους οποίους καταφεύγουν* κατά τη διαδικασία αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών. Σε αυτή την κατεύθυνση, οι έννοιες Εξισορρόπηση και Συμπραξη παύουν να αντιμετωπίζονται ως κάποιες από τις πάμπολλες πολιτικές στρατηγικές που έχουν τα αδυνατα κράτη στη διάθεσή τους και συνιστούν πλέον έννοιες-εργαλεία αξιολόγησης των διαθέσιμων πολιτικών στρατηγικών. Εν κατακλείδι το περιεχόμενο του όρου πολιτική στρατηγική συμπεριφορά *εμπεριέχει το ποιοτικό στοιχείο της*

αξιολόγησης των διαθεσίμων πολιτικών στρατηγικών και εκφράζεται με τις έννοιες-εργαλεία Εξισορρόπηση και Συμπραξη

3 Αντιμετωπίζοντας τις Εξωτερικές Απειλές. Προς Επίτευξη Ασφάλειας και Αυτονομίας

Ένα κράτος όταν αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές και αποφασίζει ότι πρέπει να ‘δανειστεί’ ασφάλεια από άλλες δυνάμεις πρέπει να γνωρίζει ότι το κέρδος που θα αποκομίσει λογίζεται ως “το πλεόνασμα που προκύπτει από τα οφέλη που θα καρπωθεί από την απόφασή του να συμμαχήσει και το κόστος που συνεπάγεται αυτή η απόφαση” Όπως σημειώνει ο Glenn Snyder το μεγαλύτερο όφελος από την συμμετοχή σε συμμαχία είναι βεβαίως η ασφάλεια, αν και μία σειρά από άλλες αξίες έχουν σημασία. Πιο συγκεκριμένα, τα οφέλη που σχετίζονται με την ασφάλεια του κράτους αναφέρονται στην μείωση της πιθανότητας το τελευταίο να δεχτεί επίθεση (αποτροπή), στην ενίσχυση της αμυντικής του ικανότητας σε περίπτωση επίθεσης (άμυνα) καθώς και στην δυνατότητα πρόληψης του ενδεχομένου συναψης συμμαχίας ενός από τα μέλη της συμμαχίας με την πλευρά του εχθρου (αποκλεισμός). Όμως παράλληλα με τα οφέλη υπάρχει και κόστος για το κράτος που αποφασίζει να αυξήσει με τον τρόπο αυτό την ασφάλειά του. Το σημαντικότερο κόστος αυτής της απόφασης του κράτους είναι ο αυξημένος κίνδυνος εμπλοκής του [στον πόλεμο] (παγίδευση) καθώς και ο περιορισμός της ελευθερίας του λόγω των υποχρεώσεων που αναλαμβάνει απέναντι στους συμμάχους του”⁵⁰

Όπως τονίστηκε στο Εισαγωγικό Μέρος της μελέτης, ένα αδύνατο κράτος καθώς αναγνωρίζει ότι δεν είναι από μόνο του ικανό να παραγάγει επαρκή και αποτελεσματική ασφάλεια θα πρέπει να βασιστεί θεμελιωδώς σε άλλα μεγάλα κράτη ή σε συγκεκριμένη συμμαχία κρατών από όπου θα επιδιώξει να δανειστεί ασφάλεια προκειμένου να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές απειλές

Όπως επισημαίνει ο Robert Rothstein “η προσπάθεια του μικρού κράτους να δανειστεί ασφάλεια από μία μεγάλη δυναμη είναι μία, αναμφίβολα, επικίνδυνη υπόθεση για το μικρό κράτος. Και τουτο διότι το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας δεν είναι πάντα το μικρό κράτος από μία κατάσταση ανασφάλειας να περιέλθει σε μία κατάσταση ασφάλειας. Αυτό που συνηθέστατα συμβαίνει” επισημαίνει ο Rothstein “είναι το μικρό κράτος από μία κατάσταση ανασφάλειας να περιέλθει σε μία κατάσταση εξάρτησης από την μεγάλη δυναμη από την οποία επέλεξε να προσποριστεί ασφάλεια. Υπάρχει, με άλλα λόγια, σοβαρότατος κίνδυνος το μικρό και αδυνατο κράτος να καταστεί δορυφόρος της μεγάλης δυναμης “δανειζόμενο” ταυτόχρονα ασφάλεια και εξάρτηση ή, διαφορετικά, διατυπωμένο, ασφάλεια μέσω εξάρτησης”⁵¹ Βεβαίως υπάρχουν και οι -χειρότερες δυνατές- περιπτώσεις όπου ένα κράτος διαπιστώνει ότι είναι ταυτόχρονα *εξαρτημένο και ανασφαλές*⁵²

Κατά συνέπεια ο στρατηγικός στόχος ενός μικρού κράτους ικανοποιείται όταν το τελευταίο επιτυχει η αυξηση της ασφάλειας του να μην συνοδευεται από αντίστοιχη αυξηση της εξάρτησής του από την μεγάλη δυναμη ή την συμμαχία κρατών από την οποία προσπορίζεται ασφάλεια. Με άλλα λόγια, η *βέλτιστη* για τα συμφέροντα ενός αδυνατου κράτους εξέλιξη είναι εκείνη κατά την οποία ο *δανεισμός ασφάλειας από το εξωτερικό συνοδευεται από την μικρότερη δυνατή εξάρτηση από την πηγή της ασφάλειας του* ή στην καλύτερη περίπτωση, από τη *διατήρηση της αυτονομίας του και την επίτευξη ευελιξίας* όσον αφορά στη στρατηγική του συμπεριφορά

Συμπερασματικά τα μικρά και αδυνατα κράτη ευρισκόμενα στο μέσο αντιπαράθεσης των μεγάλων δυνάμεων και αντιμετωπίζοντας σοβαρότατες εξωτερικές απειλές θα ενδιαφερθουν -ενεργώντας ορθολογικά- *πρωτίστως* για την επιβίωσή τους και την διατήρηση της εθνικής τους κυριαρχίας δηλαδή για την *επίτευξη ασφάλειας*

Δευτερευόντως θα επιχειρήσουν να περιορίσουν όσο μπορούν περισσότερο την εξάρτησή τους από την μεγάλη δυναμη ή την συμμαχία κρατων από την οποία

προσπορίζονται ασφάλεια καθώς η τελευταία θα θελήσει -σε αντάλλαγμα της προσφερόμενης ασφάλειας- να αποκομίσει όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη. Οφέλη τα οποία είναι πιθανόν να εξυπηρετούν τους βραχυπρόθεσμους, μεσοπρόθεσμους ή/και μακροπρόθεσμους στόχους της μεγάλης δυναμης, στα πλαίσια εξισορρόπησης της άλλης μεγάλης δυναμης.

Συνεπώς, το αδυνατο κράτος θα προσπαθήσει, δρώντας ορθολογικά να επιτυχει ταυτόχρονα ασφάλεια και αυτονομία. Πρέπει ακόμη να αναφερθεί ότι *τριτευόντως* και σε εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις, το αδυνατο κράτος θα επιδιώξει εάν και όποτε τουτο είναι δυνατόν να *αποκομίσει και κέρδη* μέσω των στρατηγικών επιλογών που θα επιλέξει επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα ασφάλεια, αυτονομία και κέρδος. Επισημαίνεται ότι το περιεχόμενο του όρου *κέρδος* δεν περιορίζεται στην αυτονόητη εδαφική -μόνον- διάσταση αλλά είναι δυνατόν να περιλαμβάνει και κάθε είδους υποστήριξη (π.χ. οικονομική βοήθεια) η οποία μάλιστα είναι δυνατόν να λειτουργεί υποστηρικτικά και ενισχυτικά στην δευτερη κατά σειρά επιδίωξη του αδυνατου κράτους δηλαδή την απόκτηση αυτονομίας⁵³.

Η τελευταία αυτή διαπίστωση επιβάλλει και μία διευκρινιστική τοποθέτηση η οποία αφορά στην επιχειρηματολογία του Randall Schweller σχετικά με την επιλογή των κρατών (αδιακρίτως μικρών και μεγάλων) για Συμπραξη (bandwagoning) με κίνητρο το εδαφικό συνήθως κέρδος. “Η προϋπόθεση της υπαρξης εξωτερικών απειλών” σημειώνει ο Schweller ασκώντας κριτική στην Θεωρία των Απειλών, “είναι σχεδιασμένη να εξετάζει μόνον τις περιπτώσεις στις οποίες ο στόχος της επιλογής της συγκεκριμένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς είναι η επίτευξη ασφάλειας με αποτέλεσμα να αποκλείει συστηματικά τις περιπτώσεις όπου ο πρωταρχικός στόχος, το κίνητρο και συνακόλουθα το αίτιο της επιλογής της συγκεκριμένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς είναι το κέρδος”⁵⁴ (οι υπογραμμίσεις δικές μας).

Διευκρινίζεται ότι το γεγονός ότι η μελέτη μας “περιορίζει” το ερευνητικό της πεδίο στην αναζήτηση των αιτιών της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν σημαντικές εξωτερικές απειλές δεν σημαίνει ότι αποκλείεται το κέρδος ως αιτία της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών. Επισημαίνεται αντίθετα, ότι -όπως θα καταδειχτεί και στο εμπειρικό μέρος της μελέτης για λόγους που εκπορευονται από το κρατικό και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης- είναι πιθανόν τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς (είτε Εξισορρόπηση είτε Συμπραξη) των αδυνατων κρατών να αφορούν -πέραν της ασφάλειας και της αυτονομίας- και στην αποκόμιση, εδαφικού ή/και οικονομικού κέρδους.

Συμπερασματικά αντιμετωπίζοντας, τα αδυνατα κράτη ως ορθολογικούς δρώντες είναι επόμενο να αναμένουμε ότι -όταν τα τελευταία κληθούν να αντιμετωπίσουν εξωτερικές απειλές- ο πρώτος και βασικός στόχος τους θα παραμένει η επίτευξη ασφάλειας δευτερευόντως θα αναζητάται η ταυτόχρονη επίτευξη ασφάλειας και αυτονομίας και, τριτευόντως, η απόκτηση ασφάλειας, αυτονομίας και κέρδους⁵⁵

4 Το Νέο Αναλυτικό Πλαίσιο των Εννοιών Εξισορρόπηση και Συμπραξη

4.1 Οι Βασικοί Άξονες

Είναι γεγονός, ότι τόσο οι πολιτικές στρατηγικές που επιλέγουν τα αδυνατα κράτη όπως για παράδειγμα η επαναπροσέγγιση (rapprochement) ή ο κατευνασμός (appeasement) όσο και οι διάφορες διακηρυκτικές πολιτικές στρατηγικές που ακολουθούν όπως για παράδειγμα η “αδέσμευτη πορεία” της Γιουγκοσλαβίας στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου δεν είναι ικανές από μόνες τους να εκφράσουν την *πραγματική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά* αυτών των κρατων. Η πραγματική πολιτική στρατηγική τους συμπεριφορά καθώς και οι υπολογισμοί ή τα κίνητρα που ωθούν τα αδυνατα κράτη στο να εξισορροπήσουν ή να συμπράξουν με την απειλητική

δυναμη μπορεί να διαφανουν μόνον μέσω της αξιολόγησης και της εκτίμησης αυτών των στρατηγικών με βάση τις έννοιες-εργαλεία εξισορρόπηση και συμπραξη

Τουτο είναι δυνατόν να συμβεί με την εισαγωγή των προσδιοριστικών όρων Ενεργητικός (Active) και Παθητικός (Passive) Οι δυο αυτοί προσδιορισμοί εξυπηρετουν την υπέρβαση, στη συζήτηση για τον τρόπο αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών από τα αδυνατα κράτη, του βασικού προβλήματος το οποίο αντιμετωπίζουν τα κράτη προκειμένου να αναπτύξουν αξιόπιστη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στο ζήτημα του δανεισμού ασφάλειας από μία μεγάλη δυναμη ή συμμαχία κρατών χωρίς την παράλληλη παραχώρηση μέρους της αυτονομίας του αδυνατου κράτους σε αντάλλαγμα της προσποριζόμενης ασφάλειας

Συνακόλουθα, εφόσον το ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώνεται στα αδυνατα κράτη, συνεπάγεται ότι το κριτήριο για την ανάπτυξη του νέου αναλυτικού πλαισίου πρέπει να εκπορευεται από το κεντρικό στρατηγικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα μικρά και αδυνατα κράτη όταν επιχειρουν να αυξήσουν την ασφάλειά τους χωρίς να βιώσουν παράλληλα αυξηση της εξάρτησής τους από το κράτος (δυναμη) ή την συμμαχία κρατών από όπου “δανείζονται” ασφάλεια Με άλλα λόγια, το κριτήριο όσον αφορά στο προτεινόμενο πλαίσιο που αφορά στην πραγματική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδυνατων κρατών είναι ο βαθμός αυτονομίας των αδυνατων κρατών στην προσπάθεια και κατά την διαδικασία, αυξησης της ασφάλειάς των

Εχει ιδιαίτερη σημασία, και πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί, η ειδοποιός διαφορά του προτεινόμενου αναλυτικού πλαισίου από την θεωρία των απειλών όσον αφορά στην εισαγωγή και τη σημασία του ζητήματος της αυτονομίας Πράγματι, πέραν του στοιχείου της ασφάλειας, στην επίτευξη της οποίας φαίνεται να εξαντλουνται οι επιδιώξεις των αδυνατων κρατών συμφωνα με την θεωρία των απειλών το προτεινόμενο αναλυτικό πλαίσιο της μελέτης μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα το

ζήτημα του βαθμού αυτονομίας που διατηρεί το αδυνατο κράτος στην προσπάθεια αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών

Βεβαίως στα πλαίσια δίκαιης αντιμετώπισης της θεωρίας των απειλών, πρέπει να επισημάνουμε ότι στην “ανεπτυγμένη έκδοση” της, όπως δηλαδή αυτή παρουσιάστηκε από τον Eric Labs, το ζήτημα της επίτευξης ασφάλειας με παράλληλη διατήρηση της αυτονομίας “υπνοείται” και λαμβάνεται υπόψη όταν ο Labs αναφέρεται στην δεύτερη -συμφωνα με την μελέτη του- επιλογή που θα προτιμήσει το αδυνατο κράτος να κάνει όταν αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές δηλαδή στην εξισορρόπηση της δυναμής που το απειλεί, δανειζόμενο ασφάλεια μέσω της συμμετοχής του σε συγκεκριμένη εξισορροπητική συμμαχία από την οποία καρπώνεται ασφάλεια *συνεισφέροντας ελάχιστα ή και καθόλου στην εξισορροπητική διαδικασία* (Balance with a protecting Great Power for a free-ride)⁵⁶

Όπως γίνεται αντιληπτό, στη θεωρία των απειλών το κεντρικό πρόβλημα δεν είναι η περισσότερο συνθετη επιδίωξη των αδυνατων κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές να επιτύχουν αύξηση της ασφάλειάς τους με ταυτόχρονη διατήρηση της αυτονομίας τους. Για την θεωρία των απειλών το κεντρικό πρόβλημα παραμένει η απόκτηση ασφάλειας, ενώ η υπόθεση της διατήρησης της αυτονομίας περιορίζεται στο επίπεδο *του βαθμού της συνεισφοράς του αδυνατου κράτους στη συμμαχία* από την οποία προσπορίζεται ασφάλεια

Αντίθετα, το προτεινόμενο στη μελέτη αναλυτικό υπόδειγμα ενδιαφέρει η μη διαφυγή και τελικά η συλληψη και αποτυπωση του στοιχείου της αυτονομίας στις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές που έχει στη διάθεσή του ένα αδυνατο κράτος όταν αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές. Η αναζήτηση συλληψη και αποτυπωση του στοιχείου της αυτονομίας επιτρέπουν να αναδειχθούν οι συνθετοι υπολογισμοί στους οποίους καταφευγει το αδυνατο κράτος στην προσπάθειά του η αποκτούμενη ασφάλεια να μην συνοδευθεί από εξάρτηση. Με άλλα λόγια η δυνατότητα του

αναλυτικού πλαισίου να αποτυπώσει την συγκεκριμένη επιδίωξη των αδυνατων κρατών επιτρέπει και την ανάδειξη των δια-συμμαχικών (intra-alliance) υπολογισμών που κάνουν τα αδυνατα κράτη στη δύσκολη πορεία αναζήτησης *συμμάχων και ευελιξίας* ή με άλλα λόγια, ασφάλειας και αυτονομίας

Το ζήτημα της αυτονομίας δεν αφορά μόνο στην Εξισορρόπηση της Απειλής αλλά και στη Σύμπραξη με την Απειλή

Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι το ζήτημα της αυτονομίας δεν τίθεται μόνον αναφορικά με την επιλογή του αδυνατου κράτους να εξισορροπήσει τις εξωτερικές απειλές αλλά μπορεί να αφορά και στην επιλογή του να *συμπράξει με την απειλή*, υπό την έννοια της επίτευξης “*σχετικής αυτονομίας*” από αυτήν. Πραγματικά είναι δυνατόν να υπάρξουν πολυ μικρά ποσοστά αυτονομίας για ένα αδυνατο κράτος στην περίπτωση που την απειλή συνιστά μια από τις μεγάλες δυνάμεις στο διεθνές σύστημα και υπάρχει συγκρούση συμφερόντων (conflict of interest) με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις. Τότε το αδυνατο κράτος μπορεί να διατηρήσει κάποια ποσοστά αυτονομίας εκμεταλλευόμενο την αντιπαράθεση της μεγάλης δυναμης (που συνιστά την απειλή) με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις

Βεβαίως, στην περίπτωση της *εξισορρόπησης της απειλής* το ζήτημα της αυτονομίας τίθεται με συγκεκριμένο και σαφή τρόπο καθώς το αδυνατο κράτος *μπορεί να διαπραγματευθεί την αυτονομία του με τη μεγάλη δυναμη* (ή την συμμαχία κρατών) με την οποία “*συμμαχεί*” προκειμένου να εξισορροπήσει την απειλή, αφού η μεγάλη αυτή δυναμη (ή η συμμαχία κρατών) ανησυχεί μήπως το αδυνατο κράτος δεν τηρήσει στο ακέραιο τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει απέναντι σε αυτήν με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της εξισορροπητικής διαδικασίας

4.2 Οι Δυνατές Μορφές Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς

Με βάση τα όσα αναπτύχθηκαν, κατέστη σαφής η ανάγκη για την δημιουργία ενός αναλυτικού πλαισίου το οποίο θα είναι ικανό *πρώτον* να περιλαμβάνει όλες τις δυνατές στρατηγικές αποκρίσεις των αδυνατων κρατών όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις διαδικασίες της Εξισορρόπησης και της Σύμπραξης και *δεύτερον*, να χρησιμοποιεί τις έννοιες-εργαλεία Εξισορρόπηση και Σύμπραξη με τρόπο που θα αναδεικνύεται η *πραγματική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του αδυνατου κράτους* καθώς και οι *υπολογισμοί* στους οποίους αυτό καταφεύγει επιχειρώντας να επιτύχει την αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών με το μικρότερο δυνατό κόστος. Σε αυτή την κατεύθυνση, οι παραπάνω επισημάνσεις και προτάσεις θα μπορούσαν σχηματικά να διατυπωθούν ως εξής

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ

Οι Τέσσερις Δυνατές Μορφές Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών στις Εξωτερικές Απειλές

	Εξισορρόπηση	Σύμπραξη
<i>Ενεργητική</i>	I	III
<i>Παθητική</i>	II	IV

I Ενεργητική Εξισορρόπηση (*Active Balancing*) Όταν το αδυνατο κράτος συμμαχεί με μία μεγάλη δύναμη ή συμμαχία κρατών προκειμένου να αντιμετωπίσει την μεγάλη δύναμη ή την συμμαχία κρατών που συνιστά την απειλή, αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό την *εξάρτησή του* (παραχώρηση αυτονομίας) από την μεγάλη δύναμη ή την συμμαχία κρατών

II Παθητική Εξισορρόπηση (*Passive Balancing*) Όταν το αδυνατο κράτος επιλέγει την προστασία άλλου [ενν. δυνατου] κράτους ή συμμαχίας κρατών με στόχο να προσποριστεί ασφάλεια χωρίς να δεσμευτεί από την δύναμη από την οποία δανείζεται

αυτή την ασφάλεια δηλαδή διατηρώντας σημαντικά ποσοστά αυτονομίας από την πηγή της ασφάλειάς του Ανάδειξη της “ενδο-συμμαχικής” (intra-alliance) διάστασης των υπολογισμών που κάνουν τα αδυνατα κράτη Εννοείται ότι εάν οι συνθήκες το επιτρέψουν το αδυνατο κράτος μπορεί να αποκομίσει και κέρδος (εδαφικό ή οικονομικό) κατά τη διαδικασία εξισορρόπησης της απειλής

III Ενεργητική Σύμπραξη/Συμπόρευση (Active Bandwagoning) Όταν το αδυνατο κράτος επιλέγει να κινηθεί με βάση τις απαιτήσεις του κράτους που το απειλεί Αυτό σημαίνει και *πλήρη υποταγή* (παραχώρηση αυτονομίας) στα σχέδια και τα συμφέροντα της απειλής με την οποία συμπράττει/συμπορευεται Πεισισμένο ίσως για την νίκη και επικράτηση της απειλής συμπορευεται πλήρως με αυτήν αναμένοντας, ίσως, και κάποιο όφελος για την συμπόρευσή του

IV Παθητική Σύμπραξη/Συμπόρευση (Passive Bandwagoning) Όταν το αδυνατο κράτος επιλέγει να συμπορευθεί/συμπράξει με την (ενν δυναμη η οποία συνιστά την) απειλή με στόχο να εξασφαλίσει την επιβίωσή του/κυριαρχία του είτε (α) προσποριζόμενο από την αντιπαράθεση των μεγάλων δυνάμεων ίδιον όφελος είτε (β) στρέφοντας την δυναμη που συνιστά την απειλή σε άλλη κατεύθυνση

Οι Στόχοι/Αναζητήσεις των Αδυνατων Κρατών

Με βάση αυτό το αναλυτικό πλαίσιο, κατά τη διαδικασία των υπολογισμών στους οποίους καταφευγουν τα αδυνατα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές επιλέγοντας μια από τις τέσσερις διαθέσιμες πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές, αναζητούνται

Στην Ενεργητική Εξισορρόπηση **ασφάλεια-κέρδος**

Στην Παθητική Εξισορρόπηση **ασφάλεια-αυτονομία-κέρδος**

Στην Ενεργητική Σύμπραξη/Συμπόρευση **ασφάλεια-κέρδος**

Στην Παθητική Σύμπραξη/Συμπόρευση είτε **ασφάλεια-κέρδος** είτε **ασφάλεια-“σχετική αυτονομία”** Με άλλα λόγια Παθητική Σύμπραξη/Συμπόρευση είτε για ωφελιμιστικούς/σπορτουμιστικούς λόγους είτε προκειμένου να υπάρξει εκτροπή της απειλής σε άλλη κατεύθυνση

5 Η Ανάδειξη των υπολογισμών που κάνουν τα αδυνατα κράτη και η Παθητική Εξισορρόπηση ως βέλτιστη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά

Όπως ήδη αναφέρθηκε το νέο αναλυτικό πλαίσιο πρέπει να εκφράζει τον υπολογισμό που κάνουν τα αδυνατα κράτη όταν προσπαθούν να αυξήσουν την ασφάλειά τους. Η εισαγωγή των επιθετικών προσδιορισμών 'ενεργητική και 'παθητική" στις δυο έννοιες-εργαλεία Εξισορρόπηση και Συμπραξη επιδιώκει να αναδείξει το κεντρικό στρατηγικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα αδυνατα κράτη όταν προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές δανειζόμενα προστασία και ασφάλεια από άλλα δυνατότερα κράτη (εξωτερική εξισορρόπηση). Το κεντρικό στρατηγικό πρόβλημα των αδυνατων κρατών αναφέρεται, όπως τονίστηκε, στην αδυναμία τους να επιτύχουν αύξηση της ασφάλειάς τους με παράλληλη διατήρηση της αυτονομίας τους.

Ιδιαίτερη σημασία για την μελέτη μας έχει η διαπίστωση ότι τόσο η Παθητική Εξισορρόπηση όσο και οι άλλες τρεις εκφάνσεις/μορφές της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που μπορούν -συμφωνά με το αναλυτικό πλαίσιο- να ακολουθήσουν τα αδυνατα κράτη *αναδεικνύουν το στοιχείο του υπολογισμού* τον οποίο κάνουν τα τελευταία στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τους εξωτερικούς κινδύνους *υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες* καθώς και το σημαντικό στοιχείο των *ενδο-συμμαχικών σχέσεων και πολιτικών (intra-alliance politics)* και της πραγματοποιούμενης *μεταξύ των συμμάχων διαδικασίας διαπραγμάτευσης (bargaining process)*.

Η βέλτιστη για τα συμφέροντα ενός αδυνατου κράτους εξέλιξη θα ήταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, να επιτύχει την μείωση -αν όχι την επίλυση- του κεντρικού αυτού στρατηγικού προβλήματος. Στο αναλυτικό μας πλαίσιο η βέλτιστη για τα συμφέροντα του αδυνατου κράτους συμπεριφορά εκφράζεται μέσω της δευτερης Παθητικής Εξισορρόπησης. Πιο συγκεκριμένα μέσω της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της

Παθητικής Εξισορρόπησης ένα κράτος καταφέρνει να καρπωθεί ασφάλεια διατηρώντας παράλληλα και σημαντικά ποσοστά αυτονομίας

Ειδικότερα, η Παθητική Εξισορρόπηση θα μπορούσε να περιγραφεί ως η καλύτερη δυνατή συνθήκη/κατάσταση (optimization) ανάμεσα στις δυο μεγαλύτερες ‘ανησυχίες’⁵⁷ (anxieties), όπως τις ονομάζει ο Michael Mandelbaum, που βιώνουν τα κράτη όταν επιλέγουν να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές μέσω της διαδικασίας της εξωτερικής εξισορρόπησης την ‘εγκατάλειψη’ (abandonment) από την συμμαχική βοήθεια και την “παγίδευση” (entrapment) στα σχέδια των συμμάχων τους

Πραγματικά, όπως έχει ευστοχα επισημάνει ο Glenn Snyder τα κράτη στην προσπάθειά τους να δανειστούν ασφάλεια και προστασία από άλλα κράτη αντιμετωπίζουν ένα δίλημμα ασφάλειας (security dilemma) το οποίο συνθέτουν οι δυο παραπάνω ‘ανησυχίες’, και όπου η μείωση της μίας ανησυχίας συνεπάγεται την ενίσχυση της άλλης⁵⁸ Κατά συνέπεια η καλύτερη δυνατή -για τα συμφέροντα του αδυνατού κράτους- κατάσταση ανάμεσα στην “παγίδευση” και την ‘εγκατάλειψη’ είναι μία κατάσταση όπου το αδυνατο κράτος θα καταφέρει συμμαχώντας με ένα δυνατότερο κράτος ή συμμαχία κρατών να καρπωθεί την ασφάλεια που χρειάζεται ενώ παράλληλα, θα επιλέξει -και θα καταφέρει- να αναπτύξει μία σειρά πολιτικών στρατηγικών οι οποίες θα μειώσουν τόσο τον “κίνδυνο της παγίδευσης” (risk of entrapment) -μέσω της μη-υιοθέτησης εχθρικής συμπεριφοράς απέναντι στην απειλή καθώς και της μη-εκπλήρωσης στο ακέραιο των συμμαχικών του υποχρεώσεων- όσο και το “κόστος της εγκατάλειψης” (cost of abandonment)⁵⁹

Συνακόλουθα, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Παθητικής Εξισορρόπησης θα μπορούσε ευρύτερα να περιγραφεί ως η ικανότητα του αδυνατού κράτους να καρπωθεί όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη από εκείνα που αναμένει η προσπάθεια δανεισμού προστασίας και ασφάλειας από άλλα δυνατότερα κράτη και

παράλληλα, να βιώσει όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος από εκείνο που συνεπάγεται η ίδια αυτή προσπάθεια εξωτερικής εξισορρόπησης των απειλών⁶⁰

B Η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών

1 Η Ανάπτυξη της Θεωρητικής Προσέγγισης

Μετά την ανάπτυξη του αναλυτικού πλαισίου όπου αποτυπώνονται όλες οι δυνατές μορφές πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών θα επιχειρηθεί να απαντηθεί το ερώτημα γιατί -και συνακόλουθα τότε- τα αδυνατα κράτη θα επιλέξουν κάποια από τις τέσσερις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές, που προσφέρει το παραπάνω αναλυτικό πλαίσιο. Όπως είναι επόμενο μία τέτοια αναζήτηση, θέτει επί τάπητος το ζήτημα της θεωρητικής προσέγγισης που θα πρέπει να ακολουθηθεί προκειμένου να εντοπιστούν τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν μέχρι σήμερα αναπτυχθεί και οι οποίες παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο προσφέρουν ένα εξαιρετικά χρήσιμο σώμα γνώσης για την ανάπτυξη μίας θεωρητικής προσέγγισης η οποία επιβάλλεται να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της μία σειρά από παράγοντες που εκπορευονται από διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Παράλληλα θέτουν και τις βάσεις ενός προβληματισμού που υπερβαίνει τη 'θεμελιώδη' αναζήτηση της θεωρίας των απειλών, για το εάν η κυρίαρχη τάση (dominant trend) στο διεθνές σύστημα είναι η εξισορρόπηση των απειλών ή η συμπραξη με αυτές και αναζητά τους ειδικότερους λόγους -οι οποίοι είναι δυνατόν να εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης- βάσει των οποίων τα κράτη καταλήγουν στη μία ή την άλλη επιλογή. Πραγματικά ο εμπειρικός έλεγχος συγκεκριμένων περιπτώσεων μπορεί αρχικά να επιβεβαιώσει τη

βασική θέση της θεωρίας των απειλών [ότι, πραγματικά η τάση των κρατών όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές είναι η εξισορρόπησή των] καταδεικνυοντας όμως ταυτόχρονα ότι τουτο συμβαίνει για λόγους διαφορετικούς από εκείνους που πρεσβευει η συγκεκριμένη θεωρία ⁶¹

Ο στόχος του παρόντος κεφαλαίου εντοπίζεται στην δημιουργία του κατάλληλου θεωρητικού εργαλείου το οποίο θα είναι ικανό και επαρκές να εξηγήσει τα αίτια των διαφόρων εκφάνσεων πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που επιλέγουν τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές Όπως κατέστη ήδη σαφές, η κυρίαρχη θεωρία των απειλών δεν μπορεί να προσφέρει επαρκείς εξηγήσεις όσον αφορά στις τέσσερις μορφές πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που προσφέρει το αναλυτικό μας πλαίσιο, καθώς μέσω του συγκεκριμένου αυτού υποδείγματος αναδεικνυονται μία σειρά από σημαντικά στρατηγικά στοιχεία (όπως για παράδειγμα το στοιχείο της αυτονομίας) τα οποία δεν απασχολουν την θεωρία των απειλών Συνακόλουθα η αναζήτηση απαντήσεων οι οποίες θα εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης προβάλλει ως ιδιαίτερως ελκυστική και αξιόπιστη επιλογή σε αυτή την κατευθυνση ⁶²

Ο David Singer ήταν από τους πρώτους θεωρητικούς των διεθνών σχέσεων που καταπιάστηκε με το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης διαπιστώνοντας ότι οι 'μελετητές των διεθνών φαινομένων έχουν την τάση να 'περιφέρονται' (roam freely) από το ένα επίπεδο ανάλυσης στο άλλο χωρίς να αναγνωρίζουν και να συνειδητοποιούν τις θεωρητικές συνέπειες αυτής της ενέργειάς τους' ⁶³ Αμέσως μετά έθεσε το εξαιρετικά κρίσιμο ερώτημα Με ποιό τρόπο συνδέουμε τα διαφορετικά αυτά επίπεδα ανάλυσης μεταξύ τους καθώς και με το πρόβλημα το οποίο επιδιώκουμε να εξηγήσουμε Ο Kenneth Waltz στα καταληκτικά σχόλια της εργασίας του για τα αίτια του πολέμου τόνιζε ότι μία επαρκής εξήγηση (adequate explanation) για τον πόλεμο καθώς και η κατάλληλη συνταγή για την ειρήνη, θα πρέπει να εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης Κανένα επίπεδο ανάλυσης δεν είναι ικανό από μόνο του να

προσφέρει μία ολοκληρωμένη και ικανοποιητική εξήγηση”⁶⁴ Βεβαίως, όσο και αν η διαπίστωση αυτή από τον σημαντικότερο εκπρόσωπο του νεο-ρεαλισμού ενισχυει την αρχική διαπίστωση για την ανάγκη αναζήτησης των αιτιών των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των αδυνατων κρατών με βάση μία θεωρητική προσέγγιση η οποία θα εκπορευεται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης, ταυτόχρονα θέτει πολυ περισσότερα ερωτήματα από τις απαντήσεις τις οποίες προσφέρει

Πράγματι, κατά πόσον είναι αναγκαίο να αναζητήσουμε απαντήσεις που βασίζονται στις αντιλήψεις της συγκεκριμένης ηγεσίας, στα εσωτερικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου κράτους το οποίο εξετάζουμε και στη δομή (structure) και τις λειτουργίες (processes) του διεθνους συστήματος στη συγκεκριμένη περίοδο Δεν θα ήταν προτιμότερο για λόγους “οικονομίας” (for reasons of economy) να κάνουμε συγκεκριμένες επιλογές που θα αφορουν στη σχετική σημασία κάθε επιπέδου ανάλυσης ξεχωριστά, Άλλωστε η γνώση που έχει επεξηγηματική ικανότητα (explanatory knowledge) δεν αναπτυσσεται όταν ή/και επειδή οι αναλυτές των διεθνών φαινομένων κάνουν ακριβώς εκείνες τις δυσκολες επιλογές που περιορίζουν σε όσο το δυνατόν λιγότερους τους παράγοντες που επηρεάζουν και συνακόλουθα εξηγουν το υπό εξέταση πρόβλημα Ακόμη, το κρίσιμο ζήτημα που τίθεται επιτακτικά εάν ακολουθήσουμε την διαδικασία εξέτασης μίας σειράς παραγόντων που εκπορευονται από περισσότερα του ενός επίπεδα ανάλυσης, είναι με ποιό τρόπο θα συνθέσουμε τους συγκεκριμένους παράγοντες ώστε να καταλήξουμε σε μία θεωρητική προσέγγιση η οποία θα χαρακτηρίζεται από σαφήνεια και συνοχή Με άλλα λόγια μπορεί να γνωρίζουμε πώς να ξεχωρίζουμε μεταξύ τους αυτους τους παράγοντες, αλλά είμαστε ικανοί να τους συνθέσουμε σε κάτι σαφές και περιεκτικό Αναμφίβολα αυτή η τελευταία διαπίστωση συνιστά και την δυσκολότερη διαδικασία

Όπως τονίζουν στον πρόλογο τους οι επιμελητές του έργου που αναφέρεται στη διεθνή συγκρουση και τη διαχείρισή της, ο καταλληλότερος, ίσως τρόπος να

αντιμετωπίσουμε το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης είναι να υποθέσουμε ότι κάθε επίπεδο ανάλυσης αντιστοιχεί και σε συγκεκριμένα -διαφορετικά μεταξύ τους- ερωτήματα. Για παράδειγμα, εάν επιδιώκουμε να εξηγήσουμε τα γενικά χαρακτηριστικά της διεθνούς συγκρούσης θα πρέπει να ξεκινήσουμε την εξήγησή μας από την ανάλυση του διεθνούς συστήματος. Εάν επιδιώκουμε να μάθουμε γιατί κάποιος ηγέτης κατάφεραν να διαχειριστούν επιτυχώς μία συγκεκριμένη συγκρούση θα πρέπει να εξετάσουμε την συνεισφορά συγκεκριμένων ατομικών μεταβλητών στη διαδικασία διαχείρισης της συγκρούσης. Συνακόλουθα η επιλογή μας ανάμεσα στα επίπεδα ανάλυσης οριοθετείται -τουλάχιστον εν μέρει- από το τι ακριβώς επιδιώκουμε να εξηγήσουμε”⁶⁵

Κατ’επέκταση, το βασικό ερώτημα που τίθεται επιτακτικά είναι τι ακριβώς επιδιώκει αυτή η μελέτη. Η απάντηση είναι ότι η μελέτη επιδιώκει να εξηγήσει *γιατί* (για ποιους λόγους) ένα αδυνατο κράτος ακολουθήσε συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές προκειμένου να αντιμετωπίσει σημαντικές εξωτερικές απειλές. Το τελευταίο στοιχείο δηλαδή η ύπαρξη εξωτερικών απειλών οριοθετεί ευθύς εξ’αρχής και με καταλυτικό τρόπο μία αυτονόητη υποχρέωση του μελετητή για εξήγηση του υπό εξέταση προβλήματος με βάση τη συστημική ανάλυση και ειδικότερα την θεωρία των απειλών⁶⁶. Παράλληλα, η ικανότητα του υπό εξέταση αδυνατου κράτους να ακολουθήσει μία επιτυχημένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά -τα βασικά στοιχεία της οποίας, όπως η συνθετη επιδίωξη για επίτευξη ασφάλειας και αυτονομίας δεν απασχολούν τη (συστημικού χαρακτήρα) θεωρία των απειλών- θέτει επί τάπητος μία σειρά από ερωτήματα οι αξιόπιστες απαντήσεις των οποίων επιβάλλεται να αναζητηθούν τόσο στο κρατικό όσο και στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης.

Επιχειρείται συνεπώς η εξήγηση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς του αδυνατου κράτους με βάση μία *εμπλουτισμένη* -σε σχέση με την κυρίαρχη θεωρία των απειλών- προσέγγιση. Ο εμπλουτισμός της προσέγγισης αυτής αφορά στην αναζήτηση

των παραγόντων που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση των αδυνατων κρατών να επιλέξουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα ακολουθήσουν μέσα και από τα τρία διαθέσιμα επίπεδα ανάλυσης (το συστημικό, το κρατικό και το ατομικό)

Με βάση όσα ήδη αναπτυχθηκαν, καθίσταται σαφές ότι η μελέτη αυτή, πέραν του γεγονότος ότι αξιολογεί ως αναγκαίο τον εμπλουτισμό της κυρίαρχης θεωρίας των απειλών με μεταβλητές οι οποίες εκπορευονται από το κρατικό και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης, δεν έχει σκοπό να προσφέρει μία πλήρως ανεπτυγμένη θεωρία για τις συμμαχίες (fully developed theory of alliances) η οποία θα έχει γενική ισχύ και θα αφορά τόσο σε μικρά όσο και σε μεγάλα κράτη

Άλλωστε μία γενική θεωρία όπως σωστά επισημαίνει ο Glenn Snyder στην κριτική του στη θεωρία των απειλών, θα έπρεπε να εξετάζει όχι μόνο την εξωτερική πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του κράτους αλλά και τις επιλογές που κάνουν τα κράτη ανάμεσα σε συμμαχία (δανεισμό δυνάμεων από έξω) και σε άλλους τρόπους αύξησης της ασφάλειας⁶⁷

Συνακόλουθα, η φιλοδοξία της συγκεκριμένης μελέτης έχει πολύ μικρότερο βεληνεκές και αναφέρεται μόνον στη διαδικασία εξωτερικής εξισορρόπησης των εξωτερικών απειλών από μέρους των μικρών και αδυνατων κρατών. Με άλλα λόγια, επιχειρεί επιλέγοντας συγκεκριμένες περιπτώσεις (case studies) να προσφέρει αυτό που -με βάση τις περιπτώσεις που επιλέγει να ελέγξει εμπειρικά- θα ανέμενε η θεωρία των διεθνών σχέσεων ότι επιδιώκει να προσφέρει και η 'θεωρία των απειλών' του Stephen Walt αν και ο τελευταίος *τολμά να αναπτύξει* (παρά το εξαιρετικά περιορισμένο φάσμα των περιπτώσεων που ελέγχει εμπειρικά δηλαδή τα αδυνατα κράτη της Μέσης Ανατολής και της Νοτιο-Δυτικής Ασίας και με δεδομένη την υπαρξη σοβαρών εξωτερικών απειλών) μία γενική θεωρία για τα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών⁶⁸

Πράγματι, η μελέτη μας επιλέγει σκόπιμα να εξετάσει τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδυνατου κράτους το οποίο αντιμετωπίζει άμεσες και μεγάλες απειλές που θέτουν σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωσή του, προκειμένου να αναδείξει και να προβάλει τον καθοριστικό ρόλο μη-συστημικών παραγόντων, δηλαδή μίας σειράς κρατικών και ατομικών μεταβλητών, στην επιλογή συγκεκριμένων πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών από μέρος του αδυνατου κράτους. Συνακόλουθα, μέσω της ανάπτυξης μίας πολυ-επίπεδης θεωρητικής προσέγγισης, η οποία θα έχει εμπλουτιστεί με συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές επιτυγχάνεται και ο στόχος της μελέτης, ο οποίος εντοπίζεται στην ανάπτυξη μίας θεωρητικής προσέγγισης η οποία θα είναι ικανή να εξηγήσει γιατί (για ποιους λόγους) και πώς (με ποιους τρόπους) τα αδυνατα κράτη αντιμετωπίζουν τις εξωτερικές απειλές.

Οι αναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών κατέστησαν εμφανή μία πραγματικότητα, την οποία εξέφρασαν με χαρακτηριστικό τρόπο οι Barnett και Levy, τονίζοντας ότι ένα γενικό μοντέλο για τον σχηματισμό των συμμαχιών θα πρέπει να περιλαμβάνει τόσο συστημικές όσο και εσωτερικές μεταβλητές.⁶⁹ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Robert Kaufman θα επιμείνει στην ανάδειξη και προβολή του καταλυτικού ρόλου που -θεωρεί ότι- διαδραματίζουν μία σειρά από παράγοντες που εκπορευονται τόσο από το κρατικό όσο και από το ατομικό επίπεδο ανάλυσης, όπως το συστημα αξιών και οι πεποιθήσεις των συγκεκριμένων ηγεσιών.⁷⁰

Το ρόλο εσωτερικών μεταβλητών στη διαμόρφωση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών θα επισημάνει ακόμη και ο (συστημικός μελετητής) Eric Labs, ο οποίος δεν διστάζει να υπογραμμίσει ότι 'εσωτερικού χαρακτήρα ζητήματα όπως η κατάσταση των στρατιωτικών δυνάμεων του αδυνατου κράτους, η δυνατότητα αμυντικής αντιμετώπισης στα συνόρα του η πρόσβαση στις

πηγές (resources), η εγγυητα με την απειλή, το εθνικό φρόνημα η ικανότητα της πολιτικής του ηγεσίας και η ιστορική παράδοση είναι ικανά να εξηγουν -ίσως και καλύτερα από συστημικού χαρακτήρα ζητήματα- τις αποφάσεις των αδυνατων κρατών, μόνον όμως -συμπληρώνει ο Labs- όσον αφορά στην επιλογή του αδυνατου κράτους ανάμεσα στις δυο τελευταίες πολιτικές στρατηγικές προτιμήσεις με βάση τον κατάλογο που ο ίδιος παραθέτει [Επιλογή 5 & 6] Δηλαδή ανάμεσα στις επιλογές του κράτους να πολεμήσει μόνο του την απειλή (Fight Alone) ή να συμπράξει (Bandwagon) με αυτήν ⁷¹

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η νεορεαλιστική θεωρία και ειδικότερα η περισσότερο “περίτεχνη” (sophisticated) εκδοχή της, δηλαδή η “θεωρία των απειλών”, συνιστά σημαντικότερη συνεισφορά προσδιορίζοντας τη δομή τους κανόνες και, συνακόλουθα, την λογική που διέπει το διεθνές σύστημα, εντός του οποίου καλούνται όλα τα κράτη και όλες οι κυβερνήσεις να λειτουργήσουν. Όμως οι δομικές αυτές μεταβλητές δεν θα είναι ποτέ, από μόνες τους επαρκείς ώστε είτε να εξηγήσουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών είτε να καθορίσουν επακριβώς τις στρατηγικές τους επιλογές. Αντίθετα, μια σειρά από εσωτερικές μεταβλητές και διαδικασίες (processes) στο εσωτερικό των κρατών καθώς και οι πεποιθήσεις των ηγεσιών που διαμορφώνουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του κράτους είναι ικανές να επηρεάσουν καταλυτικά την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδυνατων κρατών

Καταληκτικά, οι παραπάνω παρατηρήσεις και επισημάνσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι επιβάλλεται η συμπλήρωση των ακραιφνώς δομικών (structural) προσεγγίσεων για τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών των αδυνατων κρατών με μεταβλητές οι οποίες εκπορεύονται από το κρατικό και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης

Υιοθετείται, με άλλα λόγια η θέση ότι η “θεωρία των απειλών” δεν είναι από μόνη της ικανή να εξηγήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των αδυνατων κρατών (πολυ περισσότερο να αναπτύξει μία γενική θεωρία για τα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών) μέσω της χρήσης μίας μόνον (συστημικής) μεταβλητής (with reference to a single variable) και ότι, συνακόλουθα, οι περισσότεροι συνθετες διαδικασίες όσον αφορά στη διαμόρφωση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών επιβάλλουν την ανάπτυξη μίας θεωρίας οι υποθέσεις της οποίας θα εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης και δεν θα στηρίζονται σε μία μόνο παράμετρο (mono-casual explanation), η οποία διαθέτει περιορισμένη επεξηγηματική ικανότητα ⁷²

Όμως, πόσο χρήσιμος είναι ο εντοπισμός και τελικά η παράθεση ενός πλουσιου καταλόγου ο οποίος θα περιέχει μία σειρά από κρατικού και ατομικού χαρακτήρα παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του υπό εξέταση αδυνατου κράτους, Όπως ήδη τονίστηκε η γνώση που έχει επεξηγηματική ικανότητα αναπτύσσεται όταν οι μελετητές των διεθνών φαινομένων κάνουν εκείνες ακριβώς τις, αναμφίβολα δύσκολες, επιλογές οι οποίες περιορίζουν σε όσο το δυνατόν λιγότερους τους παράγοντες που εξηγουν το υπό εξέταση πρόβλημα. Συνεπώς, έχει ιδιαίτερη σημασία να καταλήξουμε -ακολουθώντας τη διαδικασία εξέτασης μίας σειράς παραγόντων που εκπορευονται από περισσότερα του ενός επίπεδα ανάλυσης- σε μία θεωρητική προσέγγιση η οποία θα χαρακτηρίζεται από σαφήνεια και συνοχή και η οποία θα προσφέρει μία “αξιολογική εκτίμηση” (economical explanation) των αιτίων της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών

Συνακόλουθα το δυσκολότερο μέρος αναφορικά με την ανάπτυξη μίας πολυ-επίπεδης θεωρητικής προσέγγισης αφορά στον τρόπο με τον οποίο αυτή η προσέγγιση θα καταφέρει να εντοπίσει τους πλέον σημαντικούς -κρατικού και ατομικού

2 Οι Κρατικές & Ατομικές Μεταβλητές ως Καθοριστική Παρεμβαλλόμενη Μεταβλητή και οι Προτάσεις/Προβλέψεις της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Συμπεριφορών των Αδυνατων Κρατών

Ενα αδυνατο κράτος όταν αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές θα προχωρήσει σε μία από τις τέσσερις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές που έχει στη διάθεσή του με βάση το αναλυτικό μας πλαίσιο. Πράγματι, όπως θα καταδειχτεί από την εμπειρική εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων (*case-studies*), το αδυνατο κράτος της μελέτης μας θα ακολουθήσει συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές (με κυρίαρχη αυτή της Παθητικής Εξיסορρόπησης)

Η εμπλουτισμένη θεωρία για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών θεωρεί⁷⁷ ότι η επιλογή μίας από τις τέσσερις εκφάνσεις/μορφές πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς θα καθορίζεται από μία σειρά μεταβλητές οι οποίες εκπορευονται και από τα τρία επίπεδα ανάλυσης. Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί, ότι η επιλογή της μελέτης μας να εξετάσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, προσφέρει τη μοναδική δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδυνατου κράτους το οποίο θα καταφέρει στις περισσότερες υπό εξέταση περιπτώσεις να αναπτύξει τη βέλτιστη -συμφωνα με το αναλυτικό μας υπόδειγμα- πολιτική στρατηγική συμπεριφορά

Η επιλογή της μελέτης να εξετάσει μία σειρά από περιπτώσεις (*case-studies*) όπου η υπαρξη εξωτερικών απειλών και η ανάπτυξη της διαδικασίας εξωτερικής εξισορρόπησης συνιστά *αιτιώδη σχέση* (*causal relationship*), συνεπάγεται την *a priori* αποδοχή του καθοριστικού ρόλου που διαδραματίζουν συστημικές μεταβλητές όσον αφορά στην επιλογή της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδυνατου κράτους. Όμως παράλληλα, η εμπλουτισμένη θεωρία για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών πρεσβευει ότι η επιλογή συγκεκριμένων

πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών είναι το αποτέλεσμα του είδους της δράσης που θα ασκήσουν στις αναμφίβολα υπαρκτές και σοβαρότατες, συστημικές απειλές συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές. Με άλλα λόγια η εμπλουτισμένη θεωρία αντιμετωπίζει τις κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές ως *παρεμβαλλόμενη μεταβλητή* στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών επισημαίνοντας ότι ο ρόλος αυτής της παρεμβαλλόμενης μεταβλητής είναι πολύ πιο σημαντικός από το ρόλο που η θεωρία των απειλών της αποδίδει ⁷⁸

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Σχηματική Αποτύπωση της Διαδικασίας Διαμόρφωσης της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών

Αιτιώδης Μεταβλητή	Παρεμβαλλόμενη Μεταβλητή	Εξαρτημένη Μεταβλητή
Σημαντική Εξωτερική Απειλή (δεδομένη & συνεχής) →	Καθοριστικός Ρόλος Κρατικών και Ατομικών Μεταβλητών →	<i>Ενεργητική & Παθητική</i> Εξισορρόπηση ή/και Συμπραξη (αναμενόμενη συμπεριφορά)

Όπως γίνεται αντιληπτό, για την εμπλουτισμένη θεωρητική μας προσέγγιση ο ρόλος των μη-συστημικών παραγόντων (κρατικών και ατομικών μεταβλητών) είναι ταυτόχρονα *συμπληρωματικός* και *καθοριστικός* Συμπληρωματικός διότι συστημικού χαρακτήρα μεταβλητές δεν μπορούν από μόνες τους να προσφέρουν αξιόπιστες εξηγήσεις όσον αφορά στα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών και καθοριστικός διότι μόνον κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές μπορούν να εξηγήσουν τους *συνθετους υπολογισμούς* που κάνουν τα αδυνατα κράτη προκειμένου να επιτύχουν ασφάλεια και αυτονομία κατά την διαδικασία της εξωτερικής εξισορρόπησης ή με άλλα λόγια διότι μόνον κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές είναι ικανές να απαντήσουν σε κρίσιμα ερωτήματα που δεν αφορούν στο εάν τα κράτη έχουν την τάση να εξισορροπούν ή να συμπορευονται αλλά *πότε* θα κάνουν κάτι τέτοιο καθώς και *πόσο αποτελεσματικά* ⁷⁹

Προτάσεις/Προβλέψεις

Ειδικότερα η εμπλουτισμένη θεωρία για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών πρεσβευει ότι η πολιτική στρατηγική τους συμπεριφορά όταν αντιμετωπίζουν σοβαρές εξωτερικές απειλές θα είναι το αποτέλεσμα τριών σημαντικών αναγκών/αιτιών της ανάγκης να επιβιώσουν της ανάγκης να μην ακυρωθούν εσωτερικές διαδικασίες που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη και τέλος, της ανάγκης της πολιτικής ηγεσίας να εκπληρώσει τους συγκεκριμένους - βραχυπρόθεσμους ή μακροπρόθεσμους- στόχους της

Όπως θα αποδειχτεί από την εμπειρική εξέταση των συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies), με δεδομένη και συνεχή (constant) τη συστημική απειλή, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά ενός αδυνατου κράτους θα είναι το προϊόν συνθετων υπολογισμών στους οποίους θα καταφυγει προσπαθώντας να επιτυχει τον βέλτιστο συνδυασμό ανάμεσα σε συστημικού χαρακτήρα πιέσεις και σε κρατικού και ατομικού χαρακτήρα προτεραιότητες. Συνεπώς, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επιλέξει ένα αδυνατο κράτος θα αποτελεί ένα *συγκερασμό πιέσεων και προτεραιοτήτων* ενώ παράλληλα θα αποτυπώνει την προσπάθεια του αδυνατου κράτους να μειωθεί στο ελάχιστο ο κίνδυνος, η αναληφθείσα πολιτική στρατηγική συμπεριφορά να ακυρώσει είτε σημαντικές εσωτερικές διαδικασίες που βρίσκονται σε εξέλιξη είτε ατομικού χαρακτήρα προτεραιότητες

Με βάση αυτή την συλλογιστική η σημασία του ρόλου των κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητών προσλαμβάνει καθοριστικές διαστάσεις. Και τούτο διότι είναι οι [συγκεκριμένες] κρατικές και ατομικές μεταβλητές εκείνες οι οποίες αναλαμβάνουν να παίξουν τον *καθοριστικό* ρόλο του "φιλτραρίσματος" των εξωτερικών απειλών και, συνακόλουθα, να οδηγήσουν στην υιοθέτηση εκείνης της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς η οποία *ipso facto* θα ικανοποιεί -και πάντως δεν θα ακυρώνει- κρατικού και ατομικού χαρακτήρα προτεραιότητες

38 Βλέπε παρατηρήσεις του Stephen Walt στην απάντησή του με τίτλο “Alliance, Threats, and U S Grand Strategy A Reply to Kaufman and Labs” στο άρθρο του Eric Labs, “Do Weak States Bandwagon?” στον ίδιο τόμο της επιθεωρησης Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 471

39 Πράγματι, ο Stephen Walt αναπτύσσοντας τα κριτήρια τα οποία θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην διαφοροποίηση των δύο πολιτικών στρατηγικών, ορίζει την Σύμπραξη/Συμπόρευση (Bandwagoning) ως μία “ετεροβαρή συναλλαγή όπου το τρωτό και αδύνατο κράτος προχωρά σε ασύμμετρες παραχωρήσεις προς το κυρίαρχο κράτος αποδεχόμενο έναν σαφώς υποδεέστερο ρόλο”

Σύμφωνα με τον Walt “Η Υφεση (Detente), αντίθετα, συνεπάγεται σχεδόν ίσες παραχωρήσεις από τις οποίες ωφελούνται και τα δύο μέρη Η Σύμπραξη, πάλι, σημαίνει αποδοχή της πίεσης (είτε κρυφή είτε φανερή), ενώ η ύφεση υποδηλώνει την αμοιβαία αποδοχή και αναγνώριση των νομίμων συμφερόντων των δύο μερών Τέλος, το σημαντικότερο όλων είναι ότι η Σύμπραξη υποδηλώνει την διάθεση του αδυνατότερου κράτους είτε να υποστηρίξει είτε να ανεχτεί μη-νόμιμες ενέργειες της κυρίαρχης σύμμαχης-δύναμης Αντίθετα, η ύφεση δεν υποδηλώνει κάτι τέτοιο και είναι πιθανό να καταρρεύσει εάν ένα από τα μέρη θελήσει να την εκμεταλλευτεί” Πιο συγκεκριμένα, βλέπε Stephen M Walt, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988, σελ 282

Στη συνέχεια της μελέτης, ο Walt χρησιμοποιεί τη διαπίστωση ότι το υπό εξέταση κράτος επέλεξε για κάποια συγκεκριμένη περίοδο την πολιτική στρατηγική της ύφεσης ως απόδειξη εξισορρόπησης(!) και, συνακόλουθα, ως λόγο ενισχυτικό της “εξισορροπητικής υπόθεσης” (balancing hypothesis) της “θεωρίας των απειλών” Βλέπε Ibid, σελ 296-7

40 Βλ Glenn H Snyder, “Alliances, Balance and Stability”, International Organization, Vol 45, No 1, Winter 1991, σελ 128

41 Βλέπε ειδικότερα Robert G Kaufman, “To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930’s Europe”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 419-20

42 Βλ Glenn Snyder, Alliances, Balance and Stability, op cit , σελ 128

43 Βλέπε ειδικότερα Stephen Walt, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988, σελ 282

44 Επισημαίνεται, ότι το περιεχόμενο των εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη ακολουθεί, σύμφωνα με τον Labs, τον ορισμό του Kenneth Waltz για τις δύο αυτές έννοιες, συνεπώς Εξισορρόπηση είναι ο σχηματισμός συμμαχίας ή η διάθεση των δυνάμεων του προκειμένου να αντιμετωπιστεί ένα επικίνδυνο και απειλητικό κράτος και Σύμπραξη/Συμπόρευση (ο Waltz αποδίδει αυτόν τον όρο στον Van Evera) σημαίνει την συμπόρευση με την απειλητική δύναμη προκειμένου είτε να κατευναστεί είτε το

κράτος που συμπράττει με την απειλητική δύναμη να κερδίσει από την ευνοϊκή μεταχείριση που αυτή του επιφυλάσσει

45 Βλέπε Eric Labs, Do Weak States Bandwagon?, op cit , σελ 409, Παραπομπή Νο.2

46 Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η μελέτη μας θεωρεί ως δεδομένη - όπως ακριβώς και ο Stephen Walt- τη σχέση ανάμεσα στην “αιτιώδη μεταβλητή” (casual variable), που αναφέρεται στην ύπαρξη σοβαρής εξωτερικής απειλής και την “εξαρτημένη μεταβλητή”, που αναφέρεται στις διαδικασίες-συμπεριφορές της εξισορρόπησης και της σύμπραξης. Βλέπε ειδικότερα την αποτύπωση αυτής της σχέσης σε συγκεκριμένο σχήμα στο Randall Schweller, Bandwagoning for Profit, op cit , σελ 83

47 Για μία συζήτηση γύρω από την έννοια της απομάκρυνσης βλέπε Randall L. Schweller, “Tripolarity and the Second World War”, International Studies Quarterly, Vol 37, No 1, March 1993, σελ 84, 87-92 Την πολιτική την οποία ο Schweller ονομάζει “πολιτική απομάκρυνσης”, ο Paul Schroeder ονομάζει “πολιτική απόκρυψης” (policy of hiding) Επίσης ο John Arquilla εισάγει τον όρο “πολιτική θέασης” (policy of bystanding), αναφερόμενος στην τάση των κρατών να αποφεύγουν τις συγκρούσεις προκειμένου να επιβιώσουν. Σχετικά με τις δύο αυτές έννοιες βλέπε ειδικότερα Paul Schroeder, “Historical Reality vs Neorealist Theory”, International Security, Vol 19, No 1, Summer 1994, σελ 117 και John Arquilla, “Balances without Balancing” (paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association), Chicago, Illinois, September 1992

48 Για αυτή την παρατήρηση βλέπε Robert L Rothstein, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968, σελ 26

49 Τα προβλήματα που δημιουργεί η χρήση των εννοιών Εξισορρόπηση και Σύμπραξη, ως κάποιων από την πληθώρα των πολιτικών στρατηγικών που έχουν τα κράτη στη διάθεσή τους και αντί της προτεινόμενης χρήσης των ως εργαλείων αξιολόγησης των διαθέσιμων πολιτικών στρατηγικών, επισημαίνει το παράδειγμα του Γερμανο-Σοβιετικού Συμφώνου Μη-Επίθεσης, όπου η έννοια της Σύμπραξης (bandwagoning) δεν διαφοροποιείται από την έννοια της “Μετάθεσης του Κόστους της Ανάσχεσης” (buck-passing) καθώς δεν μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα. Οι σοβιετικοί *συνέπραξαν* με την γερμανική απειλή ή προσπάθησαν να *μεταθέσουν το κόστος της ανάσχεσης* στη Γαλλία και τη Βρετανία, Για την ενδιαφέρουσα αυτή παρατήρηση βλέπε Randall Schweller, Bandwagoning for Profit, op cit, σελ 82 [Παραπομπή 43]

50 Βλέπε ειδικότερα Glenn Snyder, Alliance Theory. A Neorealist First Cut, op cit , σελ 110 Επίσης για τους ειδικότερους περιορισμούς που συνεπάγεται η απόφαση των κρατών να αυξήσουν την ασφάλειά τους μέσω συμμαχίας βλέπε Paul Schroeder, ‘Alliances 1815-1945 Weapons of Power and Tools of Management’ στο Klaus Knorr (ed), Historical Dimensions of National Security Problems, University Press of Kansas, Lawrence K S, 1976, σελ 227-263

51 Βλέπε Robert Rothstein, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968, σελ 61

52 Σε αυτή την κατηγορία ανήκε μετά το 1974 η Ελλάδα. Για τη διαπίστωση ότι μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το μικρό αυτό κράτος ήταν ταυτόχρονα εξαρτημένο και ανασφαλές, βλέπε την ανάλυση του Athanassios G. Platias “Greece’s Strategic Doctrine In Search of Autonomy and Deterrence” στο Dimitri C. Constanas (ed.), The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences, Macmillan, London, 1991, σελ 91-108

Ο συγγραφέας συζητώντας το πρόβλημα της ασφάλειας και της αυτονομίας που αντιμετωπίζει το αδύνατο κράτος (Ελλάδα), θεωρεί ότι προκειμένου το τελευταίο να μην δεσμευτεί από την πηγή της ασφάλειας του (βλ. NATO) θα πρέπει να αναπτύξει στοιχεία “εσωτερικής εξισορρόπησης”. Επισημαίνεται, ότι η μελέτη μας δεν συζητά αυτή την διαδικασία ως εναλλακτική μέθοδο αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών, καθώς a priori θεωρεί ότι η διαδικασία της εσωτερικής εξισορρόπησης, στην περίπτωση (περίοδο, συνθήκες κλπ) της μελέτης μας δεν μπορεί να αποτελέσει αξιόπιστο και αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών

53 Όπως επισημαίνει ο Kenneth Waltz “τα κράτη είναι πιθανόν να αναζητούν και το κέρδος (profit) και τη δύναμη (power) αλλά η απόκτησή της θα πρέπει να γίνεται με ασφαλή τρόπο (safely) και αφού η επιβίωσή τους θα έχει ήδη επιτευχθεί (if survival is assured). Αυτή τη λογική σειρά στις προτιμήσεις των κρατών διαπιστώνει και ο Arthur Stein όταν επισημαίνει ότι “Τα κράτη τα οποία αποδίδουν μεγάλο βάρος στην ασφάλειά τους και δεν παίζουν επικίνδυνα παιχνίδια με αυτή, ακόμα και όταν παρουσιάζονται πειρασμοί, θα δράσουν προς την κατεύθυνση μεγιστοποίησης της βεβαιωμένης ασφάλειάς τους (assured security) και θα αναλάβουν να παίζουν ελκυστικά επικίνδυνα παιχνίδια μόνον αφού έχουν πρώτα εξασφαλίσει την επιβίωσή τους. Βλ. Arthur A. Stein, Why Nations Cooperate. Circumstance and Choice in International Relations, Cornell University Press, Ithaca, N Y, 1990, σελ 90

Στην ορολογία της “ορθολογικής συμπεριφοράς” (rational-choice) αυτή η συμπεριφορά των κρατών ονομάζεται “λεξικογραφική προτίμηση” (lexicographic preference), όπου οι επιδιώξεις των κρατών είναι ιεραρχημένες και όπου τα κράτη προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τις επιδιώξεις τους με βάση μία συγκεκριμένη αυστηρή σειρά/ιεράρχηση, παρά μέσω “ζυγισμάτων” (trade-offs) και προώθησης ενός στόχου εις βάρος κάποιου άλλου. Βλ. ειδικότερα Charles W. Ostrom, Jr., “Balance of Power and the Maintenance of “Balance” A Rational-Choice Model With Lexican Preferences” στο Dina A. Zins & John V. Gillespie (eds), Mathematical Models in International Relations, Praeger, New York, 1976, σελ 318-332

54 Βλέπε Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit Bringing the Revisionist State Back In”, International Security, Vol 19, No 1, Summer 1994, σελ 79. Ο Schweller στην κριτική του στην θεωρία των απειλών, ως μίας γενικής θεωρίας για τα αίτια σχηματισμού των συμμαχιών διαπιστώνει και μία “ανακολουθία” της θεωρίας των απειλών, η οποία αφορά στον ορισμό της έννοιας Σύμπραξη. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι σύμφωνα με τον Stephen Walt “το δεύτερο κίνητρο ώστε ένα κράτος να επιλέξει την Σύμπραξη είναι να καρπωθεί κέρδη από την νίκη του κράτους ή της συμμαχίας κρατών με το οποίο συμμαχεί/συμπράττει. Όμως αυτό, επισημαίνει ο

Schweller, δεν είναι συμβατό με την θέση του Walt και της θεωρίας του, ότι τόσο η Εξισορρόπηση όσο και η Σύμπραξη πρέπει να αντιμετωπιστούν ως αντιδράσεις σε απειλές, παρά ως αντιδράσεις στην ανισορροπία της δύναμης” Βλέπε Idem, “Bandwagoning for Profit”, σελ 82

55 Πρέπει πάντως να υπογραμμιστεί ότι παραμένει ζητούμενο κατά πόσον τα αδύνατα κράτη θα καταφέρουν να επιτύχουν τον πρώτο κιόλας στόχο, δηλαδή την επιβίωσή τους και τη διατήρηση της εδαφικής τους κυριαρχίας. Είναι μάλιστα λογικό, καθώς διακυβεύεται η ίδια η ύπαρξη του αδύνατου κράτους, η πολιτική του ηγεσία να θεωρήσει αυτονόητη και την παραχώρηση συγκεκριμένων παροχών και πλεονεκτημάτων προς την μεγάλη δύναμη η οποία διαθέτει τις δυνάμεις της για την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας του αδύνατου κράτους

Κατά συνέπεια, ο δεύτερος στόχος των αδύνατων κρατών, δηλαδή η παράλληλη επίτευξη ασφάλειας και αυτονομίας θα πρέπει να θεωρείται εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση, ενώ η πρόσθετη -πέραν της επίτευξης ασφάλειας και αυτονομίας- επιδίωξη της αποκόμισης κέρδους, χωρίς να αποκλείεται, θα πρέπει να θεωρείται δυνατή σε εξαιρετικά σπάνιες περιπτώσεις κατά τις οποίες θα υφίστανται ιδιαίτερα ευνοϊκές διεθνείς συγκυρίες ενώ το αδύνατο κράτος θα έχει (φανερές ή κρυφές) αναθεωρητικές επιδιώξεις

56 Βλ Eric Labs, Do Weak States Bandwagon?, op cit, σελ 390-393 Ο Labs αναφέρει ως χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα τη συμμετοχή της Νορβηγίας και της Ισλανδίας στο NATO κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου

57 Βλέπε Idem, The Nuclear Revolution. International Politics Before and After Hiroshima, Cambridge University Press, New York, 1981, σελ 151-152

58 Για μία αναλυτικότερη συζήτηση του διλήμματος ασφαλείας και των εννοιών “εγκατάλειψη” και “παγίδευση” βλ Glenn Snyder, “The Security Dilemma in Alliance Politics”, World Politics, Vol 36, No 4, July 1984, σελ 461-496

59 Για μία αναλυτικότερη συζήτηση βλ Glenn Snyder, Alliance Theory. A Neorealist First Cut, op cit, σελ 112-7

60 Για το συγκριτικό όφελος και κόστος ανάμεσα στην επιλογή των κρατών για “εξωτερική εξισορρόπηση” και “εσωτερική εξισορρόπηση” βλέπε την εμπειριστατωμένη ανάλυση των Michael Barnett και Jack Levy “Domestic Sources of Alliances and Alignments”, International Organization, Vol 45, No 3, Summer 1991, σελ 374-375

Επισημαίνεται ότι η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Παθητικής Εξισορρόπησης βρίσκεται αρκετά κοντά στη στρατηγική συμπεριφορά που ο Stephen Walt ονομάζει “βέλτιστη στρατηγική” (optimal strategy) Και εδώ όμως η σημασία του προβλήματος της αυτονομίας δεν φαίνεται να απασχολεί τον εμπνευστή της θεωρίας των απειλών. Συνακόλουθα, η επίτευξη ασφάλειας και αυτονομίας “υπονοείται” μόνον ως αποτέλεσμα των καλών σχέσεων που θα καταφέρει να διατηρεί το αδύνατο κράτος με συμμάχους και μη-συμμάχους. Πιο συγκεκριμένα ο Walt περιγράφει την στρατηγική αυτή ως την “κοπιώδη προσπάθεια του κράτους να προχωρήσει σε μία αξιόπιστη

συμμαχία με την λιγότερο απειλητική μεγάλη δύναμη, ενώ, παράλληλα, θα διατηρεί καλές σχέσεις με την άλλη [μεγάλη δύναμη ή συμμαχία κρατών]” Ο Walt σπεύδει να διευκρινήσει ότι “αυτή η στρατηγική συμπεριφορά δεν αποτελεί Σύμπραξη (Bandwagoning), εφόσον, μάλιστα, διατηρούνται οι διευθετήσεις ασφαλείας (security arrangements) Αντίθετα, η στρατηγική αυτή συμπεριφορά αποτελεί μία οξυδερκή (astute) προσπάθεια [του κράτους] να αυξήσει την ασφάλειά του συμμαχώντας με το ένα μέρος ενώ, παράλληλα, διατηρεί φιλικές σχέσεις με το άλλο” Βλέπε ειδικότερα Stephen Walt, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988, σελ 315 Ως παραδείγματα κρατών που κινήθηκαν, κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, στα πλαίσια αυτής της στρατηγικής συμπεριφοράς, ο Walt αναφέρει την Τουρκία, το Ιράν και το Πακιστάν

61 Όπως έχει εύστοχα επισημάνει ο Steven David “είναι εξαιρετικά χρήσιμο να γνωρίζουμε κατά πόσον μία θεωρία είναι σωστή για λάθος λόγους” Βλ Idem, “Explaining Third World Alignment”, World Politics, Vol 43, No 2, January 1991, σελ 252

62 Επισημαίνεται ότι η προτεινόμενη διαδικασία υιοθέτησης μιας πολυεπίπεδης προσέγγισης για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδύνατων κρατών παραμένει στα πλαίσια της προτεινόμενης από την Dinna Zinnes προσέγγισης της “ολοκληρωτικής συσσώρευσης” (integrative cumulation) Σύμφωνα με τη Zinnes, η υιοθέτηση της προσέγγισης της “ολοκληρωτικής συσσώρευσης” σημαίνει ότι μία μελέτη “ goes beyond earlier analyses by tying-together and explaining a set of research findings” Όπως παρατίθεται στο D Zinnes, “The Problem of Cumulation” στο James Rosenau (ed), In Search of Global Patterns, N Y , Free Press, 1976 Επίσης για την έννοια της “συσσώρευσης” (cumulation) βλ R Ashley, “Noticing Pre-paradigmatic Progress” στο J Rosenau, op cit , σελ 150-7

63 Βλ J David Singer, “The Level of Analysis Problem in International Relations” στο Klaus Knorr and Sidney Verba (eds), The International System. Theoretical Essays, Princeton University Press, Princeton, N J , 1976, σελ 78

64 Βλ Kenneth N Waltz, Man, the State, and War, Columbia University Press, New York, 1959, σελ 224-238

65 Βλέπε Robert O Mathews, Arthur G Rubinoff & Janice Gross Stein (eds), International Conflict and Conflict Management. Readings in World Politics, Prentice Hall (2nd Ed), Ontario, 1989, σελ 6

66 Η ύπαρξη σοβαρής εξωτερικής απειλής (significant external threat) νομιμοποιεί, όπως τονίζει και ο Schweller, τον μελετητή των διεθνών σχέσεων να ελέγχει τις περιπτώσεις που επιλέγει να εξετάσει με βάση τις έννοιες Εξισορρόπηση και Σύμπραξη Βλέπε Idem, Bandwagoning for Profit, op cit , σελ 83, ειδικότερα Παραπομπή No 47

67 Ειδικότερα βλέπε Glenn Snyder, Alliances, Balance, and Stability, op cit , σελ 128

68 Για μία κριτική αντιμετώπιση της θεωρίας των απειλών όσον αφορά στα όρια που τίθενται στην επεξηγηματική της ικανότητα λόγω του εμπειρικού ελέγχου ενός περιορισμένου περιπτώσιολογικού φάσματος, βλέπε κυρίως Robert G Kaufman, “To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930s Europe”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 417-447 καθώς και Randall Schweller, Bandwagoning for Profit, op cit , σελ 83

69 Ο συστημικός παράγοντας οριοθετεί, επισημαίνουν οι Barnett και Levy, σε μεγάλη έκταση, το βαθμό της αντιλαμβανόμενης εξωτερικής απειλής, τη διαθεσιμότητα σε πιθανούς συμμάχους, το είδος των εγγυήσεων και των οικονομικών και στρατιωτικών παροχών που μπορούν οι σύμμαχοι να προσφέρουν καθώς και το κόστος αυτονομίας που θα πρέπει να θυσιαστεί ως αντάλλαγμα. Αλλά και μεταβλητές όπως οι εσωτερικοί στόχοι των κρατών καθώς και τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά εμπόδια τα οποία περιορίζουν την διαθεσιμότητα των παροχών στη κοινωνία καθώς και την πρόσβαση της κυβέρνησης σε αυτές τις παροχές χωρίς μεγάλο κόστος, θα πρέπει, επίσης, να εξεταστούν.” Βλέπε Michael N Barnett & Jack S Levy, “Domestic Sources of Alliances and Alignments”, International Organization, Vol 45, No 3, Summer 1991, σελ 395

70 Σύμφωνα με τον Kaufman, οι λανθασμένες αντιλήψεις των πολιτικών πρωταγωνιστών, το σύστημα αξιών και πεποιθήσεων τους, η ιδεολογία τους και μία σειρά από εσωτερικούς περιορισμούς επηρέασαν στη περίοδο του μεσοπολέμου (inter-war period) πολύ περισσότερο από όσο μπορεί να προβλέψει η θεωρία των απειλών το “συγχρονισμό” (timing), την ουσία (substance) και την ικανότητα/αποτελεσματικότητα (efficacy) των στρατηγικών επιλογών των κρατών. Επίσης, οι πολιτικές ικανότητες καθώς και τα πιστεύω και οι πεποιθήσεις (belief system) των συγκεκριμένων ηγεσιών των διαφόρων κρατών είχαν σημαντική επίδραση στις αποφάσεις τους σχετικά με την πολιτική στρατηγική επιλογή που θα ακολουθούσαν.

Αξίζει να αναλογιστεί κάποιος, επισημαίνει ο Kaufman, πόσο διαφορετική θα ήταν η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Μεγάλης Βρετανίας εάν στο τιμόνι της χώρας στη δεκαετία του ‘30 ευρίσκετο ο Winston Churchill, αντί του Baldwin ή του Chamberlain. Ακόμη, η ιδεολογία, η οικονομική διείδυση και οι καθεστωτικές αλλαγές είχαν πολύ μεγαλύτερη επιρροή στις αποφάσεις των κρατών [σχετικά με το ποιά πολιτική στρατηγική συμπεριφορά θα ακολουθήσουν] απ’ ότι θα μπορούσε να προβλέψει η θεωρία του Walt. Πιο συγκεκριμένα, στην ανατολική και κεντρική ευρώπη, η οικονομική διείδυση της Γερμανίας, τα πλήγματα στη δημοκρατία που αποτελούσαν πραγματικότητα για το μεγαλύτερο μέρος της γηραιάς ηπείρου, η άνοδος του ολοκληρωτισμού και του φασισμού, η απειλή του κομμουνισμού και η γερμανικές “πέμπτες φάλαγγες” στο εσωτερικό των αδύνατων κρατών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης ενίσχυσαν, υπογραμμίζει ο Kaufman, τις τάσεις αυτών των κρατών για συμπόρευση (bandwagoning) ή ουδετερότητα με τη Ναζιστική απειλή. Βλέπε Robert Kaufman, To Balance or to Bandwagon?, op cit , σελ 420 και 438-9

71 Βλέπε Eric Labs, Do Weak States Bandwagon?, op cit , σελ 394

72 Βλέπε ειδικότερα την ανταπάντηση του Kaufman στην κριτική του Walt σε προηγούμενο άρθρο του, στο Idem, “The Lessons of the 1930s. Alliance Theory, and

U S Grand Strategy A Reply to Stephen Walt”, Security Studies, Vol 1, No 4, Summer 1992, σελ 694

73 Βλέπε Stephen Walt, “Alliance, Threats and U S Grand Strategy A Reply to Kaufman and Labs”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 469

74 Βλ Robert Kaufman, To Balance or to Bandwagon?, op cit , σελ 438-439

75 Για την ανάπτυξη θεωρίας με πρακτική χρησιμότητα (policy-relevant theory) καθώς και για την προσφορά πολιτικής χρησιμότητας γνώσης (policy-relevant knowledge) στους διαμορφωτές αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής βλέπε Alexander L. George, Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy, United States Institute of Peace Press, Washington D C , 1993

76 Για ορισμένες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και σχόλια με βάση αυτή την συλλογιστική, βλέπε Steven David, Explaining Third World Alignment, op cit , σελ 238

77 Η “πρόταση”, βεβαίως, αυτή μέχρι και να ελεγχθεί εμπειρικά αποτελεί μία “πιθανολογική γενίκευση” (probabilistic generalization)

78 Αναφέρομαι εδώ στη διαπίστωση του Eric Labs ότι κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές μπορούν να εξηγήσουν τις [πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές] των αδύνατων κρατών μόνον όμως όσον αφορά στις -κάθε άλλο παρά πρωταρχικές- επιλογές τους να αντιμετωπίσουν μόνα τους την απειλή (Fight alone) ή να συμπράξουν με αυτήν (Bandwagoning)

79 Για την ανάγκη ανάπτυξης μιας θεωρητικής προσέγγισης η οποία θα προσφέρει απαντήσεις σε τέτοιας σημασίας και χρησιμότητας ερωτήματα βλέπε Robert Kaufman, To Balance or to Bandwagon?, op cit , σελ 420

ΜΕΡΟΣ Γ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Το Διεθνές Σύστημα στις Παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Επιλογών των Μεγάλων Δυνάμεων

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια ερμηνευτική θέαση του πολυπολικού διεθνούς συστήματος στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και συζητούνται τα αίτια των πολιτικών στρατηγικών επιλογών των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Η ερμηνευτική προσέγγιση¹ των διπλωματικών δρώμενων της εποχής καθώς και η παρουσίαση των αιτίων των στρατηγικών επιλογών των Μεγάλων Δυνάμεων, των επιδιώξεων και των συμφερόντων τους των παραστάσεων απειλής κλπ κρίνεται σκόπιμη για δυο κυρίως λόγους. Πρώτον, διότι έτσι αποτυπώνεται ανάγλυφα ο *βαθμός πόλωσης* (polarity) του διεθνούς συστήματος καθώς και η *διανομή της παγκόσμιας δυναμης* (distribution of power in the state system) και δεύτερον διότι αυτός ο συσχετισμός δυνάμεων (power configuration) συνιστά το διεθνές τοπίο (κυρίως τις *απειλές*) απέναντι στο οποίο καλείται το υπό εξέταση αδύνατο κράτος (η Τουρκία) να επιλέξει αποτελεσματική στρατηγική συμπεριφορά.

1 Το Διεθνές Σύστημα στις Παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου

Στα χρόνια που ακολουθούν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ως διεθνές σύστημα θα ήταν δυνατόν να θεωρηθεί το Ευρωπαϊκό Κρατικό Σύστημα με την έννοια ότι ένας Δευτερος Παγκόσμιος Πόλεμος θα προερχόταν αναμφίβολα από την Ευρώπη.² Όπως τονίζει ο Kalevi Holsti, οι τρεις βασικοί λόγοι των διακρατικών πολέμων κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου (η προσπάθεια ορισμένων κρατών να αναθεωρήσουν τις συνοριακές διευθετήσεις που επέβαλαν μεταπολεμικά οι Συνθήκες Ειρήνης του Παρισιού) ο αγώνας

των διαφόρων πολιτικών καθεστώτων για την διατήρηση τους στην εξουσία και η προσπάθεια ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών να επιβάλουν τους όρους των μεταπολεμικών διεθνών συνθηκών στα κράτη εκείνα τα οποία επεδίωκαν να τις μεταβάλουν) καταδεικνυουν ότι κάθε άλλο παρά υπήρχε ευρεία νομιμοποίηση των κανόνων του μεταπολεμικού παιχνιδιού όπως αυτοί ετίθεντο από την Συνθήκη των Βερσαλλιών, τη Συνθήκη του Locarno και - κυρίως - τις Συνθήκες Ειρήνης του Παρισιού³

Επιπρόσθετα η Μεγάλη Οικονομική Κρίση (Great Depression) του 1930 αποδυνάμωσε σημαντικά τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις σχεδόν στο σύνολο τους, συνέτεινε στην ενδυνάμωση και ανάδειξη στην εξουσία διαφόρων εξτρεμιστικών κομμάτων σε πολλές χώρες της Ευρώπης (δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάδειξη του Χίτλερ) και κατέστησε το διεθνές σύστημα πιο ανταγωνιστικό, πιέζοντας πολλά ευρωπαϊκά κράτη να ακολουθήσουν πολιτικές που τα έφεραν αντιμέτωπα (beggar-thy-neighbour policies)⁴ Επίσης, οι μεγάλες καταστροφές που επέφερε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος οδήγησε τα κράτη και τους λαούς στην αναζήτηση ειρηνικών τρόπων εκτόνωσης των ενδεχομένων κρίσεων (δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών), καθώς γνώριζαν ότι ο επόμενος πόλεμος θα είναι μακρύς και καταστροφικός⁵ Αποτέλεσμα αυτής της αναζήτησης ήταν και η πίστη ορισμένων ευρωπαϊκών ηγεσιών στην πολιτική του κατευνασμού (policy of appeasement)⁶ ως μια απολυτως λογική -και λιγότερο επικίνδυνη από άλλες- πολιτική εκτόνωσης των κρίσεων

Μετά το πρώτο μισό της δεκαετίας του '30, ορισμένες από τις Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις της εποχής θα υποστηρίξουν την διατήρηση του μεταπολεμικού status quo ενώ αντίθετα κάποιες άλλες θα επιδιώξουν να θέσουν μία νέα διεθνή τάξη στη βάση ιεραρχικών ηγεμονικών και ιμπεριαλιστικών φιλοδοξιών. Οι Η Π Α έχουν επιλέξει (ήδη από την Ιαπωνική εισβολή στη Μαντσουρία το 1931) να ακολουθήσουν πολιτική αυστηρής απομόνωσης από τις διεθνείς και ειδικότερα τις ευρωπαϊκές υποθέσεις⁷ ενώ η Ιαπωνία δυσανεκτή από τις Συνθήκες Ειρήνης του Παρισιού καθώς και από τους

αυστηρους περιορισμούς που θέτει σε αυτήν το παγκόσμιο φιλελεύθερο οικονομικό σύστημα φιλοδοξεί να δημιουργήσει μια νέα τάξη πραγμάτων στην Ασία αφού πρώτα καταστεί αυτόνομη και ικανή να αντιπαρατεθεί στρατιωτικά στις Η Π Α. Οι φιλοδοξίες της πάντως δεν αφορούν στο ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας δυνάμεων αλλά τον ευρύτερο ασιατικό χώρο στον οποίο ευελπιστεί ότι θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο ⁸

Από την άλλη πλευρά, η Γερμανία έχοντας απωλέσει, μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, εδάφη στα οποία κατοικούσαν εκατομμύρια γερμανών επιθυμεί την αλλαγή των Συνθηκών Ειρήνης και έχει κοινά συμφέροντα με άλλα κράτη του "αναθεωρητικού στρατοπέδου" δηλαδή την Ιταλία την Ουγγαρία την Αυστρία και τη Βουλγαρία. Συνακόλουθα, ο Χίτλερ δρομολογεί με έξυπνο και μεθοδικό τρόπο τις διαδικασίες ανατροπής του υφισταμένου συστήματος ισορροπίας δυνάμεων με το δικαιολογητικό της αυτοδιάθεσης των γερμανικών μειονοτήτων που ζουν στα γειτονικά κράτη.

Στά τέλη του 1938, οι περισσότεροι σχεδόν από τους στόχους της Γερμανίας έχουν επιτευχθεί χωρίς η τελευταία να χρειαστεί να πολεμήσει και -το σημαντικότερο- με την συγκατάθεση των δυτικών δυνάμεων (κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας) ⁹ Με μια σειρά από κινήσεις η Γερμανία έχει ήδη προχωρήσει στην ωμή παραβίαση των Συνθηκών του Λοκάρνο και των Βερσαλλιών (επιαναφορά του θεσμού της στρατολόγησης/Μάρτης 1935, επανεξοπλισμός της Ρηνανίας/Μάρτης 1936) στη δημιουργία κοινού μετώπου με τις άλλες δυο αναθεωρητικές δυνάμεις της εποχής την Ιταλία (Αξονας Ρώμης-Βερολίνου/Νοέμβριος 1936) και την Ιαπωνία (Συμφωνο Anti-Comintern/τέλη Νοεμβρίου 1936) καθώς και στην "προσάρτηση" (Anschluss) της Αυστρίας (Μάρτης 1938), η οποία αποτελούσε - σύμφωνα με τους γερμανικούς ισχυρισμούς - συστατικό μέρος του Τρίτου Ράιχ ¹⁰

2 Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και τα Αίτια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου

Στις προφανείς επεκτατικές φιλοδοξίες της Γερμανίας (και της Ιταλίας) και στη προσπάθεια της να καταστεί η ηγεμονική δύναμη του υφισταμένου ευρωπαϊκού συστήματος ισορροπίας δυνάμεων καλούνται να αντιπαρατεθούν οι άλλες τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Σοβιετική Ένωση. Η αδυναμία των τριών να συγκροτήσουν ένα εξισοροπητικό μέτωπο οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην αιματηρότερη συγκρούση στην ιστορία της ανθρωπότητας τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, τα αίτια της αδυναμίας των τριών αυτών δυνάμεων να συμμαχήσουν προκειμένου να προχωρήσουν στην ανάσχεση των γερμανικών επεκτατικών σχεδίων εντοπίζονται σε δομικές παθογένειες του διεθνούς συστήματος καθώς και στο υψηλό κόστος που συνεπαγόταν για τις Μεγάλες αυτές Δυνάμεις ενδεχόμενη συμμαχία τους.¹¹ Ένα κόστος το οποίο ήταν συγκριτικά μεγαλύτερο από την υιοθετηθείσα, τελικώς επιλογή του εξοπλισμού (επιλογή την οποία διευκόλυνε αφάνταστα η ανάπτυξη της στρατιωτικής τεχνολογίας).

Η πρώτη προσέγγιση¹² επιχειρεί να εξηγήσει την αδυναμία της Σοβιετικής Ένωσης και των δυτικών κρατών να σχηματίσουν συμμαχία απέναντι στη Γερμανία εμπλουτίζοντας την νεο-ρεαλιστική θεωρία με μία μεταβλητή από την θεωρία του "διλήματος ασφαλείας". Τη μεταβλητή που αφορά στο αν πλεονεκτεί η Άμυνα (Defense) ή η Επίθεση (Offense). Συμφωνα με την προσέγγιση αυτή, στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τα κράτη που καλούντο να αντιμετωπίσουν το γερμανικό επεκτατισμό πίστευαν ότι κυριαρχούσε το πλεονέκτημα της Άμυνας στοιχείο το οποίο απομάκρυνε από τα κράτη αυτά τη δυνατότητα συνεργασίας και το σχηματισμό εξισοροπητικών συμμαχιών απέναντι στη δύναμη που επιθυμούσε να ηγεμονεύσει το διεθνές σύστημα. Ειδικότερα κάθε Μεγάλη Δύναμη φοβόταν το ενδεχόμενο

"παγίδευσης" από τους υποψηφίους συμμάχους της, ενώ, παράλληλα ήλπιζε ότι τελικώς, κάποιο κράτος (ή συμμαχία κρατών) θα αναλάμβανε το κόστος αντιμετώπισης του επιτιθέμενου. Η πολιτική στρατηγική "μετάθεσης του κόστους" (buck-passing) από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής (δηλαδή μετάθεσης του βάρους της ανάσχεσης της επιτιθέμενης δύναμης βασισμένης στην αντίληψη ότι κυριαρχούν πλεονεκτήματα άμυνας) είχε ως αποτέλεσμα να μην αναγνωρίσουν οι τελευταίες ότι ο Χίτλερ κατάφερνε συνέχεια να αποκτά -κυρίως με τις επιχειρήσεις του αστραπιαίου πολέμου (blitzkrieg) - τις υλικές προϋποθέσεις ώστε να καταστεί ηγεμονική δύναμη στο ευρωπαϊκό κρατικό σύστημα δυνάμεων¹³

Η δεύτερη προσέγγιση¹⁴ εκκινεί από τη, λιγότερο συνθετη θέση ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής είχαν να επιλέξουν προκειμένου να αυξήσουν την ασφάλειά τους ανάμεσα σε συμμαχίες (external balancing) και σε εξοπλισμό (arming ή internal balancing). Αναζητώντας την πλέον συμφέρουσα λύση, η κάθε δύναμη ξεχωριστά διεπίστωνε ότι το ενδεχόμενο συμμαχίας της με άλλη Μεγάλη Δύναμη ή άλλες Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο γερμανικός επεκτατισμός συνεπάγετο μεγάλο κόστος ενώ η αύξηση της ασφάλειας της μέσω της απόφασής της να εξοπλιστεί δεν σήμαινε μόνο μικρότερο κόστος αλλά και διευκολυνετο σε σημαντικό βαθμό από την ανάπτυξη της στρατιωτικής τεχνολογίας. Συνακόλουθα, οι Μεγάλες αυτές Δυνάμεις προτίμησαν να αυξήσουν την ασφάλειά τους αργά μεν αλλά αξιόπιστα, παρά γρήγορα και με λιγότερη αξιοπιστία καθώς και με το πρόσθετο βάρος να πρέπει να μετριάσουν τα συχνά, συγκρουόμενα συμφέροντα με τον ενδεχόμενο συμμαχό τους.

Όπως γίνεται φανερό η πρώτη προσέγγιση παραμένοντας στα πλαίσια της νεο-ρεαλιστικής θεωρίας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο στοιχείο της δομής (structure) του διεθνούς συστήματος καθώς και στη διάδραση μεταξύ του βαθμού πόλωσης του διεθνούς συστήματος και της ισορροπίας ανάμεσα στην Άμυνα και την Επίθεση. Τονίζει μάλιστα ότι η πολιτική "μετάθεσης του κόστους" (buck-passing) -όπως και η πολιτική

αντίθετα της "δέσμευσης" (chain-ganging)- αποτελούν παθογένειες των πολυπολικών διεθνών συστημάτων και δεν μπορούν να χαρακτηρίζουν τα διπολικά συστήματα ισορροπίας δυνάμεων

Η δευτερή προσέγγιση, θέτοντας σοβαρές επιφυλάξεις αναφορικά με τα όχι ιδιαίτερα ασφαλή κριτήρια διαπίστωσης του πλεονεκτήματος της Αμυνας ή της Επίθεσης από τα κράτη, τονίζει ότι οι συστημικοί παράγοντες δεν μπορούν από μόνοι τους να καθορίσουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά των κρατών. Η απόφαση των κρατών να επιλέξουν από μια πλειάδα πιθανών απαντήσεων στη δυναμική που απειλεί την ασφάλεια τους καθορίζεται αφ'ενός από το εσωτερικό πολιτικό κόστος και αφ'ετέρου από τα εξωτερικά πλεονεκτήματα που συνεπάγεται αυτή η απόφαση. Συνεπώς, τα κράτη καταλήγουν στην πλέον συμφέρουσα πολιτική στρατηγική συμπεριφορά προχωρώντας σε ένα ζυγισμό κόστους-οφέλους (cost/benefit analysis) επιλέγοντας τελικώς, την στρατηγική εκείνη που είναι λιγότερο δαπανηρή και περισσότερο αποτελεσματική.

Η δευτερή προσέγγιση ουσιαστικά εμπλουτίζει την πρώτη καθώς το βασικό της επιχείρημα -σύμφωνα με το οποίο οι "προτιμήσεις" (preferences) διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο- υπονοεί ότι μία περισσότερο ανεπτυγμένη θεωρία της διεθνούς πολιτικής θα πρέπει να υπερκεράσει την εμμονή στη δομή του διεθνούς συστήματος και να λάβει υπόψη της και μια σειρά από άλλους παράγοντες.

Με βάση τις δύο προαναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις, οι πολιτικές στρατηγικές των Μεγάλων δυνάμεων μετά το πρώτο ήμισυ -και κυρίως στα τέλη- της δεκαετίας του '30 και, συνακόλουθα, οι λόγοι αδυναμίας τους να σχηματίσουν εξισορροπητική συμμαχία για τη ανάσχεση των γερμανικών επεκτατικών και ηγεμονικών φιλοδοξιών θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα παρακάτω

3 Τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών των Μεγάλων Δυνάμεων

3.1 *Τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Επιλογών της Γαλλίας*

Για τη **Γαλλία** ο επεκτατισμός της Γερμανίας δημιούργησε άμεσες, σοβαρές και επείγουσες απειλές. Ο επανεξοπλισμός, ειδικότερα, της Ρηνανίας από τον Χίτλερ (Μάρτης 1936)¹⁵ ακυρώσε το -στρατηγικά- σοβαρότερο συγκριτικό της πλεονέκτημα έναντι της Γερμανίας καθώς αύξησε δραματικά το ενδεχόμενο γερμανικής επίθεσης στη χώρα (καθιστώντας την περιοχή *staging area*)¹⁶ ενώ παράλληλα δεν επέτρεπε στη Γαλλία να εισχωρήσει άνετα πλέον στο γερμανικό έδαφος σε βοήθεια των συμμάχων της στη Μικρή Αντάντ¹⁷. Μεγάλωναν έτσι διαρκώς οι ανησυχίες και η ανασφάλεια της καθώς η Γαλλία ήταν η δύναμη η οποία επιθυμούσε περισσότερο από τις τρεις δυνάμεις τη διατήρηση των μεταπολεμικών ρυθμίσεων¹⁸ ενώ παράλληλα οι στρατηγικές της προτεραιότητες εντοπιζόνταν στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η Γαλλία ήταν πεπεισμένη ότι ένας μακρύς πόλεμος με τη Γερμανία θα ήταν χαμένος χωρίς την βοήθεια συμμάχων¹⁹. Πίστευε, αντίθετα, ότι θα μπορούσε να κερδίσει έναν αμυντικό πόλεμο αν είχε την βοήθεια της Μεγάλης Βρετανίας και των μικρών ανατολικών συμμάχων της (στη Μικρή Αντάντ Τσεχοσλοβακία, Γιουγκοσλαβία και Ρουμανία). Ανησυχούσε όμως τόσο για το ενδεχόμενο "εγκατάλειψής" της από την Μεγάλη Βρετανία (καθώς η τελευταία δεν μοιραζόταν ούτε τους φόβους της ούτε και τις στρατηγικές της προτεραιότητες) όσο και για το ενδεχόμενο "παγίδευσης" της από τους μικρότερους ανατολικούς συμμάχους της (καθώς οι τελευταίοι αποτελούσαν διάδοχα κράτη (*successor states*) των τριών παλαιών αυτοκρατοριών και τα συνόρα τους ήταν το αποτέλεσμα των συνοριακών διευθετήσεων που είχαν επιβάλει οι Συνθήκες Ειρήνης του Παρισιού και είχε εγγυηθεί η Γαλλία ως η ισχυρότερη ευρωπαϊκή δύναμη μετά του τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Η γεωγραφική, επίσης, απόσταση της Γαλλίας από τους ανατολικούς της συμμάχους και ο συνακόλουθος επηρεασμός της ικανότητάς της να τους υποστηρίξει έθεσε στην agenda των στρατηγικών της σχεδιασμών για αναζήτηση εξωτερικής βοήθειας και μεταφορά του κόστους της ανάσχεσης της Γερμανίας την Σοβιετική Ένωση. Όμως το ενδεχόμενο συμμαχίας των δυο χωρών ακυρώσαν δυο συγκεκριμένα δεδομένα. Πρώτον η αντίδραση της γαλλικής Δεξιάς²⁰ στη πιθανολογούμενη συμμαχία με την κομμουνιστική δύναμη της εποχής (οι σχέσεις της οποίας με το γαλλικό κομμουνιστικό κόμμα λειτουργούσαν -συμφωνα με τις θέσεις της Δεξιάς- αποσταθεροποιητικά για το πολιτικό σύστημα της χώρας) και δεύτερον η ανάγκη συνεργασίας της Πολωνίας και της Ρουμανίας το έδαφος των οποίων θα έπρεπε να διασχίσουν τα σοβιετικά στρατεύματα προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο γερμανικός επεκτατισμός. Η κατηγορηματική άρνηση των δυο χωρών, με τις αρνητικές ιστορικές καταβολές και τους δικαιολογημένους φόβους απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, σε αυτό το ενδεχόμενο καθώς και η αδυναμία της Γαλλίας (αλλά και της Μ. Βρετανίας) να επιβάλουν μια τέτοια απόφαση στις δυο χώρες είχε ως αποτέλεσμα τον μη σχηματισμό συμμαχίας ανάμεσα στη Γαλλία και την Σοβιετική Ένωση.²¹

Τελικώς η Γαλλία προτίμησε μια "προσωρινή ειρήνη" με την Γερμανία *θυσιάζοντας* την Τσεχοσλοβακία (Συμφωνία Μονάχου-Σεπτέμβρης 1938) φροντίζοντας παράλληλα, να ενδυναμώσει τους δεσμούς της με την Μεγάλη Βρετανία.²² Η γαλλική εγγυηση στην Πολωνία (Μάρτης 1939) υπήρξε το αποτέλεσμα της γαλλικής πίστης (και υπερεκτίμησης) στις πιθανότητες επιτυχίας ενός αμυντικού πολέμου με βρετανική βοήθεια και της -συνακόλουθης- προσπάθειάς της να μεταφέρει μέρος της ανάσχεσης της Γερμανίας στην μεγάλη της συμμαχο (partial buck-passing)²³ Παράλληλα η Γαλλία προχώρησε (παρά τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε) σε στρατιωτικό εξοπλισμό ώστε στα τέλη του καλοκαιριού του 1939 να θεωρεί τον εαυτό της έτοιμο για την παγκόσμια πολεμική αναμέτρηση που θα ακολουθούσε.²⁴

3.2 Τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Επιλογών της Μεγάλης Βρετανίας

Για τη **Μεγάλη Βρετανία** η απειλή απο την Γερμανία δεν ήταν άμεση. Οι προτεραιότητες της δυναμης που κατείχε την πιο πλουσια και μεγάλη αυτοκρατορία και η οποία αποτελουσε το πιο σημαντικό οικονομικό κέντρο της εποχής δεν ήταν απόλυτα ξεκαθαρισμένες. Τα στρατηγικά της συμφέροντα αφορουσαν στον επιτυχή συνδυασμό δυο ιδιαίτερα δυσκολων στόχων. Ο πρώτος εντοπιζετο στον έλεγχο της αυτοκρατορίας (η επίτευξη του οποίου στοίχιζε όλο και περισσότερο στο μητροπολιτικό κέντρο) και ο δευτερος στην επιτυχία των ευρωπαϊκών της συμφερόντων²⁵

Είναι σκόπιμο στο σημείο αυτό να τονιστεί, ότι η Βρετανία επιθυμουσε την οικονομική ανόρθωση της Γερμανίας καθώς πίστευε ότι κάτι τέτοιο θα επιδρουσε θετικά στην περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη τόσο της ίδιας όσο και της Γαλλίας. Επιπλέον έβλεπε τη Γερμανία (και ιδιαίτερα μια δυνατή Γερμανία) ως συστατικό μέρος του μεταπολεμικου ευρωπαϊκου συστήματος προκειμένου να αντιμετωπιστεί -και ει δυνατόν να αποκλειστεί- μια Σοβιετική Ένωση με σαφείς και αδιαμφισβήτητες ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες. Η υποστήριξη των γερμανικών απαιτήσεων για την αυτοδιάθεση των γερμανικών πληθυσμών που κατοικουσαν σε μη γερμανικά εδάφη ήταν προίον της ειλικρινους πίστης -και του βρετανικου λαου- σε μια δικαιότερη μεταχείριση των χωρών που είχαν αδικηθεί απο τις συνοριακές διευθετήσεις που επέβαλαν μεταπολεμικά οι Συνθήκες Ειρήνης του Παρισιου²⁶. Επιπλέον, η Βρετανική πίστη ότι ο Χίτλερ επιθυμουσε την ειρήνη και ότι οι επεκτατικές φιλοδοξίες του είχαν περιορισμένο χαρακτήρα²⁷ και συνεπώς θα ήταν δυνατόν να μετριαστουν ή/και να παυσουν μέσω διπλωματίας επιχειρημάτων αμοιβαίου σεβασμου, διαπραγμάτευσης και - κυρίως- υποχωρήσεων οδήγησε στην πολιτική κατευνασμου των γερμανικών φιλοδοξιών με γεγονός - σημείο αναφοράς τη Συμφωνία του Μονάχου (Σεπτ 1938)²⁸

Συνεπώς η πολιτική του κατευνασμου φαινόταν ότι ήταν δυνατόν να εξυπηρετήσει τους παραπάνω αναφερθέντες στόχους της βρετανικής εξωτερικής

πολιτικής²⁹ ενώ παράλληλα αποτελούσε μια διπλωματική στρατηγική (απόλυτα συνεπή προς τη βρετανική παράδοση)³⁰ βασισμένη στην πίστη ότι οι συνεχείς υποχωρήσεις στις γερμανικές απαιτήσεις θα ικανοποιούσαν τον Χίτλερ και θα οδηγούσαν σε ομαλές και φιλικές σχέσεις τις δυο χώρες (cordial relations)

Επιπρόσθετα η πολιτική κατευνασμού ήταν το αποτέλεσμα του βρετανικού φόβου για το ενδεχόμενο "παγίδευσης" της χώρας αποκλειστικά στις ευρωπαϊκές υποθέσεις³¹ και -ειδικότερα- στους σχεδιασμούς και τις στρατηγικές προτεραιότητες της Γαλλίας (στο σύστημα συμμαχιών της οποίας η Βρετανία αναγνώριζε μικρό στρατιωτικό και πολιτικό ενδιαφέρον)³² καθώς και της διαπίστωσης της σχετικής στρατιωτικής αδυναμίας της³³ και του υπέρμετρου φόβου της για τις βομβαρδιστικές ικανότητες της Γερμανίας³⁴

Συνακόλουθα η Βρετανία πεπεισμένη ότι είναι ικανή να φέρει εις πέρας και να νικήσει έναν αμυντικό πόλεμο με τη Γερμανία προχώρησε στην αύξηση των αμυντικών της δαπανών (οι αμυντικές της δαπάνες υπερδιπλασιάστηκαν στην περίοδο 1935 με 1938 από 137 σε 397 εκατ στερλίνες)³⁵ ενώ παράλληλα η βρετανική πίστη στην ικανότητα της Σοβιετικής Ένωσης να αντιπαρατεθεί αξιόπιστα στις γερμανικές επιδιώξεις δεν στάθηκε ικανή να οδηγήσει στον σχηματισμό εξισορροπητικής συμμαχίας ανάμεσα στις δυο μεγάλες δυνάμεις³⁶ καθώς ένα τέτοιο ενδεχόμενο προυπέθετε -όπως και στην περίπτωση της Γαλλίας- τη δυνατότητα διέλευσης των σοβιετικών μεραρχιών μέσα από τα εδάφη της Ρουμανίας και της Πολωνίας

3.3 Τα Αίτια των Πολιτικών Στρατηγικών Επιλογών της Σοβιετικής Ένωσης

Όσον αφορά, τέλος, στη **Σοβιετική Ένωση** θα πρέπει να επισημανθεί ότι η βασική της επιδίωξη ήταν διττή να μεταφέρει το κόστος της αντιμετώπισης της Γερμανίας στις άλλες δυτικές δυνάμεις³⁷ -ιδιαίτερα στη Γαλλία λόγω της γεωγραφικής της

γεινίασης με την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία- καθώς και να κερδίσει χώρο και χρόνο για την αντιμετώπιση μιας σειράς εσωτερικών -κυρίως- προβλημάτων

Η συμμαχία που η Σοβιετική Ένωση πρότεινε στις δυτικές δυνάμεις δυο φορές τον Απρίλιο και τον Αυγουστο του 1939 δεν σχηματίστηκε τόσο λόγω ιδεολογικών διαφορών³⁸ όσο και λόγω της αδυναμίας της Γαλλίας και της Βρετανίας να επιβάλουν στη Ρουμανία και τη Πολωνία την διέλευση των σοβιετικών στρατευμάτων από το έδαφός τους. Χάνεται έτσι η ευκαιρία να σχηματιστεί ένα δεύτερο μέτωπο εναντίον της Γερμανίας. Με το Συμφωνο Φιλίας και Μη-Επίθεσης που υπογράφει η Σοβιετική Ένωση τον Αυγουστο του 1939 με την Γερμανία (γνωστό και ως Συμφωνο Ribentrop-Molotov) η Γερμανία, προσφέροντας στη Σοβιετική Ένωση -μέσω του από κοινου υπογραφέντος Μυστικού Πρωτοκόλλου- τα Βαλτικά κράτη καθώς και κομμάτια από την Πολωνία και την Ρουμανία αποσπά από την τελευταία την δέσμευση για τη μη περαιτέρω εμπλοκή της (non-intervention)³⁹. Παράλληλα ο Στάλιν θα αγοράσει' με τη σειρά του, τον χρόνο που του είναι απαραίτητος προκειμένου να "συνεισφέρει" τις ένοπλες δυνάμεις του αλλά και τον χώρο που χρειαζόταν προκειμένου να αποτρέψει ή να προλάβει έναν πόλεμο στην σοβιετική ενδοχώρα⁴⁰ και η Σοβιετική Ένωση θα προχωρήσει με γρήγορα βήματα την διαδικασία εξοπλισμού της και εκσυγχρονισμού του οπλοστασίου της⁴¹

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1 Η ερμηνευτική/αναλυτική προσέγγιση των διπλωματικών γεγονότων και των στρατηγικών συμπεριφορών των Μεγάλων Δυνάμεων που ακολουθεί, χρησιμοποιεί όρους και έννοιες-εργαλεία των διεθνών σχέσεων τα οποία έχει αναπτύξει η διεθνολογική έρευνα στον αγγλοσαξωνικό χώρο στις δύο τελευταίες δεκαετίες
- 2 Βλέπε Robert Rothstein, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968, σελ 221-2
- 3 Βλέπε Kal Holsti, Peace and War. Armed Conflicts and International Order 1648-1989, Cambridge Studies in International Relations 14, Cambridge University Press, σελ 213-220
- 4 Βλέπε σχετικά Michael Mandelbaum, The Fate of Nations. The Search for National Security in the Nineteenth and Twentieth Centuries, Cambridge University Press, New York, 1988, σελ 91
- 5 Η φρικιαστική εμπειρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου είχε στρέψει την συντριπτική πλειοψηφία των πολιτικών ηγετών -κυρίως των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων- και της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης προς την συμβιβαστική εξομάλυνση των διεθνών διαφορών Βλέπε ειδικότερα Max Scheller, L'idée de paix et le pacifisme, Paris, 1953 και M O Sibley, "Pacifism" στο International Encyclopaedia of Social Sciences, Vol XI, σελ 353- 357 Επίσης Martin Ceadel, Pacifism in Great Britain, 1914-1945, Clarendon Press, Oxford, 1981
- 6 Για την πολιτική του κατευνασμού ως πολιτική αντιμετώπισης -και κυρίως εξομάλυνσης- των διεθνών διενέξεων βλέπε -μεταξύ άλλων- A L Rowse, Appeasement. A Study of Political Decline, 1933-1939, Norton, New York, 1963, Martin Gilbert & Richard Gott, The Appeasers, Houghton Mifflin, 1963 και Robert K Middlemas, The Strategy of Appeasement, Qandrangle, Chicago, 1972 και William Rock, British Appeasement in the 1930's, Norton, New York, 1937
- 7 Για τους λόγους της επιλογής της πολιτικής της απομόνωσης απο μέρους των Η Π Α στην περίοδο μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων βλέπε James E Dougherty & Robert L Pfaltzgraff, Jr , American Foreign Policy, Harper & Row, New York, 1986, σελ 17-19 και Selig Adler, The Isolationist Impulse. Its Twentieth Century Reaction, Free Press, New York, 1957 Για τις αρνητικές επιπτώσεις της πολιτικής απομόνωσης των Η Π Α στην βρετανική υψηλή στρατηγική βλ Robert Kaufman, 'To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930's Europe". Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 437 καθώς και W L Langei & S E Gleason, The Challenge to Isolation, Harper, New York, 1952
- 8 Για τους στόχους της Ιαπωνίας στη δεκαετία του '30 καθώς και για τους περιορισμούς που έθεταν στην επίτευξη των στόχων της εσωτερικά χαρακτηριστικά και οι ιδιομορφίες της χώρας βλέπε Kalevi J Holsti, Peace and War. Armed Conflicts and International Order 1648-1989, op cit , σελ 225-228 και 232-234 Επίσης Nobuya Bamba, Japanese

Diplomacy in a Dilemma. New Light on Japan's China Policy, 1924-1929, University of British Columbia Press, Vancouver, B C , 1972 και Michael A Barnhart, Japan Prepares for Total War. The Search for Economic Security, 1919-1941, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1987

9 Η εξωτερική πολιτική του Χίτλερ ήταν, από άποψη τακτικής, ευέλικτη και, από άποψη στρατηγικής, σύμφωνη με τις αρχές που διέπουν το έργο του "Ο Αγών μου" (Mein Kampf) καθώς και άλλα γραπτά του Σύμφωνα με αυτά (α) Η Γερμανία θα πρέπει να ανατρέψει το υφιστάμενο status quo το οποίο αποτελεί προίον των διευθετήσεων της Συνθήκης των Βερσαλιών και να καταστεί παγκόσμια δύναμη (β) η επαναφορά των γερμανικών συνόρων στα δεδομένα του 1914 δεν ικανοποιεί τις επιδιωξεις της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής και τις ανάγκες ασφαλείας της (γ) η απόκτηση ζωτικού χώρου (Lebensraum) στα ανατολικά της χώρας θεωρείται βασική προϋπόθεση για να καταστεί η Γερμανία μια μεγάλη δύναμη (δ) η Γερμανία θα πρέπει να εξοντώσει το εβραϊκό φυλετικό δηλητήριο και τους διαφωνούντες στο εσωτερικό καθώς και να συντρίψει τον μπολσεβικισμό στο εξωτερικό και (ε) η γερμανική πολιτική σήμαινε πιθανότατα και το ενδεχόμενο πολέμου με την Γαλλία και την Σοβιετική Ένωση Για αυτές της εκτιμήσεις βλέπε Robert Kaufman, To Balance or to Bandwagon, op cit , σελ 424 καθώς και Gordon A Craig, Germany 1866-1945, Oxford University Press, 1979, σελ 675-678

10 Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ αρχικά ο Χίτλερ δεν θεωρούσε για φυλετικούς λόγους τη Βρετανία ως εχθρό του (ήλπιζε μάλιστα ότι η τελευταία θα υιοθετούσε μια ουδέτερη στάση) εν τούτοις, απο το 1937 την προσέθεσε, όπως και τις Η Π Α στον κατάλογο των αδιάλλακτων εχθρών του βλ Alan Bullock, Hitler. A Study in Tyranny, Harper & Row, New York, 1971, σελ 367-371 Για τη γερμανική πολιτική γενικότερα βλέπε Ian Kershaw, "The Hitler Myth". Image and Reality in the Third Reich, Oxford University Press, Oxford, 1987 και Norman Rich, Hitler's War Aims. Ideology, The Nazi State and the Course of Expansion, Norton, New York, 1973

11 Ο Stephen Walt προσφέρει μια διαφορετική εκτίμηση αναφορικά με τον σχηματισμό απο μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής εξισορροπητικής συμμαχίας απέναντι στο γερμανικό επεκτατισμό Υποστηρίζει ότι, πράγματι, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις λειτούργησαν εξισορροπητικά (major powers did balance) και ότι οι προσπάθειες τους προς αυτή την κατεύθυνση πολλαπλασιάζονταν όσο η Γερμανική απειλή καθίστατο περισσότερο εμφανής Υπογραμμίζει, ότι η αποτυχία της Βρετανίας και της Γαλλίας να αναλάβουν στρατιωτική δράση κατά την κρίση της Ρηνανίας το 1936 καθώς και η απόφαση τους να κατευνάσουν τον Χίτλερ στο Μόναχο το 1938 δεν σημαίνουν έλλειψη επιθυμίας για εξισορρόπηση Μια τέτοια ερμηνεία συγχέει -υποστηρίζει ο Walt- την εξισορρόπηση (balancing) με την "προληπτική δράση" (preemptive action) και εξισώνει τον "κατευνασμό" (appeasement) με την "ουδετεροποίηση" (neutralism) ή την "σύμπραξη" (bandwagoning) Αλλά οι προσπάθειες των κρατών για την καλύτερευση των σχέσεων με τον εχθρό τους δεν είναι ασυμβίβαστες με την στρατηγική της εξισορρόπησης "Ένα κράτος μπορεί να έχει φιλικές σχέσεις με τους εχθρούς του και παράλληλα να λαμβάνει και μέτρα προστασίας εναντίον τους" (β) Walt, "Alliance Formation in Southwest Asia", International Organization , Vol 42, No 2, Spring 1988 σελ 282)

Το γεγονός ότι η βρετανική και γαλλική προσέγγιση αντιμετώπισης του Χίτλερ απέτυχε (η Βρετανική και Γαλλική πολιτική κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '30 αποσκοπούσε στην αποτροπή της γερμανικής επιθετικότητας μέσω επανεξοπλισμών ενώ παράλληλα ικανοποιούσε τις γερμανικές "νόμιμες" απαιτήσεις) δεν σημαίνει ότι η Γαλλία και η Βρετανία δεν ήταν διατεθειμένες να εξισορροπήσουν. Ως σημάδια επιθυμίας των δύο δυνάμεων για εξισορρόπηση της Γερμανίας αναφέρονται -μεταξύ άλλων- η επίσημη συμμαχία Γαλλίας-Σοβιετικής Ένωσης το 1934 καθώς και η δραματική αύξηση των αμυντικών εξοπλιστικών προγραμμάτων της Βρετανίας τον ίδιο χρόνο, αμέσως μόλις υπήρξε απόδειξη των γερμανικών εξοπλιστικών προσπαθειών

Σε απόλυτη συμφωνία με τις προβλέψεις της "θεωρίας της απειλής" (balance of threat theory) η εξισορροπητική προσπάθεια των ευρωπαϊκών δυνάμεων -συνεχίζει ο Walt- αυξήθηκε σημαντικά μετά την κρίση της Ρηνανίας το 1936 από την στιγμή δηλαδή που το στοιχείο της απειλής κατέστη περισσότερο εμφανές, αν και όχι αδιαμφισβήτητο. Η Γαλλία, παρά τα οικονομικά της προβλήματα και την άσχημη κατάσταση της πολεμικής της βιομηχανίας, ξόδεψε περισσότερο από το 30% του ΑΕΠ για την άμυνα της στα έτη 1937 και 1938, ενώ η Βρετανία διπλασίασε στην περίοδο 1935-1938 τα έξοδα που αφορούσαν στην άμυνα

Η αδιαμφισβήτητη, πάντως, απόδειξη των απεριόριστων γερμανικών φιλοδοξιών και του μεγέθους της απειλής για τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν η παραβίαση της Συμφωνίας του Μονάχου και η κατάληψη του υπολοίπου του Τσεχοσλοβακίας από τα γερμανικά στρατεύματα. Μέχρι τότε οι ενέργειες του Χίτλερ ήταν συνεπείς με τις απαιτήσεις του για επαναφορά των γερμανικών εδαφών και αναθεώρηση της "αδικής" Συνθήκης των Βερσαλλιών. Από την στιγμή εκείνη τόσο η Βρετανία όσο και η Γαλλία προχώρησαν στην εξισορρόπηση της Γερμανίας χωρίς κανένα απολύτως δισταγμό (διπλασιασμός των ταξιαρχιών του βρετανικού στρατού ξηράς, στρατολόγηση, προσφορά επίσημων εγγυήσεων σε Πολωνία, Ρουμανία, Ελλάδα και επίσημη στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών)

Αναμφίβολα, η Βρετανία και η Γαλλία θα έπρεπε να κάνουν περισσότερα και πιο έγκαιρα αλλά μια τέτοια διαπίστωση -τονίζει ο Walt- δεν θα πρέπει να μας εμποδίσει να αναγνωρίσουμε ότι εξισορρόπηση, πράγματι, υπήρξε. Το γεγονός ότι δεν υπήρξε αποτελεσματική εξισορρόπηση (effective balancing) οφείλεται -κατά τον Walt- στα στρατηγικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Μεγάλες δυνάμεις της εποχής όπως η απουσία (μέχρι και την κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας) αδιαμφισβήτητης απόδειξης της απειλής, η ύπαρξη πολλαπλών μετώπων (αποικίες, ευρωπαϊκή ήπειρος) και η συνακόλουθη αδυναμία καλυψής των καθώς και οι λανθασμένες στρατηγικές εκτιμήσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής (πλεονεκτήματα Αμυνας έναντι της Επίθεσης)

Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι ζητήματα που έχουν να κάνουν με τα εσωτερικά χαρακτηριστικά (domestic politics) των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής δεν απετέλεσαν σοβαρό εμπόδιο στη διαδικασία εξισορρόπησης της Γερμανίας. Η επιρροή τους - όταν υπήρξε - αφορούσε τον καταλληλότερο χρόνο (timing) και την έκταση του στρατιωτικού εξοπλισμού των κρατών αυτών. Όπως τονίζει ο ίδιος "είναι αμφίβολο κατά πόσον κάποιο κράτος (από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις) θα είχε ή θα μπορούσε να έχει κάνει κάτι περισσότερο αν η πολιτική του ηγεσία ήταν διαφορετική" [σελ 462]

Για μια αναλυτική παρουσίαση της εκτίμησης των διπλωματικών γεγονότων της δεκαετίας του '30 και ειδικότερα των πολιτικών στρατηγικών των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής βλέπε την απάντηση του Stephen Walt στο άρθρο του Robert G

Kaufman, "To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930's Europe", Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 417-447 στο Stephen M Walt, Alliance, Threats, and U S Grand Strategy A Reply to Kaufman and Labs, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 454-463

12 Βλέπε Thomas J Christensen and Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks Predicting Alliance Paterns in Multipolarity", International Organization, Vol 44, No 2, Spring 1990, σελ 137-168

13 Η κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας διευκόλυνε αυτή τη στρατηγική διότι προσέφερε βιομηχανική υποστήριξη και πρώτες ύλες Το 1941, το 40% της γερμανικής παραγωγής σε σίδηρο προερχόταν από χώρες εκτός του Τρίτου Ράιχ (με βάση τα σύνορα του 1938) Βλέπε Williamson Murray, The Change in the European Balance of Power, 1938-1939. The Path to Ruin, Princeton University Press, Princeton, N J , 1984, σελ 13

14 James D Morrow, "Arms versus Allies Trade-Offs in the Search for Security", International Organization, Vol 47, No 2, Spring 1993, σελ 207-232

15 Η κατάληψη και ο επανεξοπλισμός της Ρηνανίας από τον Χίτλερ το Μάρτιο του 1936 απετέλεσε και την τελευταία -σύμφωνα με τους περισσότερους αναλυτές- ευκαιρία τόσο για την Γαλλία όσο και για τις άλλες δυνάμεις του status quo να σταματήσουν το γερμανικό επεκτατισμό χωρίς το κόστος ή τον κίνδυνο γενίκευσης του πολέμου Βλέπε -inter alia- D C Watt, "The Reoccupation of the Rhineland", History Today, Vol 6, April 1956, R A C Parker, "The First Capitulation France and the Rhineland Crisis of 1936", World Politics, Vol 8, No 3, April 1956, σελ 355-373 και W F Knapp, "The Rhineland Crisis of March 1936" στο James Ioll (ed), The Decline of The Third Republic, St Antony's Papers No 5, Chatto & Windus, 1959, σελ 67-85

Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Χίτλερ "Αν η Γαλλία εισέβαλε στη Ρηνανία, θα έπρεπε να αποχωρήσουμε με την ουρά κάτω από τα σκέλια" όπως παρατίθεται στο Alan Bullock, Hitler. A Study in Tyranny, Harper and Row, New York, 1971, σελ 345 Για μια διαφορετική εκτίμηση, αναφορικά με την δυνατότητα αντιμετώπισης του γερμανικού επεκτατισμού (ότι η τελευταία ευκαιρία αντιμετώπισης του τοποθετείται στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '30 καθώς και ότι η κρίση της Ρηνανίας δεν απετέλεσε χρονικό σημείο-τομή) βλέπε Stephen A Schuker, "France and the Militarization of the Rhineland", French Historical Studies, Vol 14, No 3, Spring 1986, σελ 299-338

16 Βλέπε ειδικότερα William R Keylor, The Twentieth Century World, Oxford University Press, Oxford, σελ 159-162

17 Βλέπε Anthony Tihamer Komjathy, The Crisis of France's Eastern European Diplomacy, Columbia University Press, New York, 1976, σελ 1-23 και Robert Kaufman, To Balance or to Bandwagon, op cit σελ 422

18 Για τους σοβαρούς εσωτερικούς λόγους που οδήγησαν τη δημοκρατική Γαλλία στην μη υιοθέτηση του "προληπτικού πολέμου" (preventive war) ενώ απειλείτο από μια ταχέως ανερχόμενη μη δημοκρατική δύναμη (απόρριψη αυτής της επιλογής ακόμα και από τους πλέον σκληροπυρηνικούς γάλλους πολιτικούς, υποστήριξη από μέρους της

πλειοψηφίας της γαλλικής κοινής γνώμης της πολιτικής του κατευνασμού και μιας αμυντικής στρατηγικής, έντονη πολιτική αστάθεια της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας/ είκοσι τέσσερις αλλαγές υπουργών στην περίοδο 1930-1940) βλ Randall L Schweller, "Domestic Structure and Preventive War Are Democracies More Pacific?", World Politics, Vol 44, No 2, January 1992, σελ 253-261

19 Ο Γάλλος Πρωθυπουργός Daladier πίστευε "ότι η Γαλλία δεν θα μπορούσε να φέρει εις πέρας μόνη της έναν πόλεμο με την Γερμανία" όπως παρατίθεται στο Anthony Adamthwaire, France and the Coming of the Second World War, 1936-1939, Frank Cass, 1977, σελ 269-279 Επίσης βλ Eleanor M Gates, End of the Affairs. The Collapse of the Anglo-French Alliance, 1939-1940, University of California Press, 1981, σελ 57-58 και Richard D Challenger, The French Theory of the Nation in Arms, 1866-1939, Columbia University Press, New York, 1955, σελ 215-256

20 Βλέπε Anthony Adamthwaire, France and the Coming of the Second World War, op cit σελ 73 και 235-236

21 Adam B Ulam, Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy, 1917-1973, Praeger, New York, 1974, σελ 227-230 και 267-279

22 Βλ Telford Taylor, Munich. The Price of Peace, Doubleday, New York, 1979, σελ 691-897 καθώς και John Wheeler-Bennett, Munich. Prologue to Tragedy, Viking Press, New York, 1964

23 Ο Barry Posen περιγράφει τη γαλλική στρατιωτική στρατηγική ως εμφορούμενη από την επιθυμία να μεταφέρει το κόστος της αντιπαράθεσης στην βρετανική πλευρά βλ ειδικότερα το Κεφάλαιο 4 στο Barry Posen, The Sources of Military Doctrine, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1984 Επίσης Thomas J Christensen and Jack Snyder, Chain Gangs and Passed Bucks, op cit σελ 159-162

24 Στα 1938 το Γαλλικό Γενικό Επιτελείο δεν ήταν ιδιαίτερα αισιόδοξο για την ικανότητα της Γαλλίας να προστατεύσει την εδαφική της ακεραιότητα σε ένα ενδεχόμενο πόλεμο με την Γερμανία Συνακόλουθα, οι αμυντικές δαπάνες της χώρας αυξήθηκαν δραματικά στην περίοδο 1938-1939, μέσω του λεγόμενου "Σχεδίου 5" το οποίο ανακοινώθηκε στις 15 Μαρτίου του 1938

Ο Alan Milward τοποθετεί την αύξηση των γαλλικών αμυντικών δαπανών απο 215 εκατ στερλίνες το 1938 σε 750 εκατ στερλίνες το 1939 Βλ Alan S Milward, War, Economy and Society, 1939-1945, University of California Press, Berkeley, 1977, σελ 44 Κατά τον Anthony Adamthwaire οι αμυντικές δαπάνες κατελάμβαναν το 8,2% του γαλλικού Α Ε Π το 1938 και το 22,8% το 1939 Βλ A Adamthwaite, France and the Coming of the Second World War, 1936-39, op cit σελ 164 Σχετικά με το "Σχέδιο 5" στον idem, σελ 162-163

25 Για τις απειλές που αντιμετώπιζε η Μεγάλη Βρετανία απο την Ιταλία στη Μεσόγειο (αυτοκρατορική ζωτική οδός/imperial life line) και την Ιαπωνία στην Απω Ανατολή, καθώς και για το πρόβλημα του συνεχώς ενδυναμούμενου εθνικισμού στις αποικίες της βλ Michael Howard, The Continental Commitment. The Dilemma of British Defence

Policy in the Era of the Two World Wars, Ashfield Press, London, 1989 (Reprod of 1972 ed), σελ 99-103 και 113-117 Επίσης Donald Cameron Watt, Too Serious a Business. European Armed Forces and the Approach to the Second World War, University of California Press, Berkeley, 1975, σελ 95-103 και Malcolm S Smith, "Rearmament and Deterrence in Britain in the 1930's", Journal of Strategic Studies, No 3, December 1978, σελ 313-337

26 Και τα τρία μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα στη Βρετανία υποστήριζαν την πολιτική του κατευνασμού Για τις θέσεις των κομμάτων βλέπε ειδικότερα William R Rock, British Appeasement during the 1930's, Norton, New York, 1977, σελ 22-24 Για εκείνους που ασκούσαν δριμεία κριτική στην πολιτική του κατευνασμού, μεταξύ των οποίων και ο Winston Churchill βλέπε Neville Thomson, The Anti-Appeasers. Conservative Opposition to Appeasement, Oxford University Press, Oxford, 1971

27 Στα 1937 σε κάποιο memorandum του βρετανικού Treasury Department σημειωνόταν -μεταξύ άλλων- ότι " θα ήταν άδικο να κρίνει κάποιος την Γερμανία όπως την Ιαπωνία και την Ιταλία δηλαδή ως μία επιθετική δύναμη της οποίας τα συμφέροντα είναι εχθρικά προς τα συμφέροντα της Βρετανίας Παρά την πικρία που άφησε ο προηγούμενος πόλεμος και παρά την όχι και ιδιαίτερα επιτυχή αντιμετώπιση των γερμανικών μειονοτήτων απο την Συνθήκη των Βερσαλιών, η Γερμανία δεν επέδειξε επιθετικότητα απο τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, εκτός ίσως απο την ανακατάληψη των δικών της εδαφών" (sic!) όπως παρατίθεται στο Robert Shay, British Rearmament in the 1930's. Politics and Profit, Princeton University Press, Princeton, 1977, σελ 177

28 Όπως εξηγεί ο Robert Jervis" η ευρέως κυριαρχούσα παρανόηση των επιδιώξεων του Χίτλερ εξηγείται σε μεγάλο βαθμό απο την πίστη των άλλων κρατών ότι κάθε ηττημένο, υπερήφανο και δυνατό κράτος της εποχής θα προσπαθούσε να αλλάξει τους ισχύοντες και δια της βίας τεθειμένους κανόνες προκειμένου να ξανακερδίσει μια νόμιμη (αλλά σε καμιά περίπτωση κυρίαρχη) θέση στην διεθνή σκηνή Πράγματι, η συμπεριφορά της Ναζιστικής Γερμανίας ήταν σχεδιασμένη να συνάδει με εκείνες τις πολιτικές που θα ακολουθούσε κάθε τέτοιο κράτος" Βλ Robert Jervis, Perception and Misperception in International Politics, Princeton University Press, Princeton, 1976, σελ 193

29 Για την πίστη του βρετανού Πρωθυπουργού Chamberlain στην πολιτική του κατευνασμού βλ Thomas Sowell, "Visions of War and Peace", Encounter, Vol 69, No 5, December 1987, σελ 40-49 Επίσης Larry Fuscher, Neville Chamberlain and Appeasement . Study in the Politics of History, Norton, New York, 1982

30 Βλ ειδικότερα Paul Kennedy, "The Tradition of Appeasement in British Foreign Policy, 1865 - 1939" στο idem, Strategy and Diplomacy, 1870-1945, Allen & Unwin, London, 1983, σελ 47-50 και Martin Gilbert, The Roots of Appeasement Weidenfeld & Nicholson, London, 1966, σελ 97

31 Βλ Michael Mandelbaum, The Fate of Nations. The Search for National Security in the Nineteenth and Twentieth Centuries, Cambridge University Press, Cambridge & New York, σελ 106 και James D Morrow Arms versus Allies. Trade-Offs in the Search for

Security, op cit , σελ 228 Όπως παρατηρεί ο Paul Kennedy " ότι ο Χίτλερ δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστεί μέσω της πολιτικής του κατευνασμού έγινε φανερό το 1939 κάτι τέτοιο δεν ήταν καθόλου φανερό ούτε στη βρετανική ούτε και στη γαλλική κυβέρνηση στη "χρονιά της κρίσης" δηλαδή το 1938" Βλ Paul Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, Random House, New York, 1987, σελ 338

32 Βλ W Murray, The Change in the European Balance of Power, op cit σελ 66-67 Επίσης Robert Young In Command of France. French Foreign Policy and Military Planning, 1933-1940, Harvard University Press, Cambridge, Mass , 1978, σελ 33-51

33 Για την υιοθέτηση απο μέρους της Βρετανίας της πολιτικής του κατευνασμού ως αναγκαίας στρατηγικής προκειμένου να αντιμετωπιστεί το χειρίστο ενδεχόμενο (worst case scenario) δηλαδή η αντιμετώπιση και των τριών αναθεωρητικών δυνάμεων (Γερμανία, Ιταλία και Ιαπωνία) ταυτόχρονα βλέπε Paul M Kennedy, The Rise and Fall of British Naval Mastery, Allen Lane, London, 1976, σελ 286-287 και Ann Trotter, Britain and the Far East, 1933-1937, Cambridge University Press, London, 1977, σελ 54-60

34 Βλ Thomas J Christensen & Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks", op cit , σελ 165 Σχετικά με τις εκτιμήσεις του βρετανού πρωθυπουργού Chamberlain για την αποτελεσματικότητα της γερμανικής αεροπορικής δύναμης και κυρίως την επίδρασή της στη βρετανική στρατιωτική πολιτική και διπλωματία βλ Jeffrey L Hughes, "The Origins of the World War II in Europe British Deterrence and German Expansionism" στο Robert I Rotberg & Theodore K K Rabb (eds), The Origin and Prevention of Major Wars, Cambridge University Press, New York, 1988, σελ 281-321

Μετά τη Συμφωνία του Μονάχου, ο Chamberlain πίεζε προς έναν επαναπροσανατολισμό των βρετανικών αεροπορικών δαπανών από βομβαρδιστικά σε μαχητικά Η πίστη του στην επιτυχία αυτής της επιλογής, τον έκανε να πιστεύει ότι μια γερμανική επίθεση στην Βρετανία θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να πετύχει Συνακόλουθα, προσέφερε με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση (στα μέσα του 1939) τις εγγυήσεις ασφαλείας στην Πολωνία Βλ ειδικότερα William Rock, Neville Chamberlain, Twayne, New York, 1969, σελ 180

35 Για τις βρετανικές αμυντικές δαπάνες βλέπε ειδικότερα Robert Shay, British Rearmament in the 1930's, op cit , σελ 227

36 Για την πίστη του Στάλιν ότι οι δυτικές δυνάμεις (Γαλλία και Βρετανία) ήταν ισχυρότερες -οικονομικά αλλά και στρατιωτικά- από τη Γερμανία και συνακόλουθα, για την ικανότητα τους να την αντιμετωπίσουν απο μόνες τους βλέπε την ομιλία του Στάλιν τον Μάρτη του 1939 όπως παρατίθεται στο John Erickson, The Soviet High Command, St Martin's Press, New York, 1962, σελ 513

37 Σχετικά με την στρατηγική που ακολουθούσε ο Στάλιν το 1938 προκειμένου να βάλει τη Γαλλία και τη Γερμανία σε μια αντιπαράθεση που σταδιακά θα εφθειρε και τις δύο χωρες βλ Telford Taylor, Munich, Doubleday, Garden City, New York, 1979, σελ 452-456 και Barry Posen, "Competing Images of the Soviet Union", World Politics, Vol 39, July 1938, σελ 579-604 Για τους στόχους της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής στη

κρίσιμη δεκαετία του 1930 βλέπε -inter alia- Barry Posen, Competing Images of the Soviet Union, op cit σελ 579-597 Επίσης Jonathan Haslam, The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe, 1933-1939, St Martin's Press, New York, 1984 και Mark Harrison, Soviet Planning in Peace and War, 1938-1945, Cambridge University Press, Cambridge, 1985 Για την Σοβιετική Ένωση ως ολοκληρωτικό, επεκτατικό κράτος βλ Jiri Hochman, The Soviet Union and the Failure of Collective Security, 1934-1938, Cornell University Press, New York, Ithaca, 1984

38 Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο A Taylor " ήταν αδιανόητο στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου να φανταστεί κάποιος τους Βρετανούς να προσφέρουν τις δυνάμεις τους προς υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης εναντίον της Γερμανίας ή από την άλλη πλευρά, τους Σοβιετικούς να προσφέρουν τις δικές τους δυνάμεις για την υπεράσπιση του status quo" Βλέπε A J Taylor, The Origins of the Second World War, Atheneum, New York, 1961, σελ 246-247

39 Βλ ειδικότερα Adam Ulam, Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy, 1917-1973, Praeger, 2nd ed , New York, 1974, σελ 266-279 και Alan Bullock, Hitler and Stalin Parallel Lines , Harper Collins, London, 1990, σελ 667-686

40 Ο Στάλιν φοβόταν ότι ένας εισβολέας θα εκμεταλλευόταν τις διάφορες εθνικότητες στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης στη περίπτωση που θα πραγματοποιείτο ένας πόλεμος στην Λευκορωσία και στην Ουκρανία. Σε μια τέτοια περίπτωση, ένας εμφύλιος πόλεμος ή μια εσωτερική επανάσταση αποτελούσαν πολύ πιθανά ενδεχόμενα βλ James D Morrow, "Arms versus Allies", op cit σελ 229

41 Σχετικά με την αύξηση των αμυντικών δαπανών της Σοβιετικής Ένωσης απο το 1938 μέχρι το 1940 (εκσυγχρονισμός και διπλασιασμός της συνολικής παραγωγής αεροπλάνων, αύξηση κατά ένα τέταρτο του αριθμού των αρμάτων μάχης, στρατολόγηση κλπ) βλ Albert Seaton, Stalin as Warlord, B T Batsford, London, 1976, σελ 89 Επίσης John Erickson, The Road to Stalingrad. Stalin's War with Germany, Weidenfeld and Nicholson, Vol 1, London, 1975 ειδικότερα σελ 15-24 και 237-246 σχετικά με τις αλλαγές στο αμυντικό δόγμα και την εκπαίδευση του Κόκκινου Στατού και σελ 32-37 και 62-65 σχετικά με την παραγωγή σύγχρονων αρμάτων και αεροπλάνων

ΜΕΡΟΣ Γ

Το Μέρος Γ της μελέτης θα ασχοληθεί με την εξέταση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας σε περίοδο ειρήνης (1936-1939) και σε περίοδο πολέμου (1939-1944) με βάση τις συστημικούς χαρακτήρα απειλές που αντιμετωπίζει το υπό εξέταση κράτος. Με άλλα λόγια, θα επιχειρηθεί στο μέρος αυτό η αναλυτική εξέταση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδύνατου κράτους με βάση το αναλυτικό υπόδειγμα το οποίο προτάθηκε στο θεωρητικό μέρος της παρουσίασης μελέτης.

Όπως θα διαπιστωθεί στα Κεφάλαια V και VI η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας -η οποία προσεγγίζεται με βάση την εμπειρική εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies)- κινείται μεταξύ της "Παθητικής Εξισορρόπησης" (Passive Balancing) και της Παθητικής Συμπραξης (Passive Bandwagoning). Με άλλα λόγια η Τουρκία θα υιοθετήσει κατά την εξεταζόμενη περίοδο εκείνες τις στρατηγικές συμπεριφορές οι οποίες θα της επιτρέψουν να επιλυσει το σημαντικό πρόβλημα ασφάλειας που αντιμετωπίζει είτε προσποριζόμενη προστασία από δυνατότερους συμμάχους και εξισορροπώντας τη δύναμη η οποία συνιστά την απειλή είτε συμπράττοντας με την απειλή χωρίς όμως ούτε η μια ούτε η άλλη επιλογή να συνεπάγονται και την παράλληλη, μείωση της αυτονομίας των κινήσεών της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά της Τουρκίας σε Περίοδο Ειρήνης (1936-1939)

Το πρώτο τμήμα του εμπειρικού μέρους της μελέτης μας καλύπτει την περίοδο από το 1936 (επανεξοπλισμός της Ρηνανίας από τα Χιτλερικά στρατεύματα) μέχρι και την γερμανική εισβολή στην Πολωνία (Σεπτέμβριος 1939) και συνακόλουθα την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Κατά την περίοδο αυτή -περίοδο ειρήνης αλλά με το στοιχείο της απειλής περισσότερο αισθητό (apparent) από κάθε άλλη φορά και τα

συννεφα του πολέμου να πυκνώνουν απειλητικά- τρεις σημαντικές θεματικές ενότητες (case-studies) αποτυπώνουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας και θα εξεταστούν στο κεφάλαιο αυτό Η Σύμβαση του Montreaux οι Διακηρυξεις Ειρήνης της Τουρκίας με τη Βρετανία και τη Γαλλία και η στρατηγική απάντηση της Τουρκίας στο Γερμανο-Σοβιετικό Συμφωνο Μη-Επίθεσης

1 Η Σύμβαση του Montreaux Κατευνασμός της Απειλής και Εκμετάλλευση των Αντιτιθεμένων Συμφερόντων

Ιστορική Αναδρομή

Το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ακολουθεί η ευθραστη Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου - 10 Αυγούστου 1920) -ευθραστη όσο και οι πορσελάνες των Σεβρών κατά την φράση γάλλου πολιτικού- η οποία δεν επικυρώθηκε και δεν τέθηκε σε ισχύ Για την οθωμανική αυτοκρατορία η Συνθήκη αυτή (η οποία υπεγράφη από τον Σουλτάνο Mehmed τον VI και δεν αναγνωρίστηκε από την εθνικιστική κυβέρνηση του Kemal Ataturk) συνεπάγεται διάλυση και διαμελισμό ενώ από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων απετέλεσε θρίαμβο του αποικιακού ή νεο-αποικιακού πνεύματος Όσον αφορά ειδικότερα στο καθεστώς των Στενών της Μαυρης Θάλασσας, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις εξασφάλισαν ελεύθερη ναυσιπλοία και αεροπλοία στα Στενά και ουσιαστικά δημιούργησαν καθεστώς διεθνούς ελέγχου στη περιοχή (Κράτος των Στενων)

Όμως μέσα στα επόμενα δυο κιάλας χρόνια η ισορροπία των δυνάμεων αλλάζει λόγω της εμπέδωσης της σοβιετικής κυριαρχίας στο εσωτερικό αλλά και εξαιτίας της ανάδειξης μίας περισσότερο ισχυρής Τουρκίας υπό την ηγεσία του Kemal Ataturk ⁴² Ο τελευταίος δεν διστάζει να προχωρήσει σε συμμαχία με την Σοβιετική Ένωση (Μάρτης 1921), μία συμμαχία η οποία έχει ιδιαίτερη χρησιμότητα και σημασία λόγω των αντιτιθέμενων προσεγγίσεων από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων όσον αφορά στο καθεστώς των Στενών Η αρχική μάλιστα συμμαχία της Τουρκίας με την Σοβιετική

Ενωση ενισχυεται λίγο αργότερα μέσω μυστικών συμφωνιών της Τουρκίας με την Γαλλία (21/10/1921) και την Ιταλία (24/4/1922), με αποτέλεσμα την απομόνωση της Μεγάλης Βρετανίας η οποία δεν διαθέτει ούτε την δυναμη αλλά ούτε και την αποφασιστικότητα να επιβάλει την Συνθήκη των Σεβρών

Όπως είναι επόμενο, τα πράγματα θα οδηγηθούν σε μία νέα συμφωνία, την Ανακωχή των Μουδανιών (Οκτώβριος 1922) η οποία υπογράφεται από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις την Τουρκία και την Ελλάδα και η οποία αποτελεί τον προάγγελο της Συνθήκης της Λωζάννης⁴³ Η τουρκική κυριαρχία στην ευρωπαϊκή πλευρά των Στενών επανακτάται (μέχρι την Ανδριανουπολη στα βόρεια και τον ποταμό Maritza στα δυτικά) ενώ η άμεση απειλή για την ασφάλεια της Κωνσταντινουπολης απομακρυνεται Παιει βεβαίως, η Κοινή Συμμαχική κυριαρχία στα Στενά αλλά η συνεχιζόμενη παρουσία και η περαιτέρω ενίσχυση των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων που σταθμευουν στην Κωνσταντινουπολη κατά την διάρκεια των εργασιων της Συνθήκης της Λωζάννης που θα ακολουθήσει λίγο αργότερα, επιτρέπουν στον επικεφαλής της Βρετανικής αντιπροσωπείας να διατηρήσει και να εγγυηθεί τελικά την ελευθερη διέλευση όλων των πλοίων των Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων από τα Στενά Μια διέλευση η οποία είχε εγκαθιδρυθεί ήδη με την Συνθήκη των Σεβρων

Καθώς η Σοβιετική Ενωση επιθυμεί, αντίθετα από την Μεγάλη Βρετανία, το κλείσιμο των Στενών ο Ataturk διαπιστώνει ότι του προσφέρεται η ευκαιρία εκμετάλλευσης των αντιτιθέμενων συμφερόντων και χωρίς καθυστέρηση επιχειρεί να αναγάγει τη Συνθήκη της Λωζάννης σε “συμφωνία συμβιβασμό” (compromise treaty) των αντιτιθέμενων συμφερόντων των δυο Μεγάλων Δυνάμεων Η Συνθήκη της Λωζάννης μπορεί να εκληφθεί τόσο ως επιτυχία της Μεγάλης Βρετανίας να απομακρυνει την Τουρκία από τη Σοβιετική Ενωση αλλά και ως επιτυχία της ίδιας της Τουρκίας να αποφυγει εξάρτηση από τη Σοβιετική Ενωση⁴⁴

Οι Διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης

Για την Τουρκία, η διαφορά ανάμεσα στη Συνθήκη των Σεβρών και την Συνθήκη της Λωζάννης ήταν περίπου όσο η νυχτα με την ημέρα. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχτεί ότι η Τουρκική Δημοκρατία (ακολουθεί η ανακήρυξη της Δημοκρατίας έναν μήνα μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης και η προώθηση μιας σειράς ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων) γεννήθηκε μέσα από αυτή την Συνθήκη.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο καθεστώς των Στενών η Συνθήκη της Λωζάννης (Νοέμβριος 1922 - Ιουλίου 1923) προέβλεπε

i) Για τα Εμπορικά Πλοία

Αν η Τουρκία ήταν ουδέτερη, πλήρη ελευθερία διέλευσης από τα Στενά. Αν η Τουρκία ήταν εμπόλεμο μέρος, ελευθερία διέλευσης για τα πλοία των χωρών που θα ήταν ουδέτερες στον πόλεμο, καθώς και ελευθερή διέλευση στον αέρα για τα μη-στρατιωτικά αεροσκάφη, εάν αυτά, βεβαίως, δεν βοηθούν τον εχθρό μέσω της μεταφοράς οπλισμού, πολεμοφοδίων κ.ά.

ii) Για τα Πολεμικά Πλοία

α) Σε περίοδο ειρήνης. Ελευθερία διέλευσης υπό τον όρο ότι καμμία Μεγάλη Δυναμική δεν θα έστελνε στη Μαυρή Θάλασσα δύναμη σκαφών μεγαλύτερη από τη δύναμη των πολεμικών πλοίων που είχε στη διάθεσή της κάποια από τις παράκτιες χώρες (η διάταξη στο σημείο αυτό φωτογράφιζε την Σοβιετική Ένωση). Οι Μεγάλες Δυνάμεις, πάντως, διατηρούσαν το δικαίωμα να στέλνουν στη Μαυρή Θάλασσα όποτε το επιθυμούσαν δύναμη πολεμικών σκαφών η οποία όμως δεν θα ήταν μεγαλύτερη από τρία πλοία και με κανένα πλοίο μεγαλύτερο (από πλευράς εκτοπίσματος) των 10 000 τόνων.

β) Σε περίοδο πολέμου. Αν η Τουρκία ήταν ουδέτερη, ίσχυαν ακριβώς οι ίδιοι κανόνες και περιορισμοί μόνον όσον αφορά στα πλοία των χωρών που θα ήταν ουδέτερες στον πόλεμο. Τέλος, αν η Τουρκία ήταν εμπόλεμο μέρος, επιτρέπεται,

συμφωνα με τους ίδιους όρους και περιορισμούς, η ελευθερη διέλευση από τα Στενά μόνον των πλοίων που ανήκαν σε ουδέτερες χώρες (αναλαμβάνοντας τα ίδια τον κίνδυνο που συνεπάγετο η διέλευσή τους από τα Στενά)

Επίσης iii) όσον αφορά στις Εγγυήσεις, η Συνθήκη προέβλεπε την συσταση μιας *Διεθνους Επιτροπής για τα Στενά*, ο ρόλος της οποίας εντοπιζετο στην εποπτεία και τη διασφάλιση των νέων κανόνων που αφορουσαν στη λειτουργία των Στενών καθώς και στο διακανονισμό της διέλευσης των πολεμικών πλοίων και αεροσκαφών. Μέλη της επιτροπής υπό την προεδρία τουρκου αντιπροσώπου ήταν τα συμβαλλόμενα στην Συνθήκη κράτη, δηλαδή η Γαλλία, η Βρετανία, η Ιαπωνία, η Ιταλία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία η Σοβιετική Ένωση και το Βασίλειο των Κροατών, Σέρβων και Σλοβένων (αν και αρνήθηκε να υπογράψει την Συνθήκη λόγω διαφορών του με την Τουρκία που αφορουσαν στο Οθωμανικό Δημόσιο Χρέος της τελευταίας) ενώ οι ΗΠΑ είχαν το δικαίωμα να αποστείλουν έναν αντιπρόσωπο στην Επιτροπή. Επίσης, σε περίπτωση απειλής της ελευθερης διέλευσης των Στενών ή της ασφάλειας των αποστρατικοποιημένων περιοχών οι συμβαλλόμενες Μεγάλες Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία) ανελάμβαναν την αντιμετώπιση της απειλής με κάθε μέσο το οποίο θα έκρινε σκόπιμο για την περίπτωση το Συμβουλιο της Κοινωνίας των Εθνών⁴⁵

Αναμφίβολα, το σημαντικότερο νέο δεδομένο που προέκυψε από την Συνθήκη της Λωζάννης για την Τουρκία, αφορουσε στην υποχρέωση από μέρους της για την αποστρατικοποίηση ολόκληρης της περιοχής των Στενών (και της ευρωπαϊκής πλευράς των Δαρδανελλίων και της της ασιατικής του Βοσπόρου), των νησιών της Θάλασσας του Μαρμαρά και όλων των τουρκικών -και ελληνικών- νησιών στον ευρύτερο χώρο των Στενών όπου η Τουρκία είχε το δικαίωμα να διατηρήσει, μόνον δυνάμεις αστυνομίας και χωροφυλακής

Στη Λωζάννη τόσο η Σοβιετική Ένωση όσο και η Μεγάλη Βρετανία προσήλθαν με θέσεις σαφώς διαφορετικές αν όχι εντελώς αντίθετες από εκείνες τις οποίες ιστορικά

προέβλεπαν όσον αφορά στο καθεστώς των Στενών Η Σοβιετική Ένωση επιθυμούσε το κλείσιμο των Στενών σε όλα τα πλοία (εμπορικά και πολεμικά) όλων των Μεγάλων Δυνάμεων Η Βρετανία, αντίθετα, τάσσετο υπέρ της ελευθερης, χωρίς κανένα περιορισμό, διέλευσης των πλοίων όλων των Μεγάλων Δυνάμεων -παράκτιων και μη- σε βάση πλήρους ισοτιμίας Το τελικό κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης δεν αποτελεί παρά ένα συμβιβασμό (compromise) των δυο αυτών διαφορετικών στρατηγικών προτιμήσεων της Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης Πιο συγκεκριμένα, η Συνθήκη της Λωζάννης προέβλεπε πλήρη ελευθερία στη διέλευση των εμπορικών και πολεμικών πλοίων ενώ μέσω συγκεκριμένων όρων διασφαλιζόταν η κυριαρχία των κρατών της Μαυρης Θάλασσας

Σοβιετικές Επιφυλάξεις και Δυσαρέσκειες

Οι όροι και οι περιορισμοί που τέθηκαν με τη Συνθήκη της Λωζάννης δεν ικανοποίησαν τη Σοβιετική Ένωση η οποία μέσω του αντιπροσώπου της Chicherin διαμαρτυρήθηκε και αρνήθηκε να επικυρώσει τη Συνθήκη Όπως τονίστηκε παραπάνω η Σοβιετική Ένωση επιθυμούσε τα Στενά να παραμείνουν κλειστά για όλα τα πολεμικά πλοία σε περίοδο ειρήνης ενώ η Συνθήκη της Λωζάννης επέτρεπε τη διέλευση -σε περίοδο ειρήνης- ενός περιορισμένου αριθμου πολεμικών πλοίων των μη-παράκτιων Μεγάλων Δυνάμεων υπό το όρο ότι δεν θα είχαν εκτόπισμα μεγαλύτερο από 10 000 τόνους Επέτρεπε, επίσης, την χωρίς περιορισμούς είσοδό τους στα Στενά σε περίοδο πολέμου Αυτή η ρυθμιση υποχρέωνε έμμεσα την Σοβιετική Ένωση η οποία στη περίοδο αυτή είχε ένα μικρό πολεμικό στόλο να προχωρήσει -επιβαρυνοντας τον προϋπολογισμό της με τεράστια έξοδα σε μια περίοδο οικονομικής στενότητας- στη κατασκευή ενός σαφώς μεγαλύτερου πολεμικού στόλου⁴⁶

Η Σοβιετική Ένωση ανησυχούσε ακόμη για την πιθανότητα αεροπορικής επίθεσης την οποία θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν αεροσκάφη που θα

εξορμούσαν από βάσεις στη Μαυρη Θάλασσα εναντίον των πετρελαιοπηγών του Baku ενώ ο σοβαρότερος φόβος της εντοπιζέτο στους κινδύνους που εγκυμονούσε για την ασφάλειά της το άνοιγμα των Στενών στα πολεμικά πλοία των μη-παράκτιων χωρών

Πιο συγκεκριμένα, η Σοβιετική Ένωση ανησυχούσε για το ενδεχόμενο να αντιμετωπίσει όχι μία Μεγάλη Δυναμη (αφού η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο δεν υφίστατο λόγω της διάταξης της Συνθήκης που απαγόρευε σε μία Μεγάλη Δυναμη να στείλει πολεμικό στόλο μεγαλύτερο από εκείνον που διέθετε εκείνη την περίοδο η Ρωσία) αλλά έναν συνδυασμό εχθρικών δυνάμεων (όπως εκείνον στα 1919) Κατά συνέπεια η Σοβιετική Ένωση ανέμενε τη βοήθεια της Τουρκίας στηριζόμενη τόσο στην πρόσφατη μεταξύ τους συμμαχία όσο και στη βεβαιότητα ότι το κλείσιμο των Στενών θα συνεισέφερε στην ασφάλεια της Κωνσταντινουπόλης Όμως η Τουρκία δεν ανταποκρίθηκε στις σοβιετικές προσμονές

Θα πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι, όσον αφορά στις σχέσεις των δυο όμορων χωρών, συγκεκριμένοι λόγοι συνηγορούσαν σε μία τουρκο-σοβιετική προσέγγιση μέχρι και τη διαπίστωση των διαφορών των δυο χωρών στη Λωζάννη Οι λόγοι αυτοί εντοπιζόνταν -μεταξύ άλλων- στο γεγονός ότι καμμία από τις δυο χώρες δεν ήταν μέλος της ΚτΕ στην αντίληψη που ήταν διάχυτη στη διεθνή σκηνή του μεσοπολέμου, ότι και οι δυο χώρες αποτελούσαν τους παρίες της Ευρώπης καθώς και σε ένα αίσθημα απειλής που βίωναν και οι δυο χώρες από τον δυτικό ιμπεριαλισμό Οι πραγματικότητες αυτές οδήγησαν στην ανάπτυξη επίσημων φιλικών σχέσεων ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και την Τουρκία, όπως για παράδειγμα τη Συμφωνία Φιλίας τον Δεκέμβριο του 1925 (στην περίοδο της Αγγλοτουρκικής διαμάχης για το Ιράκ) η οποία ανανεώθηκε τον Ιούλιο του 1930 Όμως πρέπει στο σημείο αυτό, να τονιστεί ότι η Τουρκία δεν προσδέθηκε ποτέ στο άρμα της Σοβιετικής Ένωσης αλλά επέτυχε μέχρι και την εξεταζόμενη περίοδο της αναθεώρησης της Συνθήκης της Λωζάννης να επιλυσει

σημαντικά προβλήματα προχωρώντας μέσω συγκεκριμένων διμερών συμφωνιών σε επαναπροσέγγιση (rapproachment) με τις Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις ⁴⁷

Η ενεργός αυτή διπλωματική παρουσία και κινητικότητα της Τουρκίας καρποφόρησε στις αρχές της δεκαετίας του 1930 καθιστώντας την Τουρκία μέλος της Κοινωνίας των Εθνών (1932) θέτοντας ένα τέλος και σε μία ανώμαλη κατάσταση η οποία ίσχυε μέχρι τότε όπου η Προεδρία της Επιτροπής για τα Στενά (ενός συστατικού οργάνου της ΚτΕ) ασκείτο από μία χώρα η οποία δεν ήταν μέλος της Κοινωνίας των Εθνών

Η Τουρκία επιθυμούσε διακαώς, όπως είναι φυσικό, σε όλη αυτή την περίοδο την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης και τον πλήρη έλεγχο των Στενών Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω η αναθεώρηση αυτή κατέστη εφικτή μόλις στα 1936 όταν η τουρκική κυβέρνηση κατάφερε να προωθήσει το ζήτημα της στρατικοποίησης των Στενών μέσα σε ένα διεθνές κλίμα το οποίο ήταν ώριμο να δεχθεί και να επιτρέψει την καρποφορία τέτοιων αιτημάτων και πρωτοβουλιών από την πλευρά των μικρών και αδυνατων κρατών

Παλαιές και Νέες Απειλές

Στη δεκαετία του 1930 η απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας προέρχεται από τις αναθεωρητικές φιλοδοξίες της Βουλγαρίας και -κυρίως- της Ιταλίας Οι βλέψεις της τελευταίας στο ανατολικό μέρος της Ανατολίας στο άμεσο παρελθόν (κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου) κάθε άλλο παρά έχουν ξεχαστεί Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η Τουρκία καθίσταται μέλος στις 9 Φεβρουαρίου 1934 της Βαλκανικής Αντάντ (Balkan Entente), στην οποία συμμετέχουν ακόμη η Γιουγκοσλαβία η Ελλάδα και η Ρουμανία Οι υπογράφωντες την αμυντική αυτή συμμαχία ανέλαβαν την προστασία των βαλκανικών συνόρων και τη μεταξύ τους διαβουλεύση για την ανάληψη κοινής δράσης σε περίπτωση απειλής της ειρήνης στην περιοχή ⁴⁸

Αλλά και ο ίδιος ο Ιταλός δικτάτορας Mussolini δεν είναι φειδωλός στις δηλώσεις του στα μέσα της ίδιας δεκαετίας για την ανάγκη επέκτασης του ζωτικού χώρου της Ιταλίας (Mare Nostrum) και την αναθεώρηση του status quo στη Μεσόγειο (χώρο στο οποίο παραδοσιακά κυριαρχεί η Μεγάλη Βρετανία), ενώ η Ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία και η στρατικοποίηση των Δωδεκανήσων στα 1935 αυξάνει δραματικά το αίσθημα απειλής στην Τουρκία⁴⁹

Έτσι στα μέσα Μαρτίου του 1936 η διεθνής κατάσταση, η οποία υποχρέωνε τις Δυτικές δυνάμεις να αποθαρρύνουν τις τουρκικές αιτιάσεις για επανεξοπλισμό των Στενών και αναθεώρηση της συνθήκης της Λωζάννης, είχε ολοκληρωτικά μεταβληθεί από δυο κυρίως γεγονότα α) την επιτυχημένη ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία το 1935 κατά παράβαση των αρχών της Κοινωνίας των Εθνών και β) τον γερμανικό επανεξοπλισμό της αποστρατικοποιημένης ζώνης της περιοχής της Ρηνανίας τον Μάρτιο του 1936, κατά παράβαση των Συνθηκών των Βερσαλιών και του Locarno

Η νέα εικόνα που παρουσίαζε η διεθνής σκηνή αντικατόπτριζε την πλήρη αποτυχία του παγκόσμιου συλλογικού συστήματος ασφάλειας, πάνω στο οποίο οι οραματιστές της Κοινωνίας των Εθνών είχαν οικοδομήσει την σταθερότητα και την ειρήνη του μεταπολεμικού κόσμου. Σε ένα τέτοιο ασταθές διεθνές περιβάλλον τα μικρά κράτη όπως η Τουρκία βρίσκονταν εκτεθειμένα στις ορέξεις ισχυρών μεγάλων δυνάμεων που εμφορούντο από στόχους αλλαγής του υφισταμένου status quo και επέκτασης των κρατικών τους συνόρων

Πρέπει να επισημανθεί, ότι η Τουρκία αισθάνεται ήδη από τα 1934, ιδιαίτερα ανήσυχη από δυο συγκεκριμένες εξελίξεις κατά πρώτο λόγο, από την πρόσφατη επαναπροσέγγιση της αναθεωρητικής Βουλγαρίας με την Γιουγκοσλαβία επαναπροσέγγιση η οποία δημιουργούσε μία εν δυνάμει απειλή στα συνορά της στην Θράκη και κατά δεύτερο λόγο και σπουδαιότερο, από τις ιταλικές βλέψεις στην Ανατολία οι οποίες περιέχονται στον λόγο του Ιταλού δικτάτορα το Μάρτιο του 1934 στον

οποίο γινόταν αναφορά στα “ιστορικά συμφέροντα της Ιταλίας στην Ασία και την Αφρική”⁵⁰

Οι ιταλικές διαβεβαιώσεις, ότι ο λόγος του Mussolini δεν αφορούσε την Τουρκία (την οποία η Ιταλία θεωρούσε ως μία από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις) δεν επαρκούν για να καθησυχάσουν την τελευταία στην οποία ο λόγος του ιταλού δικτάτορα δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να υπενθυμίζει με τον πιο ψυχρό τρόπο ότι, παρά την Ιταλο-Τουρκική Συμφωνία του 1928 -η οποία ανανεώθηκε και πάλι το 1932- η Ιταλία κάθε άλλο παρά παραιτήθηκε από τις επιδιώξεις της στην Ανατολία⁵¹ Έτσι, οι επίσημες Τουρκο-Ιταλικές σχέσεις διακόπτονται από το 1935, μετά την ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία και τον επανεξοπλισμό των Δωδεκανήσων από την Ιταλία

Η Ευκαιρία Αναθεώρησης της Συνθήκης της Λωζάννης

Η τουρκική κυβέρνηση αποφασίζει, μετά τη δραματική αυτή αλλαγή στη διεθνή σκηνή, να θέσει ζήτημα αναθεώρησης της Συνθήκης της Λωζάννης με ειρηνικά και νόμιμα μέσα Προς τούτο, φροντίζει κατ'αρχάς να προκαταλάβει τους εκπροσώπους των Δυτικών Δυνάμεων που συμμετέχουν στην ειδική συνεδρίαση του Συμβουλίου της ΚτΕ (η Τουρκία είναι μέλος του από το 1934) στο Λονδίνο καθώς εγείρει άτυπα το ζήτημα εξέτασης από το Συμβούλιο της ΚτΕ της διεθνούς κατάστασης όπως η τελευταία έχει διαμορφωθεί μετά τον επανεξοπλισμό της αποστρατικοποιημένης ζώνης της Ρηνανίας από τα γερμανικά στρατεύματα Στις 10 Απριλίου του 1936 μετά από έγκριση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ο Τούρκος ΥΠΕΞ Rustu Aras αποστέλει και τυπικά στις κυβερνήσεις των κρατών που είχαν συνυπογράψει τη Συνθήκη της Λωζάννης το επίσημο αίτημα-ειδοποίηση (Note) της Τουρκίας με το οποίο ζητούσε να συμφωνήσουν τα κράτη αυτά⁵² στην αναθεώρηση των διατάξεων της Συνθήκης που αφορούσαν στο ζήτημα της αποστρατικοποίησης των Στενών

Η απειλή την οποία αισθανόταν η Τουρκία από την αναθεωρητική Ιταλία είναι ανάγλυφη στην τουρκική ειδοποίηση (Note) Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται σε αυτή Η κατάσταση στη Μαυρη Θάλασσα δεν είναι ανησυχητική αλλά το στοιχείο της αβεβαιότητας αυξάνεται συνεχώς στη Μεσόγειο⁵³

Η τουρκική ειδοποίηση αντικατοπτρίζει με σαφή τρόπο τις επιδιώξεις της χώρας στο νέο διεθνές περιβάλλον Κατ'αρχάς κάνει λόγο για τις ραγδαίες αλλαγές που μεταμόρφωσαν το ευρωπαϊκό περιβάλλον ασφαλείας από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης και εντευθεν προκειμένου να καταδειχτεί το ευλογο των επιχειρημάτων της τουρκικής πρωτοβουλίας ώστε να ληφθούν τα αναγκαία διεθνή μέτρα τα οποία θα εξασφάλιζαν τόσο το απαραβίαστο των συνόρων της Τουρκίας όσο και την εμπορική ναυσιπλοία ανάμεσα στη Μεσόγειο και τη Μαυρη Θάλασσα

Είναι ενδιαφέρον ότι το κείμενο της τουρκικής ειδοποίησης τελείωνε α) με την υπενθυμηση για την αταλάντευτη πίστη της Τουρκίας στις δεσμευσεις που είχε αναλάβει διεθνώς β) με το αίτημά της όπως η προτεινόμενη από την ίδια αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης πραγματοποιηθεί στο άμεσο μέλλον⁵⁴ και γ) με την "έμμεση απειλή" ότι εάν το αίτημά της δεν ικανοποιηθεί ενδεχομένως να αναλάβει η ίδια την ευθυνη να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες

Το Οπλοστάσιο των Επιχειρημάτων

Πρέπει να επισημανθεί ότι το τουρκικό αίτημα για επανεξοπλισμό των Στενών και αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923 βασίστηκε σε μία σειρά από λόγους οι οποίοι έτυχαν της αποδοχής τόσο των αναθεωρητικων δυνάμεων της εποχής όσο και των υποστηρικτών του status quo Πιο συγκεκριμένα το τουρκικό αίτημα βασίστηκε

α) στη διάχυτη σε ολόκληρη την Ευρώπη αίσθηση *αναξιοπιστίας* όσον αφορά στην ικανότητα της Κοινωνίας των Εθνών να εγγυηθεί την ασφάλεια των μικρων και

αδυνατων κρατών από τις αρπακτικές διαθέσεις των μεγάλων και ισχυρών (η αδυναμία από μέρους της ΚτΕ όσον αφορά στη περίπτωση της ιταλικής εισβολής στην Αιθιοπία και στον επανεξοπλισμό των Δωδεκανήσων από την Ιταλία αποτελούσε τον πιο ισχυρό λόγο νομιμοποίησης της θέσης αυτής)

β) στη συνεχιζόμενη και συνεχώς εντεινόμενη, παρά τα ευχολόγια της ΚτΕ για αφοπλισμό, *τάση* των κρατών για επανεξοπλισμό τόσο στον αέρα όσο και στη θάλασσα

γ) στη διαπίστωση ότι η αποτυχία της ΚτΕ να ελέγξει την ιταλική επιθετικότητα στη Αβησσυνία είχε αποδείξει ότι οι *εγγυήσεις συλλογικής ασφάλειας* λειτουργούσαν εξαιρετικά *αργά* και μάλλον *καθυστερημένα* όσον αφορά στην προστασία που ήταν ικανές να προσφέρουν σε ένα αδυνατο κράτος σε περίπτωση ξαφνικής επίθεσης από μία ισχυρή δυναμη

δ) στο γεγονός ότι η *εγγύηση των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων* (από τις χώρες που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη της Λωζάννης) *δεν μπορούσε πλέον να λειτουργήσει* καθώς η μία από αυτές δηλαδή η Ιταλία βρισκόταν σε συγκρουση με τις άλλες δυο, δηλαδή τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία ενώ η τέταρτη δηλαδή η Ιαπωνία είχε ήδη αποσυρθεί από την ΚτΕ καθώς και από κάθε ενεργό συμμετοχή στις ευρωπαϊκές υποθέσεις

ε) στη θέση ότι η Συνθήκη της Λωζάννης δεν έδινε -μέσω συγκεκριμένης διάταξης- το δικαίωμα στη Τουρκία να λάβει *μέτρα σε περίπτωση απειλής κατά της ασφάλειάς της* παρά μόνον αφού -σύμφωνα με το Άρθρο 9- ο πόλεμος είχε ήδη ξεσπάσει. Η συγκεκριμένη παράλειψη, όπως η μοίρα της Αβησσυνίας είχε αποδείξει ήταν -σύμφωνα με την τουρκική θέση- καθοριστική για την ασφάλεια ενός μικρού κράτους

Τέλος στ) στη θέση ότι ο πρόσφατος επανεξοπλισμός των Δωδεκανήσων από την *Ιταλία* συνιστούσε *άμεση απειλή* για την ασφάλεια της χώρας στην πλέον, μάλιστα τρωτή και αδυναμη πλευρά της⁵⁵

Δεν είναι ευκολο να υποστηριχτεί με βεβαιότητα εάν -και σε ποιό βαθμό- η τουρκική κυβέρνηση ήταν ειλικρινής όσον αφορά στο αίτημά της για αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης και κατά πόσον το αίτημα αυτό αντανάκλουσε την καλή πίστη της τελευταίας. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι τα επιχειρήματα της τουρκικής πλευράς όσον αφορά στη χειροτέρευση του κλίματος στην Ευρώπη καθώς και στον φόβο που προκαλούσαν σε αυτήν οι ιταλικές κινήσεις, δηλώσεις και πρωτοβουλίες δεν ήταν καθόλου δυσκολο ουτε να αμφισβητηθουν αλλά ουτε και να μη γίνουν αποδεκτά από τις χώρες προς τις οποίες απευθυνετο η τουρκική ειδοποίηση⁵⁶. Δεν ήταν άλλωστε τυχαία η τουρκική ζέση και ετοιμότητα να αποδεχτεί τη βρετανική πρόταση τον Ιανουάριο του 1936 για έναν Μεσογειακό ναυτικό διακανονισμό (τυπου Locarno) που θα εξασφάλιζε τον περιορισμό των ιταλικών φιλοδοξιών στη περιοχή⁵⁷.

Η Διεθνής Ανταπόκριση στο Τουρκικό Αίτημα

Το τουρκικό αίτημα για αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης συνάντησε την θετική ανταπόκριση του συνόλου των ευρωπαϊκών δυνάμεων πλην της αναθεωρητικής Ιταλίας. Η Σοβιετική Ένωση παραμένοντας συνεπής στη θέση της υποστήριξε το τουρκικό αίτημα πεπεισμένη ότι η προτεινόμενη νέα διάσκεψη για την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης θα της προσέφερε μια εξαιρετική ευκαιρία να πιέσει για την αναθεώρηση του καθεστώτος των Στενών προς την κατεύθυνση η οποία θα εξυπηρετούσε τα δικά της συμφέροντα. Βρετανία και Γαλλία συμφώνησαν επίσης για διαφορετικούς όμως λόγους η κάθε μία. Η Βρετανία, δεν μπορούσε πλέον να είναι αντίθετη σε επανεξοπλισμό των Στενών από την Τουρκία με την δικαιολογία ότι μια τέτοια πρωτοβουλία θα δικαιολογούσε παρόμοια κίνηση από τη Γερμανία στη Ρηνανία. Επιπρόσθετα η νέα ισορροπία δυνάμεων που είχε διαμορφωθεί στη Μεσόγειο μετά την Ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία έθετε επιτακτικά για την Βρετανία το ζήτημα ευρεσης νέων συμμάχων και βέβαια η Τουρκία αποτελούσε μια πρώτης τάξεως επιλογή. Η

Γαλλία επίσης πίστευε ότι η στρατικοποίηση των Στενών από την Τουρκία θα σήμαινε αύξηση της σοβιετικής επιρροής στη Μεσόγειο, εξέλιξη η οποία θα ενδυνάμωνε την αξία του Γαλλο-Σοβιετικού Συμφώνου

Θετική ανταπόκριση βρήκε η Τουρκική πρωτοβουλία και από τα βαλκανικά κράτη-συμμάχους της στη Βαλκανική Αντάντ. Για την Ελλάδα η με οιονδήποτε τρόπο ενίσχυση της ασφάλειας της Τουρκίας συνεπάγετο και ενίσχυση της δικής της ασφάλειας, ενώ σε περίπτωση στρατικοποίησης των Στενών νομιμοποιείτο και η ελληνική κυβέρνηση να εξοπλίσει τα ελληνικά νησιά Λήμνο και Σαμοθράκη τα οποία είχαν αποστρατικοποιηθεί με βάση τις ίδιες διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης που ρυθμίζαν και το καθεστώς των Στενών. Η Γιουγκοσλαβία η οποία δεν είχε υπογράψει την Συνθήκη της Λωζάννης, μοιραζόταν και αυτή την ελληνική στρατηγική εκτίμηση για αύξηση της ασφάλειας της χώρας στο βαθμό που θα ενισχυετο η τουρκική ασφάλεια αλλά επιθυμούσε παράλληλα, να μην καταστεί η Μαυρή Θάλασσα μια "τουρκο-σοβιετική λίμνη". Για τη Βουλγαρία, η οποία δεν συμμετείχε στο Βαλκανικό Συμφωνο, το τουρκικό αίτημα για επανεξοπλισμό των Στενών θα μπορούσε να αποτελέσει πρώτης τάξεως νομιμοποίηση δικών της πρωτοβουλιών και αιτημάτων στην κατεύθυνση της αναθεώρησης τόσο της Συνθήκης του Neuilly όσο και του "δικαιώματός της" για έξοδο όχι μόνον οικονομική αλλά και εδαφική στο Αιγαίο. Τέλος η Ρουμανία παρά το γεγονός ότι δεν είχε ξεχάσει τα σοβαρά προβλήματα που είχε δημιουργήσει το κλείσιμο των Στενών από την Τουρκία κατά τον πόλεμο του 1914-1918 εν τούτοις στη συγκεκριμένη περίοδο, είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση και ήταν συμμαχος της Τουρκίας στη Βαλκανική Αντάντ.

Μάλιστα οι απόψεις και οι θέσεις των βαλκανικών κρατών όσον αφορά στη τουρκική πρωτοβουλία συνοψίστηκαν στη κοινή ανακοίνωσή τους μετά το πέρας της συνάντησης των κρατών της Βαλκανικής Αντάντ στο Βελιγράδι στις 4 Μαΐου του ίδιου χρόνου. Συμφωνά με την ανακοίνωση αυτή οι βαλκανικές χώρες συμφωνούσαν να

υποστηρίξουν το τουρκικό αίτημα με την προϋπόθεση ότι η Τουρκία θα τις συμβουλευετο προτού αποφασίσει το κλείσιμο των Στενών σε περίοδο πολέμου καθώς και ότι θα πραγματοποιείτο, σε αυτή την περίπτωση συνάντηση όλων των βαλκανικών κρατών προκειμένου να λάβουν από κοινού τα κατάλληλα μέτρα

Εν τω μεταξύ, η Ιαπωνία, της οποίας η αποχώρηση από τις ευρωπαϊκές υποθέσεις αποτελούσε και έναν από τους λόγους της τουρκικής πρωτοβουλίας για την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης έκανε γνωστή στη τουρκική κυβέρνηση τον αποδοχή *in principle* του αιτήματός της. Επίσης, υπέρ της τουρκικής πρωτοβουλίας τάχθηκε, μέσω δημοσιευμάτων στον ημερήσιο τυπο, και η Γερμανία, η οποία θεωρούσε ως μεγάλης σημασίας ζήτημα την αναθεώρηση του καθεστώτος των Στενών λόγω του status που είχε ως ναυτική, πλέον δύναμη αλλά και εξαιτίας της αυξανόμενης χρήσης από μέρους της του Δουναβη ως οικονομικής διεξόδου (outlet). Ακόμη, η Γερμανία υποστήριξε την τουρκική πρωτοβουλία καθώς την εξετίμησε και ως συνέχιση της δικής της πολιτικής απόρριψης “συγκεκριμένων αντιλήψεων ασφαλείας” και υιοθέτησης νέων πρακτικών πρωτοβουλιών⁵⁸

Η διαφορά, βεβαίως με τη Γερμανία είναι ότι η Τουρκία αποφάσισε την αναθεώρηση υφισταμένης διεθνούς συνθήκης με ειρηνικά και νόμιμα μέσα και όχι επιλέγοντας πολιτικές που θα έφερναν τις άλλες χώρες -μικρές και μεγάλες- ενωπίον ενός τετελεσμένου γεγονότος (fait accompli). Αυτός άλλωστε, ήταν και ο λόγος που το τουρκικό αίτημα έγινε αποδεκτό από τις δυνάμεις που ήταν υπέρ της διατήρησης του μεταπολεμικού status quo. Πραγματικά, όπως έχει ευστοχα παρατηρηθεί η τουρκική διπλωματία επέτυχε την υποστήριξη των Αναθεωρητικών Δυνάμεων της εποχής λόγω του στόχου (end) [αναθεώρηση υφισταμένης συνθήκης] τον οποίο επεδίωκε και την υποστήριξη των Δυνάμεων του Status Quo λόγω των μέσων (means) [ειρηνικά και νόμιμα μέσα] τα οποία χρησιμοποίησε προκειμένου να επιτύχει τον στόχο αυτό

Οι Συζητήσεις στο Montreaux

Πρέπει να επισημανθεί, ότι οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο Montreaux⁵⁹ για την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης χωρίζονται χρονικά σε δυο περιόδους. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου (22-25 Ιουνίου 1936) συζητήθηκε το προσχέδιο (draft) που περιείχε τις τουρκικές προτάσεις το οποίο είχε προετοιμαστεί πριν από την Διάσκεψη και το οποίο έγινε ομόφωνα δεκτό ως βάση για τις συζητήσεις που ακολούθησαν. Κατά την διάρκεια της δεύτερης περιόδου (6 - 28 Ιουλίου 1936) συζητήθηκε το προσχέδιο που υπέβαλε η βρετανική αντιπροσωπεία και το οποίο περιείχε σημαντικές διορθωτικές παρεμβάσεις στο αρχικό τουρκικό κείμενο.

Βεβαίως, η άρθρο προς άρθρο εξέταση των δυο προσχεδίων (drafts) θα προέβαλε με ανάγλυφο τρόπο τις ειδικότερες επιδιώξεις και στόχους της τουρκικής και βρετανικής αντιπροσωπείας στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο αλλά, παράλληλα θα επιβάρυνε την εξέταση του συγκεκριμένου ζητήματος με ειδικές νομικού χαρακτήρα λεπτομέρειες. Στις γραμμές που ακολουθούν, θα επιχειρηθεί να δοθεί μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα των βασικών στόχων και επιδιώξεων -κυρίως- των Μεγάλων Δυνάμεων που συμμετείχαν στη Διάσκεψη του Montreaux να παρουσιαστούν τα ειδικότερα οφέλη που προέκυψαν για την Τουρκία από την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης καθώς και, το σπουδαιότερο, να διαφανουν οι πολιτικές στρατηγικές επιλογές του υπό εξέταση κράτους.

Το Τουρκικό Προσχέδιο

Οι συζητήσεις κατά την διάρκεια των εργασιών της Διάσκεψης δεν ήταν όπως αρχικά αναμενόταν τεχνικού χαρακτήρα ούτε και ολοκληρώθηκαν σε συντομο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, συμπεριέλαβαν θεμελιώδη ζητήματα ναυτικής στρατηγικής και πολιτικής ισχύος συνεχίστηκαν για πολλές εβδομάδες και σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις κινδύνευσαν να διακοπούν. Για το τελευταίο αυτό ενδεχόμενο ευθνη σε

μεγάλο βαθμό φέρει το τουρκικό προσχέδιο (draft) το οποίο περιείχε μια σειρά από διατάξεις οι οποίες προέκτειναν τον τουρκικό έλεγχο και στα εμπορικά πλοία σε περίοδο πολέμου, εισήγαγαν ορισμένες καινοτομικού χαρακτήρα ρυθμίσεις όσον αφορά στη διέλευση των πολεμικών σκαφών από τα Στενά σε περίοδο πολέμου και σε περίοδο ειρήνης απαγόρευαν πλήρως τη διέλευση αεροσκαφών και υποβρυχίων, καταργούσαν τη Διεθνή Επιτροπή των Στενών και ζητούσαν ο έλεγχος των Στενών να περιέλθει πλήρως στη Τουρκία η οποία θα είχε και το δικαίωμα να εφαρμόσει όσα με το προσχέδιο ζητούσε να υιοθετηθούν, σε περίπτωση που ή ίδια έκρινε ότι απειλείτο⁶⁰

Οι ρυθμίσεις που προέβλεπε το τουρκικό προσχέδιο ήταν προς το συμφέρον της Σοβιετικής Ένωσης καθώς επέτρεπαν στο σοβιετικό στόλο να αποκτήσει κυρίαρχη θέση στη Μαυρή Θάλασσα αυξάνοντας, παράλληλα, την επιρροή του στη Μεσόγειο ενώ σε περίπτωση πολέμου θα μπορούσε να επιτεθεί σε εχθρικό στόλο στη Μεσόγειο και να επιστρέψει και πάλι πίσω (Μαυρή Θάλασσα) χωρίς τον κίνδυνο αποτελεσματικής καταδίωξης. Εφ'όσον επομένως, η Τουρκία επέτρεπε ή απαγόρευε σε κάθε στόλο -κάθε μεγέθους- να περάσει από τα Στενά κατά την διάρκεια πολέμου στον οποίο η τελευταία ήταν εμπόλεμο μέρος συνεπάγεται ότι για όσο διάστημα διατηρούντο οι φιλικές τουρκο-σοβιετικές σχέσεις η θέση της Σοβιετικής Ένωσης θα ενισχυετο

Βεβαίως, η Μεγάλη Βρετανία δεν ήταν δυνατόν να δεχτεί ρυθμίσεις που θα ευνοούσαν την Σοβιετική Ένωση μετατρέποντας τη Μαυρή Θάλασσα σε ρωσική λίμνη' και προσφέροντας στον σοβιετικό στόλο την δυνατότητα να βγαίνει από τα Στενά με τρόπο που θα άλλαζε την ισορροπία δυνάμεων στη Μεσόγειο. Ειδικότερα μετά την κατάκτηση της Αβησσυνίας από την Ιταλία η Βρετανία ανησυχούσε για την αύξηση της επιρροής της Ιταλίας στη Μεσόγειο Θάλασσα και προσπαθούσε καθώς ήταν ξεκάθαρο ότι η Κοινωνία των Εθνών δεν μπορούσε να προωθήσει και να επιβάλει το διεθνές δίκαιο να επιτυχει μια ευνοϊκή προς αυτήν ισορροπία δυνάμεων στη Μεσόγειο διασφαλίζοντας τόσο τις πετρελαικές της προμήθειες από το Ιράκ όσο και τα κανάλια

επικοινωνίας με την Ινδία. Συνεπώς, το ζητούμενο για την Βρετανία ήταν η ευρεση νέων συμμάχων και σε αυτή την προοπτική η επιστροφή στην παλαιά (του 19ου αιώνα) πολιτική ανάπτυξης στενής σχέσης με την Τουρκία εξυπηρετούσε το στόχο της απομάκρυνσής της από την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης καθώς και την ακύρωση των βλέψεων της τελευταίας στη Μεσόγειο. Προκειμένου λοιπόν να μη διαταραχθεί το status quo στη Μεσόγειο η θέση της Βρετανίας ήταν ότι τα Στενά θα πρέπει να είναι είτε σε όλους ανοικτά είτε σε όλους κλειστά.

Σοβαρή, επίσης, ανησυχία προκαλούσε στη Βρετανία το ενδεχόμενο εάν το τουρκικό προσχέδιο υιοθετείτο, να προχωρήσει η Σοβιετική Ένωση στη κατασκευή ισχυρου στόλου στη Μαυρη Θάλασσα. Μια τέτοια εξέλιξη, φοβόταν η βρετανική διπλωματία, θα αποτελούσε πρώτης τάξεως δικαιολογία για την Γερμανία ώστε η τελευταία να αθετήσει τη βρετανο-γερμανική Ναυτική Συμφωνία του 1935 ακυρώνοντας, παράλληλα, την πιθανότητα συναψης -στο άμεσο μέλλον- μιας τριμερους Βρετανικής Γερμανικής και Σοβιετικής Συμφωνίας για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών.

Από την άλλη πλευρά, οι στόχοι της Σοβιετικής Ένωσης θα μπορούσαν να εντοπιστούν στα ειδικά συμφέροντα (special interests) που είχε στη Μαυρη Θάλασσα λόγω της γεωγραφικής της θέσης (συμφέροντα τα οποία δεν είχαν οι άλλες μη-παράκτιες δυνάμεις) στη δυνατότητα να μεταφέρει ταχυστα τον στόλο της από την Μαυρη Θάλασσα σε άλλες περιοχές στρατηγικής σημασίας για τα συμφέροντά της οι οποίες θα ήταν δυνατόν να απειληθούν όπως για παράδειγμα στη Βαλτική ή στον Ειρηνικό καθώς και στην ικανότητά της να μπορεί να διαθέτει ασφαλή ναυπηγεία για την κατασκευή νέων πλοίων (τα ναυπηγεία της στη Βαλτική ήταν έρμια των επιθέσεων από αέρα και θάλασσα από τη Γερμανία ενώ οι εγκαταστάσεις ναυπήγησης πλοίων στο Βλαδιβοστόκ ήταν στην ακτίνα δράσης της Ιαπωνίας). Απέμενε η Οδησός με την προϋπόθεση ότι ο στόλος που θα ναυπηγείτο εκεί θα μπορούσε να μεταφερθεί στα σοβιετικά λιμάνια στη Βαλτική και τον Ειρηνικό.

Συνεπώς οι σοβιετικοί στόχοι εντοπίζονταν στην ανάγκη διατήρησης φιλικών σχέσεων με την Τουρκία και στη διατήρηση των Στενών ανοικτών στα σοβιετικά πολεμικά πλοία οιοδήποτε μεγέθους καθώς και στην απαγορευση διέλευσης των πολεμικών πλοίων των μη-παράκτιων κρατών. Σε αυτή την προοπτική κινείτο και η διορθωτική παρέμβαση που χωρίς επιτυχία επεχείρησε να προωθήσει η Σοβιετική Ένωση κατά την πρώτη περίοδο των συζητήσεων του τουρκικού προσχεδίου.

Οι στόχοι της Γαλλίας περιορίζονταν στη διατήρηση και ενίσχυση τόσο της συμμαχίας με την Σοβιετική Ένωση όσο και της συμμαχίας με την Ρουμανία, η οποία αποτελούσε όχι μόνο τη βασική πηγή εφοδιασμού της Γαλλίας σε πετρέλαιο σε περίοδο πολέμου αλλά και συστατικό στοιχείο του γαλλικού συστήματος συμμαχιών στην περιοχή ανατολικά των Άλπεων. Για τους λόγους αυτούς και η Γαλλία τίθεται στο πλευρό της Σοβιετικής Ένωσης όπως και η Ελλάδα τα εμπορικά συμφέροντα της οποίας ταυτίζονται με την γαλλο-σοβιετική πλευρά. Η Ιαπωνία είναι η μόνη χώρα η οποία υποστηρίζει τις βρετανικές θέσεις καθώς η ίδια επιθυμεί να ακυρώσει την δυνατότητα της Σοβιετικής Ένωσης να μεταφέρει τον στόλο της από την Μαυρή Θάλασσα στον Ειρηνικό.

Το Βρετανικό Προσχέδιο

Το βρετανικό προσχέδιο που ακολουθήσε το τουρκικό περιείχε μια σειρά από διατάξεις μέσω των οποίων η Βρετανία επιχειρούσε να ισορροπήσει τις εις βάρος της ρυθμίσεις και να περιορίσει την τουρκική κυριαρχία που προωθούσε το τουρκικό προσχέδιο. Συνοπτικά το βρετανικό προσχέδιο επέμενε στην αρχή της ελεύθερης διέλευσης από τα Στενά και στον έλεγχο αυτής της διέλευσης από κάποια διεθνή αρχή και προνοούσε ώστε η Σοβιετική Ένωση να μην είναι ικανή να αποστείλει μεγάλης χωρητικότητας πολεμικά πλοία (είτε παλαιά είτε καινούργια) στη Μεσόγειο.

Οι βρετανικές και σοβιετικές ανησυχίες και -κυρίως- οι διαφορές ανάμεσα στις δυο μεγάλες αυτές δυνάμεις οι οποίες κυριάρχησαν στις συζητήσεις τόσο στις αίθουσες

όπου πραγματοποιούνται οι επίσημες διαβουλεύσεις όσο και στους διαδρόμους στο περιθώριο των επισήμων συναντήσεων, επιχειρήθηκε να συμβιβαστούν στο βρετανικό προσχέδιο το οποίο περιείχε μία “ρήτρα διαφυγής (escalator clause) σύμφωνα με την οποία οι μη-παράκτιες δυνάμεις (βλέπε Βρετανία) είχαν το δικαίωμα, σε περίπτωση αύξησης (λόγω της ναυπήγησης νέων πλοίων) του σοβιετικού πολεμικού στόλου στη Μαυρη Θάλασσα πέρα από ένα συγκεκριμένης χωρητικότητας επίπεδο, να αυξήσουν και εκείνες κατ’αναλογία (pari passu) την χωρητικότητα του δικού τους πολεμικού στόλου που θα είχε δικαίωμα να περάσει από τα Στενά. Ο πολεμικός στόλος των μη-παράκτιων δυνάμεων επιτρεπόταν να περάσει τα Στενά για ‘ανθρωπιστικούς λόγους” και θα μπορούσε σύμφωνα με την ρύθμιση αυτή να παραμείνει στη Μαυρη Θάλασσα για όσο διάστημα έκρινε απαραίτητο. Βεβαίως η ρύθμιση αυτή κάθε άλλο παρά απέκλειε το ενδεχόμενο να σχηματιστεί μία συμμαχία μη-παράκτιων δυνάμεων και να βρεθεί η Σοβιετική Ένωση αντιμέτωπη με μια σημαντική δυναμη πολεμικών πλοίων αγκυροβολημένη μέσα στη Μαυρη Θάλασσα.

Όπως ήταν επόμενο, η Σοβιετική Ένωση προέβαλε σοβαρές αντιρρήσεις όσον αφορά στο ζήτημα της ‘ρήτρας διαφυγής” (ζητώντας να τεθεί σε ισχύ αφού πρώτα ο Σοβιετικός στόλος αυξηθεί κατά 30% σε σχέση με την αύξηση του 10% που προέβλεπε το βρετανικό προσχέδιο) αλλά και όσον αφορά στο “υποπτό περιεχόμενο της φράσης ‘ για ανθρωπιστικούς λόγους” υπενθυμίζοντας στους συνέδρους στη Διάσκεψη την ‘ανθρωπιστική αποστολή” των ιταλικών αεροπλάνων στην Αβησσυνία(!)

Με βάση αυτό το συσχετισμό δυνάμεων και με κυρίαρχη την αντιπαράθεση συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, η Τουρκία -αν και αδύνατο κράτος- κατάφερε να θέσει ορισμένα από τα ζητήματα της agenda που συζητείτο στο Montreaux. Παρατηρήσαμε ήδη παραπάνω με ποιους τρόπους η Τουρκία κατάφερε να πείσει τόσο τις δυνάμεις του status quo όσο και τις αναθεωρητικές δυνάμεις για το ‘ευλογο’ του

αίτημάς της να αναθεωρηθεί η Συνθήκη της Λωζάννης λόγω των νέων διεθνών δεδομένων

Η πραγματικότητα που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι η Τουρκία προσήλθε στη Διάσκεψη του Montreaux έχοντας θέσει τις Μεγάλες Δυνάμεις αναθεωρητικές και μη, σε ένα αδιέξοδο καθώς όλες γνώριζαν ότι εάν η Τουρκία πιεστεί όσον αφορά στην αποδοχή συγκεκριμένων ρυθμίσεων δεν θα διστάσει να απειλήσει ότι θα προχωρήσει μονομερώς στην αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης. Μια απειλή, βεβαίως, η οποία σε καμία περίπτωση δεν ήταν κενή περιεχομένου. Άλλωστε τόσο το στίγμα των προθέσεων της όσο και η αποφασιστικότητά της ήταν στοιχεία τα οποία η Τουρκία είχε καταστήσει σαφή από το πρώτο ήδη στάδιο της κλήσης των κρατών που είχαν υπογράψει την Συνθήκη της Λωζάννης σε νέα διάσκεψη προκειμένου να προχωρήσουν στην αναθεώρησή της.⁶¹

Πράγματι, η Τουρκία δεν θα επετυχανε να 'λυτρωθεί' από τις διατάξεις της αποστρατικοποίησης των Στενών και να επιτύχει την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης αν δεν υφίστατο η παραπάνω περιγραφείσα αντιπαράθεση των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής.⁶² Σε αυτή την αντιπαράθεση δυνάμεων η Τουρκία, όπως καταδεικνυουν και οι τελικώς υιοθετηθείσες από όλες τις χώρες διατάξεις επέτυχε με τόλμη και αποφασιστικότητα να προωθήσει τα δικά της συμφέροντα *παραμένοντας αμέτοχη* στο παιχνίδι άσκησης επιρροής από τις Μεγάλες Δυνάμεις προς τα μικρά και αδυνατα κράτη που συμμετείχαν στη Διάσκεψη. Με κομψό τρόπο ο Ahmed Sukru Esmer (μέλος της τουρκικής εθνοσυνέλευσης και της τουρκικής αντιπροσωπείας στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών σε άρθρο του στο Foreign Affairs στα 1946) διαπιστώνει χαρακτηριστικά "Στο Montreaux η Τουρκία βρέθηκε στην εξαιρετικά δύσκολη θέση να *συμφιλιώσει (of reconciling) τις απόψεις των Δυνάμεων της Μεσογείου και της Μαυρης Θάλασσας με τα δικά της συμφέροντα και τις δικές της στρατηγικές προτεραιότητες*"⁶³

Οι Διατάξεις της Συμβασής του Montreaux και τα Οφέλη της Τουρκίας

Οι διατάξεις που περιέχονται στο τελικό κείμενο της Συμβασής⁶⁴ αποτελούν απόρροια σκληρών διαπραγματεύσεων μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και των τουρκικών φιλοδοξιών για το μέλλον των Στενών. Τα αποτελέσματα αυτών των διαπραγματεύσεων αποτυπώνονται στις τελικές διατάξεις της Συμβασής του Montreaux και εκφράζουν από μόνα τους τα οφέλη που αποκόμισε η Τουρκία από την αναθεώρηση της προηγούμενης Συνθήκης.

Πιο συγκεκριμένα οι διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης που αναφέροντο στην αποστρατικοποίηση των Στενών έπαυσαν να ισχύουν με αποτέλεσμα τα μεσάνυχτα της ίδιας κιάλας ημέρας της υπογραφής της νέας Συμβασής (δηλαδή την 18η Ιουλίου 1936) η Τουρκία να αποστείλει 30 000 άνδρες στην αποστρατικοποιημένη ζώνη των Στενών⁶⁵.

Επίσης με την παυση της αποστρατικοποίησης διαλυεται και η Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου των Στενών και οι λειτουργίες και οι αρμοδιότητές της μεταφέρονται στην Τουρκία, η οποία αναλαμβάνει να εποπτεύσει την εφαρμογή όλων των διατάξεων που αφορούν στη διέλευση των πολεμικών πλοίων από τα Στενά. Αξίζει να σημειωθεί ότι ειδικά όσον αφορά στο ζήτημα της Διεθνούς Επιτροπής η Τουρκία κατάφερε να επιτύχει τη διάλυσή της -παρά την αντίθετη επιθυμία της Μεγάλης Βρετανίας- επιδεικνυοντας μία εξαιρετικά σθεναρή και επίμονη στάση και αναγκάζοντας τη Βρετανία να θεωρήσει ότι η υπαρξη και λειτουργία της Επιτροπής είναι ελάχιστος σημασίας και ότι κατ'επέκταση θα ήταν σκοπιμότερο να θυσιάσει την επιθυμία της αυτή αποζημιώνοντας παράλληλα την Τουρκία για την υποδειγματική συμπεριφορά της όσον αφορά στον τρόπο που επέλεξε να επιτύχει την αναθεώρηση της προηγούμενης συνθήκης⁶⁶.

Συνακόλουθα η Τουρκία μέσω των διατάξεων της νέας Συμβασής, θα καταφέρει να επιτύχει δυο πολύ σημαντικούς στόχους την άμυνα και την κυριαρχία των Στενών και την εγκατάσταση των Ενόπλων της Δυνάμεων σε περιοχές όπου απαγορευόταν να εισέλθουν επί δεκατρία ολόκληρα χρόνια καθώς και τον **έλεγχο της διέλευσης των πολεμικών σκαφών από μία εξαιρετικής στρατηγικής σημασίας δίοδο**

Οφέλη όμως προκύπτουν για την Τουρκία από την προσεκτική εξέταση και ορισμένων ακόμη διατάξεων της Συμβασής του Montreaux κυρίως εκείνων που αφορούν στη διέλευση των πολεμικών πλοίων των άλλων χωρών (το ενδιαφέρον βεβαίως, εστιάζεται στα πολεμικά σκάφη των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης) από τα Στενά

Κατ'αρχάς, δικαίωμα διέλευσης από τα Στενά δεν έχουν παντός είδους πλοία αλλά ελαφρά σκάφη επιφανείας, μικρά πολεμικά και βοηθητικά σκάφη. Η ανώτατη μάλιστα, χωρητικότητα των πολεμικών πλοίων που μπορούν να διέλθουν για μία μόνον φορά από τα Στενά (άρθρο 14 της Συμβασής) δεν πρέπει πλέον να ξεπερνά είτε τους 15 000 τόνους είτε (αριθμητικά) το σύνολο των εννέα (9) πλοίων. Οι περιορισμοί αυτοί δεν αφορούν τα πολεμικά πλοία όλων των χωρών αλλά μόνον τις χώρες εκείνες που στερούνται ακτών στον Ευξεινο Πόντο⁶⁷. Οι παράκτιες, αντίθετα χώρες έχουν την δυνατότητα να οδηγήσουν τα υποβρυχια σκάφη (που είτε κατασκευασαν είτε αγόρασαν, είτε επισκευασαν) μέσω των Στενών προς τις βάσεις τους υπό τον όρο ότι η διέλευσή τους θα γίνεται σε ανάδυση και κατά την διάρκεια της ημέρας⁶⁸.

Όμως τόσο τα πολεμικά σκάφη των παράκτιων χωρών όσο και τα πολεμικά σκάφη των χωρών που στερούνται ακτών στη Μαυρή θάλασσα είναι υποχρεωμένα (σύμφωνα με το άρθρο 13) προκειμένου να διέλθουν από τα Στενά (σε περίοδο ειρήνης) να ειδοποιήσουν την τουρκική κυβέρνηση τα μεν πρώτα οκτώ (8) ημέρες νωρίτερα τα δε δεύτερα δεκαπέντε (15) ημέρες νωρίτερα⁶⁹. Σύμφωνα με το άρθρο 20 η Τουρκία αποκτούσε τον πλήρη έλεγχο των Στενών με βάση τους όρους που είχαν τεθεί στο

βρετανικό προσχέδιο οι οποίοι -πρέπει να τονιστεί ότι- κάθε άλλο παρά περιορίζαν την τουρκική κυριαρχία στα Στενά καθώς πρωταρχικός τους στόχος παρέμενε, όπως αναφέρθηκε, η ακύρωση των στόχων της Μεγάλης Δυναμης στην περιοχή δηλαδή της Σοβιετικής Ενωσης και όχι της "αδυνατης" Τουρκίας

Σε περίπτωση πολέμου, εάν η Τουρκία δεν είναι εμπόλεμο μέρος⁷⁰ τα πολεμικά πλοία των εχθρικών προς την Τουρκία χωρών δεν μπορούν να διέλθουν από τα Στενά (συμφωνα με το άρθρο 19) εκτός εάν εκτελούν αποφάσεις της ΚτΕ ή προστρέχουν σε βοήθεια χώρας η οποία έχει δεχθεί επίθεση σε συμφωνία, πάντως, με υφιστάμενη συνθήκη αμοιβαίας βοήθειας στην οποία η Τουρκία είναι συμβαλλόμενο μέρος

Εάν η Τουρκία είναι εμπόλεμο μέρος (συμμετέχει στον πόλεμο) ή θεωρεί ότι απειλείται άμεσα με πόλεμο, η διέλευση των πολεμικών πλοίων των χωρών ανήκει (συμφωνα με τα άρθρα 20 & 21) στην διακριτική ευχέρεια της Τουρκικής Κυβέρνησης⁷¹ Σε αυτή την περίπτωση η Τουρκία έχει το δικαίωμα να κλείσει τα Στενά όχι μόνον στα πολεμικά πλοία των άλλων χωρών αλλά και να επιβάλλει η διέλευση και των εμπορικών ακόμη, πλοίων να γίνεται μόνον κατά την διάρκεια της ημέρας (ώστε να μπορεί να ελεγχθεί ευκολότερα ενδεχόμενη μεταφορά όπλων ή άλλου υλικου προς το εχθρικό στρατόπεδο)

Η Πολιτική της Τουρκίας έναντι της Μεγάλης Απειλής

Όπως έχει ήδη καταστεί σαφές τα οφέλη από την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης ήταν ιδιαίτερος σημαντικά για την Τουρκία Όμως τα οφέλη αυτά σε καμία περίπτωση δεν συνιστούσαν και εξασφάλιση του αδυνατου κράτους από την απειλή που συνιστούσε η αναθεωρητική πολιτική της Ιταλίας Όπως αναφέρθηκε η Ιταλία ήταν η μοναδική μεγάλη δυναμη η οποία αρνήθηκε να συμμετάσχει στη Διάσκεψη του Montreaux ενώ ταυτόχρονα συνιστούσε κατά την εξεταζόμενη περίοδο την σημαντικότερη εξωτερική απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας Στη σημαντική και

καθοριστική για τα συμφέροντα της Τουρκίας συγκυρία που ακολουθεί την συμφωνία του συνόλου των -πλην Ιταλίας- μεγάλων δυνάμεων για τις διατάξεις της νέας Συνθήκης του Montreaux το αδύνατο κράτος θα επιλέξει την προσέγγιση με τη δυναμική που αποτελούσε τη σημαντικότερη εξωτερική απειλή με στόχο να επιτύχει τη “νομιμοποίηση” της νέας Συμβάσης εντάσσοντας σε αυτή και την μεγάλη αναθεωρητική δυναμική της Μεσογείου

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Ιταλία σύμφωνα με τον (ιταλικό) Τύπο της εποχής αντιτίθετο στο ενδεχόμενο στρατικοποίησης των Στενών από την Τουρκία και ήταν πεπεισμένη ότι η νέα Διάσκεψη του Montreaux δεν αποτελούσε τίποτε άλλο παρά τη συνέχιση της βρετανικής πολιτικής επιβολής κυρώσεων στην Ιταλία. Παράλληλα, η Ιταλία έθετε ως βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή της στη Διάσκεψη του Montreaux την αναγνώριση της ιταλικής αυτοκρατορίας στην Αιθιοπία από τις Μεγάλες Δυνάμεις της ΚτΕ. Ακόμη η Ιταλία ήταν δυσαρεστημένη από την αποδοχή των τουρκικών αιτημάτων από όλες τις χώρες (αναθεωρητικές και μη) καθώς και από το αρραγές μέτωπο που είχαν δημιουργήσει τα κοινά συμφέροντα της Γαλλίας, της Σοβιετικής Ένωσης και των βαλκανικών χωρών. Ένα μέτωπο το οποίο ήταν αντίθετο στα σχέδια της Ιταλίας για κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο. Κατά συνέπεια, με δεδομένους τους στόχους της για ηγεμόνευση της Μεσογείου, η Ιταλία δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει θετικά τις αποφάσεις που ελήφθησαν στο Montreaux καθώς οι τελευταίες συνεπάγοντο αύξηση της σοβιετικής παρουσίας και επιρροής στη Μεσόγειο (ενώ, παράλληλα ενισχυοντο οι υποψίες της ότι οι βρετανικές παραχωρήσεις στη Σοβιετική Ένωση είχαν ως τελικό τους στόχο την Ιταλία)

Η Επιλογή της Προσέγγισης (rapproachment) με την Απειλή

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον αλλά και χαρακτηριστικό ταυτόχρονα της πολιτικής που θα επιλέξει να ακολουθήσει στη συγκεκριμένη συγκυρία η Τουρκία ότι, παρά το

γεγονός ότι είχε επιτυχει την συναίνεση όλων των κρατών που συμμετείχαν στη νέα Διάσκεψη όσον αφορά στις σπουδαιότερες απαιτήσεις της (chief demands) δεν θέλησε να αφήσει ανοικτό το μέτωπο με την Ιταλία. Πραγματικά, η Τουρκία θα αποφασίσει να προχωρήσει σε μια σειρά από συγκεκριμένες κινήσεις, με στόχο να καταστεί ο “μεσάζοντας” σε ενδεχόμενη συμπερίληψη της Ιταλίας στη νέα Συμβαση καθώς και ο Νο 1 “συνομιλητής” της μεγάλης αυτής αναθεωρητικής δυναμης που αποτελούσε, ταυτόχρονα, και την *πρωταρχική απειλή* για την ασφάλειά της

Ελάχιστες ημέρες πριν από την τελική υπογραφή της Συμβασης του Montreaux και με μία, όχι ιδιαίτερα σαφή, δήλωση η Τουρκία θα γνωστοποιήσει (13 Ιουλίου) στα συμμετέχοντα κράτη ότι δεν επιθυμεί η Συμβαση να παραμείνει ανοικτή προς υπογραφή στις Δυνάμεις οι οποίες δεν συμμετείχαν στη Διάσκεψη Συνακόλουθα -και καθώς τα συμβαλλόμενα κράτη, συνέχιζε η τουρκική δήλωση επιθυμούσαν η νέα Συμβαση να έχει όσο το δυνατόν πιο οικουμενικό χαρακτήρα- η Τουρκία θα προτείνει όπως όλα τα κράτη διατηρήσουν το δικαίωμα να υπογράψουν συμφωνίες σε διμερές επίπεδο (εννοείται με τις χώρες οι οποίες δεν συμμετείχαν στη Διάσκεψη στο Montreaux), εάν και όταν θεωρήσουν ότι συντρέχουν οι λόγοι για κάτι τέτοιο

Τρεις ημέρες αργότερα (16 Ιουλίου) ο τουρκος ΥΠΕΞ Aras θα αναλάβει την πρωτοβουλία μίας συνάντησης με τον αντιπρόσωπο της Ιταλίας στη Γενευη, Bona Scoppa. Το αποτέλεσμα ήταν να προσθεθεί στο τελικό κείμενο της Συμβασης του Montreaux, *παρά την αρχική τουρκική δήλωση*, συγκεκριμένος όρος ο οποίος **επέτρεπε και τη συμμετοχή, σε μεταγενέστερο στάδιο, της Ιταλίας στην υπογραφείσα νέα Σύμβαση**. Όπως τονίζει ο D A Routh -στη σημαντικότερη στη διεθνή βιβλιογραφία αποτίμηση των διπλωματικών δρώμενων της εποχής- είναι πολύ πιθανόν στις συζητήσεις του Scoppa με τον Aras, ο τουρκος Υπουργός των Εξωτερικών να έλαβε κάποια μηνυματα από τον ιταλό διπλωμάτη όσον αφορά στη μελλοντική συμπεριφορά

της Ιταλίας τα οποία τον ενεθάρυναν να αφήσει την πόρτα ανοικτή σε ενδεχόμενη ιταλική συμμετοχή ⁷²

Η προσπάθεια προσέγγισης (rapproachment) της αναθεωρητικής Ιταλίας από την πλευρά του αδυνατού κράτους θα συνεχιστεί με ακόμη μεγαλύτερη σπουδή και μετά την υπογραφή της Συμβάσης του Montreaux Είναι χρήσιμο να επισημανθεί ότι η καλύτευση, σε πρώτο στάδιο, των σχέσεων των δυο χωρών δεν αποτελούσε στόχο αποκλειστικά της τουρκικής πλευράς. Βεβαίως όπως έχει ήδη τονιστεί η Τουρκία επιθυμούσε την προσέγγιση με την Ιταλία προκειμένου να επιτύχει την νομιμοποίηση της Συμβάσης του Montreaux εντάσσοντας σε αυτήν και την μεγάλη αναθεωρητική δυναμη της Μεσογείου. Πέραν τούτου, όμως η Τουρκία ήλπιζε ότι η έναρξη συζητήσεων με την Ιταλία θα συνιστούσε ένα καλό βήμα στην προοπτική επίτευξης μίας γενικής συμφωνίας για τη Μεσόγειο

Όμως συμφέρον σε μία προσέγγιση με την Τουρκία είχε και η ίδια η Ιταλία για δυο σημαντικούς λόγους πρώτον διότι στόχος της Ιταλίας ήταν να αποσπάσει την Τουρκία από την σφαίρα επιρροής της Βρετανίας και να την εντάξει στον άξονα Ρώμης-Βερολίνου και δευτερον, διότι μία τέτοια προσέγγιση θα προωθούσε τις φιλοδοξίες της Ιταλίας στα Βαλκάνια, όπου η δραματική μείωση της επιρροής της Γαλλίας είχε συνοδευτεί από μια εξαιρετικά σημαντική αύξηση της επιρροής της φίλης Γερμανίας

Παράγοντες "Διευκόλυνσης" της Ιταλο-Τουρκικής προσέγγισης

Την προσέγγιση που θα επιχειρήσει το αδυνατο κράτος με την αναθεωρητική δυναμη που συνιστά τη μεγαλύτερη απειλή για την ασφάλειά του θα διευκολύνουν δυο συγκεκριμένοι παράγοντες

Ο πρώτος αφορά στο Κοινό Ανακοινωθέν Βρετανίας και Ιταλίας σχετικά με τις Εγγυήσεις στη Μεσόγειο (Anglo-Italian Agreement Concerning the Meditteranean)⁷³ και θα υπογραφεί από τις δυο χώρες στις 2 Ιανουαρίου 1937 στη Ρώμη. Το Κοινό αυτό

Ανακοινωθέν αφορούσε την Τουρκία, για δυο ειδικότερους λόγους. Πρώτον, διότι οι εγγυήσεις τις οποίες έδωσε η Ιταλία αναφορικά με την διατήρηση του status quo στη Μεσόγειο, υπονοούσαν και τη διατήρηση της ακεραιότητας της Τουρκίας από ιταλική επίθεση και δεύτερον, διότι η απουσία, στο Βρετανο-Ιταλικό Ανακοινωθέν, αναφοράς για τον περιορισμό των εξοπλισμών ανάμεσα στις δυο χώρες υπονοούσε, επίσης, ότι η Μεγάλη Βρετανία σκόπευε να εξοπλιστεί προκειμένου να διασφαλίσει την θέση της στη Μεσόγειο γεγονός το οποίο θα συνεισέφερε στην αύξηση της ασφάλειας της Τουρκίας και, συνακόλουθα, στην ενδυνάμωση των σχέσεων των δυο χωρών (εξέλιξη την οποία ήθελε η Ιταλία να ακυρώσει)

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά σε μια τακτικού χαρακτήρα κίνηση στην οποία θα επιλέξει να προβεί το αδύνατο κράτος έναντι της μεγάλης απειλής. Η κίνηση αυτή αφορά στην επιλογή της Τουρκίας να αποτελέσει την πρώτη χώρα η οποία θα αποσυρει τη διπλωματική της αντιπροσωπεία από την Addis Ababa χωρίς να αναμένει πρώτα την απόφαση της ΚτΕ. Το μήνυμα της κίνησης αυτής ήταν σαφές και ο αποδέκτης του συγκεκριμένος Η Τουρκία αναγνώριζε την Ιταλική Αυτοκρατορία στην Αιθιοπία

Οι επόμενες πράξεις της σχεδιαζόμενης από την πλευρά του αδύνατου κράτους προσέγγισης της μεγάλης απειλής δεν θα αργήσουν να ακολουθήσουν. Στις 3 Φεβρουαρίου 1937 οι υπουργοί εξωτερικών των δυο χωρών θα συναντηθούν στο Μιλάνο όπου και θα διαπιστώσουν ότι “ δεν υπήρχαν ζητήματα που να χωρίζουν τις δυο χώρες και ότι μόνον αισθήματα αμοιβαίας εμπιστοσύνης χαρακτηρίζουν τις σχέσεις τους”⁷⁴

Όπως καθίσταται σαφές η Τουρκία θα εκμεταλλευτεί το γεγονός ότι μία μεγάλη δύναμη (Ιταλία) επιθυμούσε να την αποσπάσει από την σφαίρα επιρροής άλλων μεγάλων δυνάμεων (Βρετανία και Σοβιετική Ένωση). Καλλιεργώντας αυτήν ακριβώς την επιθυμία της Ιταλίας και μη αποκλείοντας το ενδεχόμενο η τελευταία να αποτελέσει -με τουρκική βεβαίως διαμεσολάβηση- συμπληρωματικό μέλος της νέας Συμβάσης η

Τουρκία θα αποσπάσει τις διαβεβαιώσεις της Ιταλίας ότι η πολιτική που ακολουθεί στη Μεσόγειο δεν αποσκοπεί στην αναθεώρηση του status quo, ότι η Ιταλία δεν συνιστά απειλή για την Τουρκία καθώς και ότι ο εξοπλισμός της Λέρου έχει “αμυντικό χαρακτήρα και αποσκοπεί στην προστασία των εμπορικών συναλλαγών

Συνεπώς, η Τουρκία θα επιλέξει -μέσω της προσέγγισης (rapproachment) με την Ιταλία- την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της συμπραξης με τη χώρα που συνιστούσε τη σημαντικότερη απειλή για την ασφάλειά της. Η υιοθέτηση αυτής της συμπεριφοράς θα επιτρέψει στο αδύνατο κράτος να επιτύχει συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις από τη μεγάλη απειλή όσον αφορά στην ασφάλειά του ενώ παράλληλα θα “νομιμοποιήσει” τα οφέλη που κατάφερε αυτό να καρπωθεί από την πιο επιτυχημένη μεταπολεμική αναθεώρηση διεθνούς συνθήκης. Πραγματικά ο εξευμενισμός της απειλής μέσω της αναγνώρισης της ιταλικής αυτοκρατορίας στην Αβησσυνία και η επίτευξη του στόχου της προσέγγισης θα σφραγίσουν τα κέρδη του αδύνατου κράτους από την εκμετάλλευση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων της εποχής (της μεγάλης, βεβαίως, απειλής -δηλαδή της Ιταλίας- συμπεριλαμβανομένης) ⁷⁵

2 Οι Διακηρύξεις Ειρήνης με τη Βρετανία και τη Γαλλία

Η απειλή από τις αναθεωρητικές βλέψεις της Ιταλίας παρέμεινε καθ'όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1930, η πρωταρχική εξωτερική απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας. Πράγματι, για την Τουρκία ήταν εξαιρετικά δύσκολο να λησμονήσει τόσο τις εδαφικές αξιώσεις της Ιταλίας στον προηγούμενο μεγάλο πόλεμο (που αφορούσαν στα δυο τρίτα της Ανατολίας) όσο και τον λόγο του Mussolini στις 22 Μαρτίου 1934 για την ιστορική αποστολή της Ιταλίας στην Αφρική και την Ασία. Συνακόλουθα, καθώς η Ιταλία δεν διστάζει να κάνει γνωστές τις επιδιώξεις της στη Μεσόγειο η Τουρκία βρίσκεται σε μεγάλη και σοβαρή ανησυχία, ενώ παράλληλα, συνειδητοποιεί ότι τα Δωδεκάνησα όχι μόνο ανήκουν στην Ιταλία αλλά και ορισμένα από αυτά -όπως η Λέρος- έχουν βαριά εξοπλιστεί από τα ιταλικά στρατεύματα. Οι ιταλικές διαβεβαιώσεις ότι η στρατικοποίηση των νησιών αυτών -που σχεδόν αγγίζουν τα τουρκικά παράλια- αφορά στη Σοβιετική Ένωση δεν αποτελεί επιχείρημα ικανό να μειώσει το στοιχείο της απειλής που αντιπροσωπεύει η Ιταλία για την ασφάλεια της Τουρκίας στη συγκεκριμένη περίοδο.⁷⁶

Όμως τα σχέδια της Ιταλίας δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς την βοήθεια της Γερμανίας (ή/και της Σοβιετικής Ένωσης) καθώς και την "ένοχη αποδοχή" της Βρετανίας και της Γαλλίας. Οι τελευταίες δεν είναι διατεθειμένες να επιτρέψουν στην Ιταλία (δεν το επέτρεψαν άλλωστε και στο παρελθόν όταν συνδέονταν με συμμαχία) να προσαρτήσει τουρκικές περιοχές αυξάνοντας την δυναμική και την επιρροή της στη Μεσόγειο. Παρόμοια συμπεριφορά θα πρέπει να αναμένει η Ιταλία και από την "φίλη" και συμμαχο Γερμανία η οποία αντιμετωπίζει τη Μεσόγειο ως συστατικό μέρος του ζωτικού της χώρου" αποθαρρυνοντας συνεπώς, κάθε προσπάθεια ελέγχου της από άλλη Μεγάλη Δυναμική.

Καθώς, όμως, ο κοινός νους δεν αποτελεί χαρακτηριστικό των ολοκληρωτικών καθεστώτων η Τουρκία δεν μπορεί να βασιστεί στην ορθολογική αυτή ανάλυση των

δεδομένων Φοβουμενη ότι η Ιταλία είναι πιθανόν να θέσει και να επιδιώξει πολυ μεγάλους στόχους (αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα και πολυ μεγάλο ρίσκο) αποφασίζει ότι θα πρέπει η στρατηγικές της επιλογές να προνοουν για την δυσμενέστερη για τα συμφέροντά της έκβαση των πραγμάτων (worst case scenario) ⁷⁷

Ετσι τον Ιουλιο του 1938 σε συζητήσεις του γερμανου ΥΠΕΞ Ribentrop και του τουρκου Μονίμου Υφυπουργου Εξωτερικών Menementzioglu η Τουρκία δεν διστάζει να δηλώσει ότι δεν σκέπτεται να συνάψει συμφωνία με τη Βρετανία και ότι θα εξέταζε σοβαρά την πιθανότητα μίας πλήρους συμμαχίας με την Γερμανία αν η τελευταία ήταν διατεθειμένη να την ενθαρρυνει

Η στρατιωτική ηγεσία της Γερμανίας, πολυ περισσότερο από την διπλωματική ηγεσία, ενδιαφερόταν να συμπεριλάβει την Τουρκία στον Άξονα και υποστήριζε ότι όχι μόνο η ουδετερότητα της Τουρκίας αλλά και η ενεργός συμμετοχή της ήταν απαραίτητες προκειμένου η πρώτη να κερδίσει τον πόλεμο. Συνιστούσε, συνεπώς, με θέρμη μία γερμανο-τουρκική συμφωνία την οποία φαινόταν να ευνοεί και το διεθνές κλίμα καθώς ο Χίτλερ είχε μόλις θριαμβευσει στη Διάσκεψη του Μονάχου (30 Σεπτεμβρίου 1938), ο γερμανόφιλος Franco είχε καταφέρει να κυριρχήσει στην Ισπανία ενώ οι πολιτική εκκαθαρίσεων που ακολουθουσε ο Στάλιν είχε διαλυσει τον σοβιετικό στρατό, γεγονός το οποίο σήμαινε ότι η βεβαία διαφωνία του σοβιετικου δικτάτορα σε ενδεχόμενη συμφωνία Βερολίνου-Αγκυρας θα εξαντλείτο σε μία επιστολή διαμαρτυρίας προς τις κυβερνήσεις των δυο χωρών. Παρατηρείτο, παράλληλα, και μία υποχώρηση της Ιταλίας από τις διεκδικήσεις της στη Μεσόγειο καθώς είχε συνειδητοποιήσει ότι μόνο η Γερμανία μπορούσε να αναπτυξει με πλήρη επιτυχία την πολιτική του Άξονα στην Μέση Ανατολή, και τουτο διότι διέθετε ισχυρότερη βιομηχανία πιο ανεπτυγμένη τεχνολογία και άφθονες φυσικές πηγές ⁷⁸

Η εισβολή των ιταλικών στρατευμάτων στην Αλβανία στις 7 Απριλίου 1939 ενισχυει ακόμη περισσότερο την αίσθηση απειλής στην Τουρκία. Η αντίδραση της

τελευταίας στην εξέλιξη αυτή είναι χαρακτηριστική αλλά και συνεπής με την μέχρι τότε συμπεριφορά της που χαρακτηρίζεται από ψυχραιμία και αποφασιστικότητα. Ο ίδιος ο πρόεδρος της Τουρκίας Ismet Inonu αναλαμβάνει να πείσει την γερμανική πλευρά ότι είναι προς το συμφέρον της να αναχαιτιστεί όσον το δυνατό συντομότερα η ιταλική επιχείρηση στην Αλβανία διαφορετικά η Τουρκία μπορεί και να αποδεχτεί τις εγγυήσεις που είναι διατεθειμένες να της προσφέρουν η Βρετανία και η Γαλλία(!) Πράγματι η γερμανική πλευρά -η οποία επιζητά για τους παραπάνω αναφερθέντες λόγους την συμμαχία της Τουρκίας- πιέζει την Ιταλία να μειώσει τις στρατιωτικές της δυνάμεις στην Αλβανία καθώς και να καθησυχάσει τους τουρκικούς φόβους που αφορούν στις μελλοντικές της κινήσεις. Ο Ιταλός ΥΠΕΞ Ciano διαβεβαιώνει τον τουρκο πρεσβευτή ότι “η Αλβανία είναι ο τελευταίος σταθμός της νέας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Mussolini και ότι οι ιταλικές δυνάμεις δεν θα προήλαυναν πέρα από τα αλβανικά συνόρα”⁷⁹

Οι ιταλικές διαβεβαιώσεις δεν αποδεικνύονται πάντως ικανές να αποτρέψουν την Τουρκία να συνδεθεί στις 12 Μαΐου του ίδιου έτους (1939) με το αγγλο-γαλλικό αμυντικό σύστημα. Αρχικά υπογράφεται μία Κοινή Διακήρυξη Ειρήνης στην Άγκυρα με τη Βρετανία και ακολουθεί, στις 23 Ιουνίου (μετά την προσάρτηση της Αλεξανδρέττας από την Τουρκία) ανάλογη Διακήρυξη Ειρήνης με την Γαλλία. Πρέπει οπωσδήποτε να υπογραμμιστεί στο σημείο αυτό ότι η αιτία της καθυστέρησης της Γαλλο-Τουρκικής Διακήρυξης αφορά στο status του sanjak της Αλεξανδρέττας, η προσάρτηση της οποίας στην Τουρκία αναγνωρίζεται από τη Γαλλία πριν από την υπογραφή της Διακήρυξης Ειρήνης ακριβώς ως αντάλλαγμα για την ενίσχυση του συστήματος των συμμαχιών της. Ενίσχυση την οποία θεωρούσε η Γαλλία ότι επιτυγχάνει μέσω της Διακήρυξης Ειρήνης με την Τουρκία.⁸⁰

Όπως σημειώνει ο Frank Weber, σύμφωνα με τις παραπάνω Διακηρυξεις οι Αγγλο-Γάλλοι από την μία πλευρά και οι Τούρκοι από την άλλη συμφώνησαν να συνεργαστούν σε περίπτωση που ένας πόλεμος τον οποίο θα άρχιζε ο Άξονας

επεκτείνεται στη Μεσόγειο και περιελάμβανε την Ιταλία. Οι ίδιες υποχρεώσεις ίσχυαν και στην περίπτωση κατά την οποία δυνάμεις του Άξονα θα επετίθεντο στη βαλκανική χερσόνησο. Δεν συμφωνήθηκε όμως τίποτα για κοινή διοίκηση, για συνδεσμο μεταξύ των Άγγλο-Γάλλων και της Άγκυρας, για εφοδιασμό πολεμικού υλικού, αεροπορική βοήθεια ανάπτυξη συνδυασμένων δυνάμεων ή για τις πιθανές απειλητικές αντιδράσεις της Σοβιετικής Ένωσης. η Τουρκία αρνήθηκε να προχωρήσει σε πλήρη στρατιωτική συμμαχία πριν το Λονδίνο και το Παρίσι συνδέσουν και τη Μόσχα στη συμμαχία αυτή (Οι υπογραμμίσεις δικές μας). Η Τουρκία είχε ήδη αντιρρήσεις στο ενδεχόμενο να χρησιμοποιήσει τα στρατεύματά της για να υπερασπιστεί την Ελλάδα, εάν η Ιταλία εισέβαλε στη χώρα αυτή από την Αλβανία”⁸¹

Το έτος 1939 (και οι υπογραφείσες Διακηρυξεις Ειρήνης με την Βρετανία και την Γαλλία) αποτελεί κομβικό σημείο όσον αφορά στην στρατηγική συμπεριφορά της χώρας απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις. Όπως παρατηρεί ο Kemal Karpat “Η Τουρκία ασκουσε την εξωτερική της πολιτική πρακτικά ήδη από την συγκρότηση της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας και εντευθεν συντασσόμενη στο πλευρό (και με την υποστήριξη) κάποιων από τις Μεγάλες Δυνάμεις ενώ παράλληλα, απέφευγε τη συναψη επίσημης συμφωνίας με κάποια από αυτές μέχρι και το 1939. Μάλιστα, μέχρι και το διάστημα 1936-1939 οι αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής οι οποίες ενδέχεται να επηρεάσουν τις σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση λαμβάνονταν κατόπιν διαβουλεύσεων (in consultation) με την τελευταία -ως αποτέλεσμα και της πολιτικής των καλών γειτονικών σχέσεων που είχαν επιτυχει οι Lenin και Ataturk- και παρά το γεγονός ότι η Τουρκία διατηρούσε, παράλληλα, καλές σχέσεις με την Δύση”⁸² Πράγματι, με τις υπογραφείσες Διακηρυξεις Ειρήνης η Τουρκία εγκαινιάζει μία νέα σχέση στο παιχνίδι πολιτικής με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όμως η ουσία της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας όπως θα αποδειχτεί και κατά την εξαιρετικά κρίσιμη περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δεν αλλάζει.

Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Βρετανία -και τη Γαλλία- καθίσταντο όλο και στενότερες κατά τις τελευταίες ημέρες της ειρήνης και τις πρώτες ημέρες του πολέμου, δυο πραγματικότητες γίνονταν, παράλληλα, όλο και περισσότερο φανερές και αισθητές. Πρώτον, ότι η Τουρκία θα υιοθετούσε ακόμη σκληρότερη στάση στο παιχνίδι της διαπραγμάτευσης στο οποίο όλα τα αδυνατα κράτη ήταν υποχρεωμένα να λάβουν μέρος και δευτερον ότι θα φρόντιζε παράλληλα να μην διαταράξει τις σχέσεις της με τον ισχυρό της γείτονα δηλαδή την Σοβιετική Ένωση. Μάλιστα, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της δεν θα δίσταζε να ορίσει όπως η ίδια θεωρούσε ως περισσότερο συμφέρον το υψος της τιμής που αφορούσε στη στρατηγική αξία της γεωγραφικής της θέσης (αξία στην οποία τόσο οι δυνάμεις του status quo όσο και οι αναθεωρητικές δυνάμεις απέδιδαν τεράστια σημασία)⁸³

Οι Στόχοι της Μεγάλης Βρετανίας

Η επιμονή τόσο της Βρετανίας όσο και της Γαλλίας (κατά την διάρκεια των συνομιλιών που οδήγησαν στην υπογραφή των Διακηρυξεων Ειρήνης) ώστε η Τουρκία να αναλάβει συγκεκριμένες δεσμευσεις με τη μορφή των εγγυήσεων όσον αφορά στις υποχρεώσεις της στη Βαλκανική Αντάντ -παρόμοιες με εκείνες που είχε προσφέρει η Βρετανία στην Ελλάδα και την Ρουμανία- καταδεικνυει ότι στόχος των δυο Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων ήταν σταδιακά να υποχρεώσουν (μέσω της Τουρκίας) και την Βουλγαρία να ενταχθεί στην Βαλκανική Αντάντ δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα ισχυρό μέτωπο το οποίο η Γερμανία δεν θα ήταν δυνατόν να διασπάσει παρά μόνον με κινητοποίηση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων⁸⁴

Στόχος επίσης της Βρετανίας κατά την περίοδο των παραμονών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν η απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Σοβιετική Ένωση. Είναι ενδιαφέρον ότι η σχέση της Τουρκίας με την Σοβιετική Ένωση θεωρείτο τόσο στενή και συνακόλουθα, η τουρκικές επιλογές καταλάμβαναν τόσο υψηλή θέση στην agenda των

βρετανικών υπολογισμών, ώστε η Βρετανία ήταν ιδιαίτερα ανήσυχη με αποτέλεσμα να εξετάζει σοβαρά τρόπους ακυρωσης μίας πιθανους διάθεσης του τουρκικού εδάφους (με την μορφή στρατιωτικών βάσεων) στη Σοβιετική αεροπορία ⁸⁵

Επιπρόσθετα, η Βρετανία ήθελε να πιστευει ότι η δέσμευση/παγίδευση της Τουρκίας μέσω της υπογραφής των Διακηρυξεων Ειρήνης και, συνακόλουθα, η πίεση που θα ασκείτο στη Γερμανία μέσω της ισχυροποίησης του μετώπου των δυνάμεων του status quo, θα οδηγούσε τη Γερμανία -όσον αφορά στις άμεσες στρατηγικές κινήσεις της- σε εγκατάλειψη της αναθεωρητικής και επιθετικής πολιτικής της απέναντι στα δυτικά κράτη και σε στροφή εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης

Περιφερειακή Ανησυχία

Πρέπει να επισημανθεί, ότι η επαναπροσέγγιση (rapprochement) που συνεπάγοντο οι Διακηρυξεις Ειρήνης της Τουρκίας -ενός κράτους-κλειδί στη Βαλκανική Αντάντ- με τη Βρετανία και τη Γαλλία δημιούργησαν στα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη-μέλη της Αντάντ ένα αίσθημα φόβου και ανασφάλειας καθώς τα τελευταία θεώρησαν ότι η “φιλοδυτική” (pro-western) αυτή στροφή της Άγκυρας ήταν εξαιρετικά πιθανό να προκαλέσει την φασιστική Γερμανία Προκειμένου να διασκεδάσει αυτές τις εντυπώσεις των βαλκανικών κρατών αλλά -κυρίως- επιθυμώντας να επιτυχει τη δέσμευση της Τουρκίας ότι θα “έμπαινε στον πόλεμο” σε περίπτωση που η Ελλάδα (κράτος-μέλος της Βαλκανικής Αντάντ) δεχόταν επίθεση, η Βρετανία άσκησε, κατά τη διάρκεια των διαπραγματευσων για την υπογραφή των Διακηρυξεων Ειρήνης, σοβαρή πίεση στην Τουρκία προκειμένου να επιτυχει τις παραπάνω δεσμευσεις

Είναι χαρακτηριστική η στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας και η αντίδρασή της στις πιέσεις αυτές του νέου συμμάχου της Με την πρώτη ευκαιρία (και αυτή δόθηκε κατά την διάρκεια των συζητήσεων στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση για την χρησιμότητα των Διακηρυξεων Ειρήνης με τις δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις) η Τουρκία

μέσω του Υπουργού των Εξωτερικών Saracoglu, κατέστησε σαφές ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν για την χώρα από τις -υπό συζήτηση- Διακηρυξεις Ειρήνης με την Βρετανία και την Γαλλία δεν θα πρέπει σε καμμία περίπτωση να συνδεθούν με τις υποχρεώσεις που απορρέουν για την χώρα από την συμμετοχή της στη Βαλκανική Αντάντ⁸⁶ Με τον τρόπο αυτό η Τουρκία κατόρθωσε να παραμείνει εκτός του πλαισίου δεσμευσεων που ήθελε να επιβάλλει η Μεγάλη Βρετανία στο αδυνατο αυτό κράτος Παράλληλα, η άρνησή της να προσφέρει εγγυήσεις ασφαλείας στη Ρουμανία (άλλο κράτος-μέλος της Βαλκανικής Αντάντ) της επέτρεψε να μην εμπλακεί σε πιθανά προβλήματα με τον ισχυρό της γείτονα δηλαδή την Σοβιετική Ένωση

Διατήρηση αυτονομίας και μη-εμπλοκή στα σχέδια της Μεγάλης Συμμάχου

Η μη δέσμευση της Τουρκίας όσον αφορά στους σχεδιασμούς της συμμάχου της Μεγάλης Βρετανίας αποτελεί στρατηγική προτεραιότητα για το αδυνατο αυτό κράτος Βεβαίως, η Τουρκία θεωρεί ως βέλτιστη για τα συμφέροντά της εξέλιξη να καταστεί η γέφυρα” (bridge) ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και τη Μεγάλη Βρετανία, έναν ρόλο που ιστορικά επιθυμεί να διαδραματίσει όσον αφορά στις σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις⁸⁷ Όμως καθώς η επίτευξη αυτού του στόχου είναι εξαιρετικά δύσκολη -εάν όχι αδύνατη- η Τουρκία θα επιλέξει να καρπωθεί την ασφάλεια που της παρέχουν οι Διακηρυξεις Ειρήνης με τη Βρετανία και τη Γαλλία διατηρώντας, παράλληλα σημαντικά ποσοστά αυτονομίας από τους στρατηγικούς σχεδιαμούς της συμμάχου της Μεγάλης Βρετανίας Ητελευταία επιθυμεί να την δεσμευσει μέσω των Διακηρυξεων Ειρήνης προκειμένου να κατευθύνει τη Γερμανία εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης

Συνακόλουθα, η Τουρκία θα επιλέξει εκείνη την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά η οποία θα της επιτρέψει να μειώσει στο ελάχιστο τον κίνδυνο της παγίδευσης (risk of entrapment) στα σχέδια της μεγάλης συμμάχου μέσω της ανάπτυξης μιας σειράς ενεργειών που στοχεύουν στην υποβάθμιση των Διακηρυξεων

Ειρήνης και στην επίδειξη μη εχθρικής συμπεριφοράς απέναντι στις δυνάμεις που συνιστούν την απειλή για την ασφάλειά της

Πραγματικά, η Τουρκία θα φροντίσει ώστε το “φιλοδυτικό άνοιγμα” που συνεπάγονταν οι υπογραφείσες Διακηρυξεις Ειρήνης με τη Βρετανία και τη Γαλλία να μην αντιμετωπιστεί αρνητικά από την Σοβιετική Ένωση⁸⁸ (για τους στόχους και τις επιδιώξεις της οποίας η Τουρκία ουδέποτε έπαψε να ανησυχεί⁸⁹) Το γεγονός της μη αρνητικής υποδοχής από μέρους της Σοβιετικής Ένωσης της “φιλοδυτικής” αυτής στροφής της Άγκυρας ενεθάρυνε την Τουρκία να προχωρήσει σε μία σειρά από “διαβεβαιώσεις” και προς την άλλη πλευρά, δηλαδή την φασιστική Γερμανία προκειμένου να μετριάσει τις ανησυχίες της για τις Διακηρυξεις Ειρήνης που είχε υπογράψει η Άγκυρα με τις δυο ισχυρές δυτικές δυνάμεις αλλά και να εξασφαλίσει την ανοχή της μεγάλης αυτής αναθεωρητικής δυναμής και συνακόλουθα την αποχή της από ενέργειες που θα είχαν τον χαρακτήρα αντιποίνων για το αδύνατο αυτό κράτος

Οι παραπάνω διαβεβαιώσεις καταφθάνουν στο γερμανό πρεσβευτή Papen από τον Γενικό Γραμματέα του τουρκικού ΥΠΕΞ Menemencioglu με την μορφή αποκάλυψης των συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν στα διάφορα υπουργικά συμβούλια και αποτελούν μία έντεχνη και καλά σκηνοθετημένη προσπάθεια που σκοπό έχει να κάνει το γερμανικό ΥΠΕΞ να παραβλέψει την φιλοδυτική στροφή της Τουρκίας⁹⁰ Η Τουρκία επίσης θα φροντίσει να μη δοθεί δημοσιότητα στη Διακήρυξη Φιλίας και πολυπροσεκτικά θα αποφυγει να ασκήσει οποιαδήποτε κριτική για τη γερμανική πολιτική

Μάλιστα ο χειρισμός των διαφόρων συνομιλιών και επαφών του τουρκικού υπουργείου των εξωτερικών με τη συμμαχο Μεγάλη Βρετανία είναι τόσο επιτυχής ώστε η Τουρκία θα επιτυχει να λάβει από το Foreign Office την υπόσχεση ότι η Μεγάλη Βρετανία θα καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να μετάσχει και η Σοβιετική Ένωση στη Διακήρυξη Φιλίας (που θα ακολουθούσε την ήδη υπογραφείσα από τον Μάιο Διακήρυξη Ειρήνης)⁹¹

3 Συνδυάζοντας την Εξισορρόπηση με τη Μη-Πρόκληση

Το Γερμανο-Σοβιετικό Συμφωνο Μη-Επίθεσης

Το Συμφωνο Ribbentrop-Molotov το οποίο υπογράφεται μεταξύ Σοβιετικής Ενωσης και Γερμανίας στις 23 Αυγούστου του 1939, μερικούς μήνες μετά τις Διακηρυξεις Ειρήνης της Τουρκίας με τη Βρετανία και τη Γαλλία, θα ενισχυσει το αναθεωρητικό μέτωπο και θα ενισχυσει την αίσθηση απειλής στο αδυνατο κράτος της μελέτης μας. Το Συμφωνο Μη-Επίθεσης μεταξύ Γερμανίας και Σοβιετικής Ενωσης είναι αποτέλεσμα του “αγώνα δρόμου” για την απόκτηση της φιλίας του Stalin στον οποίο έχουν επιδοθεί από κοινού η Μεγάλη Βρετανία και η Γερμανία. Μάλιστα, ο φόβος και η αίσθηση απειλής που θα προκαλούσε στο αδυνατο κράτος της μελέτης μας η Συμφωνία της Γερμανίας με την Σοβιετική Ενωση, ώστε να υπάρξει αναστροφή της φιλοδυτικής” πολιτικής της Άγκυρας αποτελεί και έναν από τους σοβαρότερους λόγους για τους οποίους ο Hitler επεδίωξε τη συμμαχία αυτή με το Stalin ⁹²

Πράγματι, το Συμφωνο Γερμανίας-Σοβιετικής Ενωσης έχει σημαντικότερες επιπτώσεις τόσο στις σχέσεις της Τουρκίας με την Σοβιετική Ενωση όσο και στον στρατηγικό σχεδιασμό των δυτικών -κυρίως- Μεγάλων Δυνάμεων. Η υπογραφή του Συμφώνου Ribbentrop-Molotov επιφέρει ισχυρότατο κλονισμό στις σχέσεις της Τουρκίας με τον ισχυρό της γείτονα⁹³ και, βεβαίως, διαλυει και τις τελευταίες ελπίδες κάποιων υπερβολικά αισιόδοξων όσον αφορά στις δυνατότητες του αδυνατου κράτους να επηρεάσει τις διεθνείς εξελίξεις με τρόπο ώστε στις συμφωνίες αμοιβαίας-βοήθειας που προωθούσαν οι δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις εναντίον της Γερμανίας να συμμετάσχει και η Σοβιετική Ενωση ⁹⁴

Το Στρατηγικό Δίλημμα

Στην κρίσιμη αυτή περίοδο, η Τουρκία τίθεται ενώπιον του *διλήμματος* να ενισχυσει και να ενδυναμώσει ακόμη περισσότερο τους δεσμούς της -πιθανότατα μέσω νέας επίσημης συμμαχίας- με τις δυτικές Μεγάλες Δυνάμεις εξισορροπώντας με τον τρόπο αυτό την μεγάλη απειλή (η οποία συνίσταται πλέον από ένα συμπαγές μέτωπο αναθεωρητικών δυνάμεων) ή να υπάρξει μία στροφή στη “φιλο-δυτική” πολιτική που συνεπάγονταν οι υπογραφείσες Διακηρυξεις Ειρήνης με την Βρετανία και την Γαλλία με αποτέλεσμα τη συμμαχία της με τον ισχυρό της γείτονα, δηλαδή τη Σοβιετική Ένωση,

Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί, ότι το Γερμανο-Σοβιετικό Συμφωνο δεν έφερε ενώπιον σοβαρών διλημάτων μόνον το αδυνατο κράτος της μελέτης μας. Δημιουργησε, παράλληλα, σοβαρό προβληματισμό στις Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις όσον αφορά στην πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που καλούντο να ακολουθήσουν απέναντι στην Τουρκία προκειμένου να μην ωθήσουν (με λάθος χειρισμούς ή παραλείψεις τους) την τελευταία να προσχωρήσει στο διευρυμένο αναθεωρητικό στρατόπεδο. Πραγματικά δεν είναι τυχαίο ότι τόσο η Μεγάλη Βρετανία όσο και η Γαλλία ήταν διατεθειμένες να καταβάλλουν υψηλότατο τίμημα προκειμένου να αποσοβήσουν το ενδεχόμενο να βρεθεί η Τουρκία στο πλευρό της Σοβιετικής Ένωσης. Μάλιστα οι δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις προωθούσαν από κοινού την υπογραφή μίας νέας επίσημης συμμαχίας η οποία θα δέσμευε την Τουρκία όσον αφορά στις υποχρεώσεις της απέναντι στις δυο χώρες ενώ, παράλληλα, θα την απομάκρυνε από την Σοβιετική Ένωση. Είναι βέβαιο ότι για την Μεγάλη Βρετανία η Βρετανο-Τουρκική Διακήρυξη Ειρήνης αποτελούσε την βάση πάνω στην οποία στηριζότο ολόκληρη η μεσογειακή της πολιτική.⁹⁵

Ανάλογες, όμως ανησυχίες μοιράζονται και οι αναθεωρητικές δυνάμεις Γερμανία και Σοβιετική Ένωση όσον αφορά στη στάση τους απέναντι στην Τουρκία. Σε αυτά τα πλαίσια η Σοβιετική Ένωση σκέπτεται σοβαρά να προτείνει στην Τουρκία ένα Συμφωνο

Κοινής Άμυνας (Pact of Mutual Defence), με στόχο το Συμφωνο αυτό να αποτελέσει το ακγίστρι το οποίο θα τραβουσε την Τουρκία μακρυά από τις Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις' ⁹⁶ Αλλά και η Γερμανία, με την σειρά της, επιχειρεί, με σοβιετική μεσολάβηση να δεσμευσει την Τουρκία ότι η συμπεριφορά της δεν θα δημιουργήσει προβλήματα στα γερμανικά συμφέροντα ⁹⁷ Μάλιστα, σε μία προσπάθεια αυξησης της πίεσης προς την Τουρκία, η Γερμανία αποφασίζει αμέσως μετά την Γερμανο-Σοβιετική Συμφωνία να ακυρώσει τη Συμφωνία Πίστωσης (Credit Agreement) την οποία είχε υπογράψει τον Ιανουάριο του 1939 με την Τουρκία και η οποία αφορουσε στην πίστωση προς την τουρκική κυβέρνηση 150 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων για την αγορά από την τελευταία πολεμικού υλικου ⁹⁸

Βεβαίως όλες αυτές οι σκέψεις και εκτιμήσεις που αφορουν στα στρατηγικά διλήμματα των Μεγάλων Δυνάμεων δεν σημαίνουν ότι η Τουρκία ευρίσκετο σε κάποια ευκολη θέση Το αντίθετο Το αδυνατο κράτος της μελέτης μας καλείται ειδικά μετά το Συμφωνο Ribbentrop-Molotov, να αντιμετωπίσει ένα ενισχυμένο μέτωπο αναθεωρητικών δυνάμεων μέλος του οποίου είναι και μια Μεγάλη Δυναμη της εποχής με την οποία έχει κοινά συνορα

Συνεπώς, η Τουρκία βρίσκεται αντιμέτωπη με το δίλημμα ενίσχυση της 'φιλοδυτικής στροφής και, συνακόλουθα άσκηση μεγαλυτερης πίεσης για δέσμευση της χώρας στους στρατηγικούς στόχους των Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων από τις οποίες προσπορίζεται ασφάλεια ή προσχώρηση στο αναθεωρητικό στρατόπεδο και απομάκρυνση από το μέτωπο της ειρήνης, (όπως η ίδια αποκαλουσε το μέτωπο που συνιστουσαν οι δυνάμεις του status quo) Είναι σαφές, ότι η απάντηση σε αυτό το δίλημμα θα έχει καθοριστική σημασία καθώς συνδεόταν άμεσα με την ίδια την επιβίωση του αδυνατου αυτού κράτους

Η “Τουρκική Στρατηγική Απάντηση” στο Συμφωνο Ribbentrop-Molotov

Στη συγκυρία αυτή η Τουρκία επιλέγει τη βέλτιστη για τα συμφέροντα ενός αδυνατού κράτους πολιτική στρατηγική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, επιλέγει να εξισορροπήσει τις υπάρχουσες απειλές διατηρώντας σημαντικά ποσοστά αυτονομίας από τις δυνάμεις που τις παρέχουν προστασία ενώ παράλληλα, επιτυγχάνει και συγκεκριμένα οικονομικά οφέλη. Συνακόλουθα, η Τουρκία θα συνεχίσει να καρπώνεται ασφάλεια από τις Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις (κυρίως τη Μεγάλη Βρετανία) καθώς και συγκεκριμένα οικονομικά οφέλη, ενώ θα φροντίσει ώστε ο δανεισμός της ασφάλειας να μη συνοδευθεί και από ανάλογη δέσμευση (“παγίδευση”) όσον αφορά στις στρατηγικές επιδιώξεις της χώρας από την οποία προσπορίζεται ασφάλεια.

Η εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην Πολωνία (2 Σεπτεμβρίου) εντείνει τα στοιχεία ανασφάλειας και αβεβαιότητας στην πλευρά των Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων (κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας) με συνέπεια την περαιτέρω τουρκική εκμετάλλευση της βρετανικής ανάγκης για συμμαχία των δυο χωρών. Η εκμετάλλευση αυτή θα πραγματοποιηθεί σε δυο επίπεδα. Πρωτον η Τουρκία εκμεταλλεόμενη την ζωτική για τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας σημασία που το Foreign Office εκτιμούσε ότι συνιστά η συμμαχία ανάμεσα στις δυο χώρες δεν διστάζει να απαιτήσει την καταβολή πίστωσης ύψους 35 εκατομμυρίων στερλινών σε πολεμικό υλικό, δάνειο σε χρυσό αξίας 15 εκατομμυρίων αγγλικών στερλινών καθώς και χρηματικό ποσό ύψους 2 εκατομμυρίων στερλινών⁹⁹. Σε δευτερο επίπεδο η Τουρκία θα απαιτήσει την εισαγωγή στο κείμενο της συμμαχίας που επρόκειτο να συναφθεί με τις Δυτικές Δυνάμεις συγκεκριμένης “ρήτρας διαφυγής” (suspensive clause) η οποία θα ορίζει ότι η Τουρκία δεν αναλαμβάνει καμμία απολύτως υποχρέωση πριν από την ικανοποίηση στο ακέραιο όλων των απαιτήσεών της όπως αυτές θα αναφέρονται στη συμφωνία με τις δυο μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις.

Είναι ενδιαφέρον, ότι στις συζητήσεις ανάμεσα στα μέλη της βρετανικής κυβέρνησης στο Λονδίνο -στα τέλη του Σεπτεμβρίου και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία- κυριαρχούσε η αίσθηση ότι οι τουρκικές οικονομικές απαιτήσεις, για χρυσό αξίας 15 εκατομμυρίων στερλίνων σε ανταπόδοση μίας συμμαχίας η οποία θα μπορούσε να καταστεί ανενεργός λόγω της συγκεκριμένης απαίτησης για τη συμπερίληψη της 'ρήτρας διαφυγής', ήταν *υπερβολικές, αν όχι παράλογες*. Και όμως η Τουρκία αντιλαμβανόμενη τη χρησιμότητα που είχε για τη Βρετανία δεν διστάζει να εμμείνει με σθένος και αποφασιστικότητα στις απαιτήσεις της αυτές¹⁰⁰

Στην ευόδωση των σκληρών διαπραγματευτικών προσπαθειών της Τουρκίας βοηθά και η ευρέως κυριαρχούσα αντίληψη στο Foreign Office για την πιθανότητα προσχώρησης της Τουρκίας στο αναθεωρητικό στρατόπεδο, μέσω της συναψης συμμαχίας με τη Σοβιετική Ένωση. Με άλλα λόγια η Τουρκία θα επιλέξει να μην 'παίξει το παιχνίδι' της μεγάλης συμμάχου της και συνακόλουθα, να μη δεσμευτεί με βάση τις απαιτήσεις της οι οποίες προωθούσαν την -με κάθε τρόπο- απομάκρυνσή της από το αναθεωρητικό στρατόπεδο. Η προσπάθεια του αδυνατού κράτους να αυτονομηθεί από τις στρατηγικές επιθυμίες της μεγάλης συμμάχου του θα οδηγήσει σε μια συνάντηση με τη Σοβιετική Ένωση, αντικειμενικός στόχος της οποίας είναι -από την πλευρά της Τουρκίας- η βολιδοσκόπηση των πραγματικών διαθέσεων του ισχυρού της γείτονα.

Στην πρώτη συνάντηση που πραγματοποιείται στη Μόσχα στις 25 Σεπτεμβρίου - μέσα σε ένα γεμάτο ένταση κλίμα και ενώ έχει προηγηθεί η γερμανική εισβολή στην Πολωνία (1η Σεπτεμβρίου)- οι σοβιετικές απαιτήσεις που εκφράζονται κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις γερμανικές επιθυμίες. Πιο συγκεκριμένα ο Stalin ζητά από την Τουρκία μία σειρά αλλαγών που αφορούν τόσο στις υποχρεώσεις της τελευταίας έναντι της Βρετανίας και της Γαλλίας όσο και σε

συγκεκριμένες διατάξεις της Συμβασής του Montreaux, προς όφελος φυσικά της ίδιας της Σοβιετικής Ενωσης αλλά και της συμμάχου της Γερμανίας¹⁰¹

Οι σοβιετικές απαιτήσεις δεν γίνονται δεκτές από την Τουρκία η οποία τονίζει ότι οποιαδήποτε αλλαγή στην επικείμενη Τριμερή Συμφωνία με τη Βρετανία και τη Γαλλία είναι πέρα από τις δυνατότητές της, καθώς τόσο η Βρετανία όσο και η Γαλλία δεν θα επιτρέψουν καμμία απολυτως τροποποίηση ή αλλαγή στο προταθέν από τις ίδιες κείμενο της Συμφωνίας. Επιπρόσθετα η εισαγωγή της -παραπάνω αναφερθείσης- γερμανικής απαίτησης με τη μορφή ειδικής διάταξης θα απογυμνωσε -επισημαίνει ο Saracoglu στον Stalin- την Τριμερή Συμφωνία από την ίδια την "αίτια της υπάρξεώς της" (raison d'etre). Τέλος, όσον αφορά στις σοβιετικές απαιτήσεις για αναθεώρηση της Συμβασής του Montreaux η Τουρκία αρνείται με σθένος και αποφασιστικότητα την πιθανότητα διμερους (μεταξύ της ίδιας και της Σοβιετικής Ενωσης) αναθεώρησης μίας συμβασής η οποία έχει συσταθεί σε πολυμερή βάση¹⁰². Όπως είναι επόμενο, οι σοβιετικο-τουρκικές συνομιλίες δεν θα καταλήξουν σε συμφωνία.

Η μη-ευόδωση των τουρκικών προσπαθειών θα επιταχυνει την υπογραφή της Τριμερους Συμφωνίας ανάμεσα στην Τουρκία και τις δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις Βρετανία και Γαλλία. Πράγματι, η Τριμερής Συμφωνία υπογράφεται στην Άγκυρα, δυο μόλις ημέρες μετά την αναχώρηση του Τουρκου ΥΠΕΞ από την Μόσχα (19 Οκτωβρίου 1939) και πριν ακόμα φθάσει στην Άγκυρα. Έχει ιδιαίτερη σημασία να επισημανθούν στο σημείο αυτό, δυο συγκεκριμένες 'κατακτήσεις' του αδυνατου κράτους σε σχέση με τις 'δεσμευσεις' που η τελευταία ανέλαβε ως συμβαλλόμενο μέρος στην Τριμερή Συμφωνία. Βεβαίως, με την Τριμερή Συμφωνία επιβάλλονται στην Τουρκία τα Άρθρα 2 και 3, που αφορούν το μεν πρώτο στην υποχρέωσή της να βοηθήσει με όλες τις δυνάμεις της τη Βρετανία και τη Γαλλία αν οι τελευταίες δεχθούν επίθεση από μία ευρωπαϊκή δύναμη (υπονοείται, βεβαίως, η Ιταλία ή/και η Γερμανία) με αποτέλεσμα το ξέσπασμα ενός πολέμου στη Μεσόγειο, το δε δεύτερο στην υποχρέωσή της να βοηθήσει τις δυο

Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις εάν αυτές εμπλακουν σε εχθροπραξίες λόγω των εγγυήσεων που έχουν προσφέρει στην Ελλάδα και τη Ρουμανία (υποχρεώσεις τις οποίες δεν δίστασε να αγνοήσει η Τουρκία αργότερα)

Παράλληλα, όμως, η Τουρκία επιτυγχάνει να 'περάσει' την αποδοχή από τη Γαλλία και τη Βρετανία δυο μεγάλης σημασίας διατάξεων οι οποίες θα της επιτρέψουν να επιτυχει για μία ακόμη φορά το βέλτιστο για τα συμφέροντα ενός αδυνατου κράτους το οποίο βρίσκεται στο μέσον αντιπαράθεσης των Μεγάλων Δυνάμεων. Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία θα επιτυχει

α) την εισαγωγή στο τελικό κείμενο της Τριμερους Συμφωνίας ενός πρόσθετου μυστικού πρωτοκόλλου (Protocol 2) το οποίο αφορά στη Σοβιετική Ένωση και συμφωνα με το οποίο οι υποχρεώσεις που απορρέουν για την Τουρκία από την υπογραφή της Τριμερους σε καμμία περίπτωση δεν επιβάλλουν σε αυτήν την υποχρέωση να προβεί σε οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα την εμπλοκή της σε πόλεμο με την Σοβιετική Ένωση (Βλέπε ειδικότερα Παράρτημα) Η σημασία του μυστικού αυτού πρωτοκόλλου είναι προφανής για τα τουρκικά συμφέροντα. Η απειλή που συνιστά για την τουρκική ασφάλεια ο ισχυρός της γείτονας, κυρίως μετά την προσχώρησή του στο μέτωπο των δυνάμεων που επιθυμουν την αναθεώρηση των υπάρχοντων διεθνών συνθηκών και την αλλαγή των συνόρων στον ευρωπαϊκό χάρτη εξισορροπείται μέσω της συμμετοχής της Τουρκίας στην Τριμερή Συμφωνία χωρίς όμως αυτή η συμμετοχή να συνεπάγεται την απευθείας αντιπαράθεσή της με τη Μεγάλη Δυναμη -ή την συμμαχία κρατών- που συνιστά την απειλή

β) να καρπωθεί για την συμμετοχή της στη "διάτρητη" για τα συμφέροντα της Βρετανίας και της Γαλλίας Τριμερή Συμφωνία πλουσιότατα οικονομικά οφέλη. Πιο συγκεκριμένα Βρετανία και Γαλλία αναλαμβάνουν να εκχωρήσουν στην Τουρκία πίστωση 25 εκατομμυρίων στερλινών σε πολεμικό υλικό καθώς και δυο δάνεια το ένα σε χρυσό αξίας 16 εκατομμυρίων στερλινων και το άλλο, υψους 3,5 εκατομμυρίων

στερλινών για την εξόφληση χρεών της Τουρκίας προς τις δυο χώρες. Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι μετά από τουρκική πρωτοβουλία και επιμονή ένας τελευταίος μυστικός όρος καθιστούσε ολόκληρη την συμφωνία μη εκτελεστή μέχρις ότου παραδοθούν τα χρήματα και η υλική βοήθεια από την Βρετανία και την Γαλλία(!)¹⁰³

Εν κατακλείδι, η Τουρκία θα επιλέξει να εξισορροπήσει την απειλή (με τρόπο που θα της επιτρέψει και να μην προκαλεσει την μίση της) επιτυγχάνοντας, παράλληλα, μέσω μίας ευέλικτης διπλωματικής δραστηριότητας σημαντική οικονομική και υλική βοήθεια από την Μεγάλη Δυναμη-προστάτη για την κάλυψη των άμεσων και επείγουσών αναγκών της. Μάλιστα, από την τελευταία η Τουρκία θα καταφέρει να προσποριστεί πέραν της ασφάλειας και τεράστια οικονομικά οφέλη επιτυγχάνοντας τη μη-δέσμευσή της από τις υποχρεώσεις που απορρέουν για αυτήν από την Τριμερή Συνθήκη Συνακόλουθα, το αδύνατο κράτος της μελέτης μας θα επιτύχει η αύξηση της ασφάλειάς του να συνοδεύεται από σημαντικές οικονομικές απολαβές καθώς και από τη διατήρηση της αυτονομίας του από την δυναμη από την οποία προσπορίζεται ασφάλεια

- 42 Βλέπε ειδικότερα Roderic Davison, “Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne” στο Gordon Graig & Felix Gilbert (eds), The Diplomats 1919-1939, Princeton University Press, New Jersey, 1953, σελ 175-181, Lord Kinross, Ataturk. A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey, New York, 1965, σελ 87-113
- 43 Βλ Howard Sachar, The Emergence of the Middle East, 1914-1924, New York, 1969, σελ 419-433 και Harry Howard, The Partition of Turkey. A Diplomatic History, 1913-1923, Norman, Okla , 1931, σελ 263-264
- 44 Βλέπε Joseph Grew, Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945, Volume I, Boston, 1952, 569-570
- 45 Ahmed Sukru Esmer, “The Straits Crux of World Politics”, Foreign Affairs, Vol 25, No 2, January 1947, σελ 294-295
- 46 J Daniel, “Turkey’s Position in the Post-War World”, The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 208
- 47 D A Routh, “The Mediterranean The Monteaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits” στο Arnold J Toynbee (ed), Survey of International Affairs.1936, Oxford University Press (Royal Institute of International Affairs), London, 1937, σελ 599
- 48 Βλέπε Geoffrey Lewis, Turkey, Ernest Benn Limited, 3rd Ed , London, σελ 116-117 και ειδικότερα Robert Joseph Kerner & Harry Nicholas Howard, The Balkan Conference and the Balkan Entente 1930-1935, University of California Press, Berkley, 1936 και Eliza Campus, The Little Entente and the Balkan Alliance, (Bibliotheca Historica Romaniae), Editura Academiei Republicii Socialiste Romania (translated from the Romanian by Delia Razdolescu), 1978
- 49 Οι περισσότεροι μελετητές φαίνεται να συμφωνούν στην εκτίμηση ότι η Ιταλία αποτελούσε στην περίοδο αυτή την μεγαλύτερη απειλή για την χώρα Βλέπε, μεταξύ άλλων Turkaya Ataov, Turkish Foreign Policy 1923-1938 στο Turkish Yearbook of International Relations, (Milletler arasi Munasebetler Turk yilligi), Ankara, 1961, σελ 135-136, Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σελ 7, Geoffrey Lewis, Turkey, Ernest Benn, (3d ed), London, 1955, σελ 116 και Luigi Villari, The Expansion of Italy, Faber & Faber, London, 1930
- Αντίθετα ο Weisband θεωρεί τη Σοβιετική Ένωση ως πρωταρχική απειλή για την Τουρκία Βλέπε Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945. Small State Diplomacy and Great Power Politics, Princeton University Press, 1973
- 50 Βλέπε Arnold I Toynbee, Survey of International Affairs 1934, Oxford University Press, London, 1935, σελ 330

51 Βλέψεις οι οποίες αποκαλύφθηκαν -μεταξύ άλλων- και στις απειλές του Mussolini τον Δεκέμβριο του 1925 ότι θα εισβάλει στην Ανατολία σε περίπτωση που η Τουρκία προσφύγει στον πόλεμο όσον αφορά στο ζήτημα της Μοσούλης

52 Ειδοποιήσεις με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο εστάλησαν στις κυβερνήσεις των κρατών που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη της Λωζάννης, δηλαδή στη Βρετανία, τη Γαλλία, τη Ιταλία, την Ιαπωνία, τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία και τη Ρωσία. Ειδοποίηση εστάλη, επίσης, στη Γιουγκοσλαβία η οποία παρά το γεγονός ότι είχε συμμετάσχει στις εργασίες της Συνθήκης της Λωζάννης εν τούτοις δεν είχε υπογράψει την Συνθήκη. Ειδοποίηση, τέλος, εστάλη για λόγους ενημέρωσης και στον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ

53 Βλέπε Geoffrey Lewis, Turkey, Ernest Benn Limited, (3rd ed), London, 1955, σελ 116. Ειδικότερα για το πλήρες κείμενο της τουρκικής ειδοποίησης (Note) βλέπε Documents on International Affairs, London, 1936, σελ 645-648

54 Προτείνεται, συγκεκριμένα, η συζήτηση να πραγματοποιηθεί στην επόμενη Συνεδρίαση του Συμβουλίου (Council Meeting) στις 11 Μαΐου του ίδιου χρόνου

55 Βλέπε ειδικότερα D A Routh, “The Mediterranean. The Monteaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits”, op cit , σελ 604-605

56 Βλ Arnold J Toynbee, Survey of International Affairs 1935, Volume I, Oxford University Press, (Royal Institute of International Affairs), London, 1936, σελ 63

57 Η Βρετανία εκμεταλευόμενη τις τουρκικές ανησυχίες θέλησε να προωθήσει την συμμετοχή της Τουρκίας, της Ελλάδος και της Γιουγκοσλαβίας σε μια “Μεσογειακή Συμφωνία Κυρίων”, η οποία προέβλεπε, μάλιστα, βρετανική στρατιωτική επέμβαση σε περίπτωση επίθεσης από τη χώρα που συνιστούσε την μεγαλύτερη απειλή, δηλαδή την αναθεωρητική Ιταλία. Βλέπε ειδικότερα Haluk A Ulman, Turk dis Politikasina yon Veren Etkenler. 1923-1968 (Τα Αίτια Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής.1923-1968), Επιθεώρηση της Σχολής Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Αγκυρας, Τόμος XXIII, No 3, Σεπτέμβριος 1969, σελ 252-253

58 D A Routh, The Meditteranean, op cit , σελ 611

59 Όλες οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν “κεκλεισμένων των θυρών”. Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι, όπως και σε παρόμοιες διασκέψεις, η “ουσιαστική δουλειά” από μέρους των διπλωματών γινόταν στους διαδρόμους στο περιθωριο των επίσημων συζητήσεων

60 Για το πλήρες κείμενο του τουρκικού προσχεδίου, το οποίο απετέλεσε τη βάση των συζητήσεων κατά την πρώτη περίοδο στο Montieaux, βλέπε “Annex I”, σελ 285-287 στο Actes de la Conference de Montreaux, Pedone, Paris, 1936

61 D A Routh, The Mediterranean, op cit , σελ 619

62 Δεν είναι τυχαίο ότι και στο παρελθόν η Τουρκία είχε εγείρει το ζήτημα της στρατικοποίησης των Στενών χωρίς όμως επιτυχία Βλέπε ειδικότερα D A Routh, op cit , σελ 600-3

63 Ahmed Sukru Esmer, “The Straits Crux of World Politics”, Foreign Affairs, Vol 25, No 2, January 1947, σελ 295

64 Για το πλήρες κείμενο της Σύμβασης του Montreaux, βλέπε Documents on International Affairs, London, 1936, σελ 648-667

65 Όπου συνάντησαν το σύνολο του τουρκικού στόλου, με επικεφαλής την ναυαρχίδα Anuz Το πρωί της επόμενης ημέρας ο ίδιος ο Kemal Ataturk επιθεώρησε τις στρατιωτικές δυνάμεις κάτω από τις ενθουσιώδεις επευφημίες των κατοίκων της περιοχής των Στενών Βλέπε ειδικότερα D A Routh, op cit ,σελ 644

66 Ibid, σελ 641

67 Για τις χώρες αυτές έχει καθορισθεί το διάστημα των είκοσι (20) ημερών να αποτελεί το ανώτατο χρονικό όριο εντός του οποίου μπορούν να παραμείνουν τα πολεμικά τους σκάφη στον Εύξεινο

68 Βλέπε ειδικότερα Montreaux Bogazlar Konferansi (Η Διάσκεψη του Montreaux περί των Στενών), Πρακτικά & Κείμενα, Εκδόσεις Σχολής Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αγκυρας, Ankara, 176, σελ 209

69 Η ειδοποίηση αυτή αφορά στον προορισμό των σκαφών, τον αριθμό τους και τις ημερομηνίες διέλευσης κατά την είσοδό τους και την έξοδό τους από τα Στενά Ειδικότερα βλέπε D A Routh, The Mediterranean, op cit, σελ 638

70 Αξίζει να σημειωθεί ότι στο τελικό κείμενο της Σύμβασης (στο άρθρο 19 καθώς και στο άρθρο 4) η λέξη “ουδέτερο κράτος” (neutral), που περιείχετο στο βρετανικό προσχέδιο, αντικαταστάθηκε από τις λέξεις “μη εμπόλεμο” (not belligerent) συμπλέοντας με την άποψη που υποστήριζε ότι το καθεστώς της ουδετερότητας είχε παύσει να υφίσταται στις διεθνείς σχέσεις ήδη από την υπογραφή της Συμφωνίας για την ίδρυση της ΚτΕ καθώς και του Συμφώνου Briand-Kellog Βλέπε D A Routh, op cit , σελ 642

71 Βλέπε Ahmed Sukru Esmer, “The Straits Crux of World Politics”, Foreign Affairs, Vol 25, No 2, January 1947, σελ 295-6

72 D A Routh, The Mediterranean, op cit , σελ 643

73 Το Ανακοινωθέν αυτό, όπως τόνισε ο Eden στη Βουλή των Κοινοτήτων “ δεν είναι ούτε Συνθήκη ούτε Σύμφωνο αλλά ελπίζουμε ότι σηματοδοτεί το τέλος ενός κεφαλαίου ταραγμένων σχέσεων με την Ιταλία” Του Ανακοινωθέντος, είχε προηγηθεί ανταλλαγή δηλώσεων των δύο πλευρών στις οποίες ήταν εμφανής η προσπάθεια τους να οδηγηθούν σε καλύτερευση των σχέσεων τους Αμέσως μετά το Montreaux, και οι δύο χωρες

βρίσκονταν μπροστά σε ένα μεγάλο δίλημμα να εγκαταλείψουν την ιδέα μιας κούρσας εξοπλισμών στη Μεσόγειο και να επιτύχουν την ύφεση στις μεταξύ τους σχέσεις ή να προωθήσουν την ιδέα των μεσογειακών συμμαχιών επιβαρύνοντας το ήδη βεβαρημένο κλίμα και να οδηγηθούν τελικά στον πόλεμο,

Το Κοινό Ανακοινωθέν περιείχε λίγο έως πολύ τις βασικές θέσεις των δύο πλευρών, όπως αυτές είχαν εκφραστεί μέχρι τότε μέσω της ανταλλαγής δηλώσεων, δηλαδή την αναγνώριση ότι η ελευθερία εισόδου, εξόδου και διάπλου της Μεσογείου αποτελούσε ζωτικό συμφέρον και για τις δύο χώρες και την κοινή πεποίθησή τους να παραμείνουν σεβαστά και να μην απειληθούν τα κυριαρχικά δικαιώματα της κάθε χώρας στη περιοχή της Μεσογείου. Βλέπε ειδικότερα Ibid, σελ 652-661

74 Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η Τουρκία δεν δίστασε να τονίσει με αποφασιστικότητα στην Ιταλία δύο πολύ συγκεκριμένες πραγματικότητες από τις οποίες δεν ήταν διατεθειμένη να αποκλίνει ούτε κατά το ελάχιστο. Πρώτον, ότι δεν θα ήταν σκόπιμο να θεωρεί η Ιταλία (όπως και κάποια από τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις) ως δεδομένη (for granted) την συμμετοχή της Τουρκίας σε συγκεκριμένες σφαίρες επιρροής.

Χαρακτηριστική ήταν η δήλωσή της, μέσω του επίσημου τουρκικού τύπου, στις 3 Φεβρουαρίου 1937 ότι η Τουρκία “είναι προσκολλημένη μόνον στο μέτωπο (bloc) της ειρήνης, και σε κανένα άλλο μέτωπο”. Δεύτερον, ότι η προσέγγιση των δύο χωρών σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελέσει το όχημα για την πραγματοποίηση κάποιων “ευσεβών πόθων” της Ιταλίας, δηλαδή την αναθεώρηση της Σύμβασης του Montreaux με τρόπο που να ελαχιστοποιεί τα σοβαρά πλεονεκτήματα που καρπώθηκε η Σοβιετική Ένωση από αυτή Ibid, σελ 651

75 Ο προσεκτικός μελετητής των στρατηγικών επιλογών της Τουρκίας, θα διαπιστώσει ότι η τελευταία είχε και στο άμεσο παρελθόν (δεκαετία 1920) καταφέρει να καρπωθεί οφέλη από την αντιπαράθεση συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης

Πιο συγκεκριμένα, την επομένη (17 Δεκεμβρίου 1925) της διευθέτησης του ζητήματος της πετρελαιοφόρου περιοχής της Μοσούλης από την ΚτΕ (με τρόπο που - κατά την άποψή της- ήταν, λόγω της ισχυρής θέσης που κατείχε η Βρετανία στην ΚτΕ, εις βάρος των συμφερόντων της) η Τουρκία επέστρεψε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τούρκος διεθνολόγος, στην πολιτική που ακολούθησε κατά τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Έτσι εκμεταλλευόμενη την αντιπαράθεση συμφερόντων ανάμεσα στις δύο Μεγάλες Δυνάμεις υπέγραψε με την Σοβιετική Ένωση, στο Παρίσι, το Σύμφωνο Ουδετερότητας και Μη-Επίθεσης με το οποίο ισχυροποίησε την θέση της έναντι της Βρετανίας χωρίς να αναλάβει παράλληλα δεσμεύσεις έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Η ισχύς του τουρκο-σοβιετικού Συμφώνου παρατάθηκε το 1929 και το 1931 με νέα πρωτόκολλα, ενώ τον Νοέμβριο του 1935, με άλλο πρωτόκολλο, παρατάθηκε εκ νέου η ισχύς της αρχικής συμφωνίας και των παραρτημάτων που την συνόδευαν για μία ολόκληρη δεκαετία. Βλέπε ειδικότερα Edip Celik, Turkiyen dis Politika Tarihi (Ιστορία της Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας), Εκδόσεις Gercek, Istanbul, 1969, σελ 89 όπως παρατίθεται στο Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σελ 178. Επίσης Cem Sar & Mehmet Gonlubol, Ataturk ve Turkiyenin Dis Politikasi (Ο Ατατούρκ και η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας) Εκδόσεις Εθνικής Παιδείας, Istanbul, 1963, σελ 108

76 Βλέπε ειδικότερα Philip W Ireland, “Turkish Foreign Policy After Munich”, The Political Quarterly, Vol X, No 2, April-June 1939, σελ 191

77 Βλέπε ειδικότερα την ανάλυση του Halide Edib, “Turkey and Her Allies”, Foreign Affairs, No 3, April 1940, σελ 448

78 Βλέπε Frank G Weber, The Evasive Neutral, op cit σελ 52-56

79 Ibid, σελ 61

80 Βλέπε ειδικότερα Turkkaya Ataon, Turkish Foreign Policy, 1939-1945, Ankara, 1965, σελ 29-31 και Avedis Sanjian, “The Sanjak of Alexandretta (Hatay) Its Impact on Turkish-Syrian Relation (1939-1956)”, Middle East Journal, Vol 10, Autumn 1956, σελ 379-394

81 Ibid, σελ 62

82 Βλέπε ειδικότερα Kemal Karpat, Turkey’s Foreign Policy in Transition 1950-1974, E J Brill, Leiden, 1975, σελ 3

83 Για αυτές τις διαπιστώσεις βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σελ 73 Για την σημασία που απέδιδαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στην στρατηγική σημασία της Τουρκίας στη δεδομένη χρονική συγκυρία βλέπε Ibid, σελ 73-74 και ειδικότερα τις *Παραπομπές 10 11 12 και 13*, σελ 203

84 Βλέπε David Irving “Breach of Security” στο D Irving & D C Watt (eds), Breach of Security, William Kimber, London, 1968, σελ 26

85 Όσον αφορά, πάντως, στη χρησιμότητα της Τουρκίας για την Βρετανία, πρέπει να επισημανθεί ότι στη περίοδο των παραμονών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι και το 1943 (οπότε και η Βρετανία πίεσε για την κατασκευή αεροδρομίων και στρατιωτικών βάσεων στο έδαφος της Τουρκίας) η τελευταία αντιμετώπιζετο ως ένα αδύνατο κράτος το οποίο διέθετε ένα αξιόμαχο και χρήσιμο στρατιωτικό δυναμικό (manpower), το αξιολογότερο μεταξύ όλων των βαλκανικών κρατών, το οποίο η Βρετανία θα μπορούσε να κινητοποιήσει ενεργά σε πιθανή στρατιωτική αντιπαράθεση με τις δυνάμεις του αναθεωρητικού στρατοπέδου Βλέπε Ludmila Zhivkova, Anglo-Turkish Relations 1933-1939, Secker and Warburg, London, 1976, σελ 92

86 Βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 75

87 “Δεν είναι τυχαίο ότι για “ένα σημαντικά μεγάλο διάστημα, η Τουρκία καταφέρνει να χαιρεί ταυτόχρονα της φιλίας της Σοβιετικής Ένωσης και της Μεγάλης Βρετανίας. Ο Atatürk ήταν αρκετά ρεαλιστής για να εκτιμήσει την αξία των φιλικών σχέσεων με έναν (εν η Σοβιετική Ένωση) τόσο δυνατό γείτονα” Βλ. Ibid, σελ 72

88 Όπως ανέφερε ο Τούρκος πρέσβης στην Μόσχα, οι σοβιετικοί διατηρούσαν μία επιφυλακτική στάση απέναντι σε αυτό το ζήτημα, ενώ το σοβιετικό πρακτορείο Tass δημοσίευσε την Τουρκο-Βρετανική Διακήρυξη κατόπιν τουρκικής παρότρυνσης (!) Βλέπε Ibid, σελ 74 Επίσης *Παραπομπή Νο 18*

89 Πράγματι, καθ' όλη την διάρκεια του 1939 αλλά και κατά τα κρίσιμα χρόνια που ακολούθησαν κυριαρχούσε η εντύπωση στην Τουρκία ότι η Σοβιετική Ένωση συζητούσε τόσο με την Μεγάλη Βρετανία όσο και με την Γερμανία το ενδεχόμενο ελέγχου των Στενών των Δαρδανελίων

Επίσης, η σοβιετική αποξένωση από την Βρετανία στα 1939 αλλά και από την Γερμανία, μετά την επίσκεψη του Μολοτοφ στο Βερολίνο τον Νοέμβριο του 1940 οφείλοντο στη αρνητική στάση των δύο άλλων Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επιθυμία της Σοβιετικής Ένωσης να καταλάβει τα Στενά Σύμφωνα με αναφορά του Βρετανού στρατηγού Bedell-Smith στο Moscow Mission, 1950 ο Goering κατά την σύλληψή του του αποκάλυψε ότι κατά την διάρκεια της επίσκεψης του Σοβιετικού ΥΠΕΞ Μολοτοφ στο Βερολίνο τον Νοέμβριο του 1940 η Σοβιετική Ένωση ζήτησε την συναίνεση της Γερμανίας για την στρατιωτική κατάληψη των Στενών Η Γερμανία δεν συμφώνησε σε αυτή την -καθώς και σε άλλες- απαίτηση της Σοβιετικής Ένωσης, με αποτέλεσμα οι σχέσεις των δύο χωρών να χειροτερεύσουν Όπως παρατίθεται στο J Daniel, "Turkey's Position in the Post-War World", The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 210 (*Παραπομπή Νο 61*)

90 Όπως σημειώνει ο Frank Weber "Αν και η Διακήρυξη (εννοεί με την Βρετανία) είχε ήδη μονογραφηθεί, ο Menemencioglu τόνιζε ότι θα χρειαζόταν αρκετός καιρός, ίσως και μήνες πριν επικυρωθεί από το Τουρκικό Νομοθετικό Σώμα Ο Menemencioglu υπαινίχθηκε ότι η κυβέρνηση İnönü θα μπορούσε να αποφασίσει να μην προχωρήσει ή ακόμη και να αρνηθεί να φέρει το θέμα ενώπιον του Νομοθετικού Σώματος "Η επιστράτευση" είπε στον Papen "ήταν πάντα μία τρομακτική επιβάρυνση για την τουρκική οικονομία και η κυβέρνηση είχε ήδη φθάσει στα όρια των οικονομικών της δυνατοτήτων Συνεπώς, αν οι Βρετανοί επιθυμούσαν να έχουν ένα βιώσιμο σύμμαχο, θάπρεπε όχι απλώς να τον επιχορηγούν, αλλά και να καταβάλουν το πλήρες κόστος της τουρκικής ετοιμότητας" Με τον τρόπο αυτό, η Τουρκία άφηγε να εννοηθεί α) ότι δεν ήταν καθόλου σίγουρο ότι οι Βρετανοί θα καταφέρουν να καταβάλουν το κόστος αυτό και β) ότι η Τουρκία δεν θα είχε αντίρρηση να δεχτεί ανάλογη προσφορά από την Γερμανία Βλέπε ειδικότερα Frank G Weber, The Evasive Neutral, op cit σελ 64-65

91 Για τον σκοπό αυτό στέλνεται στην Μόσχα, τον Ιούνιο του 1939, ειδική αποστολή υπό την ηγεσία του William Strang Βλέπε Ibid, σελ 70

92 Για τις προσμονές του Χίτλερ από τις επιπτώσεις του Γερμανο-Σοβιετικού Συμφώνου στους τουρκικούς υπολογισμούς Βλέπε ειδικότερα Lothar Kreckler, Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurt, 1964, σελ 54

93 "Βρεθήκαμε αντιμέτωποι με ένα fait accompli" έγραφε σε πρωτοσέλιδο άρθρο του ο Z Sertel στην "φιλοσοβιετική" *Tan* και συμπλήρωνε "Το μέτωπο της ειρήνης έχασε το

πο σημαντικό του στοιχείο Και αυτή η απώλεια θα ενισχύσει, αναμφίβολα, την Γερμανία” Βλ Zekeriya Sertel, Tan, 25 Αυγούστου 1939

94. Βλ ειδικότερα Arnold Toynbee & Veronica Toynbee, The Eve of the War, 1939, London, 1958, σελ 146-150

95 Βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 80-81

96 Όπως παρατίθεται στο Raymond J Sontag & James Stuart Beddie (eds), Nazi-Soviet Relations 1939-1940. Documents from the Archives of the German Foreign Office, Department of State, Washington D C / 17 September 1939, σελ 97

97 Ο Γερμανός πρέσβης στη Μόσχα αναφέρει ότι ο ίδιος ζήτησε, τον Σεπτέμβρη του 1939, από τους Σοβιετικούς να κατευθύνουν τις προσπάθειές τους όσον αφορά στην στάση της Τουρκίας προς την δέσμευση της τελευταίας ότι θα ακολουθήσει πολιτική μόνιμης ουδετερότητας απέναντι στα δύο μεγάλα μέτωπα Όπως παρατίθεται στο Ibid, σελ 87

98 Βλέπε ειδικότερα Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 80-81

99 Με στόχο όπως τονίζεται χαρακτηριστικά “ for liquidating the clearing deficit” Βλέπε Ibid, σελ 80

100 Όπως αναφέρει ο Selim Deringil, μελετώντας τα επίσημα έγγραφα και την αλληλογραφία της περιόδου, η Βρετανική Πρεσβεία στην Αγκυρα σε αναφορά της προς την Κυβέρνηση στο Λονδίνο σπεύδει να ενημερώσει το Foreign Office ότι “η Μεγάλη Βρετανία μπορεί να εξασφαλίσει αμέσως την συμφωνία με την Αγκυρα, αν η Βρετανική Κυβέρνηση προβεί όσον το δυνατόν συντομότερα σε αύξηση της πίστωσης που αφορά στην εισαγωγή πολεμικού υλικού στην Τουρκία κατά 11 εκατομμύρια στερλίνες” Όπως παρατίθεται στο Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 83

101 Πιο συγκεκριμένα, η Σοβιετική Ένωση ζητά α) Να αλλάξει η Τουρκία την διάταξη, στην επικείμενη να υπογραφεί με την Βρετανία και την Γαλλία, Τριμερή Συμφωνία (Tripartite Pact), όπου ορίζετο ότι η Τουρκία θα προσέφερε στις δυτικές δυνάμεις κάθε βοήθεια και αρωγή στα πλαίσια των δυνατοτήτων της στην περίπτωση κατά την οποία ενεργοποιούνται οι εγγυήσεις ασφαλείας που είχαν οι δυτικές δυνάμεις προσφέρει στην Ελλάδα και την Ρουμανία Η Σοβιετική Ένωση απαιτούσε όπως σε τέτοια περίπτωση η Τουρκία έχει απλώς την υποχρέωση της ανταλλαγής απόψεων (“consultation”) με τις δύο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις β) Εκτός από το πρόσθετο Πρωτόκολλο 2, που δίνει το δικαίωμα στη Τουρκία να απέχει από κάθε πράξη η οποία θα την ενέπλεκε σε πόλεμο με την Σοβιετική Ένωση, η τελευταία απαιτεί να οριστεί σαφώς στη Συμφωνία ότι οι υποχρεώσεις της Τουρκίας όπως απορρέουν από την επικείμενη Συμφωνία δεν την υποχρεώνουν να βοηθήσει τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία σε περίπτωση που οι δύο αυτές χώρες βρεθούν σε πόλεμο με την Σοβιετική Ένωση Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο,

επιμένει η Σοβιετική Ένωση, η Αγγλο-Γαλλο-Τουρκική Συμφωνία θα πρέπει να παραμείνει ανενεργός γ) Προκειμένου να μην εμπλακεί σε πόλεμο για χάρη της Γερμανίας, μία “ρήτρα διαφυγής” -ανάλογη με το Πρωτόκολλο 2- η οποία θα την απελευθέρωνε από την υποχρέωση να βοηθήσει την Τουρκία σε περίπτωση που η τελευταία δεχόταν επίθεση από την Γερμανία

Ακόμη ο Stalin θέτει και μία σειρά από άλλες απαιτήσεις οι οποίες αφορούν στη Σύμβαση του Montreaux. Οι απαιτήσεις αυτές περιλαμβάνουν μία Κοινή Σοβιετικο-Τουρκική έγκριση για την διέλευση δια μέσου των Στενών των πολεμικών πλοίων των μη-παρακτιών χωρών (η απαίτηση αφορά, βεβαίως, την Γερμανία) τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου. Η Σοβιετική Ένωση απαιτεί, ακόμη, από την Τουρκία τα δικαιώματα προκειμένου να μπορεί η ίδια να επιτρέψει ή να απαγορεύει, ενεργώντας εξ'ονόματος της Κοινωνίας των Εθνών, τη διέλευση όλων των πολεμικών πλοίων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Βλέπε Feridun Cemal Erkin, Les Relations Turco-Sovietiques et la Question des Detroits, σελ 162. Επίσης Rene Massigli, La Turquie Devant la Guerre. Mission a Ankara 1939-1940, Librairie Plon, Paris, 1964, σελ 284, William L Langer & Everret S Gleason, The Challenge to Isolation, New York, 1952, σελ 314 και Cemil Kocak, Turkiye'de Milli Sef Donemi 1938-1945 (Η Περίοδος τους Εθνικού Ηγέτη 1938-1945), Εκδόσεις Yurt, Ankara, 1986, σελ 93

102 Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 86

103 Βλέπε ειδικότερα Frank Marzari, “Western-Soviet Rivalry in Turkey, 1939”, Middle Eastern Studies, Vol 7, 1971, σελ 201-220, Ernest Liewellyn Woodward, British Foreign Policy in the Second World War (Volume I), London, 1970, σελ 24-27 και Lothar Kreckler, Deutschland und die Turkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurt, 1964, σελ 62-63

Η κρίση είναι ένα νόμισμα με δυο πλευρές
Η μία πλευρά ονομάζεται ΕΥΚΑΙΡΙΑ

(Αρχαία Κινέζικη παροιμία)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Οι Πολιτικές Στρατηγικές Επιλογές της Τουρκίας κατά το Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1944)

Το δευτερο τμήμα του εμπειρικού μέρους της μελέτης μας καλύπτει την περίοδο από την γερμανική εισβολή στην Πολωνία (Σεπτέμβριος 1939), χρονικό σημείο έναρξης του ευρωπαϊκού πολέμου, μέχρι και την απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία (Ιουνιος 1944) όταν δηλαδή η Γερμανία έχει πλέον νικηθεί και συνακόλουθα, το αδυνατο κράτος της μελέτης μας παυει να αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του υπό εξέταση αδυνατου κράτους αποτυπώνεται στις παρακάτω θεματικές ενότητες-περιπτώσεις

4 Προώθηση Σχηματισμού Μετώπου από Αδύνατα Βαλκανικά Κράτη

Όπως κατέστη σαφές από το προηγούμενο κεφάλαιο τόσο η υπογραφή του Γερμανο-Σοβιετικού Συμφώνου όσο και οι σοβιετικές απαιτήσεις για τα Στενά, όπως αυτές εκφράστηκαν κατά την επίσκεψη του Τουρκου ΥΠΕΞ Aras στη Μόσχα, ενέτειναν για την Τουρκία το αίσθημα απειλής από το αναθεωρητικό μέτωπο. Έτσι το αδυνατο αυτό κράτος κλήθηκε από τις ίδιες τις εξελίξεις να απαντήσει σε μία σειρά από μεγάλα στρατηγικά διλήμματα. Όπως τονίστηκε, στη χρονική αυτή συγκυρία η Τουρκία επέλεξε την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά η οποία της επέτρεπε, χωρίς να προκαλέσει τον ισχυρό και απελητικό της γείτονα, να καρπωθεί ασφάλεια και μεγάλα οικονομικά οφέλη από τις Δυτικές Δυνάμεις του status quo.

Σχεδόν παράλληλα με την πολιτική αυτή στρατηγική επιλογή η Τουρκία αναλαμβάνει και μία σειρά από άλλες κινήσεις σε περιφερειακό επίπεδο. Πρωτοβουλίες και κινήσεις οι οποίες επιδιώκουν να ενισχυσουν την πολιτική εξισορρόπηση των δυνάμεων του αναθεωρητικού μετώπου και οι οποίες αξίζουν ιδιαίτερης εξέτασης. Πιο

συγκεκριμένα, η Τουρκία επιλέγει να ηγηθεί ενός συνασπισμού ο οποίος θα αποτελείται από τα μικρά Βαλκανικά κράτη της εποχής

Στόχος της στρατηγικής αυτής επιλογής της Τουρκίας είναι η συνδεση των επιδιώξεων της με τις αμυντικές και στρατιωτικές προτεραιότητες της "φίλης" και προστάτιδος Μεγάλης Βρετανίας¹⁰⁴ και, συνακόλουθα, η δημιουργία μετώπου εξισορρόπησης των απειλών που συνιστούν η Σοβιετική Ένωση και η Γερμανία. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη αυτής της συνδεσης των στρατηγικών προτεραιοτήτων του αδυνατού κράτους και της Μεγάλης Δυναμης είναι η συνδεση του Βαλκανικου Συμφώνου στα δυτικά με το Συμφωνο Saadabad (το Συμφωνο της Αντάντ για την Εγγυς ανατολή, όπως αποκαλέστηκε) στα ανατολικά. Και στα δυο αυτά περιφερειακά Συμφωνα η Τουρκία δεν είναι μόνον μέλος αλλά διαδραματίζει και κυρίαρχο ρόλο ¹⁰⁵

Βασική επίσης προϋπόθεση για την συνδεση των δυο Συμφώνων είναι η μετατροπή των περιοχών που κάλυπταν οι χώρες που ήταν μέλη αυτών των συμφώνων σε "ουδέτερες φιλικές κοινότητες μεταξύ των αντιμαχομένων Μεγάλων Δυνάμεων" (δηλαδή μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης). Με άλλα λόγια, η ουδετερότητα των 'περιοχών' αυτών (δηλαδή των κρατών των Βαλκανίων και της Εγγυς Ανατολής) έναντι των συνασπισμών τόσο του Αξονα όσο και των Συμμάχων. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Necmettin Sadak η Τουρκία έχει υλοποιήσει περιοχές ειρήνης ξεκινώντας από τα Βαλκάνια και επεκτεινόμενη προς την Εγγυς Ανατολή. Έτσι από την μία πλευρά με το Βαλκανικό Συμφωνο και από την άλλη με την Τετραμερή Συμφωνία της Ανατολής, έχει μετατρέψει σε οχυρό ηρεμίας και ασφάλειας την ευρεία περιοχή στης οποίας το κέντρο βρίσκεται" ¹⁰⁶

Στη κατευθυνση αυτή η Τουρκία επιλέγει στις αρχές του 1940 να στρέψει το διπλωματικό της ενδιαφέρον προς το Βαλκανικό Συμφωνο. Είναι χαρακτηριστικές οι δηλώσεις του Τουρκου ΥΠΕΞ Saracoglu τον Φεβρουάριο του 1940 κατά την

αναχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη προκειμένου να λάβει μέρος στην ετήσια διάσκεψη των Υπουργών Εξωτερικών του Βαλκανικού Συμφώνου που συνέρχεται στο Βελιγράδι (2-4 Φεβρουαρίου 1940) “Το να μείνει κάποιος ουδέτερος ή εκτός πολέμου δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να αναμένει μοιρολατρικά την εξέλιξη των πραγμάτων”¹⁰⁷

Πρέπει να καταστεί σαφές ότι η Τουρκία δεν πιστεύει στην προώθηση ενός μετώπου αδυνάτων βαλκανικών κρατών με την προοπτική του σχηματισμού μίας συμμαχίας αδυνάτων κρατών η οποία θα αντιπαρατεθεί στους σχεδιασμούς των Μεγάλων Δυνάμεων (Seek an Alliance of Weak States)¹⁰⁸ αλλά ούτε και σε μία συμμαχία η οποία “θα ενώσει τα αδύνατα κράτη-μέλη της και όλα μαζί θα καταφέρουν να μην εμπλακούν στα ιμπεριαλιστικά σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων και να ζήσουν έτσι ειρηνικά και ευτυχισμένα”¹⁰⁹ Αντίθετα, η Τουρκία επιθυμεί να συνεχίσει να διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο καθώς και να ενισχυσει ακόμη περισσότερο τη θέση της στο Βαλκανικό Συμφωνο προκειμένου να κυριαρχήσει σε ένα ουδέτερο μέτωπο αδυνάτων κρατών το οποίο θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει ως μέσο για την συνδεση του με το άλλο περιφερειακό Συμφωνο στα ανατολικά Επιπρόσθετα η πολιτική αυτή στρατηγική συνάδει και με τις στρατηγικές προτεραιότητες της συμμάχου της Τουρκίας, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας ενώ, ταυτόχρονα συνεπάγεται την ενδυνάμωση του εξισοροπητικού μετώπου απέναντι στις δυο Μεγάλες Αναθεωρητικές Δυνάμεις, τη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση

Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι αυτή η επιλογή της Αγκυρας δεν συνιστά τομή στην πολιτική στρατηγική της συμπεριφορά Η συνάντηση των Υπουργών των Εξωτερικών του Βαλκανικού Συμφώνου τον Ιανουάριο του 1940 αποτελεί μία ακόμα ευκαιρία προώθησης της τουρκικής στοχοθεσίας και συνέχεια της προσπάθειας ανάληψης κυρίαρχου ρόλου στο Βαλκανικό Συμφωνο Συνεπώς εάν όπως επισημαίνει ο Marzari το μόνο που υπήρχε για τα αδύνατα βαλκανικά κράτη τον Δεκέμβριο του 1939 ήταν η ελπίδα ότι μέσω της επίδειξης συμβιβαστικότητας (compliance) προς τους

δυνατότερους μεγάλους γειτονές τους θα μπορούσαν να επιτύχουν μία ανεκτή ουδετερότητα”¹¹⁰ για το αδυνατο κράτος της μελέτης μας κάθε άλλο παρά ίσχυε αυτή η διαπίστωση

Προκειμένου λοιπόν η Τουρκία να διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στο Βαλκανικό Συμφωνο πρέπει να ακυρώσει αρχικά το σχέδιο της Ιταλίας και αργότερα το σχέδιο της Ρουμανίας για το μέλλον των κρατών της περιοχής. Στόχος και των δυο σχεδίων είναι ο σχηματισμός βαλκανικού μετώπου ουδέτερων κρατών *υπό την κυριαρχία της Ιταλίας*

Η Πρόταση της Ιταλίας

Η Γερμανο-Σοβιετική Συνθήκη και η εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στην Πολωνία που ακολουθεί στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1939 αυξάνουν δραματικά το στοιχείο της απειλής για τα αδυνατα -και πολιτικά ευθραυστα- κράτη της βαλκανικής χερσονήσου. Τα τελευταία διαπιστώνουν, κατά το δευτερο κυρίως ήμισυ της δεκαετίας του 1930, την αποδυνάμωση της γαλλικής παρουσίας και ισχυος στην περιοχή και τη συνακόλουθη αύξηση της γερμανικής οικονομικής και πολιτικής επιρροής

Παράλληλα, ως προερχόμενα από την διάλυση μεγάλων αυτοκρατοριών και με νωπά ακόμη τα σημάδια από τον τελευταίο μεγάλο πόλεμο τείνουν να λειτουργούν με βάση την αντίληψη *Kleinstaaterei*, να θεωρούν με άλλα λόγια, ότι η μοίρα τους δεν καθορίζεται από τα ίδια αλλά από τις Μεγάλες Δυνάμεις που τα περιστοιχίζουν. Καθώς λοιπόν τα αδυνατα κράτη-μέλη του Βαλκανικού Συμφώνου βρίσκονται αντιμέτωπα με την απειλή που συνιστούν οι αναθεωρητικές δυνάμεις και κυρίως η Σοβιετική Ένωση βρίσκουν ιδιαίτερα ελκυστική την πρόταση-σχέδιο της Ιταλίας τον Σεπτέμβριο του 1939 για την προώθηση συλλογικής ανεξαρτησίας' (collective independence), ουσιαστικά μια πολιτική μη-συμμετοχής των αδυνατων αυτών κρατών στον πόλεμο που πλησίαζε. Αυτή η μη-συμμετοχή θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω ενός μετώπου ουδέτερων βαλκανικών κρατών υπό την ηγεσία βεβαίως, μίας εκ των αναθεωρητικων δυνάμεων δηλαδή της Ιταλίας

Το ιταλικό σχέδιο γίνεται αρχικά δεκτό από όλα τα βαλκανικά κράτη -πλην της Βουλγαρίας- και τη Γερμανία καθώς η τελευταία προτιμά τα βαλκανικά κράτη ουδέτερα ώστε να μην διακοπεί η πολυτιμη εισροή πρώτων υλών για τη γερμανική πολεμική βιομηχανία. Η ιδέα όμως του σχηματισμού ενός ουδέτερου μετώπου από ουδέτερα βαλκανικά κράτη εγκαταλείπεται από την Ιταλία¹¹¹ μετά την προειδοποίηση της Γερμανίας ότι η επιρροή που η Ιταλία σχεδιάζει να επιτύχει στα Βαλκάνια μέσω του ουδέτερου αυτού μετώπου θα πρέπει να περιοριστεί στις χώρες οι οποίες έχουν απευθείας επαφή με τη Μεσόγειο και την Αδριατική. Με τον τρόπο αυτό η επικεφαλής του αναθεωρητικού μετώπου δυναμικά καταφέρνει να κάνει περισσότερο εμφανή τον βαθμό εξάρτησης της Ιταλίας από αυτήν.¹¹² Παράλληλα, και η Ιταλία από την πλευρά της συνειδητοποιεί ότι το σχέδιό της μάλλον θα σημαίνει περιορισμό των μελλοντικών της κινήσεων καθώς και ότι ο ρόλος του εκφραστή των ουδετέρων, ακόμα και ως επικεφαλής των, θα την οδηγήσει κάποια μέρα σε δυσκολή θέση.

Το Σχέδιο Gafencu

Για τα βαλκανικά αδύνατα κράτη ο σχηματισμός ενός ουδέτερου μετώπου με επικεφαλής μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις αποτελούσε, όπως τονίστηκε παραπάνω, μία ιδιαίτερα ελκυστική ιδέα. Στη χρονική αυτή συγκυρία την σκυτάλη της συνέχισης του αρχικού ιταλικού σχεδίου παραλαμβάνει η Ρουμανία μέσω του δραστήριου Υπουργού των Εξωτερικών Gafencu. Η Ρουμανία ήταν το αδύνατο βαλκανικό κράτος το οποίο βίωνε περισσότερο έντονα από κάθε άλλο κράτος της περιοχής το στοιχείο της απειλής από τη Σοβιετική Ένωση. Ειδικά μετά τη σοβιετική εισβολή στην Πολωνία στις 17 Σεπτεμβρίου 1939 η Ρουμανία φοβήθηκε ότι θα γίνει το επόμενο θύμα. Την ανασφάλειά της ενίσχυε και το γεγονός ότι περιστοιχίζετο από την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία με τις οποίες είχε σοβαρά προβλήματα και οι οποίες είχαν επανειλημμένα εκφράσει αναθεωρητικές βλέψεις. Όταν μάλιστα γίνεται σαφές μετά από τις συζητήσεις του τουρκού ΥΠΕΞ Saracoglu στη Μόσχα με την σοβιετική ηγεσία ότι η Γερμανο-Σοβιετική

Συνθήκη δεν αφορά μόνο στην Πολωνία αλλά και στα κράτη που βρίσκονται στη βαλκανική χερσόνησο, ο Gafencu αναλαμβάνει να προωθήσει -στα μέσα Οκτωβρίου- μία περισσότερο φιλόδοξη και ολοκληρωμένη έκδοση του αρχικού ιταλικού σχεδίου ¹¹³

Η διαφορά του νέου αυτού σχεδίου, το οποίο προτείνει και πάλι ως ηγέτιδα δυναμη του συνασπισμού των ουδετέρων βαλκανικών κρατών την Ιταλία, σε σχέση με το προηγούμενο σχέδιο εντοπίζεται στον σαφή “αντι-σοβιετικό” (anti-Boishevik) χαρακτήρα και προσανατολισμό του. Το σχέδιο Gafencu αφήνει αδιάφορη την Ιταλία αποδοκιμάζεται από τη Γερμανία (οι σχέσεις της οποίας με την Ιταλία δεν είναι στο καλύτερο σημείο ενώ η ήπια αντίδραση της τελευταίας στη Τριμερή Συνθήκη δημιουργεί φόβους για πιθανές πρωτοβουλίες και κινήσεις της πίσω από την πλάτη της Γερμανίας) και αντιμετωπίζεται με επιφυλάξεις από τις Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις αλλά και από τα άλλα βαλκανικά κράτη.

Οι Τουρκικές Μεθοδεύσεις Ακυρώσεως των Σχεδίων της Ιταλίας και της Ρουμανίας

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια της Τουρκίας να ακυρώσει τις πρωτοβουλίες τις οποίες αναλαμβάνει η Ρουμανία (κράτος-μέλος του Βαλκανικού Συμφώνου) και οι οποίες αντιτίθενται στην τουρκική στοχοθεσία για την ανάληψη ηγετικού ρόλου στο Βαλκανικό Συμφωνο. Ενόσ ρόλου ο οποίος θα επιτρέψει, όπως τονίστηκε, στην Τουρκία να συνδέσει το Βαλκανικό Συμφωνο στα ανατολικά της με το Συμφωνο Saadabad στα δυτικά της, ακολουθώντας, παράλληλα, μία πολιτική η οποία συνάδει απόλυτα με τους Βρετανικούς στρατηγικούς σχεδιασμούς. Είναι πράγματι ενδιαφέρουσα η διαπίστωση ότι η πολιτική ακυρώσεως των πρωτοβουλιών τρίτων μερών για το μέλλον του Βαλκανικού Συμφώνου ακολουθείται από την Άγκυρα από την συλλήψη ήδη του ιταλικού σχεδίου τον Σεπτέμβριο του 1939.

Κατά την περίοδο αυτή, και ενώ δεν έχουν γίνει ακόμη γνωστά τα αποτελέσματα της συνάντησης του τουρκου ΥΠΕΞ με την σοβιετική ηγεσία που αφορούν στο κατά πόσον το μέλλον των βαλκανικών κρατών περιλαμβάνεται στα άμεσα σχέδια της

Σοβιετικής Ένωσης, η Τουρκία προσεγγίζει τη Βουλγαρία προτείνοντας τον σχηματισμό ενός Αμυντικού Βαλκανικού Μετώπου. Η τουρκική πρόταση τίθεται προς έγκριση τόσο στη Ρώμη όσο και στο Βερολίνο. Η πρώτη διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει καμία σχέση της τουρκικής πρότασης με το σχέδιο που η ίδια η Ιταλία προωθεί για τον σχηματισμό ενός μετώπου ουδέτερων κρατών ενώ η Γερμανία παίρνει αμέσως αρνητική θέση απέναντι στην τουρκική πρόταση την οποία αξιολογεί ως αντίθετη με τα συμφέροντά της. Τα βαλκανικά, επίσης, κράτη τοποθετούνται με επιφυλαξη απέναντι στην τουρκική πρόταση και δεν κρυβουν την αμηχανία τους όσον αφορά στη ζέση της Άγκυρας να προτείνει ξεχωριστό σχέδιο πριν ακόμη γίνουν γνωστές οι προθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης για το μέλλον των κρατών της περιοχής και παρά τη θετική από όλα -πλην της αναθεωρητικής Βουλγαρίας- κράτη αντιμετώπιση της ιταλικής πρότασης.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι η Τουρκία τάσσεται λίγο αργότερα υπέρ του αναθεωρημένου σχεδίου Gafencu αλλά θέτει ως προϋπόθεση για την τελική αποδοχή του την έγκριση του σχεδίου από τις δυο Μεγάλες Δυτικές δυνάμεις, δηλαδή τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, με τις οποίες συζητά κατά την περίοδο αυτή την υπογραφή της Τριμερους Συνθήκης¹¹⁴. Η Τουρκία θέτει την προϋπόθεση αυτή επιδιώκοντας να επιτύχει α) βρετανική μεσολάβηση για τη μείωση της απειλής που αισθάνεται από την αναθεωρητική Βουλγαρία¹¹⁵ και β) ενίσχυση της πίστης της βρετανικής διπλωματίας για την δυνατότητα συνδεδεσης του Βαλκανικού Συμφώνου με το Συμφωνο Saadabad.

Όμως οι τουρκικές μεθοδεύσεις ακυρωσης πρωτοβουλιών τρίτων μερών για το μέλλον του Βαλκανικού Συμφώνου που αντιτίθενται στην τουρκική στοχοθεσία φτάνουν στο απόγειό τους με την επιλογή της Τουρκίας να αποστέλλει ένα προσχέδιο (draft) της αντι-σοβιετικού χαρακτήρα πρότασης του Gafencu απευθείας στη Μόσχα (!). 'Η πράξη αυτή ήταν ανεξήγητη σημειώνει ο Frank Marzari "Η Σοβιετική Ένωση είχε ήδη εκφράσει τις αντιρρήσεις της για το ιταλικό σχέδιο. Ήταν σαφές ότι η πεμπτουσία του αναθεωρημένου σχεδίου Gafencu ήταν αντι-ρωσική. Κατά συνέπεια η αποστολή του

στη Μόσχα συνεπάγετο αυτόματα και την απόρριψή του” Πράγματι, το σχέδιο απορρίπτεται από την Σοβιετική Ένωση η οποία αντιτίθεται στην αύξηση της ιταλικής επιρροής στη βαλκανική χερσόνησο ενώ παράλληλα επιταχύνονται, καθώς η Σοβιετική Ένωση επικοινωνεί αμέσως με την Γερμανία προκειμένου να πιέσει για απόρριψη του σχεδίου, οι διαδικασίες αποδυνάμωσης της ρουμανικής πρωτοβουλίας αφού ανάλογη στάση υιοθετεί και η Γερμανία ¹¹⁶

Και οι τρεις αναφερθείσες τουρκικές μεθοδεύσεις αντικατοπτρίζουν με ανάγλυφο τρόπο την προσπάθεια της Τουρκίας να ακυρώσει προσπάθειες εξωβαλκανικών ή και βαλκανικών χωρών να καθορίσουν το μέλλον των κρατών της περιοχής με τρόπο που δεν συνάδει με τις επιδιώξεις της ίδιας. Η στοχοθεσία της Τουρκίας είναι σαφής Ανάληψη περιφερειακών πρωτοβουλιών οι οποίες θα επιτρέψουν, σε αυτή την εξαιρετικά κρίσιμη για την επιβίωση των αδυνατων βαλκανικών κρατών περίοδο, τη μετατροπή της βαλκανικής χερσονήσου σε μία ουδέτερη περιοχή όπου η κυρίαρχη βαλκανική -inter alia- δύναμη (βλέπε Τουρκία) θα μπορεί να αποτελέσει τον κρίκο συνδεσης με μία άλλη ουδέτερη περιοχή, την Εγγυς Ανατολή Επιπρόσθετα, αυτή η εξέλιξη δεν θα συμβεί εις βάρος των βρετανικών στρατηγικών σχεδιασμών αλλά, αντίθετα θα σημαίνει την ενίσχυση του δυνητικού ρόλου της Τουρκίας στα μάτια της όψιμης μεγάλης συμμάχου της, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας αφού η Μεγάλη αυτή Δυτική Δύναμη είναι διατεθειμένη όχι μόνο να στηρίξει αλλά και να πληρώσει ακριβώς το τίμημα της συνδεσης των δυο περιφερειακών συμφώνων, του Βαλκανικού και του Συμφώνου Saadabad

Είναι ενδιαφέρον ότι η στοχοθεσία της Τουρκίας συμπληρώνεται καθ'όλη την διάρκεια του πρώτου έτους του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου από την προσθήκη, στους στρατηγικούς της υπολογισμούς της απειλής που συνιστά για την ασφάλειά της η Σοβιετική Ένωση. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η απειλή η Τουρκία προωθεί με όλες τις δυνάμεις της τη διατήρηση του Βαλκανικού Συμφώνου *αποβλέποντας στη*

συμμετοχή σε αυτό και του ισχυρού της γείτονα ο οποίος έχει παλαιά και εκφρασμένα συμφέροντα στη βαλκανική χερσόνησο

Βεβαίως, την αποσυνδεδασμένη της Σοβιετικής Ένωσης από το μέτωπο του Άξονα και την ενίσχυση των δυνάμεων του status quo επιθυμούν πρώτες από όλες όπως είναι φυσικό οι Δυτικές Δυνάμεις. Συνακόλουθα ο στόχος της Τουρκίας για κυριαρχία της σε ένα ουδέτερο βαλκανικό μέτωπο δεν συνεπάγεται οφέλη για το αδύνατο αυτό κράτος μόνο λόγω του ότι με τον τρόπο αυτό εξυπηρετούνται τα βρετανικά συμφέροντα (όσον αφορά τόσο στη συνδεδασμένη των δυο Συμφώνων, Βαλκανικού και Εγγυς Ανατολής όσο και στην εξισορρόπηση των δυνάμεων του Άξονα). Επιπρόσθετα η διατήρηση του Βαλκανικού Συμφώνου με κυριαρχικό ρόλο της Τουρκίας προωθείται από την τελευταία διότι αποβλέπει στον *εφελκυσμό της Σοβιετικής Ένωσης στο στρατόπεδο των δυνάμεων του status quo*

Δεν είναι, συνεπώς, καθόλου τυχαίο ότι η Τουρκία είναι η μόνη χώρα από τα μέλη του Βαλκανικού Συμφώνου η οποία επιμένει στη διατήρησή του μέχρι και τα τέλη του 1940, όταν στη Ρουμανία -τον θερμότερο υποστηρικτή του Βαλκανικού Συμφώνου- έχει πλέον σχηματιστεί φασιστική στρατιωτική δικτατορία η οποία έχει δηλώσει την αποχώρησή της από το Βαλκανικό Συμφωνο. Είναι τότε που η Τουρκία δεν διστάζει να υποστηρίξει τη διατήρηση του Συμφώνου ακόμη και χωρίς την συμμετοχή της Ρουμανίας, ως Τουρκο-Ελληνο-Γιουγκοσλαβικό Μέτωπο το οποίο "θα φέρει πλησιέστερα τη Σοβιετική Ένωση και θα έχει την κάλυψη της Μεγάλης Βρετανίας"¹¹⁷ Χαρακτηριστικές της τουρκικής στοχοθεσίας είναι οι δηλώσεις του Τουρκικού Προέδρου Ismet Inonu τον Νοέμβριο του 1940 στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση "Η Τουρκία εξετάζει από κοινού με την συμμαχό της Μεγάλη Βρετανία τον καλύτερο τρόπο για τη διατήρηση και ενίσχυση του Βαλκανικού Συμφώνου. Παράλληλα, επιβεβαιώνει με ικανοποίηση ότι οι σχέσεις της Τουρκίας με την Σοβιετική Ένωση εξακολουθούν να είναι φιλικές" (!)¹¹⁸ (Οι υπογραμμίσεις δικές μας)

5 Υιοθέτηση Παρελκυστικής Πολιτικής με Στόχο την Παραμονή της Χώρας Εκτός του Πολέμου

Στις γραμμές που ακολουθούν θα επιχειρηθεί να περιγραφεί αφενός το στρατηγικό παιχνίδι που πραγματοποιείται καθ'όλη την διάρκεια του πρώτου έτους του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και οι ειδικότερες επιδιώξεις και τα συμφέροντα των βασικών πρωταγωνιστών και αφετέρου η πολιτικές στρατηγικές απαντήσεις του αδυνατού κράτους της μελέτης μας, όπως αποτυπώνονται σε μία σειρά από κινήσεις και πρωτοβουλίες της Τουρκίας προκειμένου να επιτυχει την παραμονή της εκτός του θεάτρου των πολεμικών επιχειρήσεων και των αντιπαραθέσεων των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Κατά την διάρκεια του 1940, η Τουρκία θα τεθεί σε τρεις συγκεκριμένες περιπτώσεις προ των ευθυνών της και θα πιεστεί να αναλάβει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την υπογραφή της Τριμερους Συνθήκης, τον Οκτώβριο του 1939, με τις δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις

Η Απάντηση στις Πιέσεις των Δυτικών Δυνάμεων για Παραχώρηση Διευκολυνσεων

Στις αρχές του 1940, από τις δυνάμεις του αναθεωρητικού στρατοπέδου, η Γερμανία και η Σοβιετική Ένωση συνεχίζουν την επεκτατική τους πολιτική με αποτέλεσμα τη συνεχή κατάληψη νέων εδαφών. Μάλιστα η Σοβιετική Ένωση έχει αποκτήσει σημαντικά εδαφικά κέρδη στην Πολωνία, τα Βαλτικά κράτη και τη Φινλανδία. Τα εδαφικά αυτά κέρδη της Σοβιετικής Ένωσης δημιουργουν σοβαρή ανησυχία τόσο στη Βρετανία όσο και στη Γαλλία. Στις αρχές του 1940 οι δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις αναζητούν τρόπους αντιστάθμισης των σοβιετικών επιτυχιών μέσω της μεταφοράς του πολέμου στο έδαφος του αντιπάλου και συνακόλουθα μακριά από το δικό τους έδαφος.

Πιο συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια της εκστρατείας εναντίον της Φινλανδίας ο Βρετανός και ο Γάλλος πρέσβης στην Άγκυρα ζητούν από τον Τουρκο ΥΠΕΞ Saracoglu

-κατόπιν συγκεκριμένων οδηγιών που λαμβάνουν από τις κυβερνήσεις των χωρών τους- να επιτρέψει η Τουρκία στα πολεμικά πλοία των δυο χωρών να διέλθουν τα Στενά προκειμένου να βομβαρδίσουν την Οδησσό, αποσπώντας, με τον τρόπο αυτό, μονάδες του Ερυθρού Στρατού από τα φινλανδικά συνόρα ¹¹⁹ Παρόμοιο αίτημα που αφορά στον βομβαρδισμό των πετρελαιοπηγών του Baku στον Καυκασο (από τις οποίες η συμμαχος Γερμανία προμηθευεται μεγάλες ποσότητες πετρελαίου) ¹²⁰ διατυπώνεται από την γαλλική κυβέρνηση τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους. Οι Γαλλία είναι πεπεισμένη ότι η επίθεση και η καταστροφή των πετρελαιοικών αποθεμάτων στον Καυκασο θα αποδιοργάνωνε τη Σοβιετική επιθετική ικανότητα ¹²¹ Σε αυτή την κατεύθυνση η συνεργασία της Τουρκίας αξιολογείται ως εξαιρετικά σημαντική και χρήσιμη και ζητείται η βοήθειά της

Η στρατηγική αντίδραση της Τουρκίας στα αιτήματα των δυο Μεγάλων Δυτικών συμμάχων της συνιστά το πρελουδιο της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που πρόκειται να ακολουθήσει το αδυνατο αυτό κράτος καθ'όλη τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Και στις δυο περιπτώσεις η Τουρκία παρότι δεν αντιτίθεται στις επιδιώξεις των Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων, αρνείται να συμπράξει ανοικτά, προσφέροντας επίσημα την άδεια της για την υλοποίηση των σχεδίων τους. Η θέση της όμως αυτή δεν την εμποδίζει να κάνει γνωστό στις δυο Δυτικές Δυνάμεις ότι θα μπορούσαν να πραγματοποιηθουν πτήσεις αεροσκαφών των δυο χωρών πάνω από το τουρκικό έδαφος "χωρίς, όμως, τουτο να είναι εις γνώση της Τουρκίας(!)"¹²²

Η τουρκική στοχοθεσία είναι σαφής και αποτυπώνεται με χαρακτηριστικό τρόπο. Η Τουρκία δεν πρόκειται να εμποδίσει -αντιθέτως θα διευκολυνει- την εξισορρόπηση του απειλητικού της γείτονα αλλά με τρόπο που δεν θα προκαλεί την πηγή της απειλής. Επόμενη είναι και η εμμονή της Τουρκίας στην επιλογή της αυστηρής ουδετερότητας απέναντι στις πιέσεις της Γαλλίας και της Βρετανίας. Μίας επιλογής η οποία συνάδει με το γράμμα των υποχρεώσεων της από την Τριμερή Συνθήκη και η οποία ταυτόχρονα

δεν προκαλεί τον ισχυρό της γείτονα, δηλαδή τη Σοβιετική Ένωση. Με αυτό τον τρόπο και αφού η συμμετοχή του αδυνατού κράτους στην εξισορροπητική διαδικασία της κυρίαρχης απειλής δεν προκαλεί την τελευταία συνεπάγεται ότι δεν δημιουργούνται και δεσμευσεις για την Τουρκία απέναντι στις δυο δυτικές δυνάμεις που επιδιώκουν την εξισορρόπηση της ίδιας απειλής, δηλαδή της Σοβιετικής Ένωσης.

Η Κήρυξη Πολέμου της Ιταλίας στη Συμμαχία των Δυτικών Δυνάμεων

Όμως σε πραγματικά δυσχερή θέση θα θέσει την Τουρκία η είσοδος της Ιταλίας στον πόλεμο μετά την κήρυξη πολέμου από την τελευταία στη Συμμαχία των Δυτικών Δυνάμεων στις 10 Ιουνίου του 1940. Η πράξη αυτή της Ιταλίας εγείρει αυτόματα συγκεκριμένες υποχρεώσεις της Τουρκίας, σύμφωνα με το Άρθρο 2 (Παράγραφος 1) της Τριμερους Συνθήκης (Βλέπε Παράρτημα) και συνεπάγεται την εμπλοκή της χώρας στις πολεμικές συγκρούσεις. Έχει προηγηθεί, λίγες ημέρες νωρίτερα, η ήττα της Γαλλίας. Μία εξέλιξη η οποία συνταράσσει, πρέπει να σημειωθεί, την τουρκική ηγεσία καθώς απομυθοποιεί τις δυνατότητες των γαλλικών στρατευμάτων -τα οποία η τουρκική ηγεσία θεωρούσε ως τα ικανότερα στην ευρωπαϊκή ήπειρο- και γκρεμίζει την πίστη της ότι ο πόλεμος στα δυτικά θα διεξαγότο στη περίφημη Γραμμή Maginot και θα διαρκούσε τέσσερα με πέντε χρόνια ¹²³.

Η Τουρκία βρίσκεται ενώπιον σοβαρότατων στρατηγικών διλημάτων. Η υποχρεώσή της σύμφωνα με την Τριμερή Συνθήκη δεν επιδέχεται παρερμηνείας. 'Σε περίπτωση επιθετικής πράξης από μέρους Ευρωπαϊκής Δυναμής η οποία οδηγεί σε πόλεμο στη Μεσόγειο στον οποίο εμπλέκονται τόσο η Μεγάλη Βρετανία όσο και η Γαλλία, η Τουρκία θα πρέπει να συνεργαστεί αποτελεσματικά και με τις δύο χώρες και να προσφέρει σε αυτές κάθε δυνατή βοήθεια και αρωγή" (Άρθρο 2 #1). Το αδύνατο κράτος διαπιστώνει ότι ο μόνος τρόπος να παραμείνει εκτός του πολέμου είναι να δράσει στη συγκεκριμένη συγκυρία με πραγματισμό, κυνισμό και ωμό ρεαλισμό. Προς τούτο θα πρέπει να διαβάσει με προσοχή τον διαμορφούμενο συσχετισμό δυνάμεων και να

προσπαθήσει να εκμεταλλευτεί τους πιθανούς φόβους ή και τις ανησυχίες των Μεγάλων Δυνάμεων, κυρίως αυτών από τις οποίες εξαρτάται περισσότερο η ασφάλεια του

Όμως ενώπιον σοβαρών στρατηγικών διλημάτων δεν βρίσκεται μόνο το αδυνατο κράτος της μελέτης μας αλλά και οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής τόσο οι αναθεωρητικές όσο και οι δυνάμεις του status quo στην προσπάθειά τους είτε να προσελκυσουν την Τουρκία στο δικό τους στρατόπεδο είτε να την υποχρεώσουν να παραμείνει εκτός πολέμου, εάν μία τέτοια εξέλιξη αξιολογείται στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ως ηπερισσότερο χρήσιμη και συμφέρουσα για τις επιδιώξεις τους

Οι Στόχοι των Μεγάλων Δυνάμεων (αναθεωρητικών και status quo) και ο Ρόλος της Τουρκίας

Είναι γεγονός ότι τόσο η Γερμανία όσο και η Μεγάλη Βρετανία “χρησιμοποιούσαν” την ανησυχία και το φόβο της Τουρκίας για τη Σοβιετική Ένωση προκειμένου να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Ειδικότερα η Γερμανία χρησιμοποίησε τη σοβιετική απειλή προκειμένου να αποθαρρύνει την Τουρκία από μία στενότερη συνεργασία με τη Μεγάλη Βρετανία. Η Γερμανία γνώριζε, επίσης, πολύ καλά ότι η Τουρκία προσπαθούσε σε κάθε ευκαιρία να παίξει τον “παραδοσιακό” ρόλο της γέφυρας ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Σοβιετική Ένωση. Εναν ρόλο τον οποίο είχε ακυρώσει το Γερμανο-Σοβιετικό Συμφωνο. Θα έπρεπε λοιπόν η Γερμανία να επισείει κάθε τόσο την από βορρά απειλή ώστε να απομακρύνει το ενδεχόμενο να θελήσει η Τουρκία να παίξει τον ρόλο του συνδετικού κρίκου (connecting link) ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Σοβιετική Ένωση.¹²⁴

Από την άλλη πλευρά, η Μεγάλη Βρετανία επεδίωκε να πείσει την Τουρκία ότι αποτελεί την μοναδική της ελπίδα να αισθανθεί ασφαλής απέναντι στη σοβιετική απειλή. Συνακόλουθα η Βρετανία θα ενεθάρυνε πιθανή τουρκο-σοβιετική προσέγγιση (rapproachment) με την ελπίδα ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την Τουρκία προκειμένου να τραβήξει τη Σοβιετική Ένωση μακριά από τη Γερμανία (παρότι η

Βρετανία δεν έκρυβε την ανησυχία της και για την πιθανότητα μίας Γερμανο-Σοβιετικής συνεννόησης *εις βάρος* της Τουρκίας)¹²⁵

Συνεπώς ο βασικός στόχος της Μεγάλης Βρετανίας όσον αφορά στο αδυνατο κράτος της μελέτης μας εντοπίζεται στην ικανότητά της να πείσει το τελευταίο ότι είναι από μόνη της ικανή να του παράσχει αξιόπιστη προστασία και ασφάλεια. Η ήττα των γαλλικών στρατευμάτων δεν δημιουργεί ανησυχία μόνον στην Τουρκία αλλά και στην ίδια την Μεγάλη Βρετανία η οποία φοβάται ότι η ήττα της άλλης Μεγάλης Δυτικής Δυναμης και η συνθηκολόγησή της λίγο αργότερα (22 Ιουνίου) είναι εξαιρετικά πιθανό να έχει αρνητικές συνέπειες (*bandwagon effects*) στη στρατηγική συμπεριφορά του αδυνατου κράτους με αποτέλεσμα την *στροφή του τελευταίου προς τη Γερμανία*¹²⁶

Μάλιστα, προκειμένου η Βρετανία να πείσει την Τουρκία για την αξιόπιστη προστασία που μπορεί και μόνη της να της παράσχει (μετά την ήττα της Γαλλίας) εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την πίστη της (*loyalty*) και την παραμονή της στο στρατόπεδο των δυνάμεων του *status quo*, προχωρά σε μία εντυπωσιακή κίνηση στην καταστροφή του γαλλικού στόλου στη Μεσόγειο ώστε να καθησυχαστεί η Τουρκία ότι η Γερμανία και η Ιταλία δεν θα μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν τον γαλλικό στόλο και να επιτύχουν απόλυτη κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο

Πρέπει να σημειωθεί ότι η πράξη αυτή της Βρετανίας επέτυχε τον στόχο της κατά το ήμισυ διότι ταυτόχρονα επέτρεψε να καταστεί εμφανής στα μάτια της πολιτικής ηγεσίας της Τουρκίας η πραγματικότητα της διεθνους πολιτικής κατά την κρίσιμη εκείνη περίοδο. Η πραγματικότητα αυτή εντοπιζετο στη διαπίστωση της τουρκικής ηγεσίας ότι στις διεθνείς σχέσεις -ειδικά σε περιόδους κρίσης- δεν υπάρχουν φιλίες αλλά συμφέροντα και ότι το συμφέρον κάθε Μεγάλης Δυναμης θα υπερισχυσει όταν συγκρουστεί με μία άλλη Μεγάλη Δυναμη. Με άλλα λόγια η πράξη αυτή της Βρετανίας ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την πίστη της Τουρκίας στο μεγάλο στόχο της την παραμονή της χώρας εκτός του πολέμου *με κάθε κόστος και με κάθε μέσον* ενω

επιβεβαιώθηκε -αν όχι επιβραβεύτηκε- ο *πολιτικός κυνισμός* με τον οποίο θα πρέπει να κινείται σε περιόδους όπου διακυβευεται η ίδια η ύπαρξη ενός κράτους -πολυ περισσότερο ενός αδυνατού κράτους- η πολιτική του ηγεσία προκειμένου να επιτευχθεί ο υψιστος στόχος, δηλαδή η επιβίωση της χώρας (national survival)¹²⁷

Η Στρατηγική Απάντηση της Τουρκίας

Αυτός ακριβώς ο κυνισμός και ο ωμός ρεαλισμός θα βρουν την απόλυτη έκφρασή τους μέσω συγκεκριμένων πολιτικών επιχειρημάτων τα οποία θα προβάλλει η Τουρκία στη προσπάθειά της να “υπερβεί” τις δεσμευσεις που προκύπτουν για αυτήν από την Τριμερή Συμφωνία και να επιτύχει την παραμονή της εκτός του πολέμου. Στις πιέσεις της Βρετανίας να κηρυξει τον πόλεμο στην Ιταλία η Τουρκία θα αντιπαραθέσει μία σειρά επιχειρημάτων. Πιο συγκεκριμένα η Τουρκία θα υποστηρίξει ότι

α) με την πτώση της Γαλλίας η βάση της Τριμερους Συμφωνίας είχε, αναμφίβολα, αποδυναμωθεί “Πώς θα μπορούσε μία χώρα η οποία έχει ήδη αποσυρθεί από τον πόλεμο (εννοείται η Γαλλία) να αναγκάσει μία άλλη χώρα να εισέλθει σε αυτόν” θα ρωτήσει με ευλογη απορία η τουρκική ηγεσία¹²⁸

β) η Βρετανία δεν έχει ακόμα εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της όσον αφορά στην παραλαβή από την Τουρκία των προμηθειών τις οποίες είχε υποσχεθεί η Βρετανία με βάση την Τριμερή Συμφωνία¹²⁹

γ) Η Βρετανία είχε αποσυρει τα στρατευματά της από την ευρωπαϊκή ήπειρο. Κατά συνέπεια κάθε άλλο παρά σαφές ήταν σε ποιά ακριβώς περιοχή θα έπρεπε να πολεμήσουν τα τουρκικά στρατευματα σε περίπτωση εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο¹³⁰

Τέλος δ) η κήρυξη πολέμου στην Ιταλία αναμφίβολα θα προκαλούσε τον ισχυρό της γείτονα, την Σοβιετική Ένωση. Μάλιστα, ο Τουρκος ΥΠΕΞ Saracoglu βιάζεται να μεταφέρει (ψευδώς όπως έμαθε το Foreign Office εκ των υστέρων)¹³¹ στη Βρετανία την

άτυπη σοβιετική προειδοποίηση ότι η αντίδραση του πανίσχυρου γείτονά της σε ενδεχόμενη κήρυξη πολέμου από την Τουρκία στην Ιταλία θα είναι εξαιρετικά απειλητική” για την Τουρκία ¹³² Η διατήρηση, αντίθετα, μίας αυστηρά ουδέτερης στάσης από μέρους της Τουρκίας και η συνέχιση της διαδικασίας ενδυνάμωσής της (εννοείται με την οικονομική και στρατιωτική αρωγή της Βρετανίας) θα είχε συμφωνα με την τουρκική επιχειρηματολογία, θετικές συνέπειες ακόμη και όσον αφορά στη στρατηγική συμπεριφορά των υπολοίπων αδυνατων βαλκανικών κρατών, τα οποία θα υιοθετούσαν παρόμοια συμπεριφορά ¹³³ Συνεπώς, το μυστικό Πρωτόκολλο 2, (βλέπε Παράρτημα) για την εισαγωγή του οποίου στο τελικό κείμενο της Τριμερους Συμφωνίας η τουρκική διπλωματία είχε προνοήσει αλλά και πραγματοποιήσει σκληρότατες διαπραγματεύσεις αποτελούσε στη χρονική αυτή συγκυρία ένα πρώτης τάξεως επιχείρημα για το αδυνατο κράτος που προσπαθούσε με κάθε μέσο να μην εμπλακεί στον πόλεμο

Η Τουρκία προχωρά στις 26 Ιουνίου σε επίσημη *Δήλωση Μη-Εμπλοκής* στον πόλεμο (Declaration of Non-Belligerency) στην οποία, μεταξύ άλλων, τονίζεται ότι “η κυβέρνηση αποφάσισε, μετά την εξέταση της κατάστασης όπως αυτή διαμορφώθηκε από την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο, να προχωρήσει στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου 2 Η Τουρκία ενώ θα συνεχίσει την στρατιωτική της προπαρασκευή, δεν θα πάψει να είναι άγρυπνη και προσεκτική, όσο δεν ήταν ποτέ στο παρελθόν Η Τουρκία ελπίζει ότι υιοθετώντας αυτή την πολυ προσεκτική στάση της επαγρυπνησης και της αποφυγής των προκλήσεων θα συνεισφέρει στη διατήρηση της ερήνης και για την ίδια αλλά και για τους γειτόνους της’ ¹³⁴

Οι υπολογισμοί της Τουρκίας στην κρίσιμη αυτή περίοδο συνοψίζονται στα απομνημονευματα του Faik Ahmet Barutcu, αναπληρωτή πρωθυπουργού στα 1947 και κορυφαίου στελέχους του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος κατά την διάρκεια του πολέμου Η κατάσταση όσον αφορά στο μέτωπο της Δυτικής Συμμαχίας ήταν ξεκάθαρη Η Γαλλία είχε καταρρευσει Η Βρετανία είχε προσέλθει σε αυτόν τον πόλεμο απροετοίμαστη

Συμφωνα με τον στρατηγό Petain και αυτή δεν θα κρατουσε για πολυ ακόμη Σε αυτή την συγκυρία το να προβουμε σε μία δήλωση η οποία θα συνεπάγετο κάποιου είδους δέσμευση θα αποτελουσε μεγάλο λάθος ¹³⁵ (Η υπογράμμιση δική μας)

Σκόπιμη κρίνεται, στο σημείο αυτό, η αναφορά στην οικονομική συμφωνία την οποία υπέγραψε η Τουρκία με τη Γερμανία στις 12 Ιουνίου 1940, σχεδόν αμέσως μετά την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο και η οποία δεν είχε κάποια μακροπρόθεσμου χαρακτήρα σημασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο γερμανός πρέσβης στην Άγκυρα Von Papen την αντιμετώπισε ως μία προσπάθεια της Τουρκίας να διατηρήσει τις σχέσεις της με τον Άξονα ενώ άλλοι μελετητές τονίζουν ότι η εν λόγω συμφωνία, η οποία ήταν πολυ πιο συμφέρουσα για την Τουρκία απ'ότι για την Γερμανία, καθόλου δεν επηρέαζε την αποφασιστικότητα της Τουρκίας να παραμείνει πιστή στη συμμαχία της με τη Βρετανία την οποία κρατουσε και ενήμερη των διαπραγματευσων με την γερμανική πλευρά (!)¹³⁶

Όταν το Αδυνατο Κράτος Επιβάλλει τις Θέσεις του

Όπως ήταν επόμενο, η Δήλωση Μη-Εμπλοκής της Τουρκίας κάθε άλλο παρά ικανοποίησε τη Βρετανία καθώς δεν γινόταν καμμία απολυτως αναφορά στη Τριμερή Συμφωνία, και, το σημαντικότερο δεν υπήρχε κανένα στοιχείο το οποίο να δείχνει ότι η Δήλωση Μη-Εμπλοκής στον πόλεμο είχε προσωρινό χαρακτήρα (παρά τη βρετανική παράκληση -στις παραμονές της Δήλωσης της Μη-Εμπλοκής της χώρας- να συμπεριλάβει η Τουρκία τη φράση “προς το παρόν” (for the present)¹³⁷ Με άλλα λόγια, η τουρκική Δήλωση έδινε την εντυπωση ότι η Τουρκία κινείτο προς την κατευθυνση της υιοθέτησης αυστηρής ουδετερότητας

Και όμως η βρετανική κυβέρνηση δεν μπορούσε παρά να αποδεχτεί τα επιχειρήματα της Τουρκίας. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχτεί ότι η αντίληψη της Μεγάλης Βρετανίας για τη σημασία της διατήρησης της φιλίας της Τουρκίας περιγράφεται με ρεαλισμό στην αναφορά (memorandum) του Foreign Office στις 24 Ιουλίου 1940 όπου τονίζεται χαρακτηριστικά ότι “Η Τουρκία είναι συμμαχος και μία

μεσογειακή χώρα Από πολιτικής απόψεως είναι η κυρίαρχη δύναμη στα Βαλκάνια και η κυρίαρχη από τις δυνάμεις στο Συμφωνο Saadabad Από γεωγραφικής απόψεως κείται επί της διόδου που συνδέει την Ευρώπη με τα ζωτικά συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας στη Μέση Ανατολή Δεν θα αποτελούσε υπερβολή εάν κάποιος υποστήριζε *ότι από την φιλία της Τουρκίας εξαρτάται ολόκληρη η θέση της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο, την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή*¹³⁸

Πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι τα κράτη της Δυτικής Συμμαχίας, και ειδικότερα η μεγάλη Βρετανία, δεν αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ως την καλύτερη εξέλιξη για τα συμφέροντά τους καθώς κάτι τέτοιο θα μέτεφερε τον πόλεμο στα Βαλκάνια ενώ, παράλληλα θα έθετε τα συμφέροντα της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή σε σοβαρό κίνδυνο Ορισμένοι, μάλιστα, από αυτούς τους μελετητές δεν διστάζουν να υποστηρίξουν ότι η μη-είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο εξυπηρετούσε περισσότερο τη Δυτική Συμμαχία Και τούτο διότι σε περίπτωση εισόδου της Τουρκίας, ο πόλεμος θα μεταφερόταν στη Μέση Ανατολή Η γεωγραφική θέση της Τουρκίας, συνεχίζει η ίδια επιχειρηματολογία, αποτελούσε γέφυρα από την οποία οι Γερμανοί θα μπορούσαν να απειλήσουν τη Συρία και τη Διώρυγα του Σουέζ με αποτέλεσμα να προχωρήσουν στην κατάληψη ολόκληρης της αραβικής χερσονήσου μαζί με τις πετρελαιοφόρες περιοχές του Ιράν και του Ιράκ Επιπρόσθετα, η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο θα συνεπάγετο για την Βρετανία πρόσθετη στρατιωτική ενίσχυση σε πολεμοφόδια και εξοπλισμό, πράγμα το οποίο μάλλον αδυνατούσε να πράξει στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή¹³⁹

Συνεπώς, καθώς οι αρνητικές συνέπειες της πτώσης της Γαλλίας είχαν καταστεί σαφείς και η θέση της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και την Ινδία απειλείτο η αξία της Τουρκίας ως "φιλικά ουδέτερης" (friendly neutral) χώρας ήταν αναμφίβολα μεγάλη για τα Βρετανικά συμφέροντα Έτσι εξηγείται σε μεγάλο βαθμό και γιατί η Τουρκία δεν κόπιασε

ιδιαίτερα να πείσει τη Μεγάλη της Συμμαχο να αποδεχτεί την τουρκική επιχειρηματολογία¹⁴⁰ ενώ η Βρετανία ανεγνώριζε, ταυτόχρονα, ότι περαιτέρω πίεση του αδυνατού κράτους θα ήταν πολύ πιθανόν να λειτουργήσει αντιπαραγωγικά και να οδηγήσει την Τουρκία στην αγκαλιά της Γερμανίας

Πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι η θέση της Τουρκίας μέσα σε ένα τέτοιο διεθνές περιβάλλον ήταν εξαιρετικά αβέβαιη Την βρετανική ανησυχία για ενδεχόμενη στροφή της Τουρκίας στο πλευρό του Άξονα ενέτεινε η Εκθεση του Βρετανού Αρχιστρατήγου Cornwall-Evans στις 17 Ιουλίου 1940, η οποία προέβλεπε ότι τα γερμανικά στρατεύματα θα μπορούσαν να κατακτήσουν την Τουρκία και να προσεγγίσουν τα Ιρακινά συνόρα μέσα σε έξη εβδομάδες Αν μάλιστα η Τουρκία δεχόταν ταυτόχρονη πίεση από τη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση θα ήταν αδύνατον να προβάλλει οποιαδήποτε αντίσταση¹⁴¹

Συνακόλουθα, το ερώτημα που τίθεται επιτακτικά στο σημείο αυτό αφορά στο κατά πόσον ήταν συμφέρουσα για τη Γερμανία η εισβολή και κατάληψη της Τουρκίας από τα στρατεύματά της Η Γερμανία είχε συνειδητοποιήσει ότι θα κέρδιζε ελάχιστα ή -πολυ περισσότερο- δεν θα είχε κανένα απολυτως κέρδος από ενδεχόμενη εισβολή στην Τουρκία Και τουτο λόγω μίας σειράς παραγόντων όπως η πλήρης έλλειψη οδικών αρτηριών στη αχανή και δυσβατή περιοχή της Ανατολίας (Eastern Anatolia) το -από κάθε άποψη- ανεπαρκές σιδηροδρομικό δίκτυο καθώς και οι εξαιρετικά άσχημες, στο μεγαλύτερο διάστημα του έτους, καιρικές συνθήκες που καθιστούσαν ακόμη λιγότερο αξιόπιστα τα προαναφερθέντα -ήδη ελλιπή και φτωχά- μέσα επικοινωνίας Οι παράγοντες αυτοί *πρακτικά απέκλειαν την Τουρκία από το ρόλο της "πόρτας/εισόδου στη Μέση Ανατολή"* για τις γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις

Συνεπώς, κάθε άλλο παρά ρεαλιστικές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οι απόψεις ορισμένων αναλυτών¹⁴² κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου για πιθανή επίθεση των γερμανικών στρατευμάτων μέσω της Τουρκίας στις

πετρελαιοφόρες περιοχές του Καυκάσου καθώς πέρα από τα γιγαντιαία προβλήματα που συνεπάγετο η μεταφορά τόσο μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων μέσω της Ανατολίας πρέπει να προστεθεί και το τεράστιο πρόβλημα της διάβασης των δυσβατών ορεινών περιοχών του Καυκάσου. Είναι συνεπώς εξωπραγματική η άποψη άλλων μελετητών¹⁴³ ότι η αμυντική γραμμή της Τουρκίας προς το μέρος της Ευρώπης, γνωστής και ως 'Γραμμής Maritsa' (Maritsa Line), ήταν η αιτία συγκράτησης των γερμανικών στρατευμάτων από την προώθησή τους ανατολικά προκειμένου να "συναντήσουν" τα συμμαχικά ιαπωνικά στρατεύματα.

Κατ'επέκταση θα πρέπει να γίνει αποδεκτή η άποψη του γερμανικού Γενικού Επιτελείου ότι η Μικρά Ασία δεν αποτελούσε μία "πρακτική/χρήσιμη οδό" (practicable route) ακόμη και για έναν μικρότερης εμβέλειας στόχο της Γερμανίας που θα μπορούσε να είναι η επίθεση εναντίον των συμμαχικών πομπών ανεφοδιασμού προς τη Σοβιετική Ένωση, μέσω του υπό βρετανική κηδεμονία Ιράν (Western Persia). Επιπρόσθετα, η Γερμανία διαθέτοντας ασφαλή πρόσβαση στη Μαυρή Θάλασσα μέσω του Δουναβη δεν είχε κάποια ιδιαίτερη ανάγκη και ζέση να καταλάβει τα Στενά. Προτιμούσε κατά συνέπεια να αφήσει την Τουρκία έξω από τον πόλεμο και να συνεχίσει να προμηθεύεται από την τελευταία χρώμιο καθώς και άλλες χρήσιμες πρώτες υλές¹⁴⁴

Πέραν τούτου η Γερμανία χρησιμοποίησε τακτικά τα Στενά μέσω του ελεγχόμενου από την ίδια εμπορίου που διενεργείτο κοντά στα ελληνικά παράλια και νησιά. Από αυτή την άποψη, τονίζει ο Daniel η σημασία της Τουρκίας για τα γερμανικά συμφέροντα ήταν ανάλογη με εκείνη της Ισπανίας. Με ανάλογο δηλαδή τρόπο η γεωγραφική θέση της Ισπανίας δεν προσέφερε στη Γερμανία κάποιον εξαιρετικής χρησιμότητας τρόπο επικοινωνίας με την Αφρικανική ήπειρο αφού η πρόσβαση σε αυτή μπορούσε άνετα να πραγματοποιηθεί μέσω Ιταλίας και Σικελίας¹⁴⁵

Βεβαίως όλα τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι η Τουρκία δεν είχε στρατηγική αξία για τη Γερμανία. Αξίζει στο σημείο αυτό η αναφορά στο μνημόνιο του Von Papen

όσον αφορά στην ακολουθητέα από τη Γερμανία πολιτική στη Μεσόγειο λίγο πριν από την Ιταλική επίθεση στην Ελλάδα. Ο Γερμανός πρέσβης τόνιζε ότι με τα ιταλικά στρατεύματα στη Λιβυή και τα Δωδεκάνησα, η Γερμανία έπρεπε να διατηρήσει στενότερες σχέσεις με την Τουρκία εκτός εάν είχε την πρόθεση να παραχωρήσει ολόκληρη τη Μεσόγειο στο Mussolini. Η Τουρκία, συνέχιζε ο Papen, παρέμενε για τις δυνάμεις του Άξονα η μοναδική -παρ'όλες τις δυσκολίες- από ξηράς προσπέλαση προς την Μέση Ανατολή. Κατά συνέπεια, εάν το Γερμανικό Υπουργείο των Εξωτερικών ερωτοτροπούσε με το Ιράκ και τους Άραβες εθνικιστές, υπήρχε περίπτωση οι Τούρκοι να αποξενωθούν ανεπανόρθωτα και να στραφούν προς τη Δυτική συμμαχία¹⁴⁶

Παρατηρούμε, συνεπώς, ότι παρά το γεγονός ότι η Γερμανία δεν είχε άμεσο συμφέρον να εισβάλει και να καταλάβει την Τουρκία εν τούτοις αναγνώριζε την στρατηγική της σημασία και μοιραζόταν, παράλληλα με την Βρετανία τις ανησυχίες της τελευταίας για μεταπήδηση της Τουρκίας στο μέτωπο των αντίπαλων δυνάμεων εάν εγκαίρως δεν λαμβάνοντο τα κατάλληλα μέτρα

Η Είσοδος των Γερμανικών Στρατευμάτων στη Ρουμανία & η Ιταλική Επίθεση στην Ελλάδα

Σε δυο ακόμη περιπτώσεις κατά την διάρκεια του πρώτου έτους του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου βρέθηκε το αδύνατο κράτος της μελέτης μας να πιέζεται, από τις υποχρεώσεις που απέρεαν από την Τριμερή Συνθήκη του Οκτωβρίου του 1939, να εισέλθει στον πόλεμο. Η πρώτη αφορούσε στην είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στη Ρουμανία στις 7 Οκτωβρίου και η δεύτερη την επίθεση της Ιταλίας στην Ελλάδα στις 28 Οκτωβρίου. Τόσο η είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στη Ρουμανία όσο και η Ιταλική επίθεση στην Ελλάδα έθεταν σε λειτουργία το Άρθρο 3 της Τριμερους Συμφωνίας, σύμφωνα με το οποίο η Τουρκία ήταν υποχρεωμένη να προσφέρει κάθε βοήθεια στο μέτρο των δυνατοτήτων της σε περίπτωση που η Μεγάλη Βρετανία

εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της με βάση την εγγυήσεις που είχε προσφέρει στην Ελλάδα και τη Ρουμανία” (Βλ Παράρτημα)

Η Τουρκία αρνείται και πάλι να εισέλθει στο πόλεμο εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει με βάση την Τριμερή Συμφωνία. Η μη-πρόκληση του πανίσχυρου γείτονα αποτελεί και πάλι ένα από τα επιχειρήματα του αδυνατού κράτους προς τη μεγάλη προστάτιδα αν και, στη συγκεκριμένη συγκυρία, η Τουρκία δεν θα χρειαστεί να καταβάλει ιδιαίτερη προσπάθεια προκειμένου να νομιμοποιήσει στα μάτια της Μεγάλης Βρετανίας την απόφασή της να διατηρηθεί εκτός του πολέμου. Και τούτο διότι η Μεγάλη Βρετανία, συνειδητοποιώντας την αδυναμία της να παράσχει στην Τουρκία την υλική υποστήριξη και βοήθεια την οποία οπωσδήποτε θα απαιτήσει η τελευταία προκειμένου να εισέλθει στον πόλεμο, αποφασίζει ότι το καλύτερο που έχει να κάνει είναι να φροντίσει ώστε η Τουρκία να παραμείνει, τουλάχιστον, ένας ‘αγαθός ουδέτερος’ (benevolent neutral) παρά να μετατραπεί σε αντίπαλο ¹⁴⁷

Είναι χαρακτηριστικό, πόσο περισσότερο διατεθειμένη είναι στην παρούσα συγκυρία η Μεγάλη Βρετανία να δεχτεί τα τουρκικά επιχειρήματα σε σχέση με μερικούς μήνες νωρίτερα (Μάιος 1940) όταν η Βρετανία δήλωνε ότι σε περίπτωση που απαιτηθεί από τη Βρετανία να προβεί σε υλοποίηση των εγγυήσεων που έχει προσφέρει στην Ελλάδα και την Ρουμανία είναι απαραίτητο να κηρυξει και η Τουρκία τον πόλεμο εναντίον της Ιταλίας ¹⁴⁸. Όμως στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή η Βρετανία προτιμά να αγνοήσει το Άρθρο 3 και να κινηθεί αναγνωρίζοντας την “αρνητική αξία” που έχει για τα συμφέροντά της μία Τουρκία η οποία παραμένει αυστηρά ουδέτερη ανάμεσα στη Δυτική Συμμαχία και τις δυνάμεις του Άξονα και δεν μετατρέπεται σε αντίπαλο της Βρετανίας. Την πραγματικότητα αυτή έχει βεβαίως συνειδητοποιήσει και το αδυνατο κράτος της μελέτης μας το οποίο αρνείται να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση θα ήταν ικανή να οδηγήσει στην εμπλοκή του στον πόλεμο

Μάλιστα η Τουρκία παρά το γεγονός ότι δεν εισήλθε στον πόλεμο μετά την ιταλική επίθεση στην Ελλάδα, φρόντισε να προβληθεί ο ισχυρισμός της ότι μέσω της απειλής που απηυθυνε στην Βουλγαρία -ότι εάν η Βουλγαρία επιτεθεί στην Ελλάδα η Τουρκία θα της κηρυξει τον πόλεμο- βοήθησε *εμμέσως* την Ελλάδα καθώς η τελευταία απέσυρε τα στρατευματά της από την βουλγαρική μεθόριο και κατάφερε να συγκεντρώσει τις δυνάμεις της στο μέτωπο εναντίον της Ιταλίας, επιτυγχάνοντας και μία περήφανη νίκη επί της τελευταίας ¹⁴⁹ Γίνεται φανερό ότι η Τουρκία εφευρίσκει κάθε τόσο μία σειρά από ευλογοφανή επιχειρήματα τα οποία συνδυάζει έντεχνα με την πολιτική πραγματικότητα της εποχής και κυρίως με τις προτεραιότητες και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων

Στη δεδομένη συγκυρία η Τουρκία αποτελούσε την χώρα-κλειδί όσον αφορά στην πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και κατείχε σαφώς μεγαλύτερη σημασία από την συμμαχό της Ελλάδα. Για τη Βρετανία η Ελλάδα ήταν δυνατόν να χαθεί και όμως ο πόλεμος στην Μέση Ανατολή να κερδηθεί. Η απώλεια, αντίθετα της Τουρκίας θα έθετε σε σοβαρότατο κίνδυνο τη θέση της Μεγάλης Δυτικής Δυναμης στη Μέση Ανατολή. Άλλωστε, η Βρετανία έδινε πάντα προτεραιότητα στην Αίγυπτο και τις ζωτικού χαρακτήρα διόδους επικοινωνίας με την Ινδία. Κατ'επέκταση, η Τουρκία ήταν πολυτιμη ακριβώς λόγω της στρατηγικής της σημασίας για αυτή την επικοινωνία ¹⁵⁰

Η Βρετανία συνειδητοποιεί για μία ακόμη φορά ότι η Τουρκία θα αντισταθεί σε κάθε πίεση που θα ασκηθεί από την Μεγάλη της Συμμαχο ενώ, παράλληλα, ανησυχεί ότι πρόσθετη πίεση της Μεγάλης Βρετανίας επί της Τουρκίας θα λειτουργούσε αντιπαραγωγικά και ίσως να αποξένωνε το αδύνατο κράτος και να το ωθούσε τελικά σε αναζήτηση άλλου προστάτη. Πρέπει πάντως να τονιστεί, ότι η ευαισθησία για ενδεχόμενη στροφή της Τουρκίας προς τις δυνάμεις του Άξονα αφορούσε περισσότερο το Foreign Office και όχι την στρατιωτική ηγεσία της Μεγάλης Βρετανίας η οποία ήταν πεπεισμένη -κυρίως μετά τις νίκες που κατήγαγε ο ελληνικός στρατός επί της Ιταλίας- ότι

ενδεχόμενη είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο στο πλευρό της Δυτικής Συμμαχίας αναμφίβολα θα είχε καταλυτική επίδραση στο ηθικό των ιταλικών στρατευμάτων¹⁵¹ Όμως η πολιτική ηγεσία θεωρούσε ότι πρόσθετη πίεση επί της Τουρκίας εκτός από τα αντιπαραγωγικά αποτελέσματα που μπορεί να είχε θα σήμαινε, παράλληλα και μία σειρά από απαιτήσεις από την πλευρά του αδυνατού κράτους τις οποίες η Μεγάλη Βρετανία θα αδυνατούσε να ικανοποιήσει

Συνεπώς, η πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας ήταν σκόπιμο να προσανατολιστεί στην υπόσχεση για υποστήριξη της Τουρκίας Μία υπόσχεση η οποία θα έπρεπε να είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από αυτή που πραγματικά μπορούσε να προσφέρει η Μεγάλη Βρετανία, με στόχο να δεσμευτεί το αδυνατο κράτος όσο γίνεται περισσότερο απέναντι στην προστάτιδα Δυτική Δυναμη¹⁵² Έτσι θα αυξάνονταν οι πιθανότητες να εισέλθω τελικά η Τουρκία στον πόλεμο στο πλευρό της Δυτικής Συμμαχίας Άλλωστε τον Νοέμβριο του 1940 η Μεγάλη Βρετανία ανησυχεί για το ενδεχόμενο να προσεγγίσει η Γερμανία τα Βαλκάνια μέσω Βουλγαρίας, με ή χωρίς την υποστήριξη της τελευταίας, εξέλιξη που καθιστά την είσοδο της Τουρκίας για την αντιμετώπιση των γερμανικών στρατευμάτων σε εκείνο το μέτωπο επιβεβλημένη¹⁵³

Συμπερασματικά, μπορεί να παρατηρηθεί ότι όταν το αδυνατο κράτος της μελέτης μας βρέθηκε αντιμέτωπο με το ενδεχόμενο εμπλοκής του στον πόλεμο, εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από την Τριμερή Συμφωνία την οποία είχε υπογράψει ένα χρόνο νωρίτερα με τις δυο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις, ακολουθήσε μία πολιτική στρατηγική η οποία του επέτρεπε να εξισορροπεί τις εξωτερικές απειλές χωρίς παράλληλα να λαμβάνει συγκεκριμένες δεσμευσεις όσον αφορά στις επιθυμίες της Μεγάλης Δυναμης η οποία βρισκόταν επικεφαλής της εξισορροπητικής διαδικασίας και από την οποία προσποριζετο προστασία

Με άλλα λόγια, η Τουρκία έχοντας συνειδητοποιήσει την σημασία που οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής απέδιδαν στην στρατηγική της θέση εκμεταλλευτηκε τις ανησυχίες

και τους φόβους τόσο της Μεγάλης Βρετανίας όσο και της Γερμανίας για μεταπήδησή της στο αντίπαλο στρατόπεδο επιτυγχάνοντας την μη-είσοδό της στον πόλεμο. Πρέπει να τονιστεί ότι η πολιτική ηγεσία του αδυνατού κράτους είχε συνειδητοποιήσει ότι προκειμένου να παραμείνει εκτός του πολέμου θα έπρεπε να παίξει ένα πολύ δύσκολο παιχνίδι ανάμεσα στα συγκυριακά στρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής εξισορροπώντας τις εξωτερικές απειλές και προβάλλοντας, ταυτόχρονα, αντίσταση στις πιέσεις της προστάτιδας δυναμής με αποφασιστικότητα και σθένος.

Κατά συνέπεια, η έννοια ουδετερότητα δεν εκφράζει σε καμία περίπτωση την πραγματική -και πολύ συνθετότερη- πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας σε αυτή την εξαιρετικά κρίσιμη για την ίδια την επιβίωση του αδυνατού κράτους περίοδο της ιστορίας του. Δεν είναι τυχαίο ότι κορυφαίοι δημοσιογράφοι της περιόδου προκειμένου να προβάλουν την ιδιαιτερότητα της τουρκικής ουδετερότητας, υπογράμμιζαν ότι παρά το γεγονός ότι η Τουρκία είναι εκτός του πολέμου δεν σημαίνει και ότι είναι ουδέτερη. Όπως τόνιζε ο Necmettin Sadak στην εφημερίδα *Aksam* “Ούτε η ουδετερότητα ούτε ο φόβος έχουν ποτέ καταφέρει να σώσουν κάποιο έθνος. Το μόνο που επιθυμούσαν οι χώρες οι οποίες έχουν υποστεί εισβολή ήταν η ειρήνη, αλλά, *δυστυχώς, έκαναν πολλές παραχωρήσεις προκειμένου να την επιτύχουν*. Συνεπώς, η πρώτη πολιτική που θα οδηγούσε απευθείας στην “χρεωκοπία” και την καταστροφή την χώρα είναι η ουδετερότητα”¹⁵⁴

6 Η Γερμανο-Τουρκική Συμφωνία Μη-Επίθεσης Η Εκτροπή της Απειλής μέσω Παθητικής Σύμπραξης

Οι συνεχιζόμενες νίκες του ελληνικού στρατού επί των ιταλικών στρατευμάτων έκαναν την Βρετανία να σκεφτεί ότι θα ήταν σκόπιμη σε αυτή την φάση του πολέμου η κινητοποίηση των τουρκικών και γιουγκοσλαβικών στρατευμάτων προκειμένου με την βοήθεια αυτών των μικρών της συμμάχων να ανοίξει ένα νέο μέτωπο αντίστασης στη Νοτιοανατολική Ευρώπη¹⁶⁰ Άλλωστε, για τη Μεγάλη Βρετανία η Τουρκία αποτελούσε πάντα τον άξονα της βαλκανικής της στρατηγικής¹⁵⁵

Μάλιστα στα τέλη του Ιανουαρίου του 1940 υπήρχαν σαφείς ενδείξεις ότι η Γερμανία σχεδίαζε την κάθοδό της στη Βαλκανική μέσω της Βουλγαρίας Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο ήταν -σύμφωνα με τους βρετανικούς σχεδιασμούς- περισσότερο από απαραίτητη Σε αυτή την κατεύθυνση η Βρετανία θα επιχειρήσει σε αυτή τη χρονική συγκυρία να πιέσει και πάλι το αδυνατο κράτος της μελέτης μας να εισέλθει στον πόλεμο μέσω της προσφοράς συγκεκριμένου πολεμικού εξοπλισμού (τρία μαχητικά αεροσκάφη και επτά μοίρες βομβαρδιστικών της RAF)

Η Τουρκία θα αρνηθεί για μία ακόμη φορά τη βρετανική προσφορά-παγίδα, τονίζοντας χαρακτηριστικά ότι οι συγκεκριμένες μονάδες είναι λίγες για να αντιμετωπίσουν την γερμανική επίθεση και, ταυτόχρονα, *επαρκείς* για να προκαλέσουν μία γερμανική επίθεση στην Τουρκία(!)¹⁵⁶ Η στρατηγική, μάλιστα, απάντηση του αδυνατου κράτους απέναντι στη γερμανική απειλή που πλησιάζει συμπληρώνεται από την υπογραφή Συμφώνου Μη-Επίθεσης με τη Βουλγαρία στις 17 Φεβρουαρίου 1941

Για την υπογραφή του Συμφώνου αυτού η Τουρκία κατηγορείται από τη Βρετανία ότι επιχειρεί να σταθεροποιήσει τις σχέσεις της με τη Βουλγαρία ώστε ο τουρκικός στρατός να μπορέσει να καταλάβει τη Θεσσαλονίκη όσο οι ελληνικές δυνάμεις θα είναι απασχολημένες με τον πόλεμο εναντίον της Ιταλίας Η Τουρκία απορρίπτει αυτές τις κατηγορίες και χαρακτηρίζει τη συμφωνία με τη Σόφια μία απόλυτα λογική εξέλιξη μέσα

στα πλαίσια του Βαλκανικού Συμφώνου Στόχος της διπλωματίας της Άγκυρας, αντιτείνει ο τουρκός ΥΠΕΞ Saracoglu, ήταν πάντα να συμπεριλάβει τη Βουλγαρία στο συστημα ασφαλείας των Βαλκανίων και η συμφωνία αυτή αποτελούσε απλώς ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση¹⁵⁸ Η ουσία είναι ότι η υπογραφή του Βουλγαρο-Τουρκικού Συμφώνου λειτουργησε ενισχυτικά για τις δυνάμεις του Άξονα καθώς απήλλαξε την Βουλγαρία από οποιαδήποτε ανησυχία για τα νότια συνορά της με αποτέλεσμα να μεταφερθεί ευκολότερα στη τροχιά του Άξονα, χωρίς τον φόβο τουρκικών αντιποίνων Μία εξέλιξη η οποία δεν άργησε να πραγματοποιηθεί καθώς μερικές ημέρες αργότερα (1η Μαρτίου) η Βουλγαρία καθίσταται μέλος του Τριμερους Συμφώνου και εταίρος της Ιταλίας, της Γερμανίας και της Ιαπωνίας

Την ίδια ημέρα (1η Μαρτίου) ο Χίτλερ αποστέλλει προσωπική επιστολή στον τουρκο Πρόεδρο Ινονου φροντίζοντας να τον καθυсуχάσει ότι η γερμανική κίνηση μέσω Βουλγαρίας σε καμμία περίπτωση δεν κατευθύνεται εναντίον της Τουρκίας Ο γερμανός δικτάτορας τονίζει ότι η γερμανική κίνηση κατευθύνεται εναντίον των βρετανών στην Ελλάδα ενώ, παράλληλα, φροντίζει να παράσχει εγγυήσεις στο αδυνατο κράτος της μελέτης μας επισημαίνοντας ότι έχει ο ίδιος δώσει σαφείς εντολές στα στρατεύματά του να παραμείνουν σε απόσταση εξήντα χιλιομέτρων από την τουρκική μεθόριο¹⁵⁹

Πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι οι σχέσεις Γερμανίας και Σοβιετικής Ενωσης δεν βρίσκονται σε καλό επίπεδο Έχει προηγηθεί η διαφωνία μεταξύ των δυο συμμάχων μερικούς μήνες νωρίτερα (Νοέμβριος 1940) στην προσπάθεια τους να ορίσουν νέες σφαίρες επιρροής¹⁶⁰ Η επιθυμία, τελικώς, της Γερμανίας να “εκδιώξει” τη Σοβιετική Ενωση από τα Βαλκάνια θα καταλήξει σε μία σοβιετική διακοίνωση (Μάρτιος 1941), η οποία θα αναγνωρίζει τους υπάρχοντες ανταγωνισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων

Όπως είναι επόμενο το αδυνατο κράτος της μελέτης μας, καθώς δεν έχει καμμία εμπιστοσύνη στις διαβεβαιώσεις του γερμανου δικτάτορα, βρίσκεται αντιμέτωπο με τον

κίνδυνο μίας ταυτόχρονης επίθεσης των γερμανικών στρατευμάτων από τη Βουλγαρία και των σοβιετικών στρατευμάτων από την ανατολική Μικρά Ασία. Στη συγκεκριμένη, όμως, χρονική συγκυρία η Σοβιετική Ένωση, η οποία έχει πλέον συνειδητοποιήσει τις γερμανικές επιδιώξεις στα Βαλκάνια και παρακολουθεί την σταδιακή προέλαση και εδραίωση της γερμανικής κυριαρχίας στη περιοχή, βιάζεται να δηλώσει ότι η πολιτική της σε περίπτωση που η Τουρκία εισέλθει στον πόλεμο με την πλευρά του Άξονα θα είναι εκείνη της αυστηρής ουδετερότητας. Βεβαίως, η Τουρκία δεν χάνει την ευκαιρία και προχωρά αμέσως σε κοινή Διακήρυξη Αμοιβαίας Μη-Επίθεσης με την Σοβιετική Ένωση. Μία Διακήρυξη η οποία, μάλιστα, τελεί και σε συμφωνία με την Τουρκο-Σοβιετική Συμφωνία της 17ης Δεκεμβρίου του 1925 ¹⁶¹

Η εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων και η κατάληψη της Ελλάδος και της Γιουγκοσλαβίας (Απρίλιος 1941) θα έχουν καταλυτική επίδραση στους στρατηγικούς υπολογισμούς της Τουρκίας. Πιο συγκεκριμένα, θα εντείνουν τις τουρκικές ανησυχίες και θα ενισχυσουν τα αντι-βρετανικά αισθήματα στο εσωτερικό της Τουρκίας καθώς διαπιστώνεται ότι η μεγάλη δυτική δύναμη (βλ. Μεγάλη Βρετανία) η οποία πίεζε το αδύνατο αυτό κράτος να εισέλθει στον πόλεμο απέδειξε, με την κατάληψη της Ελλάδος, ότι είναι ανίκανη να προστατεύσει και να εγγυηθεί την ακεραιότητα ενός άλλου αδύνατου κράτους

Στο τέλος της άνοιξης του 1941, η γερμανική προέλαση σε διάφορα μέτωπα δημιουργεί νέα γεωπολιτικά δεδομένα τα οποία δεν εγγυμουν μόνον σοβαρους κινδύνους για την ασφάλεια του αδύνατου κράτους αλλά απειλούν πλέον καθαρά την ίδια την επιβίωσή του. Πραγματικά, η γερμανική κυριαρχία στη βαλκανική χερσόνησο έχει πλέον εδραιωθεί ολόκληρη η Ευρώπη είναι υπό γερμανική κατοχή, τα Δωδεκάνησα έχουν περιέλθει στα χέρια των γερμανών, το Ιράκ κυβερνάται από φιλο-γερμανική κυβέρνηση ενώ ο στρατηγός Erwin Rommel επιτυγχάνει αλεπάλληλες νίκες στο μέτωπο της Βορείου Αφρικής

Το αδυνατο κράτος της μελέτης μας θα συνειδητοποιήσει στην εξαιρετικά κρίσιμη αυτή συγκυρία ότι ο μόνος τρόπος για να επιβιώσει και να διατηρήσει την εδαφική του κυριαρχία είναι να μην καταστεί το επόμενο θύμα της γερμανικής επέκτασης. Συνακόλουθα, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμοι αξιόπιστοι συμμαχοί στον ορίζοντα, το αδυνατο αυτό κράτος θα επιλέξει να συμπράξει με την απειλητική δυναμική προκειμένου να την κατευθύνει σε άλλη κατεύθυνση, για την ακρίβεια εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης.

Ας δούμε με ποιό τρόπο η Τουρκία δρομολόγησε και προώθησε τις διαδικασίες προσέγγισης της Γερμανίας. Η Τουρκία υπέθετε ότι με την Ελλάδα υπόδουλη η επόμενη κίνηση της Γερμανίας θα ήταν η επίθεση στη Διώρυγα του Σουέζ. Ο Τούρκος ΥΠΕΞ Saracoglu κατέστησε σαφές στους γερμανούς συνομιλητές του τον Μάιο του 1941 ότι σε περίπτωση που η Γερμανία, επιχειρώντας την κατάληψη της Διώρυγας από βορρά (μέσω Συρίας, Παλαιστίνης και της Χερσονήσου του Σινά, με τακτικό ανεφοδιασμό μέσω της Μικράς Ασίας), απαιτούσε από την Τουρκία το δικαίωμα διέλευσης από την Μικρά Ασία, η τελευταία θα προέβαλε αντίσταση κινητοποιώντας όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Αντίθετα, η Τουρκία ήταν διατεθειμένη να αποκηρυξει την Τριμερή Συμμαχία με τις δυο δυτικές δυνάμεις και να ανοίξει -από ξηράς- το δρόμο στα γερμανικά στρατεύματα προς την Αίγυπτο και την Βαγδάτη, εάν ελάμβανε ως αντάλλαγμα ικανή ποσότητα σύγχρονου οπλισμού καθώς και γερμανική αναγνώριση ότι το Ιράκ ανήκει στην τουρκική σφαίρα επιρροής.

Πραγματικά, ο πρέσβης της Γερμανίας στην Άγκυρα Von Papen προετοίμασε μετά από στενή συνεργασία με τον Τούρκο Υπουργό των Εξωτερικών ένα σχέδιο συνθήκης. Συμφωνα με αυτό, η συζητούμενη Γερμανο-Τουρκική Συνθήκη παραχωρούσε στη Τουρκία μία λωρίδα εδάφους δυτικά της Ανδριανουπόλεως, δυο ή τρεις νήσους του Αιγαίου κοντά στις ακτές της Μικράς Ασίας καθώς και την προώθηση των τουρκικών συμφερόντων στις γειτονικές νότιες και ανατολικές ζώνες, δηλαδή τη Συρία και το Ιράκ.¹⁶²

Το ενδιαφέρον είναι ότι η Τουρκία υπαναχώρησε ξαφνικά από τις θέσεις της και πραγματοποιώντας πλήρη διπλωματική στροφή, επέστρεψε στην πολιτική της αυστηρής ουδετερότητας έναντι όλων των αντιμαχομένων ¹⁶³

Οι συζητήσεις που ακολουθήσαν μεταξύ της Τουρκίας και της Γερμανίας κατέληξαν στη Γερμανο-Τουρκική Συμφωνία Φιλίας και Μη-Επίθεσης η οποία υπεγράφη στις 18 Ιουνίου του 1941. Η Συμφωνία αυτή ήταν παρόμοια με τη συμφωνία που η Τουρκία είχε υπογράψει με την Σοβιετική Ένωση τρεις περίπου μήνες νωρίτερα. Τα συμβαλλόμενα μέρη ανέλαβαν την υποχρέωση σεβασμού των συνόρων και της εδαφικής ακεραιότητας της κάθε χώρας καθώς και την υποχρέωση να απέχουν από ενέργειες που κατευθύνονταν εναντίον κάποιας από τις δυο χώρες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εξαιρετικά κρίσιμη αυτή συγκυρία, η Τουρκία κατάφερε να μην αναλάβει καμία υποχρέωση η οποία θα κατευθυνετο εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ κράτησε πλήρως ενημερωμένους τους Βρετανούς για τις διαπραγματεύσεις που πραγματοποιήθηκαν με την γερμανική πλευρά ¹⁶⁴. Η Τουρκία δεν δέχτηκε, επίσης, την γερμανική απαίτηση για διέλευση γερμανικού οπλισμού από το έδαφός της και οι παραχωρήσεις της προς τον Χίτλερ περιορίστηκαν στην ουδετεροποίηση της χώρας. Μία ουδετεροποίηση, βεβαίως, η οποία εξασφάλιζε στον γερμανό δικτάτορα την κάλυψη των νώτων του προκειμένου να εξαπολυσει την σχεδιαζόμενη επίθεσή του (τέσσερις ημέρες αργότερα) εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης ¹⁶⁵.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η σκληρή διαπραγματευτική στάση της Τουρκίας και η άρνησή της να αποδεχτεί τη διέλευση γερμανικού οπλισμού από το έδαφός της εκνεύρισε τον γερμανό ΥΠΕΞ Ribbentrop ο οποίος απείλησε ότι εάν η Γερμανία το επιθυμούσε θα μπορούσε να προχωρήσει στην κατάληψη της Τουρκίας εντός μίας εβδομάδος ¹⁶⁶. Ο αναγνώστης αυτών των γραμμών δικαιολογημένα, ίσως αναρωτηθεί γιατί καμία από τις αναθεωρητικές Μεγάλες Δυνάμεις δεν επεχείρησε ποτέ να

χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία προκειμένου να υποχρεώσει την Τουρκία να κινηθεί με βάση τις απαιτήσεις της. Αλλά ακόμα και η μη-αναθεωρητική δυναμη (Μεγάλη Βρετανία) γιατί δεν προσπάθησε από την πλευρά της να υποχρεώσει την Τουρκία να τηρήσει τις συμφωνηθείσες συνθήκες,

Ο λόγος για τον οποίο το αδυνατο αυτό κράτος επέτυχε να κρατήσει σε απόσταση τις μεγάλες δυνάμεις (αναθεωρητικές και μη-αναθεωρητικές) εξηγήθηκε πειστικά από τον στρατηγό Asim Gioduz (Αναπληρωτή Αρχηγό του τουρκικού Γενικού Επιτελείου). Συμφωνα με τον Gioduz "Η Τουρκία βρίσκεται στη θέση ενός οχυρου. Η απευθείας επίθεση εναντίον οχυρών ή η απευθείας διέλευση μέσω των οχυρών είναι πάντα δυσκολη και για αυτό τον λόγο οι Γερμανία δεν θα ήθελε να επιτεθεί στη Τουρκία"¹⁶⁷ Άλλωστε ήδη μειονεκτεί σημαντικά διότι είναι υποχρεωμένη να περνά γυρω από την Τουρκία. Επιπρόσθετα, η Τουρκία αποτελεί μία δεξαμενή ανθρώπινου δυναμικου (manpower) για οιονδήποτε από τους αντιμαχόμενους η Τουρκία θα αποφάσιζε να υποστηρίξει. Ακόμη η Τουρκία θα μπορούσε να συγκεντρώσει πενήντα μεραρχίες ενώ ουτε η Γερμανία ουτε η Μεγάλη Βρετανία *με τις υποχρεώσεις που έχουν σε ολόκληρο τον κόσμο* θα μπορούσαν να παρατάξουν μία τόσο μεγάλη δυναμη στην Ανατολική Μεσόγειο "¹⁶⁸

Ο Τουρκος στρατηγός είναι περιεκτικός και σαφής. Τόσο η Γερμανία όσο και η Βρετανία με δεδομένα τα ανοικτά μέτωπα σε τόσα σημεία της υφηλίου θα διακυνδυνευαν με υπέρβαση δυνατοτήτων (over-extension) στην περίπτωση που αποφάσιζαν να μεταφέρουν το επιχειρησιακό τους βάρος και σε άλλα -πολυ δυσκολα, μάλιστα, όπως ήταν της Τουρκίας- μέτωπα. Συνεπώς δεν είχαν παρά να συνεχίσουν τις διπλωματικές τους προσπάθειες προκειμένου να εμπλέξουν την Τουρκία στον πόλεμο

Εκτροπή της Μεγάλης Απειλής μέσω Παθητικής Συμπραξης

Συμπερασματικά και σε μία προσπάθεια αποτίμησης της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς του αδυνατου κράτους της μελέτης μας θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι για πρώτη φορά η Τουρκία αποκλίνει (σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο) από την πολιτική της Παθητικής Εξισορρόπησης που με συνέπεια ακολουθούσε και προκειμένου να αντιμετωπίσει την άμεση γερμανική απειλή επιλέγει -συμφωνα με το προτεινόμενο στη μελέτη μας θεωρητικό μοντέλο στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών- μία πολιτική Παθητικής Συμπραξης με την απειλή

Με άλλα λόγια, το αδυνατο κράτος της μελέτης μας όταν διαπιστώνει ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμοι αξιόπιστοι συμμαχοι στον ορίζοντα (κυριαρχία της Γερμανίας σε ολόκληρη την Ευρώπη και, μετά την πτώση της Ελλάδος, δραματική μείωση της πίστης της Τουρκίας στην αξιοπιστία της προστασίας που είναι ικανή να της προσφέρει η Μεγάλη Βρετανία) επιλέγει μία ευμενή προς την Γερμανία ουδετερότητα, πείθοντας την απειλή ότι η *διατήρηση*, με τον συγκεκριμένο τρόπο (δηλαδή μέσω ουδετερότητας), του αδυνατου κράτους και όχι η κατάληψή του εξυπηρετεί τα συμφέροντά της (πράγματι πρώτη η Γερμανία έχει διαπιστώσει ότι ταυτόχρονη υλοποίηση του σχεδίου Barbarossa - δηλαδή μαζικής επίθεσης στη Σοβιετική Ένωση- και εισβολή στην Τουρκία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει) Σε αντάλλαγμα, το αδυνατο κράτος επιτυγχάνει την επιβίωσή του καθώς και την διατήρηση μεγάλου μέρους της κυριαρχίας του ¹⁶⁹

Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς μπορούν να εξηγηθούν και ενδιάμεσες στρατηγικού και τακτικού χαρακτήρα κινήσεις του αδυνατου κράτους, όπως το Συμφωνο Μη-Επίθεσης με την Βουλγαρία τον Φεβρουάριο του 1941. Πιο συγκεκριμένα, το Συμφωνο Μη-Επίθεσης εξυπηρετεί απόλυτα το στρατηγικό στόχο εκτροπής της γερμανικής απειλής καθώς επιταχυνει τα σχέδια του Χίτλερ για επίθεση στη Σοβιετική Ένωση. Και τουτο διότι η Βουλγαρία, έχοντας εξασφαλισθεί από την πλευρά της Τουρκίας ανοίγει τις πυλες της στη Γερμανία με αποτέλεσμα την

ικανοποίηση της βασικής προϋπόθεσης για την προγραμματισμένη επόμενη κίνηση του Χίτλερ που είναι η μαζική επίθεση στη Σοβιετική Ένωση

Η τουρκική πολιτική, σημειώνει ο Geoffrey Lewis, διαμορφώθηκε με βάση την επιθυμία να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να αποτελέσει το τουρκικό έδαφος πεδίο μάχης καθώς και από την σοβαρή πιθανότητα (που αποτελούσε παράλληλα και διακαή πόθο της Τουρκίας) ότι η Γερμανία θα κατελάμβανε σε συντομο διάστημα την Σοβιετική Ένωση.¹⁷⁰ (Η υπογράμμιση δική μας) Στο ίδιο μήκος κυματος ο Bernard Lewis τονίζει “ότι κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κυριαρχουσε ευρέως μία αίσθηση δυσπιστίας απέναντι στη Σοβιετική Ένωση αλλά και η βεβαιότητα ότι η απειλή για την ασφάλεια και ακεραιότητα της χώρας δεν προέρχεται μόνον από τις δυνάμεις του Άξονα αλλά και από την Σοβιετική Ένωση

Κατά συνέπεια, η *βέλτιστη για τα συμφέροντα της Τουρκίας εξέλιξη* των πραγμάτων εντοπιζετο στη φράση ενός τουρκου αξιωματούχου ότι “αυτό που πραγματικά επιθυμεί η Τουρκία θα ήταν όσον αφορά στη Γερμανία να καταστρέψει την Σοβιετική Ένωση και όσον αφορά στη (Δυτική) Συμμαχία να καταστρέψει τη Γερμανία Μετά από μία τέτοια εξέλιξη η Τουρκία θα αισθάνεται πραγματικά ασφαλής”¹⁷¹ (Οι υπογραμμίσεις δικές μας) Πραγματικά, όταν στις 22 Ιουνίου η Γερμανία ξεκινά την επιχείρηση Barbarossa και τη μαζική επίθεση στη Σοβιετική Ένωση η Τουρκία αισθάνεται πραγματική λύτρωση¹⁷²

Πρέπει επίσης να επισημανθεί, ότι ο στόχος της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας για εκτροπή της απειλητικής δυναμης σε άλλη κατεύθυνση θα διευκολυνθεί και θα ενισχυθεί από την πλευρά του αδυνατου κράτους μέσω συγκεκριμένης συμφωνίας η οποία υπογράφεται στις 9 Οκτωβρίου 1941 με τη Γερμανία Αναφερόμαστε, βεβαίως, στην περιβόητη οικονομική συμφωνία για τον χρωμίτη, την πολυτιμη αυτή πρώτη υλη για την κατασκευή πολεμικού υλικού¹⁷³ Συμφωνα με αυτή τη συμφωνία, η Τουρκία αναλαμβάνει να πουλήσει στη Γερμανία ποσότητα 90 000 τόνων

του πολυτιμου αυτου μετάλλου το 1943 και 45 000 τόνων το 1944¹⁷⁴ με αντάλλαγμα ικανή ποσότητα στρατιωτικου εξοπλισμου¹⁷⁵ Παράλληλα, το αδυνατο κράτος θα συνδυάσει την πώληση χρωμίτη με την αποδοχή από μέρους της Γερμανίας πολυ λιγότερο επιθυμητών αγροτικών προϊόντων από εκείνα που είχαν κατακλυσει την αγορά της Μικράς Ασίας¹⁷⁶ Η προμήθεια των παραπάνω ποσοτήτων χρωμίτη θα εξασφαλίσει στη γερμανική πολεμική οικονομία τη δυνατότητα να παράγει με ταχύτερους, σε σχέση με το παρελθόν, ρυθμούς ανώτερης ποιότητας τεθρακισμένα, εξαρτήματα αεροπλάνων και πυροβόλα όπλα

7 Παθητική Εξισορρόπηση Μέσω Πολεμικής Διπλωματίας

Στις γραμμές που ακολουθούν θα επιχειρηθεί να καταγραφεί και να αξιολογηθεί η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας στη περίοδο από τη Γερμανο-Τουρκική Συμφωνία μέχρι και τα μέσα του 1944, όπου με την απόβαση των συμμαχικών στρατευμάτων στη Νορμανδία παυουν ουσιαστικά να υφίστανται σημαντικές εξωτερικές απειλές για την ασφάλεια του υπό εξέταση αδυνατου κράτους Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της περιόδου χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια του αδυνατου κράτους να παραμείνει εκτός του πολέμου ενώ ασκείται από τις δυνάμεις που συνιστούν την Μεγάλη Συμμαχία -πρωτευόντως από την Βρετανία και δευτερευόντως από την Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ- μία εξαιρετικά μεγάλη πίεση προκειμένου [η Τουρκία] να εισέλθει στον πόλεμο

Το διάστημα αυτό αποτελεί το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα “επίδειξης” της στρατηγικής συμπεριφοράς της Παθητικής Εξισορρόπησης από ένα αδυνατο κράτος το οποίο προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την ασφάλεια του χωρίς οι συνέπειες αυτής της ενέργειας του να συνεπάγονται μείωση της εθνικής του κυριαρχίας ή εξάρτηση από την Μεγάλη Δυναμη ή την συμμαχία κρατών από την οποία προσπορίζεται ασφάλεια

Πράγματι, η Τουρκία σε μία εξαιρετικά κρίσιμη για την επιβίωσή της περίοδο θα καταφέρει μέσω συγκεκριμένων τακτικών και στρατηγημάτων (stratagems) να μην εξαρτηθεί από καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής (τόσο από εκείνες από τις οποίες δανείζεται ασφάλεια όσο και από εκείνες οι οποίες αποτελούν την απειλή για την ασφάλειά της)

Στις γραμμές που ακολουθούν θα επιχειρήσουμε να μετουσιώσουμε τον όγκο των πάμπολλων, συνθετων και λεπτομερειακών αναφορών και δεδομένων της διπλωματικής ιστορίας της περιόδου σε μία εικόνα στην οποία θα αποτυπώνονται οι επιδιώξεις και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής καθώς και οι - βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα- τακτικές κινήσεις της Τουρκίας ως συστατικά μέρη του μεγάλου στρατηγικού στόχου, που εντοπίζεται στη παραμονή της χώρας εκτός του πολέμου

Η Πολιτική της Ενεργητικής Ουδετερότητας

Το πρώτο έτος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου θα κλείσει με δυο σημαντικές εξελίξεις όσον αφορά τόσο στη μελλοντική εξέλιξη του πολέμου όσο και στα στρατηγικά συμφέροντα της ίδιας της Τουρκίας τη μεταπήδηση της Σοβιετικής Ένωσης στην πλευρά της Μεγάλης Συμμαχίας (και τη συμμαχία της με τη Βρετανία τον Ιούλιο του 1941) και την είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, αμέσως μετά την επιδρομή των ιαπωνικών αεροσκαφών στο Pearl Harbor. Είχαν προηγηθεί, τον προηγούμενο μήνα (7 Νοεμβρίου), η δήλωση του Προέδρου Roosevelt ότι η άμυνα της Τουρκίας θεωρείται ζωτική για τα αμερικανικά συμφέροντα και, τέσσερις ημέρες πριν από το Pearl Harbor, η δημόσια δέσμευση του Προέδρου των ΗΠΑ ότι η Τουρκία θα αποτελέσει τον παραλήπτη αμερικανικής βοήθειας με βάση τον Νόμο "Lend and Lease"

Καθ'όλη την διάρκεια του δευτέρου έτους του πολέμου (1942) η Τουρκία θα συνεχίσει τις εμπορικές της συναλλαγές και με τους δυο εμπολέμους επιτυγχάνοντας την προμήθεια στρατιωτικού εξοπλισμού και από τα δυο αντίπαλα στρατόπεδα. Είναι τότε που η Τουρκία θα αρχίσει να κάνει ευρύτερα γνωστή την πολιτική της “ενεργητικής ουδετερότητας”, πνευματικό δημιουργήμα του Numan Menemencioglu¹⁷⁷. Πολιτική η οποία σήμαινε ότι η Τουρκία δεν θα μπορούσε να είναι ευχαριστημένη επιλέγοντας μία παθητική ουδετερότητα και παραμένοντας παθητικός παρατηρητής των διεθνών εξελίξεων αλλά ότι θα προσπαθούσε να επηρεάσει τις διεθνείς εξελίξεις προς το συμφέρον της καθώς και να αποκτήσει σύγχρονο οπλισμό, υιοθετώντας μία πολιτική προσεκτικής και ενεργητικής ουδετερότητας.

Αξίζει, βεβαίως, να υπογραμμιστεί πώς όριζαν οι Βρετανοί και το Foreign Office το περιεχόμενο αυτής της πολιτικής της “ενεργητικής ουδετερότητας” της Τουρκίας. Όπως επισημαίνεται με το γνωστό βρετανικό φλέγμα αλλά και μία δόση ειρωνείας “ένα κράτος ενεργά ουδέτερο έχει τα πόδια του και στα δυο στρατόπεδα ταυτόχρονα. Το κράτος αυτό μπορεί να είναι συμμαχος με τον έναν από τους δυο μεγάλους αντιπάλους και παράλληλα να διατηρεί και ένα συμφωνο φιλίας με τον άλλον. Αυτή η πολιτική επιτρέπει ακόμα στο κράτος να διατηρεί την ουδετερότητά του αλλά ταυτόχρονα του δίνει τη δυνατότητα να βρίσκεται πάντα στην πλευρά εκείνου που θα κερδίσει τον πόλεμο. Αυτή η πολιτική, η οποία βεβαίως δεν θα χαρακτηριζόταν ως η πλέον έντιμη, πρέπει να επισημανθεί ότι είναι η τυπική τουρκική πολιτική της οποίας η πονηριά και η εξυπνάδα δεν μπορούν να αγνοηθούν”¹⁷⁸.

Όμως η τουρκική θέση αρχίζει να γίνεται εξαιρετικά δυσχερής στα τέλη του 1942, και συγκεκριμένα μετά την επιτυχή αντεπίθεση των συμμαχικών στρατευμάτων στο El Alamein τον Οκτώβριο και, κυρίως, μετά την επιτυχή αντεπίθεση των Σοβιετικών στρατευμάτων στο Stalingrad τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, γεγονός, μάλιστα, το οποίο απετέλεσε το πρόκριμα της μελλοντικής κατάρρευσης του Τρίτου Ράιχ. Όπως ήταν

φυσικό η Τουρκία μετά τις σημαντικές αυτές εξελίξεις που δίνουν το στίγμα της σταδιακής κυριαρχίας της Μεγάλης Συμμαχίας περιέρχεται σε μία εξαιρετικά δυσκολη θέση καθώς δεν μπορεί πλέον να προβάλει πειστικά τον ρόλο της ως του φράγματος στην ανάπτυξη των δυνάμεων του Άξονα προς τη Μέση Ανατολή¹⁷⁹ Αντίθετα, η οπισθοχώρηση των δυνάμεων του Άξονα θέτει επιτακτικά για το αδυνατο κράτος την ανάγκη εξευρεσης μίας νέας στρατηγικής αντιμετώπισης των βρετανικών -και όχι μόνον- πιέσεων για την είσοδο της χώρας στον πόλεμο το συντομότερο δυνατόν

Η Σοβιετική Ενωση Απειλή για την Ασφάλεια της Χώρας

Το τρίτο έτος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου συνιστά, αναμφίβολα, την χρονική περίοδο κατά την οποία το αδυνατο κράτος της μελέτης μας κατάφερε, ενώ ο πόλεμος συνεχιζόταν και με τις πολεμικές επιχειρήσεις των δυο μεγάλων αντιπάλων σε πλήρη εξέλιξη, να αντιμετωπίσει με πλήρη επιτυχία την εξαιρετικά ισχυρή και σε κάποιες περιπτώσεις συντονισμένη προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων (Βρετανίας, Σοβιετικής Ενωσης και Ηνωμένων Πολιτειών) προκειμένου να εισέλθει στον πόλεμο Στη προσπάθειά τους αυτή, οι Μεγάλες Δυνάμεις, και κυρίως η Μεγάλη Βρετανία, έκαναν όπως επισημαίνει ο Weisband, χρήση κάθε μέσου προειδοποιήσεων, απειλών, υποσχέσεων, ακόμη και προβλέψεων όσον αφορά στη μελλοντική εξέλιξη του πολέμου¹⁸⁰ Όμως η Τουρκία παρέμεινε αμετακίνητη στη θέση της να μην εισέλθει στον πόλεμο και αυτό το πέτυχε μέσω της ανάπτυξης και εφαρμογής μίας σειράς τακτικών κινήσεων που εξυπηρετούσαν τον στρατηγικό της στόχο Ποιός όμως ήταν αυτός ο στρατηγικός στόχος και ποιές οι τακτικές κινήσεις που επέτρεψαν την επίτευξή του Και, ακόμη, πώς λειτουργησαν οι τακτικές αυτές κινήσεις σε σχέση με τις επιδιώξεις και τα συμφέροντα των τριών Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες εκφράστηκαν μέσω των διαδοχικών συναντήσεων και συνδιασκέψεων που πραγματοποιήθηκαν καθ'όλη την διάρκεια της κρίσιμης αυτής περιόδου,

Θα πρέπει κατ'αρχάς να τονιστεί ότι επιφυλακτικά στην αρχή (τέλη 1942) και περισσότερο σθεναρά στη συνέχεια, η Τουρκία θα εκφράσει την αντίθεσή της στο ενδεχόμενο ολοκληρωτικής επικράτησης του ενός από τους δυο αντιτιθέμενους σχηματισμούς. Ετσι η ολοκληρωτική νίκη είτε της Δυτικής Συμμαχίας είτε της Γερμανίας σε καμμία περίπτωση δεν φαίνεται να εξυπηρετούν τον βασικό στόχο του αδυνατου κράτους ο οποίος εντοπίζεται στη διατήρηση της σταθερότητας στη Κεντρική Ευρώπη ¹⁸¹

Αυτή ακριβώς η σταθερότητα θα διασαλευθεί, συμφωνα με την τουρκική αντίληψη, σε περίπτωση που ο ένας από τους δυο αντιπάλους επιτυχει έναντι του άλλου νίκη ολοκληρωτικού χαρακτήρα

Πιο συγκεκριμένα, οι τουρκικοί φόβοι και ανησυχίες, καθώς μετά τη νίκη στο Stalingrad διαφαίνεται η επικράτηση της Δυτικής Συμμαχίας, αφορούν στη δυνατότητα - αν όχι στην ευκαιρία- που θα προσφέρει στην Σοβιετική Ένωση η απουσία μίας αντίρροπης ευρωπαϊκής δυναμης στην αδιαμφισβήτητη όρεξη της πρώτης για επικράτηση και κυριαρχία στην Ευρώπη. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η Τουρκία θα προβάλλει σοβαρότατες αντιρρήσεις και ισχυρή αντίδραση στην απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων της Μεγάλης Συμμαχίας στις αρχές του 1943 για "άνευ όρων παράδοση" (unconditional surrender) της Γερμανίας ¹⁸². Συνακόλουθο των αρχικών τουρκικών φόβων και το επιχείρημα της Τουρκίας ότι το δόγμα της "άνευ όρων παράδοσης" της Γερμανίας θα αποτελέσει τη νομιμοποιητική βάση αλλά και το εφιαλήριο για την τελική κυριαρχία της Σοβιετικής Ένωσης στην Ευρώπη.

Παρατηρούμε, συνεπώς, ότι η επιδιώξεις της Σοβιετικής Ένωσης συνιστούν την βασική και μεγάλη απειλή για την ασφάλεια του αδυνατου αυτού κράτους στη συγκεκριμένη περίοδο χωρίς όμως τουτο να σημαίνει ότι, ταυτόχρονα, δεν υφίσταται μικρότερης ίσως εμβέλειας αλλά άμεσου χαρακτήρα απειλή για την ασφάλειά της χώρας, η οποία, βεβαίως, δεν είναι άλλη από την Γερμανία

Οι φόβοι και οι ανησυχίες της Τουρκίας όσον αφορά στις επιδιώξεις του πανίσχυρου γείτονα της και, συνακόλουθα, οι αντιλήψεις του αδυνατού κράτους ότι η Σοβιετική Ένωση συνιστά τη σοβαρότερη και μεγαλύτερη απειλή για την ασφάλειά της εκφράστηκαν συχνότατα κατά την διάρκεια της κρίσιμης αυτής περιόδου και είχαν σχεδόν αποκλειστικό αποδέκτη την Μεγάλη Βρετανία¹⁸³ Σύμφωνα με την Τουρκία οι αναθεωρητικές και εχθρικές προς το αδυνατο κράτος φιλοδοξίες της Σοβιετικής Ένωσης (φιλοδοξίες που ιστορικά έχουν τις ρίζες τους στην πολιτική των Τσάρων και τις οποίες θεωρητικά μόνον είχε αποκηρυξει η Σοβιετική ηγεσία το 1918) έρχονται και πάλι στο προσκήνιο με το Συμφωνο Ribbentrop-Molotov¹⁸⁴

Για το αδυνατο κράτος της μελέτης μας η Σοβιετική Ένωση θα επιχειρούσε να ενεργήσει εις βάρος του είτε η Τουρκία διατηρούσε την ουδετερότητά της είτε εισήρχετο στον πόλεμο. Η τουρκική αντίληψη (perception) για τη σοβιετική απειλή υποστήριζε ότι τα σοβιετικά στρατεύματα θα μπορούσαν να εισέλθουν στο τουρκικό έδαφος με πάρα πολλές μορφές και για πάρα πολλούς λόγους προκειμένου να πολεμήσουν τους Γερμανούς σε τουρκικό έδαφος, προκειμένου να προστατεύσουν την Τουρκία από γερμανική επίθεση ή προκειμένου, απλώς, να διέλθουν από το έδαφός της. Κατ'επέκταση οι τουρκικοί φόβοι ελάχιστα διέφεραν από τους φόβους και τις ανησυχίες άλλων [ανατολικο-ευρωπαϊκών] κρατών λίγο πριν από τον Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως της Ρουμανίας ή της Πολωνίας, όταν τα κράτη αυτά αρνήθηκαν να συνάψουν οποιαδήποτε συμφωνία ή συμμαχία έθετε ως βασική προϋπόθεση την διέλευση των σοβιετικών στρατευμάτων από το έδαφός τους. Μάλιστα, το παράδειγμα συγκεκριμένων κρατών στην Ανατολική Ευρώπη έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς η Τουρκία αντιμετώπιζε την σοβιετική πολιτική απέναντι στα μικρά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης ως ενδεικτική των σοβιετικών κινήτρων απέναντι στην ίδια¹⁸⁵

Επιπρόσθετα, η τουρκική κυβέρνηση φοβόταν ότι η Σοβιετική Ένωση θα προσπαθούσε να καταφέρει τη Βρετανία και τις ΗΠΑ να πιέσουν την Τουρκία να εισέλθει

στον πόλεμο υπό όρους δυσχερείς (στρατιωτικά ανέτοιμη ή ανεπαρκώς προετοιμασμένη για πόλεμο) Μία τέτοια εξέλιξη, συμφωνα με την τουρκική άποψη, θα εξέθετε την Τουρκία σε γερμανικά αντίμετρα και έτσι θα προσφέρετο η δυνατότητα στη Σοβιετική Ένωση να προστρέξει σε βοήθεια και προστασία του αδυνατου κράτους με αποτέλεσμα να επιβάλλει, τελικώς, την πλήρη κυριαρχία της σε αυτό ¹⁸⁶

Βασικός λόγος της μη εισόδου της Τουρκίας στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είναι η αδυναμία των δυο Μεγάλων Δυτικών Δυνάμεων ΗΠΑ και Βρετανίας -και κυρίως του ηγέτη της Μεγάλης Βρετανίας Winston Churchill- να κατανοήσουν και να λάβουν σοβαρά υπόψη τους τις τουρκικές ανησυχίες αναπτυσσοντας μία στρατηγική η οποία θα επέτρεπε στο αδυνατο κράτος της μελέτης μας να αισθανθεί ασφαλές από την πλευρά του ισχυρου και απειλητικου του γείτονα ¹⁸⁷ Το αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας είναι η Μεγάλη Βρετανία, στη προσπάθειά της να πιέσει αποτελεσματικά την Τουρκία να εισέλθει στον πόλεμο, πότε να πιέζει για την είσοδό της στο πλευρό της Βρετανίας με το επιχείρημα ότι αυτό θα λειτουργουσε ως ασφαλιστική δικλείδα στις σοβιετικές βλέψεις και πότε να χρησιμοποιεί τη σοβιετική απειλή με στόχο να αναγκάσει το αδυνατο κράτος να εισέλθει στον πόλεμο αντιλαμβανόμενο ότι η μη-είσοδος του θα σημαίνει ότι θα χρειαστεί να αντιμετωπίσει μόνο και χωρίς βρετανική κάλυψη τη σοβιετική απειλή ¹⁸⁸

Οι Ειδικότεροι Στόχοι του Αδυνατου Κράτους

Όπως είναι φυσικό και οι δυο ακολουθουμενες από τη Μεγάλη Βρετανία στρατηγικές ήταν αντιπαραγωγικές καθώς η Τουρκία στα πλαίσια του μεγάλου στρατηγικου της στόχου, δηλαδή της παραμονής εκτός του πολέμου είχε στην κρίσιμη αυτή περίοδο *σαφείς και συγκεκριμένους ειδικότερους στόχους* Ο σπουδαιότερος από αυτους αφορά στην αντιμετώπιση-εξισορρόπηση της μεγάλης απειλής δηλαδή της Σοβιετικής Ένωσης Παράλληλα, όμως υπήρχαν και ορισμένοι άλλοι ειδικότεροι στόχοι όπως η μη δέσμευση της χώρας από κανέναν από τους αντιμαχομένους η μη-πρόκληση της άμεσης απειλής (Γερμανίας) κατά την ανάπτυξη της πολιτικής της

“ενεργου ουδετερότητας” και, ακόμη, η δυνατότητα του αδυνατου κράτους να κερδίζει χρόνο προκειμένου να μετριάξει την πίεση και να αναβάλλει συνεχώς τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων

Σε όλη αυτή την κρίσιμη περίοδο η Τουρκία θα επιλέξει μία σειρά από τακτικές κινήσεις προκειμένου να επιτυχει όλους τους παραπάνω ειδικότερους στόχους ώστε να καταφέρει τελικώς να επιτυχει και την συνισταμένη όλων αυτών, δηλαδή την παραμονή της εκτός του πολέμου. Στις γραμμές που ακολουθούν θα αναφερθουμε στις τακτικές αυτές κινήσεις στις οποίες κατέφυγε η Τουρκία με σημεία αναφοράς τις συναντήσεις και τις συνδιασκέψεις που αφορούσαν άμεσα στο μέλλον του αδυνατου κράτους της μελέτης μας και οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με ή χωρίς την συμμετοχή του. Είναι βεβαίως επόμενο ότι η αναφορά στις τακτικές κινήσεις της Τουρκίας εκ των πραγμάτων θα περιλαμβάνει και την αναφορά στις επιδιώξεις και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στις οποίες αναπτύσσονται άλλωστε, και οι τακτικές κινήσεις του αδυνατου κράτους καθώς μάλιστα αυτές επιδιώκουν -στις περισσότερες περιπτώσεις- να ακυρώσουν

Πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για Είσοδο της Τουρκίας στον Πόλεμο

Η Τουρκία στις αρχές του 1943 βρίσκεται από τη μία πλευρά αντιμέτωπη με τις απαιτήσεις μίας συνεχώς ενδυναμουμενης και εξαπλουμενης Μεγάλης Συμμαχίας η οποία πιέζει για την τήρηση των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει το αδυνατο κράτος και από την άλλη με μία σαφώς υποχωρουσα Γερμανία η οποία όμως εξακολουθεί να βρίσκεται σε πολυ μικρή απόσταση από -και συνεπώς να απειλεί- ζωτικής σημασίας περιοχές του αδυνατου κράτους. Επιπρόσθετα, μετά τη νίκη στο Stalingrad ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Winston Churchill θεωρεί ότι είναι η καταλληλότερη στιγμή για να επιχειρήσει το άνοιγμα ενός διαδρόμου στη νότια πλευρά της Γερμανίας καθ'οδόν προς την Σοβιετική Ένωση. Σε αυτά τα σχέδια ανάπτυξης ενός βαλκανικου μετώπου η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο είναι εντελώς απαραίτητη και ο ρόλος των

στρατιωτικών της δυνάμεων θεωρείται ως ρόλος-κλειδί για την επίτευξη των συμμαχικών σχεδίων¹⁸⁹ Μετά από διαδοχικές συναντήσεις με τον σοβιετικό ηγέτη Stalin και τον αμερικανό Πρόεδρο Roosevelt (**Καζαμπλάνκα**, Ιανουάριος 1943) το ζήτημα της εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο συνιστά βρετανική υπόθεση και το “μοίρασμα της τράπουλας” όσον αφορά στην Τουρκία αναλαμβάνει εκ μέρους της Μεγάλης Συμμαχίας ο ίδιος ο Churchill¹⁹⁰ Η Βρετανία αναλαμβάνει και τον πλήρη έλεγχο όσον αφορά στη ροή της βοήθειας που χορηγείται στην Τουρκία από τις ΗΠΑ στα πλαίσια του νόμου “Lend and Lease” Ένα ζήτημα το οποίο θα προκαλέσει τη διαμαρτυρία της τουρκικής κυβέρνησης η οποία θα ζητήσει την διακοπή της βοήθειας με αποτέλεσμα την πρόταση της Βρετανίας για την προμήθεια πρόσθετης [βρετανικής] βοήθειας Βασικός στόχος των τουρκικών διαμαρτυριών παραμένει η επιθυμία της Τουρκίας για αμερικανική παρουσία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη ως αντιστάθμισμα των τουρκικών φόβων για το ενδεχόμενο “μπολσεβικοποίησης” της Ευρώπης από την Σοβιετική Ένωση αμέσως μετά το τέλος του πολέμου¹⁹¹

Στη συνάντηση που ακολουθεί τον ίδιο μήνα στα **Αδανα** μεταξύ του Churchill και του τουρκου Προέδρου Ινονου, ο βρετανός πρωθυπουργός -θεωρώντας τον εαυτό του ειδικό στην ψυχολογία της τουρκικής ηγεσίας- προσέρχεται στη συνάντηση με την βεβαιότητα ότι η Τουρκία θα αναγκαστεί να εισέλθει στον πόλεμο εάν ο ίδιος “παίξει σωστά το χαρτί” των τουρκικών φόβων για τις σοβιετικές βλέψεις στα Στενά Το αποτέλεσμα κάθε άλλο παρά τον δικαιώνει Ο Churchill, μέχρι και το τέλος της συνάντησης -αλλά και μετά από αυτήν- θα επιδοθεί σε μία προσπάθεια να καθησυχάσει τους εντονότερους τουρκικούς φόβους, οι οποίοι αφορούσαν και στο ενδεχόμενο Βρετανο-Σοβιετικής συμφωνίας εις βάρος του αδυνατού κράτους,¹⁹² μέσω της αναφοράς στον διεθνή οργανισμό που θα δημιουργηθεί μετά το τέλος του πολέμου και ο οποίος θα ανελάμβανε την προστασία των μικρών και αδυνατών κρατών από τις επιβουλές των μεγάλων και δυνατών Μάλιστα, με το περίφημο “wooing letter”, ο Churchill θα

προσφέρει ακόμη και “πλατωνικό γάμο” στην Τουρκία προκειμένου να διασκεδάσει τις ανησυχίες της και να εισέλθει στον πόλεμο ¹⁹³

Η Τουρκία στη συγκεκριμένη συγκυρία θα επιλέξει να προβάλλει την τραγική εικόνα των ενόπλων της δυνάμεων και την πιθανότητα άμεσης γερμανικής απάντησης στο ενδεχόμενο να εισέλθει στον πόλεμο ως επιχειρήματα τα οποία οδηγούν στην ανάγκη να τυχαι άμεσης στρατιωτικής βοήθειας προκειμένου να εξοπλιστεί το ταχύτερο δυνατόν ¹⁹⁴ Δεν είναι τυχαίο ότι στην ίδια διαπίστωση έχει καταλήξει και η Βρετανία, η οποία είναι πεπεισμένη ότι ο εξοπλισμός του αδυνατου κράτους θα επιτρέψει στο τελευταίο -πεπεισμένο για την ικανότητά του να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις του πολέμου- να αποφασίσει την είσοδό του στον πόλεμο. Έτσι στα Άδανα θα αποφασιστεί ότι η Τουρκία, χωρίς να αναλάβει καμμία απολυτως δέσμευση, θα καταστεί ο παραλήπτης μεγάλης βοήθειας σε στρατιωτικό εξοπλισμό (καταρτίζεται και συγκεκριμένος κατάλογος από τους βρετανούς, γνωστός με την ονομασία “Adana List”)

Όμως το ζητούμενο για την Τουρκία είναι να παραμείνει με κάθε τρόπο και με κάθε μέσον εκτός του πολέμου και να εισέλθει σε αυτόν μόνον στην περίπτωση που δεχθεί επίθεση. Συνεπώς, για ένα αδυνατο κράτος το οποίο δεν θέλει να εισέλθει στον πόλεμο και από το οποίο οι Μεγάλες Δυνάμεις, που του παρέχουν στρατιωτική βοήθεια, αναμένουν να πράξει τουτο όταν εξοπλιστεί επαρκώς, μία είναι η λύση να ακολουθήσει εκείνες τις τακτικές κινήσεις που θα του επιτρέψουν να καθυστερήσει την εξοπλιστική αυτή προσπάθεια και να κερδίσει χρόνο αναβάλλοντας το ενδεχόμενο να εισέλθει στο πόλεμο, προβάλλοντας και πάλι το επιχείρημα ότι δεν είναι επαρκώς εξοπλισμένο. Με άλλα λόγια, η Τουρκία θα μεταφέρει την συζήτηση για την είσοδο της στον πόλεμο από τον σκοπό στα μέσα (from ends to means) ή, όπως ευστοχα το έθεσε ο Weisband, “από το τι εξυπηρετεί ο συγκεκριμένος εξοπλισμός στο ποιά ποσότητα εξοπλισμού” (“from what purpose this equipment to what amount of equipment”) ¹⁹⁵

Συνακόλουθα, όταν αμέσως μετά την συνάντηση στα Άδανα η Μεγάλη Βρετανία, τηρώντας τις υποσχέσεις της, θα ξεκινήσει την προσπάθεια εξοπλισμού της Τουρκίας (γνωστής με το κωδικό όνομα HARDIHOOD) η Τουρκία δεν έχει παρά να καταφυγει σε εκείνη την τακτική κίνηση που θα επιτρέψει την καθυστέρηση και τελικά την ακυρωση της εξοπλιστικής διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία θα ξεκινήσει “άμα τή αφίξει” της βρετανικής αποστολής στην χώρα τον Απρίλιο μία παρελκυστική πολιτική της οποίας ο στόχος είναι σαφής η αποτυχία του σχεδίου HARDIHOOD ¹⁹⁶. Πράγματι, η τουρκικές αρχές θα ανακαλυψουν, θα εφευρουν και θα προβάλουν τόσα προσκόμματα και δυσκολίες (ο Weisband ονόμασε την τουρκική προσπάθεια “επιχείρηση footdrag”) που τελικά δεν θα ολοκληρωθεί ούτε η πρώτη από τις τέσσερις αρχικώς προγραμματισθείσες φάσεις του βρετανικού σχεδίου, η οποία προέβλεπε την προμήθεια 25 μοιρών α/φών, κυρίως καταδιωκτικών, μαζί με αντι-αεροπορικά πυροβόλα για την προστασία των αεροδρομίων ¹⁹⁷.

Η προσπάθεια της Βρετανίας για επηρεασμό της τουρκικής ηγεσίας και είσοδο του αδυνατου κράτους στον πόλεμο θα αποδυναμωθεί περαιτέρω από άστοχες ενέργειες και επιλογές και του ίδιου του βρετανου πρωθυπουργου. Μετά την πτώση του Mussolini στην Ιταλία (25 Ιουλίου) ο Churchill θεώρησε ότι η ανακατάληψη της Ρόδου και των άλλων νησιών του Αιγαίου θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως διαπραγματευτικό όπλο στην υπόθεση για την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο ¹⁹⁸. Συνακόλουθα, η ανεπιτυχής πρωτοβουλία του βρετανου πρωθυπουργού ¹⁹⁹ την επομένη της ιταλικής ανακωχής (8 Σεπτεμβρίου 1943) για κατάληψη της Ρόδου όχι μόνον δεν θα στεφθεί με επιτυχία -οδηγώντας στην ανακατάληψη της Κώ, της Λέρου και της Σάμου από τα γερμανικά στρατευματα- αλλά, κυρίως, θα καταστήσει εμφανή τη δυνατότητα της Γερμανίας να αποτελεί πραγματική απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας (αντί για τα νησιά του Αιγαίου στόχο των γερμανικών βομβαρδιστικών θα μπορούσαν να αποτελούν τα γειτονικά τουρκικά παράλια, και πόλεις όπως η Σμυρνη ή ακόμα και η

Κωνσταντινουπολη) τονίζοντας τις συμμαχικές αποτρεπτικές αδυναμίες και ενισχυοντας τα τουρκικά επιχειρήματα για αδυναμία της Βρετανίας να αποτελέσει αξιόπιστο εγγυητή της ασφάλειας του αδυνατου κράτους²⁰⁰

Από τον επόμενο μήνα (Οκτώβριος 1943) είναι η σειρά της Σοβιετικής Ενωσης να πιέσει για είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο. Στη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Eden και Σοβιετικής Ενωσης Molotov στη **Μόσχα**, διαπιστώνεται ταυτιση απόψεων μεταξύ των δυο πλευρών όσον αφορά στη δευτερη πρόταση (από την δέσμη τριών προτάσεων που καταθέτει η σοβιετική πλευρά)²⁰¹ που αναφέρεται στην από κοινου άσκηση πίεσης των τριών Μεγάλων Συμμαχικών Δυνάμεων (ΗΠΑ, Σοβιετικής Ενωσης και Μεγάλης Βρετανίας) στην Τουρκία προκειμένου να εισέλθει πάραυτα στον πόλεμο. Η σοβιετική πρόταση δεν συνάδει μόνον με τα βρετανικά σχέδια για την Βαλκανική (Balkan Campaign) και την Ανατολική Μεσόγειο αλλά, συμφωνα με τον Churchill, προσφέρει στη Βρετανία την δυνατότητα, εάν η είσοδος της Τουρκίας είναι αποτέλεσμα της από κοινου πίεσης των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, να “γλυτώσει” την προμήθεια της Τουρκίας με την αεροπορική υποστήριξη που έχει υποσχεθεί και η οποία είναι ιδιαίτερως απαραίτητη για άλλες συμμαχικές δραστηριότητες (σχέδιο OVERLORD)²⁰²

Η συνάντηση των ΥΠΕΞ των δυο Μεγάλων Δυνάμεων θα κλείσει με συμβιβασμό των απόψεων όσον αφορά στον καταλληλότερο χρόνο για την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο και συμφωνία των δυο πλευρών όπως α) η Μεγάλη Βρετανία απαιτήσει άμεση χρήση αεροπορικών βάσεων και β) από κοινου με την Σοβιετική Ενωση απαιτήσουν την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο μέχρι το τέλος του χρόνου. Τη συμφωνία των δυο Μεγάλων Δυνάμεων θα υποστηρίξουν και οι ΗΠΑ, με την προϋπόθεση ότι δεν θα απαιτηθεί η αποστολή και η σπατάληση δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο²⁰³

Το αρραγές του συμμαχικού μετώπου δημιουργεί πραγματικά τεράστιο πρόβλημα στο αδυνατο κράτος και η συνάντηση στο **Κάιρο** (4-6 Νοεμβρίου) μεταξύ του

βρετανου ΥΠΕΞ Eden και του τουρκου ομολόγου του Menemencioglu συνιστά την άσκηση μίας συντονισμένης πίεσης που είναι εξαιρετικά δύσκολο να αντιμετωπιστεί από την Τουρκία. Οι Βρετανοί, με αμερικανική και σοβιετική υποστήριξη, θα κλιμακώσουν τις πιέσεις τους για χορήγηση από την Τουρκία αεροπορικών βάσεων ενώ, παράλληλα, θα ενισχύσουν τους τουρκικούς φόβους επισείοντας τη σοβιετική απειλή και υπογραμμίζοντας την αποδυνάμωση της τουρκικής θέσης σε περίπτωση που δεν συμμορφωθεί με τις βρετανικές επιθυμίες²⁰⁴

Αντιμέτωπο με την συντονισμένη αυτή πίεση το αδυνατο κράτος της μελέτης μας θα καταφύγει σε μία ακόμη τακτική κίνηση η οποία θα του επιτρέψει να κερδίσει χρόνο αλλά και να διασπάσει το αρραγές του συμμαχικού μετώπου. Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία, μέσω της Διακοίνωσης (Note) της 17ης Νοεμβρίου με την οποία δέχεται *in principle* να εισέλθει στον πόλεμο, θα προβάλλει το επιχείρημα ότι πιθανή διάθεση βάσεων στη Βρετανία ισοδυναμεί με είσοδό της στον πόλεμο, εξέλιξη που θα συνεπάγεται τη λήψη σκληρών αντιμέτρων από την πλευρά της Γερμανίας. Επιπρόσθετα, όπως απέδειξε και το “φιάσκο” των βρετανικών δυνάμεων στη Ρόδο, η γερμανική στρατιωτική δύναμη δεν ήταν τόσο αποδυναμωμένη ώστε να μην είναι ικανή να καταφέρει ισχυρά και καθοριστικά χτυπήματα σε μία σειρά από στόχους στο έδαφος της Τουρκίας, όπως πόλεις, αεροπορικές βάσεις, επικοινωνίες και βιομηχανικές εγκαταστάσεις²⁰⁵. Κατά συνέπεια, συνέχιζε η τουρκική επιχειρηματολογία, ήταν εντελώς απαραίτητη η στρατιωτική ενίσχυση της χώρας με συγκεκριμένη στρατιωτική βοήθεια (στο σημείο αυτό η Τουρκία υπενθυμιζε στην Βρετανία ότι δεν είχε ακόμη παραλάβει την στρατιωτική βοήθεια που η τελευταία είχε υποσχεθεί κατά την συνάντηση στα Άδανα) ώστε το αδυνατο κράτος να καταστεί ικανό να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη γερμανική επίθεση

Ταυτόχρονα η Τουρκία θα επιχειρήσει -και θα καταφέρει τελικά- να εκμεταλλευτεί τις διαφορετικές και αντιμαχόμενες προσεγγίσεις μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων όσον

αφορά στο ζήτημα του Βαλκανικού Μετώπου καθώς και τις συγκρούσεις συμφερόντων για το μέλλον της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία θα προβάλλει το επιχείρημα ότι η είσοδός της στον πόλεμο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς πρώτα να γνωρίζει η ίδια τα συγκεκριμένα σχέδια συνεργασίας με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Προκειμένου να συμβεί αυτό θα πρέπει να εκπονηθεί συγκεκριμένο συνολικό σχέδιο (“overall plan”) για τα Βαλκάνια. Όμως ένα συνολικό σχέδιο για τα Βαλκάνια απαιτεί συζητήσεις επί συζητήσεων και σχέδια επί σχεδίων και συνακόλουθα, μια τέτοια διαδικασία συνεπάγεται κέρδος πολυτιμου χρόνου για το αδυνατο κράτος της μελέτης μας. Επιπλέον, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν τοποθετηθεί αρνητικά στο άνοιγμα ενός μετώπου στα Βαλκάνια και στην κατασπατάληση δυνάμεων σε εκείνο το θέατρο του πολέμου²⁰⁶ ενώ η Σοβιετική Ένωση αντιμετωπίζει με εξαιρετική επιφυλαξη τα σχέδια της Βρετανίας στη Βαλκανική, έναν χώρο στον οποίο η Σοβιετική Ένωση έχει ιστορικά και εκπεφρασμένα συμφέροντα. Με δεδομένες, συνεπώς, τις διαφορετικές προσεγγίσεις των Μεγάλων Δυνάμεων ένα συνολικό σχέδιο για τα Βαλκάνια συνεπάγεται τελικώς και την διάσπαση του αρραγους του συμμαχικού μετώπου

Επιπρόσθετα, η Τουρκία θα επιλέξει να μεταθέσει το βάρος της επιχειρηματολογίας της από την ελάχιστη λαμβανόμενη υπόψη από τις δυο δυτικές δυνάμεις σοβιετική απειλή σε ειδικά στρατιωτικά ζητήματα επιχειρησιακού χαρακτήρα τα οποία έδιναν μεγαλύτερη έμφαση στην πραγματική και περισσότερο άμεση -αν και μικρότερης εμβέλειας σε σχέση με την σοβιετική- γερμανική απειλή και αναδείκνυαν τις συμμαχικές αδυναμίες. Επιχειρήματα τα οποία, όπως είναι φυσικό, ήταν περισσότερο συμβατά με τις συμμαχικές θέσεις και, συνακόλουθα, νομιμοποιούσαν με ευκολότερο τρόπο τις τουρκικές απαιτήσεις για στρατιωτική ενίσχυση²⁰⁷

Με άλλα λόγια, η Τουρκία, στην κρισιμότερη ίσως χρονική συγκυρία, θα καταφυγει σε μία σειρά από τακτικές κινήσεις οι οποίες θα της επιτρέψουν να επιτύχει ταυτόχρονα τον στόχο που αφορά στον πολύτιμο χρόνο που πρέπει να κερδηθεί καθώς

και τον στόχο που αφορά στη *διάσπαση του συμμαχικού μετώπου*²⁰⁸ Έτσι η Τουρκία θα πλειοδοτήσει σε προσφορά έναντι των συμμάχων και παρότι δεν θα δεχθεί βάσεις στο έδαφός της (μερική συμμετοχή στον πόλεμο) θα επιμένει να συζητήσει τις προϋποθέσεις για την *πλήρη συμμετοχή* της στον πόλεμο (!) Η κίνηση αυτή θα της επιτρέψει να προβάλλει το επιχείρημα ότι προκειμένου να συμμετάσχει είναι απαραίτητο να γνωρίζει και τα συγκεκριμένα σχέδια συνεργασίας με τις συμμαχικές δυνάμεις στα πλαίσια, βεβαίως, ενός συνολικού σχεδίου για τα Βαλκάνια Αυτή η τακτική κίνηση θα αναδείξει τις υπάρχουσες αποκλίσεις και συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και θα οδηγήσει τελικά σε διάσπαση του συμμαχικού μετώπου, πραγματικότητα η οποία θα διαπιστωθεί στην επόμενη κίόλας συνάντηση των Μεγάλων Δυνάμεων στην Τεχεράνη ένα μήνα αργότερα

Πράγματι, στη συνάντηση που πραγματοποιείται στην *Τεχεράνη* μεταξύ Stalin, Roosevelt και Churchill, σε λιγότερο από δυο εβδομάδες μετά την τουρκική Διακοίνωση, διαπιστώνεται αλλαγή στην στάση της Σοβιετικής Ένωσης καθώς η τελευταία καθίσταται υπέρμαχος και συμπαραστάτης της αμερικανικής άποψης η οποία θέτει επιτακτικά ως ζήτημα υψηλής προτεραιότητας την προώθηση του σχεδίου OVERLORD, εις βάρος των βρετανικών σχεδίων στα Βαλκάνια, την Ανατολική Μεσόγειο και, συνακόλουθα, της αναγκαιότητας για πίεση της Τουρκίας να εισέλθει στον πόλεμο Η στροφή αυτή της σοβιετικής διπλωματίας, η οποία χαροποιεί τον αμερικανό Πρόεδρο και, ταυτόχρονα, δημιουργεί τη δυσανασχέτηση του βρετανού πρωθυπουργού, φαίνεται να οφείλεται στην εκτίμηση των σοβιετικών ότι ενδεχόμενη συγκέντρωση της συμμαχικής προσπάθειας στο θέατρο των επιχειρήσεων της Βορείου Ευρώπης θα επέτρεπε την ανάπτυξη των σοβιετικών στρατευμάτων στις χώρες της Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης (πλην της Ελλάδος) Για αυτόν, μάλιστα, τον λόγο και η Σοβιετική Ένωση δεν υποστηρίζει την αμερικανική πρόταση για ενίσχυση του Τίτο στην Γιουγκοσλαβία²⁰⁹

Προκειμένου να μεταβάλλει τη σοβιετική απόφαση προς το συμφέρον των βρετανικών σχεδίων και να επαναφέρει στην agenda το ζήτημα της εισόδου της Τουρκίας στον πόλεμο, ο Churchill θα ρίξει στη Σοβιετική Ένωση το δόλωμα της ανάγκης αναθεώρησης του καθεστώτος των Στενών προβάλλοντας την θέση ότι ο ίδιος θα έβλεπε θετικά το ενδεχόμενο αλλαγής του καθεστώτος σε περίπτωση που η θέση της Τουρκίας παραμείνει αμετάβλητη²¹⁰ Βεβαίως, η Σοβιετική Ένωση θα βρεί εξαιρετικά ενδιαφέρουσα την πρόταση της Μεγάλης Βρετανίας και θα ζητήσει περαιτέρω διευκρινήσεις Όμως το ζήτημα θα ξεχαστεί αμέσως μετά το ευχολόγιο της αμερικανικής πλευράς ότι “η αμερικανική κυβέρνηση, άσχετα με την είσοδο ή τη μη-είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο, θα επιθυμούσε να δει τα Στενά ανοιχτά στο παγκόσμιο εμπόριο και την ναυσιπλοΐα”²¹¹ Η συνάντηση των τριών Μεγάλων Δυνάμεων θα κλείσει με την συμφωνία και των τριών να ζητήσουν από την Τουρκία να εισέλθει στον πόλεμο μέχρι την 1η Ιανουαρίου 1944 (ημερομηνία η οποία μετά από παρέμβαση του βρετανικού Γενικού Επιτελείου θα μετατεθεί για την 15η Φεβρουαρίου 1944) Παράλληλα, οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις θα αποφασίσουν να προσκαλέσουν τον τουρκο Πρόεδρο Ismet Inonu στο Κάιρο προκειμένου να προωθήσουν το ζήτημα της εισόδου της χώρας του στον πόλεμο

Ο Inonu θα προσέλθει στη Διάσκεψη του **Καΐρου** (Δεκέμβρης 1943) αφού πρώτα λάβει τις διαβεβαιώσεις των ΗΠΑ -αλλά και της Μεγάλης Βρετανίας- ότι προσκαλείται “για μία ανοιχτή συζήτηση μεταξύ ίσων”(!)²¹² Είναι χαρακτηριστικό ότι η Σοβιετική Ένωση θα απουσιάσει από την Διάσκεψη αυτή, πραγματικότητα η οποία δημιουργεί ευλογές ανησυχίες στην τουρκική πλευρά και ενισχυει τους τουρκικούς φόβους για τις πραγματικές διαθέσεις του πανίσχυρου γείτονά της Φαίνεται, πάντως, ότι για την Σοβιετική Ένωση η συγκεκριμένη συνάντηση αντιμετωπίστηκε ως μία προσπάθεια των δυο δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων -και κυρίως της Μεγάλης Βρετανίας- να πιέσουν για την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο Συνακόλουθα, η σοβιετική παρουσία και

συμμετοχή θα συνεπάγετο για τη Σοβιετική Ένωση είτε την υποστήριξη μίας βρετανο-τουρκικής δύναμης στα Βαλκάνια είτε την από κοινού, με τις δυο άλλες δυνάμεις, προσπάθεια εμπλοκής της Τουρκίας στον πόλεμο. Και τα δυο ενδεχόμενα συγκρούονται με τα σχέδια της Σοβιετικής Ένωσης για την περιοχή των Βαλκανίων²¹³

Πρέπει να επισημανθεί ότι η Διάσκεψη του Καΐρου αντιπροσωπεύει την μεγαλύτερη πίεση που δέχτηκε το αδύνατο κράτος προκειμένου να εισέλθει στον πόλεμο²¹⁴. Ο Βρετανός πρωθυπουργός θα “παίξει και πάλι το χαρτί” της σοβιετικής απειλής προειδοποιώντας τον τουρκο Πρόεδρο ότι “εάν η Τουρκία δεν εισέλθει στον πόλεμο θα βρεθεί εξαιρετικά μόνη αμέσως μετά το τέλος του πολέμου”²¹⁵. Στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία η Τουρκία φαίνεται πεπεισμένη ότι, πέραν των συγκεκριμένων σοβιετικών βλέψεων, οι δύο Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις (ΗΠΑ & Βρετανία) παίζουν πλέον καθαρά το παιχνίδι της συμμάχου Σοβιετικής Ένωσης έναντι της Τουρκίας και προσπαθούν να την εμπλέξουν στον πόλεμο αδιαφορώντας, βεβαίως, για τις συνέπειες αυτής της εμπλοκής για την ασφάλεια του αδύνατου κράτους²¹⁶

Η τουρκική απάντηση θα είναι ουσιαστικά μία επανάληψη των επιτυχημένων τακτικών επιλογών του αδύνατου κράτους κατά την πρώτη συνάντηση στο Καΐρο (Νοέμβριος 1943). Με άλλα λόγια, η Τουρκία θα κινηθεί όπως ακριβώς είχε προβλέψει ο Churchill κατά την αμέσως προηγούμενη συνάντηση στην Τεχεράνη. Σύμφωνα με τον βρετανό πρωθυπουργό “οι τουρκοί θα ακολουθήσουν τη “συνηθισμένη συμπεριφορά” *Εάν τους προτείνεις μία μικρή κίνηση θα σου πουν ότι προτιμούν μία ακόμη μεγαλύτερη και εάν αμέσως προτείνεις αυτήν την μεγαλύτερη θα απαντήσουν ότι δεν είναι έτοιμοι*”²¹⁷

Πράγματι, η Τουρκία θα κινηθεί και πάλι με βάση το προηγούμενο επιτυχημένο πλαίσιο τακτικών κινήσεων. Έτσι θα δεχτεί να εισέλθει *in principle* στον πόλεμο επαναθέτοντας τους όρους-προυποθέσεις της 17 Νοεμβρίου 1943, δηλαδή προμήθεια ικανής για την άμυνά της ποσότητας οπλισμού καθώς και ένα συνολικό σχέδιο συνεργασίας με τις συμμαχικές δυνάμεις στα Βαλκάνια. Θα καταφέρει έτσι να τονίσει και

να αναπαράγει την απόκλιση συμφερόντων μεταξύ ΗΠΑ και Βρετανίας αλλά και να κερδίσει πολυτιμο χρόνο, καθώς ένα σχέδιο για τα Βαλκάνια θα πρέπει, σύμφωνα με τον τουρκο Πρόεδρο Ινοϋ, να μελετηθεί από ειδικούς σε “ευρεία/συνολική βάση” (on a big basis)²¹⁸ Παράλληλα, έχοντας συνειδητοποιήσει την αντι-παραγωγικότητα της πολιτικής που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον κίνδυνο από τον σοβιετικό ιμπεριαλισμό²¹⁹ θα ρίξει το βάρος των επιχειρημάτων της στην ανεπάρκεια των στρατιωτικών της δυνάμεων και στην συνακόλουθη τρωτότητα της χώρας από ενδεχόμενη γερμανική επίθεση

Αυτές οι τουρκικές τακτικές κινήσεις θα συμπληρωθούν από την επιμονή της Τουρκίας να ζητήσει τέτοια ποσότητα συμμαχικού εξοπλισμού την οποία είναι αδύνατον, και τούτο το γνωρίζει καλά η Τουρκία, να διαθέσουν οι συμμαχικές δυνάμεις. Με άλλα λόγια, η Τουρκία επιλέγει να προβάλλει “λογικοφανείς απαιτήσεις για εξοπλισμό” σε επίπεδα όμως τα οποία γνωρίζει πολύ καλά ότι είναι αδύνατον να ικανοποιηθούν από τους Συμμάχους, κυρίως τη Μεγάλη Βρετανία²²⁰. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει πρώτον, η απάντησή της στις συμμαχικές πιέσεις να μην φαίνεται ως ξεκάθαρα αρνητική²²¹ και δεύτερον, να μετατρέψει τη βρετανική αδυναμία σε “αποχρώσα ένδειξη” υπαρξης συμφωνίας μεταξύ Βρετανίας και Σοβιετικής Ένωσης για μοίρασμα της Ευρώπης σε σφαίρες επιρροής σε βάρος των μικρών και αδύνατων κρατών

Παράλληλα, η Τουρκία θα φροντίσει ώστε η γερμανική πλευρά όχι μόνον να είναι πλήρως ενήμερη των συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν στο Κάιρο αλλά και να λάβει την διαβεβαίωση του τουρκου Υπουργού των Εξωτερικών Menemencioglu, αμέσως μετά την διάσκεψη του Καίρου, ότι η Τουρκία θα φροντίσει να παραμείνει ουδέτερη σε αυτόν τον πόλεμο. Σε αυτή την κατεύθυνση, η τουρκική κυβέρνηση θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα ώστε να υποστηρίξει με κάθε μέσο και έναντι κάθε κράτους την απόφασή της αυτή. Παράλληλα το στρατιωτικό προσωπικό των Βρετανών στη χώρα παρακολουθείτο στενά και νυχθημερόν²²². Με άλλα λόγια η Τουρκία θα προβεί σε μία επίδειξη αποφασιστικότητας όσον αφορά στη διατήρηση της ουδετερότητας της, της

οποία αποδέκτες θα είναι, κυρίως, η πλευρά των κρατών από τα οποία προσπορίζεται ασφάλεια, δηλαδή η Βρετανία και οι ΗΠΑ

Συμπερασματικά και σε μία προσπάθεια αποτίμησης της πολιτικής στρατηγικής της Τουρκίας κατά την κρισιμότερη, αδιαμφισβήτητη, περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου θα πρέπει να επισημανθεί ότι κεντρικός στόχος του αδυνατού κράτους ήταν να παραμείνει εκτός του πολέμου με κάθε τρόπο και με κάθε μέσον καταφέροντας, παράλληλα, να ενισχυσει την αμυντική του ικανότητα (προκειμένου να αντισταθεί στις σοβιετικές βλέψεις) αλλά μέχρι εκείνο το επίπεδο που δεν θα διακυνδυνευε την εμπλοκή του στον πόλεμο. Συνακόλουθα, θα έπρεπε να καταφέρει να “δανειστεί” ασφάλεια προκειμένου να εξισορροπήσει τις απειλές χωρίς ταυτόχρονα αυτή η διαδικασία δανεισμού ασφάλειας να προκαλέσει τις ίδιες τις απειλές (Γερμανία και Σοβιετική Ένωση)

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτός η Τουρκία έπρεπε να μην εξαρτηθεί από καμμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις ή με άλλα λόγια “να καρπωθεί προστασία από τις Μεγάλες Δυνάμεις χωρίς ανοικτά (openly) είτε να συμμαχήσει είτε να βρεθεί αντιμέτωπο με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις κάποιας Μεγάλης Δυναμής. Η Τουρκία επιθυμεί να αποκτήσει την ασφάλεια που της παρέχει η προστασία από τις Μεγάλες Δυνάμεις αλλά χωρίς κόστος στην εθνική της κυριαρχία. Όταν οι τουρκοί διαμορφωτές αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής (policy makers) αναζητούσαν την ασφάλεια την οποία μπορούσαν να παράσχουν μόνον οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία επιχειρούν να την αποκτήσουν χωρίς να απωλέσουν την εθνική τους κυριαρχία”²²³

Σε αυτή την κατεύθυνση και προκειμένου να επιτευχθεί ο στρατηγικός αυτός στόχος, η Τουρκία έπρεπε συνεχώς να προσαρμόζει την πολιτική της στις συντελουμένες στο διεθνές επίπεδο αλλαγές, προσπαθώντας ταυτόχρονα να μην επιβαρυνεται με τους κινδύνους αυτής της πολιτικής. Αυτό κατέστη δυνατόν μέσω των συγκεκριμένων τακτικών κινήσεων και στρατηγημάτων²²⁴ στα οποία κατέφυγε το

αδυνατο κράτος και τα οποία του έδωσαν την ευκαιρία να επιτυχει μία σειρά από βραχυπρόθεσμους στρατηγικούς στόχους, οι οποίοι συνέθεταν τον κεντρικό στόχο του, που δεν ήταν άλλος από την αύξηση της ασφάλειάς του χωρίς την ταυτόχρονη μείωση της κυριαρχίας και αυτονομίας του

Στο διάστημα που μεσολαβεί από τη διάσκεψη του Καίρου μέχρι και την απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία (με την οποία διαφαίνεται η κυριαρχία των δυτικών κρατών και η ήττα της Γερμανίας, ενώ η Σοβιετική Ένωση έχει ήδη αρχίσει να κινείται προς την Ανατολική Ευρώπη) η Τουρκία θα συνεχίσει να υιοθετεί διάφορες τακτικές κινήσεις με γνώμονα την εξυπηρέτηση του στρατηγικού της στόχου που αφορά στην παραμονή της εκτός του πολέμου. Πράγματι η Τουρκία θα συνεχίσει και μετά τη διάσκεψη του Καίρου να αντιδρά στο ενδεχόμενο εφελκυσμού της στον πόλεμο από κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις ²²⁵

Όμως, καθώς το στοιχείο των σημαντικών εξωτερικών απειλών συνεχώς μειώνεται -και ουσιαστικά παύει να υφίσταται μετά την απόβαση των συμμαχικών στρατευμάτων στη Νορμανδία- η Τουρκία θα πάψει να συμπεριφέρεται όπως αναμένει η προταθείσα στη μελέτη Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών. Πραγματικά, η απόβαση των συμμάχων στη Νορμανδία αποτελεί το θεωρητικό και εμπειρικό όριο της μελέτης μας, η οποία είναι δομημένη στην εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων με κοινό χαρακτηριστικό την υπαρξη σημαντικών εξωτερικών απειλών. Όπως είναι επόμενο, από τη στιγμή που δεν υφίστανται σημαντικές εξωτερικές απειλές οι στρατηγικοί υπολογισμοί σ'τους οποίους καταφευγουν τα αδυνατα κράτη προκειμένου να αποκτήσουν ασφάλεια υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες καθώς και οι πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές που θα ακολουθήσουν δεν μπορούν να εξηγηθούν ή/και να προβλεφθούν από την Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών

- 104 Για τη σημασία και τη χρησιμότητα για τα βρετανικά συμφέροντα, μιας Τουρκίας που συνδέεται στενά με τον Αραβικό Σύνδεσμο, το Ιράν και το Αφγανιστάν βλέπε A C Edwards, "The Impact of the War on Turkey", International Affairs, No 3, July, 1946, σελ 400
- 105 Το Σύμφωνο Saadabad υπογράφεται μεταξύ της Τουρκίας, του Ιράν, του Ιράκ και του Αφγανιστάν στις 8 Ιουλίου του 1937 στο ανάκτορο Saadabad της Τεχεράνης Προβλέπει Συμφωνία "μη-επίθεσης και διαβούλευσης" ανάμεσα στις τέσσερις αυτές χώρες Η Τουρκία πρωτοστάτησε στη συγκρότηση της Αντάντ της Εγγύς Ανατολής (όπως ονομάστηκε το Σύμφωνο)
Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι το εν λόγω Σύμφωνο αντιμετωπίστηκε ως όργανο της βρετανικής πολιτικής στη περιοχή, με αποτέλεσμα να θορυβηθεί σοβαρά η Σοβιετική Ένωση την επομένη κιόλας της υπογραφής του Η Τουρκία έσπευσε να παράσχει διαβεβαιώσεις μέσω των Υπουργών Εξωτερικών και Εσωτερικών ότι το Σύμφωνο δεν θα λειτουργήσει εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης Βλέπε ειδικότερα Ludmila Zivkova, Ingiliz Iliskileri 1933-1939 (Οι Ελληνο-Τουρκικές Σχέσεις 1933-1939), Εκδόσεις Habora, Istanbul, 1978, σελ 131-132 Για τον κυρίαρχο ρόλο της Τουρκίας και στα δύο Σύμφωνα, βλέπε Kemal H Karpat, "Turkish-Soviet Relations" στο Idem (ed), Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974", Leiden, E J Brill, 1975, σελ 88-89
- 106 Όπως παρατίθεται στο Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), Εκδόσεις Γόρδιος, 1992, Παραπομπή 275)
- 107 Βλέπε Δηλώσεις Sukru Saracoglu σε Cumhuriyet, 30 Ιανουαρίου 1940"
- 108 Βλέπε ειδικότερα Βλέπε Eric J Labs, "Do Weak States Bandwagon?", Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992, σελ 393, Επιλογή Νο.4
- 109 Halide Edib, "Turkey and Her Allies", Foreign Affairs, No 3, April 1940, σελ 448
- 110 Βλέπε Frank Marzari, "Project for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals, September-December 1939", The Historical Journal, Vol 13, No 4, 1970, σελ 788
- 111 Παρά το γεγονός ότι το ιταλικό σχέδιο εγκαταλείπεται μόλις έναν μήνα μετά την εξαγγελία του, συγκεκριμένα στις 17 Οκτωβρίου 1939, η ιταλική κυβέρνηση -για λόγους που έχουν να κάνουν με την μεγαλομανία του Mussolini- συνεχίζει τις συνομιλίες και τις διαβουλεύσεις με όλες τις βαλκανικές πρωτεύουσες μέχρι και το Δεκέμβριο του 1939 οπότε και ανακοινώνει ότι η ιδέα εγκαταλείπεται οριστικά Βλέπε Ibid, σελ 774-779
- 112 Ibid, σελ 773

113 Το σχέδιο Gafencu αποτελείτο από έξι (6) σημεία α) Απόλυτη ουδετερότητα κατά τη διάρκεια της παρούσης σύγκρουσης β) Συμφωνία μη-επίθεσης μεταξύ των μελών του μετώπου γ) Ανάληψη πρωτοβουλιών για την εξασφάλιση “αγαθούς ουδετερότητας” σε περίπτωση που ένα μέλος του μετώπου δεχθεί επίθεση δ) Μείωση σε ένα λογικό επίπεδο των όπλων που βρίσκονται σε κοινά σύνορα ε) Απευθείας επικοινωνία μεταξύ των Υπουργών των Εξωτερικών των κρατών-μελών του μετώπου και ανταλλαγή πληροφοριών πολιτικού και οικονομικού χαρακτήρα και στ) οικονομική συνεργασία ανάμεσα στα μέλη του μετώπου Προστέθηκε ακόμη μία διευκρινιστική διάταξη σύμφωνα με την οποία θα καλούντο η Γιουγκοσλαβία, η Βουλγαρία και η Ουγγαρία να συμμετάσχουν σε αυτό και κατόπιν όλα τα κράτη-μέλη του θα ζητούσαν από την Ιταλία να αναλάβει ως επικεφαλής του μετώπου Για το κείμενο του σχεδίου, καθώς και για την πρόσθετη διευκρινιστική διάταξη, βλέπε Eliza Campus, “Der Balkanblock der Neutralen September 1939-Marz 1940” στο Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität, Leipzig, Jahrgang 6, 1956-57, σελ 15-22 (μετάφραση από την ρουμανική M Hegeman)

114 Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του Saracoglu στην αλληλογραφία του με τον Ούγγρο ομόλογό του, όπως παρατίθενται στο Frank Marzari, Projects for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals, σελ 781, ειδικότερα *Παραπομπή No 40*

115 Πράγματι, η Βρετανία αναλαμβάνει συγκεκριμένη πρωτοβουλία η οποία αποσκοπεί στη μείωση της έντασης στις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Βουλγαρίας μέσω αμοιβαίας μείωσης των οπλικών τους συστημάτων στα κοινά σύνορα των δύο χωρών στη Θράκη Βλέπε Ibid, σελ 781

116 Ibid, σελ 783-4

117 Όπως παρατίθεται στο Eliza Campus, The Little Entente and the Balkan Alliance, (Bibliotheca Historica Romaniae), Editura Academiei Republicii Socialiste Romania (translated from the Romanian by Delia Razdolescu), 1978, σελ 196

118 Ibid, σελ 197

119 Βλέπε ειδικότερα Frank G Weber, The Evasive Neutral (Ο Επιτήδειος Ουδέτερος), op cit, σελ 82

120 Στην περίοδο Ιανουάριος 1940-Ιούνιος 1941, η Σοβιετική Ένωση θα προμηθεύσει τη Γερμανία με περισσότερα από 16 εκατομμύρια βαρέλια Μάλιστα, η Γερμανία προσβλέπει και σε συνεκμετάλλευση των πετρελαιοπηγών της περιοχής Βλέπε ειδικότερα A J Klinghoffer, The Soviet Union and International Oil Politics, Columbia University Press, New York, 1977, σελ 40

121 Βλέπε τα απομνημονεύματα του πρέσβη της Γαλλίας στην Αγκυρα Rene Massigli, La Turquie Devant la Guerre. Mission a Ankara 1939-1940, Librairie Plon, Paris, σελ 381

122 Βλ Fahir H Armaoglu, “İkinci Dunya Harbinde Turkiye” (Η Τουρκία στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi [Επιθεώρηση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας], Vol 13, No 2, June 1958, σελ 199

123 Βλ Martin L Van Creveld, Hitler’s Strategy 1940-1941. The Balkan Clue, Cambridge University Press, London, 1973, σελ 82

124 Για αναλυτικότερη ανάπτυξη αυτής της θέσης βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σελ 95

125 Βλ William L Langer & Everret S Gleason, The Undeclared War, Peter Smith, Gloucester, Massachussetts, 1968, σελ 115

126 Η Βρετανική ανησυχία κάθε άλλο παρά υπερβολική ήταν Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1940, ο γερμανός πρέσβης στην Αγκυρα Von Papen αναφέρει στην Wilhelmstrasse ότι οι γερμανικές επιτυχίες στα μέτωπα του πολέμου έχουν τόσο μεγάλη επιρροή στο εσωτερικό της Τουρκίας που οι βουλευτές της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης επανεξετάζουν την επιλογή της χώρας να συμμαχήσει με την αδυνατότερη πλευρά και, συνακόλουθα, συζητούν πολύ σοβαρά την αντικατάσταση του ΥΠΕΞ Saracoglu με τον πρέσβη της Τουρκίας στο Βερολίνο Husrev Gereede, ο οποίος έχει αναπτύξει στενές σχέσεις με τον Χίτλερ και την Wilhelmstrasse Βλέπε ειδικότερα Cemil Kocak, Turkiye’de Milli Sef Donemi .1938-1945 (Η Περίοδος του Εθνικού Ηγέτη στη Τουρκία), Yurt Yavinevi, Ankara, 1986, σελ 129-134

127 Βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, op cit , σελ 102

128 Βλέπε Ahmet Sukru Esmer & Cem Sander (επ), Olaylarla Turk Dis Politikasi 1919-1973 (Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων), Μέρος II 1939-1945, Ankara Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari (Εκδόσεις του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας), No 279, Sevinc Matbaasi, Ankara, 1974, σελ 157

129 Όπως τονίστηκε και παραπάνω, ειδική διάταξη (suspensive clause) στο κείμενο της Τριμερούς είχε απαλλάξει την Τουρκία από κάθε υποχρέωση μέχρι να της αποδοθούν στο ακέραιο όλες οι οικονομικές και στρατιωτικές υποχρεώσεις που είχε αναλάβει με την Τριμερή η Βρετανία Βλέπε ειδικότερα Turkaya Ataov, Turkish Foreign Policy, 1939-1945, Ankara, 1965, σελ 74, Andrew Cunningham, A Sailor’s Odyssey, London, 1951, σελ 222 και David Gordon & Roydon Dangerfield, The Hidden Weapon. The Story of Economic Warfare, New York, 1947, σελ 120

130 Ειδικά για αυτό το επιχείρημα της Τουρκίας βλέπε Bruce Robellet Kuniholm, The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece, Princeton University Press, Princeton, N J , 1980, σελ 24

131 Το Foreign Office έμαθε εκ των υστέρων ότι το Κρεμλίνο δεν είχε ποτέ απειλήσει με πόλεμο την Τουρκία, δεν είχε ποτέ κινητοποιήσει στρατεύματα στα τουρκικά σύνορα και δεν είχε ποτέ απαιτήσει την παράδοση ορισμένων συνοριακών πόλεων, όπως ισχυρίστηκαν οι Τούρκοι. Βλέπε ειδικότερα Frank G Weber, The Evasive Neutral (Ο Επιτήδειος Ουδέτερος), (Ελληνική Μετάφραση), Εκδόσεις Θετίλη, 4η Εκδ., Αθήνα, 1983, σελ 84, Ernest Llewellyn Woodward, British Foreign Policy in the Second World War, Vol I, London, 1970, σελ 245-247 και Lothar Kreckler, Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurt, 1964, σελ 87-89

132 Βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, op cit, σελ 103

133 Για τις συζητήσεις του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας İnönü με τον πρόσβη της Μεγάλης Βρετανίας Hugessen, τέσσερις μόλις ημέρες μετά την κήρυξη πολέμου της Ιταλίας στη Δυτική Συμμαχία, με βάση τα αρχεία του Foreign Office βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit, σελ 104

134 Ibid, σελ 105

135 Βλέπε Faik Ahmet Barutcu, Siyasi Anlar (Πολιτικά Απομνημονεύματα), 1939-1954, Milliyet Yayinlari, Istanbul, 1977, σελ 116-117

136 Βλέπε Annette Baker Fox, The Power of Small States. Diplomacy in World War II, Chicago, 1959, σελ 19-20

137 Βλέπε R. Massigli, La Turquie devant la Guerre, op cit, σελ 443

138 Όπως παρατίθεται στο W N Medlicott, The Economic Blockade, Vol I, London, 1952, σελ 601

139 Βλέπε, μεταξύ άλλων, Fahir H Armaoglu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye” (Η Τουρκία στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), op cit, σελ 150, H Howard, Turkey, the Straits and US Policy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974, σελ 164, Sevket Sureyya Aydemir, İkinci Adam (Ο Δεύτερος Άνθρωπος), Τόμος II, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1976, σελ 144 και Ahmet Sukru Esmer & Cem Sander (επ.), Olaylarla Turk Dis Politikasi 1919-1973 (Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων), Μέρος II 1939-1945, op cit, σελ 164

140 Βλέπε, μεταξύ άλλων, Annette Baker Fox, The Power of Small States. Diplomacy in World War II, op cit, σελ 16-17, William Langer & S Everett Gleason, The Challenge to Isolation, 1937-1940, New York, 1952, σελ 317-318 και Gordon Wright, The Ordeal of Total War, 1939-1945, New York, 1968, σελ 26-28

141 Όπως παρατίθεται στο Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit, σελ 108

142 Βλέπε τις συμπερασματικές παρατηρήσεις της Barbara Ward στο γνωστό της έργο Turkey, Oxford University Press, London, 1942

143 Βλέπε T Phillips, “Turkey”, Nineteenth Century and After, May 1949, σελ 280

144 Η γερμανικές εισαγωγές σε χρώμιο μέχρι και το 1939 ανήρχοντο στα δύο τρίτα της τουρκικής παραγωγής. Τον Οκτώβριο του 1941 Γερμανία και Τουρκία συμφώνησαν σε αύξηση του εισαγόμενου στην Γερμανία χρωμίου αμέσως μετά την εκπνοή της Βρετανο-Τουρκικής συμφωνίας τον Ιανουάριο του 1943

145 Βλέπε J Daniel, Turkey’s Position in the Post-War World, The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 212-213

146 Βλέπε Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 92

147 Βλέπε ειδικότερα την αναφορά του Βρετανού πρέσβη στην Αγκυρα όπως παρατίθεται στο S Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 111-112

148 Ibid, σελ 109

149 Βλέπε Mehmet Gonlubol, Haluk Ulman, A Suat Bilge & Duygu Sezer (eds), Olaylarla Turk Dis Politikasi (1919-1973) [Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων], Μέρος III 1945-1965, Ankara Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari (Εκδόσεις του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας), No279, Sevinc Matbaasi, Ankara, 1974, σελ 155

150 Elizabeth Barker, British Policy in South-East Europe in the Second World War, Macmillan, London, 1976, σελ 100-101

151 Βλέπε S Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 114

152 Βλέπε Winston Churchill, History fo the Second World War, Vol 2 (Their Finest Hour), Cassel & Co , London, 1949, σελ483

153 Ibid, σελ 484

154 Βλέπε N Sadak, Aksam, 16 Ιουλίου 1940

155 Βλέπε Trumbull Higgins, Winston Churchill and the Second Front 1940-1942, Oxford University Press, New York, 1957, σελ 50

156 Winston S Churchill, The Second World War (The Grand Alliance), Vol 3, Cassel and Co , London, 1954, σελ 17

157 Βλέπε Trumbull Higgins, Winston Churchill and the Second Front 1940-1942, op cit , σελ 50-51

158 Βλ Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 120

159 Van Creveld, Hitler's Strategy, op cit , σελ 64

160 Τον Νοέμβριο του 1940, ο Χίτλερ προωθεί τον καθορισμό σφαιρών επιρροής ανάμεσα στις δυνάμεις του Αξονα και την Σοβιετική Ένωση Σύμφωνα με την γερμανική πρόταση η Σοβιετική Ένωση θα αποκτούσε δικαιώματα διέλευσης από τα Στενά ενώ τα πολεμικά σκάφη των μη-παράκτιων στον Εύξεινο Πόντο κρατών δεν θα είχαν το δικαίωμα διάπλου Όσον αφορά στη Τουρκία αυτή παραμένει εκτός σφαιρών επιρροής, ίσως διότι η Γερμανία ήταν πεπεισμένη ότι η Τουρκία θα έκλινε προς αυτήν

Η Σοβιετική Ένωση αντιπροτείνει, προκειμένου να υπογράψει την γερμανική πρόταση, την εξασφάλιση χερσαίων και ναυτικών βάσεων στην περιοχή του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, με τη μορφή μακροχρόνιας μίσθωσης Ζητά, ακόμη την γερμανική αναγνώριση ότι ως σφαίρα σοβιετικής επιρροής θεωρείται ολόκληρη η περιοχή νότια του Batum και Baku με κατεύθυνση προς τον Περσικό Κόλπο Όσον αφορά στην Τουρκία, η Σοβιετική Ένωση προτείνει όπως από κοινού οι Δυνάμεις του Αξονα και η Σοβιετική Ένωση εγγυηθούν την ακεραιότητά του αδύνατου κράτους εάν και αυτό αποδεχθεί την προτεινόμενη συμφωνία Σε αντίθετη περίπτωση, θα λαμβάνονταν “τα κατάλληλα μέτρα” Για καλή τύχη της Τουρκίας η σοβιετική αντιπρόταση απορρίπτεται ως απαράδεκτη από τη Γερμανία Βλέπε Turkaya Ataov, Turkish Foreign Policy, 1939-1945, Ankara, 1965, σελ 82-85 και Raymond Sontag & James Beddie (eds), Nazi-Soviet Relations, 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office, Washington D C , 1948, σελ 257-258

161 Βλέπε Gerhard Weinberg, Germany and the Soviet Union, 1939-1941, London, 1954, σελ 154, Annette Baker Fox, The Power of Small States, op cit , σελ 23, William Langer & Everett Gleason, The Undeclared War, 1940-1941, New York, 1953, σελ 404

162 Βλέπε Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 135-137 Αξίζει να σημειωθεί ότι αντίθετα με τον Weber, ο τούρκος ακαδημαϊκός Selim Deringil περιορίζει τα ανταλλάγματα της Τουρκίας στις συνοριακές επανορθώσεις στην Edirne και, πιθανότατα, σε ένα ακόμη νησί στο Αιγαίο, βλέπε S Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 121

163 Βλ Lothar Kreckler, Deutschland und die Turkei im Zweiten Weltkrieg, op cit , σελ 156-158

164 Βλ Anthony Eden, The Reckoning, Boston, 1951, σελ 226, 237-240

165 Βλ S Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 121

166 Όπως παρατίθεται στο F Weber, op cit , σελ 138 Αντίθετα με τον Weber ο οποίος παραθέτει έγγραφα του Foreign Office, ο τούρκος συγγραφέας S Deringil, παραθέτοντας επίσημα έγγραφα του γερμανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, υποστηρίζει ότι η απειλή του Ribbentrop έκανε λόγο για μερικές εβδομάδες, βλ Idem, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 121

167 Βλέπε σχετικά και τις παρατηρήσεις μας παραπάνω για το κατά πόσον είναι συμφέρουσα για την Γερμανία η εισβολή και κατάληψη της Τουρκίας

168 Όπως παρατίθεται στο Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 138

169 Όπως υπογραμμίζει ο S Deringil “Η Τουρκία κατάφερε όχι μόνον να μην δεχθεί επίθεση από την Γερμανία αλλά και να πείσει την τελευταία ότι τα συμφέροντα του Reich εξυπηρετούνται από την διατήρηση της Τουρκίας καθώς και από την πρόσθετη ενίσχυσή της με στρατιωτικό εξοπλισμό” Βλέπε ειδικότερα Idem, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 135

170 Geoffrey Lewis, Turkey, Ernest Benn, (3rd Ed), London, σελ 119

171 Όπως παρατίθεται στο Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Issued under the Auspices of the Royal Institute of International Affairs), Oxford University Press, London, 1961, σελ 290

172 Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή του γιού του İnoņu σχετικά με τον τρόπο που ο Τούρκος Πρόεδρος αντιμετώπισε τα νέα για την γερμανική επίθεση στη Σοβιετική Ένωση “Τον Ιούνιο του 1941 ζούσαμε με τον φόβο μήπως ο Χίτλερ επιτεθεί στη Τουρκία Μόλις άκουσα την είδηση από το δελτίο ειδήσεων του ραδιοφώνου, ότι ο Χίτλερ επιτέθηκε στη Σοβιετική Ένωση, έτρεξα κοντά στον πατέρα μου και είδα ότι κοιμόταν Τον ξύπνησα αμέσως και του είπα το μαντάτο Γιατί η επίθεση στη Σοβιετική Ένωση είχε το νόημα της μη επίθεσης στη Τουρκία Μόλις άκουσε την είδηση ανακάθησε στο κρεβάτι του και δίχως υπερβολή επί πέντε λεπτά γελούσε με καγχασμούς Εγώ τάχασα Ποτέ στη ζωή μου δεν είχα δει τον πατέρα μου να γελά τόσο παρατεταμένα ” Όπως παρατίθεται στο Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σελ 544 Παραπομπή 331

173 Το Σεπτέμβριο του 1941, η Γερμανία αρχίζει διαπραγματεύσεις με τη Τουρκία προκειμένου να καταφέρει να αγοράσει όλο τον παραγόμενο στην Τουρκία χρωμίτη, αντικαθιστώντας τη Βρετανία η οποία είχε ήδη από το 1939 κλείσει μέσω συγκεκριμένης συμφωνίας όλη την παραγωγή χρωμίτη μέχρι τον Ιανουάριο του 1943 οπότε και έληγε η συμφωνία Υπολογίζεται ότι μέσα στα δύο αυτά χρόνια η Βρετανία έλαβε περίπου 100 000 τόνους χρωμίτη Βλέπε Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 178 Η Τουρκία έθεσε ως προϋπόθεση οποιαδήποτε παράδοση χρωμίτη βάσει της νέας συμφωνίας με την Γερμανία να αφορά στο 1943 και εντεύθεν

174 Ο Νεοκλής Σαρρής αναφέρει 180 000 τόνους συνολικά και για τα δύο έτη βλ Idem, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 315

175 Βλ Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 129

176 Βλέπε Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 178

177 Γενικού Γραμματέα του τουρκικού ΥΠΕΞ μέχρι και τον Ιούλιο του 1942, οπότε και ανέλαβε την θέση του Υπουργού των Εξωτερικών Ο μέχρι τότε ΥΠΕΞ Saracoglu ανέλαβε Πρωθυπουργός (μετά τον θάνατο του Refic Saydam)

178 Όπως παρατίθεται στο Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 136, Παραπομπή 15

179 Υποστηρίζεται ότι η Μεγάλη Βρετανία προσέβλεπε στην ουδετερότητα της Τουρκίας, με την έννοια ότι η μη υποχώρηση της κυβέρνησης της Αγκυρας στις Χιτλερικές προτάσεις αποσοβούσε ενδεχόμενο κίνδυνο που απειλούσε την ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής Σύμφωνα με τον Churchill, όσο η Τουρκία δεν εισερχόταν στον πόλεμο και όσο δεν υπέκυπτε στις αξιώσεις της Γερμανίας, η ανατολική πτέρυγα της βρετανικής στρατιάς του Νείλου διέθετε μία προστατευτική, δηλαδή ενδιάμεση ή εμβόλιμη, περιοχή, την Τουρκία Σε αντιθετη περίπτωση, η Μεγάλη Βρετανία θα ήταν υποχρεωμένη να αποστείλει στην Τουρκία δυνάμεις απαραίτητες για την άμυνα άλλων περιοχών Βλέπε ειδικότερα Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 311 και Παραπομπή 333

180 Βλ Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945. Small State Diplomacy and Great Power Politics, Princeton University Press, N J , 1973, σελ 326

181 Βλέπε S Deringil, op cit , σελ 134-5 και Galeazzo Ciano, The Ciano Diaries 1939-1943 στο Malcolm Muggeridge (ed), William Heinemman, London, 1947, σελ 456

182 Βλ Kuniholm, op cit , σελ 33

183 Παρά το γεγονός ότι την μελέτη μας ενδιαφέρει η αντίληψη (perception) του υπό εξέταση κράτους για την ύπαρξη εξωτερικής απειλής και όχι κατά πόσον η απειλή αυτή είναι ή δεν είναι πραγματική, πρέπει να επισημανθεί ότι οι τουρκικές ανησυχίες όσον αφορά στις σοβιετικές βλέψεις επαληθεύτηκαν αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, όταν η Σοβιετική Ένωση προχώρησε στις συγκεκριμένες απαιτήσεις έναντι της Τουρκίας που αφορούσαν στο καθεστώς των Στενών (10/2/1945) και την εδαφική επανόρθωση στην ανατολική πλευρά της χώρας (19/3 και 7/6 1945) μέσω της επαναφοράς των περιοχών Kars και Ardahan στη Σοβιετική Ένωση Επιπρόσθετα, ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να συμβουλευτεί τον μακρύ κατάλογο των περιπτώσεων κατά τις οποίες η συμπεριφορά της Σοβιετικής Ένωσης, κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, συνιστούσε απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας και, κυρίως, απόδειξη των σοβιετικών βλέψεων έναντι της Τουρκίας, όπως παρατίθεται στο Bruce Robellet Kuniholm, The Origins of the Cold War in the Near East, op cit , σελ 69-70

184 Βλ Feridun Cemal Erkin, Les Relations Turco-Sovietiques et la Question des Detroits, Ankara, 1968, σελ 223-225 και George Kirk, "Turkey" στο Arnold Toynbee, The War and the Neutrals, London, 1956, σελ 356

185 Βλέπε, μεταξύ άλλων, Gordon Wright, The Ordeal of Total War, 1939-1945, New York, 1968, σελ 17-20 και Weisband, Turkish Foreign Policy, σελ 132-134. Εξαιρετική ανησυχία θα δημιουργήσει στην τουρκική ηγεσία η σοβιετική αποπομπή και μη αναγνώριση της εξόριστης κυβέρνησης της Πολωνίας. Στις 26 Απριλίου του 1943 η Σοβιετική Ένωση θα διακόψει τις διπλωματικές της σχέσεις με την εξόριστη κυβέρνηση του Sikorski στο Λονδίνο και θα προχωρήσει στην οργάνωση μιας κομμουνιστικής, φιλοσοβιετικής κυβέρνησης, της Ένωσης των Πολωνών Πατριωτών. Βλέπε Lynn Davis, The Cold War Begins. Soviet American Conflict over Eastern Europe, Princeton University Press, Princeton, 1974, σελ 44-49. Η σοβιετική αυτή κίνηση εισπράχτηκε από την Τουρκία ως ένα πρώτο βήμα στην προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να προσαρτήσει την ανατολική Πολωνία και ενέτεινε τις ανησυχίες και τους φόβους της Τουρκίας. Βλ Weisband, op cit , σελ 150.

186 Βλ Weisband, op cit , σελ 181 και 201 και Παραπομπή 67, σελ 189 (σχετικά με τις συζητήσεις του Cevat Acikalin με τον σοβιετικό ΥΠΕΞ Vinogradov στα τέλη Νοεμβρίου του 1943, από την οποία προκύπτει ότι α) η Σοβιετική Ένωση ήθελε την Βουλγαρία για τον εαυτό της και β) ότι θα χρησιμοποιούσε την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο σαν δικαιολογία προκειμένου να επιμείνει ότι τα σοβιετικά στρατεύματα πρέπει να διέλθουν από το τουρκικό έδαφος.

187 Σύμφωνα με τον Weisband ο μόνος τρόπος για να εισέλθει η Τουρκία στον πόλεμο θα ήταν μέσω μίας συμφωνίας μεταξύ ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας και Τουρκίας για μία από κοινού εκστρατεία των τριών στα Βαλκάνια και την Κριμεία. Μία κίνηση η οποία θα κατάφερνε να δημιουργήσει ένα *cordon sanitaire* ανάμεσα στην Τουρκία και τη μεγάλη της απειλή, χωρίς όμως αυτή η εκστρατεία να δείχνει ότι κατευθύνεται εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Με άλλα λόγια, η Τουρκία θα είχε εισέλθει στον πόλεμο εάν είχε πειστεί ότι θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την Σοβιετική απειλή μέσω της συμμετοχής της σε μία Αγγλο-Αμερικανική εκστρατεία στα Βαλκάνια, η οποία θα κατάφερνε να θέσει ένα πλαίσιο γύρω από τον Σοβιετικό επεκτατισμό χωρίς ταυτόχρονα αυτή η εκστρατεία να έχει αντι-σοβιετικό χαρακτήρα. Βλ Weisband, op cit , σελ 322-325.

188 Weisband, op cit , σελ 184.

189 Trumbull Higgins, Winston Churchill and the Second Front 1940-1942, Oxford University Press, New York, 1957, σελ 171.

190 Βλ William Langer & Everret S Gleason, The Undeclared War, New York, 1953, σελ 800-1, U S Department of State, Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1941, 7 Vols , Washington D C , Vol III, σελ 913, Cordell Hull, The Memoirs of Cordell Hull, Vol 2, New York, 1948, σελ 1366 και Winston Churchill, The Hinge of Fate, Boston, 1950, σελ 696-716.

191 Βλ Weisband, op cit , σελ 126-8.

192 Η Τουρκία ανέφερε ως ιστορικά παραδείγματα παρόμοιων συμπεριφορών της Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης τις συμφωνίες μεταξύ των δύο συνάμεων εις

βάρος του Ιράν το 1907 και το 1941 καθώς και εις βάρος της ίδιας της Τουρκίας το 1915
Βλ Kuniholm, op cit , σελ 33

193 W Churchill, Hinge of Fate, op cit , σελ 631

194 Η Γερμανία θα μπορούσε να επιφέρει σοβαρότατο χτύπημα στις συμμαχικές δυνάμεις εισβάλλοντας από τα Στενά ενώ η μοναδικές εγκαταστάσεις παραγωγής άνθρακα στο Zonguldak απείχαν μόλις 30' πτήση από τις γερμανικές αεροπορικές βάσεις στην Βουλγαρία και συνεπώς θα μπορούσαν εύκολα και ταχύτατα να καταστραφούν. Ακόμα και οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις της χώρας θα μπορούσαν να τεθούν εκτός λειτουργίας μετά “από ένα και μοναδικό καθοριστικό χτύπημα” Βλ Turkkaya Ataon, Turkish Foreign Policy. 1939-1945, Ankara Universitesi Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari, Ankara, 1965, σελ 107, Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, Diplomat in Peace and War, Murray, London, 1949, σελ 182-192 και Sevkett Sureyya Aydemir, Ikinci Adam. Ismet Inonu 1938-1950 (.Ο Δεύτερος Ανθρωπος. Ismet Inonu 1938-1950), Vol.II, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1967, σελ 134

195 Βλ Weisband, op cit , σελ 153

196 Ακρως κατατοπιστική για τις ειδικότερες δυσκολίες, αιτιάσεις και προβλήματα τα οποία ανακάλυπταν οι τουρκικές αρχές κατά το διάστημα της παραμονής της βρετανικής αποστολής στην χώρα είναι το βιβλίο του επικεφαλής της βρετανικής αποστολής Henry H Maitland Wilson Eight Years Overseas. 1939-1947, New York, 1951, σελ 155-158 καθώς και η αναφορά του idem, (Field Marshall Lord Wilson of Libya), Operations in the Middle East from the 16 February 1943 to 8th January 1944, A Supplement to London Gazette, November 12, 1946

197 Για τις φάσεις του βρετανικού σχεδίου βλ John Ehrman, “Grand Strategy”, στο J R M Butler (ed), History of the Second World War, United Kingdom Military Series, Her Majesty’s Stationary Office, Vol V, 1956, σελ 90

198 Βλ Winston Churchill, Closing the Ring, Volume V, Cassel & Co , London, 1950-1954] σελ 54

199 Ο Churchill έλαβε την συγκεκριμένη απόφαση χωρίς να ενημερώσει τον αμερικανό Πρόεδρο Roosevelt με τον οποίο είχε συναντήσει τον προηγούμενο μήνα στην Ουάσιγκτων και ο οποίος είχε εκφράσει την επιθυμία όπως δοθεί υποστήριξη και υψηλή προτεραιότητα στην προσπάθεια των συμμάχων για το σχέδιο OVERLORD Βλ Henry L Stimpson & McGeorge Bundy, On Active Service in Peace and War, Harper & Row, New York, 1948, σελ 439 και Herbert Feis, Churchill, Roosevelt, Stalin. The War They Waged, and the Peace They Sought, Princeton University Press, Princeton, 1957, 147-153

200 Βλ Selim Deringil, op cit , σελ 150-151

201 Οι σοβιετικές προτάσεις είχαν ως στόχο την επίσπευση του τέλους του πολέμου. Η πρώτη πρόταση αφορούσε στο άνοιγμα ενός δευτέρου μετώπου και η τρίτη αφορούσε

στην απαίτηση των τριών Μεγάλων Δυνάμεων για διάθεση από την Σουηδία αεροπορικών βάσεων Ειδικότερα βλ William McNeil, America, Britain and Russia. Their Cooperation and Conflict, 1941-1946, London, 1953, σελ 373

202 Churchill, Closing the Ring, op cit , σελ 256-257

203 Βλ Η Feis, Churchill, Roosevelt, Stalin, op cit , σελ 230-231

204 Department of State Foreign Relations of the United States, Conferences at Cairo and Tehran 1943, op cit , σελ 166

205 Kuniholm, op cit , σελ 37-38

206 Βλ Maurice Matloff, Strategic Planning for Coalition Warfare 1943-1944, United States Department of the Army Office of the Chief of Military History, 1959 , σελ 132-3

207 Βλ Τ Αταον, op cit , σελ 111 Για τα συγκεκριμένα τουρκικά επιχειρήματα βλ E Weisband, op cit , σελ 186-187

208 Όπως τόνιζε ο τούρκος ΥΠΕΞ Aras στα 1933 “η Κεμαλική Τουρκία γνωρίζει πολύ καλά πώς να διασπά και να αποπροσανατολίζει τα μέτωπα που αποτελούνται από Μεγάλες Δυνάμεις” Για παρόμοια (επιτυχή) πολιτική της Τουρκίας και διάσπαση του μετώπου των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων (Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Γερμανίας) στα 1933 μετά από συγκεκριμένες τακτικές κινήσεις από μέρους της βλεπε αναλυτικότερα Turkaya Αταον, “The Policy of the Great Powers towards Turkey on the Eve of the Second World War”, Studia Balcanica (Institut d’Etudes Balkaniques), No 7, Sofia, 1973, σελ 325

209 Την αιτιολόγηση αυτή αποδίδει ο Kuniholm στον Llewellyn Woodward, βλ Β Kuniholm, op cit , σελ 41 Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι τουρκικές πηγές Ο Erkin υποστηρίζει ότι “η Σοβιετική Ένωση επιθυμούσε να εισέλθει η Τουρκία στον πόλεμο όταν φαινόταν ότι θα ηττάτο ή ότι θα καταστρέφετο από την Γερμανία Μία Τουρκία νικήτρια θα αποτελούσε σοβαρό εμπόδιο για την εκπλήρωση των σοβιετικών σχεδίων στα Βαλκάνια Βλ Erkin, Turkish-Russian Relations, op cit , σελ 242-243 Και ο Aydemir, επίσης, τονίζει ότι η Σοβιετική Ένωση δεν επιθυμούσε μία δυνατή Τουρκία στο κατώφλι της Ειδικότερα, επισημαίνει ότι “στη συνάντηση της Μόσχας φάνηκε ότι η Σοβιετική Ένωση επιθυμούσε να εισέλθει η Τουρκία στον πόλεμο υπό το καθεστώς εντολής και συνακόλουθα να μην διαθέτει αυτόνομη και ξεχωριστή φωνή στη διάσκεψη της ειρήνης μετά το τέλος του πολέμου Η απαίτηση ακριβώς του Ινονου να αντιμετωπιστεί η Τουρκία ως ίσος (equal voice) στη διάσκεψη του Καίρου και ως ένα δυνατό κράτος μετά τον πόλεμο εξόργισε τον Στάλιν και επηρέασε καθοριστικά την απόφασή του για την στροφή αυτή της σοβιετικής διπλωματίας” βλ Aydemir, op cit , σελ 266-268

210 Department of State Foreign Relations of the United States, Conferences at Cairo and Tehran 1943, op cit , σελ 589

211 Ibid, σελ 633

212 Βλέπε τις οδηγίες του αμερικανού Προέδρου Roosevelt προς τον πρέσβη των ΗΠΑ στην Αγκυρα Steinhardt όπως παρατίθεται στο E Weisband, op cit , σελ 202

213 B Kuniholm, op cit , σελ 47

214 S Deringil, op cit , σελ 161

215 Department of State Foreign Relations of the United States, Conferences at Cairo and Tehran 1943, op cit , σελ 691

216 B Kuniholm, op cit , σελ 46 Ο Weisband αναφέρει ένα γεγονός κατά την διάρκεια των συζητήσεων στο Κάιρο, για το οποίο παραπέμπει στα δημοσίευτα απομνημονεύματα του τούρκου ΥΠΕΞ Numan Menemencioglu Σε κάποια από τις συναντήσεις, και ενώ φαινόταν ότι ο τούρκος Πρόεδρος Inonu είχε καταφέρει να πείσει τον αμερικανό Πρόεδρο Roosevelt ότι η Τουρκία χρειαζόταν “λίγο ακόμη χρόνο” ο βρετανός ΥΠΕΞ Eden έγειρε προς το μέρος του Roosevelt και του ψιθύρισε, αλλά με τρόπο ώστε να ακουστεί από τον τούρκο μεταφραστή “Μα, κ Πρόεδρε, μην ξεχνάτε ότι έχουμε αναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις σε σχέση με τους Ρώσους” Η συγκεκριμένη παρέμβαση έκανε τον τούρκο ΥΠΕΞ να βεβαιωθεί ότι οι βρετανοί είχαν πλέον συμφωνήσει με τους σοβιετικούς να τους υποχρεώσουν να μπούν στον πόλεμο Όπως παρατίθεται στο E Weisband, op cit , σελ 206-207, Παραπομπή 44

217 Βλ Weisband, op cit , σελ 201 και ειδικότερα Παραπομπή 31

218 Ibid, σελ 208

219 Βλ Anthony Eden, The Reckoning. The Memoirs of Anthony Eden, Houghton Mifflin Co , Boston, 1965, σελ 497

220 Στις 12 Δεκεμβρίου η Τουρκία ζήτησε 126 καταδιωκτικά Spitfire, 500 τεθωρακισμένα τύπου Sherman και 66 800 τόνους πετρέλαιο Όπως παρατίθεται στο Selim Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 164, σύμφωνα με την αναφορά του βρετανού πρέσβη στην Αγκυρα Hugessen Ο Weisband, επικαλούμενος την αναφορά του αμερικανού πρέσβη Steinhardt, αναφέρεται σε άμεση παράδοση 500 τεθωρακισμένων τύπου Sherman, 300 μαχητικών αεροσκαφών και 180 000 τόνων στρατιωτικού εξοπλισμού, βλ Weisband, op cit , σελ 220

221 Βλ Llewellyn Woodward, British Foreign Policy in the Second World War, London, 1962, σελ 328 και Annete Baker Fox, The Power of Small States, op cit , σελ 34

222 Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τουρκικές Ενοπλες Δυνάμεις θα λάβουν στη περίοδο αυτή αυστηρές εντολές να καταρρίπτουν κάθε αεροσκάφος που θα παραβιάσει τον τουρκικό εναέριο χώρο ενώ έχουν ληφθεί τα κατάλληλα μέτρα ώστε να καταστραφούν άμεσα όλες οι αεροπορικές βάσεις στην περίπτωση of a forced Allied “fly-in” Βλέπε

ειδικότερα Cemil Kocak, Turkiye'de Milli Sef Donemi.1938-1945, (Η Περίοδος του Εθνικού Ηγέτη στην Τουρκία, 1938-1945), Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, σελ 291-292

223 Weisband, *op cit* , σελ 321-322

224 *Strategems* = η τέχνη να παραπλανάς και να εξαπατάς τον αντίπαλο προκειμένου να επιτύχεις ένα στρατηγικό στόχο Βλ. Webster's Third New International Dictionary

225 Μετά την διάσκεψη στο Κάιρο και συγκεκριμένα στις αρχές Ιανουαρίου του 1944, θα καταφθάσει στην Τουρκία βρετανική αποστολή με στόχο να διαπραγματευθεί με την τουρκική κυβέρνηση την εγκατάσταση αεροπορικών βάσεων στο τουρκικό έδαφος. Η Τουρκία ανήσυχη για τις συνέπειες της εγκατάστασης βάσεων στο έδαφός της καθώς και για πιθανή συμφωνία βρετανών και σοβιετικών για το μέλλον της θα προβάλλει μία σειρά από εμπόδια και δυσκολίες, με αποτέλεσμα την αποχώρηση της βρετανικής αποστολής στις αρχές του επόμενου κιόλας μήνα. Η αποχώρηση της βρετανικής αποστολής θα αποτελέσει το κατώτατο σημείο στις σχέσεις Μεγάλης Βρετανίας και Τουρκίας κατά την διάρκεια του πολέμου και θα συνοδευτεί από την άμεση παύση των βρετανικών και αμερικανικών προμηθειών στρατιωτικού εξοπλισμού καθώς και της αμερικανικής βοήθειας "lend-lease". Για μία αναλυτική παρουσίαση των προβλημάτων και των εμποδίων που πρόβαλε η Τουρκία στην βρετανική αποστολή του πτεράρχου Linnell καθώς και για τις τουρκικές ανησυχίες αναφορικά με τις προτάσεις της βρετανικής αποστολής βλ. E Weisband, *op cit* , σελ 220-224

ΜΕΡΟΣ Δ'

*Εξήγηση των Πολιτικών Στρατηγικών της Τουρκίας
με βάση την Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της
Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν οι βασικές προτεραιότητες της πολιτικής ηγεσίας από την ίδρυση του κράτους, τα βασικά στοιχεία που συνιστούν τη δομή του πολιτικού συστήματος της τουρκικής δημοκρατίας, οι θεσμικοί και πραγματικοί φορείς πολιτικής εξουσίας ενώ, παράλληλα, θα δοθεί η εικόνα της οικονομικής κατάστασης καθώς και της αμυντικής ικανότητας της χώρας. Το κεφάλαιο αυτό έχει ως στόχο, ανατέμνοντας την εσωτερική πολιτική πραγματικότητα της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας, να αποτελέσει για τον αναγνώστη το απαραίτητο υπόβαθρο γνώσης το οποίο θα τον διευκολύνει να παρακολουθήσει με μεγαλύτερη ευκολία την προσπάθεια αξιολόγησης των πολιτικών στρατηγικών επιλογών του κράτους-αναφοράς στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

1 ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Πρωταρχικό μέλημα του νεοπαγους τουρκικού κράτους ήταν να αποκτήσει ταυτότητα καθώς βίωνε την μετάλλαξη του από μία καταρρέουσα αυτοκρατορία σε ένα ομοιογενές κράτος με θέση στο σύγχρονο κόσμο. Ο ιδρυτής του κράτους αυτού, ο Kemal Ataturk, ήταν εξαιρετικός γνώστης και των ειδικών συνθηκών, αλλά και των ιδιομορφιών της νέας δημοκρατίας και συνειδητοποίησε εγκαίρως ότι οι σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις θα έπρεπε, προκειμένου να επιτευχθούν, να δρομολογηθούν μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης. Η Κεμαλική επανάσταση αποτελεί το ανώτατο σημείο των προσπαθειών

εκσυγχρονισμού που είχαν ξεκινήσει ήδη από τον Selim τον III και τον Mahmud τον II, ενώ -όπως οι Νεότουρκοι το 1889 και το 1908- έτσι και ο Kemal και οι περί αυτόν όταν ξεκίνησαν τον απελευθερωτικό αγώνα στα 1919 ήταν μέλη της ανώτερης τάξης μορφωμένοι συμφωνα με τον “νέο” ευρωπαϊκό τρόπο ¹

Ο Kemal συγκέντρωσε τις προσπάθειές του, κατ’αρχάς, στην προστασία της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας (1919-1922), στη συνέχεια στη δημιουργία των θεσμών του νέου κράτους (1922-24), κατόπιν στις πολιτιστικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις (1924-28) και τέλος, στην εκπαίδευση και την εκβιομηχάνιση της χώρας, αφήνοντας ζητήματα κοινωνικής ισότητας και γεωργικής ανάπτυξης στις επόμενες γενεές. Υπό αυτή την έννοια, η Τουρκία ακολουθούσε μία σειρά/ακολουθία (sequence) πολιτικής ανάπτυξης, την οποία ακολουθήσαν και άλλα ευρωπαϊκά κράτη (την δεύτερη αξιολογότερη, συμφωνα με τον Rustow), δηλαδή αυτήν της Εξουσίας (authority), Ταυτότητας (identity) και Ισότητας (equality). Πραγματικά μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δεν υπήρξε καμία απολυτως πρωτοβουλία από την πλευρά του κράτους στην κατεύθυνση της πολιτικής ισότητας και της κοινωνικής συμμετοχής των χαμηλότερων αστικών τάξεων και των αγροτών ²

Όπως είναι γνωστό, το τουρκικό κράτος θεμελιώθηκε στη βάση των έξη αρχών που απετέλεσαν και το σύνολο των ιδεωδών και αρχών του “Κεμαλισμού” (Kemalizm) ή “Ατατουρκισμού” (Ataturkculuk), όπως αποκαλείτο στη δεκαετία του 1930. Δεν είναι τυχαίο ότι οι έξη αυτές βασικές αρχές δεν αποτέλεσαν μία συγκροτημένη και λεπτομερώς καθορισμένη ιδεολογία. Ο λόγος ήταν ότι με τον τρόπο αυτό ο “κεμαλισμός” παρέμενε μία εξαιρετικά ευκαμπτη έννοια (flexible concept), επιτυγχάνοντας από τη μία πλευρά τον προσεταιρισμό ατόμων με διαφορετικές πολιτικές θεωρήσεις του κόσμου, ενώ από την άλλη παρείχε στον εμπνευστή της τη δυνατότητα να εκπλήσσει, και συνακόλουθα η πιθανότητα για οργανωμένη αντίδραση στα σχέδιά του να παραμένει μικρή ³

Οι έξι βασικές αρχές (ή τα έξι τόξα) του Κεμαλισμού, οι οποίες αποτυπώθηκαν στο πρόγραμμα του Κόμματος το 1935 καθώς και στο αναθεωρημένο Συνταγμα του 1937 ήταν Ο Ρεπουμπλικανισμός (republicanism), η Κοσμικότης (secularism), ο Εθνικισμός (nationalism), η Λαϊκότητα (populism), ο Κρατισμός (statism) και η Επαναστατικότητα/ Ριζοσπαστικότητα (revolutionism) Ο *Ρεπουμπλικανισμός* ήταν βασική αρχή από την ίδρυση του τουρκικού κράτους (1923), όταν θεωρείτο ως παράνομη και απογορευετο αυστηρά οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα αποσκοπούσε στην επιστροφή της μοναρχίας Η *Κοσμικότης* δεν σήμαινε μόνον το χωρισμό του κράτους από τη θρησκεία, αλλά και την πλήρη απομάκρυνση της θρησκείας από τη δημόσια ζωή καθώς και την εγκαθίδρυση πλήρους κρατικού ελέγχου στους διάφορους θρησκευτικούς φορείς και θεσμούς Ο *Εθνικισμός* απετέλεσε το εργαλείο και το μέσο για τη δημιουργία μίας νέας εθνικής ταυτότητας, αναλαμβάνοντας να παίξει το ρόλο της θρησκείας στη νέα πραγματικότητα Η *Λαϊκότης* στόχευε στην ανάδειξη της εθνικής αλληλεγγυής και έθετε τα συμφέροντα του έθνους πάνω από τα συμφέροντα τάξεων ή ομάδων (στην ακραία της εκδοχή αρνείτο και την ύπαρξη κοινωνικών τάξεων στο εσωτερικό της χώρας) Η *Επαναστατικότητα/ Ριζοσπαστικότητα* (ή Ρεφορμισμός, όπως περισσότερο συντηρητικοί συντροφοί του Kemal προτιμούσαν να ερμηνεύουν τη λέξη *Inkılarcılık*) αναφερόταν στη συνεχή και αδιάλειπτη προσπάθεια για αλλαγή και υποστήριξη του Κεμαλικού προγράμματος των μεταρρυθμίσεων Τέλος ο *Κρατισμός* ήταν μιά εντελώς νέα έννοια που υποδήλωνε την επικυριαρχία του κράτους στην οικονομική ζωή της χώρας και απετέλεσε το πλέον ευρέως συζητούμενο ζήτημα στην Τουρκία στις δεκαετίες 1930 και 1940⁴

Οι έξι αυτές βασικές αρχές συνέθεσαν την κρατική ιδεολογία του Κεμαλισμού, τη βάση της διαφώτισης και διδασκαλίας στα σχολεία, τον Τυπο και το στρατό αλλά - κυρίως - την ιδεολογική νομιμοποίηση των μεγάλων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων Οι σημαντικότερες από αυτές τις μεταρρυθμίσεις ήταν η

κατάργηση του Χαλιφάτου και το κλείσιμο των ισλαμικών θρησκευτικών σχολείων, καθώς και η υιοθέτηση νέου Συντάγματος βασισμένου σε τετραετή εκλογή (1924), η αντικατάσταση του φεσιου και του τουρμπανιου από ευρωπαϊκού τυπου καπέλλο και του Ισλαμικου Ημερολογίου από το Δυτικό Γρηγοριανό (1925), η υιοθέτηση του Ελβετικού Αστικού και του Ιταλικού Ποινικού Κώδικα (1926), η υιοθέτηση του Λατινικού Αλφαβήτου και η διαγραφή (στην πραγματικότητα αποπομπή) από το Συνταγμα του Ισλαμισμού ως θρησκείας του κράτους (1928), η δημιουργία των επιστημονικών Κοινοτήτων της Τουρκικής Ιστορίας και της Τουρκικής Γλώσσας (1931/2), η ψήφιση νόμων που επέβαλαν την υιοθέτηση οικογενειακών ονομάτων (τότε ήταν που ο Mustafa Kemal έλαβε το όνομα Ataturk, που σήμαινε Πατέρας των Τουρκων), καθώς και το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες (1934) ⁵

2 ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ. Η ΝΕΟΤΕΥΚΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Χρεώνεται, αναμφίβολα, στο ταλέντο του Kemal Ataturk να διακρίνει τις ιδιαιτερότητες του κράτους που δημιουργείτο και στην ικανότητά του να προωθεί με ρεαλισμό και στον κατάλληλο χρόνο (αίσθηση timing) τις σημαντικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, επιτυγχάνοντας την απαραίτητη κοινωνική ισορροπία και πολιτική σταθερότητα. Πραγματικά, η προώθηση των μεταρρυθμίσεων θα καθίστατο δυνατή μόνον μέσω της εγκαθίδρυσης ενός συστήματος το οποίο θα μπορούσε να απορροφήσει τους κραδασμούς από τη δυσαρέσκεια του κοινωνικού σώματος και να αντιμετωπίσει με επιτυχία πιθανές αντιπολιτευτικές φωνές. Η μελέτη του πολιτικού συστήματος της Τουρκίας καταδεικνύει ότι οι διάφοροι φορείς εξουσίας λειτουργησαν ακριβώς στην κατεύθυνση της επίτευξης των άμεσων και επείγουσών κεμαλικών μεταρρυθμίσεων επιτυγχάνοντας, παράλληλα, κοινωνική σταθερότητα και ισορροπία.

Η νεοπαγής τουρκική δημοκρατία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία ιδιότυπη δικτατορία⁶ ή "εκσυγχρονιστική δικτατορία" (modernizing dictatorship)⁷ ή ακόμη ως ένα

καθεστώς, όπως το χαρακτήρισε ο Sharabi, “αγαθου δεσποτισμού” (benevolent despotism) Το τελευταίο έχει την έννοια ότι παρά το γεγονός ότι εκλείπουν τα στοιχεία της πολιτικής ελευθερίας, της ισονομίας των πολιτών και μίας σοβαρής αντιπολίτευσης και ότι, αντίθετα, υφίσταται το μονοπώλιο της εξουσίας από το μοναδικό κόμμα (το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του Λαού, RPP) και τον αρχηγό του (τον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας), εν τούτοις δεν έχει εγκαθιδρυθεί -και δεν εγκαθιδρυθηκε ποτέ- ένα αμιγώς αστυνομικό κράτος⁸

Συνοπτικά το προφίλ των κεμαλικών καθεστώτων θα μπορούσε να περιγραφεί με τους επιθετικούς προσδιορισμούς συγκεντρωτικό, συμπαγές, κηδεμονευτικό. Ένα πολιτικό σύστημα, όπου απαγορεύεται η έκφραση της κοινωνικής δυσαρέσκειας και όπου ο Τύπος ελέγχεται μέσω μίας σειράς νόμων και διαταγμάτων ενώ προβλέπονται αυστηρότατες ποινές (υψηλά πρόστιμα, ποινές φυλάκισης και κλείσιμο των εφημερίδων) για τους υπευθύνους των εντυπων που δημοσίευαν άρθρα “τα οποία υπέσκαπταν την πίστη του τουρκικού λαού στο κράτος και στους αξιωματούχους του κράτους”⁹

Κατά την περίοδο, μάλιστα, 1940-1945 το πολιτικό σύστημα χαρακτηρίζεται ως “οιονεί αστυνομικό” (virtual police state)¹⁰ καθώς ελήφθησαν -εις βάρος των αδυνατοτέρων τάξεων, δηλαδή των αγροτών- μία σειρά από κατασταλτικά μέτρα προκειμένου να κινητοποιηθεί επιτυχώς όσο το δυνατόν μεγαλύτερο σώμα στρατού, η σίτιση και ο εξοπλισμός του οποίου απαιτούσε τεράστιες θυσίες από τον αγροτικό πληθυσμό της χώρας, ο οποίος -αξίζει να σημειωθεί- ξεπερνούσε το 75% του συνολικού πληθυσμού¹¹

Πρέπει βεβαίως να τονιστεί ότι, όλοι σχεδόν οι μελετητές της περιόδου συγκλίνουν στην άποψη ότι είναι αμφίβολο κατά πόσον η κεμαλική μεταρρυθμιστική προσπάθεια θα μπορούσε να αποδώσει καρπούς αν δεν λειτουργούσε μέσα σε αυτό το αυταρχικό και δεσποτικό περιβάλλον αλλά σε ένα διαφορετικό πολιτικό πλαίσιο. Οι προτεραιότητες τη Κεμαλικής Τουρκίας στη δεκαετία του 1930 συνοψίζονται στην

περιστολή των θρησκευτικών οργανώσεων, στη δυτικοποίηση της χώρας (westernization) [επίσημη ιδεολογία του μοναδικού κόμματος]¹² και τον εκπολιτισμό της, στην προώθηση της ιδεολογίας του τουρκικού Εθνικισμού μέσω της μαζικής εκπαίδευσης¹³ και στην εκβιομηχάνισή της

Προκειμένου να επιτευχθούν αυτοί οι μεγαλεπήβολοι στόχοι ο Kemal ήταν πεπεισμένος ότι θα έπρεπε οι μεταρρυθμίσεις να πραγματοποιηθούν από “τα πάνω προς τα κάτω” (from above downwards)¹⁴ Αυτό δεν σήμαινε ότι ο Kemal και οι περί αυτόν δεν πίστευαν σε μία πραγματικά αντιπροσωπευτική κυβέρνηση. Απλώς μία τέτοια κυβέρνηση την έβλεπαν σε χρόνο που το πολιτιστικό επίπεδο των πολιτών θα ήταν ικανό να την υποστηρίξει.¹⁵ Κατ’επέκταση, η ύπαρξη ενός “κηδεμονευτικού καθεστώτος” (hardened tutelary regime)¹⁶ ήταν *απαραίτητη* και συνιστούσε το *αναγκαίο μεταβατικό στάδιο* προς τη δημοκρατία όπου τα επιτεύγματα των, με δικτατορικό τρόπο, μεταρρυθμίσεων θα κατοχυρώνονταν θεσμικά.¹⁷

Είναι, συνεπώς, ατυχής η προσπάθεια κάποιων μελετητών να ταυτίσουν το κεμαλικό καθεστώς (και αυτό που το ακολούθησε μέχρι το τέλος του πολέμου) με τα απολυταρχικά και φασιστικά καθεστώτα στην Ιταλία και τη Γερμανία. Πέρα από ομοιότητες που αφορούν στον ακραίο εθνικισμό, τον αυταρχικό χαρακτήρα των καθεστώτων, το στοιχείο της έντονης προσωπικότητας των ηγετών και την έμφαση στα στοιχεία της εθνικής ενότητας και αλληλεγγυής, θα πρέπει να επισημανθεί ότι υπήρχαν και σημαντικές διαφορές, όπως ότι το καθεστώς στην Τουρκία επέβαλε την πολιτική του από τα άνω σε ένα μάλλον αδιάφορο (ή/και ανίκανο να αντιδράσει κοινωνικό σώμα) ότι σε αντίθεση με τους φασίστες στη Γερμανία και την Ιταλία ποτέ δεν επεχείρησε κάποια μεγάλη έκτασης και διάρκειας κινητοποίηση του πληθυσμού για τους σκοπούς του και ποτέ δεν κατάφερε να δημιουργήσει βαθιά λαϊκά ερείσματα στο εσωτερικό. Ακόμη δεν μετέτρεψε τον αδιαφιλονίκητο ηγέτη και εθνάρχη (πρώτα τον Kemal και κατόπιν τον İnönü) σε “ηγέτη-αρχή” (leader-principle) διατηρώντας το όποιο δημοκρατικό σύστημα με

το κοινοβούλιο στη θέση του ενώ, η σημαντικότερη -ίσως- διαφορά συνίσταται στην απουσία επεκτατικής και αλυτρωτικής ρητορείας και προπαγάνδας από μέρους του καθεστώτος, καθώς και στην προσεκτική, αμυντική και ρεαλιστική πολιτική των Τουρκων ηγετών ¹⁸

3 ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

3.1 Ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας

Με έναν εξαιρετικά περίτεχνο τρόπο, ο Πρόεδρος του τουρκικού κράτους -αν και το Σύνταγμα δεν του παρείχε αυξημένες αρμοδιότητες και δυναμη¹⁹- ήταν ο πραγματικός κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού. Και τουτο, διότι ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας ήταν ο επικεφαλής του μοναδικού κόμματος (του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος) το οποίο με τη σειρά του ήταν ο απόλυτος κυρίαρχος της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Στην πράξη, συνεπώς, παρατηρείται ένα συστημα εξουσίας όπου ιεραρχικά ακολουθείται η σειρά Πρόεδρος του Κράτους, Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, Μεγάλη Εθνοσυνέλευση και Κυβέρνηση.

Ο Πρόεδρος ήταν ακόμη ανώτατος διοικητής των Ενόπλων Δυνάμεων καθώς και αρχηγός του Γενικού Επιτελείου (ένα δικαίωμα το οποίο διατήρησε μέχρι και το 1943), ενώ ο ίδιος διορίζε τον Αντιπρόεδρο και τον Γενικό Γραμματέα του Κόμματος (και οι τρεις μαζί αποτελούσαν το Προεδρικό Συμβούλιο το οποίο αποφάσιζε για τη λίστα των υποψηφίων που μπορούσαν να λάβουν μέρος στις εθνικές εκλογές). Συνεπώς, καθώς υφίστατο πλήρης κυριαρχία της Εθνοσυνέλευσης από το ένα και μοναδικό Κόμμα, ήταν επόμενη και η δυνατότητα άσκησης οιονεί-δικτατορίας από μέρους αυτού που ήταν επικεφαλής του μοναδικού κόμματος, δηλαδή του Προέδρου της Δημοκρατίας ²⁰

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι από την ίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας μέχρι το θάνατό του (1938), ο Kemal Ataturk φρόντισε ώστε και ο Πρωθυπουργός της χώρας να διαθέτει αρκετή εξουσία και δυναμη (και μέσω αυτού και άλλα επιφανή στελέχη της κυβέρνησης) με σκοπό να εμπεδωθεί μία εικόνα ιεραρχίας, όπου ο

Πρωθυπουργός του κράτους θα αποτελούσε τον “φυσικό διάδοχο” στην αρχηγία του κόμματος και, συνακόλουθα, στην Προεδρία της Δημοκρατίας. Τελικά η μεταφορά της δύναμης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στον Πρωθυπουργό θα πραγματοποιηθεί με συνταγματικό και ουσιαστικό τρόπο αρκετά μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, δηλαδή στη δεκαετία του 1950 ²¹

Επισημαίνεται, ότι η παραπάνω αντίληψη λειτουργησε θετικά, όσον αφορά στη μη-βίαιη αλλά ειρηνική επίλυση του προβλήματος της δικτατορικής διαδοχής (dictatorial succession), δηλαδή της μεταφοράς της δυναμης/εξουσίας από τον Πρόεδρο στον φυσικό του διάδοχο, ένα πρόβλημα το οποίο άλλα δικτατορικά καθεστώτα της περιοχής (Αίγυπτος, Ιράκ) δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία ²²

3.2 Η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση

Είναι ενδιαφέρον ότι, ήδη από το πρώτο Συνταγμα (1924), επιδιώχθηκε η μεγαλύτερη εξουσία να δοθεί στους αντιπροσώπους της Πρώτης Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, τα μέλη της οποίας προέρχονταν από τις περιοχές που απελευθέρωσαν τη χώρα από τον ξένο ζυγό και δημιούργησαν το νέο τουρκικό κράτος

Η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση αποτελούσε το μοναδικό Σώμα Αντιπροσώπων, η διάρκειά της ήταν τετραετής και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν είχε την εξουσία να την διαλυσει ή να προκηρυξει πρόωρες εκλογές. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Τουρκικό Συνταγμα του 1924 είναι το πρώτο φιλελευθερο συνταγμα το οποίο υιοθετήθηκε από Μεσανατολικό κράτος και αντιπροσώπευε την επίσημη ρήξη με το Ισλάμ και την υιοθέτηση των δυτικών αρχών που θα έπρεπε να διέπουν ένα κοσμικό κράτος (δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι αποτελεί σχεδόν κατά λέξη αντιγραφή του Γαλλικού και του Βελγικού Συντάγματος, ενώ υπέστη ελάχιστες τροποποιήσεις μέχρι και το 1961 οπότε και πραγματοποιήθηκαν μεγάλες και σημαντικές αλλαγές). Ο Kemal φρόντισε επίσης -στην προσπάθειά του να διασφαλίσει και να διατηρήσει τον εθνικό χαρακτήρα

του κράτους- να αποφυγει να προσδώσει υπερβολική εξουσία στην κυβέρνηση, αναγάγοντας την εθνικά εκλεγμένη εθνοσυνέλευση σε υπέρτατη εξουσία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το Σύνταγμα δεν προέβλεπε την λειτουργία Συνταγματικού Δικαστηρίου, το οποίο θα είχε την εξουσία να *ελέγχει την συνταγματικότητα* των νομοσχεδίων που ψηφίζονταν στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση.

Οι εκλογές ήταν καθολικές και μυστικές, αφορούσαν και τις εξήντα επτά περιοχές της χώρας (filayets) και διενεργούντο σύμφωνα με το σύστημα της "λίστας" (list system). Το δικαίωμα του εκλέγειν είχαν όλοι οι άνω των είκοσι δυο ετών τούρκοι πολίτες, ανεξαρτήτως φυλού και μόρφωσης και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι όλοι οι άνω των τριάντα ετών τούρκοι πολίτες ανεξαρτήτως φυλού, αλλά με την προϋπόθεση ότι ήταν εγγράμματοι και απολάμβαναν των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Σημειώνεται, ότι η τελευταία αυτή προϋπόθεση ήταν αρκετή για να αποκλειστεί το 90% περίπου του τουρκικού πληθυσμού. Η Τουρκική Εθνοσυνέλευση, παρείχε με τη σειρά της την εξουσία στην Κυβέρνηση η οποία και λειτουργούσε για λογαριασμό της εκτελώντας τις αποφάσεις της.

Όλα τα παραπάνω λειτουργούσαν όμως μόνο στη θεωρία. Διότι στην πράξη, καθώς η Τουρκική Εθνοσυνέλευση εμπεριείχε (embodied) και τη νομοθετική (legislature) και την εκτελεστική (executive) εξουσία,²³ ήταν το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (RPP), το οποίο ουσιαστικά κατείχε και τις δυο εξουσίες αφού η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση απαρτιζότο από τα μέλη αυτού του *μοναδικού κόμματος* ενώ ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας ήταν ταυτόχρονα και ο αρχηγός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.²⁴ Επιπρόσθετα, οι αντιπρόσωποι της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης έπρεπε να ανήκουν και να έχουν προταθεί -και στηριχτεί- από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, το οποίο είναι προφανές ότι είχε φροντίσει να απλώσει τα πλοκάμια του σε ολόκληρη την επικράτεια.

Εν κατακλείδι, δεν υφίσταται ένα συνταγματικά κατοχυρωμένο σύστημα ελέγχου και διαχωρισμού των εξουσιών αλλά αντίθετα, ένα σύστημα το οποίο αναπαρήγαγε τον κυριαρχικό ρόλο του Κόμματος, ουσιαστικά δηλαδή του Προέδρου της Δημοκρατίας που ήταν επικεφαλής του, μέσω της αυστηρά οριοθετημένης αλλά *συμβολικής* -και στην πραγματικότητα νομιμοποιητικής λειτουργίας- της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης²⁵

3.3 Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα

Ενας από τους σημαντικότερους μελετητές της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας της Τουρκίας περιγράφει το πολιτικό της σύστημα με την φράση “Turkish Politics are Party Politics”²⁶ Η αφοριστική αυτή διαπίστωση του Frey και η - ίσως υπερβολική- προβολή του ρόλου του κόμματος αποτυπώνει αρκετά αξιόπιστα την εσωτερική πολιτική πραγματικότητα στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Πράγματι, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (RPP-Cumhuriyet Halk Partisi) -η δημιουργία του οποίου από τον ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε μέσω αναγόρευσης (proclamation)- αποτέλεσε το μοναδικό, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, κόμμα της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης

Πιο συγκεκριμένα, ο ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας θα επιλέξει το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα -αντί της εγκαθίδρυσης μίας σκληρής στρατιωτικής δικτατορίας- με στόχο το τελευταίο να διαδραματίσει το ρόλο του “οχήματος” (vehicle) για την εμπέδωση των πολιτικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων²⁷ Από αυτήν την άποψη το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα θα αποτελέσει, όπως τονίζει ο Duverger, ένα από τα πιο επιτυχημένα πειράματα πολιτικής ανάπτυξης ενός μη-δυτικού τυπικού κράτους²⁸

Από την ίδρυσή του, οι τρεις βασικοί στόχοι του Κόμματος είναι α) να λειτουργήσει ως *οδηγός* του τουρκικού λαού όσον αφορά στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας από τον λαό και για τον λαό β) να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για

τον εκσυγχρονισμό του κράτους και γ) να επιτυχει την αναγνώριση της κυριαρχίας του νόμου (supremacy of law) στη χώρα ²⁹

Σε αυτά τα πλαίσια, είναι το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα το οποίο είναι πεπεισμένο ότι πρέπει να αναλάβει πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία καταναγκασμού (repression) των τουρκικών μαζών προκειμένου να προωθηθεί το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Μάλιστα, αυτός ο ρόλος έχει το χαρακτήρα της “εκπολιτιστικής αποστολής” (*mission civilisatrice*) την οποία έχει αναθέσει το τουρκικό έθνος στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα να φέρει εις πέρας ³⁰. Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι η αναφορά στο έθνος κάθε άλλο παρά τυχαία είναι. Στο επίσημο Πρόγραμμα του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος θα καταδικαστεί η έννοια της τάξης (class) και σε αντιδιαστολή με αυτήν θα υποστηριχτεί και θα προβληθεί η έννοια του έθνους (nation) ³¹. Συνακόλουθα, το μοναδικό Κόμμα στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση θα αναλάβει να προωθήσει την ιδεολογία του τουρκικού εθνικισμού μέσω της μαζικής εκπαίδευσης ³².

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν βεβαίως ότι το καθεστώς το οποίο εγκαθίδρυσε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα βασίστηκε στο δογματισμό του ενός και μοναδικού κόμματος. Πιο συγκεκριμένα, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα δεν αναγνώρισε ποτέ επίσημα το μονοπώλιο του ενός κόμματος και δεν κατέβαλε καμμία προσπάθεια προκειμένου να το νομιμοποιήσει μέσω της ύπαρξης μίας αταξικής κοινωνίας ή μέσω της επιθυμίας να μην αντιμετωπίσει ενδεχόμενες κοινοβουλευτικές διαμάχες. Αντίθετα όπως υπογραμμίζει ο Duverger, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα “ένοιωθε εξαιρετικά άβολα και ακόμη “ντρεπτόταν” (!) για αυτήν την ύπαρξη μονοπωλίου στα πολιτικά πράγματα της χώρας” ³³.

Σε αυτή την κατεύθυνση, ο Atatürk κατέβαλε συγκεκριμένες προσπάθειες προκειμένου να παύσει το μονοπώλιο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και να δημιουργηθεί ένα δικομματικό κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης ³⁴ χωρίς όμως να χαθεί και ο έλεγχος όσον αφορά στην εμπέδωση των μεταρρυθμίσεων που είχαν ήδη

δρομολογηθεί Επισημαίνεται στο σημείο αυτό, ότι η δημιουργία αντιπολιτευτικών κομμάτων συνάδει και με την δομή του πολιτικού συστήματος της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας Όπως τόνιζε ο Bernard Lewis περιγράφοντας την δικτατορική διάσταση του κεμαλικού καθεστώτος “η Τουρκία υπό τον Kemal ήταν μία δικτατορία, αλλά χωρίς τον φόβο του στρατοπέδου συγκέντρωσης ή της καθημερινής επιτήρησης Η πολιτική δραστηριότητα εναντίον του καθεστώτος όντως απαγορευόταν και ο Τυπος υπόκειτο σε αυστηρό έλεγχο αλλά, από την άλλη πλευρά, οι συζητήσεις όπως και η κυκλοφορία των βιβλίων ήταν σχετικά ελευθερη Η πραγματική, επίσης, άσκηση βίας από μέρους του καθεστώτος ήταν σπάνια και μόνο ως απάντηση σε πρότερη άσκηση βίας από την αντίθετη πλευρά” Σε αυτή την κατευθυνση τα κατασταλτικά μέτρα που ελάμβανε το καθεστώς ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις προσωρινά³⁵ Συνεπώς, ο Ataturk πίστευε στην δημοκρατία αλλά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είχε επιλέξει τον αυταρχισμό ως μέσο για την εγκαθίδρυση μίας σειράς αλλαγών, οι οποίες αξιολογούνται στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ως σημαντικότερες και από την ίδια την δημοκρατία³⁶

Με βάση αυτή την λογική και η δημιουργία αντιπολιτευτικών κομμάτων αντιμετώπιζετο α) ως ανάγκη και δυνατότητα εμπλουτισμού του κοινοβουλευτικού διαλόγου στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία είτε από “έμπιστους ηγέτες” (όπως συνέβη με την δημιουργία του Ελευθερου Κόμματος στα 1930) είτε από την λειτουργία μίας “ψευδο-αντιπολίτευσης” (όπως συνέβη με την δημιουργία της Ανεξάρτητης Ομάδας στα 1939) και β) ως ένα πείραμα ελεγχόμενης αντιπολίτευσης (controlled opposition) η οποία θα επέτρεπε την απορρόφηση των εσωτερικών κραδασμών λειτουργώντας ως βαλβίδα-ασφαλείας (safety-valve)³⁷ Πράγματι, η δημιουργία και -κυρίως- ο χρόνος ζωής και οι λόγοι διάλυσης των αντιπολιτευτικών κομμάτων κατά την εξεταζόμενη περίοδο³⁸ υπογραμμίζουν την ιδιότυπη άποψη τόσο του Ataturk όσο και του Inonu (των επικεφαλής της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας και του μοναδικου Ρεπουμπλικανικου

Κόμματος) για την δημοκρατία στην Τουρκία καθώς και την πίστη τους στο συγκεκριμένο και περιορισμένο ρόλο των αντιπολιτευτικών κομμάτων, ως “μέσων” για τον πολυκομματισμό σε ένα επόμενο στάδιο και όταν οι βασικές προτεραιότητες και στόχοι της νεοσυστατης Τουρκικής Δημοκρατίας θα έχουν ήδη επιτευχθεί

Από άποψη πολιτικής οργάνωσης, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα ήταν ένα χαλαρά δομημένο κόμμα και η οργάνωσή του φαίνεται να διαθέτει περισσότερα κοινά στοιχεία με τα φιλελευθερα κόμματα της Ευρώπης του 19ου αιώνα παρά με τα συγχρονά του φασιστικά και κομμουνιστικά κόμματα με την αυστηρή οργάνωση και συμμετοχή, τον πολιτικό μυστικισμό και την πίστη στην άσκηση βίας για την επίτευξη των στόχων³⁹ Βεβαίως κατά την περίοδο του μονοκομματισμού δεν λείπει ο ισχυρός έλεγχος όσον αφορά στον τρόπο ψήφισης από τα μέλη του κόμματος. Ο έλεγχος αυτός αντανακλάται στην απουσία απόκλισης κατά την ψήφιση σημαντικών νομοσχεδίων, πραγματικότητα που καθορίζει η περιβόητη “κεμαλική ενότητα”, η οποία επιτρέπει -και επιβάλλει- την γρήγορη επίλυση των προβλημάτων όταν αυτά αναφουονται μέσω της απομόνωσης του παρεκκλίνοντος, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης (Δευτερος Παγκόσμιος Πόλεμος) και της κυριαρχίας της λογικής “έναντιόν όλων”⁴⁰

Συμπερασματικά, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα κατά την διάρκεια του μονοκομματισμού στην Τουρκία θα επιτελέσει μία σειρά από ρόλους, ξεκινώντας από το βασικό και ουσιαστικό ρόλο του “κοινωνικού ελέγχου από τα επάνω” (social control from above) και φθάνοντας μέχρι και τους -μεγάλης και καθοριστικής σημασίας- ρόλους α) του ενδο-κυβερνητικού συντονισμού ανάμεσα στα δυο όργανα της κυβέρνησης (το εκτελεστικό και το νομοθετικό) και β) της συνδεσης της κυβέρνησης με μία σειρά από εξω-κυβερνητικές κοινωνικές ομάδες στην υποστήριξη των οποίων στηρίζετο η επιτυχία των κυβερνητικών προσπαθειών. Επιπρόσθετα, πέρα από το γεγονός ότι το μοναδικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα λειτουργησε ως ανεκτίμητης σημασίας εργαλείο για την κινητοποίηση της τουρκικής κοινωνίας προς τον εκσυγχρονισμό, σε αυτό πρέπει να

πιστωθεί και η ικανότητα να λειτουργήσει ως -ας μας επιτραπεί ο όρος- “χωνευτήρι”, δηλαδή ως μέσον απορρόφησης των αντιπολιτευτικών θέσεων επιτρέποντας στην κυβέρνηση την προώθηση των τεθειμένων μεγάλων και σημαντικών στόχων

3.4 Η Κοινοβουλευτική Ομάδα

Ζωτικός για τις αποφάσεις που ρυθμιζαν την τύχη του νέου κράτους ήταν ο ρόλος και η λειτουργία της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, ευρύτερα γνώστης και, απλώς, ως “Ομάδας” (Group) Όπως, μάλιστα, έχει υποστηριχτεί, στην Άγκυρα κατά την εξεταζόμενη περίοδο, λειτουργούσε ένα “διπλό Κοινοβούλιο” Από τη μία πλευρά η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση και από την άλλη οι μυστικές συναντήσεις της “Ομάδας”, όπου ορίζονταν σε πρώτο χρόνο οι βασικές γραμμές της ακολουθητέας πολιτικής⁴¹ Μάλιστα, μετά την έναρξη του πολέμου η ευθνη για την έγκριση της κυβερνητικής πολιτικής είχε μεταφερθεί από την Εθνοσυνέλευση στην Κοινοβουλευτική Ομάδα, η οποία χάραξε και τις κατευθύνσεις της κυβερνητικής πολιτικής

Στις συναντήσεις της Κοινοβουλευτικής Ομάδας συζητείτο, τις περισσότερες φορές με δριμυτητα, η πολιτική της Κυβέρνησης και εκεί δίνονταν οι πραγματικές εξετάσεις από τους υποστηρικτές των διαφόρων προτάσεων και από τα μέλη της κυβέρνησης που επιθυμούσαν να προωθήσουν συγκεκριμένα νομοσχέδια, ενώ η μη υιοθέτηση των απόψεων ενός υπουργού από την πλειοψηφία του σώματος συνεπάγετο -τις περισσότερες φορές- και παραίτησή του Ακολουθούσε η μεταφορά του θέματος, το οποίο είχε πρώτα συζητηθεί στην “Ομάδα” και είχε προταθεί από την πλειοψηφία του σώματος στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση η οποία ψήφιζε ομόφωνα τα συχνότατα σημαντικά ζητήματα που ετίθεντο προς ψήφιση αναλαμβάνοντας τν ρόλο της νομιμοποίησης των αποφάσεων που λαμβάνοντο στις μυστικές συναντήσεις του Group

Πρέπει να τονιστεί, ότι η ομόφωνη ψήφιση των νομοσχεδίων κατά το τελικό στάδιο ενώπιον της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης αποτελούσε αυτονόητη υποχρέωση και εκείνων των μελών της που στις συναντήσεις της Κοινοβουλευτικής Ομάδας είχαν ταχθεί με την μειοψηφία, ώστε τα τελευταία να μεταφέρουν κατά την ψηφοφορία του θέματος στη Τουρκική Εθνοσυνέλευση τις ψήφους τους στην πλευρά της πλειοψηφίας. Όπως γίνεται φανερό, τόσο από την λειτουργία της Κοινοβουλευτικής Ομάδας αλλά και από όσα ήδη αναφέρθηκαν παραπάνω για τον ρόλο του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας καθώς και του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, ο ρόλος της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, αν και συνταγματικά προέβαλε ισχυρός, στην πραγματικότητα ήταν πλήρως αποδυναμωμένος και ανίσχυρος.

3.5 Ο Στρατός

Η κυριαρχία των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή της Τουρκίας έχει, αναμφίβολα, μακρά και ισχυρή παράδοση. Οι αξιωματικοί του στρατού που ήταν πιστοί στον Κεμάλ (η κινητήρια δύναμη του απελευθερωτικού αγώνα) απετέλεσαν και το σώμα εκείνο ("body of men") που κυριάρχησε και διαμόρφωσε την Τουρκική Δημοκρατία.

Παραδοσιακά, οι στρατιωτικοί απετέλεσαν το επικεφαλής μέρος των τριών συστατικών μερών της κυρίαρχης elite. Τα δύο άλλα μέρη αυτού του τρίπτυχου εξουσίας, ήταν οι Δικαστικοί και ο Κλήρος. Σταδιακά, η εξουσία των Δικαστικών εξαφανίζεται όπως και αυτή του Κλήρου και από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 η διαπάλη για την νομή της εξουσίας διεξάγεται ανάμεσα στον Στρατό (men of the sword) και τους ανθρώπους της διάνοησης (men of the pen) ή την ονομαζόμενη Κοσμική Διάνοηση (Secular Intelligentsia). Στη διαπάλη αυτή ο Στρατός εξακολουθεί να υπερισχυει μέχρι και την περίοδο των μεγάλων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών που αποφασίζει ο Kemal Ataturk στη βάση των έξι αρχών και κυρίως του "Εκπολιτισμού της Κεντρικής Εξουσίας" (Civilization of Administration) προκειμένου να επιταχυνθούν οι

κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, και, παράλληλα, να διατηρηθεί η κοινωνική σταθερότητα και ισορροπία ⁴²

Στην επίτευξη αυτών των στόχων η συμβολή του Στρατου υπήρξε αναμφίβολα καθοριστική ενώ βασική προϋπόθεση ήταν ο, όσο το δυνατόν πιο σαφής, διαχωρισμός του ρόλου του Στρατου απο την πολιτική εξουσία και η υπερίσχυση, βεβαίως, της δευτερης Όπως δήλωσε ο ίδιος ο Κεμάλ

"Για όσο διάστημα οι αξιωματικοί του Στρατου παραμένουν στις τάξεις του Κόμματος, δεν θα καταφέρουμε να δημιουργήσουμε ουτε δυνατό κόμμα αλλά ουτε και δυνατό Στρατό Στην 3η Στρατιά οι περισσότεροι απο τους Αξιωματικούς είναι και μέλη του Κόμματος και η 3η Στρατιά δεν μπορεί να αποκληθεί "πρώτης τάξης" (first class) Επίσης, το κόμμα που αντλεί την δυναμή του απο το Στρατό δεν θα μπορέσει ποτέ να έχει απήχηση στο έθνος Ας αποφασίσουμε λοιπόν εδώ και τώρα ότι όλοι οι στρατιωτικοί που επιθυμουν να παραμείνουν στο κόμμα θα πρέπει να παραιτηθουν απο τον Στρατό Θα πρέπει να υιοθετήσουμε έναν νόμο ο οποίος θα απαγορευει σε όλους τους μελλοντικούς αξιωματικούς να κατέχουν πολιτικές θέσεις" ⁴³

Πράγματι με τη συμφωνη γνώμη της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης τίθεται σε ισχυ απο τον Δεκέμβριο του 1923 ο Νόμος⁴⁴ που απαγορευει την παράλληλη κατοχή στρατιωτικής θέσης και της ιδιότητας του μέλους του κόμματος και συνακόλουθα, την εκλογή στην Εθνοσυνέλευση ατόμων που δεν έχουν πρώτα παραιτηθεί της στρατιωτικής του ιδιότητας ⁴⁵ Ο στόχος είναι σαφής και επιτυγχάνεται 100% Ο Kemal επιθυμεί όχι μόνο να προλάβει την εμπλοκή του Στρατου στις πολιτικές υποθέσεις και την επιρροή του στα τεκταινόμενα στην πολιτική ζωή της χώρας αλλά και να απομονώσει το στρατιωτικό κατεστημένο επιτυγχάνοντας παράλληλα την υποστήριξη του τελευταίου για τις επιβαλόμενες "απο τα άνω" κοινωνικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις ⁴⁶

Ο διαχωρισμός Στρατου και Πολιτικής Εξουσίας συντελείται στη βάση αμοιβαίας "άτυπης" συμφωνίας μεταξυ του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας και του στρατιωτικού κατεστημένου Ο Kemal επιτυγχάνει την υποστήριξη του Στρατου για τις σοβαρές μεταρρυθμίσεις στις οποίες πρέπει να υποβάλει την -και να επιβάλλει στην-

τουρκική κοινωνία και ο Στρατός με την σειρά του χαίρει αυτονομίας και μη-παρέμβασης από τις πολιτικές αρχές στα "του οίκου του"⁴⁷ ενώ, παράλληλα επιτυγχάνει πρόσβαση στα ανώτατα κλιμάκια της κρατικής εξουσίας. Έτσι ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων παρακάθεται στα διάφορα Υπουργικά Συμβούλια έχοντας προβάδισμα στην ιεραρχία έναντι όλων των άλλων υπουργών και με μόνη προισταμένη αρχή τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και ενημερώνεται από τους καθ' ύλην αρμόδιους υπουργούς για διάφορα θέματα της αρμοδιότητάς τους.

Μέχρι το 1943, ο Αρχηγός των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων είναι υπόλογος μόνον στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας. Με τον τρόπο αυτό, ο Υπουργός Αμυνας υποβαθμίζεται καθώς δεν ασκεί εξουσία πάνω στις Ενοπλες Δυνάμεις της χώρας αλλά λειτουργεί ως κανάλι επικοινωνίας και μεταφοράς των απόψεων του Στρατού στην Κυβέρνηση. Επισημαίνεται, ότι ο Ismet Inonu φρόντισε να εξαφανίσει κάποιους ψιθυρούς που ακουστήκαν την περίοδο εκείνη -κυρίως κατά την διάρκεια της συζήτησης για το άρθρο 40 του Συντάγματος του 1924- για το ρόλο του Στρατού, δηλώνοντας ορθά-κοφτά ότι ήταν απαραίτητο κάθε μέτρο προκειμένου να επιτευχθεί ο πλήρης διαχωρισμός του Στρατού από τις πολιτικές υποθέσεις.⁴⁸ Τον Ιανουάριο του 1943 συνταξιοδοτείται ο για είκοσι περίπου έτη Αρχηγός των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων στρατηγός Fevzi Gakmak (παράδειγμα πίστης και αφοσίωσης στο πρόσωπο πρώτα του Kemal και αργότερα του διαδόχου του Ismet Inonu) και επέρχεται και μια θεσμική αλλαγή. Ο Αρχηγός του Τουρκικού ΓΕΕΘΑ παύει να είναι υπόλογος αποκλειστικά στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας και καθίσταται πλέον υπόλογος απευθείας στην κυβέρνηση και τον Πρωθυπουργό. Η αλλαγή αυτή θέτει αναμφίβολα, το Στρατό σε πιο άμεσο πολιτικό έλεγχο από την κεντρική εξουσία από ό,τι στο παρελθόν.⁴⁹

Εν τούτοις, από την δεκαετία των μεταρρυθμίσεων (1920) μέχρι και μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (1950) ο Στρατός δεν τίθεται στο περιθώριο παρά το γεγονός ότι ως αποτέλεσμα των βαθιών κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων

διαβρώνεται η κυριαρχία του στρατιωτικού κατεστημένου. Έτσι, ο Στρατός εξακολουθεί καθ'όλη την διάρκεια των δεκαετιών 1930 και 1940 να προσελκύει στις τάξεις του "νέο αίμα" καθώς και να συνιστά μία από τις ελάχιστες δυνατότητες πρόσβασης στην elite της χώρας για φερέλπιδες νέους που επιθυμούν να ανελιχθούν κοινωνικά ⁵⁰

Επίσης, αν και σχετικά απομονωμένος ο Στρατός διατήρησε στην περίοδο 1930-1950 κάποια κανάλια επιρροής στα ανώτερα και ανώτατα κλιμάκια της πολιτικής εξουσίας (απόρροια των συχνών παραστάσεων του Αρχηγού του Τουρκικού ΓΕΕΘΑ στις διάφορες υπουργικές συνεδριάσεις και της άμεσης πρόσβασής του στα μέλη της Κυβέρνησης και της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, πολλά από τα οποία ήταν πρώην αξιωματικοί του Στρατού) ενώ, παράλληλα, παρέμεινε μία υπολογίσιμη δυναμη τουλάχιστον όσον αφορά δυο πραγματικότητες πρώτον, τα διάφορα σχέδια οικονομικής ανασυγκρότησης, κυρίως κατά την δεκαετία του 1930, εκπονήθηκαν λαμβάνοντας υπόψη τους και τις στρατιωτικές ανάγκες της χώρας και δευτερον, καθώς οι στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας αποτελούσαν φορείς δεξιοτήτων, ικανοτήτων και διαφόρων υπηρεσιών επιτέλεσαν σημαντικό πολιτικό και διοικητικό ρόλο σε περιόδους κρίσεων (π.χ. προβλήματα με Κουρδούς το 1925 και 1930 και προστασία Κωνσταντινούπολης κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου) ⁵¹

Πρέπει να επισημανθεί ότι ανάμεσα στο Στρατό και την πολιτική εξουσία διατηρούνται σταθερές σχέσεις λόγω, κυρίως, του στρατιωτικού παρελθόντος των δυο κυριάρχων μορφών της χώρας δηλαδή του Kemal Ataturk και του Ismet Inonu στα πρόσωπα των οποίων το στρατιωτικό κατεστημένο (military establishmēt) αντικρυζει του προστάτες και υποστηρικτές των συμφερόντων του ⁵²

Αλλά και ο ίδιος ο Στρατός θεωρεί τον εαυτό του ταγμένο στη διαφύλαξη των ιδανικών του τουρκικού Έθνους και θεματοφυλακα του Κεμαλισμού, έναν ρόλο που ο ίδιος ο Kemal (αλλά και αργότερο ο Inonu) φροντίζουν να ενισχυσουν, σε μία προσπάθεια εκμετάλλευσης και χρησιμοποίησης του Στρατού για την επίτευξη των

σοβαρών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων Σε αυτή την κατευθυνση εντάσσεται και η μεταλαμπάδευση των αρχών της ριζοσπαστικής κεμαλικής κοινωνικής επανάστασης στην Τουρκική Στρατιωτική Ακαδημία και τις διάφορες Στρατιωτικές Σχολές της χώρας⁵³ καθώς και προσπάθεια "εξευμενισμού" του Στρατου μέσω της ταυτίσής του με την "Διανόηση" (Intelligentsia) της χώρας Όπως χαρακτηριστικά τόνιζε στα 1931 ο Kemal Ataturk "Το Τουρκικό έθνος κυτταζε πάντα προς το Στρατό ως τον ηγέτη των πρωτοβουλιών που θα έπρεπε να αναληφθούν προκειμένου να κατακτηθούν τα εθνικά ιδανικά Όταν αναφέρομαι στο Στρατό, αναφέρομαι στη Διανόηση του τουρκικού Έθνους που αποτελεί και τον πραγματικό κυρίαρχο (owner) της χώρας Το τουρκικό Έθνος θεωρεί τον Στρατό ως τον Προστάτη/Φυλακα των ιδανικών του"⁵⁴

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, ο Στρατός αποδέχεται πλήρως την κυριαρχία της πολιτικής εξουσίας και καθίσταται όχι μόνον κοινωνός αλλά και προστάτης της αρχής της ανωτερότητας της πολιτικής εξουσίας,⁵⁵ επιτυγχάνοντας με τον τρόπο αυτό την εγκαθίδρυση ενός πραγματικού "επαγγελματισμού" (true professionalism)⁵⁶ και την απομάκρυνση ή/και εξαφάνιση του ενδεχομένου μιας εκτενους στρατιωτικής επιρροής στα πολιτικά δρώμενα ή, ακόμη χειρότερα, μίας στρατιωτικής επέμβασης **(Πίνακας III)**

Ο πλήρης έλεγχος της πολιτικής εξουσίας επιβεβαιώνεται -μεταξυ άλλων- απο τον ρόλο του Αρχηγου των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων στην ομαλή διαδοχή στη Προεδρία της χώρας μετά τον θάνατο του Kemal Ataturk (όπου ο Fevzi Cakman εγγυήθηκε την υποταγή του στρατου)⁵⁷ καθώς και από την συνεχή μείωση του ποσοστου των πρώην στρατιωτικών που αποφάσιζαν μετά την παραίτησή τους απο τον Στρατό να ακολουθήσουν πολιτική καριέρα Όπως μας πληροφορεί ο Dankart A Rustow το ποσοστό μειώνεται σταθερά απο το Αγώνα της Ανεξαρτησίας και εντευθεν Ενώ στα 1920 το ποσοστό των στρατιωτικών που ήταν μέλη της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευση ήταν περίπου το ένα έκτο (1/6) στα 1943 (μεσουνοτος του Δευτέρου

Παγκοσμίου Πολέμου) μειώθηκε στο ένα όγδοο (1/8), στο ένα ένατο (1/9) λίγο αργότερα (1946) και στο ένα δωδέκατο (1/12) στα 1950⁵⁸

3.6 Η Elite στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία

Η επιλογή της αναφοράς στην τουρκική πολιτική elite στο τέλος της εξέτασης των φορέων πολιτικής στοχεύει στον τονισμό του ουσιαστικού και καθοριστικού ρόλου στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Οι ηγέτες του πολέμου για την Ανεξαρτησία και τη δημιουργία του νέου τουρκικού κράτους ήταν οι ριζοσπάστες μικρο-αστοί διανουμένοι (radical petty-bourgeois intellectuals) -τόσο στρατιωτικοί όσο και πολίτες- οι ανατολίτες έμποροι καθώς και οι μεγάλοι ιδιοκτήτες γής (landlords). Εκτός από τους μικρο-αστους διανουμένους, οι υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις και ομάδες, δηλαδή οι στρατιωτικοί, οι γαιοκτήμονες, οι έμποροι, οι "αφεντάδες" (tribal chiefs) και ο κλήρος, όλοι αυτοί που ονομάζονταν *Esraf*, αποτελούσαν στην πραγματικότητα και το παραδοσιακά κυρίαρχο σώμα στην επαρχία.

Αμέσως μετά τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, τα ριζοσπαστικά μικρο-αστικά στοιχεία του κυρίαρχου συνασπισμού όλων των παραπάνω κοινωνικών τάξεων που είχε σχηματισθεί αναλαμβάνοντας τις τύχες του υπό δημιουργία νέου κράτους, πίεσαν -υπό την αδιαμφισβήτητη επιρροή της ευρωπαϊκής αστικής ιδεολογίας- για την ανακήρυξη της νέας Τουρκικής Δημοκρατίας αντιμετωπίζοντας την ισχυρή αντίδραση των εμπόρων και των γαιοκτημόνων οι οποίοι παρέμεναν προσκολλημένοι στην πρότερη φεουδαρχικο-κληρική (feudal-clergy) ιδεολογία. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η απόφαση στην Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση για την ανακήρυξη του νέου κράτους έλαβε 158 ψήφους υπέρ ενώ απέσχον από την ψηφοφορία 100 (!) βουλευτές.

Ο Kemal Atatürk εκμεταλλευόμενος μία δισχιδή κοινωνική πραγματικότητα μεταξύ της "μορφωμένης elite" και των "αμόρφωτων μαζών" συγκέντρωσε τις προσπάθειές του στην κυριαρχία του επί της πρώτης επιλέγοντας τα ριζοσπαστικά

μικρο-αστικά στοιχεία τα οποία αντιπροσώπευαν την μορφωμένη (educated) πλευρά της τουρκικής κοινωνίας -σε αντιδιαστολή με το μη-μορφωμένο και πολύ μεγαλύτερο κομμάτι της (uneducated masses)- και με στόχο να δημιουργήσει μία κυρίαρχη elite τα μέλη της οποίας σε ποσοστό που ξεπερνούσε το 60% ήταν απόφοιτοι πανεπιστημίων την ίδια στιγμή που το 60% του ανδρικού πληθυσμού της χώρας δεν γνώριζε ούτε γραφή ούτε ανάγνωση(!)⁵⁹ Πράγματι τα ριζοσπαστικά μικρο-αστικά αυτά στοιχεία κατάφεραν αμέσως να υποτάξουν τις κοινωνικές τάξεις που ήταν προσκολλημένες στην φεουδαρχικο-κληρική ιδεολογία και με επικεφαλής μία ομάδα στρατιωτικών διανοουμένων (military intelligentsia) να επιβάλλουν -όποτε κρίνετο απαραίτητο και μέσω της άσκησης βίας- στους εκφραστές αυτής της ιδεολογίας, δηλαδή στους εμπόρους και τους γαιοκτήμονες, τις μεγάλες δυτικού χαρακτήρα κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες, όπως είναι γνωστό, είχαν αντι-κληρικό/θρησκευτικό (anti-clerical) περιεχόμενο⁵⁹

Έτσι στην περίοδο 1923-1945 στην πολιτική ζωή της Τουρκίας θα κυριαρχήσει και, συνακόλουθα, θα κατευθύνει και τις τύχες της νεότευκτης δημοκρατίας μία συγκεκριμένη elite, την οποία θα απαρτίζουν οι στρατιωτικοί οι οποίοι έλαβαν μέρος στον Απελευθερωτικό Αγώνα και οι οποίοι συμφωνούν με την διαδικασία εκσυγχρονισμού και δυτικοποίησης (westernization) της τουρκικής κοινωνίας και την επίτευξη των μεγάλων μεταρρυθμίσεων και οι γραφειοκράτες, δηλαδή οι "αστοί ευγενείς" (town ή local notables), οι "κρατικοί αξιωματούχοι" (civil servants) και μία ομάδα 'γραφειοκρατών-διανοουμένων από την επαρχία" (urban bureaucracy- intelligentsia), με καταγωγή από την μεσαία τάξη της τουρκικής κοινωνίας⁶¹

Πρέπει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη στρατο-γραφειοκρατία θα επιβάλει την κυριαρχία της πάνω σε μία υποβαθμισμένη αγροτική κοινωνία⁶² η οποία φέρει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μίας υπανάπτυκτης χώρας η οποία δεν έχει ακόμη καταφέρει να βιώσει ούτε ένα από τα πρώτα και καθοριστικά στάδια στην διαδικασία

πολιτικού εκσυγχρονισμού ενός κράτους, που αφορά στην ένταξη και συμμετοχή των “αγροτικών μαζών” (rural masses) στο πολιτικό γίγνεσθαι. Μία εξέλιξη η οποία οριοθετεί το τέλος των παραδοσιακών πολιτικών συστημάτων και θέτει σε μία θεμελιωδώς διαφορετική βάση τη σχέση ανάμεσα στα αστικά κέντρα και την επαρχία⁶³

Αναπτύσσεται, συνεπώς, μία *Εθνική Elite* (national elite) η οποία χαρακτηρίζεται από μία στενή βάση, με την έννοια της κοινωνικής προέλευσης και του κοινωνικού υποβάθρου των μελών της, καθώς και από μία δυσκολία πρόσβασης και απόκτησης του status που χαίρουν τα μέλη της. Αυτές οι διαπιστώσεις συνεπάγονται, όπως είναι φυσικό, τον αποκλεισμό του μεγαλύτερου μέρους της τουρκικής κοινωνίας, δηλαδή του αγροτικού πληθυσμού (rural masses), ο οποίος παραμένει έξω από το πολιτικό σύστημα καθώς ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός και ο πολιτικός συντηρητισμός τον οποίο εκφράζει αποτελεί απειλή για την προώθηση των σχεδίων δυτικοποίησης και εκσυγχρονισμού, τα οποία με μεγάλη προσπάθεια αγωνίζεται να εγκαθιδρύσει η κυρίαρχη elite⁶⁴

Κατ’επέκταση, η κοσμικότης (μία από τις έξι βασικές αρχές του Κεμαλισμού) δεν αφορούσε τον τουρκικό λαό, οποίος δεν ήταν (δεν μπορούσε άλλωστε) αντίθετος αλλά ούτε και υπέρμαχος των μεταρρυθμίσεων, αλλά παρέμενε αδιάφορος παρατηρητής. Αντίθετα, η κοσμικότης απετέλεσε “διακριτικό γνώρισμα μιας υπερ-τάξης στρατογραφειοκρατών μέσω της οποίας κατοχυρώθηκε η υπεροχή της έναντι των άλλων τάξεων, στα αχνάρια του παραδοσιακού οσμανικού συστήματος που ήταν αποκομμένο από τον τουρκικό λαό”⁶⁵

Οι παραπάνω αναφερθείσες κοινωνικές τάξεις και ομάδες θα “στελεχώσουν” και το μοναδικό Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Το τελευταίο βεβαίως, μόνο λαϊκό δεν είναι καθώς έχει αναλάβει –όπως ήδη αναφέρθηκε– τον έλεγχο της ενδεχόμενης έκφρασης κοινωνικής δυσαρέσκειας από τις τάξεις οι οποίες παραμένουν αποκλεισμένες από την διαδικασία συμμετοχής στην νέα πολιτική πραγματικότητα. Κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη στρατο-γραφειοκρατική elite προκειμένου να επιτύχει τον μεγάλο στόχο του

εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης της τουρκικής κοινωνίας καθώς και την παράλληλη, επίτευξη εσωτερικής σταθερότητας θα επιλέξει να αναπτύξει ένα συγκεντρωτικό και κηδεμονευτικό καθεστώς το οποίο όχι μόνον δεν θα αποκτήσει ποτέ έρεισμα στο μεγαλύτερο κομμάτι της τουρκικής κοινωνίας, δηλαδή στον αγροτικό πληθυσμό, αλλά θα αντιμετωπίσει τον τελευταίο ως δυνητική απειλή για την επιτυχή προώθηση των μεγάλων μεταρρυθμίσεων. Συνακόλουθα, η σχέση ανάμεσα στην κυρίαρχη elite και τον περιθωριοποιημένο αγροτικό πληθυσμό θα παραμείνει απόμακρη και εχθρική καθώς, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Kemal Karpat "το σύστημα αξιών της elite ριζικά διαφέρει από το σύστημα αξιών των διαφόρων κοινωνικών ομάδων από τις οποίες δημιουργήθηκε" ⁶⁶

Επιπρόσθετα, η τουρκική elite θα χρησιμοποιήσει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ως την "οργανωτική της βάση" (organizational basis) στην προσπάθειά της να εντάξει κομμάτια του αγροτικού πληθυσμού στην πολιτική κουλτούρα του μοντέρνου εθνικού κράτους που δημιουργείται (ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας θα μπορούσε να αναφερθεί η προσπάθεια του καθεστώτος να κατευθύνει -μέσω συγκεκριμένων προγραμμάτων επιμόρφωσης- μέρος του αγροτικού πληθυσμού προς τις νέες βιομηχανικές μονάδες που θα δημιουργούνται στα πλαίσια των Πενταετών Σχεδίων Βιομηχανικής Ανάπτυξης). Με άλλα λόγια, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα από κοινού με το κράτος θα αναλάβουν τον ρόλο του θεματοφυλακα των αξιών της κυρίαρχης elite, ενισχυοντας τον ρόλο των κοινωνικών τάξεων που μπορούν να έχουν λόγο στα πολιτικά τεκταινόμενα στην χώρα και διασφαλίζοντας την περιθωριοποίηση των κοινωνικών τάξεων που η κυρίαρχη elite επιβάλλει να παραμείνουν θεατές των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών που πραγματοποιούνται στη χώρα, παρά το γεγονός ότι η επίτευξη αυτών των αλλαγών συνεπάγεται υπέρμετρες επιβαρυνσεις για εκείνες ακριβώς τις κοινωνικές τάξεις που βρίσκονται στο περιθώριο της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας

Συμπερασματικά, κατά την εξεταζόμενη περίοδο τις τυχες της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας θα καθορίσει η κυρίαρχη στρατο-γραφειοκρατική elite, η οποία με τη βοήθεια του Στρατού και του μοναδικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος (τα μέλη και των δυο αυτών φορέων πολιτικής εξουσίας αποτελούν ταυτόχρονα -και πρωτίστως- μέλη της κυρίαρχης elite) θα αναπτύξει ένα πανίσχυρο κράτος (strong state) το οποίο θα προσπαθήσει να επιβάλει τις μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές σε ένα αδυναμο και ανίκανο να αντιδράσει κοινωνικό σώμα (weak-society),⁶⁷ το οποίο θα καταφέρει αρκετά μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου να βρεί τα κανάλια έκφρασης του μέσα σε ένα περισσότερο ανοικτό (δικομματικό) πολιτικό σύστημα και μέσα από ένα αντιπολιτευτικό στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σχηματισμό. Πραγματικά, αλλαγές στη δομή της τουρκικής elite θα υπάρξουν μετά το 1946 μέσω της αντικατάστασης των στρατιωτικών και των γραφειοκρατών από άλλες επαγγελματικές τάξεις (δικηγόροι και έμποροι) [Πίνακας IV] καθώς και μέσω της αλλαγής των ίδιων των πολιτικών επιδιώξεων (από μεγαλεπήβολους και εθνικού χαρακτήρα στόχους σε περισσότερο άμεσες και τοπικού χαρακτήρα επιδιώξεις)

4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

4.1 Προσπάθεια Επίτευξης Οικονομικής Ανάπτυξης και Ανεξαρτησίας

Η Μεγάλη Οικονομική Κρίση θα επηρεάσει δραματικά την αγροτική προ-βιομηχανική Τουρκία και θα θέσει επιτακτικά στην δεκαετία που θα ακολουθήσει το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας ως το υπ'αριθμόν 1 πρόβλημα του Κεμαλικού καθεστώτος. Όπως θα τονίσει ο ιδρυτής της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας "η επιβίωση και η ανάπτυξη του τουρκικού έθνους εξαρτώνται αποκλειστικά από την οικονομία του"⁶⁸ Η αντιμετώπιση, μάλιστα, της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης θα τροφοδοτήσει την συζήτηση που πραγματοποιείται στην Τουρκία στις αρχές της δεκαετίας του 1930 σχετικά με την υιοθέτηση του καταλληλότερου οικονομικού μοντέλου

για την ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας. Θα πρέπει να επισημανθεί, ότι μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1920 η οικονομική πολιτική της χώρας είναι βασισμένη στην -κάθε άλλο παρά σαφή- "Νέα Τουρκική Οικονομική Σχολή" (New Turkish Economic School) η οποία δεν ήταν ούτε καπιταλιστική ούτε σοσιαλιστική. Στη βάση τους οι οικονομικές πολιτικές που υιοθετούνται σε αυτή την δεκαετία είναι φιλελευθères, με την έννοια ότι βασίζονται στην ιδιωτική ιδιοκτησία και πρωτοβουλία.⁶⁹ Η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία είναι εξαιρετικά μικρή⁷⁰ και η κυβέρνηση εναποθέτει τις ελπίδες και το βάρος της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας στους ιδιώτες.

Όμως καθώς ο ιδιωτικός τομέας αποδεικνύεται στα τέλη της δεκαετίας του 1920 είτε αδιάφορος είτε ανίκανος να αναλάβει το βάρος της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, η τουρκική κυβέρνηση, επηρεαζόμενη τόσο από τα σημάδια χρεωκοπίας του φιλελευθέρου μοντέλου στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες και στην υιοθέτηση ακόμα και από την Βρετανία κρατικών παρεμβατικών πολιτικών⁷¹ όσο και από τις οικονομικές επιτυχίες που απέφερε η κρατική παρέμβαση στις οικονομίες της Σοβιετικής Ένωσης, της Ιταλίας και της Γερμανίας, θα προχωρήσει στην υιοθέτηση (στο Συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος το 1931) του κρατισμού (statism/etatisme ή *devletcilik*) ως της καταλληλότερης οικονομικής πολιτικής για την επίτευξη του πρωταρχικού στόχου του κράτους, δηλαδή της **οικονομικής ανάπτυξης και ανεξαρτησίας της χώρας**.⁷² Ο κρατισμός που υιοθέτησε η Τουρκία δεν ήταν, βεβαίως, μία μορφή σοσιαλισμού. Αντίθετα, η ιδιωτική ιδιοκτησία παρέμενε η βάση της οικονομικής ζωής της χώρας ενώ το κράτος ανέλαμβανε την ευθύνη της συστάσης και λειτουργίας βιομηχανιών για τις οποίες ο ιδιωτικός τομέας δεν διέθετε το απαραίτητο κεφάλαιο.

Είναι βεβαίως προφανές ότι μέχρι και την υιοθέτηση της νέας οικονομικής πολιτικής του κρατισμού, η εικόνα που παρουσίαζε η οικονομία της χώρας κάθε άλλο παρά ικανοποιητική ήταν αφού οι περισσότεροι οικονομικοί δείκτες -με προεξάρχον το εμπορικό ισοζυγιο- ήταν αρνητικοί, ενώ, παράλληλα, εξέλιπε το κεφάλαιο και το κράτος

χρειαζόταν να αντιμετωπίσει την χρηματοδότηση υπέρογκων εξόδων στους τομείς της ασφάλειας, του στρατού και της αστυνομίας⁷³ Επιπρόσθετα, η τουρκική κυβέρνηση, παρά την επιτυχία του Ισού στη Λωζάννη να μειώσει το ποσοστό της Τουρκίας για την αποπληρωμή του Οθωμανικού χρέους (το οποίο ανήρχετο στα 84,6 εκατομμύρια τουρκικές λίρες), ήταν υποχρεωμένη από το 1929 και μετά να διαθέτει ποσοστό 13-18% του ετήσιου προϋπολογισμού του κράτους (περίπου 7 εκατομμύρια τουρκικές λίρες) για την αποπληρωμή του Οθωμανικού χρέους (το ποσοστό αυτό σταδιακά μειώθηκε στο 5%)⁷⁴

Μέσω του κρατισμού η τουρκική κυβέρνηση στοχεύει στην εκβιομηχάνιση της χώρας και μέσω αυτής στην επίτευξη οικονομικής ανεξαρτησίας και ενός θετικού ισοζυγίου πληρωμών. Το τελευταίο θεωρεί ότι μπορεί να επιτευχθεί μέσω της άμεσης νομοθεσίας, της απόκτησης κεφαλαιουχικών πηγών καθώς και της εκπόνησης πενταετών σχεδίων οικονομικής ανάπτυξης. Πραγματικά, ο Νόμος για την Προώθηση της Βιομηχανίας θα διευρυνθεί και θα συσταθεί Κρατικό Γραφείο για την Βιομηχανία (1932), ενώ η Οθωμανική Τράπεζα -μέσω της οποίας οι ξένοι πιστωτές ήλεγχαν το οθωμανικό χρέος- θα κρατικοποιηθεί (1931) και θα μετονομαστεί σε Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας. Παράλληλα, η τουρκική κυβέρνηση θα εκπονήσει μέσα στη δεκαετία του 1930 δύο Πενταετή Σχέδια Βιομηχανικής Ανάπτυξης με βασικό στόχο την απόκτηση οικονομικής αυτάρκειας (self-sufficiency).

Με την εφαρμογή των Πενταετών Σχεδίων Βιομηχανικής Ανάπτυξης υιοθετείται για πρώτη φορά μία συστηματική προσέγγιση εκβιομηχάνισης της χώρας και το κράτος αναλαμβάνει να παίξει έναν άμεσο ρόλο ως οιονεί-επιχειρηματίας (quasi-entrepreneur) στην υπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Περισσότερο συγκεκριμένη μορφή αρχίζει να λαμβάνει το Πρώτο Πενταετές Σχέδιο Βιομηχανικής Ανάπτυξης με τη συστάση το 1932 της Τράπεζας Βιομηχανικής Πίστεως (Sanayi Kredi Bankasi), η οποία σε

συνεργασία με την Κρατικό Γραφείο για την Βιομηχανία αναλαμβάνουν τον συντονισμό και την εφαρμογή του Πρώτου Πενταετους Σχεδίου ⁷⁵

Πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι η επίτευξη οικονομικής αυτάρκειας ήταν ένας αρκετά μακρυσ δρόμος για την προ-βιομηχανική κοινωνία στην οποία τα Πενταετή σχέδια επρόκειτο να εφαρμοστούν και η κυβέρνηση έχοντας συνειδητοποιήσει αυτή την πραγματικότητα έθεσε ως αρχικό στόχο την ανασυγκρότηση (rehabilitation) της τουρκικής οικονομίας από τις αρνητικές συνέπειες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, και σε μεταγενέστερο στάδιο την ανάπτυξη (progress) της χώρας στα επιθυμητά επίπεδα. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτή η σταδιακή προσέγγιση (προσέγγιση βημάτων) ακολουθήθηκε τόσο για τον τομέα της βιομηχανίας, η ανάπτυξη του οποίου απετέλεσε το βασικό μέλημα των Πενταετών Σχεδίων στη δεκαετία του 1930, όσο και για το τομέα της γεωργίας, η ανάπτυξη του οποίου θεωρήθηκε δευτερευουσής σημασίας και τέθηκε στο περιθώριο ⁷⁶

Αντίθετα από το Πρώτο Πενταετές Σχέδιο (το οποίο άρχισε να εφαρμόζεται τον Μάιο του 1934) το οποίο αφορούσε στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών μέσω της ανάπτυξης μίας “βιομηχανίας υποκατάστασης των εισαγωγών” (import-substituting industry), το Δεύτερο Πενταετές Σχέδιο (το οποίο εγκρίθηκε από την τουρκική κυβέρνηση τον Σεπτέμβριο του 1938 και διακόπηκε από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) στόχευε κυρίως στην παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών (μεταλλευματα, ηλεκτρισμός, μηχανολογικός εξοπλισμός κ.ά.) ⁷⁷

Τα δυο Πενταετή Σχέδια έθεσαν με επιτακτικό τρόπο ένα μεγάλο ζήτημα το οποίο κλήθηκε να αντιμετωπίσει άμεσα η τουρκική κυβέρνηση το ζήτημα της οικονομικής βοήθειας από το εξωτερικό σε χρήμα (με την μορφή δανείων) ⁷⁸ και σε γνώση (μέσω ειδικών συμβουλών). Κατά την εφαρμογή του Πρώτου Σχεδίου η Σοβιετική Ένωση απετέλεσε την βασική πηγή εξωτερικής βοήθειας σε επαγγελματική καθοδήγηση (μέσω της αποστολής ειδικών συμβουλών), οικονομική βοήθεια (διάθεση άτοκου δανείου σε

χρυσό υψους \$ 8 εκατομμυρίων)⁷⁹ και μηχανολογικό εξοπλισμό⁸⁰ Για την εφαρμογή του Δευτερου Σχεδίου Βιομηχανικής Ανάπτυξης η Τουρκία, παρότι ο ρόλος της Σοβιετικής Ένωσης παρέμεινε σημαντικός, κυρίως όσον αφορά στην υπόθεση της ηλεκτροδότησης της χώρας, στράφηκε προς τη Μεγάλη Βρετανία (προκειμένου, όπως θα δουμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, να αντιστρέψει την εξάρτηση της χώρας από την Γερμανία) από την οποία παρέλαβε δυο μεγάλα δάνεια καθώς και ειδικούς συμβουλούς⁸¹

Η αγροτική πολιτική αποδείχθηκε το πεδίο με τα μεγαλύτερα προβλήματα όσον αφορά στη προσπάθεια οικονομικής ανάκαμψης και ανάπτυξης της χώρας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία ήταν μία παραδοσιακή αγροτική κοινωνία, όπου το 70% του πληθυσμού (ο οποίος υπολογίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1930 στα 18 εκατομμύρια) απασχολείτο σε γεωργικές εργασίες (περίπου 14 εκατομμύρια ζούσαν στην επαρχία). Όπως ήδη τονίστηκε, η μεγάλη έμφαση στη διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης στη δεκαετία του 1930 δόθηκε στον τομέα της βιομηχανίας ενώ ο τομέας της γεωργίας θεωρήθηκε ως δευτερευουσής σημασίας.

Επιπρόσθετα οι σχεδιαστές της οικονομικής ανάπτυξης, μέσα στον πυρετό της γρήγορης εκβιομηχάνισης της Τουρκίας, επεχείρησαν -με εξαιρετικά μικρή όμως επιτυχία καθώς είχαν να αντιμετωπίσουν μία προ-βιομηχανική κοινωνία- να μετατρέψουν ένα μεγάλο τμήμα των αγροτών σε εξειδικευμένη εργατική δύναμη για τα νέα βιομηχανικά κέντρα της χώρας, επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό να μειώσουν την εξάρτηση της χώρας από τη γεωργία⁸². Παράλληλα, κάποιες μικρής εμβέλειας προσπάθειες της κυβέρνησης -μέσω της εκπόνησης Τετραετους Σχεδίου για την Ανάπτυξη της Γεωργίας στα 1937- για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, την αύξηση των αγροτικών εξαγωγών, τη δημιουργία επαρχιακών κέντρων για την επιμόρφωση των αγροτών στις μοντέρνες μεθόδους παραγωγής, την ανάπτυξη των συστημάτων υδρευσης και την εφαρμογή πολιτικών ανακατανομής της γης συνάντησαν την ισχυρή αντίδραση των παραδοσιακών

δυνάμεων της Τουρκίας, της ονομαζόμενης *esraf*, στην οποία ανήκαν πρωτίστως -όπως ήδη αναφέρθηκε- οι μεγαλο-ιδιοκτήτες γής (landlords) Κατά συνέπεια, ένα μεγάλο μέρος των παραπάνω προσπαθειών παρέμεινε στα χαρτιά και παρά το γεγονός ότι ορισμένα σχέδια πράγματι πραγματοποιήθηκαν δεν ήταν από μόνα τους ικανά να αλλάξουν την δομή της αγροτικής οικονομίας της Τουρκίας ή να επιταχύνουν την διαδικασία εκσυγχρονισμού όσον αφορά στον τομέα της γεωργίας

Πρέπει εν τούτοις να επισημανθεί ότι ο αγροτικός τομέας, παρά τον περιθωριακό του ρόλο σε σχέση με το πρόγραμμα εκβιομηχάνισης που είχε αναληφθεί σε εθνικό επίπεδο, κατάφερε να συνεισφέρει στην υπόθεση της εθνικής οικονομίας επιτυγχάνοντας αρκετά υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας. Αυτό επιτεύχθηκε κυρίως λόγω της αύξησης της καλλιεργήσιμης γης κατά 58% (σε σχέση με τα πριν από το 1919 δεδομένα) κατά την περίοδο 1923-1932, καθώς και μέσω του -έστω και περιορισμένου- εκσυγχρονισμού των συντελεστών παραγωγής σε ολόκληρη την τουρκική επικράτεια. Ενός εκσυγχρονισμού για τον οποίο διατέθηκαν μεγάλες κρατικές επιχορηγήσεις⁸³

Ο κρατισμός κυριάρχησε ως οικονομικό μοντέλο και ακολουθήθηκε καθ' όλη σχεδόν την διάρκεια της δεκαετίας του 1930,⁸⁴ παρά τις διαφορετικές και συγκρουόμενες απόψεις ανάμεσα στην ίδια την πολιτική ηγεσία της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, υπήρχε η άποψη η οποία θεωρούσε τον κρατισμό ως την *μόνιμη και καταλληλότερη λύση* (σε σχέση με τον φιλελευθερο καπιταλισμό) για την Τουρκία και υποστηριζόταν από τον πρωθυπουργό İsmet İnönü, και η άποψη η οποία θεωρούσε τον κρατισμό ως ένα *μεταβατικό στάδιο*,⁸⁵ και ως εκ τούτου απαραίτητο μέχρις ότου η τουρκική βιομηχανία καταστεί βιώσιμη, και η οποία υποστηριζόταν από τον Διοικητή της Τράπεζας Εργασίας (*İs Bankası*) Mahmut Celal Bayar⁸⁶. Το πρόβλημα των διαφορετικών προσεγγίσεων ανάμεσα στο Υπουργείο Οικονομικών και την Τράπεζα Εργασίας επιλυθηκε όταν ο Bayar ανέλαβε το Υπουργείο Οικονομικών (1934) με πρωθυπουργό τον İnönü οπότε και επιτεύχθηκε συντονισμός των οικονομικών πολιτικών. Θα πρέπει πάντως να αναφερθεί ότι

μικρή απόκλιση από την υιοθετηθείσα οικονομική πολιτική του κρατισμού παρατηρήθηκε κατά την περίοδο (1937-1939) κατά την οποία ο Ινονου έπαυσε να ασκεί την πρωθυπουργία και την τελευταία ανέλαβε ο Celal Bayar, οπότε εγκαταλείφθηκαν οι περιορισμοί όσον αφορά στην απόκτηση ξένων πιστώσεων και ακολουθήθηκε μία περισσότερο “φιλελευθερή” πολιτική εισαγωγών⁸⁷

4.2 Οικονομική Εξάρτηση από τη Γερμανία

Στο δευτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1930 την οικονομική ανάκαμψη σε παγκόσμιο επίπεδο ακολουθεί μία σταθερή αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος της Τουρκίας. Παράλληλα, το τουρκικό εξωτερικό εμπόριο θα ακολουθήσει μία γενικότερη τάση που παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο, το “συστημα των εκκαθαριστικών διευθετήσεων” (system of clearing arrangements) σύμφωνα με το οποίο οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών πραγματοποιούνται σε διμερή βάση. Το συστημα αυτό, το οποίο εισήχθη με στόχο αρχικά την προστασία των εθνικών νομισμάτων τελικά μετετράπη σε μέσο ελέγχου του εμπορίου και σε εργαλείο οικονομικής επιρροής των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών προς τις οικονομίες των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών.

Η Μεγάλη Οικονομική Κρίση θα επηρεάσει σοβαρά το εξωτερικό εμπόριο της χώρας, το οποίο στο διάστημα 1929-1933 θα σημειώσει πτώση από 155 214 071 σε 96 161 855 τουρκικές λίρες. Τα σχέδια οικονομικής επέκτασης της φασιστικής Γερμανίας συμπίπτουν με μία περίοδο κατά την οποία η Τουρκία αναζητά και επιδιώκει την διεθνή χρηματοδότηση. Η Γερμανία από την πλευρά της, θεωρεί ότι η οικονομική επιρροή αποτελεί πρώτης τάξεως εργαλείο για πολιτική επικυριαρχία και συνακόλουθα στα μέσα της δεκαετίας του 1930 θα επιδιώξει την μετατροπή ολόκληρης της βαλκανικής χερσονήσου σε οικονομική της ενδοχώρα και την ανάπτυξη ισχυρής οικονομικής και

πολιτικής πίεσης στα κράτη της περιοχής, μία δυνατότητα που ενισχυει το γεγονός της γεωγραφικής εγγυτητος της Γερμανίας με την βαλκανική χερσόνησο ⁸⁸

Πράγματι, η Γερμανία θα θέσει σε εφαρμογή το φιλόδοξο “Νέο Σχέδιο” (New Plan) του καθηγητή Hjalmar Schacht το οποίο έχει ως στόχο την επίτευξη οικονομικής επικυριαρχίας της Γερμανίας στα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη. Συμφωνα με αυτό το σχέδιο η Γερμανία είναι διατεθειμένη να αγοράζει τα τουρκικά προϊόντα σε μεγάλες ποσότητες (κυρίως τα αγροτικά προϊόντα τα οποία δεν ήταν πρώτης ποιότητας και τα οποία η Τουρκία δεν μπορούσε να πουλήσει ευκολα σε άλλες αγορές) και στις υψηλότερες στην αγορά τιμές, ενώ η Τουρκία [όπως και κάθε χώρα που θα συναλλάσσεται με αυτό το συστημα με τη Γερμανία] θα πληρώνεται μόνον σε γερμανικά μάρκα σε λογαριασμό στη Γερμανία και θα μπορεί να αγοράζει όποια γερμανικά προϊόντα κρίνει εκείνη απαραίτητα ⁸⁹ Και οι δυο χώρες, η Τουρκία επιθυμώντας διακαώς να πουλήσει τα αγροτικά της προϊόντα καθώς και τις πρώτες υλες και η Γερμανία επιδιώκοντας να πουλήσει τα έτοιμα προϊόντα της (finished products) και να αντιμετωπίσει τα συνεχώς αυξανόμενα έξοδα, αντιμετώπισαν τον συγκεκριμένο τρόπο συναλλαγής σαν ένα τρόπο “να ξοδεουν χωρίς κόστος” (spending without cost) ⁹⁰

Το αποτέλεσμα βεβαίως μίας τέτοιας συναλλαγής ήταν η Τουρκία να μην έχει την δυνατότητα διαποίκισης (diversification) του εμπορίου της, να μπορεί να αγοράζει μόνον γερμανικά προϊόντα και να οδηγηθεί σταδιακά στην εξάρτηση από τη Γερμανία ⁹¹ Πραγματικά, με τεράστια αποθέματα καπνου, φρουτων, δημητριακών κ ά η Τουρκία ήδη από το 1934 θα αναπτυξει τις οικονομικές σχέσεις της με τη Γερμανία στη βάση αυτου του συστήματος και μόλις δυο χρόνια αργότερα (1936) θα διαπιστώσει ότι το 50% των εξαγωγών της πραγματοποιείται με τη φασιστική Γερμανία, ενώ παραλαμβάνει από την τελευταία ποσότητα προϊόντων ίση με το 45% του συνολικου όγκου των εισαγωγών της χώρας ⁹² Στα 1937 η Γερμανία προμηθευει την Τουρκία με το 69,7% των συνολικών εισαγωγών της σε σίδηρο και ασάλι, το 61% σε μηχανήματα και εξοπλισμό και το

55,4% σε χημικά Παραλαμβάνει δε το 75% της συνολικής τουρκικής παραγωγής σε μαλλί και το 70% σε βαμβάκι και χρώμιο⁹³ Στα 1938 το 46,9% των εισαγωγών της Τουρκίας προέρχεται από την Γερμανία και το 42,9% των τουρκικών εξαγωγών κατευθύνονται στην Γερμανία Λίγο πριν από τον Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία θα εξακολουθήσει να αποτελεί το βασικό προμηθευτή της Τουρκίας σε αγαθά όπως σίδηρο για κατασκευές, βαριά μηχανήματα, εξαρτήματα, γυαλί και φαρμακευτικά προϊόντα ενώ η Τουρκία θα εξαγει αρκετά από τα αγροτικά της προϊόντα στην Γερμανία⁹⁴ Διαπιστώνεται συνεπώς ότι η Γερμανία έχει καταφέρει να ελέγχει την τουρκική αγορά μέσω του εμπορίου και όχι μέσω των άμεσων επενδύσεων επιτυγχάνοντας, παράλληλα, να δημιουργήσει τις απαραίτητο οικονομικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη και εμπέδωση πολιτικής επιρροής

4.3 Τα Πρώτα Σημάδια Ανάκαμψης

Η επώδυνη προσπάθεια που ανέλαβε η τουρκική κυβέρνηση στη δεκαετία του 1930 για την εκβιομηχάνιση της χώρας ως μέσου για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης και ανεξαρτησίας επέδρασε σε μεγάλο βαθμό θετικά στην βελτίωση της συνολικής οικονομικής κατάστασης της Τουρκίας και έθεσε τις βάσεις για την μελλοντική εκβιομηχάνιση της χώρας Πιο συγκεκριμένα, το αποτέλεσμα της πολιτικής του κρατισμού που επέβαλαν οι τουρκικές κυβερνήσεις σε αυτή την δεκαετία ήταν η επίτευξη μίας αρκετά γρήγορης εκβιομηχάνισης η οποία, και αυτό είναι το σημαντικότερο, βασίζετο σε -και χρησιμοποιούσε κυρίως- εσωτερικές πηγές/δυνάμεις (internal resources) Όπως τονίζει ο Berch Berberoglu “το γεγονός ότι η Τουρκία κατέβαλε 36 εκατομμυρια τουρκικές λίρες που αφορούσαν στο Οθωμανικό χρέος στην ίδια περίοδο (δεκαετία του 1930) κατά την οποία παρέλαβε δάνεια της τάξης των 17 εκατομμυρίων

τουρκικών λιρών από εξωτερικές πηγές, δείχνει ότι η χρηματοδότηση για το πρόγραμμα εκβιομηχάνισης της χώρας προερχόταν, στην πραγματικότητα, σχεδόν εξ'ολοκλήρου από εσωτερικές πηγές”⁹⁵ Ενδεικτικό, της επιτυχημένης προσπάθειας εκβιομηχάνισης της χώρας είναι το γεγονός ότι η Τουρκία επέτυχε ρυθμούς βιομηχανικής ανάπτυξης, υψηλότερους των οποίων μόνον η Σοβιετική Ένωση μετά το 1933 και η Ιαπωνία μετά το 1934 είχαν καταφέρει να επιτύχουν⁹⁶ Ειδικότερα όσον αφορά στο άμεσο περιβάλλον της Τουρκίας, τα Βαλκάνια, πρέπει να επισημανθεί ότι συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη της χερσονήσου ο ρυθμός βιομηχανικής ανάπτυξης που επέτυχε η Τουρκία ήταν ο υψηλότερος (Πίνακας V)

Επίσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο αγροτικός τομέας, παρά τον περιθωριακό του ρόλο σε σχέση με το πρόγραμμα εκβιομηχάνισης που είχε αναληφθεί σε εθνικό επίπεδο (υπολογίζεται ότι οι επενδύσεις που κατέβαλε το κράτος για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη δεκαετία του 1930 δεν ξεπέρασαν το ένα τρίτο των επενδύσεων που διατέθηκαν για την ανάπτυξη του τομέα της βιομηχανίας)⁹⁷ συνεισέφερε στην υπόθεση της εθνικής οικονομίας επιτυγχάνοντας αρκετά υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας. Αυτός ο συνδυασμός επιτευγμάτων, πρωτευόντως στον τομέα της βιομηχανίας και δευτερευόντως στον αγροτικό τομέα, είχε τεράστια επιρροή σε άλλους ειδικότερους τομείς της εθνικής οικονομίας οι οποίοι βρίσκοντο έξω από την σφαίρα της βιομηχανικής παραγωγής. Ο σημαντικότερος από αυτούς τους τομείς ήταν ο τομέας του εξωτερικού εμπορίου (η σημασία του κατεδείχθη παραπάνω από την αύξηση της οικονομικής επιρροής της Γερμανίας μέσω του εξωτερικού εμπορίου με την Τουρκία)

Πιο συγκεκριμένα, σε συμφωνία με τα σχέδια της κυβέρνησης για την επίτευξη μίας “εκβιομηχάνισης υποκατάστασης των εισαγωγών” (import-substituting industrialization) εφαρμόστηκε μία σειρά από δασμούς από τις αρχές ήδη της δεκαετίας του 1930 με στόχο την μείωση του συνολικού όγκου των εισαγωγών καθώς και -με την

αυξηση των εξαγωγών των τουρκικών αγροτικών προϊόντων- την μείωση ή τον περιορισμό του ετήσιου εμπορικού ελλείματος. Πράγματι προς το τέλος της δεκαετίας εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια αλλαγών στην δομή των τουρκικών εισαγωγών σε σχέση με παλαιότερες περιόδους. Οι εισαγωγές υφασμάτων μειώνονται από 44% των συνολικών εισαγωγών σε 27,5% και των τροφίμων από 17% σε 4,3%. Από την άλλη πλευρά, οι εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών καθώς και συγκεκριμένων πρώτων υλών που είναι απαραίτητες για την βιομηχανική παραγωγή σημειώνουν αυξησή από 14,5% των συνολικών εισαγωγών στις αρχές της δεκαετίας του 1930 στο 37,2% στο τέλος της δεκαετίας⁹⁸. Βεβαίως, τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν “παράλληλα με σαφή τρόπο και μία οικονομία η οποία βρίσκεται στη διαδικασία ημι-ανεξάρτητης εκβιομηχάνισης”⁹⁹.

Καθ’ όλη, πάντως, τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 και μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η Τουρκία θα επιτύχει (με εξαίρεση το 1938) εμπορικό πλεόνασμα. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα VI μετά το έλλειμα των 100 εκατομμυρίων τουρκικών λιρών στα 1929 (Μεγάλη Οικονομική Κρίση) το ισοζυγίο εξωτερικού εμπορίου της Τουρκίας θα αρχίσει να σημειώνει, διστακτικά στην αρχή και εντονότερα στη συνέχεια, ένα πλεόνασμα το οποίο θα συνεχιστεί καθ’όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1930 καθώς και στην επόμενη δεκαετία του 1940. Το πλεόνασμα του εξωτερικού εμπορίου θα βοηθήσει με την σειρά του στην αυξησή των συναλλαγματικών αποθεμάτων της χώρας και συνακόλουθα, στη βελτίωση του ισοζυγίου των πληρωμών¹⁰⁰. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι στην τετραετία 1934-1938, το πραγματικό ακαθάριστο εθνικό προϊόν θα σημειώσει αυξησή κατά 25%, ενώ η συνολική του αυξησή κατά την εξαετία 1929-1935 ήταν μόλις 14%¹⁰¹.

Συμπερασματικά, η τουρκική κυβέρνηση θα αρχίσει να διαπιστώνει τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης μετά την επιβολή της παρεμβατικής πολιτικής του κρατισμού και την προσπάθεια εκβιομηχάνισης της χώρας προκειμένου να επιτευχθεί ο μεγάλος στόχος της οικονομικής ανάπτυξης και ανεξαρτησίας της χώρας. Το ξέσπασμα του Δευτέρου

Παγκοσμίου Πολέμου θα διακόψει το Δευτερο Πενταετές Σχέδιο Βιομηχανικής Ανάπτυξης και θα στρέψει την αρχική μεγάλη προσπάθεια των τουρκικών κυβερνήσεων προς την “οικονομία του πολέμου” (war economy) Όμως, η παραμονή της Τουρκίας εκτός του πολέμου θα επιτρέψει στη χώρα να συνεχίσει αμέσως μετά τον πόλεμο την σημαντικότερη αυτή προσπάθεια εκβιομηχάνισης χωρίς τις επιβαρύνσεις που θα σήμαινε πιθανή συμμετοχή της στον καταστροφικότερο πόλεμο όλων των εποχών

5 ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΔΥΝΑΜΙΑ

Οι αμυντικές δυνατότητες (ή καλύτερα αδυναμίες) της Τουρκίας στη δεκαετία του 1930 και ιδιαίτερα στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καταδεικνύουν ότι εάν η Τουρκία ενεπλέκετο στον πόλεμο που πλησίαζε, θα βρισκόταν αντιμέτωπη με τεράστιες δυσκολίες και προβλήματα Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει η Barbara Ward στα 1942

“Αναμφίβολα, η Τουρκία είναι ανεπαρκώς προετοιμασμένη για έναν συγχρονο πόλεμο Κατ’επέκταση θα πρέπει να βασιστεί ολοκληρωτικά σε κάποιον δυνατό και βιομηχανικά ανεπτυγμένο συμμαχο Αν δεν μπορεί να βασιστεί σε ένα τέτοιο συμμαχο, δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα αντιπαρατεθεί στην απειλή με μεγαλύτερη επιτυχία απ’ότι η Ολλανδία ή η Γιουγκοσλαβία Η τεράστια ανεπάρκεια σε οπλισμό θα πρέπει να λαμβάνεται υπ’όψιν κάθε φορά που εξετάζεται η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας”¹⁰¹(η υπογράμμιση δική μας)

Ήδη από τη δημιουργία της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας ο Kemal Ataturk τόνιζε, όπως ήδη αναφέρθηκε, ότι η Τουρκία δεν είναι ένα “πολεμικό έθνος” (warrior nation) αλλά ένα “οικονομικό έθνος” (economic nation) σε μία προσπάθεια για προώθηση των μεταρρυθμίσεων και αποφυγή ενός παρατεταμένου κλίματος πολέμου (siege mentality) στη χώρα του Παράλληλα η πολιτική ηγεσία της Τουρκίας ήταν πεπεισμένη ότι θα πρέπει να διατηρήσει ισχυρό στρατό έτοιμο να “συμπληρώσει” τις ανεπάρκειες των διπλωματικών της κινήσεων και αποφασισμένο να πολεμήσει για την ακεραιότητα της χώρας

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η Τουρκία διατηρεί αρκετά μεγάλες σε όγκο στρατιωτικές δυνάμεις ¹⁰³ Συμφωνα με τον νόμο που υφίσταται από την ίδρυση ήδη της Τουρκικής Δημοκρατίας, ολόκληρος ο αρσενικός πληθυσμός της χώρας είχε την υποχρέωση 18μηνης στρατιωτικής εκπαίδευσης. Μάλιστα, σε περίοδο ειρήνης η εκπαίδευση αυτή περιελάμβανε τους άνδρες ηλικίας από είκοσι μέχρι και σαράντα έξη ετών, ενώ σε περίοδο πολέμου το ηλικιακό φάσμα μεγάλωνε δραματικά και περιελάμβανε τους άνδρες ηλικίας από δέκα έξη μέχρι και εξήντα πέντε ετών. Αυτή η πραγματικότητα συνεπάγετο για την Τουρκία την δυνατότητα κινητοποίησης ενός σώματος 2 εκατομμυρίων ανδρών. Όμως ο φόβος των πολιτικών καθεστώτων για τον ενδεχόμενο αποσταθεροποιητικό για τη νεότευκτη δημοκρατία ρόλο του επαγγελματία στρατιώτη έχει ως αποτέλεσμα την απουσία μακρόχρονης στρατιωτικής εκπαίδευσης και, συνακόλουθα, την έλλειψη εκπαιδευμένων αξιωματικών στις συνθετες και συγχρονες τεχνικές απαιτήσεις των εξελιγμένων νέων τεχνολογιών, πραγματικότητες οι οποίες αφαιρούν από τον -εν δυνάμει ευμεγέθη- τουρκικό στρατό το στοιχείο της αποτελεσματικότητας ¹⁰⁴

Η εκβιομηχάνιση, επίσης, που δεν επετευχθη, επηρεάζει καταλυτικά την ικανότητα της χώρας να αποκτήσει το συγχρονο οπλισμό που θα της επιτρέψει να φέρει εις πέρας επιτυχώς ένα συγχρονο πόλεμο (technological warfare) ενώ η αναφερθείσα δυνατότητα της Τουρκίας για κινητοποίηση 2 εκατομμυρίων στρατιωτών αποδυναμώνεται από το γεγονός ότι μόλις το ένα τέταρτο αυτών θα μπορούσαν να εξοπλιστούν ικανοποιητικά από τον τουρκικό κράτος χωρίς μεγάλης εμβέλειας βοήθεια - κυρίως σε τεχνολογικό εξοπλισμό- από το εξωτερικό. Επιπρόσθετα το γεγονός ότι στην κορυφή της ιεραρχίας δεν βρισκόταν ο Υπουργός Αμυνας αλλά ο Υπουργός Εσωτερικών σήμαινε ότι ο εκσυγχρονισμός των Ενόπλων Δυνάμεων δεν αποτελούσε ζήτημα πρώτης προτεραιότητας για την τουρκική κυβέρνηση ¹⁰⁵

Στα 1937, η Ετήσια Εκθεση της βρετανικής πρεσβείας στην Άγκυρα επισημαίνει (αφου τονίζει τη δυσκολία ευρεσης πληροφοριών όσον αφορά στην κατάσταση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων λόγω της επίσημης πολιτικής του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου και της Κυβέρνησης να αποκρυπτει επιμελώς τα διαθέσιμα στοιχεία) ότι το “Αμυντικό Πρόγραμμα” της χώρας το οποίο προβλέπει τον επανεξοπλισμό της Τουρκίας συνεχίζεται αλλά όχι με γοργους ρυθμους, καθώς και ότι θα απαιτήσει αρκετά χρόνια μέχρι να ολοκληρωθεί ¹⁰⁶ Πιό συγκεκριμένα, στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου σοβαρές και σημαντικές ελλείψεις σε άρματα μάχης, μηχανοκίνητες μονάδες, διαυλους επικοινωνίας, καθώς και ανομοιογένεια όσον αφορά στο Πυροβολικό και τον ελαφρυ οπλισμό των στρατιωτών συνθέτουν μία εξαιρετικά άσχημη εικόνα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ¹⁰⁷

Στα 1938 ο Στρατός αριθμούσε 20 000 αξιωματικούς και 174 000 άνδρες (που συνιστούσαν 11 Σώματα Στρατου, 23 μεραρχίες ιππικου και 7 διοικουμενα σώματα για την φυλαξη των συνόρων) οι οποίοι ήταν εφοδιασμένοι με οπλισμό του Α' Παγκοσμίου Πολέμου(!) Αλλά και η Αεροπορία, ο ρόλος της οποίας εκτιμάτο ως ζωτικός για τον πόλεμο που πλησίαζε, παρουσίαζε οικτρή εικόνα όχι περισσότερα από 200 αεροπλάνα (με περισσότερα από τα μισά να χρειάζονται σοβαρές επισκευές), τρομακτικές ελλείψεις σε εξειδικευμένους μηχανικούς αλλά και ανταλλακτικά, μη-επαρκώς εκπαιδευμένους πιλότους, ελάχιστα αεροδρόμια (σε άσχημη κατάσταση και ακατάλληλα για συγχρονα αεροπλάνα) Το Ναυτικό, τέλος, ήταν το πλέον αδυνατο από τα τρία σώματα, έχοντας στη διάθεσή του ένα απηρχαιωμένο καταδρομικό πλοίο (το Yavuz), τέσσερα destroyers και πέντε υποβρυχια Σημαντική ήταν επίσης η έλλειψη συγχρονων συστημάτων για την αμυντική υποστήριξη των τουρκικών κόλπων και λιμανιών ενώ όλα τα παραπάνω οπλικά συστήματα και στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας θα αποτελούσαν ιδιαίτερα ευκολη λεία σε ενδεχόμενη αεροπορική επίθεση ¹⁰⁸

Αντιμέτωπη με αυτή την τραγική κατάσταση των ενόπλων της δυνάμεων -και καθώς τα συννεφα του πολέμου πυκνωναν απειλητικά- η Τουρκία επιδίδεται σε μία μεγάλη προσπάθεια κινητοποίησης (internal mobilization) και αναβάθμισης της αμυντικής ικανότητας της χώρας. Η προσπάθεια αυτή επιχειρείται σε δυο επίπεδα. Πρώτον, την ίδια χρονιά (Φεβρουάριος 1938) ένα νέο νομοσχέδιο το οποίο περνά από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση εγκρίνει δαπάνη ύψους 7 εκ. στερλινών για αμυντική προετοιμασία της χώρας από αεροπορικές επιθέσεις και δαπάνη ύψους 5 εκατ. στερλινών για τον στρατιωτικό εξοπλισμό της χώρας. Το ποσοστό για την άμυνα της Τουρκίας εκτοξεύεται από το 28%, όπου βρισκόταν στις αρχές της δεκαετίας, στο 43,7% στα 1938 (ή 108 995 000 τουρκικές λίρες), στο 46% την επόμενη χρονιά, για να "αγγίξει" το 56% στα 1940 και να διατηρηθεί σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα καθ'όλη τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ακόμη, τον Μάιο του 1938 με νέο νομοσχέδιο η Εθνοσυνέλευση δίνει στην κυβέρνηση το "πράσινο φως" για τη συναψη συμφωνιών ύψους 125,5 εκατ. τουρκικών λιρών με στόχο την όσο το δυνατόν ταχύτερη προώθηση του εξοπλιστικού προγράμματος της χώρας.¹⁰⁹ Δεύτερον, η Τουρκία εκμεταλλευόμενη τη στρατηγική σημασία που η τελευταία έχει για την Μεγάλη Βρετανία καταφέρνει να υπογράψει δυο συμφωνίες, Μάιος 1938 και Σεπτέμβριος 1939 για την λήψη δυο δανείων, 6 και 25 εκατομμυρίων στερλινών, προκειμένου να εκσυγχρονίσει τον οπλισμό της σε όσο το δυνατόν μικρότερο χρονικό διάστημα (panic buying).

Όμως η υστατή αυτή προσπάθεια της Τουρκίας σε δυο επίπεδα προκειμένου να αναβαθμίσει την αμυντική της ικανότητα (η οποία αποτελεί απόδειξη της τραγικής κατάστασης στην οποία βρίσκονταν οι ένοπλες δυνάμεις της) δεν ήταν δυνατόν να αποδώσει άμεσα καρπούς. Τα τεράστια προβλήματα εξακολουθούσαν να υφίστανται αδυναμία μεταφοράς τμημάτων του στρατού, τρομακτική έλλειψη οργάνωσης, ελλείψεις σε καυσίμα, τσιμέντο και σίδηρο για οχυρωματικά έργα, σε σιδηροδρομικό δίκτυο με τα λίγα βιομηχανικά κέντρα εξαιρετικά εκτεθειμένα σε αεροπορικούς βομβαρδισμούς και την

Ανατολική Θράκη, και τις μεγαλύτερες πόλεις της χώρας από τις πρώτες απώλειες σε ενδεχόμενο πόλεμο ¹¹⁰

Με βάση αυτά τα δεδομένα ήταν σαφές ότι εάν η Τουρκία ενεπλάκετο στον επερχόμενο πόλεμο, θα είχε να αντιμετωπίσει τρομακτικές δυσκολίες και θα έπρεπε να υπερπηδήσει ανυπέβλητα εμπόδια όσον αφορά στην αμυντική της επάρκεια και ικανότητα. Όπως με χαρακτηριστικό τρόπο επεσήμανε ο Sureyya Aydemir (επικεφαλής της Επιτροπής Ελέγχου του Υπουργείου Βιομηχανίας, Διευθυντής του Προγράμματος Κρατικών Προμηθειών και υπευθυνος για ζητήματα όπως οι προμήθειες των Ενόπλων Δυνάμεων) “η Τουρκία θα πρέπει με κάθε τρόπο και με κάθε κόστος να παραμείνει έξω από τον πόλεμο” ¹¹¹ (η υπογράμμιση δική μας)

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1 Βλ Dankwart A Rustow, “The Modernization of Turkey” στο Kemal H Karpat (and Contributors), Social Change and Politics in Turkey. A Structural-Historical Analysis, E J Brill, Leiden, 1973, σελ 118
- 2 Ibid, σελ 114
- 3 Βλ Dankwart Rustow, “Political Parties in Turkey” στο Metin Heper & Jacob M Landau, Political Parties and Democracy in Turkey, I B Tauris, London, 1991, σελ 13
- 4 Eric J Zurcher, Turkey. A Modern History, I B Tauris, London, 1982, σελ 189-190
- 5 Βλέπε ειδικότερα D Rustow, Political Parties in Turkey, op cit , σελ 13 Επίσης James Brown, “The Military and Politics in Turkey”, Armed Forces and Society, Vol 13, No 2, Winter 1987, σελ 237
- 6 Βλ H B Sharabi, Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century, D Van Nostrand Company, Inc , Princeton, 1961, σελ 44
- 7 Ο όρος χρησιμοποιείται από την Barbara Ward προκειμένου να περιγραφεί ένα σύστημα διακυβέρνησης το οποίο “συνδυάζει την ενότητα του σχεδιασμού με την ελευθερία των κινήσεων και το οποίο μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά ενδεχόμενες αντιδράσεις που δικαιολογημένα προκαλούν οι μεγάλες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές” Βλέπε Barbara Ward, “The Latest Ally Turkey to-day”, The Contemporary Review, Vol CLVI, 1939, σελ 305-306 Επίσης, για μια περιγραφή των αυταρχικών χαρακτηριστικών του καθεστώτος βλ Frank Tachau & Metin Heper, “The State, Politics, and the Military in Turkey”, Comparative Politics, Vol 16, No 1, October 1983, σελ 19
- 8 H B Sharabi, op cit , σελ 44-45
- 9 Βλ Frederick W Frey, The Turkish Political Elite, The MIT Press, Cambridge, Mass , 1965, σελ 313
- 10 H B Sharabi, op cit , σελ 51
- 11 Βλ Cem Erogul, “The Establishment of Multiparty Rule 1945-1971” στο Irvin C Schik & Ertugul Ahmet Tonak, Turkey in Transition, Oxford University Press, 1987, σελ 102
- 12 Βλ Cem Erogul, op cit , σελ 102 και Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Issued Under the Auspices of the Royal Institute of International Affairs), Oxford University Press, London & New York, 1961, σελ 287
- 13 Sharabi, op cit , σελ 45

- 14 Βλ Dankwart A Rustow, “Ataturk as Founder of a State” στο D A Rustow (ed), Philosophers and Kings. Studies in Leadership, Braziller, New York, 1970, σελ 222
Επίσης F Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 304
- 15 Βλ Richard D Robinson, “The Lesson of Turkey”, The Middle East Journal, Vol 5, No 4, Autumn 1951, σελ 427
- 16 Για τα ειδικότερα χαρακτηριστικά ενός “κηδεμονευτικού καθεστώτος” βλέπε Frederick Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 411-414
- 17 Ibid, σελ 336-338
- 18 R Robinson, op cit , σελ 426 Επίσης E Zurcher, op cit , σελ 194
- 19 Βλέπε ειδικότερα H B Sharabi, Governments and Politics in the Middle East in the Twentieth Century, op cit , σελ 60 Επίσης Hans Kohn, Ten Years of the Turkish Republic, Foreign Affairs, No 1, October 1933, σελ 143
- 20 Sharabi, op cit , σελ 61
- 21 Ibid
- 22 Όπως επισημαίνει ο Dankwart Rustow μόνον η Τουρκία (μία και μοναδική φορά το 1938) και το Μεξικό (έξι φορές από το 1934 και μετά) επέτυχαν να λύσουν με ειρηνικό τρόπο το ζήτημα της “δικτατορικής διαδοχής” Βλέπε ειδικότερα Dankwart Rustow, The Modernization of Turkey, op cit , σελ 113
- 23 Σύμφωνα με τον Νόμο Θεμελιώδους Οργάνωσης (Teskilati Esaiye Kanunu) της 20ης Ιανουαρίου 1921, η Εκτελεστική και η Νομοθετική Εξουσία είχαν συγκεντρωθεί στα χέρια της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης
- 24 M Philips Price, A History of Turkey. From Empire to Republic, op cit , σελ 148-149
- 25 Βλ F Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 303
- 26 Ibid, σελ 301
- 27 Βλ H B Sharabi, Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century, op cit , σελ 45
- 28 Βλ Maurice Duverger, Political Parties (μετάφραση στην αγγλική Barbara & Robert North), London, 1955, σελ 276-280
- 29 Όπως παρατίθενται στο T L Jarman, Turkey, Bristol, 1935, σελ 101

30 Βλέπε ειδικότερα Stephane Yerasimos, “The Monoparty Period” στο Irvin C Schick & Ertugul Ahmet Tonak (eds), Turkey in Transition. New Perspectives, Oxford University Press, Oxford, 1987, σελ 92

31 Barbara Ward, The Latest Ally. Turkey to-day, op cit , σελ 305

32 Δηλαδή μέσω της υποστήριξης συγκεκριμένων κλειστών κοινωνικών οργανώσεων - όπως των “Τουρκικών Εστιών” (Turk Ojaks)- οι οποίες προτάσσουν μία εθνικιστική ερμηνεία της ιστορίας (η οποία και υιοθετείται από όλα τα τουρκικά εγχειρίδια ιστορίας) που υποστηρίζει ότι οι πρώτες τουρκικές φυλές μετέφεραν έναν εξαιρετικά ανεπτυγμένο πολιτισμό στις πρωτόγονες περιοχές της Δυτικής Ασίας και της Ανατολικής Μεσογείου στις οποίες κατοίκησαν Βλέπε ειδικότερα A Adnan, “Ten Years of Republic in Turkey”, The Political Quarterly, April-June, 1935, σελ 246

33 Βλ Duverger, op cit , σελ 277

34 Βλέπε Richard Robinson, The Lesson of Turkey, op cit , σελ 427

35 Βλ Bernard Lewis, “Democracy in Turkey” Όπως παρατίθεται στο F Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ338

36 Βλέπε Frederick Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 338-339

37 Βλέπε Dankwart Rustow, Political Parties in Turkey, op cit , σελ 15

38 Ως πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία αντιπολιτευτικού κόμματος θεωρείται η ίδρυση (το 1924) του Κόμματος της Προόδου από το Στρατηγό Kazim Karabekir και ορισμένους εθνικιστές ηγέτες οι οποίοι αντιτίθεντο σε συγκεκριμένους στόχους του Κεμαλικού καθεστώτος Η προσπάθεια εγκατελείφθηκε ένα χρόνο αργότερα, κυρίως λόγω της επανάστασης του Κουρδικού στοιχείου και της απαγόρευσης όλων των αντιπολιτευτικών κινημάτων ή κομμάτων στη χώρα Σε αποτυχία κατέληξε και η δεύτερη προσπάθεια δημιουργίας αντιπολιτευτικού κόμματος (του Ελεύθερου Κόμματος) στα 1930 από τον Fethi Okyar, στενό φίλο του Kemal Ataturk και μετά από ενθάρρυνση του τελευταίου Η διάρκεια της ζωής του δεν ήταν μεγαλύτερη από 99 ημέρες (!) και ο λόγος της διάλυσής του το γεγονός ότι σε μικρό χρονικό διάστημα κατέστη εξαιρετικά δημοφιλές για τις επιθυμίες του Ataturk ενώ, παράλληλα, η παρουσία του ενεθάρρυνε περισσότερο συντηρητικές και θρησκευτικές απόψεις με αποτέλεσμα να καταλήξει να προωθεί θέσεις οι οποίες αποσκοπούσαν πρωτευόντως, να δημιουργήσουν πρόβλημα στο κεμαλικό καθεστώς και δευτερευόντως να αποτελέσουν μία οργανωμένη κοινοβουλευτική αντιπολίτευση Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Frederick Frey “το μεν Κόμμα της Προόδου θα μπορούσε να παρομοιαστεί με μία γάτα ράτσας Chesire στα τελευταία στάδια πριν από την εξαφάνιση του είδους Δηλαδή ένα τεράστιο κεφάλι και καθόλου σώμα Αντίθετα, το Ελεύθερο Κόμμα θα μπορούσε να παρομοιαστεί με ένα ζώο στο (τεχνητό) πολύ μικρό κεφάλι του οποίου είχε αναπτυχθεί ένα εξαιρετικά ογκώδες και δυνατό σώμα καθώς και ουρά” Βλέπε F Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 343

Τέλος, σε αποτυχία θα καταλήξει και η τρίτη προσπάθεια στα 1939, όταν ο νέος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Ismet Inonu θα δημιουργήσει μέσα στους κόλπους

του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος την Ανεξάρτητη Ομάδα προκειμένου να επιτύχει α) τον κατευνασμό της λαϊκής αντίδρασης από την διάλυση του Ελεύθερου Κόμματος β) την διατήρηση κάποιων από τα επιφανειακά χαρακτηριστικά ενός δημοκρατικού καθεστώτος ώστε να κατευνάσει τις συνεχώς εντεινόμενες δυτικές διαμαρτυρίες για την λειτουργία ενός “ψευδούς κοινοβουλευτισμού” στην χώρα και γ) την απορρόφηση των συσσωρευμένων διαμαρτυριών του τουρκικού λαού για τις τεράστιες θυσίες που απαιτούσε από τον τελευταίο η ανάγκη κινητοποίησης των εσωτερικών δυνάμεων της χώρας και η “οικονομία πολέμου” την οποία ακολουθούσε η ουδέτερη Τουρκία Βλ Rustow, Political Parties, op cit σελ 15 Για τα χαρακτηριστικά, τους στόχους των τριών αντιπολιτευτικών κομμάτων καθώς και τις μεθοδεύσεις της διάλυσής των από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, βλέπε, αναλυτικά, Frederick Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 330-347

39 Βλέπε Sharabi, op cit , σελ 47

40 Βλέπε Frederick Frey, op cit , σελ 391 Επίσης σελ 301-306 και 375-376

41 Βλ A C Edwards, “The Impact of the War on Turkey”, International Affairs, No 3, July 1946, σελ 393

42 Βλ Daniel Lerner & Richard D Robinson, "Swords and Ploughshares The Turkish Army as a Modernizing Force", World Politics, October 1960, σελ 20-25

43 Όπως παρατίθεται στο Gavin Kennedy, The Military and the Third World, Charles Scribne's Sons, N Y , 1974, σελ 137

44 Ο Νόμος No 385 της 19ης Δεκεμβρίου 1923 επικυρώνεται από την Τουρκική Εθνοσυνέλευση και συμπεριλαμβάνεται, ως ειδική διάταξη, στο επικυρωθέν Σύνταγμα της 23ης Απριλίου 1924 Βλ Kemal Arıburnu (ed) Milli Mucadele ve İnkılaplarla İlgili Kannular, Ankara, 1957 σε Τομ 1, σελ 45

45 Ήδη απο το 1909 ο Kemal Ataturk επεχείρησε να αποτρέψει τη συμμετοχή των στρατιωτικών στις πολιτικές υποθέσεις του κράτους και να αποδυναμώσει τις σχέσεις τους με τα κέντρα πολιτικών αποφάσεων, όταν -από κοινού με τον Ismet İnönü- αντιπαρατέθηκαν σθεναρά στην Επιτροπή της Ενωσης και της Προόδου, όσον αφορά στην άμεση συμμετοχή των στρατιωτικών στις πολιτικές υποθέσεις Βλ αναλυτικότερα τις απόψεις του Ataturk στην ετήσια συνάντηση του Κόμματος στη Θεσσαλονίκη το καλοκαίρι του 1909, όπως παρατίθενται στο I Orga, Phoenix Ascendant, London, 1958, σελ 38

46 Βλ George S Harris, "The Role of the Military in Turkish Politics", The Middle East Journal, (Part I), Vol 19, No 1, Winter 1965

47 Βλ Frank Tachau & Metin Heper, "The State Politics and the Military in Turkey", Comparative Politics, Vol 16, No 1, October 1983, σελ 20

48 Βλ A Seref Gozubuyuk & Zekai Sezgin (eds), 1924 Anayasast Hakkindaki Meclis Gorusmeleri, Ankara, 1957 σελ 276-348

49 Βλ D Lerner & R Robinson, op cit σελ 20

50 Βλ Joseph S Szyliowicz "Elites and the Modernization of Turkey" στο Frank Tachau (ed), Political Elites and Political Development in the Middle East, John Wiley and Sons, New York, 1975 σελ 32-3

51 D Lerner & R Robinson, op cit σελ 27

52 James Brown, "The Military and Society The Turkish Case", Middle Eastern Studies, Vol 25, No 3, July 1989, σελ 388

53 Από το 1935 μέχρι το 1942 συχνότατα ο Γενικός Γραμματέας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και Υπουργός Εσωτερικών Recep Peker ανελάμβανε προσωπικά ο ίδιος την διδασκαλία μαθημάτων για την τουρκική επανάσταση στους φοιτητές και τους αξιωματικούς της Στρατιωτικής Ακαδημίας της Τουρκίας Βλ Kemal Karpat, Turkey's Politics, Princeton University Press, Princeton, 1959, σελ 70-73

54 Βλ Mustafa Kemal Ataturk, Ataturk un Soylev ve Demecleri (Λόγοι και Δηλώσεις του Ataturk), Ankara, Turk Inkilap Tarihi Enstitusu, 1952, όπως παρατίθεται στο George S Harris "The Role of the Military in Turkish Politics", The Middle East Journal, Vol 19, Winter-Spring 1965, Παραπομπή No. 56

55 Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της "υποταγής του Στρατού" στις αποφάσεις της πολιτικής εξουσίας αναφέρεται η περίπτωση της αναθεώρησης της Συνθήκης της Λωζάννης Σε αυτή την περίοδο το τουρκικό Γενικό Επιτελείο πίεζε προς την δρομολόγηση από την τουρκική κυβέρνηση περισσότερο "ριζοσπαστικών λύσεων" από την τελικώς υιοθετηθείσα λύση της προώθησης του ζητήματος αναθεώρησης της Συνθήκης της Λωζάννης με ειρηνικά μέσα

Πιο συγκεκριμένα, το τουρκικό Γενικό Επιτελείο ήταν της άποψης ότι η Τουρκία θα έπρεπε να ακολουθήσει το παράδειγμα της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Αυστρίας και να φέρει την διεθνή κοινότητα ενώπιον ενός fait accompli Όπως είναι γνωστό, εκτός από τις παραβιάσεις των αρχών της Κοινωνίας των Εθνών από τις δύο Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής Γερμανία και Ιταλία, και η Αυστρία είχε προωθήσει το μέτρο της αναγκαστικής στράτευσης τον Απρίλιο του 1936 κατά παράβαση των διατάξεων της Συνθήκης του St Germain Τελικώς, ο Στρατός δεν κατάφερε, παρά το σχετικά αναβαθμισμένο ρόλο του κατά την περίοδο αυτή (1936) να επιβάλει την άποψή του στην πολιτική εξουσία, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι ο ίδιος ο Kemal Ataturk δεν επέτρεψε στη στρατιωτική elite να υπερβεί τα εσκαμμένα και να επιβάλει τις δικές της λύσεις Βλέπε ειδικότερα D A Routh, "The Mediterranean The Montreaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits" στο Arnold J Toynbee, Survey of International Affairs 1936, Oxford University Press, (Royal Institute of International Affairs), London, 1937, σελ σελ 625-6

56 Για την έννοια του "επαγγελματισμού" βλ Samuel P Huntington, The Soldier and the State, Vintage Books, New York, 1957, σελ 8-18

57 Βλ Feroz Ahmad, The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975, C Hurst & Co , London, 1977, σελ 7

58 Βλ Dankart A Rustow, "The Army and the Founding of the Turkish Republic", World Politics, Vol XI, No 4, July 1959, σελ 533

59 Βλέπε Danwart A Rustow, "The Study of Elites Who's Who, When, and How", World Politics, Vol 18, No 4, July 1966, σελ 700-1

60 Βλέπε ειδικότερα Oya Koymen & Attila Sonmez, The Social and Economic Background to Turkey's Non-Involvement in World War II, Studia Balkanica (Institut d'Etudes Balkaniques, Sofia), No 7, 1973, σελ 388-9

61 Βλέπε Kemal Karpap, "Structural Change, Historical Stages of Modernization, and the Role of Social Groups in Turkish Politics" στο Kemal H Karpap and contributors, Social Change and Politics in Turkey. A Structural-Historical Analysis, E J Brill, Leiden, 1973, σελ 47 Επίσης A Haluk Ulman & Frank Tachau, "Turkish Politics The Attempt to Reconcile Rapid Modernization with Democracy", The Middle East Journal, Vol 19, No 2 (Part II), Spring 1965, sel 159

62 Σύμφωνα με απογραφή του 1950, το 67,4% της καλλιεργήσιμης γής καλλιεργείτο από αγροτικές οικογένειες το 96% των οποίων δεν διέθετε καθόλου ή διέθετε εξαιρετικά μικρό κλήρο (περίπου 75 εκτάρια) ενώ το υπόλοιπο 32,6% της καλλιεργήσιμης γης ανήκε σε ποσοστό 3,1% μεγάλων ιδιοκτητών γης και γαιοκτημόνων Βλέπε ειδικότερα Ziraat Sayimi Neticeleri (Αποτελέσματα Αγροτικής Απογραφής), General Directorate of Statistics, Ankara, 1954

63 Ο Huntington χαρακτηρίζει αυτή τη διαδικασία ως το φαινόμενο της "Πράσινης Εγερσης" και ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρει την περίπτωση της Τουρκίας στα 1950, όταν την εξουσία ανέλαβε ένα νέο κόμμα το οποίο υποστηρίχτηκε από τον αγροτικό πληθυσμό της χώρας Βλέπε ειδικότερα Samuel P Huntington, Political Order in Changing Societies, New Haven, 1968, σελ 75

64 Βλέπε Frank Tachau with Mary-Jo D Good, "The Anatomy of Political and Social Change Turkish Parties, Parliaments, and Elections", Comparative Politics, Vol 5, No 4, July 1973, σελ 552 Σε αυτά τα πλαίσια, ο Ataturk θα επιβάλλει τις μεταρρυθμίσεις στο εποικοδόμημα της κοινωνίας και όχι στην οικονομική της δομή Για αυτό τον λόγο και ο Bulent Ecevit θα σημειώσει πολλά χρόνια αργότερα ότι η πραγματική επανάσταση, δηλαδή η επανάσταση που επανακαθορίζει τις παραγωγικές σχέσεις και μεταβιβάζει σε άλλα χέρια την οικονομική ισχύ, *δεν έχει μέχρι και σήμερα (1974) πραγματοποιεί* στη Τουρκία Βλέπε Bulent Ecevit, Ataturk ve Devrimcilik (Ο Ατατούρκ και ο Επαναστατισμός), Tekin, Istanbul, 1974, σελ 64, όπως παρατίθεται στο Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , Παραπομπή 58, σελ 477]

- 65 Βλ Ν Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 171
- 66 Βλέπε Κ Karpat, Structural Change, op cit , σελ 48
- 67 Βλέπε αναλυτικότερα Frederick Frey, The Turkish Political Elite, op cit , σελ 392-3
- 68 Sevkett Sureyya Aydemir, İkinci Adam (Ο Δεύτερος Ανθρώπος), Vol I, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1976, σελ 339-340
- 69 Eric J Zurcher, Turkey. A Modern History, I B Tauris & Co Ltd, London & New York, 1982, σελ 203
- 70 Το κράτος παρεμβαίνει μόνον στις μεγαλύτερες επενδύσεις (όπως στην κατασκευή σιδηροδρόμων ή στο μονοπώλιο του καπνού) Η σημαντικότερη παρεμβατική κίνηση της κυβέρνησης στη δεκαετία του 1920 περιορίζεται στην ψήφιση του Νόμου για την Προώθηση της Βιομηχανίας στα 1927, με στόχο την προώθηση πραγματικών βιομηχανικών επιχειρήσεων και την αντικατάσταση των μικρών βιοτεχνιών Βλέπε Ibid, σελ 204 Όπως τονίζει ο Ismail Cem “Το 1938 υπήρχαν ελάχιστα εργοστάσια, με την πραγματική σημασία της λέξης Το 90% των “εργοστασίων” κακώς ονομάζονταν εργοστάσια Βλέπε İdem, Türkiye’de Geri Kalmisligin Tarihi (Η Ιστορία της Υπανάπτυξης στην Τουρκία), Cem Yayinevi, Istanbul, 1975, σελ 296
- 71 Βλ Oya Koymen & Attila Sonmez, “The Social and Economic Background to Turkey’s Non-Involvement in World War II”, Studia Balkanica, No 7, Sofia (Institut d’Etudes Balkaniques), 1973, σελ 391
- 72 Όπως άλλωστε αναφέρθηκε παραπάνω ο κρατισμός απετέλεσε και τον έναν από τους “πυλώνες” της Κεμαλικής ιδεολογίας
- 73 Βλ Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, London, 1989, σελ 18
- 74 Z Y Herschlag, Introduction to the Modern Economic History of the Middle East, E J Brill, Leiden, 1964, σελ 168
- 75 Berch Berberoglu, Turkey in Crisis, Zed Press, London, 1982, σελ 37-38
- 76 Ibid, σελ 44
- 77 Για τους στόχους του Πρώτου Σχεδίου βλέπε ειδικότερα The Republican Party of the People. Programme, Ankara, May 1935 Επίσης Z Y Herschlag, Turkey. The Challenge of Growth, E J Brill, Leiden, 1968, σελ 83 Για τους στόχους του Δεύτερου Πενταετούς Σχεδίου βλ İktisat Vekaleti, Sanayi Tetkik Heyeti (Υπουργείο Οικονομικών, Επιτροπή Βιομηχανικής Έρευνας), 2inci 5Yillik Sanayi Planı (Το Δεύτερο Πενταετές Βιομηχανικό Σχέδιο), Basvekalet Matbaasi, Ankara, 1936, σελ xvii-xviii

78 Ο τούρκος ιστορικός Selim Deringil χαρακτηρίζει αυτή την ανάγκη της τουρκικής κυβέρνησης για απόκτηση των πολυπόθητων δανείων ως “δανειο-πεινά” (loan-hunger) Βλέπε ειδικότερα το κεφάλαιο “The Economic Background” στο Idem, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 20

79 Βλ Max Beloff, The Foreign Policy of Soviet Russia, 1929-1941, Oxford University Press, Vol II, London, 1949, σελ 41

80 Όπως τονίζει ο Berch Berberoglu “παρότι οι Κεμαλιστές δεν είχαν ψευδαισθήσεις για τον χαρακτήρα του σοβιετικού καθεστώτος δεν έβλεπαν κάποια βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα μη-συμβατότητα ανάμεσα στο σοβιετικό μοντέλο εκβιομηχάνισης (με αυστηρά τεχνική έννοια) και σε αυτό το οποίο προσπαθούσε να εφαρμόσει η Τουρκία, προκειμένου να επιτευχθεί ο εκπεφρασμένος στόχος του κράτους για ενίσχυση των θεμελίων μίας βιώσιμης, εθνικής και ανεξάρτητης καπιταλιστικής οικονομίας” Βλ Idem, Turkey in Crisis, op cit , σελ 50 Παραπομπή No.7

81 Βλ J B, Mackie, “Turkish Industrialization”, Journal of the Royal Central Asian Society, July 1939, London, σελ 451-452

82 Βλ S Deringil, op cit , σελ 20

83 Βλ Berch Berberoglu, Turkey in Crisis, op cit , σελ 44-46

84 Όπως σημειώνει ο Βασίλης Νότης στην ενδιαφέρουσα μελέτη του για την εκβιομηχάνιση στην Τουρκία “Το 1939-1940, οι κρατικές επενδύσεις αντιπροσώπευαν περίπου το 50% των συνολικών επενδύσεων Το 29,2% αυτών των επενδύσεων αφορούσαν στη βιομηχανία, το 27,8% την κατασκευή σιδηροδρόμων, το 17,7% τα δημόσια έργα και μόνο το 10% τον αγροτικό τομέα, που ωστόσο παρείχε το 50% περίπου του εθνικού εισοδήματος Οι κρατικές βιομηχανίες που απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων στη βιομηχανία υπήρξαν η υφαντουργία (40%) και η χαλυβουργία (22%) Οι υπόλοιπες ήταν η βιομηχανία τροφίμων και άλλων καταναλωτικών αγαθών, η παραγωγή κάρβουνου, η σιδηρουργία και η τσιμεντοβιομηχανία Βλέπε ειδικότερα Βασίλης Νότης, Εκβιομηχάνιση και Οικονομική Ανάπτυξη στην Τουρκία. Ιδιομορφίες και Συγκρίσεις με την Ελλάδα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1986, σελ 44

85 Όπως διευκρινίζει ο Husein Ramazanoglu “Δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι ο Bayar ήταν εναντίον της οικονομικής πολιτικής του κρατισμού Απλώς πίστευε ότι η διαδικασία εφαρμογής του θα πρέπει να γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετήσει τις απαιτήσεις του ιδιωτικού κεφαλαίου Αυτό σήμαινε ότι ο δημόσιος τομέας θα έπρεπε να κατευθύνει τη δραστηριότητά του στην ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας -όπως εκφράστηκε στο Δεύτερο Πενταετές Σχέδιο Βιομηχανικής Ανάπτυξης το 1938- ενώ το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών θα πρέπει να αφεθεί στον ιδιωτικό τομέα” Βλ Huseyin Ramazanoglu, “A Political Analysis of the Emergence of Turkish Capitalism, 1839-1950” στο Idem (ed), Turkey in the World Capitalist System, Gower, Aldershot, 1985, σελ 74, Παραπομπή 27

86 Η Τράπεζα Εργασίας κατείχε την υψηλότερη θέση ανάμεσα στις τέσσερις μεγαλύτερες τράπεζες της χώρας και ήλεγχε το 78% του συνολικού τραπεζικού κεφαλαίου της Τουρκίας. Παρά το γεγονός ότι το κεφάλαιό της δεν ξεπερνούσε το 13% του συνολικού τραπεζικού κεφαλαίου, εν τούτοις η Τράπεζα Εργασίας καρπωνόταν το 70% των συνολικών κερδών. Επισημαίνεται ότι η συγκεκριμένη Τράπεζα από κοινού με το κράτος και το ξένο κεφάλαιο ήλεγχαν το μεγαλύτερο μέρος της κρατικής βιομηχανίας, όπως τους τομείς της μεταλλουργίας, της ζάχαρης, των υφασμάτων, των μεταφορών, του χαρτιού κ.ά. Ειδικότερα βλέπε Η Kivilcimli, Turkiye'de Kapitalizm (Ο Καπιταλισμός στην Τουρκία), Istanbul, 1935, σελ 165,166

87 Βλέπε Oya Koynen & Attila Sonmez, The Social and Economic Background, op cit , σελ 391

88 Βλ Ludmila Zhivkova, Anglo-Turkish Relations 1933-1939, Secker and Warburg, London, 1976, σελ 73. Επίσης E Jackh, "The German Drive in the Balkans", International Affairs, Vol XVII, No 6, 1938. Για την πολιτικο-οικονομική σύνδεση αναφορικά με τα σχέδια της Γερμανίας στην Τουρκία βλέπε ειδικότερα το ντοκουμέντο που παραθέτει ο Deringil (αναφορά του Γερμανικού Υπουργείου των Εξωτερικών), σύμφωνα με το οποίο "πρέπει να προχωρήσουν οι οικονομικές συμφωνίες με την Τουρκία, προκειμένου να επιτευχθεί ο επιθυμητός στόχος. Δηλαδή να φέρουμε την Τουρκία πλησιέστερα στην Γερμανία οικονομικά προκειμένου να ενισχύσουμε και την πολιτική μας επιρροή σε αυτή την χώρα". Όπως παρατίθεται στο S Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 23 Παραπομπή 52

Το "γερμανικό όνειρο" αφορά στη δημιουργία μίας "Μεγάλης Οικονομικής Κοινότητας" (Grosswirtschaftsraum), ένα είδος Βαλκανικού Αξονα ο οποίος θα συνδέει τα γερμανικά εδάφη με την Μαύρη Θάλασσα και τις χώρες της Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης και της Μικράς Ασίας, δηλαδή με τις χώρες οι οποίες διαθέτουν ό,τι έχει ανάγκη το Τρίτο Ράιχ (πρώτες ύλες). Βλέπε ειδικότερα τις αναφορές του Υπουργού Γεωργίας της Γερμανίας όπως αναπτύσσονται κατά την διάρκεια περιοδείας του στις βαλκανικές πρωτεύουσες το 1936, στο Ljudmila Zivkova, "British Economic Policy in the Balkans on the Eve of World War II", Studia Balkanica (Institut d'Etudes Balkaniques), Sofia, 1971, σελ 178-179

89 Βλ Hjalmar Schacht, Account Settled, Weidenfeld & Nicolson, London, 1949, σελ 81

90 Βεβαίως το κόστος ήταν στην πραγματικότητα αληθινό και για τις δύο χώρες. Πράγματι και η Γερμανία υποχρεώοντο με το σύστημα αυτό να αγοράζει προϊόντα, όχι από τις χώρες οι οποίες προσέφεραν τους καλύτερους όρους/συμφωνίες, αλλά από τις χώρες οι οποίες αγόραζαν τα γερμανικά προϊόντα. Βλέπε ειδικότερα John C de Wilde, "The German Economic Dilemma", Foreign Policy Reports, Vol XIII, No 1, March 15, 1937, σελ 6

91 Βλέπε N Momtchiloff, Ten Years of Controlled Trade in South-Eastern Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 1944, σελ 19. Επίσης Philip W Ireland, "Turkish Foreign Policy After Munich", The Political Quarterly, Vol X, No 2, April-June 1939, σελ 193

- 92 Barbara Ward, “The Latest Ally Turkey To-Day”, The Contemporary Review, Vol CLVI, 1939, σελ 310-311 Σημειώνεται ότι στα 1931 η Γερμανία εισήγαγε το 10,7% των συνολικών εξαγωγών της Τουρκίας και παρήγαγε το 21,3% των τουρκικών εισαγωγών Βλέπε Haim Atif Kuyusak, Memorandum on Exchange Control in Turkey, (League of Nations General Study Conference on Economic Policies in Relation to World Peace], Institute of International Cooperation, Paris, 1939
- 93 William H Medlicott, The Economic Blockade, Longmans Green & Co , Vol I, London, 1952-59, σελ 270-271
- 94 Βλέπε Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945, op cit , σελ 96
- 95 Berberoglu, Turkey in Crisis, op cit , σελ 51
- 96 Βλ Koymen & Sonmez, The Social and Economic Background, op cit , σελ 392
- 97 Βλ O C Sarc, “Economic Policy of the New Turkey”, The Middle East Journal, October 1948, σελ 438-439
- 98 Βλ ειδικότερα F Neumark, “Betrachtungen zur Turkischen Aussenhandelsund Wahrungspolitik”, Aussenwirtschaft, March 1947, Bern, σελ 13 όπως παρατίθεται στο Z Y Hershlag, op cit , σελ 116
- 99 Βλ Berberoglu, Turkey in Crisis, op cit , σελ 47
- 100 Ibid, σελ 48]
- 101 Βλ Osman Okyar, “L’Industrialisation en Turquie”, Economies et Societes, Vol VII, No 5-6, 1973, σελ 1096
- 102 Βλ Barbara Ward, Turkey, Oxford University Press, London 1942, σελ 86-90
- 103 Σύμφωνα με εκτιμήσεις, στα 1932 το μέγεθος των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ήταν ελαφρώς μεγαλύτερο από εκείνο του 1922 (78 000 άνδρες) Βλ Daniel Lerner & Richard D Robinson, Swords and Ploughshares, op cit, σελ 27 Σύμφωνα με την ίδια πηγή μόλις στα 1939-1940 η χώρα κινητοποίησε μία δραματικά μεγαλύτερη δύναμη το μέγεθος της οποίας ανήρχετο σε 800 000 άνδρες Μάλιστα, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις φημίζονταν για τη γενναιότητά τους βλ William L Langer & Everett S Gleason, The Undeclared War, Peter Smith, Gloucester, Massachusetts, 1968, σελ 801
- 104 Βλέπε M Philips Price, A History of Turkey. From Empire to Republic, George Allan & Unwin Ltd , London & New York, 1956, σελ 159-160
- 105 Βλ Selim Deringil, Turkish Foreign Policy during the Second World War. An “Active” Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σελ 32

106 Βλ FO 371/E 2214/2214/44 στον τόμο του έτους 1938 στον κατάλογο του Foreign Office με τον τίτλο “Turkey” (Παρατίθεται στο Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 197, Παραπομπή 6)

107 Για τις αδυναμίες των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων όσον αφορά στη μετακίνηση των στρατευμάτων (έλλειψη φορτηγών και μετακίνηση με άλογα για τα οποία δεν υπήρχε επαρκής τροφή), τους διαύλους επικοινωνίας (απρηχαιωμένο σιδηροδρομικό δίκτυο με μία μόνον γραμμή η οποία συνέδεε τη δυτική πλευρά της χώρας με την ανατολική) και τη συνακόλουθη υποχρέωση για συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους των τουρκικών στρατευμάτων στα σύνορα, καθώς και για την ανομοιογένεια που παρατηρείτο στο Πυροβολικό (ανταλλακτικά και μέρη οπλικών συστημάτων εισαγόμενα από επτά ή/και οκτώ διαφορετικές χώρες όπως Γερμανία, Σουηδία, Τσεχοσλοβακία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, Ελβετία κ α) βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit σελ 33 και “Turkey, Rampart in the Middle East, An Cosantoir, Vol 12, No 7, σελ 315

108 Βλ Selim Deringil, op cit , σελ 34-35

109 Βλ Danier Lerner & Richard Robinson, op cit , σελ 27 και Mali Istatistikler (Financial Statistics), Ankara, Basbakanlik Istatistic Genel Muduru, 1947 καθώς και Commentary on the 1950 Nantional Budget by the Ministry of Finance, (μετάφραση στα αγγλικά από το Economic Cooperation Administration Special Mission to Turkey), Ankara, 1950 Καθώς ο εκσυγχρονισμός της χώρας έχει καθυστερήσει δραματικά και προκειμένου να καλυφθεί το χαμένο έδαφος, οι άμεσες ανάγκες της χώρας συνοψίζονται, σύμφωνα με την αναφορά του Βρετανού πρέσβη στην Αγκυρα Percy Loraine, σε 64 τεθωρακισμένα μεσαίου τύπου, 32 θωρακισμένα οχήματα, 350 φορτηγά και 150 ικανά να διασχίσουν τη χώρα αυτοκίνητα Βλ FO 371/E3403/188/44 όπως παρατίθεται στο Selim Deringil, op cit , σελ 36 Παραπομπή Νο 25

110 Βλ Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 39-40

111 Βλ Sevkett Sureyya Aydemir, İkinci Adam (Ο Δεύτερος Άνθρωπος), Vol II, Kemzi Kitabevi, Istanbul 1976, σελ 134-135

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ III Οι Σχέσεις Στρατου και Πολιτικής Εξουσίας

ΠΙΝΑΚΑΣ IV Επαγγελματική Απασχόληση της Πολιτικής Elite

ΠΙΝΑΚΑΣ V Ρυθμός Ανάπτυξης και Ποσοστό Συμμετοχής της Τουρκίας & άλλων Βαλκανικων Κρατών στη Παγκόσμια Βιομηχανική Παραγωγή

ΠΙΝΑΚΑΣ VI Το Εξωτερικό Εμπόριο στη Περίοδο 1929-1945

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ

ΤΟΥΡΚΙΑ 1923	ΤΟΥΡΚΙΑ 1925	ΤΟΥΡΚΙΑ 1930	ΤΟΥΡΚΙΑ 1943-1945
Στρατιωτικός Έλεγχος	Πολιτικός Έλεγχος	Πολιτική Κυριαρχία/Εξουσία	Απόλυτη Κυριαρχία Πολιτικών
Συνεταιρισμός Πολιτικών	Συνεταιρισμός Στρατιωτικών	Στρατιωτική Επιρροή	Ελάχιστη Στρατιωτικών
Πολιτικο-Στρατιωτικό Αδιέξοδο			

Οι Σχέσεις Στρατού και Πολιτικής Εξουσίας από την δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, με βάση επεξεργασμένα στοιχεία από: Richard H. Dekmejian, "Egypt and Turkey, "The Military in the Background" στο Roman Kolkowicz & Andrzej Korbonski, Soldiers, Peasants, and Bureaucrats, Civil-Military Relations in Communist and Modernizing Societies Allen & Unwin, London, 1982, σελ. 38-42, Daniel Lerner & Richard D. Robinson, "Swords and Ploughshares. The Turkish Army as a Modernizing Force", World Politics, October 1960, σελ. 20 και James Brown, "The Military and Politics in Turkey", Armed Forces and Society, Vol. 13, No.2, Winter 1987, σελ. 236.

ΠΙΝΑΚΑΣ IV

Επαγγελματική Απασχόληση της Πολιτικής Elite (σε ποσοστά τοις εκατό)

Επαγγελματική Απασχόληση	Κοινοβούλιο		Κυβέρνηση	
	1920	1954	1920-23	1954-57
Μέλη Κυβέρνησης, Κόμματος	23	9	20	18
Εκπαιδευτικοί, Δημοσιογράφοι	7	12	9	9
Ιατροί, Μηχανολόγοι	5	17	9	24
Νομικοί	13	27	17	33
Επιχειρηματίες	6	10	6	3
Αγρότες	6	10	6	3
Εργάτες				
Στρατιωτικοί	15	4	29	-
Κληρικοί	17	1	9	-
Άλλες	2	1	-	-
Επαγγελματικές Κατηγορίες				
N=	361	537	35	33

* **Σημείωση** Οι παραπάνω επαγγελματικές ομαδοποιήσεις (groupings) παρουσιάζονται σε απλοποιημένη μορφή (-) σημαίνει κανένας, () σημαίνει είτε κανένας είτε ότι εμπεριέχεται σε κάποια από τις υπόλοιπες κατηγορίες (0) σημαίνει ποσοστό μικρότερο από 1/2 %. Τα ποσοστά έχουν στρογγυλοποιηθεί και κατά συνέπεια το άθροισμά τους μπορεί να μην είναι 100

Πηγή Dankwart A. Rustow, "The Study of Elites Who's Who, When, and How", World Politics, Vol 18, No 4, July 1966, σελ 706

ΠΙΝΑΚΑΣ V

Ρυθμός Ανάπτυξης & Ποσοστό Συμμετοχής της Τουρκίας και των άλλων Βαλκανικών Κρατών στη Παγκόσμια Βιομηχανική Παραγωγή

<u>Έτη</u>	<u>Τουρκία</u>	<u>Ελλάδα</u>	<u>Βουλγαρία</u>	<u>Ρουμανία</u>
1929	0,14	0,11	0,08	0,4
1939	0,23	0,16	0,11	0,5

Πηγή

V Eldem, "Les Progres de l'Industrialization en Turquie", Revue de la Fakulte des Sciences Economiques de l'Universite d'Instanbul, No 84, 1946-47

ΠΙΝΑΚΑΣ VI

Το Εξωτερικό Εμπόριο της Τουρκίας στη Περίοδο 1929-1945
(σε εκατομμυρια τουρκικών λιρών)

Έτος	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Έλλειμμα (-) Πλεόνασμα (+)
1929	256 0	155 0	-101 0
1930	147 5	151 5	+4 0
1931	126 7	127 3	+0 6
1932	86 0	101 3	+15 3
1933	74 6	96 2	+21 6
1934	86 8	92 1	+5 3
1935	88 8	95 9	+7 1
1936	92 5	117 7	+25 2
1937	114 3	138 0	+23 7
1938	149 8	144 9	-4 9
1939	118 2	127 4	+9 2
1940	68 9	111 4	+42 5
1941	74 8	123 1	+48 3
1942	144 7	165 0	+20 3
1943	203 0	257 2	+54 2
1944	164 4	232 5	+68 1
1945	126 2	218 9	+92 7

Πηγή United Nations, Statistical Office, Yearbook of International Trade Statistics, 1950, United Nations, New York, 1951 (Table No 1), σελ 149

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Ελεγχος των Προτάσεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών

Στα Κεφάλαια V και VI, εξετάστηκαν οι πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές τις οποίες επέλεξε να αναπτύξει με συνέπεια το αδυνατο κράτος της μελέτης μας τόσο στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (1936-1940) όσο και κατά την διάρκειά του (1940-1945) απέναντι σε μία σειρά εξωτερικών/συστημικών απειλών. Πραγματικά, η Τουρκία ακολούθησε τις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές της *Παθητικής Εξισορρόπησης* και της *Παθητικής Σύμπραξης*, συμπεριφορές που συμφωνά με το αναλυτικό μας υπόδειγμα εμπεριέχουν εκτός από το στοιχείο της **ασφάλειας** (security) και τα στοιχεία της **αυτονομίας** (autonomy) και του **κέρδους** (profit)

Όπως τονίστηκε το προτεινόμενο αναλυτικό υπόδειγμα της μελέτης και η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών αναδεικνύουν τα στοιχεία της *αυτονομίας* και του *κέρδους* ως δυο πρόσθετες αξίες (values/considerations) στον υπολογισμό που κάνουν τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν σημαντικές εξωτερικές απειλές. Πράγματι, όπως κατέστη σαφές το ενδιαφέρον της κυρίαρχης θεωρίας των απειλών εξαντλείται στην εκτίμηση ότι η επίτευξη ασφάλειας παραμένει ο μοναδικός υπολογισμός τον οποίο κάνουν τα αδυνατα κράτη ¹¹²

Συνακόλουθα, η προτεινόμενη Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών πρεσβευει ότι τα αδυνατα κράτη όταν αντιμετωπίζουν σημαντικές εξωτερικές απειλές καταφεύγουν σε πολυ πιο *συνθετους υπολογισμούς* (ασφάλεια, αυτονομία, κέρδος) σε σχέση με τον μοναδικό υπολογισμό (ασφάλεια) που η κυρίαρχη θεωρία των απειλών αναμένει από αυτά. Προκειμένου να εξηγηθούν αυτοί οι υπολογισμοί, η Εμπλουτισμένη Θεωρία της μελέτης μας πρεσβευει ότι ο αναλυτής των αιτιών της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών

θα πρέπει να αναζητήσει απαντήσεις και στα δυο άλλα -πέραν του συστημικού- επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή το κρατικό και το ατομικό. Η υιοθέτηση της πολυεπίπεδης αυτής προσέγγισης καθιστά την Εμπλουτισμένη Θεωρία των Αιτιών της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών ικανή να εξηγήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της *Παθητικής Εξισορρόπησης*, όπου ο ρόλος συγκεκριμένων *κρατικού* και *ατομικού* χαρακτήρα μεταβλητών είναι, όπως θα αποδειχθεί, ικανός να εξηγήσει επαρκώς τα στοιχεία της *αυτονομίας* και του *κέρδους*, συστατικά μέρη των σύνθετων υπολογισμών που κάνουν τα αδύνατα κράτη στη διαδικασία αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών.

Ο στόχος του παρόντος κεφαλαίου εντοπίζεται στον έλεγχο των προτάσεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια των Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών. Συνεπώς στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να καταδείξει τον παρεμβαλλόμενο και καταλυτικό ρόλο δυο συγκεκριμένων μεταβλητών που εκπορευονται από το κρατικό και το ατομικό επίπεδο ανάλυσης και οι οποίες φιλτράροντας τις υφιστάμενες εξωτερικές απειλές οδηγούν το υπό εξέταση αδύνατο κράτος στην επιλογή της Παθητικής Εξισορρόπησης της Απειλής, δηλαδή στην επιλογή της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς η οποία επιτρέπει στο κράτος αυτό να αποκτήσει ασφάλεια χωρίς να δεσμευτεί από την πηγή από την οποία προσπορίζεται υποστήριξη και προστασία καθώς και στην επιλογή της Παθητικής Συμπραξης με την Απειλή, δηλαδή στην επιλογή της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς η οποία επιτρέπει στο αδύνατο κράτος να αποκτήσει ασφάλεια διατηρώντας και μια "σχετική αυτονομία" από την απειλή με την οποία συμπορευεται ή/και αποκομίζοντας ίδιον όφελος από την αντιπαράθεση των μεγάλων δυνάμεων. Με τον τρόπο αυτό οι συγκεκριμένες ατομικού και κρατικού χαρακτήρα μεταβλητές εξηγούν τα στοιχεία της αυτονομίας και -μέχρι ένα βαθμό- του κέρδους τα οποία *εμπεριέχουν* οι συγκεκριμένες πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές και τα οποία *αναδεικνύει* η προτεινόμενη πολυ-επίπεδη προσέγγιση για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των αδυνατων κρατών.

Επισημαίνεται ότι η θεωρητική προσέγγιση της μελέτης πρεσβευει ότι η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Παθητικής Εξισορρόπησης την οποία με συνέπεια ακολούθησε η Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία κατά την πιο κρίσιμη περίοδο της ιστορίας της είναι το αποτέλεσμα ενός συγκερασμού εξωτερικών πιέσεων και εσωτερικών προτεραιοτήτων. Με άλλα λόγια, με δεδομένη και συνεχή την συστημική απειλή, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά ενός αδυνατού κράτους είναι το προϊόν *σύνθετων υπολογισμών* στους οποίους θα καταφυγει το τελευταίο προσπαθώντας να επιτυχει τον βέλτιστο -για τα συμφέροντά του- συνδυασμό (ή/και συγκερασμό) ανάμεσα σε συστημικού χαρακτήρα πιέσεις και σε κρατικού και ατομικού χαρακτήρα προτεραιότητες

Πιο συγκεκριμένα, η προτεινόμενη εμπλουτισμένη θεωρητική προσέγγιση πρεσβευει ότι συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές διαδραματίζουν -ως παρεμβαλλόμενη μεταβλητή- καθοριστικό ρόλο στην επιλογή της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδυνατού κράτους, “φιλτράροντας” τις υπαρκτές και συνεχείς συστημικές απειλές που αντιμετωπίζει το τελευταίο, με αποτέλεσμα να υιοθετείται τελικώς εκείνη η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά η οποία όχι μόνον δεν θα ακυρώνει αλλά, πολύ περισσότερο, θα ικανοποιεί -ή με άλλα λόγια θα είναι συμβατή και συνεπής(consistent) με συγκεκριμένες- *κρατικού και ατομικού χαρακτήρα προτεραιότητες*

Όπως τονίστηκε στο θεωρητικό μέρος της μελέτης (Κεφάλαιο III) η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών πρεσβευει ότι η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά του κράτους καθορίζεται από δυο συγκεκριμένες -ατομικού και κρατικού- χαρακτήρα μεταβλητές

α) *από την ικανοποίηση των ‘φιλοσοφικών’ και “λειτουργικών πεποιθήσεων”*

της κυρίαρχης elite και

β) *από την ανάγκη συνέχισης σημαντικών εσωτερικών διαδικασιών*

Οι δυο αυτές μεταβλητές διαδραματίζουν, συμφωνα με την προτεινόμενη θεωρητική προσέγγιση, καθοριστικό ρόλο όσον αφορά στην επιλογή της Τουρκίας να ακολουθήσει άλλοτε να εξισορροπήσει και άλλοτε να συμπράξει (παθητικά) με την απειλή. Πραγματικά, όταν το αδυνατο κράτος της μελέτης μας βρέθηκε -στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και πολυ περισσότερο κατά την διάρκεια της αιματηρότερης συγκρούσης στην ιστορία της ανθρωπότητας- στη δεινή θέση να επιλέξει την καταλληλότερη για τα συμφέροντά του πολιτική στρατηγική συμπεριφορά, η επιλογή της με συγκεκριμένο τρόπο (παθητικό) εξισορρόπησης εναντίον ή συμπραξης με την απειλή απέτελεσε το “φυσικό επακόλουθο” της υπαρξης και *δυναμικής λειτουργίας* των δυο παραπάνω -κρατικού και ατομικού χαρακτήρα- μεταβλητών. Οι μεταβλητές αυτές λειτουργώντας ως “φίλτρα” των υπαρχουσών σταθερών και μεγάλων απειλών με τις οποίες ήταν αντιμέτωπη η Τουρκία απέτελεσαν εκείνες τις προτεραιότητες και ανάγκες τις οποίες θα έπρεπε απαραίτητα να *ικανοποιεί* η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επέλεγε να ακολουθήσει η νεότευκτη δημοκρατία.

Ελεγχος των Προτάσεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδύνατων Κρατών

A Η Ικανοποίηση των Φιλοσοφικών και Λειτουργικών Πεποιθήσεων της Κυρίαρχης Elite

Όπως κατέστη σαφές -στο αμέσως προηγούμενο Κεφάλαιο VII- μέσω της παρουσίασης των εσωτερικών χαρακτηριστικών της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας, η τουρκική “εθνική elite” με την βοήθεια του Στρατού και του μοναδικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος είχε καταφέρει να δημιουργήσει ένα πανίσχυρο κράτος το οποίο με την συνεργασία και την υποστήριξη του στρατού επέβαλε τις απόψεις του σε ένα αδυνατο -και εν πολλοίς αδιάφορο ή/και ανίκανο να αντιδράσει- κοινωνικό σώμα¹¹³. Αυτό ακριβώς το σχήμα δυνατού κράτος (strong state)-αδυνατη κοινωνία (weak society) έχει -όπως γίνεται ευκολα αντιληπτό- συγκεκριμένες συνέπειες όσον αφορά στην ικανότητα της συγκεκριμένης “εθνικής elite” να προσδιορίζει τις εξωτερικές πολιτικές επιλογές του

κράτους¹¹⁴ Συνακόλουθα, το συστημα αξιών και ο "Κώδικας Λειτουργίας" (Operational Code) των μελών της κυρίαρχης elite διαδραματίζουν -λειτουργώντας στα πλαίσια του παραπάνω σχήματος- καθοριστικό ρόλο όσον αφορά τόσο την διαδικασία "φιλτραρίσματος" των εξωτερικών απειλών όσο και τους υπολογισμούς στους οποίους καταφευγει η συγκεκριμένη elite όταν καλείται να αντιμετωπίσει σημαντικές εξωτερικές απειλές

Πράγματι, στη περίπτωση της Τουρκίας η παραπάνω πρόταση ισχυει ολοκληρωτικά. Πιο συγκεκριμένα, τόσο η υιοθέτηση της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Παθητικής Συμπραξης με την απειλή όσο και της -στις περισσότερες των περιπτώσεων (case-studies)- Εξισορρόπησης της Απειλής δείχνει όχι μόνο να είναι συνεπής αλλά -πολυ περισσότερο- να ικανοποιεί τον "Κώδικα Λειτουργίας" (Operational Code)¹¹⁵ εκείνου του μικρου και ομοιογενους σώματος ανδρών που συνιστά την elite της χώρας και η οποία διατηρεί το μονοπώλιο της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Με άλλα λόγια, η Τουρκία θα επιλέξει κατά την εξεταζόμενη περίοδο εκείνες τις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές που συνάδουν με τις "φιλοσοφικές" και "λειτουργικές πεπιοθήσεις" της κυρίαρχης elite¹¹⁶. Ποιές όμως είναι αυτές οι "φιλοσοφικές" και "λειτουργικές πεπιοθήσεις" της εθνικής elite της νεοπαγους τουρκικής δημοκρατίας και με ποιο τρόπο εκφράζονται,

1 Οι Φιλοσοφικές Πεπιοθήσεις (και Προτεραιότητες) της elite

Οι Ιδεολογικοί Άξονες του "Κώδικα Λειτουργίας" της Εθνικής Elite

Οι διαμορφωτές αποφάσεων και, γενικότερα, εκείνοι που λάμβαναν τις αποφάσεις στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής κινούνται πάνω σε μια σειρά από αρχές (principles) οι οποίες θεωρούντο βασικές και αναγκαίες προκειμένου η χώρα να έχει αποτελεσματική δράση και παρουσία στη διεθνή σκηνή. Αυτές ακριβώς οι βασικές αρχές αποτελούν, ταυτόχρονα τους μακροπρόθεσμους στόχους τις "φιλοσοφικές πεπιοθήσεις" και τελικά, τους όρους που συνθέτουν τον "Κώδικα Λειτουργίας/Συμπεριφοράς" της κυρίαρχης elite

Πρέπει να σημειωθεί, ότι οι βασικές αυτές αρχές δεν συνυπάρχουν απλώς αλλά *συνδέονται στενά και αλληλουποστηρίζονται* σε μία λογική επίτευξης συνέχειας και συνέπειας όσον αφορά στην πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του κράτους

Πιο συγκεκριμένα, ο “Κώδικας Λειτουργίας” της τουρκικής εθνικής elite αναπτύσσεται πάνω σε δυο βασικούς και αμοιβαίως ενισχυόμενους άξονες, οι οποίοι αποτελούν και τους “ιδεολογικούς οδηγούς” (ideological guides)¹¹⁷ κατά την διαδικασία χάραξης της εξωτερικής πολιτικής του τουρκικού κράτους. Οδηγούς τους οποίους θα ενστερνιστεί με θρησκευτική ευλάβεια η κυρίαρχη elite επιλέγοντας να κινηθεί εντός των - οριζόμενων από αυτούς- πλαισίων ανταπόκρισης στις εξωτερικές απειλές

1 1 *Επίτευξη Εθνικής Κυριαρχίας και Ανεξαρτησίας*

Στο νεοπαγές τουρκικό κράτος, το οποίο καλείτο “να σταθεί στα πόδια του” μέσω της προώθησης όλων των μεγαλεπήβολων σχεδίων εσωτερικής οικονομικής και κοινωνικής αναδιοργάνωσης, η κυρίαρχη elite είχε θέσει ως υψηλότερο στόχο την διατήρηση με κάθε μέσο της κρατικής οντότητας του κράτους. Συνακόλουθα, ο στόχος της επίτευξης *εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας* είχε για ένα αδυνατο κράτος το οποίο επιχειρούσε να αποκτήσει τα βασικά χαρακτηριστικά ενός συγχρονου δυτικού κράτους πολυ συγκεκριμένο περιεχόμενο ενώ αποτελούσε -όχι μόνον υψιστη προτεραιότητα αλλά- πρώτα από όλα, βασική και αναγκαία προϋπόθεση επιβίωσης

Την ανάγκη για την επίτευξη κυριαρχίας και ανεξαρτησίας του κράτους θα διατηρήσει ως ακρογωνιαίο λίθο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και ο διάδοχος του Kemal Ataturk στην διακυβέρνηση της χώρας Ismet Inonu. Βεβαίως περιεχόμενο στην έννοια της κυριαρχίας (sovereignty) θα φροντίσει να δώσει ο ίδιος ο Ataturk ήδη από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Επισημαίνεται, ότι στη περίοδο αυτή η έννοια της κυριαρχίας (“η κυριαρχία ανήκει ολοκληρωτικά και χωρίς καμμία προϋπόθεση στο έθνος”) δεν αποτελεί παρά ένα μίγμα “Τουρκισμού και ‘Ανατολισμού”¹¹⁸ και αντικατοπτρίζει την προσπάθεια του ιδρυτή του συγχρονου τουρκικού κράτους να συνδέσει ιδεολογικά το έθνος (nation) με

το κράτος (state) Ο τρόπος με τον οποίο ο Atatürk επεχείρησε να συνδέσει με άρρηκτο τρόπο (δημιουργώντας ένα ενιαίο σύνολο) τις έννοιες του έθνους και του κράτους ήταν μέσω δυο βασικών αρχών του Κεμαλισμού, της Εκκοσμίκευσης και της Δυτικοποίησης. Η πρώτη καλείτο να ενδυναμώσει το αίσθημα του Τουρκισμού¹¹⁹ και η δεύτερη να διευκολύνει την εμφάνιση του κράτους. Έτσι η νέα Τουρκία, η οποία θα ανεδυετο μέσα από τα ερείπια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, θα θεμελιώνετο πάνω στο δικαίωμα του “τουρκικού λαού” να ασκεί πλήρη κυριαρχία στο έδαφος το οποίο κατοικούσε για τόσα πολλά χρόνια στο παρελθόν ενώ, παράλληλα, θα λειτουργούσε και στη κατεύθυνση της δημιουργίας ενός ξεχωριστού τουρκικού έθνους (distinct nation) με συγκεκριμένη κοινωνική κληρονομιά και ιστορική παράδοση.

Συνακόλουθα, η κεμαλική έννοια της κυριαρχίας (και, κατ’επέκταση της ειρήνης και της εθνικής ανεξαρτησίας), τονίζοντας ότι το σύγχρονο τουρκικό κράτος δεν έχει προέλθει από αγώνα εναντίον αποικιοκρατών αλλά ότι έχει κερδίσει την ανεξαρτησία του απορρίπτοντας το ίδιο το αποικιοκρατικό του παρελθόν θα εντοπίσει τον στόχο της στην **“επίτευξη κοινωνικής ανάπτυξης εντός συγκεκριμένων εδαφικών πλαισίων”**¹²⁰ και στη **“διατήρηση μίας Τουρκίας για τους Τούρκους”**¹²¹ Με τον τρόπο αυτό, η κυριαρχία θα συνδεθεί με την επίσημη απόρριψη κάθε αναφοράς ή νοσταλγικής αναδρομής στο αυτοκρατορικό παρελθόν¹²²

Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι η ριζοσπαστική απόφαση του Atatürk να απορρίψει το αυτοκρατορικό παρελθόν της χώρας του δεν αποτελεί παρά σκόπιμο περιορισμό των φιλοδοξιών ενός αδύνατου κράτους μέσα στα πλαίσια που έθεταν από την μια πλευρά, οι πραγματικές του δυνατότητες και από την άλλη πλευρά η θεμελιώδης - και ήδη δρομολογημένη- αναδιοργάνωση και ανοικοδόμηση της νεότευκτης δημοκρατίας¹²³

1 2 Ιδιότυπος Εθνικισμός

Η προσεκτική ανάγνωση” του συστήματος αξιών της τουρκικής elite επιτρέπει να μην διαφυγει της προσοχής του μελετητή η ύπαρξη και δυναμική λειτουργία ενός συγκεκριμένου “ιδιότυπου εθνικισμού” ο οποίος είναι κυρίαρχος μεταξύ των μελών της. Ενόσ εθνικισμού ο οποίος αποτελεί τον δευτερο “ιδεολογικό οδηγό” της στρατηγικής συμπεριφοράς αυτής της elite. Ποιό είναι όμως το περιεχόμενο αυτού του ιδιότυπου εθνικισμού, σε ποιό βαθμό συνδέεται με αναθεωρητικές επιδιώξεις της κυρίαρχης elite, πώς μεθοδεύεται και επιχειρείται η επίτευξη των στόχων του και, ακόμη, ποιοί είναι οι τρόποι έκφρασής του, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό,

Όπως ήδη τονίστηκε η *βασική προτεραιότητα* του νεοπαγους τουρκικού κράτους εντοπίζεται στην επίτευξη εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, και σε αυτή την κατεύθυνση επιχειρείται η συνδεση των εννοιών του έθνους και του κράτους μέσω δυο βασικών αρχών του κεμαλισμου, της Κοσμικότητας και της Δυτικοποίησης. Σε αυτά τα πλαίσια προβάλλει -όπως είναι επόμενο- αδήριτη η ανάγκη για την απόκτηση *εθνικής ταυτότητας*, ως βασικής προϋπόθεσης για την αρμονική και άρρηκτη συνδεση του έθνους και του κράτους σε ένα ενιαίο σύνολο ¹²⁴. Όμως η απόκτηση εθνικής ταυτότητας δεν αφορά μόνο στον τουρκικό λαό αλλά κυρίως -και αυτό ενδιαφέρει περισσότερο τη μελέτη μας- στην τουρκική elite. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Νεοκλής Σαρής

‘Από τις έσχατες ήδη ημέρες του βίου της Οσμανικής Αυτοκρατορίας υπάρχει διαμορφωμένη μια τουρκική στρατογραφειοκρατία που κατέχει την πολιτική εξουσία αλλά στερείται οικονομικής υποδομής. Η στρατογραφειοκρατία αυτή έχοντας υιοθετήσει τα δυτικά πρότυπα ζωής, και από τη “φύση της” μικρο-αστική, ζει με τον πόθο και την προσδοκία της πρόσκτησης αστικής οικονομικής βάσης. Υπό τη μορφή του Κόμματος “Ένωση και Πρόοδος” εκφράζει τον ασίγαστο πόθο μιας νεόφυτης τάξης μικρομεσαίων στελεχών της διοίκησης και των Ενόπλων Δυνάμεων για πρόσκτηση αστικής ταυτότητας. Έτσι, το άπιαστο όραμα του αστισμου συμπορευεται με την επίπλαστη όσο και παθογόνα εθνικιστική έξαρση. Ενδιαφέρον είναι ότι η γέννηση του τουρκικού **εθνικισμού** συντελείται από μη τουρκικά στοιχεία (με κοινό -όμως- χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων την μικροαστική τους προέλευση) και λαμβάνει χώρα στο σημείο εκείνο της αυτοκρατορίας που οι φεουδαρχικές δομές έχουν περισσότερο από οπουδήποτε αλλου καταλυθεί, δηλαδή στο ευρωπαϊκό τμήμα της αυτοκρατορίας. Έτσι, η κοιτίδα της “νέας Τουρκίας” είναι η Θεσσαλονίκη ενώ όλοι ανεξαιρέτως οι ηγέτες της Τουρκίας για μισό και πλέον αιώνα

κατάγονται από ευρωπαϊκές επαρχίες της οσμανικής αυτοκρατορίας
(Οι υπογραμμίσεις δικές μας)¹²⁵

Παρατηρείται συνεπώς η ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης σειράς σταδίων ή/και βημάτων, ως απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου η τουρκική elite να επιτύχει τον τελικό της στόχο που -όπως τονίστηκε- δεν είναι άλλος από την επίτευξη εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας. Επιπρόσθετα, αξίζει να επισημανθεί ότι η ανάγκη της συγκεκριμένης elite για απόκτηση εθνικής ταυτότητας θα επιχειρηθεί ακόμα και μέσα από την -προσωρινή κάποιες φορές- πρόσκτηση *εθνικού γοήτρου*, μέσω της συνδεσής της με την προσπάθεια των πολιτικών της ηγετών -πρωτεύοντως του Ataturk και δευτερευόντως του İnönü- για την απόκτηση *προσωπικού γοήτρου*¹²⁶

Συνακόλουθα, η ανάγκη απόκτησης εθνικής ταυτότητας από την κυρίαρχη elite θα συνδεθεί αναπόσπαστα με την υιοθέτηση ενός εθνικισμού από τα μέλη της. Το περιεχόμενο αυτού του εθνικισμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *ιδιότυπο*, καθώς αντανακλά από την μία πλευρά την διατήρηση του πνεύματος της αυτοκρατορίας, και από την άλλη τις αντικειμενικές αδυναμίες του νεοπαγούς κράτους να υλοποιήσει τους μεγαλεπήβολους στόχους που υπονοεί και συνεπάγεται η υιοθέτηση του¹²⁷. Κατά συνέπεια, χωρίς να πάψει ούτε στιγμή να κυριαρχεί στον κώδικα συμπεριφοράς των μελών της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας το πνεύμα της ανασυστασης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (αποτελώντας τον δευτερο ιδεολογικό της οδηγό) αυτός ο -πέραν των δυνατοτήτων της χώρας- στόχος *φανερά θα απορριφθεί* και θα προβληθούν, αντίθετα, οι μη-αναθεωρητικές σταθερές (nonrevisionist norms) της Κεμαλικής ιδεολογίας (με κυρίαρχο το συνθήμα "ειρήνη στην πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο")¹²⁸. Με αυτό τον τρόπο η απόκτηση εθνικής ταυτότητας από την τουρκική στρατογραφειοκρατία θα συνδεθεί με έναν ιδιότυπο εθνικισμό που θα έχει τα χαρακτηριστικά ενός "ανομολόγητου και 'κρυψίνοντος" (όσον αφορά στην μεθόδευσή του στο εξωτερικό) αναθεωρητισμού,¹²⁹ η επίτευξη των στόχων του οποίου θα επιχειρηθεί κατά την εξεταζόμενη περίοδο μέσα από κανάλια που δεν απαιτούν από το αδυνατο κράτος της μελέτης μας υπέρβαση των δυνατοτήτων που πραγματικά διαθέτει. Πραγματικά, η τουρκική elite θα προσφέρει απτές

αποδείξεις αυτής της αναθεωρητικής της διάθεσης με συγκεκριμένες κινήσεις και μεθοδεύσεις τόσο στο εσωτερικό του κράτους όσο και στο εξωτερικό

Στο εσωτερικό, η Τουρκική Εθνοσυνέλευση θα προχωρήσει στις 11 Νοεμβρίου 1942 στην ψήφιση (350 θετικές ψήφοι επί 350 ψηφισάντων) του Φόρου Περιουσίας (Verlik Vergisi). Ο Φόρος Περιουσίας έχει ως βάση του τον ιδιότυπο εθνικισμό της στρατογραφειοκρατίας η οποία θέλει να εξαφανίσει τους μη-Τουρκους/μη-μουσουλμάνους της χώρας, προκειμένου δε να το επιτύχει θα θέσει σε κίνηση τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους, θα καταλυσει κάθε αρχή δικαίου και θα επιβάλει ένα πνεύμα φυλετικής διάκρισης και μισαλλοδοξίας¹³⁰

Συμφωνα με τις διατάξεις του νομοσχεδίου για τον Φόρο Περιουσίας όλοι οι μη-μουσουλμάνοι υπήκοοι της χώρας ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν εντός δέκα πέντε ημερών (με πρόσθετη χρηματική ποινή εάν καθυστερούσαν και βίαιο εκτοπισμό στα βόρεια της Μικράς Ασίας και υποβολή σε καταναγκαστική εργασία οδοποιίας εάν δεν κατέβαλαν τον φόρο εντός μηνός από την βεβαίωσή του) το ποσό του φόρου που όριζαν διάφορες κρατικές επιτροπές με εντελώς αυθαίρετο τρόπο και χωρίς οι αποφάσεις τους να υπόκεινται σε ένσταση (να είναι δηλαδή ανακλητές)¹³¹ Με αυτό τον τρόπο η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα προχωρήσει σε αυτό που ο Faik Okte (Γενικός Διευθυντής Οικονομικών (*Defterdar*) στην Κωνσταντινούπολη κατά την περίοδο επιβολής του Φόρου Περιουσίας) χαρακτήρισε ως “την τελευταία επίδειξη μιας “αιμοδιψους-νοοτροπίας εκβιασμού” (vampire-mentality of extortion) των “ευπορων μειονοτικών” ομάδων της χώρας¹³²

Το ενδιαφέρον πάντως για την μελέτη μας, είναι η αλλαγή της στάσης της στρατογραφειοκρατίας όσον αφορά στην αυστηρότητα της επιβολής του Φόρου Περιουσίας από τη στιγμή που η Γερμανία εμφανίζει σοβαρά σημεία κάμψης και διαφαίνεται η υπερίσχυση της Μεγάλης Συμμαχίας στα πεδία των μαχών. Σε αυτή την χρονική συγκυρία -και καθώς αναπτύσσεται ένα σοβαρό και έντονο κλίμα δυσαρέσκειας από την πλευρά των Δυτικών κυβερνήσεων σχετικά με τις συνέπειες από την επιβολή του

Φόρου και την απάνθρωπη μεταχείριση των οφειλετών- η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα επιλέξει την αναδίπλωση και την επιλογή συγκεκριμένων μέτρων αποφόρτισης του αρνητικού διεθνούς κλίματος. Έτσι τον Δεκέμβριο του 1943, λίγο πριν ο Ismet Inonu αναχωρήσει για το Κάιρο όπου θα συναντούσε τον Roosevelt και τον Churchill, οι εκτοπισμένοι λόγω χρεών στο Askale θα ανακληθούν στην Κωνσταντινούπολη, ενώ στις 15 Μαρτίου 1944 (την ημέρα που οι Συμμαχοί θα εξαπολυσουν την τελική επίθεση στο Monte Cassino) η Τουρκική Εθνοσυνέλευση θα ψηφίσει νόμο για την απόλυση των κρατουμένων λόγω χρέους τους προς το Δημόσιο οφειλόμενο στο Φόρο Περιουσίας και θα παράσχει άφεση σε όσους δεν τον είχαν καταβάλει ¹³³

Παρατηρούμε συνεπώς ότι παρά το γεγονός ότι το στοιχείο του ιδιότυπου εθνικισμού της κυρίαρχης elite εκφράζεται στο εσωτερικό του κράτους με μάλλον φανερό (και όχι “κρυφίνοντα”, όπως θα δουμε παρακάτω να εκφράζεται στο εξωτερικό) τρόπο, εν τούτοις η στρατογραφειοκρατία θα επιχειρήσει την πραγμάτωση των στόχων που υπονοεί αυτός ο ιδιότυπος εθνικισμός μέχρι το σημείο εκείνο που η ακολουθούμενη πρακτική συνάδει τόσο με τις πραγματικές δυνατότητες της χώρας όσο και με την διεθνή συγκυρία

Στο *εξωτερικό*, αντίθετα, η προσπάθεια της “εθνικής” elite να πραγματώσει τους στόχους που πρεσβευεί ο ιδιότυπος εθνικισμός της δεν θα έχει τα ίδια εξωστρεφή χαρακτηριστικά, ενώ θα αναπτυχθεί και πάλι μέσα στα πλαίσια που θέτουν οι πραγματικές δυνατότητες της χώρας και οι διεθνείς συγκυρίες. Πιο συγκεκριμένα, ο ιδιότυπος εθνικισμός της τουρκικής elite θα λάβει την μορφή ενός “προσεκτικού αναθεωρητισμού”, το περιεχόμενο του οποίου θα συνθέσουν δυο συγκεκριμένες πραγματικότητες η πρώτη αναφέρεται στην ενίσχυση των Παντουρανιστικών φιλοδοξιών ενός σημαντικού μέρους της τουρκικής elite από την επίσημη κυβέρνηση και η δεύτερη στην προσπάθεια αποκόμισης εδαφικών κερδών με στόχο την αναβίωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας

Στην πρώτη περίπτωση, παρά την επίσημη θέση της τουρκικής κυβέρνησης περί απόρριψης κάθε πολιτικής επιλογής με αναθεωρητικό ή/και αλυτρωτικό περιεχόμενο,

παρατηρείται αμέσως μετά την Γερμανική εισβολή στην Σοβιετική Ένωση, μια προσπάθεια εκμετάλλευσης από την Τουρκία των τουρανικής καταγωγής εθνοτήτων που κατοικούσαν στα εδάφη της Κεντρικής Ασίας μέσω της αναβίωσης του Παντουρανισμού, δηλαδή της εθνικιστικής ιδεολογίας που πρέσβευε την ένωση όλων των τουρκων από τον Βόλγα μέχρι την Κίνα¹³⁴ Ο στόχος ήταν σαφής (και το σύνολο των μελετών συγκλίνει στο ίδιο συμπέρασμα) Από την μία πλευρά, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης¹³⁵ και από την άλλη πλευρά, η δημιουργία ημι-αυτόνομων τουρκικών κρατών υπό τουρκική κηδεμονία¹³⁶ Πράγματι, η επιλογή αυτή της Τουρκίας καταδεικνύει δυο συγκεκριμένες πραγματικότητες την αναζωπύρωση του παντουρανισμού στο εσωτερικό της χώρας¹³⁷ καθώς και την αντίληψη της τουρκικής ηγεσίας ότι με την επικείμενη ήττα και τον διαμελισμό της Σοβιετικής Ένωσης θα γινόταν πραγματικότητα το όραμα του παντουρανισμού¹³⁸ Η προσπάθεια αυτή της Τουρκίας ενισχυεται και από την ίδια τη ναζιστική Γερμανία καθώς συνάδει με συγκεκριμένα σχέδια του Χίτλερ για τις περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης που επρόκειτο να καταληφθούν¹³⁹ και -κυρίως- με την ελπίδα της Γερμανίας ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την ιδέα της κατοίκησης αυτών των περιοχών αποκλειστικά από Τούρκους, ως ένα μοχλό πίεσης προς την Τουρκία προκειμένου να πείσει την τελευταία να εισέλθει στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων του Άξονα

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η επίσημη τουρκική κυβέρνηση δείχνει, παρά τις διαβεβαιώσεις του προέδρου Ινονου περί του αντιθέτου, όχι μόνον να ανέχεται την ανάπτυξη των παντουρανιστικών ιδεών αλλά σταθερά να υποκινεί και να υποδαυλίζει την δημιουργία ενός "τουρανικού κράτους" το οποίο θα περιελάμβανε άλλοτε τα εδάφη ανάμεσα στη Μαυρή Θάλασσα και την Κασπία¹⁴⁰ και άλλοτε τους τουρκικούς πληθυσμούς στην Κριμαία, το Αζερμπαϊτζάν το Τουρκεστάν το Βορειοδυτικό Ιράν και το Βόρειο Ιράκ¹⁴¹ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Weber

“ φαινόταν έτσι ότι οι Τούρκοι υποστηρικτές του αλυτρωτισμού είχαν για την ώρα τραβήξει το βλέμμα από τις πρώην αραβικές επαρχίες τους και το είχαν στρέψει προς τους τουρκόφωνους λαούς στη Σοβιετική Ένωση. Έτσι βρετανικές και γερμανικές πηγές καταδεικνύουν έντονα ότι ο παντουρανισμός δεν ήταν απλώς και μόνο ένας ενθουσιασμός των μαζών, που προήρχετο από τον λαό, αλλά ένα επίσημο πρόγραμμα της

τουρκικής κυβερνήσεως, που το καλλιεργούσε συνεχώς, αν και μυστικά”
(Η υπογράμμιση δική μας)¹⁴²

Όμως τα σχέδια της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας δεν θα ευοδωθούν καθώς από την μια πλευρά δεν θα βρουν πρόσφορο έδαφος στους τουρκόφωνους λαούς της Σοβιετικής Ένωσης¹⁴³ ενώ, από την άλλη πλευρά, οι νίκες των σοβιετικών στρατευμάτων και η προέλασή τους στα Βαλκάνια τον Ιανουάριο του 1944 θα υποχρεώσουν την τουρκική στρατογραφειοκρατία σε αναδίπλωση. Την αναδίπλωση αυτή θα επιβάλλει η ανάγκη δημιουργίας ερεισμάτων (ενν. στη πλευρά της Δυτικής Συμμαχίας) έναντι της αναφυόμενης νέας απειλής (βλ. Σοβιετική Ένωση) και θα λάβει σάρκα και οστά μέσω μιας “υπερβολικής” προσπάθειας της τουρκικής κυβέρνησης να επιδείξει την ουδετερότητά της έναντι της Σοβιετικής Ένωσης, εκδίδοντας επίσημο κυβερνητικό ανακοινωθέν (18 Μαΐου 1944) σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση θα προβεί στη συλληψη και φυλάκιση πολλών μελών τουρανιστικών οργανώσεων σε μια προσπάθεια “πάταξης των τουρανιστικών αντιλήψεων που αποτελούν ένα αρρωστημένο και ζημιογόνο σύμπτωμα των πρόσφατων καιρών”¹⁴⁴. Η αθώωση όλων των κατηγορουμένων μετά το τέλος του πολέμου θα επιβεβαιώσει την διάχυτη υποψία ότι η δίωξη των παντουρανιστών ήταν μια πράξη πολιτικής σκοπιμότητας παρά μια προσπάθεια διαφυλάξης της νομιμότητας.¹⁴⁵

Στη δεύτερη περίπτωση, ο ιδιότυπος εθνικισμός της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας θα συνδεθεί με την αναθεωρητική διάθεση της τελευταίας¹⁴⁶ να επιχειρήσει να καρπωθεί εδαφικά κέρδη από την συνδιαλλαγή της και με τα δυο εμπόλεμα μέρη, δηλαδή τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία.¹⁴⁷ Η επιθυμία και, συνακόλουθα, η προσπάθεια ενός αδύνατου κράτους να αποκομίσει εδαφικά κέρδη -ενώ αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές, βρίσκεται στο μέσον της αντιπαράθεσης των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής και διακυβεύεται η ίδια η ύπαρξή του- καταδεικνύει την κυριαρχία αναθεωρητικών δυναμικών στην μικρή εκείνη ομάδα των ατόμων που λαμβάνει τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής.

Πρέπει για μια ακόμη φορά να επισημανθεί ότι ο ιδιότυπος εθνικισμός της elite (που στο εξωτερικό είναι μάλλον “ανομολόγητος” και, πάντως εκφράζεται με λιγότερο

φανερό τρόπο από ό,τι στο εσωτερικό) θα μεταμορφωθεί (στο *εξωτερικό*) σε έναν “προσεκτικό αναθεωρητισμό”, ο οποίος, όμως, σε καμία περίπτωση δεν θα “υπερβεί τα εσκαμμένα” Έτσι θα επιχειρήσει να πραγματοποιήσει τους μεγαλεπήβολους στόχους του μόνον όταν οι πραγματικές δυνατότητες της χώρας αλλά και οι διεθνείς συγκυρίες ενισχυουν μια τέτοια προοπτική Συνακόλουθα, και αυτή η διαπίστωση ενδιαφέρει ιδιαίτερα την μελέτη μας, η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα επιλέξει να προωθήσει τα μεγαλεπήβολα (σε βαθμό που ισοδυναμούν με ανασυσταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας) αναθεωρητικά της σχέδια μόνον υπό την προϋπόθεση ότι -και στο βαθμό που- αυτά δεν αντίκεινται στην επίτευξη του πρωταρχικού της στόχου, δηλαδή της απόκτησης ασφάλειας

Με άλλα λόγια, για την τουρκική στρατογραφειοκρατία δεν τίθεται ποτέ ζήτημα επιλογής ή/και ζυγίσματος (trade-off) όσον αφορά στους εξής τρεις στόχους/αξίες επίτευξη ασφάλειας, επίτευξη μεγαλύτερης αυτονομίας και αποκόμιση κέρδους¹⁴⁸ Οι “φιλοσοφικές πεποιθήσεις” και -γενικότερα- ο “Κώδικας Λειτουργίας” της συγκεκριμένης elite έχουν λυσει αυτό το πρόβλημα, στη βάση της *ικανοποίησης μίας συγκεκριμένης ακολουθίας/σειράς αλληλοενισχυόμενων και αλληλοσυμπληρούμενων αξιών ή/και μακροπρόθεσμων στόχων* Η σειρά αυτή προκύπτει -αλλά και ενισχυεται- από τους δυό βασικούς και αλληλοσυμπληρουμένους ιδεολογικούς οδηγούς της τουρκικής elite Επιπρόσθετα, καθώς ο πρώτος ιδεολογικός οδηγός της κυρίαρχης elite, δηλαδή η επίτευξη εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, προϋπέθετε -και συνεπάγετο ταυτόχρονα- την επίτευξη *ασφάλειας* και ο έτερος ιδεολογικός οδηγός, δηλαδή ο ιδιότυπος εθνικισμός, την επίτευξη *κέρδους*, είναι επόμενο ότι η αρμονική συνυπαρξη και -πολυ περισσότερο- η αλληλοενίσχυση των δυο αυτών βασικών ιδεολογικών οδηγιών οδηγεί νομοτελειακά την κυρίαρχη elite και στην πρόσθετη επιδίωξη μιας *αυτονομίας* όσον αφορά στην εξωτερική συμπεριφορά του αδυνατου κράτους Παρατηρείται συνεπώς ότι οι “φιλοσοφικές πεποιθήσεις” (ιδεολογικοί οδηγοί) της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας δεν κατευθύνουν απλώς την τελευταία προς την υιοθέτηση μιας συμπεριφοράς που θα ικανοποιεί τους -

μακροπρόθεσμους- στόχους της αλλά, πολύ περισσότερο, αξιολογούν αυτούς τους στόχους θέτοντας, τελικά, και μια συγκεκριμένη σειρά/ακολουθία όσον αφορά στην υλοποίησή τους (ασφάλεια, αυτονομία, κέρδος)

Συνακόλουθα, σε επίπεδο δράσης, ο Κώδικας Συμπεριφοράς της τουρκικής elite - όσον αφορά στις “φιλοσοφικές πεποιθήσεις” (philosophical beliefs) των μελών της- διέπεται από έναν ορθολογισμό, ο οποίος δεν θέτει απλώς σε *συγκεκριμένη σειρά* τις προτεραιότητες και τους στόχους αλλά και φροντίζει για την *αλληλοενίσχυση* και *αλληλοσυμπλήρωση των δύο βασικών ιδεολογικών οδηγών* της συγκεκριμένης elite. Έτσι *όταν ο ιδιότυπος εθνικισμός της στρατογραφειοκρατίας μπορεί να συνυπάρξει με -και ακόμα να ενισχυσει- τον άλλο ιδεολογικό της οδηγό, δηλαδή την επίτευξη εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα επιχειρήσει το μέγιστο δυνατό όφελος* (εντείνοντας τις εδαφικές της διεκδικήσεις). Αντίθετα, *όταν εξωτερικοί παράγοντες* (σε συνδυασμό με τις περιορισμένες δυνατότητες της χώρας) *απειλήσουν σοβαρά με ακύρωση τον πρώτο βασικό και μακροπρόθεσμο στόχο της (ιδεολογικό οδηγό), δηλαδή την επίτευξη εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα αναδιπλωθεί, αναμένοντας να συντρέξουν και πάλι οι διεθνείς προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν την ανάπτυξη νέων προσπαθειών για την πραγμάτωση των φιλόδοξων αναθεωρητικών της στόχων* ¹⁴⁹

Χαρακτηριστικά παραδείγματα του ορθολογισμού, σε επίπεδο δράσης, των “φιλοσοφικών πεποιθήσεων” της κυρίαρχης εθνικής elite αποτελούν οι περιπτώσεις της Παθητικής Συμπραξης της Τουρκίας (η περίπτωση του Montreaux και του Τουρκο-Γερμανικού Συμφώνου Μη-Επίθεσης) οι οποίες συνιστούν ταυτόχρονα και “απόκλιση” από την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Παθητικής Εξισορρόπησης των απειλών την οποία επέλεξε το αδύνατο κράτος στις περισσότερες από τις εξετασθείσες περιπτώσεις (case-studies). Πραγματικά, στην περίπτωση του Montreaux η τουρκική εθνική elite η οποία κυριαρχείται από έναν “ιδιότυπο εθνικισμό και εμφορείται από αναθεωρητικές διαθέσεις θα διαπιστώσει ότι η υφισταμένη συγκρούση συμφερόντων

μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (αναθεωρητικών και status quo) της ανοίγει ένα “παράθυρο ευκαιρίας” το οποίο δεν θα διστάσει να εκμεταλλευτεί συμπράττοντας με την Ιταλία. Όταν όμως εξωτερικοί παράγοντες (Γερμανία) απειλήσουν με ακύρωση τον πρωταρχικό στόχο της εθνικής κυριαρχίας τότε η τουρκική στρατογραφειοκρατία θα αναδιπλωθεί επιλέγοντας -μέσω της (παθητικής) συμπραξης- να κατευθύνει αλλού την απειλητική δύναμη ώστε να επιτύχει την επιβίωση της νεοπαγούς δημοκρατίας.

2 Οι Εργαλειακές/Λειτουργικές Πεπιοθήσεις της elite

Εκτός από τις “φιλοσοφικές πεπιοθήσεις”, η τουρκική elite διακατέχεται από συγκεκριμένες “λειτουργικές πεπιοθήσεις”, οι οποίες όχι μόνον συνδέονται (interrelated) με τις “φιλοσοφικές πεπιοθήσεις” αλλά και ενισχυουν την συγκεκριμένη σειρά/ακολουθία που εισάγουν και προτάσουν οι “φιλοσοφικές πεπιοθήσεις”. Πιο συγκεκριμένα, οι “λειτουργικές πεπιοθήσεις” της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας εντοπίζονται στις εξής

α) Πραγματισμός. Τα μέλη της τουρκικής elite μοιράζονταν την πεπιοθήση ότι για μια μικρή και αδύνατη χώρα, όπως ήταν το νεοπαγές τουρκικό κράτος, ο μοναδικός τρόπος για να επιβιώσει ήταν από την μία πλευρά μέσω της στήριξης στις ίδιες τις δυνάμεις της¹⁵⁰ και από την άλλη πλευρά μέσω της επιλογής πραγματιστικών προσεγγίσεων όσον αφορά στην επιλογή των κατάλληλων συμμάχων. Συνακόλουθα, έννοιες όπως “παραδοσιακή φιλία”, “αιώνια εχθρότητα” ή ακόμα “ιστορικό προηγούμενης συνεργασίας” δεν είχαν απολυτως κανένα ουσιαστικό περιεχόμενο¹⁵¹. Ήταν συνεπώς βέβαιο ότι η επιλογή πραγματιστικών επιλογών θα υπερίσχυε κάθε άλλης επιλογής βασισμένης στον ιδεαλισμό, τις υποσχέσεις και τα συναισθήματα. Για την τουρκική elite κάθε απόφαση εξωτερικής πολιτικής δεν έπρεπε παρά να αποτελεί ζήτημα σκοπιμότητας (matter of purest expediency) και η επιλογή συγκεκριμένων συμμάχων αντιμετωπίζετο ως αναγκαίο κακό (necessary evil) ενώ σε περίπτωση που ανεπιθυμητες -πέρα από τις προβλέψεις- εξελίξεις λάμβαναν χώρα θεωρείτο περίπου αυτονόητο ότι και η πολιτική του αδύνατου

κράτους θα έπρεπε επίσης να διαμορφωθεί με τρόπο ανάλογο προς τα συμφέροντα και τις ανάγκες του ¹⁵²

β) Ελευθερία Κινήσεων Βασική πεποίθηση της elite αποτελούσε η διαπίστωση ότι η Τουρκία ήταν ένα μικρό κράτος με ιδιαίτερη γεωπολιτική θέση. Μια πραγματικότητα που συνεπάγετο για την Τουρκία από την μια πλευρά την δυνατότητα προσέλκυσης πολλών ισχυρών φίλων και από την άλλη πλευρά το ενδεχόμενο προσέλκυσης “προστατών”, την προστασία των οποίων καθόλου δεν επιθυμούσε η Τουρκία. Σημαντικό επομένως ζητούμενο παρέμενε για την χώρα η διατήρηση όσο το δυνατόν μεγαλύτερης ελευθερίας κινήσεων. Αυτό συνεπάγετο είτε την αποφυγή της δημιουργίας σφαιρών επιρροής (power blocks) είτε τη μη-συμμετοχή της Τουρκίας σε αυτές, στην περίπτωση που συγκεκριμένες σφαίρες επιρροής είχαν ήδη σχηματιστεί. Κατά συνέπεια, ο ασφαλέστερος δρόμος για τη διατήρηση της κυριαρχίας των μικρών και αδύνατων κρατών παρέμενε η επίτευξη ισορροπίας δυνάμεων σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο¹⁵³ και η μη-υπερίσχυση της μιας ή της άλλης μεγάλης δύναμης και η συνακόλουθη ανάδυση ενός ηγεμόνα στο διεθνές σύστημα ¹⁵⁴

Κατ’επέκταση, σε πρακτικό επίπεδο, η τουρκική elite δεν έβλεπε τίποτα το κακό στην επιλογή μιας πολιτικής η οποία διατηρούσε από την μία πλευρά μια συμμαχία με τη Μεγάλη Βρετανία και από την άλλη πλευρά ένα Συμφωνο Φιλίας με τη Ναζιστική Γερμανία. Άλλωστε και οι δυο αυτές πραγματικότητες αποτελούσαν διαστάσεις της “ενεργου ουδετερότητας” την οποία είχε επιλέξει η Τουρκία προκειμένου “να αποκτήσει η ίδια προστασία και ασφάλεια εμποδίζοντας, ταυτόχρονα είτε την Σοβιετική Ένωση είτε την Ναζιστική Γερμανία να καταστούν ηγεμονικές δυνάμεις” ¹⁵⁵. Επιπρόσθετα, η τουρκική elite, όπως ήταν πεπεισμένη ότι μία Μεγάλη Δύναμη θα προσέφερε ποτέ χαριστικά την υποστήριξή της σε ένα αδύνατο κράτος αλλά διότι συγκεκριμένα συμφέροντα θα επέβαλαν αυτή την απόφαση, για τον ίδιο λόγο και δεν έβλεπε γιατί θα έπρεπε να διακυνδυνεύσει την ίδια την ύπαρξη του νεοπαγους τουρκικού κράτους επιτρέποντας την

εμπλοκή του σε καταστάσεις που δεν είχε δημιουργήσει το ίδιο αλλά οι αντιπαραθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής ¹⁵⁶

γ) Ισότητα σε Συμμαχίες Η άρνηση της τουρκικής elite να επιτρέψει στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής να εμπλέξουν την αδυνατη Τουρκία στο παιχνίδι των μεταξύ τους αντιπαραθέσεων θα οδηγήσει τα μέλη της elite να μοιραστούν μία ακόμη σημαντική πεποίθηση Την αποφυγή του σχηματισμού “πρώτης” και “δεύτερης κατηγορίας” εταίρων (“senior” and “junior” partners) σε μια συμμαχία Πραγματικά, όσο επέτρεπαν οι διεθνείς συνθήκες, κατέστη πρακτική για την τουρκική διπλωματία η αναζήτηση ισοτιμίας ως βασικής προϋπόθεσης για τον σχηματισμό μιας συμμαχίας ¹⁵⁷

δ) Η Σημασία της Διαπραγμάτευσης Η υιοθέτηση πραγματιστικών και ρεαλιστικών προσεγγίσεων από την πλευρά ενός μικρού και αδυνατού κράτους αναμφίβολα συνεπάγεται και σκληρές διαπραγματεύσεις προκειμένου να προωθηθούν και να υλοποιηθούν οι τεθειμένοι στόχοι. Ειδικότερα για την τουρκική στρατογραφειοκρατία, η διαπραγμάτευση (bargaining) αποτελεί εργαλείο και μέσον-κλειδί για την επιβίωση ενός μικρού κράτους. Συνακόλουθα, για την τουρκική elite η ‘σκληρή διαπραγμάτευση’ με εχθρούς και φίλους αποτελεί την “ανώτατη ένδειξη πατριωτισμού” ¹⁵⁸

ε) Ιεράρχηση Στόχων και Αυτοπεριορισμός Για ένα μικρό και αδυνατο κράτος είχε μεγάλη σημασία να γνωρίζει από την μία πλευρά ποιοί είναι οι στόχοι πρώτης προτεραιότητας, ¹⁵⁹ την επίτευξη των οποίων θα επιδιώξει με κάθε μέσον και με κάθε κόστος, και από την άλλη πλευρά μέχρι ποίου σημείου θα μεθοδεύσει τις προσπάθειές του για την επίτευξη των τεθειμένων στόχων (self-imposed constraint). Σε αυτή την κατεύθυνση και στα πλαίσια πραγματιστικών και ρεαλιστικών προσεγγίσεων, η θυσία ενός ανώτατου κρατικού λειτουργού (Υπουργού των Εξωτερικών) προκειμένου να ικανοποιηθούν οι πρώτης προτεραιότητας στόχοι της χώρας αποτελεί επιβεβλημένη πολιτική επιλογή ¹⁶⁰

στ) Επιλογή Καταλληλότερου Χρόνου (Timing) μέσω Σύνεσης και Προσοχής Στα 1938 ο Kemal Ataturk συμβουλευε τους διαδόχους τους με τα εξής λόγια “Ένας Παγκόσμιος Πόλεμος είναι ήδη πολύ κοντά μας Σε αυτόν τον πόλεμο, η παγκόσμια ισορροπία θα ανατραπεί εντελώς Εάν κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου η Τουρκία ενεργήσει χωρίς συνεση και κάνει και το πιο μικρό λάθος, θα βρεθεί αντιμέτωπη με μια ακόμα μεγαλύτερη καταστροφή από εκείνη που βίωσε στα χρόνια της Ανακωχής”¹⁶¹ Τα στοιχεία της “συνεσης” και της “προσοχής” αναδεικνύονται μέσα από αυτά τα λόγια του ιδρυτή του τουρκικού κράτους Στοιχεία τα οποία θα ενστερνιστεί πλήρως η τουρκική elite και τα οποία θα αποτελέσουν ορισμένες από τις βασικότερες “λειτουργικές της πεπιοθήσεις”¹⁶²

Η προσπάθεια, επίσης, να κερδηθεί όσο το δυνατόν περισσότερος χρόνος καθώς και η υιοθέτηση μιας “πολιτικής αναμονής” (policy of waiting) αποτελούν για ένα μικρό και αδυνατο κράτος πρόσθετα θετικά χαρακτηριστικά που επιτρέπουν στο τελευταίο από τη μια πλευρά να απορροφά τις πιέσεις που προέρχονται από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων και από την άλλη να προσαρμόζει την συμπεριφορά του ανάλογα με την συμπεριφορά των άλλων καθώς και με βάση τις ειδικές ανάγκες και τα συμφέροντά του¹⁶³ Συνακόλουθα, για την τουρκική elite η υιοθέτηση όλων των παραπάνω πεπιοθήσεων οδηγεί τελικά στην ικανότητα της χώρας να καταλήξει στην επιλογή του καταλληλότερου χρόνου, κατά την διάρκεια του οποίου θα ενταθούν οι προσπάθειες του αδυνατου κράτους, προκειμένου να προωθηθούν οι τεθειμένοι μακροπρόθεσμοι στόχοι του

ζ) Αποφασιστικότητα Για την επίτευξη των στόχων ενός μικρου και αδυνατου κράτους το οποίο καλείται να επιβιώσει μέσα σε ένα άναρχο και εχθρικό περιβάλλον η επίδειξη αποφασιστικότητας από μέρους του αποτελεί αναμφίβολα, ουσιαστικό και απαραίτητο εργαλείο, η χρήση του οποίου -όταν οι συγκυρίες το επιτρέπουν- αυξάνει την διαπραγματευτική ικανότητα του κράτους¹⁶⁴

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι όλα τα παραπάνω που αφορούν στις “φιλοσοφικές” και “λειτουργικές” πεπιοθήσεις της κυρίαρχης εθνικής elite της Τουρκίας δεν συνεπάγονται και την απουσία διαφωνιών ή -ακόμη- και συγκρούσεων μεταξύ των

διαμορφωτών αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής του αδυνατού κράτους της μελέτης μας (σε μία περίοδο μάλιστα που διακυβευετο η ίδια του η ύπαρξη) Το αντίθετο μάλιστα Δεν ήταν λίγες οι φορές που τα μέλη της κυρίαρχης elite διαφώνησαν ανοιχτά και με έντονο τρόπο Όμως οι διαφωνίες τους είχαν να κάνουν περισσότερο με το πόσο εμφατικά θα έπρεπε να ασκηθεί η ακολουθητέα πολιτική Τουτο συνέβαινε διότι όλα τα μέλη της elite αποδέχονταν και μοιράζονταν τις “φιλοσοφικές” και “λειτουργικές πεποιθήσεις” του “Κώδικα Λειτουργίας” της εξωτερικής πολιτικής¹⁶⁵ Αυτή ακριβώς η διαπίστωση εξηγεί πειστικά και το στοιχείο της *συνέχειας* στη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας

Από όσα ήδη αναφέρθηκαν, παρατηρείται μία αρμονική συνδεση και συνυπαρξη των “φιλοσοφικών” και οι “λειτουργικών πεποιθήσεων” της τουρκικής elite Παράλληλα, οι “λειτουργικές πεποιθήσεις” της elite ενισχυουν όχι μόνον τις “φιλοσοφικές της πεποιθήσεις”¹⁶⁶ αλλά -κυρίως- την σειρά/ακολουθία που χαρακτηρίζει τις τρεις σημαντικές αξίες (values/considerations) της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας κατά την εξεταζομένη περίοδο, δηλαδή την επίτευξη (πρωτευόντως) ασφάλειας, (δευτερευόντως) αυτονομίας και (τριτευόντως) -όταν οι διεθνείς συγκυρίες και οι δυνατότητες του κράτους το επιτρέπουν- κέρδους Είναι επίσης ενδιαφέρον, ότι η συνδυαστική μελέτη των “φιλοσοφικών” και “εργαλειικών/λειτουργικών” πεποιθήσεων της κυρίαρχης elite εξηγεί και την “ιδιόμορφη ουδετερότητα” της Τουρκίας κατά την εξεταζομένη περίοδο Η ιδιομορφία αυτή συνίσταται στην ύπαρξη ενός δυισμού ή στην παράλληλη υιοθέτηση δυο αντιτιθέμενων διπλωματικών στάσεων και συμπεριφορών από το αδυνατο κράτος της μελέτης μας Με άλλα λόγια, η “ενεργός ουδετερότητα” της Τουρκίας συνεπάγεται τόσο την αποφυγή εμπλοκή/συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο όσο και την υιοθέτηση μια “ενεργούς” και “πραγματιστικής” (όσον αφορά στους στόχους) συμπεριφοράς¹⁶⁷

B Ανάγκη Συνέχισης Θεμελιωδών Εσωτερικών Διαδικασιών (Οικονομική Ανάπτυξη και Ανεξαρτησία)

Τις αποφάσεις της τουρκικής elite σχετικά με την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα έπρεπε να ακολουθηθεί θα επηρεάσει καταλυτικά η ανάγκη να μην ακυρωθούν θεμελιώδεις εσωτερικές διαδικασίες, δηλαδή συγκεκριμένες εσωτερικές προτεραιότητες, η ικανοποίηση των οποίων αποτελούσε για την τουρκική στρατο-γραφειοκρατία ζήτημα υψίστης προτεραιότητας. Οι θεμελιώδεις αυτές διαδικασίες αφορούν την εσωτερική ανοικοδόμηση της χώρας και την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης¹⁶⁸

Η Σύνδεση των Επιπέδων Ανάλυσης

Όμως πριν μεταφερθούμε στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης και ειδικότερα πριν προχωρήσουμε στην εξέταση της σημασίας και του ρόλου της ανάγκης της οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης σε σχέση με την επιλογή -από το αδύνατο κράτος της μελέτης μας- της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Παθητικής Εξισορρόπησης, είναι σκόπιμο να επισημανθεί μία ενδιαφέρουσα παρατήρηση μέσω της οποίας καταδεικνύεται η συνδεση του ατομικού με το κρατικό επίπεδο ανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, όπως τονίζει ο Edward Weisband “στην τουρκική elite ήταν βαθιά ριζωμένη η αντίληψη ότι ο Kemal Ataturk είχε μεταλλάξει τους βασικούς ιδεολογικούς οδηγούς της εξωτερικής πολιτικής του κράτους (δηλαδή τις “φιλοσοφικές πεποιθήσεις” της elite) μέσω ενός κοινωνικο-πολιτικού προγράμματος το οποίο είχε αναδιοργανώσει/αναδομήσει την κοινωνία”¹⁶⁹ Η παρατήρηση αυτή επισημαίνει την πλήρη συμφωνία της τουρκικής elite με την εξής πραγματικότητα ότι εκείνο που κυρίως ενδιαφέρει την εξωτερική πολιτική και πάνω στο οποίο αυτή στηρίζεται είναι η εσωτερική οργάνωση του κράτους¹⁷⁰ Αυτή ακριβώς η διαπίστωση έχει εξαιρετική σημασία για την μελέτη μας καθώς αναδεικνύει και τονίζει τον τρόπο συνδεσης του ατομικού με το κρατικό επίπεδο ανάλυσης. Κατά συνέπεια, η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία δεν αποδέχεται απλώς την ‘αυτονόητη’ ανάγκη συμφωνίας ανάμεσα στην εσωτερική οργάνωση του κράτους και την εξωτερική

του πολιτική, αλλά πολύ περισσότερο τα μέλη της τουρκικής εθνικής elite αποδέχονται πλήρως ότι είναι η *εσωτερική πραγματικότητα* (ή με άλλα λόγια οι εσωτερικές προτεραιότητες) εκείνη που θέτει τα πλαίσια -αλλά και τα όρια- της εξωτερικής δράσης και συμπεριφοράς του κράτους

Συνακόλουθα, όπως θα καταδειχθεί στις γραμμές που ακολουθούν, η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία θα επιλέξει όταν τα συννεφα του πολέμου αρχίσουν να πυκνώνουν όλο και περισσότερο να ακολουθήσει μια πολιτική στρατηγική συμπεριφορά την οποία θα οριοθετούν -με την έννοια ότι θα θέτουν τα πλαίσια ανάπτυξης και δράσης της- α) ο Κώδικας Συμπεριφοράς της και β) η ανάγκη να μην διακοπούν θεμελιώδεις εσωτερικές διαδικασίες οι οποίες κατά την εξεταζόμενη περίοδο αποτελούν όρο επιβίωσης για την νεότευκτη δημοκρατία

1 Οικονομική Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη

Η Τουρκία -όπως αναλυτικά παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο- έχει δρομολογήσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 μια σειρά συγκεκριμένων μέτρων προκειμένου να επιτύχει τον πρωταρχικό -από την ίδρυση του κράτους- στόχο, δηλαδή την οικονομική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της χώρας. Τα μέτρα αυτά έχουν αρχίσει να αποδίδουν τους πρώτους καρπούς όταν η Τουρκία διαπιστώνει ότι μια δευτερη παγκόσμια συρραξη είναι εξαιρετικά πιθανή, εάν όχι βεβαία. Σε αυτή την συγκυρία, το αδυνατο κράτος της μελέτης μας βρίσκεται αντιμέτωπο με δυο συγκεκριμένες πραγματικότητες από την μία πλευρά διαπιστώνεται η οικονομική εξάρτηση της χώρας από την Γερμανία (απώτερος στόχος της οποίας παραμένει η ανάπτυξη και εμπέδωση πολιτικής επιρροής στην Τουρκία αλλά και στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων) ενώ από την άλλη πλευρά, καθίσταται σαφές ότι η τουρκική οικονομία θα πρέπει αναγκαστικά να μετατραπεί σε "οικονομία πολέμου" ("war economy"), με ό,τι αυτή η μετατροπή συνεπάγεται για τον πρωταρχικό και ζωτικής σημασίας στόχο του νεοπαγους κράτους

Συνακόλουθα, για το αδυνατο κράτος της μελέτης μας θα αποτελέσει μονόδρομο η αναζήτηση μιας πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς η οποία πρωτευόντως θα είναι ικανή να εξασφαλίσει την παραμονή της χώρας εκτός των αντιπαραθέσεων προκειμένου να μην διακοπεί η αναληφθείσα -από την ίδρυση ήδη του κράτους- προσπάθεια οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης¹⁷¹ Με άλλα λόγια, η Τουρκία θα επιχειρήσει, διαπιστώνοντας από την μία πλευρά τον άμεσο κίνδυνο ανατροπής και ακυρωσης των σημαντικών εσωτερικών μεταρρυθμίσεων από την επερχόμενη καταιγίδα και από την άλλη την οικονομική δέσμευση της χώρας από την μεγαλύτερη αναθεωρητική δύναμη, να παραμείνει έξω από τον πόλεμο προκειμένου να μην διακοπεί το αναπτυξιακό πρόγραμμά της και η χώρα να διατηρήσει την οικονομική και πολιτική της ανεξαρτησία¹⁷²

Όπως τονίζει ο Νεοκλής Σαρρής

“Ο Ατατουρκ έχει αποδοθεί σε ένα αγώνα για ριζικές εσωτερικές μεταρρυθμίσεις. Οποιαδήποτε αντίδραση στο αυταρχικό καθεστώς που επέβαλε τις μεταρρυθμίσεις έθετε θρυσάλιδες στα θεμέλια του καθεστώτος. Ήταν συνεπώς απαράβατος όρος ότι προκειμένου να επιτευχθεί η εσωτερική αναμόρφωση θα έπρεπε να εξασφαλιστεί στο επίπεδο των εξωτερικών σχέσεων της χώρας ένα κλίμα καταλλαγής και ηρεμίας. Για αυτό τον λόγο και η ειρηνόφιλη εξωτερική πολιτική του Ataturk ανάγεται σε δόγμα. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει ο ίδιος στην ομιλία του στη Τουρκική Εθνοσυνέλευση την 1η Νοεμβρίου 1928 “ δεν είναι παρά η απλούστερη απόδοση της σοβαρής επιθυμίας μιας χώρας, που βρίσκεται σε ευαίσθητη περίοδο βασικής ανόρθωσης και ανάπτυξης, να επιθυμεί να υπάρξει τόσο στο εσωτερικό, όσο και στην ευρύτερη περιφέρειά της ειρήνη και ηρεμία ”

Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Ismet Inonu στη πρώτη αγόρευση του υπό την ιδιότητα του Πρωθυπουργού τόνιζε “Η μεθοδολογία που ακολουθεί η κυβέρνηση στις διεθνείς της σχέσεις αποσκοπεί στην εξασφάλιση της υπαρξης της Τουρκικής Δημοκρατίας και της ακεραιότητάς της, ώστε να επιβάλλει την ηρεμία και τις καλές σχέσεις κατά τον μέγιστο δυνατό βαθμό. Θα αναλώσουμε όλες τις δυνάμεις μας, ώστε να δημιουργήσουμε ειλικρινή φιλία με τους γείτονες και με όσες χώρες έχουμε συνάψει συμφωνίες αλλά και με τις χώρες που δεν έχουμε ακόμη σχέσεις”¹⁷³

Δευτερευόντως η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επιλέξει η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία θα πρέπει να ικανοποιεί τον στόχο της ενίσχυσης της τουρκικής οικονομίας η οποία -λόγω της αναγκαστικής αύξησης των αμυντικών δαπανών και της

μετατροπής της σε “οικονομία πολέμου”- θα βίωνε δραματικές επιβαρυνσεις που θα είχαν ως αποτέλεσμα την παρέκκλιση από τον διακηρυγμένο θεμελιώδη και πρωταρχικό στόχο του αδυνατού κράτους, δηλαδή την συνέχιση των προσπαθειών εσωτερικής ανοικοδόμησης και ανάπτυξης της χώρας. Πραγματικά, το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου θα επηρεάσει σε δραματικό βαθμό την τουρκική οικονομία και θα διακόψει το Δεύτερο Πενταετές Σχέδιο Βιομηχανικής Ανάπτυξης, απειλώντας ολόκληρο το αναπτυξιακό πρόγραμμα της χώρας.¹⁷⁴ Επιπρόσθετα, η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία θα διαπιστώσει ότι η προσπάθεια ενίσχυσης της στρατιωτικής της ικανότητας όχι μόνο δεν είναι ικανή να προσφέρει ασφάλεια απέναντι σε μεγάλες και πανίσχυρες δυνάμεις που τίθενται πλέον αντιμέτωπες στην παγκόσμια σκηνή αλλά, πολύ περισσότερο, συνεπάγεται μια εξαιρετικά μεγάλη επιβάρυνση για την ευθραυστη οικονομία της χώρας¹⁷⁵

2 Σε αναζήτηση Ασφάλειας, Αυτονομίας και Οικονομικής Ενίσχυσης (Κέρδους)

Η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία έχει επίσης διαπιστώσει ότι η εξάρτηση της χώρας από την Γερμανία σε καμία περίπτωση δεν είναι συνεπής (consistent) με την ανεξάρτητη εθνική πολιτική που η τελευταία επιδιώκει να επιτύχει. Συνακόλουθα, η Τουρκία θα επιχειρήσει να ξεφυγει από τον σφιχτό οικονομικό εναγκαλισμό της Γερμανίας.¹⁷⁶ Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις του ΥΠΕΞ της Τουρκίας Saracoglu στα 1939 για την “ανάγκη να θυσιαστεί το εξωτερικό εμπόριο (το οποίο στοχεύει στο κέρδος) όταν αυτό και η εθνική πολιτική της χώρας (στόχος της οποίας είναι η ανεξαρτησία) δεν μπορούν να συμβαδίσουν”¹⁷⁷ Αυτή η παρατήρηση θέτει (τουτη την φορά σε επίπεδο ‘εσωτερικών αναγκών’ ενώ την προηγούμενη σε επίπεδο “φιλοσοφικών πεποιθήσεων”) το ζήτημα της ιεράρχησης των αξιών-στόχων από το αδυνατο κράτος της μελέτης μας. Παρατηρούμε συνεπώς ότι παρά το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας παραμένει θεμελιώδης στόχος της τουρκικής elite όταν οι περιστάσεις φέρνουν αντιμέτωπη αυτή την αξία-στόχο με ζητήματα που άπτονται της “εθνικής πολιτικής” της χώρας (δηλαδή με ζητήματα ανεξαρτησίας και, εν τέλει,

ασφάλειας) τότε η τουρκική στρατο-γραφειοκρατία θα προχωρήσει στην αξιολόγηση και ιεράρχηση αυτών των αξιών θέτοντας μια συγκεκριμένη σειρά/ακολουθία όσον αφορά στην υλοποίησή τους, όπου η αξία της ασφάλειας θα προηγείται του στόχου της οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της χώρας

Πράγματι, όπως ο Κώδικας Λειτουργίας θέτει συγκεκριμένη σειρά/ακολουθία όσον αφορά στην υλοποίηση των αξιών/στόχων του αδυνατου κράτους κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με τον ίδιο τρόπο και η ανάγκη συνέχισης των θεμελιωδών εσωτερικών προτεραιοτήτων της νεότευκτης δημοκρατίας θέτει ανάλογη σειρά/ακολουθία, όπου και πάλι η επίτευξη ασφάλειας παραμένει η πρωταρχική αξία/στόχος του κράτους ενώ αναζητείται και η επίτευξη της αξίας/στόχου του κέρδους (αυτή την φορά, βεβαίως, όχι με την μορφή εδαφικού κέρδους αλλά σημαντικής οικονομικής ενίσχυσης ή/και βοήθειας, η οποία θα μπορεί να προέρχεται και από τα δυο -αντίπαλα- στρατόπεδα)

Όμως και ο στόχος της οικονομικής ανάπτυξης του νέου κράτους αποτελεί βασική προϋπόθεση (*conditio sine qua non*) για την επίτευξη εθνικής ανεξαρτησίας (και τελικώς ασφάλειας) ¹⁷⁸ Συνακόλουθα, ο δευτερευων -σε σχέση με τον πρωτευοντα- στόχος της συνέχισης των δρομολογημένων εσωτερικών μεταρρυθμίσεων και της επίτευξης οικονομικής ανάπτυξης θα πρέπει να λειτουργήσει παράλληλα, συμπληρωματικά και ενισχυτικά του πρωταρχικού στόχου του αδυνατου κράτους

Κατ επέκταση, για την τουρκική στρατογραφειοκρατία μια μόνον επιλογή μπορεί να προσφέρει τη λύση στο δύσκολο πρόβλημα *της απόκτησης ασφάλειας χωρίς ακύρωση του στόχου της συνέχισης της διαδικασίας οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης του κράτους* Η επιλογή αυτή είναι η απόκτηση **ασφάλειας υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες** (δηλαδή υπό συνθήκες που δεν θα ακυρώνουν την συνέχιση των ήδη δρομολογημένων διαδικασιών οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της χώρας)

Προκειμένου να επιτευχθεί ο εξαιρετικά δύσκολος αυτός στόχος, η Τουρκία θα πρέπει να υιοθετήσει μια συμπεριφορά η οποία θα της επιτρέπει να προσπορίζεται ασφάλεια από κάποια μεγάλη δυναμη ή συμμαχία κρατών ενώ παράλληλα θα αναπτύσσει

εμπορικές σχέσεις και με τις δυο αντιτιθέμενες Μεγάλες δυνάμεις ή συμμαχίες κρατών Με άλλα λόγια η Τουρκία θα πρέπει να είναι ικανή -όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Edwards- να "ιππευσει ταυτόχρονα δυο άλογα" (ride two horses at the same time) ¹⁷⁹

Η επίτευξη αυτού του δυσκόλου όσο και επικίνδυνου στόχου που παρουσιάζεται ως η μοναδική λύση προκειμένου το αδυνατο κράτος της μελέτης μας να καταφέρει να επιτύχει την ικανοποίηση και των δυο σημαντικών αξιών-στόχων κατά την εξεταζόμενη περίοδο (ασφάλεια από τις εξωτερικές απειλές και συνέχιση της θεμελιώδους διαδικασίας οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης) θα επιβάλλει στην τουρκική στρατογραφειοκρατία την αναζήτηση των κατάλληλων τρόπων και μεθοδεύσεων, μέσω της ανάπτυξης των οποίων το αδυνατο κράτος θα καθίσταται ικανό να προσπορίζεται ταυτόχρονα ασφάλεια και οικονομική ενίσχυση. Πράγματι, η Τουρκία θα καταφέρει να αναπτύξει καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου μια σειρά από *τακτικές και στρατηγήματα* που σκοπό θα έχουν από τη μία πλευρά να προσποριστεί ασφάλεια από συγκεκριμένες Μεγάλες Δυνάμεις (κυρίως Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία) προκειμένου να εξισορροπήσει διάφορες σημαντικές εξωτερικές απειλές (Ιταλία Γερμανία, Σοβιετική Ένωση) και από την άλλη πλευρά να συναλλάσσεται οικονομικά και εμπορικά και με τα δυο αντιτιθέμενα στρατόπεδα, ώστε να ικανοποιηθεί η βασική εσωτερική προτεραιότητα του αδυνατου κράτους, δηλαδή η οικονομική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη του

Συνακόλουθα, η Τουρκία θα προχωρήσει στην υιοθέτηση ενός αριθμού συγκεκριμένων τακτικών κινήσεων και μεθοδεύσεων επιτυγχάνοντας από την μία πλευρά, να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τους μοναδικούς συντελεστές ισχύος που διαθέτει, δηλαδή την γεωγραφική της θέση και την δυνατότητα παραγωγής ενός σημαντικού στρατηγικού υλικού, του χρωμίτη,¹⁸⁰ και από την άλλη πλευρά, να μετατρέψει -μέσω της εκμετάλλευσης των αντιτιθέμενων συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων- τις δυο άλλες αδυναμίες της, δηλαδή την αμυντική και οικονομική της ανεπάρκεια ουσιαστικά σε 'συντελεστές ισχύος', με την έννοια ότι θα χρησιμοποιήσει τις δυο αυτές αδυναμίες της" προκειμένου να κατασκευάσει άλλοθι να επιχειρηματολογήσει και -κυρίως- να

νομιμοποιήσει την επιλογή της να συναλλάσσεται ταυτόχρονα και με τα δυο εμπόλεμα μέρη

Πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 1936 που έχουν αρχίσει και φαίνονται τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης της τουρκικής οικονομίας μέσω των Πενταετών Προγραμμάτων Βιομηχανικής Ανάπτυξης, η Τουρκία διαπιστώνοντας το ασυμβίβαστο μεταξύ ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης από τη Γερμανία, θα στραφεί προς τη Βρετανία και τη Γαλλία προσποριζόμενη -έναντι της γερμανικής απειλής- όχι μόνον ασφάλεια (μέσω της υπογραφής της Τριμερους Συμφωνίας) αλλά και μεγάλη χρηματική βοήθεια με την μορφή πιστώσεων και δανείων¹⁸¹ καθώς και επενδύσεων σε στρατηγικούς τομείς της τουρκικής οικονομίας¹⁸² Η Τουρκία επιτυγχάνει με αυτό τον τρόπο να καρπωθεί σημαντικά οικονομικά οφέλη από την προστάτιδα Μεγάλη Βρετανία προκειμένου να ακυρώσει την οικονομική (και σε επόμενο στάδιο πολιτική) εξάρτηση από την αναθεωρητική Γερμανία και να εξισορροπήσει την τελευταία (check its ambitions) αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε το (οικονομικό) κόστος αυτής της εξισορρόπησης να μην το χρεωθεί η ίδια αλλά η Μεγάλη Βρετανία, η οποία θα δεχτεί να αναλάβει αυτή την επιβάρυνση μπροστά στον κίνδυνο το αδυνατο κράτος με την τόσο σημαντική γεωγραφική θέση να ενταχθεί στη σφαίρα επιρροής της Γερμανίας¹⁸³

Κατά την ίδια περίοδο, τέλη της δεκαετίας του 30 η Τουρκία διαπραγματεύεται και με τη Γερμανία την εξαγωγή χρωμίτη προς τη Γερμανία (αυξημένο μάλιστα κατά 85 000 τόννους σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά /1937) καθώς και τη διάθεση από τη Γερμανία δανείου ύψους 150 εκ γερμανικών μάρκων (η συμφωνία υπογράφεται στα 1939)¹⁸⁴ Επιπρόσθετα, το αδυνατο αυτό κράτος δεν θα σταματήσει καθ όλη την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου την εμπορική συνεργασία με τη Γερμανία, υπογράφοντας μέχρι και τον Απρίλιο του 1944 τρεις σημαντικές εμπορικές συμφωνίες σε χρωμίτη, βαμβάκι, εσπεριδοειδή κ.ά. Στις διαμαρτυρίες της Μεγάλης Βρετανίας και των άλλων δυτικών κρατών η Τουρκία θα αντιτείνει ότι η ενίσχυση της τουρκικής οικονομίας με γερμανικά κεφάλαια καθώς και της τουρκικής αμυντικής ικανότητας με στρατιωτικό

εξοπλισμό ουσιαστικά αποδυναμώνει την Γερμανία(!) και, συνακόλουθα, ενισχυει την πλευρά των συμμάχων(!)

Ειδικά όσον αφορά στη διάθεση του χρωμίτη, η Τουρκία θα προχωρήσει σε εμπορικές συμφωνίες και με τις δυο πλευρές, “υποχρεώνοντας” με κατάλληλες μεθοδεύσεις και επιχειρήματα την Μεγάλη Βρετανία (αλλά και τις ΗΠΑ) ακόμα και σε προληπτική αγορά του στρατηγικού αυτού υλικού. Βεβαίως το αδυνατο κράτος δεν θα παύσει καθ όλη την διάρκεια του πολέμου να συνάπτει εμπορικές συμφωνίες εκτός από τη Γερμανία και με τη συμμαχο Βρετανία, με αποτέλεσμα να επιτυχει -όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Weisband- να “*παίζει ταυτόχρονα τον Άξονα και τους Συμμάχους, τον έναν εναντίον του άλλου*”¹⁸⁵ Το αποτέλεσμα αυτών των τακτικών κινήσεων του αδυνατου κράτους είναι να διαπιστώσει στο τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου αύξηση του εμπορικού ισοζυγίου από τα 2 εκατ στα 24 εκατ βρετανικές στερλίνες,¹⁸⁶ ενώ και η αύξηση του δημόσιου χρέους στα δυσκολα αυτά χρόνια του πολέμου να χαρακτηρίζεται σε σχέση με άλλα -το ίδιο αδυνατα καθώς και κατά πολυ δυνατότερα- κράτη ως “*σχετικά μικρή*”¹⁸⁷

Συνεπώς -όταν το ενδεχόμενο ενός Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καταστεί εξαιρετικά πιθανό- το αδυνατο κράτος της μελέτης μας θα επιλέξει να ακολουθήσει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Παθητικής Εξισορρόπησης επιτυγχάνοντας αφενός να προσποριστεί ασφάλεια και αφετέρου να επιτυχει τη συνέχιση της δρομολογημένης από την ίδρυσή του θεμελιώδους διαδικασίας οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της χώρας. Μάλιστα, μέσω συγκεκριμένων τακτικών κινήσεων η Τουρκία θα καταφέρει να αποκομίσει οικονομικό κέρδος συναλλασσόμενη και με τις δυο κυρίαρχες δυνάμεις των αντίπαλων συνασπισμών (Μεγάλη Βρετανία και Γερμανία) αλλά και σημαντικό ποσοστό αυτονομίας στις σχέσεις της με τις Δυτικές Δυνάμεις (κυρίως με την Μεγάλη Βρετανία) από τις οποίες καρπώνεται ασφάλεια αλλά και οικονομικό κέρδος (ενίσχυση)

Όπως διαπιστώθηκε στο κεφάλαιο αυτό, συγκεκριμένες ατομικού και κρατικού χαρακτήρα μεταβλητές παρεμβάλλονται με καταλυτικό τρόπο μεταξύ των σημαντικών απειλών -που αντιμετώπισε το αδυνατο κράτος της μελέτης μας- και των πολιτικών στρατηγικών συμπεριφορών της Παθητικής Εξισορρόπησης και της Παθητικής Συμπραξης, τις οποίες επέλεξε να ακολουθήσει. Οι “φιλοσοφικές” και “λειτουργικές” πεποιθήσεις της κυρίαρχης τουρκικής elite καθώς και η ανάγκη συνέχισης της οικονομικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης του νεοπαγους τουρκικού κράτους απέτέλεσαν τα “*φίλτρα*” τα οποία αξιολόγησαν τις υφιστάμενες συστημικές απειλές, με αποτέλεσμα το αδυνατο αυτό κράτος να ακολουθήσει τελικώς εκείνη την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά η οποία *ικανοποιούσε τόσο τις ατομικές όσο και τις κρατικές ανάγκες και προτεραιότητές του*. Πραγματικά, *μόνον ατομικού και κρατικού χαρακτήρα ανάγκες και προτεραιότητες* είναι ικανές να αναδείξουν -πέραν της **ασφάλειας**, δηλαδή της πρωταρχικής αξίας/επιδίωξης κάθε αδυνατου κράτους όταν απειλείται- τις αξίες της **αυτονομίας** και του **κέρδους** και να θέσουν τη συγκεκριμένη σειρά/ακολουθία (ασφάλεια, αυτονομία, κέρδος) με βάση την οποία ένα αδυνατο κράτος θα προχωρήσει στην υλοποίηση αυτών των αξιών.

Καταληκτικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο προσεκτικός μελετητής της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας θα επισημάνει ότι *ατομικού και κρατικού χαρακτήρα μεταβλητές* εξηγούν και την αντίφαση που εμπεριέχουν οι “αμφίσημοι” χαρακτηρισμοί και όροι με τους οποίους διάφοροι μελετητές επέλεξαν -κάθε άλλο παρά τυχαία- να περιγράψουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και -κυρίως- κατά τη διάρκειά του. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους χαρακτηρισμούς ‘*αγχώδης παρατηρητής*’ [Price],¹⁸⁸ “*επιτήδειος ουδέτερος*” [Weber], χώρα με “*αμυντικές φιλοδοξίες*” [Weisband], ή ακόμα, χώρα που επέλεξε να ακολουθήσει “*ενεργό ουδετερότητα*” [Menemencioglu]. Πράγματι όσο αναμενόμενο είναι, για ένα αδυνατο κράτος το οποίο βρίσκεται στο μέσον της αντιπαράθεσης των Μεγάλων Δυνάμεων και διακυβευεται η ίδια η ύπαρξή του, να

παραμένει “από θέση άμυνας”, “ουδέτερος”, “παρατηρητής” των εξελίξεων άλλο τόσο βέβαιο είναι ότι την “αγχώδη” προσπάθεια αυτού του αδύνατου κράτους να προωθήσει “ενεργώς” και “επιτηδείως” τις “φιλοδοξίες” του μπορούν να εξηγήσουν μόνον ατομικού και κρατικού χαρακτήρα μεταβλητές

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

112 Μάλιστα, η Θεωρία των Απειλών πρεσβεύει ότι οι προβλέψεις της αφορούν αδιακρίτως μικρά και μεγάλα, αδύνατα και δυνατά κράτη

113 Χρήσιμα στοιχεία για την ιδιότυπη σχέση κράτους-κοινωνίας και τον ρόλο της elite κατά τα πρώτα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας θα βρει ο ενδιαφερόμενος στη συγκριτική μελέτη της Ellen Kay Trimberger, Revolution from Above. Military Bureaucrats and Development in Japan, Turkey, Egypt, and Peru, Transaction Books, New Brunswick, 1978

114 Για την αύξηση ή μείωση της σημασίας του συστήματος αξιών (belief system) ενός ηγέτη σε σχέση με την εσωτερική δομή ενός κράτους βλέπε Constantine Arvanitopoulos, “The Belief System of Constantine Karamanlis”, Mediterranean Quarterly, Vol 5, No 2, Spring 1994, σελ 64-65 Ενδιαφέρον για την μελέτη μας έχει και μία άλλη διαπίστωση που αναφέρεται στη σημασία της χρήσης του “ατομικού επιπέδου ανάλυσης” όσον αφορά στις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής σε περίοδο κρίσης Όπως επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος “ Το ατομικό επίπεδο ανάλυσης ενδείκνυται περισσότερο για αποφάσεις σε περίοδο κρίσης διότι πρώτον, σε περιόδους κρίσης ο παρεμβατικός ρόλος διαφόρων ομάδων και θεσμών μειώνεται σημαντικά και το κέντρο βάρους στη λήψη αποφάσεων μετακινείται στη πολιτική ηγεσία της εκτελεστικής εξουσίας Δεύτερον, σε περιόδους κρίσης, οι οποίες συνυπάρχουν με αστάθεια αντικειμενικών παραγόντων και αβεβαιότητα, ως προς την ορθότητα της επιλογής λύσεων, ένας ηγέτης στη προσπάθειά του να λάβει μια πολιτική απόφαση καταφεύγει στο σύνολο των παγιωμένων φιλοσοφικών και λειτουργικών του πεποιθήσεων, καθώς το σύστημα αξιών του αποτελεί το μόνο σταθερό σημείο αναφοράς σε ένα γοργά μεταλλασσόμενο τοπίο” Βλέπε Idem, “Ο Ρόλος των Ηγετών στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής” στην Επετηρίδα Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Ι Σιδέρης, 1996, σελ 38

115 Για την έννοια του Κώδικα Λειτουργίας βλέπε Alexander L George, “The Operational Code”, International Studies Quarterly, Vol 13, No 2, Spring 1969 Επίσης Presidential Decisionmaking in Foreign Policy. The Effective Use of Information and Advice, Westview Press, Colorado, 1980 και Idem, “The Causal Nexus Between Beliefs and Decision-Making Behavior The Operational Code Belief System” στο L S Falkowski (ed), Psychological Models in International Politics, Westview Press, Boulder, Colorado, 1979, σελ 95-124 Βλέπε επίσης τις μελέτες των Ole R Holsti, “The Operational Code

Approach to the Study of Political Leaders John Foster Dulles' Philosophical and Instrumental Beliefs", Canadian Journal of Political Science, Vol 3, No 1, March 1970, σελ 123-157 και David S MacLellan, "The Operational Code Approach to the Study of Political Leaders Dean Acheson's Philosophical and Instrumental Beliefs", Canadian Journal of Political Science, Vol 4, No 1, March 1971, σελ 52-75

116 Σύμφωνα με τον Alexander George τον Κώδικα Λειτουργίας ενός ηγέτη συνθέτουν δύο βασικές ομάδες πεποιθήσεων, οι Φιλοσοφικές Πεποιθήσεις (Philosophical Beliefs) και οι Εργαλειακές/Λειτουργικές Πεποιθήσεις (Instrumental Beliefs) Οι Φιλοσοφικές Πεποιθήσεις αφορούν στις απόψεις των διαμορφωτών αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους σχετικά με θεμελιώδη ζητήματα της πολιτικής, της σύγκρουσης, του ρόλου του ατόμου στην ιστορία κ.ά. Οι "Εργαλειακές/Λειτουργικές Πεποιθήσεις" (Instrumental Beliefs) αναφέρονται στη σχέση ανάμεσα στους στρατηγικούς στόχους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξή τους (ends-and-means relationships in the context of political action) βλέπε Alexander L. George, "The Operational Code", *op cit*, σελ 197

117 Η μελέτη δανείζεται τον όρο από τον Edward Weisband Πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι ο Weisband θεωρεί ότι ο δεύτερος "ιδεολογικός οδηγός" της τουρκικής εθνικής elite αφορά στη Σοβιετική απειλή Βλ ειδικότερα Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945. Small State Diplomacy and Great Power Politics, Princeton University Press, Princeton, 1973, σελ 3-5

118 Ο Ανατολισμός οριοθετείται ως η ιδεολογική προσπάθεια του ιδρυτή του τουρκικού κράτους να δυτικοποιηθεί ο λαός και να δημιουργήσει/συστήσει ένα σύγχρονο -με βάση βεβαίως τις αντιλήψεις του Ataturk- κράτος Σε αυτή την κατεύθυνση η "εξύμνηση" της Ανατολής αποκτά συμβολικό και ταυτόχρονα νομιμοποιητικό περιεχόμενο μέσω της μεταφοράς της πρωτεύουσας του νέου τουρκικού κράτους από την Κωνσταντινούπολη στην Αγκυρα (14 Οκτωβρίου 1923)

119 Πράγματι, η Κοσμικότης σήμαινε για τον Ataturk πολύ περισσότερα από το γκρέμισμα της πολιτικής και κοινωνικής κυριαρχίας της Ισλαμικής ορθοδοξίας και αναφερόταν στη μεταλλαγή τόσο των προσωπικών όσο και των συλλογικών στοιχείων της Ταυτότητας του τουρκικού λαού Αξίζει στο σημείο αυτό να τονιστεί η ασυμβατότητα των εννοιών ισλαμική ορθοδοξία και κυριαρχία Βλ ειδικότερα Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, Oxford University Press, New York, 1961 [Chapter X] και Niyazi Berkes, The Development of Secularism in Turkey, McGill University Press, Montreal, 1964

120 Επισημαίνεται η σχετικότητα της φράσης "εντός συγκεκριμένων εδαφικών πλαισίων" καθώς το περιεχόμενο της τελευταίας ορίζεται από τον Ataturk και του διαδόχους του με τρόπο που τα σύνορα της νέας Τουρκίας να περιλαμβάνουν και εδαφικές περιοχές στις οποίες επιχειρούν να εγκατασταθούν άλλοι λαοί, συστήνοντας ξεχωριστές κρατικές οντότητες Η περίπτωση της Αρμενίας είναι χαρακτηριστική, αλλά όχι μοναδική Βλέπε ειδικότερα Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, Vol II, σελ 376

121 Βλέπε Ismet Inonu, Ten Eventful Years. 1938-1947, Turkish Information Office, New York, 1948 και Idem, “La Neutralite Turque au cours de la Deuxieme Guerre Mondiale” στο A F Frangulis (ed), Dictionnaire Diplomatique Internationale, Vol IV, Academie Diplomatique Internationale, 1957

122 Η απόρριψη από τον Ataturk του αυτοκρατορικού παρελθόντος του νεοπαγούς κράτους και η προβολή -ως ύψιστη προτεραιότητα του κράτους- των στοιχείων της ειρήνης, της κυριαρχίας και της εθνικής ανάπτυξης αποτελεί αναμφίβολα μία εξαιρετικά ριζοσπαστική απόφαση καθώς προερχόταν από έναν άνθρωπο ο οποίος ήταν από την φύση του -και πρώτα από όλα- στρατιώτης ενώ οι συμπολεμιστές του και οι άνθρωποι της γενιάς του ήταν οι κληρονόμοι της αυτοκρατορικής ιστορίας της Οθωμανικής δυναστείας, οι οποία είχε τις ρίζες της στην στρατιωτική ισλαμική παράδοση του Jihad (Ιερού Πολέμου) Βλ Weisband, op cit , σελ 8

123 Όπως τονίζει ο Bernard Lewis “ απορρίπτοντας (ενν ο Ataturk) όλες τις παντουρκικές, παν-οθωμανικές ή παν-ισλαμικές ιδεολογίες σκόπιμα περιορίσε την δράση και τις φιλοδοξίες του νέου κράτους στα εθνικά εδαφικά σύνορα όπως αυτά καθορίζονταν από τις διεθνείς συνθήκες ώστε να επιδοθεί στο δύσκολο έργο της ανοικοδόμησης της χώρας” Βλ Idem, op cit , σελ 250

124 Βλέπε Harry N Howard, “Turkey A Contemporary Survey”, Current History, March 1969, σελ 141

125 Ειδικότερα βλέπε Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), op cit , σελ 158

126 Όπως επισημαίνει ο D A Routh “ αξιολογούνται ως υπερβολικές οι τουρκικές αιτιάσεις για την απειλή που συνιστούσε για την ασφάλεια της Τουρκίας η Ιταλία και εκτιμάται ότι ο λόγος που η Τουρκία παρουσίασε ως επιτακτική την ανάγκη στρατικοποίησης των Στενών οφείλετο στην *ανάγκη -τόσο του Ataturk όσο και της κυρίαρχης elite- για πρόσκτηση γοήτρου* Η υπόθεση αυτή υποστηρίζεται και από την επιμονή της Τουρκίας να μην αποδεχθεί κατά την διάρκεια των εργασιών της Συνθήκης του Montreaux ούτε την στοιχειώδη ύπαρξη και παρουσία της Διεθνούς Επιτροπής για τα Στενά, την οποία η Βρετανία επιθυμούσε διακαώς να διατηρήσει” Βλέπε ειδικότερα D A Routh, “The Mediterranean The Montreaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits” στο Arnold J Toynbee, Survey of International Affairs 1936, Oxford University Press, (Royal Institute of International Affairs), London, 1937, σελ 606 και 625-6

127 Ενδιαφέρουσες, σε αυτή την κατεύθυνση, είναι οι παρατηρήσεις του Dankwart Rustow ο οποίος επισημαίνει ότι η Κεμαλική ιδεολογία σε καμμία περίπτωση δεν απορρίπτει την αξία της δύναμης (force) στη διεθνή πολιτική Τονίζει όμως ότι “Η Δύναμη πρέπει να στηρίζει το Δίκαιο (Force must back Right) Συνακόλουθα, καμμία δίκαιη φιλοδοξία ενός κράτους δεν πρέπει να επιδιώκεται πέρα από το σημείο εκείνο που η δύναμη μπορεί να προσφέρει υποστήριξη και κάλυψη” Βλέπε Idem, “Ataturk as Founder of a State” στο D A Rustow, Philosophers and Kings, George Braziller, New York, 1970, σελ 216

128 Βλ Lord Kinross, Ataturk. A Biography of Mustafa Kemal, William Morrow & Co , New York, 1965, σελ 458 Ειδικότερα για τις ιδεολογικές βάσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, βλέπε την ενδιαφέρουσα συνεισφορά του Kemal Karpat στον συλλογικό τόμο που επιμελήθηκε ο Idem, Political and Social Thought in the Contemporary Middle East, Pall Mall Press, London, 1968, σελ 297-305

129 Ο J Daniel, αναφερόμενος στην περίπτωση της Αλεξανδρέττας, θα επισημάνει ότι “Το βαρύ τίμημα το οποίο είχε πληρώσει σε αίμα η Τουρκία για την προστασία των περιοχών που έπαψαν να της ανήκουν μετά την Συνθήκη της Λωζάννης, οδήγησαν την πολιτική της ηγεσία στην ανάπτυξη και υιοθέτηση ενός “καθαρού τουρκικού εθνικισμού” (purely Turkish nationalism) ο οποίος οδήγησε με την σειρά του σε μία περιορισμένη μορφή “αναθεωρητισμού” (revisionism) όσον αφορά στις συνοριακές διευθετήσεις τόσο με το Ιράκ για το Vilayet της Μοσούλης όσο και με την Συρία για το Sancak της Αλεξανδρέττας Βλέπε J Daniel, “Turkey’s Position in the Post-War World”, The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 202-3

130 Σχετικά με το κείμενο του Φόρου Περιουσίας βλ (σε τουρκικές πηγές) Varlik Vergisi Hakkinda Kanun (Νόμος σχετικά με τον Φόρο Περιουσίας), Νο 4305, 11 Νοεμβρίου 1942 στο Dustur, Ucuncu Tertip (3η Έκδοση), Τόμος XXIV, σελ 9 Επίσης σε Turkiye Cumhuriyeti Basbakanlik. Nesriyat ve Mudevvenat Genel Mudurlugu (Πρωθυπουργικό Γραφείο της Τουρκικής Δημοκρατίας Γενική Διεύθυνση Τύπου και Εκδόσεων), Resmi Gazete (Επίσημα Αρχεία), Νο 5255, 11 Νοεμβρίου 1942, Devlet Matbaasi, Ankara, 1942

131 Περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις ειδικότερες διατάξεις του Φόρου Περιουσίας, τις κατηγορίες των μειονοτικών ομάδων στις οποίες επιβάλοντο οι νέες ρυθμίσεις καθώς και μια κριτική αποτίμηση σχετικά με το ποιές συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες επιβαρύνθηκαν περισσότερο από τον Φόρο Περιουσίας βλέπε Geoffrey Lewis, Turkey, (3rd Ed), Ernest Benn Limited, London, 1955, σελ 119-121 Επίσης Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, (Issued under the Auspices of the Royal Institute of International Affairs), Oxford University Press, London, 1961, σελ 291-295 Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα 315 εκατομμύρια τουρκικών λιρών τα οποία εισέρευσαν στα ταμεία της κυβέρνησης από την επιβολή του Φόρου Περιουσίας τα 280 εκατομμύρια προέρχονταν από την φορολόγηση των “εύπορων μειονοτήτων” Βλέπε Sevket Sureyya Aydemir, Ikinci Adam. Ismet Inonu 1938-1950 (Ο Δεύτερος Ανθρωπος. Ισμέτ Ινονού 1938-1950), Τόμος II, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1967, σελ 233

132 Βλ Faik Okte, Varlik Vergisi Faciasi (Η Τραγωδία του Φόρου Περιουσίας), Nebioglu Yayinevi, Istanbul, 1948

133 Βλέπε Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 297 και Geoffrey Lewis, Turkey, op cit , σελ 121

134 Βλ Stanford J Shaw & Ezel Kural Shaw, The History of thw Ottoman Empire and Modern Turkey, op cit , σελ 157 και 260-263 Για την έννοια του Παντουρανισμού -και την διαφοροποίησή του από τον Παντουρκισμό- βλέπε την μελέτη του Charles Warren Hostler, Turkism and the Soviets. The Turks of the World and Their Political Obejctives, George Allen and Unwin, London, 1957, σελ 199-206 Επίσης βλ Την μελέτη του Jacob

Μ Landau με τον, μάλλον αδόκιμο -αν όχι παραπλανητικό- στην ελληνική έκδοση, τίτλο Παντουρκισμός. Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού, (τίτλος πρωτοτύπου Pan-Turkism in Turkey. A Study in Irredentism), Θετίλη, 1985 Όπως αναφέρει ο Νεοκλής Σαρρής (Παραπομπή 346), “Ο τουραρισμός ως πολιτική πράξη πρωτοεμφανίστηκε στη Ρωσία με τον Ισμαήλ Γκασπίρωφ (Γκασπιραλή) [1856-1914] από την Κριμαία, και -ως αντιστάθμισμα του Πανσλαβισμού- προέβλεπε την συνένωση όλων των Τούρκων της Ρωσίας, από την Σιβηρία και τον Καύκασο ως το Τουρκεστάν και το Βόρειο Ιράν, σε ένα ενιαίο φυλετικό κράτος” Βλέπε επίσης Alp Tekin, Turkismus und Panturkismus, Weimar, 1915

135 Βλ ειδικότερα Deringil, Turkish Foreign Policy, op cit , σελ 131 [Παραπομπή No.93] Βλέπε επίσης Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 318

136 Βλ Cemil Kocak, Turkiye de Milli Sef Donemi (1938-1945) [Η Περίοδος του Εθνικού Ηγέτη στην Τουρκία], Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, σελ 191

137 Βλ Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 155

138 Είναι εξαιρετικά χαρακτηριστική η προσπάθεια τούρκων αξιωματούχων (μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου) να προωθήσουν στο εξωτερικό την εικόνα μιας χώρας στην οποία δόθηκαν τόσες ευκαιρίες κατά την διάρκεια του πολέμου αλλά εκείνη, επειδή ακριβώς είχε απορρίψει κάθε τυχοδιωκτική πολιτική, δεν τις εκμεταλλεύτηκε Είναι δε τόσο χαρακτηριστική αυτή η προσπάθεια ώστε τελικώς το μόνο που επιτυγχάνει είναι να επιβεβαιώνει τις υποψίες περί του αντιθέτου Βλέπε ειδικότερα την ομιλία του Omer Riza Dogrol (βουλευτή του μοναδικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από την ημέρα της Ανεξαρτησίας) ο οποίος τονίζει ότι “στα 1941 φάνταζε εξαιρετικά ελκυστικό για την Τουρκία να συνασπιστεί με τον Χίτλερ και να εισβάλει σε ρωσικές περιοχές που βρίσκονταν ανατολικά της Τουρκίας, να καταστρέψει την πετρελαιοφόρα περιοχή του Baku και να απελευθερώσει τους λαούς του Καυκάσου από τον ρωσικό ζυγό Πράγματι, όλα αυτά φάνταζαν ιδιαίτερος ελκυστικά Όμως δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν η Τουρκία να υιοθετήσει μια τέτοια τυχοδιωκτική και δόλια πολιτική Και τούτο διότι η Τουρκία δεν υπήρξε και δεν θα υπάρξει ποτέ δόλια (sic!) Για τον λόγο αυτό και συνεχίσαμε να σεβόμαστε μέχρι τέλους τις υποχρεώσεις μας απέναντι στη Σοβιετική Ένωση” Όπως παρατίθεται στο Address Delivered at a meeting of the Pakistan Institute of International Affairs on March 4, 1951 δημοσιευμένο στην επιθεώρηση Pakistan Horizon, 1951, σελ 64

139 Για τα σχέδια της Γερμανίας που αφορούν στην οικονομική εκμετάλλευση των περιοχών της Σοβιετικής Ένωσης που επρόκειτο να καταληφθούν βλέπε A Dallin, Deutsche Herrschaft im Russland 1941-1945, Dusseldorf, 1958

140 Βλέπε ειδικότερα τις προτάσεις του Τούρκου πρέσβη στο Βερολίνο Gerede προς τη γερμανική κυβέρνηση, όπως περιγράφονται στο Frank Weber, The Evasive Neutral, op cit , σελ 154

141 Βλέπε τις προτάσεις του Νουρή Πασά σε μια σειρά ανεπίσημων και ημι-επίσημων συζητήσεων που διεξήχθησαν στο Βερολίνο και την Αγκυρα κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1941 και τους πρώτους μήνες του 1942 μεταξύ γερμανικών και τουρκικών

αντιπροσωπειών, στο Jacob Landau, Παντουρκισμός, op cit , σελ 152 Επίσης Lothar Kreckler, Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurter Wissenschaftliche Beitrage Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1964, σελ 211-215

142 Ibid, σελ 154 και 158 Πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι ο Edward Weisband, στηριζόμενος στα Αρχεία του Σοβιετικού Υπουργείου των Εξωτερικών (γνωστά ως Secret Documents) επιχειρεί να εντοπίσει παντουρανιστικά ιδεώδη και φιλοδοξίες ειδικά σε μια μερίδα ανώτατων αξιωματούχων της τουρκικής κυβέρνησης (μεταξύ των οποίων και ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγός Fevzi Cakmak) και -συνακόλουθα- μελών της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας προκειμένου να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αυτά τα επώνυμα στελέχη της τουρκικής elite ελάχιστα επηρέαζαν τους δύο κύριους διαμορφωτές αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, δηλαδή τον Ismet Inonu και τον Numan Menemencioğlu Καταλήγει έτσι στο συμπέρασμα, ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική ήταν απόλυτα πιστή στην παρακαταθήκη του ιδρυτή του τουρκικού κράτους η οποία πρόβαλε την ανάπτυξη της χώρας εντός συγκεκριμένων εδαφικών ορίων, απορρίπτοντας κάθε είδους αναθεωρητισμό ή/και αλυτρωτισμό Βλέπε ειδικότερα Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945, op cit , σελ 255 Για αναλυτική αναφορά σε μία σειρά άλλων -ανεπίσημων ή μυστικών- επαφών Τουρκίας και Γερμανίας βλ Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 323-325

143 Όπως επισημαίνει ο Νεοκλής Σαρρής “Οι λαοί αυτών των περιοχών, επειδή είχαν για αιώνες αναπτυχθεί χωρίς την οσμανική κηδεμονία, τόσο από πολιτικής όσο και από οικονομικής, πολιτιστικής και γλωσσικής πλευράς, δεν διέθεταν κανένα υλικό ή πνευματικό θεμέλιο πάνω στο οποίο θα στηριζόταν η συνένωσή τους με την Τουρκία” Ibid, σελ 319 και [Παραπομπή 350] Επίσης, για ανάλογα συμπεράσματα βλέπε την αναλυτική αποτίμηση, για κάθε τουρκόφωνο λαό των περιοχών της Σοβιετικής Ένωσης (Αζερμπαϊτζάν, Αρμανία, Καύκασο, Γεωργία, Ουζμπεκιστάν), του Frank Weber, The Evasive Neutral, [Ελληνική Μετάφραση], op cit , σελ 173

144 Βλέπε ειδικότερα τη ομιλία του Ismet Inonu στην τουρκική νεολαία “Milli Sef Inonu nun 19 Mayis Genclik Bayrami Munasebetile Genclige Hitaben Soyledigi Nutuk” (Ομιλία του Εθνικού Ηγέτη Ινονού προς τη Νεολαία επί τη ευκαιρία της Ημέρας της Νεολαίας, 19 Μαΐου 1944), Ayin Tarihi, Vol 126, May 1944, σελ 23-29

145 Βλ Ν Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική, op cit , σελ 340

146 Ως ενδεικτικά, και πάντως χαρακτηριστικά, παραδείγματα της κυριαρχίας αυτού του ιδιότυπου εθνικισμού στα μέλη της τουρκικής elite θα μπορούσαν να αναφερθούν α) Η χαρακτηριστική δήλωση του Ataturk για το ζήτημα της Αλεξανδρέττας, η οποία αποτελεί έκφραση των θεωριών που έχουν αναλάβει να αναπτύξουν ιστορικοί του τουρκικού εθνικισμού Όπως τονίζει ο Geoffrey Lewis “Ο Ataturk δεν διστάζει να τονίσει ότι “η γη που ήταν τουρκική για 4 000 χρόνια δεν μπορεί να παραμείνει υπόδουλη σε ξένα χέρια”(Η υπογράμμιση δική μας) Βλέπε Geoffrey Lewis, Turkey, op cit , σελ 117-118 β) Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το αναθεωρητικό υπόβαθρο της στρατηγικής σκέψης της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας που αναφέρεται στους λόγους της προώθησης από τη Τουρκία της δημιουργίας συνασπισμού από τα αδύνατα βαλκανικά κράτη της εποχής

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Νεοκλής Σαρρής “ η Τουρκία ανέμενε ότι μετά το τέλος της αντιπαράθεσης θα εμφανιζόταν στηριζόμενη τόσο στο Βαλκανικό Σύμφωνο όσο και στο Σύμφωνο Saadabad μαζί με τους συμμάχους της σε αυτά ως η τρίτη μικρή υπερδύναμη μετά τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση. Η θέση βεβαίως των υπολοίπων κρατών σε σχέση με την Τουρκία δεν θα μπορούσε να είναι ίση σε ένα τέτοιο μεταπολεμικό πλαίσιο, αλλά σαφώς υποδεέστερη όπου οι σύμμαχοι της στα Βαλκάνια και την Εγγύς Ανατολή θα αποτελούσαν οιονεί-δορυφόρους ενώ η Τουρκία θα απολάμβανε μίας ηγεμονικής θέσης επιτυγχάνοντας τα μεγαλεπήβολα σχέδιά της και αναβιώνοντας πρακτικά την Οσμανική Αυτοκρατορία. Είναι γνωστό πόση σημασία έδινε ο Atatürk στην περιοχή καθώς και ότι αφιέρωνε πολύ χρόνο προκειμένου να θέσει τα Βαλκάνια κάτω από την τουρκική ηγεσία. Και τούτο διότι σε περίπτωση επιτυχίας της Βαλκανικής Ένωσης θα επεκτεινόταν αυτόματα τα σύνορα ασφαλείας της Τουρκίας στον Δούναβη και θα ωφελείτο η χώρα. Βλέπε Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στη Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), op cit, σελ 268-275 καθώς και Παραπομπή 275

147 Είναι πάμπολλες οι βιβλιογραφικές αναφορές και τα ιστορικά παραδείγματα όπου αποδεικνύεται περίτρανα η αναθεωρητική διάθεση της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας και η προσπάθεια της να αποκομίσει εδαφικά κέρδη ως αντίδωρο για κάποια υπηρεσία της, είτε αυτή αναφέρεται στη συμμετοχή της στον πόλεμο είτε σε άλλου είδους εκδούλευση προς τη μία ή την άλλη εμπόλεμη πλευρά. Η μελέτη του Frank Weber αποτελεί, αναμφίβολα, την πληρέστερη καταγραφή των αναθεωρητικών τάσεων της Τουρκίας, όπως αυτές εκφράστηκαν ήδη από την υπόθεση της Αλεξανδρέττας και καθ όλη την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, ο Weber, βασιζόμενος σε πολυετή έρευνα στα Αρχεία του Foreign Office, του State Department καθώς και στα Αρχεία του Γερμανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, αναφέρεται σε περισσότερες από δέκα πέντε (!) περιπτώσεις όπου η Τουρκία διαπραγματευόμενη -κυρίως την έξοδό της στον πόλεμο- είτε με την Μεγάλη Βρετανία είτε με την Γερμανία θα προβάλλει εδαφικές διεκδικήσεις εναντίον του συνόλου σχεδόν των γειτόνων της. Για λεπτομερέστερη πληροφόρηση ο ενδιαφερόμενος για τον χρόνο, το είδος και την μεθόδευση των τουρκικών διεκδικήσεων (που περιελάμβαναν - *inter alia*- τα Δωδεκάνησα, τη Σάμο, τη Χίο, τη Μυτιλήνη, τη Θεσσαλονίκη, μέρος της Βουλγαρίας, της Συρίας, του Ιράκ και της Αιγύπτου, την Κύπρο, εντολή στην Αλβανία κ ά) μπορεί να ανατρέξει στη μελέτη του Frank G Weber, The Evasive Neutral (Ελληνική Μετάφραση), Εκδόσεις Θετίλη, 1983, ειδικότερα σελ 76, 81, 84, 86, 96, 103-5, 121, 157, 199, 220, 232, 236, 240, 272, 281, 284

148 Ευχαριστώ ιδιαίτερα τη Δρ Shampa Biswass (University of Minnesota) για τις επισημάνσεις της σχετικά το ζήτημα της αξιολόγησης (evaluation) των όρων που συνθέτουν τον Κώδικα Συμπεριφοράς της συγκεκριμένης εθνικής elite

149 Υπάρχουν πολλά παραδείγματα αναδίπλωσης της Τουρκίας όταν η αποκόμιση κέρδους συνεπάγεται και εμπλοκή της χώρας στον πόλεμο (με αποτέλεσμα την ακύρωση του πρώτου στόχου, δηλαδή την απόκτηση ασφαλείας). Ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τέτοιας συμπεριφοράς είναι η αρνητική απάντηση της Τουρκίας στη βρετανική πρόταση να καταλάβει τη Χίο, τη Μυτιλήνη και τη Σάμο (όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν τη Σαμοθράκη και τη Λήμνο). Στη συγκεκριμένη συγκυρία η Τουρκία “ήταν της γνώμης πως δεν θα μπορούσε να αναλάβει καμμία εισβολή (και αποκόμιση εδαφικού

κέρδους) που ενδεχόμενα θα την οδηγούσε στον πόλεμο” Βλ Ν Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, op cit , σελ 313

150 Σε αυτή την διαπίστωση είχε καταλήξει ο ιδρυτής του τουρκικού κράτους ήδη από τις ημέρες του Αγώνα της Ανεξαρτησίας Για τις ιστορικές ρίζες αυτής της “λειτουργικής πεποιθήσης” της τουρκικής elite βλ Selim Deringil, Turkish Foreign Policy during the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge & London, 1989, σελ 64-66

151 Στα πλαίσια αυτά φαντάζουν ρηχές διάφορες αξιολογικές εκτιμήσεις του τύπου φιλο-γερμανός ή φιλο-βρετανός για ορισμένα από τα σημαντικότερα μέλη της τουρκικής elite Την απάντηση άλλωστε σε τέτοιου είδους αξιολογικές κρίσεις έδωσε ο ίδιος ο Numan Menemencioğlu, ο οποίος κατηγορήθηκε συχνά ως φιλο-γερμανός “ Στην πολιτική δεν συζητούμε με βάση συναισθηματισμούς και παλαιές φιλίες αλλά με βάση τα πραγματικά συμφέροντα” Όπως παρατίθεται στο Edward Weisband, Turkish Foreign Policy. 1943-1945, op cit , σελ 54

152 Βλέπε τις σκέψεις του Ismet Inonu που αφορούν στον σχηματισμό συμμαχίας με τις Δυτικές Δυνάμεις στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, όπως παρατίθενται στο Sureyya Sevket Aydemir, İkinci Adam. Ismet Inonu 1938-1950 (Ο Δεύτερος Άνθρωπος. Ismet Inonu 1938-1950), Vol II, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1976, σελ 109

153 Βλέπε Metin Tamkoc, The Warrior Diplomats, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976, σελ 72

154 Όπως χαρακτηριστικά τονίζει στα απομνημονεύματά του ο Γάλλος πρέσβης στην Τουρκία Rene Massigli “Ο Numan Menemencioğlu διείδε το παιχνίδι της ισορροπίας των δυνάμεων, μια ικανότητα ιδιαίτερα προσφιλή στην τουρκική διπλωματία, ως τον πλέον ενδεδειγμένο δρόμο” στο Idem, La Turquie Devant la Guerre. Mission a Ankara 1939-1940, Librairie Plon, Paris, 1964, σελ 32

155 Βλέπε Numan Menemencioğlu, Secret Documents, σελ 96, όπως παρατίθεται στο Weisband, op cit , σελ 52

156 Βλέπε την απάντηση του Menemencioğlu στον Γερμανό πρέσβη στην Αγκυρα Von Papen “Είμαστε εγωιστές και θα πολεμήσουμε μόνο για τους εαυτούς μας” στο Documents on German Foreign Policy, Series D, Vol XII, No 231, σελ 411 Σημειώνεται επίσης η επιβάρυνση που είχαν δημιουργήσει στην τουρκική elite τα λάθη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και η, συνακόλουθη, αποστροφή της για επανάληψη των λανθασμένων επιλογών του παρελθόντος οι οποίες επέτρεψαν την εμπλοκή της χώρας στις επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων (της Γερμανίας ειδικότερα)

Όπως επισημαίνει ο Bernard Lewis “Η κατοχή της Γαλλίας από τα γερμανικά στρατεύματα σε συνδυασμό με την εχθρική στάση της Σοβιετικής Ένωσης και την επέκταση της γερμανικής ισχύος και επιρροής σε ολόκληρη σχεδόν την Ευρώπη οδήγησαν την τουρκική κυβέρνηση στο συμπέρασμα ότι δεν επρόκειτο να αποκομίσει κανένα απολύτως όφελος εάν με την συμπεριφορά της προκαλούσε μία εισβολή της Γερμανίας και συνακόλουθα και την κατοχή της χώρας από τα γερμανικά στρατεύματα Κατά συνέπεια, θεώρησε σκόπιμο τον Ιούνιο του 1940 να μην τηρήσει τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει όσον αφορά στη συμμαχία της με τη Βρετανία και τη Γαλλία και να επιδοθεί, αντίθετα, σε

μία διφορούμενη πολιτική ουδετερότητας, κυρίαρχο και σταθερό χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η αποφασιστικότητα της ηγεσίας να μην επαναλάβει τα τραγικά σφάλματα του Οκτωβρίου του 1914 Βλέπε Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Issued under the Uspices of the Royal Institute of International Affairs), Oxford University Press, London, 1961, σελ 289-290

157 Προς επίτευξη μάλιστα αυτού του στόχου και καθώς οι διεθνείς συγκυρίες στη δεκαετία του '30 επιβάλλουν στο αδύνατο κράτος να προσποριστεί στρατιωτική βοήθεια, η τουρκική elite θα επιχειρήσει να αποκτήσει ασφάλεια μέσω της ανάπτυξης στενής συνεργασίας με έναν αριθμό κρατών αντιστοίχων δυνατοτήτων, προωθώντας σχήματα όπως η Βαλκανική Αντάντ Βλέπε Deringil, *op cit* , σελ 64 Κλασσικό, επίσης, παράδειγμα της ευρέως κυριαρχούσας πεποίθησης μεταξύ των μελών της elite για τον σχηματισμό συμμαχιών σε ισότιμη βάση, αποτελεί η επιμονή του Ινονου να λάβει την διαβεβαίωση των ηγετών των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανία ότι η χώρα του προσκαλείται ως ισότιμος συνομιλητής στην Διάσκεψη του Καΐρου πριν μεταβεί σε αυτό τον Δεκέμβριο του 1943 *Ibid*, σελ 67

158 Βλέπε William H Medlicott, The Economic Blockade, Longmans Green & Co , Londn, Vol I, σελ 269 Για την σημασία που απέδιδε στη διαπραγμάτευση, ήδη από τα πρώτα χρόνια τυ Αγώνα της Ανεξαρτησίας ο Kemal Ataturk καθώς και ιστορικά παραδείγματα βλέπε Aydemir, Ikinci Adam, *op cit* , σελ 154

159 Weisband, *op cit* , σελ 34

160 Για την τουρκική elite, ίσχυε η αρχή “ουδείς αναντικατάστατος”, με αποτέλεσμα η θυσία -ευκόλως και αδιακρίτως- να θεωρείται πράξη καθαγιασμένη στο βωμό της πολιτικής σκοπιμότητας από τις ίδιες τις ανάγκες και τα συμφέροντα του κράτους Για συγκεκριμένα ιστορικά παραδείγματα βλέπε Deringil, *op cit* , σελ 50-51 και 68

161 Βλ Aydemir, Ikinci Adam, *op cit* , σελ 84

162 Βλ Weisband, *op cit* , σελ 35 ειδικότερα την εκτίμηση του Ismet Inonu “Μια βασική αρχή την οποία ακολούθησα κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν αυτή που πρεσβεύει ότι το αρχικό λάθος είναι πολύ δύσκολο να διορθωθεί εκ των υστέρων” όπως παρατίθεται στο Weisband, *op cit* , σελ 36, Παραπομπή 9 (Προσωπική συνέντευξη του Weisband με τον Ismet Inonu, 21 Σεπτεμβρίου 1966)

163 Βλ Deringil *op cit* , σελ 49 και 50

164 Για μερικά, από τα πολλά, παραδείγματα επίδειξης αποφασιστικότητας της τουρκικής ηγεσίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο βλέπε Edward Weisband, *op cit* , σελ 40 και 41 σχετικά με την επίδειξη αποφασιστικότητας και την συνακόλουθη αύξηση της αξιοπιστίας της αποτροπής απέναντι στα γερμανικά στρατεύματα που βρίσκονταν 60 χιλιόμετρα από τα τουρκικά σύνορα

Επίσης, την αναφορά του Βρετανού πρέσβη στην Αγκυρα, ο οποίος περιγράφει τον τούρκο πρόεδρο Ismet Inonu -στο διάστημα μετά την ιταλική εισβολή στην Αλβανία- ως “ένα ψυχρό υπολογιστή, αποφασισμένο ότι η χώρα του θα επιζήσει και μάλιστα θα ωφεληθεί από την φασιστική επίθεση στην Ευρωπη” στο Frank Weber, The Evasive Neutral, *op cit* , σελ 61

Ακόμη, σχετικά με την επίδειξη αποφασιστικότητας από την Τουρκία μετά τη Σύμβαση του Montreaux χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα που παραθέτει ο D A Routh Όπως τονίζει “Ο επίσημος τουρκικός τύπος, ο οποίος με δεδομένο τον έλεγχο που ασκείτο από την κεντρική εξουσία λειτουργούσε -καθότι επίσημος (official)- ως φερέφωνό της, αντέδρασε στις ιταλικές επιθέσεις που τόνιζαν ότι η στρατικοποίηση των Στενών είναι ένα βήμα πίσω στις διεθνείς σχέσεις της εποχής, ότι η νέα Διάσκεψη στο Montreaux δεν αποτελεί παρά συνέχιση της βρετανικής πολιτικής επιβολής κυρώσεων στην Ιταλία και ότι η τελευταία δεν ήταν διατεθειμένη να επικυρώσει μέσω της συμμετοχής της στο Montreaux αποφάσεις που ήταν ήδη ειλημμένες Αυτή η συμπεριφορά της Ιταλίας συνετάραξε και προσέβαλε βαθιά την τουρκική ηγεσία, η οποία μέσω του ελεγχόμενου και κατευθυνόμενου από αυτήν Τύπου, τόνισε με μεγάλη αποφασιστικότητα ότι “συζητήσεις επί θεμάτων που έχουν ζωτική σημασία για ορισμένα κράτη δεν μπορούν να αναβληθούν προκειμένου να ικανοποιηθεί η Ιταλία” Βλέπε ειδικότερα D A Routh, *The Mediterranean The Montreaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits* στο Arnold J Toynbee, *Survey of International Affairs 1936*, Oxford University Press, (Royal Institute of International Affairs), London, 1937, σελ 625-6 Και συνεχίζει “ Είναι χαρακτηριστικό στο διάστημα μετά την υπογραφή της Σύμβασης του Montreaux , το στοιχείο της αποφασιστικότητας και της σθεναρότητας που χαρακτηρίζει την στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας

Δύο περιπτώσεις είναι χαρακτηριστικές, καθώς αφορούν στις δύο κυρίαρχες δυνάμεις του αναθεωρητικού στρατοπέδου στην Ευρώπη, και χρήζουν ιδιαίτερης μνείας Στην πρώτη περίπτωση, η Γερμανία δυσαρεστημένη από τα οφέλη που προσπορίστηκε από την νέα Σύμβαση η Σοβιετική Ένωση κάνει γνωστή, μέσω της διπλωματικής οδού στα τέλη Φεβρουαρίου του 1937, τη δυσαρέσκειά της στην τουρκική κυβέρνηση Το γερμανικό demarche δημιουργεί προβληματισμό και ανησυχία στην Αγκυρα Η απάντηση εν τούτοις στον αναδυόμενο γίγαντα της Ευρώπης από το αδύνατο νέο κράτος είναι σαφής Εφόσον η Γερμανία δεν είναι ούτε συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση του Montreaux ούτε μεσογειακή δύναμη το “ζήτημα δεν την αφορά” (the matter was no business of hers) και η Τουρκία “δεν θα ανεχθεί καμμία απολύτως παρέμβαση σε ζητήματα που έχουν ζωτική σημασία για την ασφάλειά της” Παρόμοια ήταν και η συμπεριφορά της σε ανάλογες “πέσεις” από την πλευρά της Ιταλίας Σε δήλωση της προεδρίας της τουρκικής δημοκρατίας στις αρχές Αυγούστου του ίδιου χρόνου τονίζεται χαρακτηριστικά ότι “εκείνοι που επιθυμούν την διεθνή ειρήνη θα ωφεληθούν από την συνεργασία με την Τουρκία Αντίθετα, εκείνοι που αναμένουν μία διαφορετική πολιτική από την Τουρκία θα απογοητευθούν ” Όπως παρατίθεται στο D A Routh, op cit , σελ 647-648

Άξια μνείας είναι και η χαρακτηριστική απάντηση του Τούρκου Υπουργού των Εξωτερικών Saracoglu στον Αμερικανό πρέσβη στην Αγκυρα όταν ο τελευταίος διαμαρτυρήθηκε ότι “η πρόσφατη (Ιούνιος 1941) συμφωνία της Τουρκίας με τη ναζιστική Γερμανία είχε αρνητική επίδραση στην αμερικανική κοινή γνώμη” Τότε ο Τούρκος ΥΠΕΞ απάντησε ότι “σε αυτή την περίπτωση, η Ουάσιγκτων θα πρέπει να τα βγάλει πέρα με την κοινή της γνώμη όπως μπορεί καλύτερα”(!) Όπως παρατίθεται στο Frank Weber, *The Evasive Neutral*, op cit , σελ 145

165 Βλ Weisband, op cit σελ 6

166 Είναι χαρακτηριστική η αποτίμηση του Weisband για τον τούρκο πρόεδρο Ismet Inonu και την επιμονή του στη “λειτουργική πεποίθηση” της σύνθεσης όσον αφορά στις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής Όπως επισημαίνει “Το γεγονός ότι ο Inonu επέλεγε η

καθημερινή του εργασία να βασίζεται στα στοιχεία της προσοχής και της σύνεσης, σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι δεν είχε μακροπρόθεσμους στόχους Το αντίθετο μάλιστα Λειτουργούσε με κατεύθυνση την εξυπηρέτηση ενός μακροπρόθεσμου στόχου *τη διατήρηση της Τουρκίας για τους Τούρκους* Βλ Ibid, σελ 36

167 Για αυτές τις διαπιστώσεις και επισημάνσεις βλ Ibid, σελ 5

168 Όπως τονίζει ο Kohn “Γιατί αυτό που είχε περισσότερη ανάγκη το νέο κράτος ήταν να εκσυγχρονιστεί και να αναδιοργανώσει την οικονομική του ζωή” Βλ Hans Kohn, “Ten Years of the Turkish Republic”, Foreign Affairs, No 1, October 1933, σελ 151-152

169 Weisband, op cit , σελ 9

170 Βλέπε ειδικότερα Mustafa Kemal Atatürk, A Speech Delivered by Ghazi Mustafa Kemal, President of the Turkish Republic, October 1927”, K F Koehler, Leipzig, 1929 Επίσης Ferenc A Vali, Bridge Across the Bosphorus. The Foreign Policy of Turkey, The Johns Hopkins University Press, 1971, σελ 148

171 “Ό,τι και αν φέρει το μέλλον”, έγραφε στα 1939 ο Philip Ireland, “η Τουρκία αναμένεται υπό την ηγεσία του Ismet Inonu να συνεχίσει το έργο του εκσυγχρονισμού, της εκβιομηχάνισης, της αμυντικής προπαρασκευής, της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας (κυρίως ορυκτού πλούτου), της ανάπτυξης της γεωργίας και της εμπέδωσης του στοιχείου του εθνικισμού (ως συστατικού στοιχείου της διαδικασίας δημιουργίας ταυτότητας) Όπως έχει δείξει και η ιστορία, η Τουρκία δεν φοβόταν τον πόλεμο Είχε όμως συνειδητοποιήσει ότι η ειρήνη και μάλιστα πολλά χρόνια ειρήνης, ήταν απαραίτητα για την δημιουργία της νέας Τουρκίας” (Οι υπογραμμίσεις δικές μας) Βλ Philip W Ireland, “Turkish Foreign Policy After Munich”, The Political Quarterly, Vol X, No 2, April-June 1939, σελ 185-201

172 Oya Koymen & Attila Sonmez, The Social and Economic Background to Turkey’s Non-Involvement in World War II, Studia Bakanica, No 7, Sofia, 1973, σελ 397

173 Βλ Νεοκλής Σαρρής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις..., op cit , σελ 176

174 Βλ Berch Berberoglu, Turkey in Crisis. From State Capitalism to Neo-colonialism, Zed Press, 1982, σελ 41 και Κεφάλαιο 4. The Contradictions of State Capitalism in Turkey

175 Βλέπε Selim Deringil, Turkish Foreign Policy During the Second World War, op cit , σελ 19 ειδικότερα Πίνακα 2 Επίσης για την επιβάρυνση των οικονομικών δεικτών βλ τα στοιχεία που παραθέτει ο A C Edwards “ το κρατικό χρέος είχε αυξηθεί από 620 εκατομμύρια τουρκικές λίρες το 1939 σε περίπου 1500 εκατ τουρκ λίρες το 1945 (κάτι λιγότερο από 300 εκατ βρετανικές στερλίνες) Είχε με άλλα λόγια υπερδιπλασιαστεί μέσα σε έξι μόλις χρόνια Αλλά και το ΑΕΠ της χώρας, το οποίο αυξάνετο σταθερά στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1930, είχε σημειώσει σοβαρή πτώση Παράλληλα, χειρότερευσε καθημερινά και το βιοτικό επίπεδο ενώ το φαινόμενο της μαύρης αγοράς είχε λάβει εκρηκτικές διαστάσεις” στο Idem, “The Impact of the War on Turkey”, International Affairs, No 3, July 1946, σελ 389

Επίσης όπως επισημαίνει ο J Daniel “το ποσοστό που διατίθεται από τον κρατικό προϋπολογισμό για την αμυντική προετοιμασία της χώρας αποτελούσε το μεγάλο πονοκέφαλο των τούρκων ιθυνόντων” Βλ J Daniel, “Turkey’s Position in the Post-War World”, The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 198 Βλέπε επίσης τις παρατηρήσεις του Βασίλη Νότη για την πτώση που παρουσιάζει ο δείκτης του εθνικού προϊόντος (από 100 το 1938 σε 87 το 1945) λόγω της επιστράτευσης ενός μέρους του πληθυσμού της χώρας και των μέτρων έκτακτης ανάγκης για την τροφοδοσία του στρατευμένου πληθυσμού τα οποία αναγκάζεται να πάρει η τουρκική κυβέρνηση στο Βασίλης Νότης, Εκβιομηχάνιση και Οικονομική Ανάπτυξη στην Τουρκία, Ιδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1986, σελ 45

Επίσης τα χρήσιμα στοιχεία που αφορούν στην μείωση του συνολικού εθνικού εισοδήματος στην Τουρκία μεταξύ των ετών 1939 και 1944 Από 1 652 εκ Τουρκ Λίρες σε 1 440 εκ Τ Λ, ενώ το κατά κεφαλήν εθνικό εισόδημα σημειώνει πτώση από 95 Τ Λ σε 77 Τ Λ στο Zeyyat Hatiboglu, An Unconventional Analysis of Turkish Economy. An Essay on Economic Development, Aktif Buro Basim Organizasyon, Istanbul, 1978, σελ 10 Πίνακας 1.6

176 Σχετικά με τις προσπάθειες ανεξαρτητοποίησης του τουρκικού εμπορίου από την Γερμανία, βλέπε τα στοιχεία όπως παρατίθενται -μεταξύ άλλων- σε Turkiye Cumhuriyeti Basbakanlik Istatistik Umum Mudurlugu, Istatistik Yilligi 1942-1945, Vol 15, Ankara, 1946, σελ 349-351 Επίσης International Bank for Reconstruction and Development, Loan Department, Eastern Division, Statistical Tables on Turkey, Washington D C , 1947, Table 50, σελ 58

177 Όπως παρατίθεται σε Edward Weisband, Turkish Foreign Policy 1943-1945, op cit , σελ 100

178 Βλ John Kingsley Birge, “Turkey Between Two World Wars”, Foreign Policy Reports, Vol XX, No 16, November I, 1944, σελ 198 και 207

179 A C Edwards, “The Impact of the War on Turkey”, International Affairs, No 3, July 1946, σελ 341

180 Η Τουρκία παρήγαγε στα 1939 το 16% περίπου της παγκόσμιας παραγωγής Για ειδικά στοιχεία σχετικά με την παραγωγή χρωμίτη κατά την διάρκεια του πολέμου βλ Etimbank, Conjecture and Statistics Department, Statistics of Etibank Mining Exploitations 1941-1945, Ankara, 1954

181 Berberoglu, Turkey in Crisis, op cit , σελ 41 Η Τουρκία παρέλαβε δύο δάνεια από την Μεγάλη Βρετανία ύψους 3 εκ και 10 εκ βρετανικών στερλινών στόχος των οποίων ήταν η κατασκευή εργοστασίων παραγωγής σιδήρου και, γενικότερα, η προώθηση των εμπορικών σχέσεων των δύο χωρών Φυσικά τα ποσά αυτά δεν αφορούν στην πίστωση των 25 εκατ βρετανικών στερλινών σε πολεμικό υλικό καθώς και τα δύο δάνεια σε χρυσό αξίας 16 εκατ και 3 5 εκατ βρετανικών στερλινών τα οποία καρπώθηκε η Τουρκία μέσω της υπογραφής της Τριμερούς Συμφωνίας

182 Βλέπε ειδικότερα J B Mackie, “Turkish Industrialization”, Journal of Central Asian Society, July 1939, σελ 451-452

183 Βλ Barbara Ward, “The Latest Ally Turkey To-Day”, The Contemporary Review, Vol CLVI, 1939, σελ 312

184 Βλέπε Selim Deringil, op cit , σελ 26-27

185 Βλέπε Edward Weisband, op cit , σελ 103

186 Βλ Turkiye Cumhuriyeti, Maliye Tetkik Kurulu, Yillik Butce Giderleri 1924-1948 [Ετήσια Δημόσια Εξοδα 1924-1946], Milli Egitim Basimevi, Istanbul, 1948

187 Βλ A C Edwards, “The Impact of the War on Turkey”, op cit , σλ 389

188 Βλέπε Philips Price, A History of Turkey. From Empire to Republic, George Allen & Unwin, London & New York, 1956, σελ 143

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη επεχείρησε να αναπτύξει μια θεωρητική προσέγγιση για το πώς τα αδυνατά ή/και μικρά κράτη αντιμετωπίζουν τις εξωτερικές απειλές. Με άλλα λόγια, προσπάθησε να εντοπίσει τους παράγοντες η δράση των οποίων καθορίζει την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επιλέξει να ακολουθήσει ένα αδυνατό κράτος όταν βρίσκεται αντιμέτωπο με σημαντικές εξωτερικές απειλές και διακυβεύεται η επιβίωσή του.

Προσεκτική μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών κατέδειξε (α) ότι τα ερμηνευτικά εργαλεία που εκπορευονται από τις μέχρι σήμερα αναπτυχθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις (συστημικού, κρατικού και ατομικού επιπέδου ανάλυσης) αδυνατούν να αποτυπώσουν και να εκφράσουν όλες τις δυνατές μορφές πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς και (β) ότι η κυρίαρχη στον κλάδο των διεθνών σχέσεων -για τα αίτια της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών- προσέγγιση, δηλαδή η “θεωρία των απειλών” εστιάζει την προσοχή της στην πρωταρχική αξία (value) την οποία αναζητά κάθε κράτος όταν αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές, δηλαδή την ασφάλεια, με αποτέλεσμα άλλες, επίσης σημαντικές, αξίες στους υπολογισμούς των κρατών να μην εξετάζονται και συνακόλουθα, να μην αναδεικνυονται.

Για την αντιμετώπιση και υπέρβαση των παραπάνω προβλημάτων, αναπτυχθηκαν δυο συγκεκριμένες στρατηγικές. Πρώτον, ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη ενός αναλυτικού υποδείγματος το οποίο είναι ικανό να εκφράζει όλες τις δυνατές μορφές απάντησης (response) των αδυνατών κρατών στις εξωτερικές απειλές. Στα πλαίσια αυτά, επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστούν οι έννοιες-εργαλεία της εξισορρόπησης (balancing) και της συμπρασξης (bandwagoning), με βάση τις οποίες τα αδυνατά κράτη απαντούν στις εξωτερικές απειλές, με τον πλέον αποτελεσματικό και παραγωγικό

τρόπο Συνακόλουθα, αναπτύχθηκε ένα αναλυτικό υπόδειγμα το οποίο μπορούσε να “συλλάβει” μια σειρά από κεντρικής σημασίας στρατηγικούς υπολογισμούς των αδυνατων κρατών, όπως η διατήρηση *αυτονομίας* του κράτους από την πηγή της ασφάλειας του ή η αναζήτηση *κέρδους* (οικονομικού ή/και εδαφικού), οι οποίοι είτε υποκρυπτονταν από τις μέχρι σήμερα αναπτυχθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις είτε δεν αναδεικνυονταν στο βαθμό και την έκταση που θα έπρεπε

Δευτερον, η κυρίαρχη *θεωρία των απειλών* εμπλουτίστηκε με συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές και αναπτύχθηκε μια νέα πολυ-επίπεδη θεωρητική προσέγγιση, η Εμπλουτισμένη Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών, η οποία κατέληξε σε συγκεκριμένες προτάσεις/προβλέψεις όσον αφορά στους λόγους που καθορίζουν την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επιλέξει να ακολουθήσει ένα αδυνατο κράτος όταν βρεθεί αντιμέτωπο με σημαντικές εξωτερικές απειλές

Στα πλαίσια εμπειρικής αποτίμησης των προβλέψεων και προτάσεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών, επιλέχθηκε η εξέταση μια σειράς συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies) οι οποίες αφορούσαν στην πολιτική στρατηγική συμπεριφορά ενός αδυνατου κράτους (της Τουρκίας) το οποίο είχε καταφέρει να παραμείνει αμέτοχο στον καταστροφικότερο πόλεμο που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα (τον Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) επιτυγχάνοντας πρακτικά το θεωρητικά βέλτιστο (optimum) για αδυνατο κράτος *αύξηση της ασφάλειάς του χωρίς παράλληλη μείωση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας του* Επιπρόσθετα, η εξέταση της (επιτυχημένης) πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς του αδυνατου κράτους κατά την περίοδο 1936-1944, δηλαδή σε μια περίοδο κατά την οποία το στοιχείο της απειλής ήταν φανερό και αδιαμφισβήτητο αποτελούσε και τον ασφαλέστερο -μεθοδολογικά- τρόπο προκειμένου να αντικρουστεί η κυρίαρχη θεωρία των απειλών (challenging balance of threat theory in its own backyard)

Η θεωρία των απειλών αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα όταν καλείται να εξηγήσει την επιτυχημένη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά του συγκεκριμένου αδυνατου κράτους. Πρώτον, η θεωρία των απειλών δεν μπορεί να εξηγήσει τη “συνθετή” πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που υιοθέτησε Τουρκία και η οποία εμπεριέχει, εκτός από το στοιχείο της ασφάλειας (επιβίωσης), και τα στοιχεία της αυτονομίας καθώς και του κέρδους (εδαφικού ή/και οικονομικού). Δεύτερον, ακόμα και στις περιπτώσεις που η Τουρκία συμπεριφέρθηκε όπως ανέμενε η κυρίαρχη θεωρία των απειλών, τούτο συνέβει για λόγους εντελώς διαφορετικούς από εκείνους που αυτή προέβλεπε.

Συνοπτικά, στη μελέτη αυτή αναπτύχθηκε μια θεωρητική προσέγγιση η οποία είναι ικανή να προσφέρει απαντήσεις όσον αφορά α) ΠΩΣ (με ποιό τρόπο) τα αδυνατα κράτη θα αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές β) ΓΙΑΤΙ στην προσπάθεια αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών θα επιλέξουν άλλοτε την εξισορρόπηση των απειλών και άλλοτε τη συμπραξη με αυτές και γ) ΠΟΤΕ και ΓΙΑΤΙ τα αδυνατα κράτη θα ακολουθήσουν συγκεκριμένη στρατηγική συμπεριφορά.

Θεωρητικά Συμπεράσματα

Ο εμπειρικός έλεγχος των προτάσεων/προβλέψεων της Εμπλουτισμένης Θεωρίας για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών πραγματοποιήθηκε μέσω της εξέτασης επτά (7) συγκεκριμένων περιπτώσεων (case-studies), οι οποίες αναπτύσσονται σε περίοδο ειρήνης (1936-1939) και σε περίοδο πολέμου (1939-1944). Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις (case-studies) και η υιοθετηθείσα από την πλευρά του αδυνατου κράτους πολιτική στρατηγική συμπεριφορά αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ VII

Η Πολιτική Στρατηγική Συμπεριφορά της Τουρκίας 1936 - 1944

Θεματικές Ενότητες/Περιπτώσεις (Case-Studies)	Είδος/Μορφή Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς
1 Η Σύμβαση του Montreaux Κατευνασμός της Απειλής και Εκμετάλλευση των Αντιπυθμεμένων Συμφερόντων	Παθητική Σύμπραξη
2 Οι Διακηρύξεις Ειρήνης με τη Βρετανία και τη Γαλλία	Παθητική Εξισορρόπηση
3 Συνδυάζοντας την Εξισορρόπηση με την Μη-Πρόκληση	Παθητική Εξισορρόπηση
4 Προώθηση Σχηματισμού Μετώπου από Αδυνατα Βαλκανικά Κράτη	Παθητική Εξισορρόπηση
5 Υιοθέτηση Παρελκυστικής Πολιτικής με Στόχο την Παραμονή εκτός Πολέμου	Παθητική Εξισορρόπηση
6 Η Γερμανο-Τουρκική Συμφωνία Μη-Επίθεσης. Η Εκτροπή της Απειλής	Παθητική Σύμπραξη
7 Παθητική Εξισορρόπηση μέσω Πολεμικής Διπλωματίας	Παθητική Εξισορρόπηση

1 Όπως φαίνεται στον Πίνακα VII, το αδυνατο κράτος (Τουρκία) επέλεξε σε πέντε περιπτώσεις να εξισορροπήσει την απειλή ενώ σε δυο περιπτώσεις επέλεξε να συμπράξει με αυτήν. Και στις επτά όμως περιπτώσεις ο τρόπος εξισορρόπησης και συμπράξης ήταν τέτοιος ("παθητικός") ώστε το συγκεκριμένο αδυνατο κράτος επέτυχε να προσποριστεί ασφάλεια (security) διατηρώντας, ταυτόχρονα, είτε σημαντικά ποσοστά αυτονομίας από την πηγή της ασφάλειάς του είτε "σχετική αυτονομία" (relative autonomy) από την απειλητική δύναμη με την οποία συνέπραξε. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις κατάφερε να καρπωθεί και συγκεκριμένο κέρδος (profit). Με άλλα λόγια, το αδυνατο κράτος της μελέτης μας στην προσπάθεια αντιμετώπισης των σοβαρών εξωτερικών απειλών με τις οποίες βρέθηκε αντιμέτωπο αναζήτησε και επέτυχε εκτός από την αξία (value) της ασφάλειας και εκείνες της αυτονομίας και του κέρδους.

2 Το αδυνατο κράτος υιοθέτησε τις πολιτικές στρατηγικές συμπεριφορές της Παθητικής Εξισορρόπησης και της Παθητικής Συμπράξης διότι συγκεκριμένες κρατικού και ατομικού χαρακτήρα μεταβλητές (οι οποίες προβλέπονται από την Εμπλουτισμένη

Θεωρία για τα Αίτια της Πολιτικής Στρατηγικής Συμπεριφοράς των Αδυνατων Κρατών) διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο “φιλτράροντας” τις σοβαρές -συστημικές- απειλές με τρόπο που η υιοθέτηση της Παθητικής Εξισορρόπησης και της Παθητικής Συμπραξης να ικανοποιεί -με άλλα λόγια να είναι συμβατή και συνεπή- με συγκεκριμένες κρατικές και ατομικές μεταβλητές

3 Σε συνέχεια της παραπάνω διαπίστωσης, ο καθοριστικός ρόλος των κρατικών και ατομικών μεταβλητών καταδεικνυει ότι δεν υφίσταται αιτιώδης (μονοσήμαντη) σχέση -όπως η κυρίαρχη θεωρία των απειλών διατείνεται- ανάμεσα στους συστημικούς περιορισμούς (απειλή) και την ακολουθούμενη πολιτική στρατηγική συμπεριφορά (αποτέλεσμα) Αντίθετα, η σχέση αιτίας-αποτελέσματος είναι περισσότερο συνθετη και σχηματικά διατυπώνεται ως εξής

Αιτιώδης Μεταβλητή

Σημαντική Εξωτερική Απειλή
(δεδομένη & συνεχής)
→

Παρεμβαλλόμενη Μεταβλητή Εξαρτημένη Μεταβλητή

Καθοριστικός Ρόλος Κρατικών
και Ατομικών Μεταβλητών
→

Ενεργητική & Παθητική
Εξισορρόπηση ή/και Συμπραξη
(αναμενόμενη συμπεριφορά)

4 Η επιλογή της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς του αδυνατου κράτους καθορίσθηκε από δυο συγκεκριμένες -ατομικού και κρατικού- χαρακτήρα μεταβλητές (α) από την ικανοποίηση των “φιλοσοφικών” και “λειτουργικών” πεποιθήσεων της κυρίαρχης elite και (β) από την ανάγκη συνέχισης σημαντικών εσωτερικών διαδικασιών (οικονομική ανάπτυξη της χώρας) Πραγματικά, τόσο η Παθητική Εξισορρόπηση όσο και η Παθητική Συμπραξη ικανοποιούσαν συγκεκριμένες προτεραιότητες της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας καθώς και ανάγκες της κυρίαρχης elite

Επιπρόσθετα οι παραπάνω ατομικές και κρατικές μεταβλητές επεσήμαναν ότι όσον αφορά στις αξίες (values) που αναζητούν τα αδυνατα κράτη στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τις εξωτερικές απειλές δεν τίθεται θέμα επιλογής ή ζυγίσματος (trade-off) μεταξύ των αξιών αυτών Αντίθετα η αναζήτηση και η συνακόλουθη,

υλοποίηση αυτών των αξιών θα ακολουθεί συγκεκριμένη ορθολογική και αυστηρή σειρά ασφάλεια, αυτονομία, κέρδος

5 Η επιλογή του αδυνατου κράτους να εξισορροπήσει τις απειλές σε πέντε από τις επτά περιπτώσεις, εκτός του ότι υπογραμμίζει την τάση των αδυνατων κρατών να εξισορροπούν τις απειλές όταν το διεθνές σύστημα είναι πολυπολικό (multipolar), φαίνεται να ενισχυει την “εξισορροπητική υπόθεση” (balancing hypothesis) της κυρίαρχης θεωρίας των απειλών Όμως η αλήθεια είναι ότι η “εξισορροπητική υπόθεση” είναι σωστή για λάθος λόγους ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, για λόγους διαφορετικούς από εκείνους που η θεωρία των απειλών πρεσβευει Πράγματι, το αδυνατο κράτος της μελέτης μας επέλεξε -στις περισσότερες περιπτώσεις- να εξισορροπήσει τις εξωτερικές απειλές αλλά τουτο συνέβει για λόγους που εκπορευονται από το κρατικό και ατομικό επίπεδο ανάλυσης (οι συγκεκριμένες ατομικές και κρατικές μεταβλητές)

2 Εντοπισμός “Πιθανών Προυποθέσεων”

Η μελέτη της επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς ενός αδυνατου κράτους το οποίο βρέθηκε σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο ενώπιον σημαντικών εξωτερικών απειλών, επιτρέπει στο μελετητή των διεθνών σχέσεων να εντοπίσει μια σειρά από “πιθανές προϋποθέσεις/συνθήκες” (favoring conditions) η ύπαρξη των οποίων -όπως στην περίπτωση της Τουρκίας έτσι και για κάθε αδυνατο κράτος που αντιμετωπίζει εξωτερικές απειλές- αυξάνει και ενισχυει τις πιθανότητες επιτυχούς άσκησης της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς που θα επιλέξει να ακολουθήσει ένα αδυνατο κράτος Πραγματικά η προσεκτική μελέτη της πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς της Τουρκίας επιτρέπει τον εντοπισμό των παρακάτω

* Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη θεωρητική σημασία διότι διαμορφώνει με ένα νέο και αρκετά διαφορετικό τρόπο την agenda των αιτίων σχηματισμού των συμμαχιών Πραγματικά για τον συγγραφέα του σημαντικότερου έργου για τις συμμαχίες George Liska οι τρεις βασικές αιτίες για τη δημιουργία συμμαχιών είναι η *Ασφάλεια* το *Status* και η *Εσωτερική Σταθερότητα* Βλέπε George Liska The Limits of Interdependence, 1962, σελ 30

"πιθανών συνθηκών", δηλαδή λόγων ικανών να μεγιστοποιήσουν την πιθανότητα επιτυχίας σε ενδεχόμενη επιλογή ανάλογης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς από ένα αδυνατο κράτος που αντιμετωπίζει σημαντικές εξωτερικές απειλές

- Τα στοιχεία της αποφασιστικότητας και της σταθερότητας πρέπει να χαρακτηρίζουν τις αποφάσεις του αδυνατου κράτους. Το τελευταίο δεν πρέπει να παρασυρεται από υποσχέσεις ή/και απειλές που αναμένεται να θέτουν πάντα οι Μεγάλες Δυνάμεις προς τα αδυνατα ή/και μικρά κράτη
- Όταν το αδυνατο κράτος βρίσκεται στο μέσον αντιπαράθεσης των Μεγάλων Δυνάμεων θα πρέπει (διατηρώντας ανοικτή τη γραμμή επικοινωνίας και με τις δυο ή περισσότερες αντιτιθέμενες πλευρές) να διαπραγματευεται για κάθε ζήτημα (πολυ ή ελάχιστα σημαντικό) θέτοντας σε κάθε ευκαιρία συγκεκριμένες ανταπαιτήσεις
- Το αδυνατο κράτος δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να δεσμευεται όσον αφορά στην πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα ακολουθήσει και, συνακόλουθα, δεν πρέπει και η συμπεριφορά του να θεωρείται δεδομένη (for granted)
- Η κεντρική εξουσία πρέπει να έχει τον πλήρη έλεγχο όσον αφορά στις αποφάσεις σχετικά με τη χάραξη και τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας (*αν και στην περίπτωση της Τουρκίας τουτο επετευχθη λόγω "οιονεί δημοκρατίας") Το αρραγές εσωτερικό μέτωπο ενισχυει τα μηνυματα αποφασιστικότητας και αποτροπής
- Το αδυνατο κράτος επιβάλλεται να αναλαμβάνει υπολογισμένα ρίσκα

- Η ανάληψη πρωτοβουλιών από το αδυνατο κράτος καθώς και η υποβολή συγκεκριμένων προτάσεων προς τα ισχυρότερα κράτη αποτελεί *conditio sine qua non* για την ανάπτυξη επιτυχημένης πολιτικής στρατηγικής συμπεριφοράς. Επιπρόσθετα, το αδυνατο κράτος πρέπει να διατηρεί για τον εαυτό του το πλεονέκτημα της *έκπληξης* και του *εξαναγκασμού* του αντιπάλου σε “απάντηση” στις προτάσεις-πρωτοβουλίες του
- Το είδος και ο κατάλληλος χρόνος υποβολής των πρωτοβουλιών βελτιώνουν δραματικά την διαπραγματευτική θέση του αδυνατου κράτους και μπορούν ακόμα και να αναστρέψουν τους όρους της εξίσωσης δυνατό-αδυνατο κράτος (*disproportionate influence with its status*)

Συμπερασματικά, όταν ένα αδυνατο κράτος βρίσκεται αντιμέτωπο με σοβαρές - συστημικού χαρακτήρα- απειλές θα προχωρήσει στην εκτίμηση των περιορισμών και ευκαιριών που έχει στη διάθεσή του προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του. Το περιεχόμενο των στόχων του, ορίζουν συγκεκριμένες *ατομικού* και *κρατικού* χαρακτήρα μεταβλητές. Τους περιορισμούς, σε μια περίοδο όπως αυτή της μελέτης, θέτει -κυρίως- το εξωτερικό/συστημικό περιβάλλον. Τις ευκαιρίες, τέλος, τις οριοθετούν οι υπολογισμοί που κάνουν τα αδυνατα κράτη για το πώς θα επιλέξουν την συμπεριφορά που θα τους προσφέρει εκτός από το αγαθό της ασφάλειας και τα πρόσθετα αγαθά της αυτονομίας και του κέρδους (οικονομικού ή/και εδαφικού). Τελικά, η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά που θα επιλέξει ένα αδυνατο κράτος θα αποτελεί προϊόν συνθετων υπολογισμών και θα οφείλεται στη διαπάλη ή/και τον συγκερασμό εξωτερικών πιέσεων και εσωτερικών προτεραιοτήτων.

Η επιτυχημένη στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας φαίνεται να διαψευδει τη ρήση του Θουκυδίδη “ο δυνατός κάνει αυτό που μπορεί και ο αδυνατος υποφέρει αυτό που του πρέπει (επιβάλλεται)”. Η πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας

απέδειξε ότι εάν και το άναρχο διεθνές συστημα θέτει ισχυρότατους περιορισμούς - κυρίως- στα αδυνατα ή/και μικρά κράτη και συνακόλουθα, στενευει τα περιθώρια δράσης τους, εν τούτοις υπάρχουν πάντα *ευκαιρίες* για αποτελεσματική στρατηγική συμπεριφορά Η αποτελεσματικότητα της στρατηγικής συμπεριφοράς αφορά, όπως η περίπτωση της Τουρκίας απέδειξε, την επιθυμητή ισορροπία ανάμεσα στην αυξηση της ασφάλειας και τη θεωρητικά αναμενόμενη μείωση της αυτονομίας Μπορεί ακόμη να αναφέρεται σε εκείνο που ο Churchill περιέγραψε αποτιμώντας την πολιτική στρατηγική συμπεριφορά της Τουρκίας στο Δευτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ως την 'ικανότητα του αδυνατου κράτους να κατακτά *μεγάλα έπαθλα* πληρώνοντας *μικρά τιμήματα*"

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Treaty of Mutual Assistance between His Majesty in respect of the United Kingdom, the President of the French Republic and the President of the Turkish Republic

The President of the French Republic, His Majesty The King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India (in respect of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland), and the President of the Turkish Republic

Desiring to conclude a treaty of a reciprocal character in the interests of their national security, and to provide for mutual assistance in resistance to aggression ,

Have appointed as their Plenipotentiaries, namely

The President of the French Republic

M Rene Massigli, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,

His Majesty The King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India (for the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)

Sir Hughe Montgomery Knatchbull-Hugessen, K C M G , Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,

The President of the Turkish Republic

Dr Refik Saydam, President of the Council, Minister for Foreign Affairs *ad int* , Deputy for Istanbul,

Who, having communicated their full powers, found in good and due form, have agreed as follows -

Article 1

In the event Turkey being involved in hostilities with a European Power in consequence of aggression by that Power against Turkey, France and the United Kingdom will cooperate effectively with Turkey and will lend her all aid and assistance in their power

Article 2

(1) In the event of an act of aggression by a European Power leading to war in the Mediterranean area in which France and the United Kingdom are involved, Turkey will collaborate effectively with France and the United Kingdom and will lend them all aid and assistance in her power

(2) In the event of an of aggression by a European Power leading to war in the Mediterranean area in which Turkey is involved, France and the United Kingdom will collaborate effectively with Turkey and will lend her all aid and assistance in their power

Article 3

So long as the guarantees given by France and the United Kingdom to Greece and Romania by their respective Declarations of the 13th April, 1939, remain in force, Turkey will cooperate effectively with France and the United Kingdom and will lend them all aid and assistance in her power, in the event of France and the United Kingdom being engaged in hostilities in virtue of either of the said guarantees

Article 4

In the event of France and the United Kingdom being involved in hostilities with a European Power in consequence of aggression committed by that Power against either of those States without the provisions of Articles 2 or 3 being applicable, the High Contracting Parties will immediately consult together

It is nevertheless agreed that in such an eventuality Turkey will observe at least a benevolent neutrality towards France and the United Kingdom

Article 5

Without prejudice to the provisions of Article 3 above, in the event of either-

- 1) aggression by a European Power against another European State which the Government of one of the High Contracting Parties had, with the approval of that State, undertaken to assist in maintaining its independence or neutrality against such aggression, or
- 2) aggression by a European Power which, while directed against another European State, constituted, in the opinion of the Government of one of the High Contracting Parties, a menace of its own security, the High Contracting Parties will immediately consult together with a view to such common action as might be considered effective

Article 6

The present Treaty is not directed against any country, but is designed to assure France, the United Kingdom and Turkey of mutual aid and assistance in resistance to aggression should the necessity arise -

Article 7

The provisions of the present Treaty are equally binding as bilateral obligations between Turkey and each of the two other High Contracting Parties

Article 8

If the High Contracting Parties are engaged in hostilities in consequence of the operation of the present Treaty, they will not conclude an armistice or peace except by common agreement

The present Treaty shall be ratified and the instruments of ratification shall be deposited simultaneously at Angora as soon as possible It shall enter into force on the date of deposit

The present Treaty is concluded for a period of fifteen years If none of the High Contracting Parties has notified the two others of its intention to terminate is six months before the expiration of the said period, the Treaty will be renewed by tacit consent for a further period of five years, and so on

In witness whereof the undersigned have signed the present Treaty and have thereto affixed their seals

Done at Angora, in triplicate, the 19th October, 1939

(L S) R MASSIGLI
(L S) H M KNATCHBULL-HUGESSEN
(L S) Dr R SAYDAM

PROTOCOL No. 1

The undersigned Plenipotentiaries state that their respective Governments agree that the Treaty of today's date shall be put into force from the moment of its signature

The present Protocol shall be considered as an integral part of the Treaty concluded today between France, the United Kingdom and Turkey

Done at Angora, in triplicate, the 19th October, 1939

R MASSIGLI
H M KNATCHBULL-HUGESSEN
Dr R SAYDAM

PROTOCOL No. 2

At the moment of signature of the Treaty between France, the United Kingdom and Turkey, the undersigned Plenipotentiaries, duly authorized to this effect, have agreed as follows

The obligations undertaken by Turkey in virtue of the above mentioned Treaty cannot compel that country to take action having as its effect, or involving as its consequence, entry into armed conflict with the Soviet Union

The present Protocol shall be considered as an integral part of the Treaty concluded today between France, the United Kingdom and Turkey

Done at Angora, in triplicate, the 19th October 1939

R MASSIGLI
H M KNATCHBULL-HUGESSEN
Dr R SAYDAM

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- Baker-Fox, Annete, The Power of Small States, University of Chicago Press, Chicago, 1957
- Barnett, N Michael, Confronting the Costs of War. Military Power, State and Society in Egypt and Israel, Princeton University Press, 1992
- Baylis, J , Booth, Ken, Garnett, J , & Williams, P , Contemporary Strategy. Theories and Concepts, Vol I, Croom Helm, London, 2nd Ed , 1987
- DeConde, Alexander, (ed), Encyclopedia of American Foreign Policy, Vol 1, Charles Scribner's Sons, New York, 1978
- Evans, S , The Slow Rapprochement. Britain and Turkey in the Age of Kemal Ataturk, 1919-1938, Humanities Press & N HumberSide, New Jersey, 1982
- Friedman, John, Alliance in International Politics, Allyn and Bacon, Boston, 1970
- Friedman, J R , Bladen, C & Rosen, S , (eds), Alliance in International Politics, Allyn & Bacon, Boston, 1970
- George, L Alexander, Presidential Decisionmaking in Foreign Policy. The Effective Use of Information and Advice, Westview Press, Colorado, 1980
- Gulick, V Edward, Europe's Classical Balance of Power, Norton, New York, 1955
- Handel, Michael, Weak States in the International System, London, Frank Cass, 1981
- Herz, H John, Political Realism and Political Idealism, Chicago University Press, Chicago, 1951
- Herz, H John, International Politics in the Atomic Age, Columbia University Press, N Y , 1959
- Holsti, Ole, Hopmann, P T & Sullivan, J D , Unity and Disintegration in International Alliances, John Wiley, New York, 1984
- Holsti, Kalevi J , International Politics. A Framework of Analysis, Prentice Hall, 1988
- Kaplan, Morton, System and Process in International Politics, Wiley, 1957

- Katzenstein, J Peter, (ed), Between Power and Plenty, The University of Wisconsin Press, Madison, 1978
- Katzenstein, J Peter, Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe, Cornell University Press, Ithaca, 1985
- Kegley, C & Raymond, G , When Trust Brakes Down. Alliance Norms and World Politics, South Carolina Press, Columbia, 1990
- Morgenthau, Hans, Politics among Nations, Knopf, New York, 1967
- Migdal, S Joel, Strong Societies and Weak States. State-Society Relations and State Capabilities in the Third World, Princeton University Press, New Jersey, 1988
- Mathews, Robert O , Rubinoff, Arthur G & Stein, Janice Gross (eds), International Conflict and Conflict Management. Readings in World Politics, Prentice Hall (2nd Ed), Ontario, 1989
- Nicholson, M , Formal Theories of International Relations, Cambridge University Press, Cambridge 1989
- Niou, E M S, Ordeshook, P C & Rose, G F , The Balance of Power. Stability in International Systems, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
- Osgood, E Robert, Alliances and American Foreign Policy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1968
- Riker, W , The Theory of Political Coalitions, Yale University Press, New Haven, Conn , 1962
- Rothstein, Robert, Alliances and Small Powers, Columbia University Press, New York, 1968
- Stein, A Arthur, Why Nations Cooperate. Circumstance and Choice in International Relations, Cornell University Press, Ithaca, N Y , 1990
- Thucydides, The Peloponnesian War, (trans Rex Warner), Penguin Books, New York, 1954
- Walt, M Stephen, The Origins of Alliances, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1987
- Waltz, N Kenneth, Man, the State, and War, Columbia University Press, New York, 1959
- Waltz, N Kenneth, Theory of International Politics, Addison-Wesley, Reading, Mass , 1979

Ward, Don Michael, Research Gaps in Alliance Dynamics, Monograph Series of International Affairs, Graduate School of International Studies, University of Denver, No 19, 1982

Wolfers, Arnold, Discord and Collaboration, Baltimore, Johns Hopkins Univ Press, 1962

Zinnes, D & Gillespie, W , Mathematical Models in International Relations, New York, 1976

Άρθρα, Διατριβές & Συνεισφορές σε Συλλογικά Έργα

George, L Alexander, “The Operational Code”, International Studies Quarterly, Vol 13, No 2, Spring 1969

George, L Alexander, “The Causal Nexus Between Beliefs and Decision-Making Behavior The Operational Code Belief System” στο L S Falkowski (ed), Psychological Models in International Politics, Westview Press, Boulder, Colorado, 1979

Altfeld, MF , “The Decision to Ally A Theory and Test”, Western Political Quarterly, Vol 37, No 4, 1984

Anstrup, Niels, “The Perennial Problem of Small States A Survey of Research Efforts”, Cooperation and Conflict, No 10, 1976

Arquilla, John, “Balances without Balancing” (paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association), Chicago, Illinois, September 1992

Arvanitopoulos, Constantine, “The Belief System of Constantine Karamanlis”, Mediterranean Quarterly, Vol 5, No 2, Spring 1994

Axelrod, Robert, “Effective Choice in the Prisoner's Dilemma”, Journal of Conflict Resolution, Vol 24, No 1, March 1980

Barnett, N Michael, War Preparation and the Restructuring of State-Society Relations. Egypt and Israel in Comparative Perspective, Ph D Dissertation, University of Minnesota, 1989

Barnett, N Michael, “High Politics is Low Politics The Domestic and Systemic Sources of Israeli Security Policy, 1967-1977”, World Politics, Vol XLII, July 1990

Barnett, Michael & Levy, Jack “Domestic Sources of Alliances and Alignments”, International Organization, Vol 45, No 3, Summer 1991

- Birnbaum, Pierre, "The State Pattern as the Determinant of Foreign Policy", The Jerusalem Journal of International Relations, No 6, 1982
- Bremer, S A & Mihalka, M, "Machiavelli in Machina Or Politics Among Hexagons" στο K W Deutsch, B Fritsch H Jaguarbe & A Markovits (eds), Problems of World Modelling. Political and Social Implications, Ballinger, Cambridge, 1977
- David, Steven, "Explaining Third World Alignment", World Politics, Vol 43, No 2, January 1991
- Dinerstein, S Herbert, "The Future of Ideology in Alliance Systems" στο D S Sullivan & M J Sattler (eds), Change in the Future International System, Columbia University Press, New York, 1972
- Dingman, R V , "Theories of, and Approaches to, Alliance Politics" στο P G Lauren (ed), Diplomacy. New Approaches in Theory, History and Policy, The Free Press, New York, 1979
- Eckstein, Harry, "Case Study and Theory in Political Science" στο Fred I Greenstein & Nelson W Polsby (eds), The Handbook of Political Science, Addison-Wesley, Reading, 1975
- Gowan, P J , & Rood, R M , "Alliance Behavior in Balance of Power Systems Applying a Poisson Model to Nineteenth-Century Europe", American Political Science Review, Vol 69, 1975
- Guetzkow, Harold, "Isolation and Collaboration A Partial Theory of Inter-nation Relations", Journal of Conflict Resolution, Vol I, 1957
- Healy, Bruce & Stein, Arthur, "The Balance of Power in International History Theory and Reality", Journal of Conflict Resolution, Vol 17, No 1, March 1973
- Herz, H John, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", World Politics, Vol 2 No 2, January 1950
- Holsti, R Ole, "The Operational Code Approach to the Study of Political Leaders John Foster Dulles' Philosophical and Instrumental Beliefs", Canadian Journal of Political Science, Vol 3, No 1, March 1970
- Ikenberry, G John, "Conclusion An Institutional Approach to American Foreign Economic Policy", International Organization, Vol 42, Winter 1988
- Jervis, Robert, "Cooperation under the Security Dilemma", World Politics, Vol XXX, No 2, January 1978
- Jervis, Robert, "Systems Theory and Diplomatic History" στο Paul Gordon Lauren (ed), Diplomacy. New Approaches in Histoty, Theory and Policy, Free Press, New York, 1979

- Jervis, Robert, "Domino Beliefs and Strategic Behavior" στο Robert Jervis and Jack Snyder (eds), Dominoes and Bandwagons. Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland, Oxford University Press, New York, 1991
- Job, B L , Alliance Formation in the International System. The Application of a Poisson Model, (Paper presented at the 1973 Meeting of the International Studies Association), New York, 1973
- Job, B L , The Alliance Formation Behavior of Nations in the International System. 1815 - 1975, Ph D dissertation, Indiana University, 1975
- Job, B L , "Membership in International Alliances 1815 - 1965 An Exploration Utilizing Mathematical Probability Models" στο D A Zinnes & J V Gillespie (eds), Mathematical Models in International Relations, Praeger, New York, 1976
- Job, B L & Morris, W D , Dynamic Models of International Alliance Activity. A Preliminary Investigation of the 1919 - 1939, 1945-1960 Eras, (Paper presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, 24-28 February, 1976) Toronto, Canada
- Kann, R , "Alliances versus Ententes", World Politics, No 28, July 1986
- Kaplan, Morton, "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", American Political Science Review, No 51, 1957
- Katzenstein, J Peter, "International Relations and Domestic Structures Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States", International Organization, No 30, Winter, 1976
- Kaufman, G Robert, "To Balance or to Bandwagon? Alignment Decisions in 1930s Europe", Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992
- Kaufman, G Robert, "The Lessons of the 1930s, Alliance Theory, and U S Grand Strategy A Reply to Stephen Walt", Security Studies, Vol 1, No 4, Summer 1992
- Kegley, C & Raymond, G , "Alliance Norms and War A New Piece in an Old Puzzle", International Studies Quarterly, Vol 26, No 4, 1982
- Kissinger, Henry, "Domestic Factors and Foreign Policy" στο James N Rosenau(ed), International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory, The Free Press, 1969
- Labs, Eric, "Do Weak States Bandwagon?", Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992

- Larson, Welch Deborah, "Bandwagoning Images in American Foreign Policy" στο Robert Jervis & Jack Snyder (eds), Dominoes and Bandwagons. Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland, New York, Oxford University Press, 1991
- Lapalombara, J, "Macrotheories and Microapplications in Comparative Politics", Comparative Politics, No 1, 1968
- Levy, S Jack, "Alliance Formation and War Behaviour An Analysis of the Great Powers 1945-1975", Journal of Conflict Resolution, Vol 25, No 4, Dec 1981
- Levy, S Jack & Barnett, N Michael, "Alliance Formation, Domestic Political Economy, and Third World Security", The Jerusalem Journal of International Relations, Vol 14, No 4, December 1992
- Lowenthal, Richard, "Factors of Unity and Factors of Conflict", Annals, No 349, September 1963
- MacLellan, L David, "The Operational Code Approach to the Study of Political Leaders Dean Acheson's Philosophical and Instrumental Beliefs", Canadian Journal of Political Science, Vol 4, No 1, March 1971
- Mastanduno, Michael, Lake, David, & Ikenberry, G John, "Toward a Realist Theory of State Action", International Studies Quarterly, No 33, December 1989
- McDonald, H B & Rosecrance, Richard, "Alliance and Structural Balance in the International System", Journal of Conflict Resolution, V 29, No 1, March 1985
- Midlarski, Manus, "Equilibria in the Nineteenth Century Balance of Power System", American Journal of Political Science, Vol 25, 1981
- Modelski, George, "The Study of Alliances A Review", Journal of Conflict Resolution, Vol 7, No 4, 1963
- Morgenthau, Hans, "Alliances in Theory and Practice" στο Arnold Wolfers (ed), Alliance Policy in the Cold War, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1959
- Murdock, J & Sandler, T, "A Theoretical and Empirical Analysis of NATO", Journal of Conflict Resolution, Vol 26, June 1982
- Newman, D, Security and Alliances. A Theoretical Study of Alliance Formation, Ph D dissertation, University of Rochester, 1984
- Olson, Mancur Jr, The Logic of Collective Action, Harvard University Press, Cambridge, 1965
- Olson, Mancur & Zeckhauser, R, "An Economic Theory of Alliances", Review of Economics and Statistics, Vol 48, August 1966

- Oppenheimer, J , “Collective Goods and Alliances”, Journal of Conflict Resolution, vol 23, No 3, Sept 1979
- Ostrom, W Charles, Jr , “Balance of Power and the Maintenance of “Balance” A Rational-Choice Model With Lexican Preferences” στο Dina A Zines & John V Gillespie (eds), Mathematical Models in International Relations, Praeger, New York, 1976
- Ostrom, C W Jr & Hoole, F W , “Alliances and Wars Revisited”, International Studies Quarterly, Vol 22, No 22, June 1978
- Platias, G Athanassios, High Politics in Small Countries. An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, Ph D Dissertation, Cornell University, 1986
- Platias, G Athanassios, “Greece’s Strategic Doctrine In Search of Autonomy and Deterrence” στο Dimitri C Conostas (ed), The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences, Macmillan, London, 1991
- Putnam, Robert, “Diplomacy and Domestic Politics The Logic of Two-Level Games”, International Organization, Vol 42, No 3, 1988
- Reiter, Dan, “Learning, Realism and Alliances The Weight of the Shadow of the Past”, World Politics, Vol 46, July 1994
- Resende-Santos, Joao, “System and Agent Comments on Labs and Kaufman”, Security Studies, Vol 1, No 4, Summer 1992
- Russett, Bruce & Starr, T , “Alliances and the Price of Primacy” στο B Russett (ed), What Price Vigilance? The Burdens of National Defence, New Haven, Conn , Yale University Press, 1970
- Russet, Bruce, “An Empirical Typology of International Military Alliances”, Midwest Journal of Political Science, No 15, May 1971
- Sandler, T & Cauley, J , “On the Economic Theory of Alliances”, Journal of Conflict Resolution, Vol 19, No 2, June 1975
- Sandler, T , Cauley, J & Forbes, J F , “In Defense of Collective Goods Theory of Alliances”, Journal of Conflict Resolution, vol 24, No 3, Sept 1980
- Schroeder, Paul, “Alliances 1815-1945 Weapons of Power and Tools of Management” στο Klaus Knorr (ed), Historical Dimensions of National Security Problems, University Press of Kansas, Lawrence K S, 1976
- Schroeder, Paul, “Quantitative Studies in the Balance of Power A Historian's Reaction”, Journal of Conflict Resolution, Vol 21, No 1, March 1977

- Schroeder, Paul, "Historical Reality vs Neorealist Theory", International Security, Vol 19, No 1, Summer 1994
- Schweller, L Randall, "Tripolarity and the Second World War", International Studies Quarterly, Vol 37, No 1, March 1993
- Schweller, L Randall, "Bandwagoning for Profit Bringing the Revisionist State Back In", International Security, Vol 19, No 1, Summer 1994
- Singer, David & Small, Melvin, "Alliance Aggregation and the Onset of War 1815-1945" στο J D Singer, Quantitative International Politics. Insights and Evidence, Free Press, N Y
- Singer, J David, "The Level of Analysis Problem in International Relations" στο Klaus Knorr and Sidney Verba (eds), The International System. Theoretical Essays, Princeton University Press, Princeton, N J , 1976
- Siverson, R & Duncan, G T , "Stochastic Models of International Alliance Initiation 1885-1965" στο D Zinnes & W Gillespie, Mathematical Models in International Relations, New York, 1976
- Siverson, R M , & McCarty, C , War, Implementation Costs and Minimum Winning Coalitions, (unpublished), 1977
- Siverson, M Randolph & Emmons, Julian, "Birds of a Feather Democratic Political Systems and Alliance Choices in the Twentieth Century", Journal of Conflict Resolution, Vol 35, No 2, June 1991
- Slater, Jerome, "Dominoes in Central America Will they Fall? Does it Matter?", International Security, Vol 12, No 2, Fall 1987
- Snyder, Glenn, "The Security Dilemma in Alliance Politics", World Politics, Vol 36, No 4, July 1984
- Snyder, Glenn, "Alliance Theory A Neorealist First Cut", Journal of International Affairs, Spring-Summer 1990
- Snyder, Glenn, "Alliances, Balance and Stability", International Organization, Vol 45, No 1, Winter 1991
- Snyder, Glenn, "Alliance Theory A Neorealist First Cut", Journal of International Affairs, Spring-Summer 1990
- Teune, Henry & Synnestvedt, Sig, "Measuring International Alignments", Orbis, No 9, 1965
- Thies, W J , "Alliances and Collective Goods A Reappraisal", Journal of Conflict Resolution, vol 31, No 2, June 1987

- Thomson, W R , Duval, R D & Dia, A , “Wars, Alliances and Military Expenditures, Two Pendulum Hypotheses”, Journal of Conflict Resolution, Vol 23, No 4, Dec 1979
- Vayrynen, Raimo, “The Theory of Collective Goods, Military Alliances and International Security”, International Social Science Journal, Vol 28, No 2, 1976
- Wagner, R Harrison, “The Theory of Games and the Problem of International Cooperation”, American Political Science Review, Vol 77, June 1983
- Wagner, R Harrison, “The Theory of Games and the Balance of Power”, World Politics, No 4, July 1986
- Wallace, M D , “Alliance Polarization, Cross-Cutting and International War 1815-1964”, Journal of Conflict Resolution, Vol 17, No 4, Dec 1973,
- Walt, M Stephen, “Alliance Formation in Southwest Asia”, International Organization, Vol 42, No 2, Spring 1988
- Walt, M Stephen, “Alliance, Threats, and U S Grand Strategy A Reply to Kaufman and Labs”, Security Studies, Vol 1, No 3, Spring 1992
- Wolfers, Arnold, “Alliances” στο D L Sills (ed), International Encyclopedia of Social Sciences, Macmillan, New York, 1968
- Zinnes, Dinna, “Coalition Theories and the Balance of Power” στο S Groennings, E W Kelley & M Leiserson (eds), The Study of Coalition Behaviour. Theoretical Perspectives and Cases from Four Continents, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970
- Zinnes, Dinna, “The Problem of Cumulation” στο James Rosenau (ed), In Search of Global Patterns, N Y , Free Press, 1976
- Zinnes, D & Gillespie, W , “Flexibility of Alliance Partner Choice in Multipolar Systems Models and Tests”, International Studies Quarterly, Vol 26, No 4, 1982

Εμπειρικό Μέρος

Βιβλία

Ahmad, Feroz, The Turkish Experiment in Democracy. 1950-1975, C Hurst & Co , London, 1977

Aksin, Aptulahat, Ataturk'un Dis Politika Ilkeleri ve Diplomatisisi (Οι Αρχές της Εξωτερικής Πολιτικής και Διπλωματίας του Ατατούρκ), Inkilap ve Aka Kitabevleri, Istanbul, 1966

Ariburnu Kemal, (ed), Milli Mucadele ve Inkilaplarla Ilgili Kannular, (Τομ 1), Ankara, 1957

Ataov, Turkaya, Turkish Foreign Policy. 1939-1945, Ankara Universitesi Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari, Ankara, 1965

Ataturk, Mustafa Kemal, A Speech Delivered by Ghazi Mustafa Kemal, President of the Turkish Republic, October 1927, K F Koehler, Leipzig, 1929

Ataturk, Mustafa Kemal, Ataturk un Soylev ve Demecleri (Λόγοι και Δηλώσεις του Ατατούρκ), Ankara, Turk Inkilap Tarihi Enstitusu, 1952

Aydemir, Sevket Sureyya, Ikinci Adam. Ismet Inonu 1938-1950 (Ο Δεύτερος Άνθρωπος. Ismet Inonu 1938-1950), Vol II, Remzi Kitabevi, Istanbul, 1967

Baltali, Kemal, Bogazlar Meselesi. 1936-1956 Yillar Arasinda (Το Ζήτημα των Στενών Μεταξύ των Ετών 1936-1956), Yeni Desen Matbaasi, Ankara, 1959

Barker, Elizabeth, British Policy in South-East Europe in the Second World War, Macmillan, London, 1976

Bayur, Yusuf Hikmet, Turkiye Devletinin Dis Siyasaki (Η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκικής Κυβέρνησης), Istanbul Universitesi Yayinlari, No 59, Istanbul, 1942

Beloff, Max, The Foreign Policy of Soviet Russia 1929-1941, Vol II, Oxford University Press, London, 1949

Berberoglu, Berch, Turkey in Crisis, Zed Press, London, 1982

Berkes, Niyazi, The Development of Secularism in Turkey, McGill University Press, Montreal, 1964

Bidwell, R (ed), Turkey, Iran and the Middle East, 1919-1939, University Publications of America, 1985

Bilsel, Cemal, Turk Bogazlari (Τουρκικά Στενά), Akgun Matbaasi, Istanbul, 1948

- Bullock, Alan, Hitler. A Study in Tyranny, Harper & Row, New York, 1962
- Burcak, Rifki Salim, Turk-Rus-Ingiliz Munasebetleri. 1791-1941 (Τουρκο-Ρωσικο-Βρετανικές Σχέσεις. 1791-1941), Aydinlik Matbaasi, Istanbul, 1946
- Campus, Eliza, The Little Entente and the Balkan Alliance, (Bibliotheca Historica Romaniae), Editura Academiei Republicii Socialiste Romania (translated from the Romanian by Delia Razdolescu), 1978
- Carr, Edward Hallett, German-Soviet Relations Between the Two World Wars, 1919-1939, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1951
- Churchill, S Winston, History of the Second World War, Vol 2 (Their Finest Hour), Cassel & Co , London, 1949
- Churchill, S Winston, The Hinge of Fate, Boston, 1950
- Churchill, S Winston, The Second World War, (Volumes IV, V & VI), Houghton Mifflin Co , Boston, 1950-1953
- Churchill, S Winston, The Second World War (The Grand Alliance), Vol 3, Cassel and Co , London, 1954
- Churchill, S Winston, Closing the Ring, Volume V, Cassel & Co , London, 1950-1954
- Ciano, Count Galeazzo, The Ciano Diaries 1939-1943, Garden City, Doubleday & Co , New York, 1946
- Commentary on the 1950 National Budget by the Ministry of Finance, (μετάφραση στα αγγλικά από το Economic Cooperation Administration Special Mission to Turkey), Ankara, 1950
- Cunningham, Andrew, A Sailor's Odyssey, London, 1951
- Dallin, A , Deutsche Herrschaft im Russland 1941-1945, Dusseldorf, 1958
- Dallin, David, Soviet Russia's Foreign Policy. 1939-1942, Yale University Press, New Haven, 1943
- Deringil, Selim, Turkish Foreign Policy During the Second World War. An Active Neutrality, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
- Duverger, Maurice, Political Parties (μετάφραση στην αγγλική Barbara & Robert North), London, 1955
- Ecevit, Bulent, Ataturk ve Devrimcilik (Ο Ατατούρκ και ο Επαναστατισμός), Tekin, Istanbul, 1974

- Eden, Anthony, The Reckoning. The Memoirs of Anthony Eden, Houghton Mifflin Co , Boston, 1965
- Erden, Ali Fuad, Ismet Inonu, Burchanettin Erenler Matbaasi, Istanbul, 1952
- Erkin, Feridun Cemal, Les Relations Turco-Sovietiques et La Question Des Detroits, Basnur Matbaasi, Ankara, 1963
- Esmer, Ahmet Sukru, Oral Sander, and the Members of the Political Science Faculty of the University of Ankara, Olayarla Turk Dis Politikasi. 1919-1965 (Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων), Disisleri Bakanligi Matbaasi, Ankara, 1968
- Esmer, Ahmet Sukru & Cem, Sander (επ), Olayarla Turk Dis Politikasi 1919-1973 (Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων), **Μέρος II: 1939-1945**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari (Εκδόσεις του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας), No 279, Sevinc Matbaasi, Ankara, 1974
- Etimbank**, Conjuncture and Statistics Department, Statistics of Etibank Mining Exploitations 1941-1945, Ankara, 1954
- Feis, Herbert, Churchill, Roosevelt, Stalin. The War They Waged and the Peace They Sought, Princeton University Press, Princeton, N J , 1957
- Fox, Annette Baker, The Power of Small States. Diplomacy in World War II, The University of Chicago Press, Chicago, 1959
- Frey, Frederick W , The Turkish Political Elite, The MIT Press, Cambridge, 1965
- Gafencu, Grigore, Prelude to the Russian Campaign (Μετάφρ Ε Fletcher-Allen), Frederick Muller, London, 1945
- Geshkoff, Theodore I , Balkan Union. A Road to Peace in Southeastern Europe, Columbia University Press, New York, 1940
- Gonlubol, Mehmet & Cem Sar, Ataturk ve Turkiye'nin Dis Politikasi. 1919-1938 (Ο Ατατούρκ και η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας), Milli Egitim Basimevi, Istanbul, 1963
- Gonlubol, Mehmet, Ulman, Haluk, Bilge, A Suat & Sezer, Duygu (eds), Olaylarla Turk Dis Politikasi (1919-1973) [Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική Βάσει Γεγονότων], **Μέρος III: 1945-1965**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari (Εκδόσεις του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας), No279, Sevinc Matbaasi, Ankara, 1974
- Gordon, David & Dangerfield, Roydon, The Hidden Weapon. The Story of Economic Warfare, New York, 1947

- Gozubuyuk, A Seref & Sezgin, Zekai (eds), 1924 Anayasast Hakkindaki Meclis Gorusmeleri, Ankara, 1957
- Grew, Joseph, Turbulent Era. A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945 (Volume I), Boston, 1952
- Hatiboglu, Zeyyat, An Unconventional Analysis of Turkish Economy. An Essay on Economic Development, Aktif Buro Basim Organizasyon, Istanbul, 1978
- Herschlag, Z Y , Introduction to the Modern Economic History of the Middle East, E J Brill, Leiden, 1964
- Herschlag, Z Y , Turkey. The Challenge of Growth, E J Brill, Leiden, 1968
- Higgins, Trumbull, Winston Churchill and the Second Front 1940-1942, Oxford University Press, New York, 1957
- Hostler, Charles Warren, Turkism and the Soviets. The Turks of the World and Their Political Objectives, George Allen and Unwin, London, 1957
- Howard, Harry, The Partition of Turkey. A Diplomatic History, 1913-1923, Norman, Okla , 1931
- Howard, Harry, The Problem of the Turkish Straits, Washington, D C , 1947
- Howard, Harry, Turkey, the Straits and US Policy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974
- Howard, Sachar, The Emergence of the Middle East, 1914-1924, New York, 1969
- Hudson, G , Turkey, Greece and the Eastern Mediterranean, Clarendon Press, Oxford, 1939
- Hugessen, Knatchbull Sir Hughe, Diplomat in Peace and War, Murray, London, 1957
- Hull, Cordell, The Memoirs of Cordell Hull, Vol II, The Macmillan Co , New York, 1948
- Huntington, P Samuel, The Soldier and the State, Vintage Books, New York, 1957
- Huntington, P Samuel, Political Order in Changing Societies, New Haven, 1968
- Iktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti (Υπουργείο Οικονομικών, Επιτροπή Βιομηχανικής Ερευνας), 2inci 5Yillik Sanayi Planı (Το Δεύτερο Πενταετές Βιομηχανικό Σχέδιο), Basvekalet Matbaasi, Ankara, 1936
- Inonu, Ismet, "Milli Sef Inonu nun 19 Mayis Genclik Bayrami Munasebetile Genclige Hitaben Soyledigi Nutuk" (Ομιλία του Εθνικού Ηγέτη Ινονού προς τη Νεολαία

επί τη ευκαιρία της Ημέρας της Νεολαίας, 19 Μαΐου 1944), Ayin Tarihi, Vol 126, May 1944

Inonu, Ismet, Ten Eventful Years. 1938-1947, Turkish Information Office, New York, 1948

International Bank for Reconstruction and Development, Loan Department, Eastern Division, Statistical Tables on Turkey, Washington D C , 1947

Jaschke, Gotthard, Die Turkei in den Jahren 1942-1951. Geschichtekalender mit Namen und Sachregister, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1955

Karal, Enver Ziya, Turkiye Cumhuriyeti Tarihi. 1918-1944 (Ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας. 1918-1940), Milli Egitim Basimevi, Istanbul, 1945

Karpat, H Kemal, Turkey's Politics. The Transition to a Multi-Party System, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1959

Karpat, H Kemal, Political and Social Thought in the Contemporary Middle East, Pall Mall Press, London, 1968

Karpat, H Kemal, (ed), Turkey's Foreign Policy in Transition. 1950-1974, Leiden, E J Brill, 1975

Kennedy, Gavin, The Military and the Third World, Charles Scribne's Sons, N Y , 1974

Kerner, Joseph Robert & Howard, Nicholas Harry, The Balkan Conference and the Balkan Entente 1930-1935, University of California Press, Berkley, 1936

Kili, Suna, Kemalism, Robert College Publications, Istanbul, 1970

Kilic, Altemir, Turkey and the World, D C Public Affairs Press, Washington, 1959

Kinross, Lord Patrick, Ataturk. The Rebirth of a Nation, Weidenfeld and Nicholson, London, 1964

Kinross, Lord, Ataturk. A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey, New York, 1965

Kirk, George E , Survey of International Affairs 1939-1946. The Middle East in the War, Oxford University Press for the Royal Institute of International Affairs, London, 1952

Kivilcimli, H , Turkiye'de Kapitalizm (Ο Καπιταλισμός στην Τουρκία), Istanbul, 1935

- Klinghoffer, J A , The Soviet Union and International Oil Politics, Columbia University Press, New York, 1977
- Kocak, Cemil, Turkiye'de Milli Sef Donemi 1938-1945 (Η Περίοδος του Εθνικού Ηγέτη 1938-1945), Εκδόσεις Yurt, Ankara, 1986
- Kop, Kadri Kemal (ed), Milli Sef Inonu'nun. Hitabe, Beyanat ve Mesajlari (Ο Εθνάρχης İsmet İnönü. Λόγοι, Δηλώσεις και Μηνύματα), Recep Ulusoglu Basimevi, Ankara, 1941
- Krecker, Lothar, Deutschland und die Turkei im Zweiten Weltkrieg, Frankfurter Wissenschaftliche Beitrage Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1964
- Kuniholm, Robellet Bruce, The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece, Princeton University Press, Princeton, N J , 1980
- Kurat, Yulug Tekin, İkinci Dunya Savasinda Turk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset (Αποτίμηση της Οικονομικής Πολιτικής των Τουρκο-Γερμανικών Εμπορικών Σχέσεων κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), Turk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1961
- Kuyusak, Haim Atif, Memorandum on Exchange Control in Turkey, (League of Nations General Study Conference on Economic Policies in Relation to World Peace), Institute of International Cooperation, Paris, 1939
- Landau, M Jacob, Παντουρκισμός. Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού, (τίτλος πρωτοτύπου Pan-Turkism in Turkey. A Study in Irredentism), Θετίλη, 1985
- Langer, L William & Gleason, S Everret, The Challenge to Isolation, New York, 1952
- Langer, L William & Gleason, S Everret, The Undeclared War 1940-1941, Harper & Bros , New York, 1953
- Lewis, Bernard, The Emergence of Modern Turkey (Issued under the Auspices of the Royal Institute of International Affairs), Oxford University Press, London, 1961
- Lewis, Geoffrey, Turkey, (3rd Ed), Ernest Benn Ltd , London, 1955
- Massigli, Rene, La Turquie Devant La Guerre. Mission a Ankara 1939-1940, Librairie Plon, Paris, 1964
- Matloff, Maurice, Strategic Planning for Coalition Warfare 1943-1944, United States Department of the Army Office of the Chief of Military History, 1959
- McNeil, William, America, Britain and Russia. Their Cooperation and Conflict, 1941-1946, London, 1953

- Mears, Eliot Grinel, Modern Turkey, Macmillan, New York, 1924
- Medlicott, W N , The Economic Blockade, Vol I, London, 1952
- Melek, Abdurrahman, Hatay nasıl Kurtuldu (Πώς Απολυτρώθηκε το Hatay), Ankara, 1966
- Montchiloff, N , Ten Years of Controlled Trade in South-Eastern Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 1944
- Montreaux Bogazlar Konferansi (Η Διάσκεψη του Montreaux περί των Στενών), Πρακτικά & Κείμενα, Εκδόσεις Σχολής Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αγκυρας, Ankara, 1976
- Neumann, William L , Making the Peace 1941-1945. The Diplomacy of the Wartime Conferences, Foundation for World Affairs, Washington, 1950
- Νότης, Βασίλης, Εκβιομηχάνιση και Οικονομική Ανάπτυξη στην Τουρκία. Ιδιομορφίες και Συγκρίσεις με την Ελλάδα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1986
- Okte, Faik, Varlık Vergisi Faciasi (Η Τραγωδία του Φόρου Περιουσίας), Nebioglu Yayınevi, Istanbul, 1948
- Orga, I , Phoenix Ascendant, London, 1958
- Paneth P , Turkey. Decadence and Rebirth, Alliance Press, London, 1943
- Papen von, Franz, Memoirs, E P Dutton & Co , New York, 1953
- Phillips, Ernest, Hitler's Last Hope. A Factual Survey of the Middle East War-Zone and Turkey's Vital Strategic Position, W H Allen & Co , London, 1942
- Price M Philips, A History of Turkey. From Empire to Republic, George Allen & Unwin, New York, 1956
- Roberston J , Turkey and Allied Strategy 1941-1945, Garland Publ , New York, 1987
- Romeril P , War Diplomacy and the Turkish Republic. A Study in Neutrality, 1939-1945", E J Brill, Leiden, 1968
- Rossi, A Angelo Tasca, The Russo-German Alliance. August 1939-June 1941, (Μεταφρ John and Micheline Cullen), Beacon Press, London, 1951
- Schacht, Hjalmar, Account Settled (Μεταφρ Edward Fitzgerald), Weidenfeld and Nicholson, london, 1949

- Σαρρής, Νεοκλής, Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950), Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα, 1992
- Sezer, Duygu Bazoglu, Turkey's Security Policies, Adelphi Papers, No 164, IISS, London
- Sharabi, H B , Governments and Politics in the Middle East in the Twentieth Century, D Van Nostrand Company, Princeton, London & N Y , 1961
- Shaw J Stanford & Shaw Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, (Vol II)
- Shotwell, James T & Deak Francis, Turkey and the Straits. A Short History, Macmillan, New York, 1941
- Sokolnicki, Michael, The Turkish Straits, Lebanon American Press, Beirut, 1950
- Sontag, J Raymond & Beddie, Stuart James (eds), Nazi-Soviet Relations 1939-1940. Documents from the Archives of the German Foreign Office, Department of State, Washington D C / 17 September 1939
- Soysal, Ismail, Turkiye'nin Dis Munasebetleriyle Ilgili Baslica Siyasi Anlasmalari (Οι Βασικές Συμφωνίες της Τουρκίας που Συνδέονται με την Εξωτερική της Πολιτική), Turkiye Is Bankasi Kultur Yayinlari, Ankara, 1965
- Stimpson, Henry L & McGeorge Bundy, On Active Service in Peace and War, Harper & Row, New York, 1948
- Tamkoc, Metin, The Warrior Diplomats, University of Utah Press, Salt Lake City, 1976
- Tekin, Alp, Turkismus und Panturkismus, Weimar, 1915
- Tepedelenlioglu, Nizamettin Nazif, Ordu ve Politika (Στρατός και Πολιτική), Bedir Yayınevi, Istanbul, 1967
- The Republican Party of the People. Programme, Ankara, May 1935
- Tobin, Chester M , Turkey, Key to the East, G P Putnam's Sons, New York, 1944
- Toynbee, J Arnold, Survey of International Affairs 1934, Oxford University Press, London, 1935
- Toynbee, Arnold & Toynbee, Veronica, The Eve of the War, 1939, London, 1958
- Trimberger, Ellen Kay, Revolution from Above. Military Bureaucrats and Development in Japan, Turkey, Egypt, and Peru, Transaction Books, New Brunswick, 1978

- Tunaya, Tarik Z , Turkiyede Siyasi Partiler 1859-1952 (Πολιτικά Κόμματα στη Τουρκία), Dogan Kardes Yayinlari, Istanbul, 1952
- Turkiye Cumhuriyeti Basbakanlik. Nesriyat ve Mudevvenat Genel Mudurlugu (Πρωθυπουργικό Γραφείο της Τουρκικής Δημοκρατίας Γενική Διεύθυνση Τύπου και Εκδόσεων), Resmi Gazete (Επίσημα Αρχεία), No 5255, 11 Νοεμβρίου 1942, Devlet Matbaasi, Ankara, 1942
- Turkiye Cumhuriyeti, Maliye Tetkik Kurulu, Yillik Butce Giderleri 1924-1948 [Ετήσια Δημόσια Εξοδα 1924-1946], Milli Egitim Basimevi, Istanbul, 1948
- Ulman, A Haluk, Turk-American Diplomatik Munasebetleri 1939-1947. Ikinci Cihan Savasinin Basindan Truman Doktrinine Kadar (Τουρκο-Αμερικανικές Διπλωματικές Σχέσεις 1939-1947. Από την Αρχή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι το Δόγμα Τρούμαν), Ankara Universitesi Siyasal Bilgiler Fakultesi Yayinlari, Ankara, 1961
- U S Department of State, Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1941, 7 Vls , Washington D C , Vol III
- Vali, Ferenc A , Bridge Across the Bosphorus. The Foreign Policy of Turkey, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1971
- Van Creveld, L Martin, Hitler's Strategy 1940-1941. The Balkan Clue, Cambridge University Press, London, 1973
- Vere-Hodge E , Turkish Foreign Policy 1918-1948, Ambilli-Annemasse, 1950
- Villari, Luigi, The Expansion of Italy, Faber & Faber, London, 1930
- Ward, Barbara, Turkey, Oxford University Press, London, 1942
- Weber, G Frank, The Evasive Neutral (Ο Επιτήδειος Ουδέτερος), (Ελληνική Μετάφραση), Εκδόσεις Θετίλη, 4η Εκδ , Αθήνα, 1983
- Webster, Donald E , The Turkey of Ataturk, The American Academy of Political and Social Science, Philadelphia, 1939
- Weinberg, Gerhard, Germany and the Soviet Union, 1939-1941, London, 1954
- Weisband, Edward, Turkish Foreign Policy 1943-1945. Small State Diplomacy and Great Power Politics, Princeton University Press, 1973
- Wilson, Henry H Maitland (Field Marshal Lord Wilson of Libya), Eight Years Overseas 1939-1947, Hutchinson & Co , London, 1949
- Wright, Gordon, The Ordeal of Total War, 1939-1945, New York, 1968

Woodward, Ernest Liewellyn, British Foreign Policy in the Second World War, London, 1962

Yucel, Hasan Ali (ed), Inonu'nun Soylev ve Demecleri (Λόγοι και Δηλώσεις του Ινονού), Vol I, Milli Egitim Basimevi, Istanbul, 1946

Zhivkova, Ludmila, Anglo-Turkish Relations 1933-1939, Secker and Warburg, London, 1976

Ziraat Sayimi Neticeleri (Αποτελέσματα Αγροτικής Απογραφής), General Directorate of Statistics, Ankara, 1954

Zurcher, J Eric, Turkey. A Modern History, I B Tauris & Co , London & New York, 1982

Άρθρα, Διατριβές & Συνεισφορές σε Συλλογικά Έργα

Acikalin, Cevat, "Turkey's International Relations", International Relations, Vol XXIII, No 4, October 1947, 477-491

Adnan, A , "Ten Years of the Republic in Turkey", The Political Quarterly, April-June, 1935

Alvarez J David, "The Embassy of Laurence A Steinhardt Aspects of Allied-Turkish Relations, 1942-1945", East European Quarterly, Vol IX, No 1, σελ 39-52

Armaoglu, H Fahir, "Ikinci Dunya Harbinde Turkiye" (Η Τουρκία στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi [Επιθεώρηση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας], Vol 13, No 2, June 1958

Ataov, Turkaya, "The Policy of the Great Powers towards Turkey on the Eve of the Second World War", Studia Balcanica (Institut d'Etudes Balkaniques), No 7, Sofia, 1973

Bailey, L , Eagle and Crescent. The Western Allies and Turkey in 1943. A Study of British and American Diplomacy in a Critical Year of the War, Unpublished Ph D Dissertation, Georgetown University, 1969

Birge, John Kingsley, "Turkey Between Two Wars", Foreign Policy Reports, Vol XX, November 1, 1944, 194-207

Brown, James, "The Military and Politics in Turkey", Armed Forces and Society, Vol 13, No 2, Winter 1987

Brown, James, "The Military and Society The Turkish Case", Middle Eastern Studies, Vol 25, No 3, July 1989

- Campagna, G L , The Foreign Relations of the Turkish Republic. 1923-1945, Ph D Dissertation, Boston University, 1952
- Campus, Eliza, “Der Balkanblock der Neutralen September 1939-Marz 1940”, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität, Leipzig, Jahrgang 6, 1956-57 (μετάφραση από την ρουμανική M Hegeman)
- Cem, Erogul, “The Establishment of Multiparty Rule 1945-1971” στο Irvin C Schik & Ertugul Ahmet Tonak, Turkey in Transition, Oxford University Press, 1987
- Daniel J, “Turkey’s Position in the Post-War World”, The Yearbook of World Affairs, 1951, σελ 185-220
- Davison, Roderic H, “Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne” στο Gordon A Craig & Felix Gilbert (eds), The Diplomats. 1919-1939, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1953
- Davidson, Basil, “Can Germany Live on the Balkans”, Free Europe, December 29, 1939, σελ 67-69
- Deringil, Selim, “Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy Abdul Hamid II and Ismet Inonu”, International Journal of Turkish Studies, Vol 4, No1, Summer 1987, σελ 39-54
- De Wilde, C John, “The German Economic Dilemma”, Foreign Policy Reports, Vol XIII, No 1, March 15, 1937, σελ 2-16
- De Wilde, C John, “German Trade Drive in Southeastern Europe”, Foreign Policy Reports, Vol XII, No 17, November 15, 1936, σελ 214-220
- Dogrul, Omer R , “Turkish Foreign Policy since the Revolution”, Pakistan Horizon, Vol IV, June 1951, σελ 61-67
- Drucker P , “Turkey and the Balance of Power”, Atlantic Monthly, No 167, April 1941, σελ 462-469
- Ecevit Bulent, “Turkey’s Security Policies” στο J Alford (ed), Greece and Turkey. Adversity in Alliance, St Martin’s Press, New York, 1984
- Edib Halide, “Turkey and Her Allies”, Foreign Affairs, No 3, April 1940, σελ 443-449
- Edwards, A C , “The Impact of the War on Turkey”, International Affairs, Vol XXII, July 1946, σελ 389-401
- Ehrman, John, “Grand Strategy”, στο J R M Butler (ed), History of the Second World War, (United Kingdom Military Series, Her Majesty’s Stationary Office), Vol V, 1956

- Erim, N, "The Development of the Anglo-Turkish Alliance", Asiatic Review, Vol 42, October 1946, σελ 347-351
- Esmer, Ahmet Sukru, "The Straits Crux of World Politics", Foreign Affairs, Vol XXV, April 1949, σελ 183-201
- Evans, F, "The Anglo-Turkish Alliance", Empire Review, Vol 70, July 1939, σελ 29-31
- Gilman W, "Turkey Offers her own ism", South Atlantic Quarterly, Vol 38, October 1939, σελ 377-391
- Harris, S George, "The Role of the Military in Turkish Politics", The Middle East Journal, (Part I), Vol 19, No 1, Winter 1965
- Henderson, Alexander, "The Pan-Turanian Myth in Turkey Today", Asiatic Review, N S 41, No 145, January 1945, σελ 79-90
- Hostler, Charles Warren, "Trends in Pan-Turanism", Middle Eastern Affairs, Vol III, No 1, January 1952, σελ 3-13
- Howard, Harry, "Turkey s Foreign Policy", Asia, Vol 38, January 1938, σελ 29-31
- Howard, Harry, "Turkey's Foreign Policy and Hitler's War", New Europe, Vol I, August 1941, σελ 221-224
- Howard, Harry, "The Problem of the Turkish Straits Principal Treaties and Conventions (1774-1936)", Department of State Bulletin, Vol XV, No 383, November 3, 1946, σελ 790-807
- Howard, Harry, "Germany, the Soviet Union and Turkey During World War II", U.S. Department of State Bulletin, July 18, 1948
- Howard, Harry, "Germany, The Soviet Union, and Turkey During World War II", Department of State Bulletin, Vol XIX, No 472, July 18, 1949, σελ 63-78
- Howard, Harry, "Turkey A Contemporary Survey", Current History, March 1969
- Ikbal A S, "Is Turkish Friendship Worthwhile?", Contemporary Review, Vol 159, January 1941, σελ 31-37
- Inonu, Ismet, "La Neutralite Turque au cours de la Deuxieme Guerre Mondiale" στο A F Frangulis (ed), Dictionnaire Diplomatique Internationale, Vol IV, Academie Diplomatique Internationale, 1957
- Ireland W Philip, "Turkish Foreign Policy After Munich", The Political Quarterly, Vol X, No 2, April-June 1939, σελ 185-201

- Irving, David, "Breach of Security" στο D Irving & D C Watt (eds), Breach of Security, William Kimber, London, 1968
- Jackh, E , "The German Drive in the Balkans", International Affairs, Vol XVII, No 6, 1938
- Karpat, Kemal, "Structural Change, Historical Stages of Modernization, and the Role of Social Groups in Turkish Politics" στο Kemal H Karpat (and contributors), Social Change and Politics in Turkey. A Structural-Historical Analysis, E J Brill, Leiden, 1973
- Kelly, H , "A Brief Case of the Policy of the Turkish Republic", Royal Central Asian Society Journal, Vol 32, July-October 1945, σελ 248-257
- Kemp, Arthur, "Chromium A Strategic Material", Harvard Business Review, Winter 1942, σελ 199-212
- Kirk, George, "Turkey" στο Arnold Toynbee, The War and the Neutrals, London, 1956
- Kocaeli, Nihat Erim, "The Development of the Anglo-Turkish Alliance", Asiatic Review, Vol XLII, October 1946, σελ 347-351
- Kohn Hans, "Ten Years of the Turkish Republic", Foreign Affairs, No 1, October 1933, σελ 141-155
- Koymen, Oya & Sonmez, Attila, The Social and Economic Background to Turkey's Non-Involvement in World War II, Studia Balkanica (Institut d'Etudes Balkaniques, Sofia), No 7, 1973
- Kurat, Yulug Tekin, "Ikinci Dunya Savasinda Turk Alman Ticareti" (Τουρκο-Γερμανικές Εμπορικές Σχέσεις κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), Bellekten, Vol 25, No 97-100, Turk Tarih Kurumu Basimevi (Επιθεώρηση της Εταιρίας Τουρκικής Ιστορίας)
- Lerner, Daniel & Robinson, D Richard, "Swords and Ploughshares The Turkish Army as a Modernizing Force", World Politics, October 1960
- Mackie, J B , "Turkish Industrialization", Journal of the Royal Central Asian Society, July 1939
- Mali Istatistikler (Financial Statistics), Ankara, Basbakanlik Istatistic Genel Muduru, 1947
- Marzari, Frank, "Project for an Italian-Led Balkan Bloc of Neutrals, September-December 1939", The Historical Journal, Vol 13, No 4, 1970
- Marzari, Frank, "Western-Soviet Rivalry in Turkey, 1939", Middle Eastern Studies, Vol 7, 1971

- Neumark, F , “Betrachtungen zur Turkischen Aussenhandelsund Wahrungspolitik”, Aussenwirtschaft, March 1947
- Okyar, Osman, “L’Industrialisation en Turquie”, Economies et Societes, Vol VII, No 5-6, 1973
- Parker J , “Turkey s International Relations”, Political Quarterly, Vol 15, April 1944, σελ 148-158
- Patmore, D , “Turkey on the Straight and the Narrow Path of Neutrality”, Royal Central Asian Society Journal, July-October 1944, σελ 281-288
- Petrie C Sir, “Turkey and the War”, Empire Review, Vol 70, December 1939, σελ 336-341
- Philipps, Tracy, “Turkey”, The Nineteenth Century and After, May 1949, σελ 280-287
- Prashad G , “Turkey and the War”, Twentieth Century, Vol 10, May 1943, σελ 416-424
- Ramazanoglu, Huseyin, “A Political Analysis of the Emergence of Turkish Capitalism, 1839-1950” στο H Ramazanoglu (ed), Turkey in the World Capitalist System, Gower, Aldershot, 1985
- Robinson D Richard, “The Lesson of Turkey”, The Middle East Journal, Vol 5, No 4, Autumn 1951, σελ 424-438
- Routh, D A , “The Mediterranean The Monteaux Convention Regarding the Regime of the Black Sea Straits” στο Arnold J Toynbee (ed), Survey of International Affairs.1936, Oxford University Press (Royal Institute of International Affairs), London, 1937
- Rustow, Dankwart A , “Foreign Policy of the Turkish Republic” στο Roy Macridis (ed), Foreign Policy in World Politics, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N J , 1959, σελ 295-322
- Rustow, A Dankwart, “The Army and the Founding of the Turkish Republic”, World Politics, Vol XI, No 4, July 1959
- Rustow, A Dankwart, “The Study of Elites Who’s Who, When, and How”, World Politics, Vol 18, No 4, July 1966
- Rustow, A Dankwart, “Ataturk as Founder of a State” στο D A Rustow (ed), Philosophers and Kings. Studies in Leadership, Braziller, New York, 1970

- Rustow, A Dankwart, "The Modernization of Turkey" στο Kemal H Karpat (and Contributors), Social Change and Politics in Turkey. A Structural-Historical Analysis, E J Brill, Leiden, 1973
- Rustow, A Dankwart, "Political Parties in Turkey" στο Metin Heper & Jacob M Landau, Political Parties and Democracy in Turkey, I B Tauris, London, 1991
- Sadak, Necmettin, "Turkey Faces the Soviets", Foreign Affairs, Vol XXVII, April 1949, σελ 449-461
- Sanjian, Avedis, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay) Its Impact on Turkish-Syrian Relation (1939-1956)", Middle East Journal, Vol 10, Autumn 1956
- Sarc, O C , "Economic Policy of the New Turkey", The Middle East Journal, October 1948
- Silier O , "The Place of the Anglo-Turkish Relations in the Foreign Policy of the Turkish Republic, 1923-1939", Milletlerarasi Munasabetler Turk Yilligi, Vol 11, 1971, σελ 86-101
- Szyliowicz, S Joseph, "Elites and the Modernization of Turkey" στο Frank Tachau (ed), Political Elites and Political Development in the Middle East, John Wiley and Sons, New York, 1975
- Tachau, Frank with Good, Mary-Jo D , "The Anatomy of Political and Social Change Turkish Parties, Parliaments, and Elections", Comparative Politics, Vol 5, No 4, July 1973
- Tachau, Frank & Heper, Metin, "The State, Politics, and the Military in Turkey", Comparative Politics, Vol 16, No 1, October 1983
- Turkiye Cumhuriyeti Basbakanlik Istatistik Umum Mudurlugu, Istatistik Yilligi 1942-1945, Vol 15, Ankara, 1946
- Ulman, A Haluk, "Turk dis Politikasina yon Veren Etkenler 1923-1968" (Τα Αίτια Διαμόρφωσης της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής 1923-1968), Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi [Επιθεώρηση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας], Τόμος XXIII, No 3, Σεπτέμβριος 1969
- Ulman, A Haluk & Tachau, Frank, "Turkish Politics The Attempt to Reconcile Rapid Modernization with Democracy", The Middle East Journal, Vol 19, No 2 (Part II), Spring 1965
- Varlik Vergisi Hakkinda Kanun (Νόμος σχετικά με τον Φόρο Περιουσίας) στο Duster, Ucuncu Tertip (3η Εκδοση), Τόμος XXIV, No 4305, 11 Νοεμβρίου 1942
- Ward Barbara, "The Latest Ally Turkey To-Day", The Contemporary Review, Vol CLVI, 1939

- White W , “Turkey Faces the German Threat”, Current History, Vol 3, February 1943, σελ 518-520
- White W , “Turkey Keeps Her Balance”, Events, Vol 6, December 1939, σελ 453-456
- Wilson, Henry H Maitland (Field Marshall Lord Wilson of Libya), Operations in the Middle East from the 16 February 1943 to 8th January 1944, A Supplement to London Gazette, November 12, 1946
- Wright W L Jr, “The Turkish Crescent Points East and West”, American Scholar, Vol 6, Summer 1938, σελ 259-267
- Xydis G Stephen, “New Light on the Big Three Crisis over Turkey in 1945”, The Middle East Journal, August 1960, σελ 416-432
- Yerasimos, Stephane, “The Monoparty Period” στο Irvin C Schick & Ertugul Ahmet Tonak (eds), Turkey in Transition. New Perspectives, Oxford University Press, Oxford, 1987
- Zivkova, Ljudmila, “British Economic Policy in the Balkans on the Eve of World War II”, Studia Balkanica (Institut d’Etudes Balkaniques), Sofia, 1971